Eugeniusz Mironowicz

POLITYKA ZAGRANICZNA UKRAINY

1990–2010

Eugeniusz Mironowicz

POLITYKA ZAGRANICZNA UKRAINY

1990–2010

Wydawnictwo Uniwersyteckie
Trans Humana
Białystok 2012

Projekt okładki: Mieczysław Rabiczko
Redakcja: Elżbieta Kozłowska-Świątkowska
Korekta: Zespół
Tłumaczenie streszczenia i spisu treści na język angielski: Ewa Wyszczelska-Oksień
Tłumaczenie streszczenia i spisu treści na język rosyjski: Evgenia Maksimovitch

© Copyright by Trans Humana Wydawnictwo Uniwersyteckie
red. nacz. E. Kozłowska-Świątkowska
15-328 Białystok, ul. Świerkowa 20
Tel./fax 857-457-286 zamówienia: tel. 857-457-423
http://pip.uwb.edu.pl/transhumana; e-mail: transhum@uwb.edu.pl

Wydanie I

Praca naukowa finansowana ze środków na naukę w latach 2010–2013
jako projekt badawczy własny Nr NN116270538 oraz ze środków
Wydziału Historyczno-Socjologicznego Uniwersytetu w Białymstoku

Wszystkie prawa zastrzeżone
All rights reserved

Białystok 2012

ISBN 978-83-61209-86-7

Druk i oprawa: TOTEM.com.pl

Spis treści

Wstęp 11

1.
Powstanie niepodległej Ukrainy 17

2.
Polityka zagraniczna Ukrainy w pierwszych latach niepodległości 1991-1994 33

1. Uwarunkowania wewnętrzne 33
2. Neutralność, Wschód, czy Zachód? 40
3. Rosja i kraje WNP w polityce ukraińskiej 45
4. Polityka wobec sąsiadów spoza WNP 60
5. Zachód w polityce ukraińskiej 73
6. Początek współpracy z Chinami 88

3.
Polityka zagraniczna Leonida Kuczmy (1994-2004) 91

1. Uwarunkowania wewnętrzne 91
2. W poszukiwaniu modelu polityki zagranicznej 105
3. Stosunki z Rosją i Białorusią 119
4. Kaukaz i Region Czarnomorski w polityce Leonida Kuczmy 141
5. Stosunki z Polską, Litwą i Węgrami 163
6. Kwestia integracji z Unią Europejską 175
7. Stosunki z Niemcami i Wielką Brytanią 182
8. Partnerstwo z NATO 189
9. Rola USA w polityce ukraińskiej 196
10. Wybrane kraje Azji w polityce ukraińskiej 204

4.

Polityka zagraniczna „pomarańczowych” 213
1. Uwarunkowania wewnętrzne 213
2. Poszukiwanie nowej strategii polityki zagranicznej 232
3. Stosunki z Rosją 240
4. Białoruś, Mołdawia i Kaukaz w polityce ukraińskiej. Idea regionalnego przywództwa 251
5. Stosunki z Polską, Słowacją, Węgrami i Rumunią 266
6. Turcja, Azja Centralna i Chiny w polityce ukraińskiej 276
7. Polityka integracji z Zachodem 292
8. Miejsce Niemiec i USA w polityce „pomarańczowych” 312

Podsumowanie 323

Literatura 329
Indeks nazwisk 349
Заграничная политика Украины 1990-2010 (резюме) 357
Foreign policy in Ukraine in 1990-2010 (summary) 363

Содержание

Введение 11

1.
Образование независимой Украины 17

2.
Заграничная политика Украины в первые годы независимости 1991-1994 33
1. Внутренние предпосылки 33
2. Нейтральность, Восток или Запад? 40
3. Россия и страны СНГ в украинской политике 45
4. Политика по отношению к соседям вне СНГ 60
5. Запад в украинской политике 73
6. Начало сотрудничества с Китаем 88

3.
Заграничная политика Леонида Кучмы (1994-2004) 91
1. Внутренние предпосылки 91
2. В поиске модели заграничной политики 105
3. Отношения с Россией и Беларусью 119
4. Кавказ и Черноморский регион в политике Леонида Кучмы 141
5. Отношения с Польшей, Литвой и Венгрией 163
6. Вопрос объединения с Европейским Союзом 175
7. Отношения с Германией и Великобританией 182
8. Партнерство с НАТО 189
9. Роль США в украинской политике 196

10. Некоторые страны Азии в украинской политике 204

4.

Заграничная политика „оранжевых" 213
1. Внутренние предпосылки 213
2. Поиск новой стратегии заграничной политики 232
3. Отношения с Россией 240
4. Беларусь, Молдавия и Кавказ в украинской политике. Идея регионального предводительства 251
5. Отношения с Польшей, Словакией, Венгрией и Румынией 266
6. Турция, Центральная Азия и Китай в украинской политике 276
7. Политика объединения с Западом 292
8. Место Германии и США в политике „оранжевых" 312

Итог 323

Литература 329
Индекс фамилий 349
Резюме 357

Contents

Foreword 11

1.
The establishment of independent Ukraine 17

2.
Foreign policy in Ukraine in the first years of its independence 1991-1994 33

1. Internal conditionings 33
2. Neutrality – East or West? 40
3. Russia and CIS members in Ukrainian policy 45
4. The policy towards neighbors from outside CIS 60
5. The West in Ukrainian policy 73
6. The beginning of cooperation with China 88

3.
Foreign policy pursued by Leonid Kuczma (1994-2004) 91

1. Internal conditionings 91
2. In pursuit of the model of foreign policy 105
3. Relations with Russia and Belarus 119
4. Caucasia and the Black Sea Region in Leonid Kuczma's policy 141
5. Relations with Poland, Lithuania and Hungary 163
6. The issue of integration with the European Union 175
7. Relations with Germany and Great Britain 182
8. Partnership with NATO 189
9. The role of the USA in Ukrainian policy 196
10. Selected Asian countries in Ukrainian policy 204

4.

	Foreign policy pursued by the "Orange"	213
1.	Internal conditionings	213
2.	In pursuit of a new strategy of foreign policy	232
3.	Relations with Russia	240
4.	Belarus, Moldova and Caucasia in Ukrainian policy. The idea of regional leadership	251
5.	Relations with Poland, Slovakia, Hungary and Romania	266
6.	Turkey, Central Asia and China in Ukrainian policy	276
7.	The policy of integration with the West	292
8.	The place of Germany and the USA in the Orange policy	312
	Conclusion	323
	Literature	329
	Index of names	349
	Summary	363

Wstęp

Ukraina zanim uzyskała niepodległość w 1991 roku, co najmniej od stulecia funkcjonowała w roli przedmiotu polityki międzynarodowej. W XX wieku stała się obiektem zainteresowania wszystkich europejskich mocarstw. Ziemie zamieszkałe przez Ukraińców na początku minionego stulecia znajdowały się w granicach dwóch imperiów – Romanowych i Habsburgów. Sprzyjało to kształtowaniu odrębnych tradycji politycznych narodu, któremu każda ze stron przypisała inną rolę w projektowanej własnej wizji porządku europejskiego. Rosja traktowała Ukraińców jako odłam narodu rosyjskiego posiadający jedynie własną specyfikę etnograficzną. Kijów określany był „matką miast ruskich". Austro-Węgry starały się uczynić swoją prowincję Galicję ukraińskim Piemontem, z dalekosiężnymi planami poszerzania tej enklawy na Wschód. Sprzymierzone z Austro-Węgrami Niemcy przed pierwszą wojną światową chciały widzieć przyszłą Ukrainę w roli swojego protektoratu. Wychodzili z założenia, że jedynie pozbawienie Rosji tej części imperium dawało możliwość niemieckiej dominacji w Europie Środkowej i na Bałkanach. W tym samym czasie także część polskich działaczy politycznych z Józefem Piłsudskim na czele rozważała projekty zapewnienia bezpieczeństwa przyszłej Polski z udziałem Ukrainy jako zależnego lub sojuszniczego państwa. Na początku XX wieku Ukraina była zatem przedmiotem kalkulacji politycznych kilku ośrodków politycznych rozważających o przebudowie geopolitycznej wschodniej części kontynentu europejskiego.

U schyłku „wielkiej wojny" sami Ukraińcy podjęli kilka prób powołania własnego państwa. Ukraińscy działacze w Rosji początkowo chcieli budować własną podmiotowość polityczną w porozumieniu z władzą centralną w Petersburgu, lecz ani Rząd Tymczasowy, ani bolszewicy nie chcieli nawet rozważać o jakiejkolwiek autonomii politycznej Ukrainy. Konsekwencją rosyjskiej odmowy było ogłoszenie 22 stycznia 1918 roku przez Centralną Radę – repre-

zentującą ukraińskie partie i organizacje – niepodległości Ukraińskiej Republiki Ludowej. Kilka dni później państwo to zostało uznane przez Niemcy i Austro-Węgry i podpisało z nimi traktat sojuszniczy. Wbrew protestom bolszewickiej Rosji, Ukraina stała się uczestnikiem rozmów pokojowych w Brześciu, które zakończyły przebudowę polityczną Europy Wschodniej zgodnie z oczekiwaniami państw centralnych. Głównym przeciwnikiem ukraińskiej państwowości stała się pogrążona w chaosie wojny domowej Rosja. Żaden z rosyjskich obozów, ani biali, ani czerwoni nie godził się bowiem z utratą Ukrainy.

Klęska państw centralnych w listopadzie 1918 roku oznaczała dla Ukrainy utratę protektora i gwaranta marionetkowej państwowości. Na Zachodzie pojawiło się wprawdzie nowe państwo – Polska, lecz z aspiracjami do ziem zamieszkałych przez Ukraińców. Układy zawierane przez atamana Semena Petlurę reprezentującego władze Ukraińskiej Republiki Ludowej z Polską w latach 1919-1920, wiązały się z zrzeczeniem na rzecz nowego sojusznika Wołynia i Galicji Wschodniej. Rodziło to konflikt z drugim ukraińskim ośrodkiem państwowym, proklamowaną we Lwowie 19 października 1918 roku, Zachodnioukraińską Republiką Ludową. Ukraińcy galicyjscy przez kilka miesięcy prowadzili wojnę z Polakami, a Polskę definiowali jako głównego wroga państwowości ukraińskiej.

Po wojnie polsko-bolszewickiej 1920 roku, w której armia Petlury walczyła po stronie polskiej, problem Ukrainy został rozstrzygnięty traktatem ryskim z marca 1921 roku. Większość Ukrainy z 23 mln ludności znalazła się w Rosji Radzieckiej, w obrębie której powołano Ukraińską Socjalistyczną Republikę Radziecką ze stolicą w Charkowie. W granicach państwa polskiego pozostała Galicja Wschodnia i Wołyń, gdzie mieszkało 5,5 mln Ukraińców. Blisko 1 mln Ukraińców znalazło się w granicach Rumunii i 0,5 mln w Czechosłowacji. Olbrzymi wysiłek militarny Ukraińców na rzecz utworzenia własnego państwa zakończył się porażką. Trwałą pozostałością tego okresu był radykalny ruch narodowy rozwijający się głównie w Polsce i wśród ukraińskiej emigracji w Europie Zachodniej oraz idea „Sobornej Ukrainy" („Wielkiej Ukrainy"), często pojmowanej w granicach sięgających znacznie dalej we wszystkich kierunkach niż ziemie zamieszkałe przez Ukraińców.

W okresie międzywojennym działacze ukraińscy na emigracji zadbali, aby idea państwowości ukraińskiej nie znikła z polityki międzynarodowej[1]. Rządy

---

[1] Por. A. Zięba, *Lobbing dla Ukrainy w Europie międzywojennej. Ukraińskie Biuro Prasowe w Londynie oraz jego konkurenci polityczni (do roku 1932)*, Kraków 2010.

Anglii i Francji z ukraińskim ruchem narodowym wiązały nadzieje na powstrzymywanie komunizmu. W drugiej połowie lat trzydziestych Ukraina ponownie stała się przedmiotem rozważań geopolitycznych kierownictwa Niemiec.

Ukraiński ruch narodowy wiązał także ogromne nadzieje na pomoc Niemiec w reaktywacji własnego państwa. Rozbicie Polski przez Niemcy we wrześniu 1939 roku oraz wojna toczona przez nie z ZSRR od czerwca 1941 roku stworzyła sprzyjające okoliczności do proklamowania ukraińskiego państwa. Naziści nie potraktowali jednak ukraińskich nacjonalistów jako sojuszników, przyjmowali ich usługi – kolaborantów współpracujących w tworzeniu niemieckiego systemu okupacyjnego – lecz nie jako przyszłych funkcjonariuszy ukraińskiego państwa. W 1943 roku w warunkach okupacji niemieckiej nacjonaliści podjęli irracjonalną i zbrodniczą akcję oczyszczania Wołynia i Galicji z potencjalnych wrogów państwowości ukraińskiej. Większość ofiar tych czystek stanowiła polska ludność cywilna.

Po drugiej wojnie światowej do Ukrainy Radzieckiej włączono ziemie zamieszkałe przez Ukraińców wchodzące do września 1939 roku w skład II Rzeczypospolitej oraz Ruś Zakarpacką w okresie międzywojennym należącą do Czechosłowacji. W 1954 roku dekretem nowego I sekretarza Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego Nikity Chruszczowa przekazano Republice Ukraińskiej Krym wchodzący do tej pory w skład Federacji Rosyjskiej i zamieszkały w większości przez Rosjan.

Radziecka Ukraina, mimo iż posiadała w składzie Rady Ministrów resort spraw zagranicznych, samodzielnej polityki zagranicznej nie prowadziła, gdyż nie była podmiotem prawa międzynarodowego. Kryzys polityczny i gospodarczy w ZSRR w latach osiemdziesiątych XX wieku oraz rozpad radzieckiego imperium stworzyły okoliczności do powstania suwerennego państwa w granicach, o których marzyli działacze narodowi.

Dwie dekady starań elit ukraińskich o zagwarantowanie suwerenności państwa i uzyskanie odpowiedniej pozycji na arenie międzynarodowej stanowią przedmiot rozważań tej pracy. Zgodnie z tradycją polityczną obszaru postsowieckiego realna władza na Ukrainie znalazła się w rękach szefa państwa, którego uosobieniem stał się urząd prezydenta. Wszyscy prezydenci Ukrainy mieli przemożny wpływ na politykę zagraniczną. Wokół urzędu prezydenckiego ścierały się interesy różnych koterii politycznych i biznesowych, często powiązanych z zagranicznymi ośrodkami władzy i pieniądza. Decyzje prezydentów były niekiedy pełne sprzeczności, trudne do logicznego uzasadnienia, pozbawione społecznego poparcia, lecz zazwyczaj określające aktualne kierunki poli-

tyki Ukrainy na arenie międzynarodowej. Dlatego kadencje Leonida Krawczuka, Leonida Kuczmy i Wiktora Juszczenki stały się podstawą konstrukcji pracy. Poszczególne rozdziały powiązane są z kadencyjnością szefów państwa. W ostatnim rozdziale dotyczącym polityki zagranicznej przywódców „pomarańczowej rewolucji" krótkie fragmenty zostały poświęcone zarysowaniu tendencji, które pojawiły się po przejęciu urzędu prezydenckiego przez Wiktora Janukowycza. Zamiarem było wskazanie tych elementów polityki nowego prezydenta , które świadczyły o niezmienności podstawowych celów polityki zagranicznej Ukrainy – umacnianie suwerenności, niepodległości i bezpieczeństwa państwa. Zmodyfikowano nieco definicje tych pojęć, zmieniono priorytety polityki zagranicznej oraz środki i metody realizacji interesów państwa.

Zainteresowanie polityką zagraniczną Ukrainy jest dość duże poza granicami tego kraju. Najwięcej piszą o niej Rosjanie i Amerykanie. W Polsce temat nie jest nadmiernie eksploatowany i traktowany raczej przez pryzmat stosunków dwustronnych oraz w kategoriach budowania strefy bezpieczeństwa w relacjach z Rosją[2]. Rzadko podejmowane są próby kompleksowego opisu ukraińskiej polityki zagranicznej po 1991 roku[3]. Na Ukrainie natomiast ze względu na nieustającą debatę o wyborze sojuszników i zachowaniu suwerenności, literatura na temat polityki zagranicznej własnego państwa jest dość bogata. Powstały interesujące opracowania monograficzne dotyczące całości problemu[4] oraz na temat poszczególnych segmentów relacji ze światem zewnętrznym[5]. Publikacje stanowią odzwierciedlenie stanu badań wyspecjalizowanych jednostek uniwersyteckich oraz instytutów rządowych utworzonych z myślą

---

2 K. Fedorowicz, *Ukraina w polskiej polityce wschodniej w latach 1989-1999*, Poznań 2004; K. Jędraszczyk, *Strategiczne partnerstwo ukraińsko-polskie. Polska w polityce niepodległej Ukrainy*, Poznań 2010.

3 Do wyjątków należą opracowania takie, jak politologów z UMCS: *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*, (red.) M. Pietraś, T. Kapuśniak, Lublin 2007.

4 W tej grupie wyróżnić należy opracowanie O. Borysowej, *Зовнішня політика України*, Луганьск 2010 i L. Czekalenko, *Зовнішня політика України*, Київ 2006.

5 Najwięcej uwagi badacze ukraińscy poświęcali relacjom z NATO, Rosją i Unią Europejską: С. Джердж, *Україна – НАТО: співробітництво заради безпеки*, Київ 2007; Л. Каденюк, *Україна і НАТО: зобовязання та ризики на тлі „позитивів" і стандартів*, Київ 2009; Г. Крючков, *Украина перед судьбоносным выбором*, Харьков 2010; Л. Самосьонок, *Україна – НАТО. Навчальний посібник*, Донецьк 2009; Д. Табачник, *Украина в НАТО или НАТО в Украине: большая ложь о приоритетах государственной безопасности*, Киев 2008; *Україна – Росія: пошук оптимальной моделі відносин*, (red.) В. Андрійко, Київ 2004; *Україна та Росія в системі міжнародних відносин: стратегічна перспектива*, (red.) Б. О. Парахонньский, Київ 2001; О. Шнирков, В. Копійка, В. Муравйов, *Україна – Європейський Союз: економіка, політика, право*, Кіив 2006.

o monitorowaniu sytuacji międzynarodowej wokół Ukrainy. Zaletą piśmiennictwa ukraińskiego jest różnorodność opinii stanowiących także odbicie istniejących rozbieżności wśród elit i społeczeństwa na temat polityki zagranicznej państwa.

Na stronach internetowych Rady Najwyższej, prezydenta, Ministerstwa Spraw Zagranicznych (MSZ) i placówek dyplomatycznych można znaleźć większość uchwał określających zasady budowania relacji ze światem zewnętrznym, treść traktatów i umów zawieranych z innymi państwami. Dokumenty instytucji państwa ukraińskiego stanowiły podstawowe źródło wiedzy do napisania tej pracy. Niezwykle cennym jej źródłem dotyczącym polityki zagranicznej Ukrainy, jest ukazujący się od 2008 roku miesięcznik wydawany przez MSZ „Зовнішні справи" („Sprawy Zagraniczne", dosł. „Sprawy Zewnętrzne"). Oprócz znanych analityków stosunków międzynarodowych publikują tam swoje przemyślenia także politycy i dyplomaci.

Ogromną wartość poznawczą ma niezależna publicystyka ukraińska. W pierwszej kolejności należy wymienić internetową gazetę założoną przez Gieorgija Gongadze znajdującą się pod adresem: www.pravda.com.ua. Mimo tajemniczego zaginięcia twórcy tej gazety kontynuuje ona swoją misję odnotowując i komentując na bieżąco wszystkie wydarzenia dotyczące polityki wewnętrznej i zagranicznej Ukrainy. Niezwykle wyważone komentarze oraz zdradzające wielkie kompetencje autorów stale zamieszcza tygodnik „Дзеркало тижня" („Zwierciadło Tygodnia"). Mimo zmieniających się reżimów na Ukrainie i pojawiających się okresowo prób ograniczania wolności słowa przetrwała tam niezależna prasa stanowiąca nieocenione źródło wiedzy dla wszystkich badaczy zajmujących się współczesnymi dziejami państwa i narodu.

Większość opracowań naukowych i opinii na temat polityki zagranicznej Ukrainy ukazującej się poza jej granicami powstaje z uwzględnieniem poprawności politycznej i racji stanu własnego państwa. Przez ukraińskich polityków, dyplomatów, badaczy i komentatorów własne interesy narodowe i państwowe oraz środki ich zabezpieczenia z reguły są definiowane inaczej niż przez analityków zagranicznych. W Kijowie dostrzegane są wszystkie czynniki zewnętrzne wpływające na bezpieczeństwo lub gospodarkę Ukrainy. Nie zawsze ich znaczenie bywa właściwie oceniane w kategoriach szans i zagrożeń, lecz świat widziany z Kijowa wygląda nieco inaczej niż z Moskwy, Waszyngtonu czy Warszawy. W opracowaniu tym starałem się pokazać przede wszystkim ukraińskie oceny własnego położenia międzynarodowego, wewnętrznych uwarunkowań

wpływających na kluczowe decyzje dotyczące polityki zagranicznej oraz różnic poglądów wśród elit i społeczeństwa w kwestii wyboru cywilizacyjnego.

Podążać na Wschód, czy Zachód, czy może pozostawać między Wschodem i Zachodem – dylemat ten do dziś nie został jeszcze rozstrzygnięty przez Ukraińców, mimo jednoznacznych deklaracji najwyższych przedstawicieli państwa o „europejskim wyborze". Każda z opcji ma swoich zdecydowanych zwolenników i przeciwników, za każdą kryją się, chociaż nie zawsze dostrzegalne, wpływowe grupy lobbystów krajowych i zagranicznych. Równowaga oddziaływania oraz atutów Wschodu i Zachodu w grze o Ukrainę sprawia, że od ponad dwudziestu lat pozostaje ona krajem nienależącym do żadnego bloku militarnego, ani gospodarczego istniejącego w jej sąsiedztwie. Formalnie w ciągu dwóch minionych dekad od czasu uzyskania niepodległości była jednym z najbardziej suwerennych krajów w Europie, w rzeczywistości suwerenność ta w dużym stopniu jest warunkowana układem sił w przestrzeni geopolitycznej wokół jej granic.

■

1.

Powstanie niepodległej Ukrainy

Procesy dezintegracyjne w Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, które pojawiły się na początku lat osiemdziesiątych XX wieku stanowiły początek rozpadu komunistycznego imperium. Efektem końcowym było powstanie dziesięć lat później w miejscu republik radzieckich niepodległych państw, w tym także Ukrainy. W krótkim czasie zostały przekreślone efekty niemal trzech stuleci podbojów rosyjskich. Stało się to ku zaskoczeniu świata, lecz zgodnie z oczekiwaniami znacznej części obywateli ZSRR. Powstanie suwerennej Ukrainy w ostatniej dekadzie XX wieku zmieniło układ sił w Europie, a z czasem coraz mocniej zaczęło wpływać na politykę światową.

Ukraińska Socjalistyczna Republika Radziecka (USRR) ze względu na swój potencjał demograficzny, ekonomiczny i położenie geograficzne stanowiła jeden z filarów potęgi ZSRR. Dostarczała w latach osiemdziesiątych 25% dochodu państwa radzieckiego, zaś na rynek związkowy 60% cukru, 30% warzyw, 23% mięsa, 20% produktów mlecznych[1]. Stanowiła przestrzeń tranzytową dla radzieckich surowców energetycznych do Europy Zachodniej. Ukraińcy, jako „bratni naród słowiański" byli przez Rosjan dopuszczani do najwyższych stanowisk partyjnych i państwowych w centralnym aparacie zarządzania imperium oraz wysyłani na kierownicze stanowiska do republik bałtyckich oraz środkowo-azjatyckich[2]. Przez Moskwę byli traktowani jako ważny czynnik równowagi etnicznej w ZSRR, umożliwiający panowanie nad obszarami zdominowanymi przez ludność islamską. Było to dość istotne wobec faktu szybko

---

1 W. Serczyk, *Historia Ukrainy*, Wrocław 2001, s. 368-369.

2 D. Marples, *Historia ZSRR od rewolucji do rozpadu*, Wrocław 2006, s. 257-258.

rosnącej liczby ludności niesłowiańskiej i zmieniającej się na niekorzyść Rosjan struktury narodowościowej sowieckiego imperium. Kontrola nad terytorium USRR dawała Moskwie ogromne możliwości bezpośredniego oddziaływania na Bałkany, Europę Środkową, Turcję, ułatwiała politykę na Bliskim Wschodzie i w basenie Morza Śródziemnego. Ukraińska Socjalistyczna Republika Radziecka w wymiarze zarówno polityki wewnętrznej, jak zewnętrznej w dużej mierze warunkowała istnienie imperium radzieckiego.

W lutym 1986 roku na kolejną kadencję I sekretarzem Komitetu Centralnego został wybrany przez Zjazd Komunistycznej Partii Ukrainy, Wołodymyr Szczerbyćki, zajmujący to stanowisko nieprzerwanie od 1972 roku. Z jego władzą wiązały się represje wobec intelektualistów kontestujących system sowiecki, polityka rusyfikacyjna oraz narastająca od lat osiemdziesiątych stagnacja gospodarcza[3]. W marcu sekretarzem generalnym KC KPZR został Michaił Gorbaczow. Reprezentujący najbardziej konserwatywny nurt w partii komunistycznej Szczerbyćki nie był zdolny do reformowania sowieckiej rzeczywistości na Ukrainie nawet w zakresie postulowanym przez moskiewską centralę. Niezmienność politycznego myślenia ukraińskiego kierownictwa widać było szczególnie po katastrofie w elektrowni atomowej w Czarnobylu, gdy okłamywano społeczeństwo o stanie zagrożeń oraz rzeczywistych skutkach zdarzenia z 26 kwietnia 1986 roku. Ewakuację ludności z najbardziej skażonych rejonów wokół elektrowni rozpoczęto z kilkudniowym opóźnieniem, przez co tysiące osób zostało dotkniętych chorobą popromienną[4]. Władze ignorancją wobec losu ofiar katastrofy czarnobylskiej, ukrywaniem prawdy i bezczynnością w czasie, gdy potrzebne były zorganizowane działania ewakuacyjne, spowodowały gwałtowną dewaluację swojej wiarygodności[5].

Szok wywołany dramatem czarnobylskim spowodował olbrzymią aktywność społeczną na rzecz zmian radzieckiej rzeczywistości. Ogłoszone przez Gorbaczowa pieriestrojka i głasnośt' uwalniały znaczną część obywateli sowieckiej Ukrainy od wszechobecnego strachu i były istotnymi czynnikami sprzyjającymi upowszechnieniu intelektualnego buntu przeciwko rządom skost-

---

3 М. Майвигас, *Феномен Щербицького*, http://www.day.kiev.ua/139869 [15.07.2011]; *28 вересня 1989 року Володимир Васильович Щербицький пішов у відставку з посади першого секретаря Компартії України*, http://photo.ukrinform.ua/ukr/current/photo.php?id=149882 [15.07.2011].

4 С. Кабачинская, *Чернобыльская катастрофа нас ничему не научила?*, http://zn.ua/articles/79198 [16.07.2011].

5 *Уголовное дело против руководителей Украины. Чернобыльская авария*, http://operkor.wordpress.com/2011/04/21/ [16.07.2011].

niałej i skompromitowanej nomenklatury komunistycznej. „Ukraina w końcu lat osiemdziesiątych – pisał Anatolij Złenko – przypominała kocioł parowy, w którym wrzał cały naród i który mógł wybuchnąć lub powoli wygasać, jak to już nie raz zdarzało się w naszej historii"[6]. Obok krytyki nieudolności władz pojawiły się także żądania – prawdy, demokracji, wolności słowa, ukrainizacji życia publicznego i niepodległości. Zawiązywały się nieformalne organizacje, których głównym postulatem stawało się odrodzenie życia narodowego, co było w dużej mierze reakcją na politykę rusyfikacyjną kilkunastu lat rządów ekipy Szczerbyćkiego.

Niezbyt jasna była w tym okresie polityka Michaiła Gorbaczowa wobec Ukrainy. W czasie narastającego ożywienia politycznego w republice, próbował on skorelować aktywność inteligencji ukraińskiej z własną koncepcją pierestrojki państwa sowieckiego, z drugiej zaś pozostawił u steru władzy w Kijowie ortodoksyjnego komunistę Szczerbyćkiego[7]. Wiele wskazuje na to, że środowiska opozycyjne na Ukrainie początkowo próbowały wpisać się w nurt gorbaczowowskiej „przebudowy". W dniach 8-9 września 1989 roku zwołano do Kijowa Zjazd Założycielski Ruchu Ludowego Ukrainy na Rzecz Przebudowy (RLU) z udziałem ponad 1100 delegatów z całej republiki[8]. Znaczną część jego uczestników stanowili członkowie Ukraińskiej Partii Komunistycznej (KPU). Oprócz słowa pieriestrojka (przebudowa) w nazwie, w czasie przygotowań do Zjazdu pisano w dokumentach programowych o organizacji jako bloku komunistów i bezpartyjnych, którego celem miało być niesienie pomocy partii w reformowaniu i demokratyzacji Ukrainy. Zdaniem niektórych historyków ukraińskich wynikało to stąd, że od samego początku kontrolę nad rodzącym się ruchem opozycyjnym próbowały przejąć radzieckie służby bezpieczeństwa, nadając mu własne ramy organizacyjne i programowe[9]. Aparat Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego (Komitet Gosudarstwiennoj Biezopastnosti – KGB) próbował zapanować nad tą częścią społeczeństwa, która wymknęła się spod wpływów KPU. Masowość ruchu i kilkaset tysięcy członków spowodowały, że niezależnie od planów sowieckich służb bezpieczeństwa, już w czasie

---

6 А. Зленко, *Дипломатия и политика. Украина в процессе динамичних геополитических перамен*, Харкив 2004, s. 14. Autor był ministrem spraw zagranicznych (w latach 1990-1994 i 2000-2003), ambasadorem w Portugalii i Francji (1997-2000), przedstawicielem Ukrainy w ONZ (1994-1997).

7 Ю. Шаповал, *Горбачев, перестройка, Украина*, http://www.day.kiev.ua/78948 [16.07.2011].

8 *Народный рух Украины*, http://file.liga.net/party/23.html [16.07.2011].

9 А. Ярошинская, *Народный Рух Украины на службе КГБ*, http://zhzh.info/publ/40-1-0-2936 [17.07.2011].

Zjazdu Założycielskiego przestał on być sterowalną z zewnątrz strukturą. Przekształcił się w zorganizowaną siłę polityczną działającą na rzecz odrodzenia narodowego, demokratyzacji, a wkrótce także niepodległości[10]. Pierwszym przewodniczącym został poeta i publicysta Iwan Dracz.

Powstanie RLU było nie tylko złamaniem monopolu partii komunistycznej w kształtowaniu życia politycznego obywateli sowieckich, lecz przede wszystkim przełomem psychologicznym, który otwierał drogę do dalszych zmian. Kilka dni później Rada Najwyższa USRR podjęła Uchwałę o języku Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej nadającą ukraińskiemu status jedynego języka urzędowego na terenie republiki[11]. 28 września 1989 roku, zwołane pospiesznie Plenum KC KPU, z udziałem Gorbaczowa, odwołało ze stanowiska I sekretarza skompromitowanego Wołodymyra Szerbyćkiego. Jego miejsce zajął wspierany przez sekretarza generalnego Wołodymyr Iwaszko. Były to próby opanowania sytuacji na Ukrainie poprzez przejęcie części haseł powstającego obozu opozycji narodowej oraz usprawnienie działania partii komunistycznej do tej pory niepodzielnie rządzącej republiką.

W październiku 1989 roku na zachodniej Ukrainie, a szczególnie we Lwowie doszło do wystąpień pod hasłami narodowymi i niepodległościowymi przeciwko władzy sowieckiej. Niezbyt zdecydowane interwencje aparatu bezpieczeństwa przyczyniły się do upowszechnienia idei demonstrantów i ośmieliły przywódców szybko rodzącej się opozycji do budowania zorganizowanych form ruchu. Na fali buntu lwowskiego jesienią 1989 roku narodziła się Ukraińska Partia Narodowa (UPN) z Iwanem Makarem na czele.

Rosnąca wiedza na temat skutków katastrofy czarnobylskiej była motorem powstania ruchu ekologicznego „Zielony Świat", który po kilku miesiącach przekształcił się w Partię Zielonych Ukrainy (PZU). Potrzeba odkłamania historii i walki z mitologią komunistyczną przywiodła do powołania Towarzystwa „Memoriał". Ogromne znacznie dla rozwoju procesów politycznych na Ukrainie miało powstanie 11 lutego 1990 roku Towarzystwa Języka Ukraińskiego im. Tarasa Szewczenki (TJU), które domagając się upowszechnienia języka ojczystego w piśmiennictwie, szkolnictwie, instytucjach kulturalnych tworzyło alternatywę dla sowieckiej formy przejawiania tożsamości narodo-

---

10 *Народный рух Украины (НРУ)*, http://rukh.lviv.ua/1349.htm [17.07.2011].

11 Л. Кучма, *Україна – не Росія*, Москва 2004, s. 406.

wej. Niektórzy analitycy uznali nawet utworzenie TJU za początek odrodzenia legalnej działalności nurtu nacjonalistycznego[12].

Na przełomie 1989 i 1990 roku trwały przygotowania do wyborów nowej Rady Najwyższej. Po kilkudziesięciu latach miały odbyć się na Ukrainie wybory, których wynik był zależny od woli głosujących. Wszyscy oczekiwali – pisał Leonid Kuczma – że nowa Rada Najwyższa zmieni prawno-polityczne położenie Ukrainy. Celem ówczesnej ukraińskiej nomenklatury nie była jednak niepodległość, lecz podpisanie nowej umowy związkowej, która przekształciłaby ZSRR w bardziej luźną federację, gdzie władza w republikach miała znaleźć się w rękach miejscowej elity komunistycznej. Czynnikami najbardziej łączącymi republiki – jego zdaniem – były wówczas KPZR, system energetyczny, losy milionów obywateli sowieckich oraz ugruntowana już tradycja bycia we wspólnym państwie[13].

W styczniu 1990 roku w strukturach partii komunistycznej powstała Platforma Demokratyczna. Był to ruch, który zmierzał w kierunku postulowanym przez część środowisk demokratyczno-narodowych. Platforma wprawdzie nie wysuwała postulatu niepodległości, lecz domagała się „realnego federalizmu" w ramach ZSRR, równych praw dla wszystkich partii politycznych, pluralizmu form własności[14].

W listopadzie 1989 roku organizacje niekomunistyczne z myślą o zbliżających się wyborach powołały Blok Demokratyczny. Jego trzon tworzyły RLU, „Zielony Świat", „Memoriał", Ukraińskie Stowarzyszenie Helsińskie, a w lutym 1990 roku dołączyło TJU.

---

[12] А. Шикорад, *Росия и Украина. Когда заговорят пушки?*, http://www.textfighter.org/raznoe/Polit/shirok/obyedinilis_lyubiteli_ukrainskogo_yazyka.php [17.07.2011].

[13] Л. Кучма, *Україна – не Росія*..., s. 406-407. Kuczma był funkcjonariuszem aparatu partyjnego, w czasie wielkich zmian pełnił funkcję dyrektora generalnego zamkniętych zakładów produkcji zbrojeniowej. Był mocno zakotwiczony w strukturach sowieckiego aparatu władzy. Pisząc „wszyscy oczekiwaliśmy" wyrażał opinie ukraińskiej nomenklatury, która chciała przede wszystkim więcej władzy i niezależności od moskiewskiej centrali. Jako dyrektor zakładów produkujących pociski rakietowe miał świadomość, że rozpad ZSRR może spowodować upadek przedsiębiorstw tego typu, które stanowiły znaczną część sektora gospodarczego Ukrainy. Dlatego nomenklatura ukraińska domagała się przede wszystkim zwiększenia autonomii politycznej, przy jednoczesnym zachowaniu powiazań gospodarczych. W książce wydanej kilkanaście lat po przełomie pisał także o nurtujących go wówczas obawach, czy zachodzące zmiany nie doprowadzą do krwawego konfliktu, którego rozmiarów nie sposób było przewidzieć (s. 408).

[14] Г. Касьянов, *Україна 1991-2007. Нариси новітньої історії*, Київ 2008, s. 15.

W wyborach, które odbyły się w dwóch turach 4 i 18 marca 1990 roku większość – 239 mandatów zdobyli przedstawiciele nomenklatury, których nazwa frakcji – „Za radziecką suwerenną Ukrainę" – dobitnie tłumaczyła jej cele. Przewodniczącym tej największej organizacji parlamentarnej został Aleksander Moroz. Kwestie narodowe ukraińska nomenklatura od pierwszych demokratycznych wyborów uczyniła dość skutecznym instrumentem osiągania celów politycznych. Blok Demokratyczny uzyskał 108 mandatów. Po wyborach dołączyła do niego 22 osobowa grupa deputowanych o bardzo wymownej nazwie „Niezależność". Razem było to prawie 30% głosów w nowym parlamencie USRR[15]. Deputowani ci utworzyli frakcję opozycyjną o nazwie „Rada Ludowa"[16].

Część deputowanych komunistycznych zrzeszonych w „Demokratycznej Platformie KPU" faktycznie przeszła do opozycji. Zdecydowana większość deputowanych Rady Najwyższej była członkami KPZR. Członkostwo w partii komunistycznej nie wykluczało przynależności do jakiejkolwiek frakcji. Dlatego zmiany w rozkładzie sił w parlamencie następowały długo jeszcze po wyborach i były zależne od aktualnego rozwoju wydarzeń politycznych w republice.

Równolegle do wyborów parlamentarnych odbyły się wybory do rad terenowych. W zachodnich obwodach wygrały je zdecydowanie organizacje kontestujące sowiecki system polityczny. W Kijowie Blok Demokratyczny otrzymał 40% miejsc w radzie miasta, zaś w Charkowie nawet ponad 65%[17]. Po tych wyborach partia komunistyczna definitywnie straciła monopol na rządzenie krajem. W całej Ukrainie powstawały organizacje aspirujące do miana partii politycznej zmierzającej do tworzenia nowej rzeczywistości w republice. W ciągu roku utworzone zostały partie, które określały się jako chrześcijańsko-demokratyczne, socjaldemokratyczne, narodowo-demokratyczne, liberalne, republikańskie, anarchistyczne[18].

Najważniejsze decyzje, które zadecydowały o przyszłości Ukrainy były podejmowane w Radzie Najwyższej, gdzie większość deputowanych wciąż pozostawała członkami KPU i zgodnie z tradycją obowiązująca w tej organi-

---

15 Tamże, s. 16.

16 *Выборы в Верховную Раду Украины*, http://www.ukrmap.kiev.ua/index.php?id=1091&lang=ru [19.07.2011].

17 Г. Касьянов, *Україна 1991-2007. Нариси новітньої історії*..., s. 16-17.

18 W. Serczyk, *Historia Ukrainy*..., s. 372; J. Darski, *Oligarchiczny system polityczny na Ukrainie*, http://darski.niezalezna.pl/node/3007 [19.07.2011].

zacji oczekiwała stanowiska partii w sprawie statusu republiki. Od maja 1990 roku toczyły się dyskusje parlamentarne na ten temat. 28 Zjazd KPU, który odbył się w czerwcu 1990 roku ułatwił komunistom podjęcie odpowiednich decyzji. Zjazd wezwał swoich członków, deputowanych w Radzie Najwyższej, do przyśpieszenia prac nad uchwałą o suwerenności USRR. W ten sposób powstała absolutna większość parlamentarna, która 16 lipca 1990 roku przyjęła Deklarację o suwerenności państwowej USRR.

Deklaracja USRR określała ukraińskim państwem narodowym, w którym władza najwyższa należała do narodu ukraińskiego, pojmowanego jednak jako ogół obywateli (pkt 1), a jedynym organem władnym do podejmowania decyzji w jego imieniu czyniła Radę Najwyższą (pkt 2)[19]. Najwyższym prawem w suwerennym państwie Deklaracja stanowiła Konstytucję USRR (pkt 3). W 9 punkcie dotyczącym bezpieczeństwa zapisano prawo do posiadania własnych sił zbrojnych oraz wojsk wewnętrznych i służby bezpieczeństwa, jako organów podległych Radzie Najwyższej. Obywatele Ukrainy mieli pełnić służbę wojskową wyłącznie na terytorium republiki. Poza jej granicami żołnierze mogliby być wykorzystani wyłącznie za zgodą Rady. Najistotniejsze znaczenie dla przyszłego statusu państwa miał ostatni akapit tej części Deklaracji, gdzie stwierdzono, że: „Ukraińska SRR uroczyście ogłasza swój zamiar bycia państwem neutralnym, które nie uczestniczy w wojskowych blokach i dotrzymuje wierności trzem antyatomowym zasadom – nie przyjmować, nie produkować i nie nabywać broni jądrowej"[20].

Ostatni 10 punkt dotyczył polityki zagranicznej. Uchwała Rady Najwyższej nadawała USRR rangę podmiotu prawa międzynarodowego, a w związku z tym deklarowała nawiązanie wszechstronnych stosunków z innymi państwami i podporzadkowanie się normom prawa międzynarodowego. „Stosunki Ukraińskiej SRR z innymi republikami radzieckimi – zapisano w Deklaracji – buduje się na podstawie umów układanych na zasadzie równości, wzajemnego poszanowania i niemieszania się w sprawy wewnętrzne".

W Deklaracji nie wspominano o niepodległości, lecz zapowiadano podpisanie nowej umowy związkowej. Stwierdzono jednak, że umowa ta musi być zgodna z dokumentem uchwalonym 16 lipca przez Radę Najwyższą USRR[21].

---

[19] *Декларація про державний суверенітет України*, http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=55-12 [19.07.2011].

[20] Wszystkie tłumaczenia własne – Eugeniusz Mironowicz.

[21] W zgodzie z Deklaracją miały być także nowa Konstytucja Ukrainy oraz zawierane przez nią umowy międzynarodowe: „Декларація є основою для нової Конституції, законів

Zapisy zawarte w Deklaracji w rzeczywistości czyniły Ukrainę niepodległym państwem, które deklarowało jedynie możliwość przynależności do Związku Radzieckiego jako do organizacji międzynarodowej. Dyplomata i wieloletni minister spraw zagranicznych niepodległej Ukrainy Anatolij Złenko pisze, że dokument przyjęty przez Radę Najwyższą faktycznie był aktem wystąpienia z ZSRR i Układu Warszawskiego. Moskwa go ignorowała, a świat patrzył na wydarzenia w Kijowie z zupełną obojętnością, lecz „z punktu widzenia Ukraińców dokonała się rewolucja". Był to także pierwszy krok na drodze do samodzielnej polityki zagranicznej. Złenko zauważa jednak, że między Deklaracją stwierdzającą zamiary a stanem realnym w 1990 roku istniał jednak ogromny dystans[22].

W Konstytucji USRR, która stała się najwyższym aktem prawnym w republice, pozostawał wciąż zapis o kierowniczej roli KPZR[23]. Komunistyczna większość w Radzie Najwyższej bała się dalszych zmian, które eliminowałyby ją z życia publicznego. Nowy układ związkowy miał zapewne w jakimś stopniu zabezpieczyć ukraińską nomenklaturę radziecką przed całkowitą marginalizacją polityczną. Radykalizacja nastrojów społecznych sprzyjała jednak opozycji. W końcu października II Zjazd Ruchu na Rzecz Przebudowy usunął ze swojego programu punkt dotyczący podpisania nowego układu związkowego, w jego miejsce wpisano postulat niepodległości. Zmieniono także nazwę Ruchu na Ludowy Ruch Ukrainy (LRU). Pod hasłami protestu przeciwko podpisywaniu jakiegokolwiek porozumienia z Rosją, czego zamiar deklarowała większość parlamentarna, LRU jesienią 1990 roku zdołał wyprowadzić na ulice Kijowa dziesiątki tysięcy ludzi[24].

W Radzie Najwyższej sytuacja zmieniła się w listopadzie 1990 roku, gdy jej przewodniczący, a zarazem I sekretarz KC KPU Wołodymyr Iwaszko został zastępcą sekretarza generalnego KPZR. Opozycji udało się przeforsować decyzję Rady o niełączeniu stanowisk szefów partii i parlamentu. Przewodniczącym parlamentu został sekretarz ds. ideologii KPU Leonid Krawczuk, który – jak pisze znawca tematu – był przedstawicielem tych komunistów, którzy

України і визначає позиції Республіки при укладанні міжнародних угод. Принципи Декларації про суверенітет України використовуються для укладання союзного договору".

22 А. Зленко, *Зовнішньополітична стратегія і дипломтія України*, Київ 2008, s. 37.

23 Z Konstytucji ZSRR zapis taki wykreślono w marcu 1990 r.

24 *Провозглашения государственной независимости Украины*, http://www.ukrmap.kiev.ua/index.php?id=1091&lang=ru [19.07.2011].

„zawczasu ideologiczne zabarwienie z czerwonego zmienili na niebiesko-żółte. Oponenci nieoficjalnie nazywali ich suweren-komunistami, nawet nie podejrzewając na ile trafnie ten termin wyznaczał polityczną trajektorię nowo nawróconych nacjonalistów"[25].

Większość nomenklatury, której liderem stał się Leonid Krawczuk doszła do wniosku, że jej interesy najlepiej mogą być realizowane w suwerennej, czy nawet niepodległej Ukrainie, pod warunkiem, że władza w dalszym ciągu pozostanie w jej rękach. Po wyborach do Rady Najwyższej stało się jasne, że w nowej rzeczywistości politycznej posiadanie władzy wiąże się z koniecznością uwzględniania nastrojów społeczeństwa. Ponieważ opozycji narodowo-demokratycznej udało się doprowadzić do gwałtownego ożywienia uczuć narodowych, a szczególnie kultu tradycji kozackich, suweren-komuniści dość szybko włączyli mitologię historyczną do własnej praktyki bieżącej polityki.

Kwestia suwerenności i niepodległości Ukrainy oraz sam fakt istnienia ZSRR był przedmiotem nieustannych debat politycznych także w Rosji i na Białorusi. Na początku 1991 roku szef państwa radzieckiego Michaił Gorbaczow zaproponował ogólnozwiązkowe referendum w tej sprawie. Przeprowadzono je 17 marca, a obywatele Ukrainy mieli odpowiedzieć na 2 pytania: czy jesteś za utrzymaniem ZSRR i czy jesteś za członkostwem Ukrainy w nowym państwie związkowym. Ponad 70% obywateli Ukrainy opowiedziało się za istnieniem Związku Radzieckiego, a ponad 80% za przynależnością republiki w przyszłym sojuszu, którego zasad funkcjonowania nikt nie znał[26]. Wynik ten pokazywał, że odsetek zwolenników zachowania ZSRR na Ukrainie był podobny jak w Rosji i jedynie o 12% mniejszy niż na Białorusi, gdzie opozycja narodowa była o wiele słabsza, a nomenklatura zdecydowanie prosowiecka[27].

Referendum dawało wszelkie podstawy władzom ZSRR do prowadzenia prac nad przygotowaniem nowego układu. Gdy w czerwcu ogłoszono w Moskwie projekt Związku Suwerennych Radzieckich Państw (ZSRP) opozycja ukraińska zorganizowała w Kijowie cykl akcji protestacyjnych przeciwko zawieraniu jakiegokolwiek porozumienia ograniczającego suwerenność Ukra-

---

25 Г. Касьянов, *Україна 1991-2007. Нариси новітньої історії...*, s. 19.

26 *СРСР розвалився ще на референдумі 17 березня 1991 року*, http://siver.com.ua/news/1/2010-03-16-4006 [20.07.2011].

27 Ю. Соломатин, *Всесоюзный референдум 17 марта 1991 года о сохранении ссср: помним!*, http://pomnimvse.com/255pb.html (вщыс(вщыс [19.07.2011]. Za zachowaniem ZSRR opowiedziało się 71,3% głosujących w Federacji Rosyjskiej, 82,7% na Białorusi i ponad 95% w republikach azjatyckich.

iny. Projekt ZSRP stanowił bowiem przyszłe państwo jedynym podmiotem prawa międzynarodowego, co było niezgodne z DEKLARACJĄ O SUWERENNOŚCI PAŃSTWOWEJ USRR[28]. Rada Najwyższa Ukrainy 5 lipca zdecydowała się odłożyć dyskusję nad projektem do jesieni 1991 roku. Jednocześnie, aby umocnić struktury suwerennego państwa powołała urząd prezydenta Ukrainy[29].

Nieuchronny konflikt między Moskwą a Kijowem o zakres suwerenności Ukrainy w nowym układzie związkowym rozwiązały wydarzenia w Moskwie w dniach 19-21 sierpnia 1991 roku i próba obalenia Gorbaczowa przez Komitet Państwowy ds. Nadzwyczajnych ZSRR. Moskiewski zamach stanu, który miał uchronić ZSRR przed rozpadem, gwałtownie przyspieszył ten proces. Ukraińscy politycy są zgodni, że stał się on katalizatorem zmian, które doprowadziły do ogłoszenia było postrzegane przez Radę Najwyższą niepodległości[30]. Ewentualne powodzenie zamachu było postrzegane przez opozycję narodowo-demokratyczną jako powrót do czasów sprzed pieriestrojki, co z oczywistych względów motywowało ją do działań, które mogły uchronić Ukrainę przed takim rozwiązaniem. W przypadku suweren-komunistów, którzy zaangażowali się w proces budowania suwerenności republiki, zachodziła obawa, że przez restauratorów ZSRR zostaną potraktowani jak zdrajcy. Wybitny przedstawiciel tego nurtu, późniejszy prezydent, Leonid Kuczma pisał: „Każdy działacz partyjny i państwowy, który pracował na rzecz suwerennej Ukrainy, zadawał sobie pytanie: co nas czeka – czołgi na ulicach Kijowa i Lwowa, czystki, pokazowe procesy. Każdego członka KPZR spytaliby, co robił w ostatnich latach"[31]. Brak pozytywnej odpowiedzi na to ostatnie pytanie prowokował tych komunistów, którzy „zabarwienie ideologiczne z czerwonego zamienili na niebiesko-żółte", do tworzenia takiego stanu prawno-politycznego na Ukrainie, który uwalniałby ich od odpowiedzialności za udział w demontażu państwa sowieckiego.

Wydarzenia moskiewskie wywindowały na szczyty popularności przewodniczącego Rady Najwyższej, byłego sekretarza KC KPU, Leonida Krawczuka, który odmówił dostosowania się do dyrektywy Komitetu Państwowego ZSRR o wprowadzeniu stanu nadzwyczajnego na Ukrainie. Polecenie takie w imieniu

---

28 *О проекте Договора о Союзе суверенных государств*, http://lawua.info/jurdata/dir347/dk347519.htm [20.07.2011].

29 *Історія президентства*, http://www.president.gov.ua/content/president_history.html [20.07.2011].

30 Л. Кучма, *Україна – не Росія*..., s. 411; А. Зленко, *Зовнішньополітична стратегія і дипломтія України*..., s. 38.

31 Л. Кучма, *Україна – не Росія*..., s. 411.

Komitetu zostało przekazane bezpośrednio przez delegację złożoną z I sekretarza KC KPU Stanisława Hurenkę, dowódcę Kijowskiego Okręgu Wojskowego gen. Wiktora Czeczewatowa oraz przybyłego z Moskwy gen. Walentego Warennikowa. Krawczuk powołując się na Konstytucję USRR miał oznajmić przybyłym do jego gabinetu zwolennikom restauracji władzy sowieckiej na Ukrainie, że podjęcie takiej decyzji należy do kompetencji Rady Najwyższej[32]. Były ideolog i sekretarz KC opowiedział się po stronie ruchu narodowego, który do niedawna zwalczał[33].

Podporzadkowanie się dyrektywom Komitetu Państwowego Stanisława Hurenki pogrążyło natomiast ostatecznie partię komunistyczną. W stenogramie wysłanym do sekretarzy obwodowych Hurenko informował o wprowadzeniu na Ukrainie stanu nadzwyczajnego, wezwał ich, aby kierowali się jako prawem nadrzędnym Konstytucją ZSRR, polecił zakazać organizacji wszelkich demonstracji, strajków, mityngów[34].

Przywódcy zamachu, chociaż mieli do dyspozycji na Ukrainie 3 okręgi wojskowe i dowódców, którzy okazali posłuszeństwo Komitetowi Państwowemu, nie wydali im jednak rozkazu aresztowań liderów ukraińskiego separatyzmu. Ograniczyli się do demonstracji siły. Gdy 21 sierpnia stało się jasne, że przewrót w Moskwie zakończył się niepowodzeniem, Krawczuk pod naciskiem deputowanych z Rady Ludowej i suweren-komunistów zdecydował się na zwołanie nadzwyczajnej sesji Rady Najwyższej.

W atmosferze zagrożenia możliwością przywrócenia władzy Moskwy na Ukrainie nacjonaliści przystąpili do tworzenia zmilitaryzowanej formacji Ukraińska Samoobrona Narodowa z myślą o siłowym wsparciu dążeń niepodległościowych[35]. Zdanie zmienił także I sekretarz KC KPU Hurenko, który wezwał komunistów do głosowania za niepodległością[36]. U podstaw tej decyzji legły obawy, że przywracanie władzy konstytucyjnej w ZSRR może zakończyć się represjami wobec tych, którzy wsparli Komitet Państwowy. Bezpieczniejsza dla komunistów w tej sytuacji wydawała się być niepodległa Ukraina niż ZSRR, którego przyszłości nie sposób było przewidzieć.

---

32 Tamże, s. 412.

33 T. Snyder, *Rekonstrukcja narodów. Polska, Ukraina, Litwa, Białoruś 1569-1999*, Sejny 2009, s. 275.

34 Tamże, s. 413.

35 Г. Касьянов, *Україна 1991-2007. Нариси новітньої історії*..., s. 28.

36 В. Кремінь, Д. Табачник, В. Ткаченко, *Україна: альтернативи поступу. Критика історичного досвіду*, Київ 1994, s. 465.

Ogłoszenie niepodległości 24 sierpnia 1991 roku dokonało się niemal jednomyślną decyzją deputowanych. „Za" głosowało 346 parlamentarzystów, „przeciw" tylko 4. Za przykładem Ukrainy poszły inne republiki i w kolejnych dniach sierpnia niepodległość ogłaszały Białoruś, Mołdawia, Azerbejdżan, Kirgizja i Uzbekistan. Pierwszą decyzją, którą podjął parlament niepodległej Ukrainy było podporzadkowanie wszystkich jednostek wojskowych na terenie republiki i utworzenie Ministerstwa Obrony Ukrainy[37]. Były to dość racjonalne działania, gdyż kilka dni później Rosja ustami wiceprezydenta Aleksandra Ruckoja zastrzegła sobie prawo do rewizji granic państwa, w przypadku rozpadu ZSRR. W grę wchodziły obszary dołączone do USRR w latach 1919 – 1954 – Zagłębie Donieckie i Krym. Pretensje terytorialne do Ukrainy zgłosiła także Rumunia żądając zwrotu południowej Besarabii i północnej Bukowiny, obszarów włączonych do ZSRR w 1940 roku[38].

Jesienią 1991 roku przejęto wszystkie przedsiębiorstwa ogólnozwiązkowe znajdujące się na terenie Ukrainy na własność nowego państwa, w miejsce KGB utworzono Służbę Bezpieczeństwa Ukrainy, parlament przyjął odpowiednie uchwały o granicach państwowych oraz wojskach pogranicznych. Prawo o obywatelstwie, przyjęte przez Radę Najwyższą 8 września 1991 roku, czyniło obywatelami wszystkich mieszkańców Ukrainy[39].

Uchwała Rady Najwyższej Ukrainy z 24 sierpnia przewidywała odwołanie się do opinii społeczeństwa w formie referendum. Wyznaczono je na 1 grudnia 1991 roku[40]. Ponad 90% biorących udział w głosowaniu poparło decyzję deputowanych w kwestii niepodległości[41]. Władze uzyskały bardzo mocny mandat społeczny do dalszych prac nad umocnieniem nowego statusu państwa.

Równolegle z referendum odbywały się wybory pierwszego prezydenta niepodległej Ukrainy. Spośród sześciu kandydatów liczyło się dwóch – coraz bardziej popularny Leonid Krawczuk, wspierany przez nomenklaturę i cały obóz postkomunistyczny oraz przewodniczący Lwowskiej Rady Obwodowej,

---

37 Г. Касьянов, *Україна 1991-2007. Нариси новітньої історії*..., s. 30.

38 W. Serczyk, *Historia Ukrainy*..., s. 375.

39 *Закон України „Про громадянство України". 8 жовтня 1991 р.*, http://www.archives.gov.ua/Sections/Nezalezhnist/D-files-4.php?16 [21.07.2011].

40 *Акт проголошення незалежності України. 24 серпня 1991*, http://www.archives.gov.ua/Sections/Nezalezhnist/D-files-4.php?15 [20.07.2011].

41 W głosowaniu wzięło udział 84% uprawnionych: *Результати та історичне значення Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р. Вибори Президента України*, http://histua.com/istoriya-ukraini/ukraina-v-umovax-nezalejnosti/vseukrainskij-referendum-vibori-prezidenta [21.07.2011].

dysydent w czasach radzieckich, kandydat Ruchu Ludowego Ukrainy, Wiaczesław Czornowił. Krawczuk otrzymał w pierwszej turze 61,6% głosów, Czornowił 23,3%[42]. 5 grudnia Leonid Krawczuk został zaprzysiężony na pierwszego prezydenta Ukrainy. Mając za sobą mandat pochodzący z demokratycznych wyborów oraz jednoznacznie przekonywujące wyniki referendum w sprawie niepodległości nowo wybrany prezydent udał się do Puszczy Białowieskiej na spotkanie z szefami Federacji Rosyjskiej i Białorusi – Borysem Jelcynem i Stanisławem Szuszkiewiczem, gdzie podjęto decyzje zmieniające mapę polityczną świata.

8 grudnia 1991 roku w rezydencji rządu białoruskiego w Wiskulach, Leonid Krawczuk wraz z prezydentem Rosji Borysem Jelcynem oraz przewodniczącym Rady Najwyższej Białorusi Stanisławem Szuszkiewiczem złożyli podpisy pod dokumentem likwidującym ZSRR. Jednocześnie szefowie trzech państw zawarli porozumienie o powstaniu nowego układu związkowego, otwartego dla innych postradzieckich republik o bardzo wymownej nazwie – Wspólnota Niepodległych Państw (WNP). Nowa organizacja nie miała charakteru ani federacji, ani konfederacji, a bardziej luźnego stowarzyszenia państw, które łączyła wspólna przeszłość oraz ogromne problemy gospodarcze.

Minister spraw zagranicznych Białorusi Piotr Krauczanka, który był uczestnikiem tego spotkania w Puszczy Białowieskiej pisał, że było ono zorganizowane w tajemnicy przed Michaiłem Gorbaczowem. Jego inicjator Borys Jelcyn, który miał problemy z bezpośrednim porozumieniem się ze swoim ukraińskim odpowiednikiem Leonidem Krawczukiem, uczynił formalnym gospodarzem i organizatorem spotkania premiera Białorusi Wiaczesława Kiebicza, co było mniej drażliwe dla Ukraińców wyczulonych na punkcie swojej niezależności. „Najważniejszym – według relacji Krauczanki – było rozstrzygnięcie ostrych sprzeczności między Rosją i Ukrainą. Ukraina dążyła do pełnej niepodległości, Moskwa chciała zachować coś podobnego do ZSRR. Tak pojawiła się kompromisowa formuła Wspólnoty Niepodległych Państw"[43]. Premier Białorusi Kiebicz przyznał, że to on organizował spotkanie w Wiskulach na prośbę Jelcyna, lecz obecni tam byli także wysocy przedstawiciele służb bezpieczeństwa ZSRR, którzy mogli wykonać każdy rozkaz prezydenta Gorbaczowa, uniemożliwiający likwidację państwa związkowego. Zdaniem Kiebicza zgodne z istniejącym

---

[42] *Референдум 1 грудня 1991 року й вибори Президента України*, http://www.history.vn.ua/book/ukrzno/163.html [21.07.2011].

[43] П. Кравченко, *Беларусь на роспутье, или правда о Беловежском соглашении. Записки дипломата и политика*, Москва 2006, s. 143-144.

wówczas stanem prawnym byłoby nawet aresztowanie wszystkich uczestników spotkania w Wiskulach, lecz obawy Gorbaczowa przed konsekwencjami takiej decyzji sprawiły, że jej nigdy nie podjęto. Celem prezydenta Rosji było natomiast zatrzymanie Ukrainy w obrębie jakiejś wspólnoty politycznej i ekonomicznej na obszarze postradzieckim. Krawczuk, według opinii białoruskiego premiera, podzielał ten punkt widzenia i współpracował z Jelcynem nad przyjętym rozwiązaniem[44].

Znacznie większy wymiar efektom podjętych w Wiskulach decyzji nadali politycy ukraińscy. Leonid Kuczma oceniał, że Krawczuk przywiózł z Puszczy Białowieskiej hramotę uwalniającą Ukrainę od Rosji. „Dokument przez niego podpisany nie tylko unieważniał układ związkowy z 1922 roku. Unieważniał wszystkie akty prawne (w historycznym sensie), które wiązały Ukrainę z Rosją od Traktatu Perejesławskiego począwszy"[45]. Jego zdaniem dokonać tego mógł tylko Krawczuk, który jako były funkcjonariusz KPZR był w stanie porozumieć się z innym sowieckim funkcjonariuszem Borysem Jelcynem.

Wielokrotnie pełniący funkcję ministra spraw zagranicznych Borys Tarasiuk odnosząc się do wydarzeń z końca 1991 roku mówił, że powstanie niezależnej Ukrainy było jedną z najważniejszych zmian politycznych w Europie w XX wieku i największym osiągnięciem dyplomacji ukraińskiej. Uzasadniał, że ZSRR był synonimem Rosji i dlatego oderwanie się od niej Ukrainy w wielu miejscach świata wywołało podziw lub zdumienie. Nie sprzyjały temu procesowi żadne okoliczności zewnętrzne. Departament Stanu USA do grudnia 1991 roku był przeciwny uznawaniu niepodległości Ukrainy. Koła dyplomatyczne i naukowe nie były gotowe do przyjęcia nowej sytuacji geopolitycznej – pojawienia się w „centrum Europy" wielkiego państwa[46]. Tarasiuk sukces ten przypisał głównie elitom ukraińskim, marginalizując wszystkie okoliczności polityczne występujące w ZSRR umożliwiające uzyskanie niepodległości przez Ukrainę.

21 grudnia 1991 roku w Ałma Acie umowę o przystąpieniu do WNP podpisali reprezentanci Armenii, Azerbejdżanu, Kazachstanu, Kirgizji, Mołdawii, Tadżykistanu, Turkmenii i Uzbekistanu[47]. 30 grudnia 1991 roku szefowie

---

44 В. Кебич, *Искушение властью. Из жизни прэмьер-министра*, Минск 2008, s. 188-199.

45 Л. Кучма, *Україна – не Росія*..., s. 418.

46 Б. Тарасюк, *Зовнішня політика незалежної України: підсумкі та перспективи*, Львів 2006, s. 8-9, referat wygłoszony na Uniwersytecie Lwowskim z okazji nadania autorowi tytułu doktora honoris causa 9 lutego 2002 r.

47 A. Czubiński, *Historia powszechna XX wieku*, Poznań 2006, s. 702.

państw należących do WNP spotkali się w Mińsku, gdzie ogłosili ostateczną likwidację ZSRR oraz podpisali szereg umów, z których najważniejsze dotyczyły zachowania wspólnej przestrzeni gospodarczej, zachowania zjednoczonego dowództwa sił strategicznych oraz współodpowiedzialności za zobowiązania międzynarodowe Związku Radzieckiego[48].

■

[48] S. Przymies, *Stosunki międzynarodowe w Europie 1945-2004*, Warszawa 2004, s. 165.

2.

Polityka zagraniczna Ukrainy w pierwszych latach niepodległości 1991-1994

1. Uwarunkowania wewnętrzne

Parlament ukraiński na początku 1992 roku przyjął odpowiednie postanowienia dotyczące symboliki państwowej, która nawiązywała do tradycji księstwa Włodzimierza Wielkiego i Ukraińskiej Republiki Ludowej z 1918 roku[1]. Sprawy dotyczące symboli i hymnu zostały uporządkowane dość szybko i bez większych sporów między politykami. Wśród twórców niepodległego państwa nie było natomiast zgody w kwestii podziału kompetencji poszczególnych organów władzy. Mnożyły się także problemy wynikające z rozpadu powiązań gospodarczych z Rosją i innymi byłymi republikami radzieckimi. Ogromnym wyzwaniem było stworzenie własnego systemu finansowego i utrzymanie gospodarki na poziomie gwarantującym przynajmniej minimalne bezpieczeństwo socjalne obywateli.

W lutym 1992 roku Leonidowi Krawczukowi udało się skłonić odpowiednią liczbę deputowanych Rady Najwyższej do dokonania zmian w Konstytucji USRR z 1978 roku. Nowe zapisy dotyczyły głównie urzędu prezydenckiego, którego nie było w republice radzieckiej. Prezydent po wprowadzeniu zmian stał się szefem państwa i władzy wykonawczej. Miał prawo wyznaczania premiera i najważniejszych ministrów, w tym spraw zagranicznych. Organem pomocniczym była Administracja Prezydenta, zaś konsultatywno-doradczym – Duma. Zakres samodzielności premiera i rządu określała wola szefa

---

[1] *Государственная символика Украины*, http://www.kmu.gov.ua/control/ru/publish/article?art_id=18992065&cat_id=33721 [25.07.2011].

państwa i w dużej mierze urzędnicy jego Administracji. Prezydent wyznaczał także szefów lokalnej administracji[2]. Z mocy najwyższego prawa, jakim była Konstytucja, uzyskał władzę większą niż sekretarze partii komunistycznych w krajach bloku radzieckiego. Krawczuk wprowadził na Ukrainie rozwiązania, które kilka lat później dość wiernie skopiował i udoskonalił prezydent Białorusi Aleksander Łukaszenko.

W ciągu roku po rozpadzie Związku Radzieckiego w niepodległej Ukrainie pojawiła się półtoramilionowa liczba bezrobotnych. Sowieckie społeczeństwo przeżyło wielkie rozczarowanie zmianami politycznymi i pierwszą falę nostalgii za upadłym imperium, czemu dało wyraz w kolejnych wyborach parlamentarnych i prezydenckich w 1994 roku.

Umacniając niezależność, władze Ukrainy wprowadziły własną walutę zwaną kuponami-karbowańcami, która przez pewien czas funkcjonowała obok radzieckich rubli. Miarą aktualnej wartości kuponów i rubli był dolar amerykański[3]. W warunkach inflacji sięgającej w 1992 roku ponad 2500% naturalnym zjawiskiem było wykupywanie towarów i długie kolejki przed sklepami. W latach 1992-1994, według różnych źródeł ukraińskich, nastąpił spadek PKB w granicach 56%-62%[4]. Problemy gospodarcze i społeczne zgodnie z oczekiwaniami działaczy różnych nurtów narodowo-niepodległościowych miała rozwiązać prywatyzacja. Stosowne ustawy Rada Najwyższa uchwaliła w marcu 1992 roku[5]. W ciągu 5 lat zamierzano sprzedać ponad połowę przedsiębiorstw państwowych. Podobnie jak w Rosji na prywatyzacji najbardziej skorzystała postsowiecka nomenklatura. Powiązanie biznesu z polityką, służbami specjalnymi i światem przestępczym sprzyjało stałemu poszerzaniu szarej strefy i wszechobecnej korupcji[6]. Bogacenie się nielicznych dokonywało równolegle

---

2 Г. Касьянов, *Україна 1991-2007. Нариси новітньої історії*, Київ 2008, s. 44-45.

3 *Формування грошово-монетної системи незалежної України*, http://pidruchniki.com.ua/16850303/finansi/formuvannya_groshovo-monetnoyi_sistemi_nezalezhnoyi_ukrayini [26.07.2011].

4 Tenże, *Україна 1991-2007...*, s. 76.

5 *Постанова Верховної ради України про введення в дію Закону України „Про приватизацію майна державних підприємств"*, http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2164-12 [26.07.2011]; *Закон Украины от 6 марта 1992 года nr 2171-XII О приватизации небольших государственных предприятий (малой приватизации)*, http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=10223 [26.07.2011].

6 С. Головатий, Л. Денисенко, М. Полудьонний, *Доповідь: Корупція в Україні: причини, особливості, наслідки*, http://kpk.org.ua/2006/06/21/print:page,1,dopovd_korupcja_v_ukran_prichini._osoblivost._nasldki.html [26.07.2011].

z ubożeniem większości społeczeństwa. Strajki i manifestacje o podłożu ekonomicznym stawały się nowym zjawiskiem w postradzieckiej Ukrainie.

Prezydent Krawczuk korzystając z uprawnień, jakie dawała mu Konstytucja, w październiku 1992 roku powierzył urząd premiera prezesowi Ukraińskiego Związku Przemysłowców i Przedsiębiorców Leonidowi Kuczmie. Nowy premier reprezentował starą nomenklaturę i był zwolennikiem stabilizacji gospodarki w oparciu o przywracanie powiązań ekonomicznych z Rosją i integracji Ukrainy w strukturach WNP. Kuczma chciał prywatyzować majątek państwowy i reformować kraj, lecz wzorem dla niego były działania rosyjskich liberałów. Efektem rocznych rządów Kuczmy było pogłębienie patologicznych procesów – przyśpieszenie uwłaszczenia nomenklatury, dalsze ubożenie społeczeństwa i narodziny skorumpowanego państwa[7]. 22 września 1993 roku prezydent powierzył pełnienie obowiązków premiera dotychczasowemu zastępcy Leonida Kuczmy Jefimowi Zwielińskiemu, a po kilku dniach sam przejął bezpośrednie kierowanie rządem.

Władza wykonawcza faktycznie wymknęła się spod kontroli parlamentu. Jesienią 1993 roku skala konfliktu między prezydentem i Radą Najwyższą wykluczała możliwość kompromisu i obie strony zamierzały odwołać się do opinii publicznej w postaci referendum, w którym społeczeństwo miało jednoznacznie wskazać, kto na Ukrainie miał podejmować ostateczne decyzje[8]. Wydarzenia moskiewskie z października 1993 roku i pacyfikacja przy pomocy wojska rosyjskiego parlamentu przez prezydenta Jelcyna, wpłynęły otrzeźwiająco na ukraińskich polityków. Kompromisowym rozwiązaniem miały być przyśpieszone wybory parlamentarne i prezydenckie. Pierwsze wyznaczono na marzec, drugie na czerwiec 1994 roku.

Wybory parlamentarne odbywały się w sytuacji ogromnego kryzysu politycznego, gospodarczego i społecznego. Wzięło w nich udział 26 partii politycznych oraz liczne komitety społeczne lub pracownicze organizowane przez przedstawicieli miejscowej nomenklatury. Największe partie korzeniami sięgały epoki radzieckiej. Były to Komunistyczna Partia Ukrainy, Socjalistyczna Partia Ukrainy i Chłopska Partia Ukrainy. Ta ostatnia była w zasadzie zrzeszeniem dyrektorów kołchozów. Tuż przed wyborami partie te utworzyły koalicję „Lewi". Wszystkie bazowały na wzrastającej nostalgii po ZSRR i dawały do

---

7 К. Бондаренко, *Роль Леонида Кучмы в истории Украины*, http://rmc.org.ua/projects/public_lections/9/ [27.07.2011].

8 *Референдум відбудеться 26-го вересьня*, „Svoboda. Ukrainian daily", http://www.scribd.com/doc/16418259/Svoboda1993116 [27.07.2011].

zrozumienia, że powrót do bliskich relacji z Rosją będzie priorytetem ich działania.

Ugrupowania narodowo-niepodległościowe – Ruch Ludowy Ukrainy, Republikańska Partia Ukrainy, Demokratyczna Partia Ukrainy i Kongres Ukraińskich Nacjonalistów – miały swoich zwolenników głównie w zachodnich obwodach kraju oraz w Kijowie. W atmosferze narastających proradzieckich sentymentów wywołanych rozczarowaniem realiami niepodległej Ukrainy, szanse tych ugrupowań na zwiększenie wpływów w Radzie Najwyższej były znikome.

Układ sił w nowej Radzie Najwyższej odzwierciedlał istniejące nastroje społeczne. Po głosowaniu 27 marca najwięcej miejsc (168) zdobyli kandydaci bezpartyjni reprezentujący lokalne grupy interesów. Komunistyczna Partia Ukrainy zdobywając 85 mandatów zdeklasowała pozostałe partie. Ruch Ludowy Ukrainy będący największym ugrupowaniem wśród organizacji nurtu narodowo-niepodległościowego zdobył 20 miejsc w nowym parlamencie. Dobry wynik Partii Chłopskiej (18 mandatów) i socjalistycznej (14 mandatów) – dawał lewicowej koalicji podstawy do kierowania Radą Najwyższą[9]. Przewodniczącym parlamentu został przywódca socjalistów Aleksander Moroz.

Wybory odbywały się w jednomandatowych okręgach, w których miejsce w parlamencie zdobywał kandydat, uzyskujący ponad 50% oddanych głosów[10]. Dawało to ogromne możliwości działania ludziom, którzy w niejasnych okolicznościach dorobili się ogromnego majątku. Niezależni deputowani powiązani byli najczęściej z wielkim biznesem, który szukał zabezpieczenia swojej pozycji w polityce[11]. Większość z nich dość szybko została pozyskana przez nowego szefa władzy wykonawczej, który rozdając kierownicze stanowiska w administracji, koncesje i przywileje budował własne zaplecze parlamentarne.

Wybory prezydenckie odbywały się w dwóch turach. Najpoważniejszym konkurentem dla urzędującego prezydenta był były premier Leonid Kuczma. Ugrupowania narodowo-niepodległościowe rozczarowane wynikami wyborów parlamentarnych nie wystawiły własnych kandydatów. Pierwszą turę wygrał Leonid Krawczuk zdobywając 37,7% głosów. Kuczma uzyskał 31,3% poparcie. Prezydent występując jako strażnik niepodległości zdobył przewagę

---

9 *Парламентские выборы на Украине (1994)*, http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/384863 [27.07.2011].

10 *Украина: опасность мажоритаризма в новой демократии*, http://aceproject.org/ace-ru/topics/es/esy/onePage [27.07.2011].

11 Г. Касьянов, *Україна 1991-2007. Нариси новітньої історії* ..., s. 52.

w obwodach zachodnich i centralnych, Kuczma we wschodnich i południowych, gdzie dominowała ludność rosyjskojęzyczna[12].

W drugiej turze Krawczuk, wspierany przez państwowe środki masowego przekazu, akcentował swoje zasługi dla niepodległej Ukrainy i wytykał wady konkurenta, a szczególnie jego powiązania z rosyjskimi ośrodkami wpływu na Ukrainie. Kuczma prezentował się jako reformator, któremu prezydent nie pozwolił zrealizować programu naprawy państwa, gdy pełnił urząd premiera. Zapowiadał walkę z korupcją, poprawę relacji z Rosją oraz nadanie rosyjskiemu statusu oficjalnego języka na Ukrainie. Prezydent prezentował się jako kandydat kierujący się ideologią, zaś były premier pragmatyzmem[13]. W tym układzie ugrupowania narodowo-niepodległościowe poparły Krawczuka, zaś komuniści i socjaliści Kuczmę. Drugim prezydentem Ukrainy, zdobywając 52% głosów, został Kuczma. Krawczuk uzyskał poparcie 45% elektoratu, głównie w zachodniej części kraju[14].

Ogromny problem w polityce wewnętrznej w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych stanowił separatyzm obszarów zamieszkałych przez ludność rosyjskojęzyczną. Dotyczyło to szczególnie Krymu, Donbasu i dawnej Małorosji, której centrum administracyjno-polityczne stanowiła Odessa. Inteligencja, a także część postsowieckiej nomenklatury na tych obszarach domagały się od Kijowa statusu republik autonomicznych.

Szczególnie drażliwa była sprawa Krymu, gdzie w Sewastopolu znajdowała się potężna baza radzieckiej marynarki wojennej. Flota Czarnomorska po rozpadzie ZSRR formalnie była własnością WNP, w rzeczywistości została przejęta przez Rosję, która nie zamierzała rezygnować ze swoich baz na Morzu Czarnym. Rosyjski parlament zgłaszał wątpliwości w sprawie przynależności państwowej całego Krymu, podkreślając, że został on przekazany Ukrainie w 1954 roku z naruszeniem obowiązującego wówczas sowieckiego ustawodawstwa[15].

---

12 *Украина. Президентские выборы*, http://www.electoralgeography.com/new/ru/countries/u/ukraine/ukraine-presidential-election-1994.html [27.07.2011].

13 *Выборы в Украине. Досрочные президентские выборы 1994 года прошли у два тура*, http://photo.ukrinform.ua/rus/current/photo.php?id=297597 [27.07.2011].

14 *Электоральная карта Украины. Президентские выборы 1994*, http://www.politforums.ru/ukraine/1267049877.html [27.07.2011].

15 *Постановление верховного Совета Российской Федерации „О правовой оценке решений высших органов государственной власти РСФСР по изменению статуса Крыма", принятых в 1954 году*, http://sevkrimrus.narod.ru/ZAKON/o1954.htm [27.07.2011].

W 1990 roku w reakcji na ogłoszenie suwerenności USRR powstał Republikański Ruch Krymu, który zażądał nadania półwyspowi statusu autonomicznej republiki. Postulat Ruchu został poparty przez miejscowe władze obwodowe oraz krymską organizację KPZR. W styczniu 1991 roku w specjalnym referendum zorganizowanym przez władze obwodu krymskiego ponad 93% mieszkańców opowiedziało się za utworzeniem Krymskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej w składzie ZSRR, czyli za całkowitym wyjściem z Ukrainy[16]. Wynik tego referendum był jednoznaczny i władze Ukrainy Radzieckiej potraktowały go bardzo poważnie. W lutym Rada Najwyższa powołała Krymską Autonomiczną Socjalistyczną Republikę Radziecką (KASRR) w składzie Ukrainy[17]. Nie rozwiązywało to sprzecznych problemów, ponieważ ludność półwyspu chciała zachowania łączności z Rosją, a nie Ukrainą.

We wrześniu 1991 roku Rada Najwyższa KASRR przyjęła Deklarację o suwerenności państwowej Krymu i zmieniła nazwę postulowanego państwa na Republikę Krym[18]. W odpowiedzi na Ustawę parlamentu Ukrainy o Statusie Autonomicznej Republiki Krymu z 29 kwietnia 1992 roku, Rada Najwyższa w Symferopolu wydała Ustawę o ogłoszeniu państwowej samodzielności Republiki Krym, a 6 maja uchwaliła Konstytucję Republiki Krym[19]. Językiem państwowym na półwyspie uczyniono rosyjski.

Chociaż żadna władza na Ukrainie nie uznawała niepodległości Krymu, to zagrożenie utraty części terytorium państwa było bardzo realne. Kijów był skłonny uznać daleko idącą autonomię, lecz w granicach Ukrainy. Prezydent Krawczuk próbował zmienić sytuację głównie metodami politycznymi. Możliwość manewru ułatwiały powroty Tatarów, wywiezionych z półwyspu w głąb Rosji po drugiej wojnie światowej za kolaborację z Niemcami. W zaistniałej sytuacji uzyskali oni wsparcie ze strony najwyższych władz ukraińskich, które

---

16 *Правовой статус Крыма: исторический аспект,* http://ukrstor.com/ukrstor/fedorov-pravstatus.html#2-1 [27.07.2011]; *Общекрымский Референдум 20 января 1991 года*, http://sevkrimrus.narod.ru/ZAKON/1991.htm [27.07.2011].

17 *Постановление Верховного совета Украинской ССР о введении в действие Закона Украинской ССР „О восстановлении Крымской Автономной Советской Социалистической Республики" и о пополнении состава Верховного Совета Крымской АССР 12 февраля 1991 г.*, http://sevkrimrus.narod.ru/ZAKON/1991-2.htm [27.07.2011].

18 *Декларация о Государственном суверенитете Крыма*, http://sevkrimrus.narod.ru/ZAKON/dekl.htm [27.07.2011].

19 *Конституция Республики Крым принята седьмой сессией Верховного Совета Крыма 6 мая 1992 года*, http://sevkrimrus.narod.ru/ZAKON/1992konst.htm [27.07.2011].

traktowały Tatarów jako czynnik równoważący wpływy Rosjan[20]. Los Krymu zależny był jednak od zakresu poparcia dla separatystów ze strony Federacji Rosyjskiej i skłonności z jej strony do ryzyka wywołania konfliktu z Ukrainą.

We wrześniu 1993 roku na Krymie odbyła się pierwsza tura wyborów prezydenckich. Spośród wielu kandydatów liczyło się dwóch – Mikołaj Bagrow i Jurij Mieszkow. Pierwszy był reprezentantem starej nomenklatury sowieckiej i skłaniał się zostać prezydentem Autonomicznej Republiki Krymu oraz zaakceptować państwowość ukraińską[21]. Mieszkow, lider Republikańskiej Partii Krymu, popierany przez blok partii i organizacji „Rosja", opowiadał się za niepodległym państwem krymskim sprzymierzonym z Rosją lub wręcz wchodzącym w skład Federacji[22]. Zgodnie z Konstytucją z 6 maja 1992 roku, ubiegał się on o stanowisko prezydenta Republiki Krym. Mieszkow wygrał z dużą przewagą nad rywalem (73%) w drugiej turze głosowania, które odbyło się 4 lutego 1994 roku.

Politycy ukraińscy zajęci wyborami parlamentarnymi i prezydenckimi umożliwili dużą swobodę działania prezydentowi Krymu, który przejął miejscową administrację, służby policyjne i stworzył własną gwardię prezydencką. Mieszkow podjął także starania nad wprowadzeniem rubla rosyjskiego jako waluty państwowej na Krymie oraz zaproponował władzom Rosji rozmowy na temat zawarcia traktatu określającego warunki integracji z Federacją.

Sytuacja na półwyspie wymknęła się całkowicie spod kontroli Kijowa, a prezydent Krawczuk miał nawet wyrazić opinię, że Krym został stracony przez Ukrainę[23]. Wszystko zmieniło się dość szybko, gdy okazało się, że Rosja nie zamierza wspierać prezydenta Krymu i organizacji rosyjskich w działaniach na rzecz oderwania od Ukrainy[24]. Wśród polityków krymskich pojawiły się rozbieżności, które wykorzystały władze Ukrainy[25]. Nowo wybrany prezydent

---

20 А. Мащенко, *О том, как Кучма подливал Мешкову. Почему на Украине нет двух президентов. О России как гаранте крымской автономии. Об автономии и федерализме. О русском большинстве и „злой Меджлисовской собаке"*, http://sevkrimrus.narod.ru/texstes/zatul3.htm [28.07.2011].

21 Н. Багров, *Политико-правовые аспекты становления Автономной Республики Крым*, http://www.nbuv.gov.ua/ellib/crimea/Bagrov/knp4_27.pdf [28.07.2011].

22 О. Слюсаренко, *Русская община Крыма – этапы борьбы за права русскокультурного населения Крыма и Украины*, http://www.ruscrimea.ru/cms/?go=mon&in=view&id=13 [28.07.2011].

23 Г. Касьянов, *Україна 1991-2007. Нариси новітньої історії*..., s. 100.

24 А. Мащенко, *О том, как Кучма подливал Мешкову*...

25 Н. Королёва, *90-е годы: о Крыме и его лидерах ... так в наше время не состоялось воссоединение Крыма с Россией*, http://sevkrimrus.narod.ru/texstes/koroleva.htm [28.07.2011].

Kuczma rozpoczął pertraktacje z przedstawicielami Rady Najwyższej Republiki Krym. Różnymi obietnicami politycznymi oraz demonstracją obecności militarnej zjednał większość, która przegłosowała likwidację urzędu prezydenta Krymu[26]. Na szefa władzy wykonawczej do Symferopola Kuczma wysłał ojca swojego zięcia, Anatolija Franczuka. W 1995 roku władze Ukrainy faktycznie zlikwidowały wszystkie atrybuty politycznej samodzielności Krymu i narzuciły ustawodawstwo obowiązujące w całym kraju.

2. Neutralność, Wschód, czy Zachód?

W strukturach rządu Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej istniało Ministerstwo Spraw Zagranicznych, w którym w połowie lat osiemdziesiątych zatrudnionych było 87 osób. Ostatni szef tego resortu w republice radzieckiej i pierwszy w niepodległym państwie Anatolij Złenko porównał pracę MSZ USRR do dziecięcej kolei na obrzeżach Kijowa. „Na pierwszy rzut oka, wszystko prawdziwe – pociąg, podkłady i szyny, a w rzeczywistości – to tylko zabawa, przygotowanie do realnego życia. Realne życie dla MSZ Ukrainy zaczęło się po ogłoszeniu niepodległości"[27]. Rola przedstawicieli Ukrainy Radzieckiej na arenie międzynarodowej ograniczała się do wzmocnienia dodatkowym głosem stanowiska Moskwy w światowych organizacjach. Dyplomacja ukraińska była częścią dyplomacji radzieckiej. Złenko podkreślał, że resortem tym zazwyczaj kierowali ludzie o wysokich kwalifikacjach i kulturze osobistej, lecz bardzo dalecy od tego, aby promować dyplomację ukraińską jako odrębne zjawisko na arenie międzynarodowej. Była to więc dobra szkoła, w której jednak nie uczono myślenia w kategoriach państwa ukraińskiego.

Historyk ukraiński Gieorgij Kasjanow rozdział w swojej książce opisujący pierwsze lata polityki zagranicznej niepodległej Ukrainy zatytułował – Niemowlęta w dżungli[28]. Z pewnością wykazał się nadmiernym krytycyzmem, lecz poszukiwanie zasad umocowania państwa na arenie międzynarodowej charakteryzowało cały okres prezydentury Leonida Krawczuka oraz jego następcy Leonida Kuczmy.

---

[26] П. Иваненко, *О причинах разногласий русских организаций в Крыму*, http://sevkrimrus.narod.ru/texstes/malenev.htm [28.07.2011].

[27] А. Злнко, *Дипломатия и политика. Украина в процессе динамичних геололитических перамен*, Харьков 2004, s. 33.

[28] Г. Касьянов, *Україна 1991-2007. Нариси новітньої історії...*, s. 103.

Pojawienie się państwa ukraińskiego dobrze zostało przyjęte przez większość krajów świata. Następnego dnia po ogłoszeniu wyników grudniowego referendum w sprawie niepodległości, pierwszym krajem, który uznał Ukrainę była Polska. Następnie uczyniły to Kanada, Węgry, Litwa i Łotwa. Do końca 1991 roku ukraińskie państwo uznawało 68 krajów, rok później liczba ta wzrosła do 132. Z większością Ukraina nawiązała stosunki dyplomatyczne[29]. Kraje europejskie, które najszybciej uznały państwowość ukraińską, dostrzegały w tym korzystną dla siebie zmianę układu sił w Europie Wschodniej, a przede wszystkim osłabienie pozycji Rosji, która głównie z powodu doświadczeń historycznych wciąż budziła w nich poczucie zagrożenia. Szczególne zainteresowanie Kanady tą częścią Europy wynikało z faktu istnienia na jej terytorium ponad milionowej i bardzo wpływowej diaspory ukraińskiej. Z oczywistych względów powstanie niepodległej Ukrainy było ogromnym wyzwaniem dla Rosji. Od polityki zagranicznej tego państwa w olbrzymim stopniu zależała jej pozycja polityczna w Europie i świecie. Polityka zagraniczna niepodległej Ukrainy determinowała stosunki polityczne na całej przestrzeni postradzieckiej.

Teoretyczne podstawy tej polityki tworzyła Deklaracja o suwerenności państwowej USRR z 16 lipca 1990 roku. Niektóre elementy Deklaracji dotyczące polityki zagranicznej urzeczywistniły się po ogłoszeniu niepodległości, inne natomiast straciły na znaczeniu. Ukraina dopiero u schyłku 1991 roku stała się podmiotem prawa międzynarodowego i mogła w tym charakterze zawierać układy dwustronne z innymi krajami. Nieaktualnym po 24 sierpnia 1991 roku stał się zapis o możliwości podpisania nowego układu związkowego. Najbardziej problematyczny i dyskusyjny stał się fragment Deklaracji mówiący o tym, że Ukraina „ogłasza swój zamiar bycia państwem neutralnym, które nie uczestniczy w wojskowych blokach i dotrzymuje wierności trzem antyatomowym zasadom – nie przyjmować, nie produkować i nie nabywać broni jądrowej"[30].

W sprawach polityki zagranicznej najważniejsze w pierwszych latach niepodległości było stanowisko Rady Najwyższej. Układ sił w parlamencie nie zmienił się po sierpniu 1991 roku, w dalszym ciągu dominowali w nim przed-

---

29 С. Віднянський, І. Мельмникова, А. Мартинов, О. Горенко, Д. Никифорук, *Зовнишня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин*, Київ 2004, s. 6-12.

30 *Декларація про державний суверенітет України*, http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=55-12 [19.07.2011].

stawiciele nomenklatury i środowisk postkomunistycznych. Parlamentarna większość akceptowała ideę państwa neutralnego i nienależącego do bloków militarno-politycznych. Początkowo, gdy zaistniał problem zakresu integracji Ukrainy w strukturach WNP, a zwłaszcza przystąpienia do systemu bezpieczeństwa zbiorowego, zasada neutralności państwa była eksponowana przez środowiska narodowo-niepodległościowe jako argument przeciwko zbliżaniu z Rosją. Wybitny przedstawiciel tego nurtu, Borys Tarasiuk, podkreślał, że od 1991 roku aktualne w polityce ukraińskiej było pytanie: „czy być strefą buforową, państwem między Wschodem i Zachodem, czy należeć do jednej z dwóch wojskowych instytucji – Układu Taszkienckiego, czyli systemu obronnego WNP lub do NATO"[31]. Tarasiuk ocenił, że podjęto wówczas słuszne decyzje, a jedyne postanowienia jakie zapadły w tej sprawie dotyczyły niepodpisywania Układu Taszkienckiego.

Komuniści pozostali żarliwymi obrońcami neutralności, gdy pojawiły się pierwsze projekty zacieśnienia współpracy politycznej z Zachodem, a zwłaszcza z NATO. Ich prawna argumentacja pozostała niezmienna także w następnych latach. Wychodzili oni z założenia, że skoro Akt o ogłoszeniu niepodległości Ukrainy odwoływał się do Deklaracji z 16 lipca 1990 roku, w której „uroczyście ogłaszano zamiar bycia w przyszłości stale państwem neutralnym" oraz, że za takim statusem niepodległego państwa głosowali obywatele w referendum 5 grudnia 1991 roku, to przyjęto rozwiązanie, które na trwałe określało jego międzynarodowe położenie. Neutralność była wyborem uczynionym przez najwyższy organ władzy i naród ukraiński[32].

Prezydent Krawczuk i minister spraw zagranicznych Złenko w kwestii neutralności Ukrainy zajmowali bardziej elastyczne stanowisko. Szef dyplomacji pisał, że Deklaracja mówiła jedynie o zamiarach Ukrainy Radzieckiej, aby być w przyszłości neutralnym państwem. „Zmienia się świat, zmienia się polityczna rzeczywistość na Ukrainie i w Europie – zmieniają się także zamiary. (...) Ukraina powinna zabezpieczyć sobie maksymalnie szeroką przestrzeń dla działalności. Ograniczać siebie tezami, które obiektywnie zestarzały się w ciągu roku od ich przyjęcia, byłoby czymś bezsensownym"[33]. Człowiek, który miał największy wpływ na kształtowanie polityki zagranicznej Ukrainy

---

[31] Б. Тарасюк, *Зовнішня політика незалежної України: підсумкі та перспективи*, Львів 2006, s. 10.

[32] Г. Крючков, Г*арантирует ли Украине безопасность членство в НАТО?* [w:] *Заявка на самоубийство: зачем Украине НАТО?*, Харьков 2009, s. 118.

[33] А. Зленко, *Дипломатия и политика*..., s. 21-22.

w pierwszych latach niepodległości wyznał, że nigdy nie był zwolennikiem neutralności i nieuczestniczenia w układach polityczno-militarnych. Na to mogły sobie pozwolić Szwajcaria lub Turkmenistan, lecz nie Ukraina położona na skrzyżowaniu najważniejszych szlaków Europy i Azji. „Neutralność, wspomniana w Deklaracji o suwerenności państwowej USRR, okazała się nieprzyswajalną w europejskich realiach, w których znalazła się Ukraina, stając się niepodległym państwem. (...) Dlatego wyrzeczenie się zasad neutralności i nieuczestniczenia w blokach polityczno-militarnych – to nie zmiana politycznych ideałów i nie polityczna koniunktura. To normalne dla młodego państwa przejście od początkowych nieco wyidealizowanych wyobrażeń do uświadomienia realiów i formułowania na ich podstawie praktycznej polityki"[34].

Przestrzeń geopolityczna – pisał Złenko – określiła podstawowe parametry polityki zagranicznej Ukrainy. Położenie w trójkącie sprzecznych interesów Stanów Zjednoczonych, Unii Europejskiej i Rosji zmusza Ukrainę do ciągłych wyborów[35]. Polityka neutralności realizowana w latach 1991-1993, jego zdaniem, spełniła pozytywną rolę na etapie umacniania struktur państwa, lecz zmieniające się okoliczności wokół Ukrainy skłoniły do znacznej korekty założeń przyjętych w procesie dochodzenia do niepodległości[36].

Przyjęte 2 lipca 1993 roku Postanowienie Rady Najwyższej o podstawowych kierunkach polityki zagranicznej Ukrainy zawierało bardzo wyraźne przesłanie mówiące, że priorytetem władz państwa było umocnienie jego pozycji na arenie międzynarodowej. W rozdziale I zatytułowanym Narodowe interesy Ukrainy i zadania polityki zagranicznej, zapisano, że strategicznym i geopolitycznym interesem jest bezpieczeństwo narodowe i umocnienie politycznej niezależności państwa, zaś interesem ekonomicznym – powiązanie ukraińskiej gospodarki z gospodarką światową[37]. Zadania polityki zagranicznej wymieniono w kolejności: umocnienie i rozwój Ukrainy jako demokratycznego państwa, zapewnienie stabilności międzynarodowej pozycji, obronę całości terytorialnej i nienaruszalności granic, włączenie gospodarki narodowej do światowego systemu ekonomicznego, obrona praw i interesów obywateli Ukrainy i osób prawnych poza granicami państwa, upo-

---

34 Tamże, s. 23-34.

35 А. Зленко, *Зовнішньополітична стратегія і дипломтія України*, Київ 2008, s. 46.

36 Tamże, s. 49.

37 *Постанова Верховної Ради України „Про Основні напрями зовнішньої політики України" N 3360-XII, 02.07.1993*, http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1068.850.2&nobreak=1 [28.09.2011].

wszechnienie w świecie wizerunku Ukrainy jako państwa stabilnego i przewidywalnego.

W rozdziale II dotyczącym zasad polityki zagranicznej ostatni 15 punkt najwyraźniej adresowany był do Rosji. Stanowił on, że Ukraina uważa siebie, na równi z innymi byłymi republikami radzieckimi, za prawną spadkobierczynię ZSRR i nie uznaje jakichkolwiek przywilejów i wyjątków od tej zasady dla żadnego innego kraju postradzieckiego, bez uzyskania zgody ze strony wszystkich pozostałych państw. Tym zapisem Ukraina rezerwowała sobie prawo do mienia należącego niegdyś do ZSRR rozmieszczonego poza jego granicami.

Rozdział III zatytułowany Kierunki, priorytety i funkcje polityki zagranicznej wskazywał bardzo wyraźnie wolę elit ukraińskich zbudowania relacji ze światem zewnętrznym na zasadzie zachowania równowagi w stosunkach między Wschodem i Zachodem. Jako pierwszy z priorytetów wpisano wprawdzie rozwój stosunków dwustronnych ze wszystkimi państwami, lecz jako drugi poszerzenie współpracy regionalnej w Europie. Współpraca w ramach WNP wśród priorytetów znalazła się za współpracą z szeroko pojętą Europą.

W obrębie stosunków dwustronnych podkreślono, że szczególne znaczenie mają relacje z Rosją. Parlament Ukrainy oceniał, że od ich charakteru zależy demokratyczny rozwój obu państw, ale także bezpieczeństwo w regionie, Europie i świecie. Ukraina deklarowała wolę bycia solidnym pomostem między Rosją a krajami Europy Środkowo-Wschodniej. W tym kontekście podkreślała, że wyjątkowo zgubny i mało perspektywiczny był konfrontacyjny charakter w stosunkach ukraińsko-rosyjskich.

Zadaniem stawianym przez Radę Najwyższą dyplomacji ukraińskiej było ustanowienie partnerskich ekonomicznych, politycznych i wojskowych stosunków z krajami Unii Europejskiej i NATO. Argumentowano to koniecznością przywracania dawnych związków z europejską cywilizacją. Motyw wyboru między cywilizacją europejską i euroazjatycką, której jako uosobienie widziano Rosję, w następnych latach coraz częściej wracał do politycznej debaty na Ukrainie.

Dokument wydany przez parlament bardzo wyraźnie pokazywał, że elity ukraińskie uświadamiały złożoność relacji ze światem zewnętrznym oraz szanse i zagrożenia wynikając z położenia geopolitycznego kraju. Jego treść świadczyła o intencjach elit ukraińskich, o zrozumieniu istoty relacji z Rosją, nie dawała natomiast jednoznacznej odpowiedzi na pytanie, jak Ukraińcy postrzegali swoje miejsce w Europie i świecie. Podkreślano potrzebę aktywnej polityki w regionie Kaukazu, Azji, Afryki, czy Ameryki Łacińskiej, lecz

nie wskazywano celów, które zamierzano tam realizować. Deklarowano wolę współpracy z organizacjami międzynarodowymi w Europie, ale poza ogólnikowymi stwierdzeniami o wzroście bezpieczeństwa, zapewnieniu praw człowieka, rozwoju ekonomicznym i kulturalnym, nie zdołano określić, czego Ukraina oczekuje od Europy, ani co może jej zaoferować oprócz bycia wspomnianym pomostem.

3. Rosja i kraje WNP w polityce ukraińskiej

Kształtowanie stosunków międzypaństwowych Ukrainy z Federacją Rosyjską było bardzo złożonym procesem ze względu na powiązania infrastrukturalne, gospodarcze, polityczne i kulturowe wynikające z długiego pozostawania obu podmiotów w składzie jednego państwa. W granicach Ukrainy po rozpadzie ZSRR pozostawała ponaddziesięciomilionowa mniejszość rosyjska, zwarcie zamieszkująca obszary na południu i wschodzie kraju[38]. Znalazła się na terenie Ukrainy nie z własnego wyboru i swój stosunek do nowego państwa demonstrowała w różnych przejawach postaw separatystycznych. Nastroje te podsycane wypowiedziami niektórych polityków rosyjskich doprowadziły do działań formalno-prawnych na rzecz odłączenia Krymu ze składu ukraińskiej państwowości.

Oficjalnie stosunki ukraińsko-rosyjskie nazywane były jako „strategiczne partnerstwo", lecz w rzeczywistości – jak określił to ukraiński politolog Grigorij Pierepielica – „wahały się między ograniczoną konfrontacją i ograniczoną współpracą"[39]. Konfliktogenność wynikała z odmiennego postrzegania podmiotowości politycznej Ukrainy. W wyobrażeniach większości Rosjan i znacznej części Ukraińców, szczególnie rosyjskojęzycznych – pisał Pierepielica – Ukraina jawi się jako część Rosji. Takie postrzeganie wykluczało przyzwolenie na prowadzenie samodzielnej polityki zagranicznej przez Ukrainę oraz poddawało w wątpliwość istnienie samego państwa ukraińskiego. Trochę bardziej realistyczne stanowisko reprezentowały rosyjskie elity polityczne traktujące Ukrainę jako część Rosji, która jednak, w wyniku zbiegu okoliczności,

---

38 Е. Малахова, *Сколько русских в Украине?*, http://www.antropotok.archipelag.ru/text/a192.htm [09.09.2011].

39 Г. Перепелиця, *Росія в зовнишньополітичній стратегії України*, [w:] *Україна та Росія: як зміцнити фундамент стратегічного партнерства*, (red.) Ю. А. Левенець, Київ 2008, s. 188.

stała się niepodległym państwem. Przypadkową państwowość przyjmowano jako tymczasową i niezdolną do przetrwania w świecie jako podmiot prawa międzynarodowego bez opieki Rosji. Moskwa w kwestii polityki zagranicznej Ukrainy oczekiwała, że ukierunkowana ona będzie na reintegrację wszystkich powiązań z Rosją. Europejska i euroatlantycka orientacja z punktu widzenia Kremla mogłaby być realizowana, lecz pod warunkiem jej skoordynowania z polityką rosyjską[40].

Władze Ukrainy uwzględniając asymetryczność w stosunkach z Rosją oraz uzależnienie gospodarcze, starały się jednak zachować integralność terytorialną państwa oraz samodzielność w podejmowaniu najważniejszych decyzji w kwestiach polityki zagranicznej. W Postanowieniu Rady Najwyższej dotyczącym polityki zagranicznej z 2 lipca 1993 roku relacjom z Rosją poświęcono wprawdzie niewiele miejsca, lecz kontekst rosyjski jest tam w zasadzie dominujący. Współpraca z Unią Europejską i NATO lub zainteresowanie Kaukazem były próbą zrównoważenia asymetrii występującej w stosunkach z Rosją[41].

Najtrudniejsze okazało się rozwiązanie problemów gospodarczych. Potężny ukraiński przemysł zbrojeniowy i chemiczny bazował na surowcach przywożonych z Rosji. Przez terytorium Ukrainy przebiegały ropociągi i gazociągi, którymi Rosja eksportowała surowce do Europy. Niepodległa Ukraina odziedziczyła po republice radzieckiej system zaopatrzenia w ropę i gaz, niemal w całości dostarczane z Rosji. Struktury powiązań gospodarczych ukształtowane we wspólnym państwie, jakim był Związek Radziecki, wymagały gruntownej przebudowy z chwilą powstania niezależnych podmiotów posiadających odrębne interesy polityczne i narodowe. Jednocześnie stopień powiązań wymuszał współpracę. Ukraina nie mogła obejść się bez rosyjskich surowców energetycznych, większość jej przemysłu traciła rację bytu bez kontaktów z rynkiem rosyjskim. Rosja z kolei potrzebowała ukraińskiej przestrzeni tranzytowej, a także niektórych towarów, które stanowiły niezbędne uzupełnienie dla jej produkcji przemysłowej.

Ogromny konglomerat spraw do rozwiązania stanowiły radzieckie siły zbrojne, a zwłaszcza arsenał nuklearny, którego poważna część znajdowała się na terenie Ukrainy. Obok problemu broni atomowej drażliwym tematem

---

40 Tamże, s. 189.

41 *Постанова Верховної Ради України „Про Основні напрями зовнішньої політики України"*, rozdział III.

w stosunkach ukraińsko-rosyjskich na długie lata pozostała Flota Czarnomorska i jej baza w Sewastopolu.

W grudniu 1991 roku, prezydenci Jelcyn i Krawczuk likwidując Związek Radziecki porozumieli się w sprawie nadania nowego charakteru relacjom między republikami. Wspólnota Niepodległych Państw miała złagodzić skutki ekonomiczne rozpadu państwa radzieckiego, stworzyć ramy wspólnej polityki obronnej i koordynować relacje ze światem zewnętrznym. Niebawem okazało się, że każde z państw inaczej rozumiało cel istnienia i rolę, jaką miała spełnić WNP na obszarze postradzieckim. Znawca najnowszych dziejów Ukrainy Tadeusz Andrzej Olszański pisał, że dla Ukrainy „miała to być swoista Komisja Likwidacyjna ZSRR, dla Rosji natomiast instrument zachowania maksymalnego możliwego stopnia integracji państw postradzieckich, a w przyszłości – ich reintegracji"[42]. Podobne zdanie o różnicach obu państw mają niektórzy historycy ukraińscy[43]. Anatolij Złenko, czynnie uczestniczący w procesie ukraińskiej transformacji podziela pogląd, że dla Rosji rozwój stosunków w obrębie WNP był najważniejszym problemem polityki zagranicznej od pierwszych dni istnienia organizacji. Twierdzi jednak, że Kijów także był zainteresowany jej istnieniem, jako mechanizmu do wielostronnych konsultacji w zakresie rozwiązywaniu problemów ekonomicznych państw członkowskich[44]. Ukraina kontakty z WNP chociaż uważała za ważne, lecz była przeciwna przeistaczaniu się tej organizacji w struktury ponadpaństwowe i nadawaniu jej statusu prawa międzynarodowego, co potwierdziła 20 grudnia 1991 roku odpowiednią uchwałą Rady Najwyższej[45]. Proponowała, aby Wspólnota była strefą wolnego handlu, sprzyjającą zachowaniu powiązań gospodarczych na postradzieckiej przestrzeni.

Rosja na początku lat dziewięćdziesiątych domagała się od świata, i znajdowała w tym pewne zrozumienie, uznania WNP za strefę jej szczególnych interesów. W przypadku Ukrainy oznaczałoby to nie tylko ograniczenie suwerenności, lecz także perspektywę państwa buforowego, w przypadku rozszerzenia NATO lub Unii Europejskiej na Wschód. Dlatego w relacjach z Rosją Kijów chętnie

---

42 T. Olszański, *Ukraina wobec Rosji: stosunki dwustronne i ich uwarunkowania*, „Prace Ośrodka Studiów Wschodnich", nr 3, Warszawa 2001, s. 6.

43 G. Kasjanow pisał, że WNP przez ukraińskie kierownictwo państwowe była traktowana wyłącznie jako instrument służący do „cywilizowanego rozstania" krajów członkowskich: Г. Касьянов, *Україна 1991-2007. Нариси новітньої історії*..., s. 106.

44 А. Зленко, *Зовнішньполітична стратегія і дипломтія*..., s. 56.

45 *Первые шаги в развитии государственности*, http://histua.com/ru/knigi/konspekt-lekcij-po-istorii-ukrainy/pershi-kroki-u-rozbudovi-derzhavnosti [14.09.2011].

zasłaniał się zasadą neutralności i niezaangażowania odmawiając podpisania Układu o kolektywnym bezpieczeństwie krajów WNP o wspólnej obronie granic[46]. Parlament Ukrainy nie ratyfikował, a prezydent nie podpisał, także Statutu WNP przyjętego przez kraje członkowskie 22 stycznia 1993 roku. Władze państwa przyjęły zatem, że de iure Ukraina nie jest członkiem WNP, a jej szczególny status w tej organizacji wynika z ratyfikacji Porozumienia Białowieskiego z odpowiednimi zastrzeżeniami wniesionymi przez Radę Najwyższą, zabraniającymi przynależności do struktur politycznych i wojskowych[47].

Polityka zagraniczna Ukrainy faktycznie doprowadziła do storpedowania planów Federacji Rosyjskiej zbudowania na obszarze WNP strefy wpływów. Zachowując równy dystans w stosunkach ze Wschodem i Zachodem Ukraina w pierwszych latach niepodległości faktycznie oddalała się od Rosji, płacąc za suwerenność głównie permanentnym kryzysem ekonomicznym. Załamanie się radzieckiego systemu militarnego sprawiło, że przemysł zbrojeniowy i chemiczny, którego spadkobiercą stała się Ukraina przestał być potrzebny. Rozchodzeniu się politycznemu byłych najważniejszych podmiotów tworzących ZSRR towarzyszyło zrywanie powiązań korporacyjnych między przedsiębiorstwami ukraińskimi i rosyjskimi. Prosperowały głównie te firmy, których produkcja stanowiła niezbędne uzupełnienie dla rosyjskiego przemysłu zbrojeniowego. Ponad 60% eksportu ukraińskich przedsiębiorstw tej branży trafiało do Rosji. Na wszystkie pozostałe kraje WNP przypadało jedynie 1,5% sprzedaży broni i techniki wojskowej[48]. Relacje między państwami i ich firmami zbrojeniowymi komplikowała konkurencja na rynku broni. Każde z państw pragnęło przejąć jak najwięcej rynków, na których niegdyś dominowały dostawy z ZSRR. Po kilku latach współzależność w sferze produkcji wymuszała powrót do współpracy między przedsiębiorstwami. Tworzono wspólne komisje rządowe, które miały pilnować zgodności tych działań z interesami państw[49].

---

46 T. Olszański, *Ukraina wobec Rosji* ..., s. 7. Układ był podpisany w Taszkiencie 15 maja 1992 roku przez Rosję, Armenię, Kazachstan, Kirgistan, Tadżykistan i Uzbekistan: *Ташкентский Договор о коллективной безопасности 1992 года*, http://htfi.org/?p=826 [14.09.2011]; Ukraina konsekwentnie odmawiała uczestnictwa w jego strukturach także w następnych latach: *Украина не заинтересована в безопасности от Ташкентского договора*, http://ru.tsn.ua/ukrayina/ukraina-ne-zainteresovana-v-bezopasnosti-ot-tashkentskogo-dogovora.html [14.09.2011].

47 *Первые шаги в развитии государственности...*

48 *Україна та Росія в системі міжнародних відносин: стратегічна перспектива*, (red.) Б. О. Парахонньский, Київ 2001, s. 129.

49 Tamże, s. 130.

W obu krajach następowało uwłaszczenie postkomunistycznej nomenklatury oraz prywatyzacja mienia państwowego. Specyfika branży zbrojeniowej sprzyjała powstawaniu niezbyt jasnych powiązań między światem biznesu i polityki w obu krajach.

Najtrudniejsza sprawa w relacjach między obu krajami w sferze obronności dotyczyła podziału radzieckiego arsenału wojskowego. Na terenie Ukrainy Radzieckiej, z racji jej położenia, rozmieszczono 176 rakiet międzykontynentalnych i 46 średniego zasięgu oraz blisko 2 tys. atomowych głowic bojowych. Armia lądowa na terenie republiki liczyła ponad 1 mln żołnierzy i dysponowała 6 tys. czołgów[50]. Południowo-zachodnią flankę radzieckiego imperium osłaniała potężna Flota Czarnomorska licząca 440 okrętów bojowych i około 200 łodzi pomocniczych różnego przeznaczenia i 300 samolotów. Obsługa jednostek pływających liczyła razem 70 tys. marynarzy[51].

W Deklaracji o suwerenności z 1990 roku Ukraina zadeklarowała status niepodległego państwa bez broni atomowej. Po upadku ZSRR ideę tę popierała także Rosja oraz Stany Zjednoczone. Rosja czuła się spadkobiercą całego potencjału radzieckiego, zaś USA obawiały się utraty kontroli nad tą bronią, która mogłaby trafić do dyspozycji nieprzewidywalnych polityków w wybijających się na niepodległość republikach postradzieckich. Amerykanie stali się orędownikami przekazania arsenału atomowego rozmieszczonego na terenie Białorusi, Ukrainy i Kazachstanu do Federacji Rosyjskiej. W przypadku Ukrainy, po rozpadzie ZSRR, była ona trzecim mocarstwem nuklearnym świata. Rozmowy o warunkach przekazania tej broni toczyły się w trójkącie Kijów-Moskwa-Waszyngton do 15 maja 1992 roku i zakończyły podpisaniem przez Ukrainę Protokołu lizbońskiego, w którym zobowiązała się ona wraz z Białorusią i Kazachstanem do usunięcia ze swojego terytorium głowic atomowych wraz z ich nośnikami[52].

W związku z przyjęciem przez rosyjską Dumę w lipcu 1993 roku Uchwały nadającej Rosji prawo do posiadania bazy morskiej w Sewastopolu, kwestionującej tym samym integralność terytorialną Ukrainy, Kijów zareagował wstrzymaniem realizacji postanowień Protokołu lizbońskiego, argumentując, że utrata broni atomowej grozi utratą bezpieczeństwa państwa[53]. Bezpośrednie

---

50 Б. Тарасюк, *Зовнішня політика незалежної України*..., s. 9.

51 *Україна 1991-2007. Нариси новітньої історії*..., s. 107.

52 *Umowy w sprawie kontroli zbrojeń i rozbrojenia*, http://portalwiedzy.onet.pl/83037,,,umowy_w_sprawie_kontroli_zbrojen_i_rozbrojenia,haslo.html [15.09.2011].

53 А. Зленко, *Зовнішньполітична стратегія і дипломтія*..., s. 104.

rozmowy rosyjsko-ukraińskie na temat możliwości załagodzenia konfliktu nie przyniosły żadnych rezultatów. Konieczna była ponowna mediacja amerykańska. Rezultatem kilkumiesięcznych rozmów trójstronnych było podpisanie 14 stycznia 1994 roku „historycznego porozumienia" przez prezydentów Leonida Krawczuka, Borysa Jelcyna i Bill'ego Clintona o wznowieniu przez Ukrainę przekazywania broni atomowej. W zamian Rosja i Stany Zjednoczone gwarantowały bezpieczeństwo państwu ukraińskiemu, a Amerykanie ponadto przeznaczyli 700 milionów dolarów na pomoc techniczną przy realizacji zawartych porozumień oraz przywracania do stanu użyteczności terenów uwalnianych od arsenałów atomowych[54].

W grudniu 1994 roku podczas spotkania szefów państw Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie w Budapeszcie memorandum z gwarancjami bezpieczeństwa dla Ukrainy podpisali prezydenci Rosji i USA i premier Wielkiej Brytanii. Nieco później pod dokumentem podpisali się szefowie państw Francji i Chin. Był to jedyny przypadek otrzymania międzynarodowych gwarancji bezpieczeństwa w zamian za pozbycie się broni atomowej. Dyplomacja ukraińska mogła pochwalić się ogromnym sukcesem. Jakiekolwiek rosyjskie roszczenia do Krymu, w świetle podpisanych przez Borysa Jelcyna zobowiązań o poszanowaniu integralności terytorialnej Ukrainy, stawały się nieuzasadnione. Ranga gwarancji rosyjskich była dość duża, gdyż uwiarygodnili je swoimi podpisami przywódcy światowych mocarstw.

Tak kompromisowych rozwiązań nie było w kwestii Floty Czarnomorskiej. Ukraina w ramach porozumień dotyczących broni jądrowej zrezygnowała z okrętów, na których była ona zgromadzona. Domagała się jednak połowy pozostałych jednostek bojowych. W kwietniu 1992 roku prezydent Krawczuk wydał Dekret o budowie Wojennej Morskiej Floty Ukrainy na bazie jednostek Floty Czarnomorskiej rozlokowanych na wodach terytorialnych państwa. W odpowiedzi prezydent Rosji Borys Jelcyn wydał Dekret, który podporządkowywał całą flotę wojenną na Morzu Czarnym władzom Federacji Rosyjskiej. Groźba przeistoczenia się konfliktu politycznego w konfrontację militarną – zdaniem znawców problemu – była bardzo realna[55]. Ponieważ żadna ze stron nie chciała dopuścić do najgorszego scenariusza, ani zrezygnować ze swoich żądań, znaleziono rozwiązanie tymczasowe. Podczas spotkania prezydentów Ukrainy i Rosji 23 czerwca 1992 roku w Dogomyśle ustalono,

---

[54] Tamże, s. 105.

[55] Г. Касьянов, *Україна 1991-2007. Нариси новітньої історії*..., s. 107.

że Folta Czarnomorska pozostanie pod wspólnym dowództwem do czasu jej podziału. Termin zakończenia tego procesu wyznaczono na rok 1995.

Kompromis ten nikogo jednak nie satysfakcjonował. W lipcu 1993 roku parlament rosyjski przyjął wspomnianą już Uchwałę w sprawie baz w Sewastopolu, a mieszkańcy miasta nieustannie podejmowali działania na rzecz jego przyłączenia do Federacji Rosyjskiej. Ponieważ rząd ukraiński miał kłopoty z zapłatą za gaz dostarczany z Rosji, jesienią 1993 roku Moskwa zaproponowała, aby dług zamienić na tę część Floty, która miała przypaść Ukrainie. Siłę swojej argumentacji Rosja wsparła ograniczeniem dostaw tego surowca. Przeciwko takiemu rozwiązaniu wypowiedziała się większość ukraińskiego parlamentu. Pierwsze porozumienie w sprawie podziału Folty Czarnomorskiej osiągnięto 15 kwietnia 1994 roku podczas spotkania prezydentów i ministrów obrony obu krajów na szczycie WNP w Moskwie[56]. Przewidywało ono, że Ukraina otrzyma 164 okręty bojowe. Od razu pojawił się jednak problem miejsca stacjonowania tej floty. Strona ukraińska domagała się, aby była to baza w Sewastopolu, Rosjanie chcieli ją natomiast wyłącznie do swojej dyspozycji. W kwietniu 1994 roku ukraińska armia zajęła stocznie Floty Czarnomorskiej w Odessie, kilka tygodni później Rosja wywiesiła na okrętach pozostających pod wspólną komendą flagi marynarki rosyjskiej. Konflikt pogłębiał się, a niektórzy ukraińscy obserwatorzy prognozowali nawet z tego powodu bałkański scenariusz na Krymie[57].

Ukrainę z Białorusią łączyło podobieństwo kultur, języków, losów i problemów oraz wspólna granica. Pierwsze porozumienie wybijających się na niepodległość republik radzieckich zawarto 29 grudnia 1990 roku. Powołując się na Deklarację niepodległości Ukrainy Radzieckiej z 16 lipca 1990 roku i Białorusi Radzieckiej z 27 lipca 1990 roku obie republiki zobowiązywały się w tym porozumieniu do kształtowania stosunków dwustronnych na bazie prawa międzynarodowego i obowiązującego w ZSRR. W opisie relacji akcentowano jednak czynnik suwerenności i jako suwerenne podmioty Białoruś i Ukraina deklarowały wzajemnie nieingerencję w sprawy wewnętrzne oraz odrzucenie rozwiązań siłowych i nacisków ekonomicznych przy rozwiązywaniu ewentualnych spraw spornych[58].

---

[56] А. Федоровых, *Раздел Черноморского флота в цифрах и фактах*, http://ukrstor.com/ukrstor/vestnik20073-fedorovyh.html [27.09.2011].

[57] Н. Белицер, *Крым: Quo Vadis? или Куда идет Крым?*, http://flot2017.com/item/crimea 2018/37975 [27.09.2011].

[58] T. Kapuśniak, *Stosunki Republiki Białoruś z Ukrainą*, [w:] *Białoruś w stosunkach międzynarodowych*, (red.) I. Topolski, Lublin 2009, s. 202.

Stosunki dyplomatyczne Białoruś i Ukraina nawiązały już jako niepodległe państwa 27 grudnia 1991 roku. W czerwcu 1992 roku została otwarta ambasada ukraińska w Mińsku, a w październiku 1993 roku ambasada białoruska w Kijowie[59]. W latach 1992-1993 zawarto także szereg porozumień regulujących najpilniejsze dla obu stron sprawy wynikające z sąsiedztwa suwerennych podmiotów państwowych – dotyczące wzajemnych zobowiązaniach finansowych, handlu i ruchu granicznego[60]. Niewiele wynikało z tych umów, gdyż w obu państwach w jednakowym stopniu ignorowano wagę wzajemnych stosunków na rzecz relacji z Rosją i Zachodem. Ukraina w polityce białoruskiej, a jeszcze bardziej Białoruś w polityce ukraińskiej nigdy nie absorbowały uwagi elit rządzących w Mińsku i Kijowie.

Podpisywano z Białorusią wiele sensownych umów dotyczących głównie współpracy gospodarczej i wymiany handlowej, lecz ich nie realizowano. Umowa międzyrządowa z 17 grudnia 1992 roku znosząca wszelkie bariery w handlu między obu krajami nie była ratyfikowana przez Białoruś, gdyż pozostawała w sprzeczności z unią celną zawartą z Rosją i Kazachstanem, gdzie znajdowały się zapisy dotyczące ustanowienia taryfy celnej z państwami nienależącymi do tego porozumienia. Ukraina kierując się polityką zwiększania samodzielności wobec Rosji nie przystąpiła do tej unii, która faktycznie była formą budowania rosyjskiej strefy wpływów. Białoruś mając do wyboru współpracę z Rosją lub Ukrainą wybierała silniejszego partnera, który zapewniał jej rynki zbytu i surowce po preferencyjnych cenach. Taka sytuacja spowodowała w latach 1992-1994 spadek udziału Ukrainy w bilansie handlowym Białorusi z 21,5% do 11,3%[61].

Sprawą sporną między obu państwami były także nieuregulowane należności płatnicze z czasów ZSRR. Białoruś dostarczyła przedsiębiorstwom ukraińskim produkty, za które nie otrzymała zapłaty. Ich wartość oceniała na 220 mln dolarów. Strona ukraińska argumentowała, że były to zobowiązania wynikające z pracy tych przedsiębiorstw na rzecz państwa radzieckiego. Po kilku

---

59 *Министерство Иностранных Дел Республики Беларусь. Двустороннее сотрудничество*, http://www.mfa.gov.by/ru/foreign-policy/bilateral/cis/c505ef91a2dae894.html [24.08. 2010].

60 Д. Юрчак, *Белорусско-украинские отношения в 1991-2004 годах: успехи и противоречия*, „Веснік Віцебскага дзяржайнага універсітэта" 2009, nr 51, s. 22-26.

61 Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України*, Київ 2006, s. 482.

latach pertraktacji rząd ukraiński zgodził się zapłacić Białorusi 50 mln dolarów[62].

Problemem w stosunkach dwustronnych była także elektrownia w Czarnobylu znajdująca się niedaleko granicy białoruskiej. Białoruś najmocniej dotknięta skażeniem wskutek jej awarii w kwietniu 1986 roku, domagała się od władz Ukrainy całkowitego zamknięcia wszystkich reaktorów, traktując tę sprawę jako jedną z najważniejszych w stosunkach dwustronnych. Rząd ukraiński kierując się własnymi potrzebami energetycznymi deklarował wprawdzie wygaszenie reaktorów, lecz w bliżej niesprecyzowanej przyszłości, gdy zostaną stworzone alternatywne źródła dostaw energii elektrycznej.

Przyśpieszenie polityki integracji z Rosją przez prezydenta Białorusi Aleksandra Łukaszenkę spowodowało w następnych latach narastanie rozbieżności z Ukrainą w sprawie postrzegania bezpieczeństwa w regionie oraz rozwiązania najważniejszej dla gospodarek obu krajów kwestii energetycznej.

Znacznie bardziej złożone niż z Białorusią były stosunki ukraińsko-mołdawskie. Mołdawia ogłosiła niepodległość podobnie jak większość republik radzieckich w końcu sierpnia 1991 roku. Z sąsiednią Ukrainą stosunki dyplomatyczne nawiązała dopiero 10 września 1992 roku. Kolejny rok potrzebowały oba kraje na ustanowienie przedstawicielstw dyplomatycznych w randze ambasad. W październiku 1992 roku prezydenci obu krajów podpisali Układ o dobrosąsiedztwie, przyjaźni i współpracy, który dość szybko ratyfikował parlament Ukrainy, natomiast Mołdawianie zwlekali 4 lata[63]. Powodem był zapis zawarty w artykule I o nienaruszalności granic i integralności terytorialnej obu krajów, czego nie chciała zaakceptować większość parlamentarzystów mołdawskich.

Geneza sporu terytorialnego sięgała roku 1940, gdy władze radzieckie połączyły Mołdawską Autonomiczną Socjalistyczną Republikę Radziecką wchodzącą w skład USRR z Besarabią odebraną Rumunii w wyniku paktu Ribbentrop-Mołotow. Powstała w ten sposób związkowa Mołdawska Socjalistyczna Republika Radziecka (MSRR), która w niezmienionym kształcie przetrwała do sierpnia 1991 roku. Republika położona między Ukrainą i Rumunią, nad rzekami Prut i Dniestr nie miała dostępu do Morza Czarnego. W czasach ZSRR nie stanowiło to wielkiego problemu, lecz po uzyskaniu niepodległości

---

62 А. Зленко, *Зовнішньополітична стратегія і дипломтія*..., s. 125.

63 *Договір про добросусідство, дружбу і співробітництво між Україною та Республікою Молдова*, http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU92110U.html#2 [29.09.2011]; Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України*..., s. 496.

Mołdawia była skazana na korzystanie z tranzytu głównie przez terytorium Ukrainy. Sytuację skomplikowała secesja Naddniestrza, dawnej Mołdawskiej Autonomicznej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej wchodzącej w skład USRR, gdzie większość ludności stanowili Rosjanie i Ukraińcy. Dzień po ogłoszeniu niepodległości przez MSRR (27 sierpnia) mieszkańcy ziem położonych po lewej stronie Dniestru ogłosili powstanie Naddniestrzańskiej Republiki Mołdawii (NRM), gospodarczo mocno powiązanej z Ukrainą, zaś politycznie z Rosją[64].

Nad ujściem Dniestru, Mołdawię od Morza Czarnego oddzielało zaledwie kilka kilometrów lądu należącego do Ukrainy. Z drugiej strony całą infrastrukturę drogową w czasach radzieckich zbudowano tak, że na Ukrainę po prawej stronie Dniestru można było dojechać przez terytorium Mołdawii w rejonie Palanca. Po uzyskaniu niepodległości Mołdawia rozpoczęła budowę portu na Dunaju w miejscowości Giurgiulesti. Dostęp do rzeki był bardzo wąski i bez porozumienia z Ukrainą realizacja tego projektu była niemożliwa. Rejony naddunajskie na styku z granicą mołdawską zostały przyznane Ukrainie przez władze radzieckie, co dawało rządowi w Kiszyniowie podstawy do roszczeń terytorialnych. Ukraina w 1993 roku zaproponowała zbudowanie w pobliskiej miejscowości Reni portu o statusie międzynarodowym i dogodne warunki dla tranzytu towarów mołdawskich. Władze Mołdawii nie zgadzały się na takie rozwiązania oczekując przekazania skrawka wybrzeża i wód rzecznych w okolicy Giurgiulesti, który dawałby bezpośredni dostęp przez Dunaj do Morza Czarnego[65].

Sporowi granicznemu z Mołdawią towarzyszył konflikt terytorialny z Rumunią. Ponieważ znaczna część obywateli Mołdawii dążyła do reintegracji z Rumunią, ewentualne spełnienie się takiego scenariusza byłoby niekorzystne z punktu widzenia geopolitycznych interesów Ukrainy, gdyż wzmacniałoby pozycję zachodniego sąsiada zgłaszającego pretensje terytorialne do północnej Bukowiny, południowej Besarabii i rejonu Herca. Dlatego Ukraina w stosunkach z Mołdawią starała się szukać rozwiązań spełniających jej oczekiwania. Uwzględniając istnienie prorosyjskiej Naddniestrzańskiej Republiki Mołdawskiej i złe relacje z Rumunią, Kijów wspierał wszelkie działania władz mołdawskich umacniające suwerenność państwa, jako czynnika równoważącego

---

[64] Ł. Wróblewski, *Naddniestrze – czarna dziura Europy*, http://www.psz.pl/tekst-3131/Naddniestrze-czarna-dziura-Europy/Str-2 [30.09.2011].

[65] Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України...*, s. 493.

wpływy rumuńskie i rosyjskie[66]. Władze Ukrainy cierpliwie prowadziły dialog z Kiszyniowem na temat wzajemnego uznania granic państwowych, godząc się nawet na drobne ustępstwa terytorialne w obszarze naddunajskim, istotne dla rozwoju gospodarczego Mołdawii[67].

W sprawie Naddniestrza Ukraina, zmagając się u siebie z problemem separatyzmu krymskiego, stała na stanowisku zachowania integralności terytorialnej Mołdawii. Ponieważ Naddniestrzańska Republika Mołdawska powstała także przy udziale mieszkającej tam ludności ukraińskiej, Kijów popierał rozwiązania, które miały prowadzić do zachowania jej autonomii politycznej i administracyjnej w obrębie Mołdawii. Chociaż NRM gospodarczo bardziej była zintegrowana z Ukrainą niż Mołdawią, to względy geopolityczne zmuszały jednak władze Ukrainy, przynajmniej oficjalnie, do wspierania zasady nienaruszalności istniejących granic[68].

W kontekście złożonych relacji z Rosją ogromne znaczenie nadano w Kijowie stosunkom z republikami zakaukaskimi. Ranga tego regionu rosła w miarę upływu czasu i zazwyczaj proporcjonalnie do amplitudy stosunków ukraińsko-rosyjskich. Zakaukazie od początku ukraińskiej niepodległości było postrzegane jako źródło alternatywnych dostaw surowców energetycznych oraz rynek zbytu produkcji przemysłowej i rolnej. Dostęp do azerskiej ropy naftowej i gazu mógł ograniczyć uzależnienie gospodarcze od Rosji, brakowało jednak infrastruktury przesyłowej, umożliwiającej bezpośrednie dostawy przez terytorium Armenii i Gruzji oraz stabilizacji politycznej w tym regionie pozwalającej na szybkie zbudowanie odpowiednich instalacji znad Morza Kaspijskiego do Ukrainy.

Od początku uzyskania niepodległości Ukraina miała najbliższe stosunki z Gruzją, z którą łączyła ją podobna postawa wobec wysiłków Rosji na rzecz reintegracji obszaru postsowieckiego. Oba państwa należały do WNP i miały podobną wizję funkcjonowania tej organizacji – jako płaszczyzny do dwu- i wielostronnych kontaktów ekonomicznych. Ukraina ze zrozumieniem odno-

---

66 Б. О. Парахоньский, М. М. Гончар, В. Л. Кузьнєцов, В. О. Малеров, О. Я. Маначинський, О. П. Москалець, *Стратегічни інтереси України в країнах чорноморськго регіону та прблеми національной безпеки*, Київ 2001, s. 27-28.

67 В. Кулик, *Україна—Молдова: відносини з оглядкою на вибори*, http://dt.ua/articles/58456 [30.09.2011].

68 *Украине выгодно присоединение Приднестровья*, http://lb.ua/news/2010/05/20/45487_Ukraine_vigodno_prisoedinenie_Pr.html [30.09.2011]; *Молдова: Приднестровье – наша общая с Украиной проблема*, http://lb.ua/news/2010/09/10/64532_Moldova_Pridnestrove_nasha_ob.html [30.09.2011].

siła się do żądań Gruzji, jako postradzieckiego państwa nadczarnomorskiego, do udziału w podziale Folty Czarnomorskiej[69]. Ukraina i Gruzja udzielały sobie wzajemnie wsparcia dyplomatycznego w kwestii zwalczania tendencji separatystycznych występujących w obu krajach. Solidarnie stały na gruncie integralności terytorialnej byłych republik radzieckich. Zgodnie z tą logiką Ukraina nie uznawała jakiejkolwiek formy samodzielności państwowej Abchazji i Osetii Południowej, prowincji gruzińskich, które przy wsparciu Rosji odłączyły się od republiki po rozpadzie ZSRR[70]. W czasie walk w Abchazji w 1992 roku siły powietrzne Gruzji brały udział w ewakuacji Gruzinów z terenu zbuntowanej prowincji[71].

Mimo trwających w latach 1991-1994 konfliktów w Gruzji związanych z separatyzmem abchaskim i osetyńskim oraz wojną domową między zwolennikami prezydentów Zwiada Gamsachurdii i Eduarda Szewardnadze podpisano szereg umów regulujących stosunki międzypaństwowe we wszystkich obszarach. W latach 1992-1994 na Ukrainie i w Gruzji szefami państw byli wysocy dostojnicy radzieccy Leonid Krawczuk i Eduard Szewardnadze, co ułatwiało kontakty międzypaństwowe. Najważniejszym wydarzeniem w relacjach dwustronnych między obu krajami było podpisanie 12 kwietnia 1993 roku Układu o przyjaźni, współpracy i pomocy wzajemnej. Na mocy tego Układu Ukraina i Gruzja deklarowały wsparcie dla integralności terytorialnej partnera, a w przypadku agresji ze strony państwa trzeciego na jeden z krajów podpisujących się pod dokumentem, drugi zobowiązywał się do nieudzielania żadnego wsparcia agresorowi[72]. W przypadku konfliktu, w domyśle z Rosją, drugi kraj zobowiązany był udzielić jedynie wsparcia dyplomatycznego. Do układu dołączono szereg protokołów o współpracy między resortami rządowymi oraz umowę o kontaktach międzyparlamentarnych.

Dobry klimat polityczny w relacjach ukraińsko-gruzińskich sprzyjał przede wszystkim współpracy gospodarczej. W 1993 roku podpisano 20 umów i protokołów dotyczących wolnego handlu, kooperacji przemysłowej, ochrony inwestycji, rozliczeń finansowych między bankami i współpracującymi przed-

---

69 Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України*..., s. 515.

70 Г. Р. Кухалейшвілі, *Україно-грузинські дипломатичні відносини*, http://dipcorpus-info.at.ua/news/kukhalejshvili_g_r_ukrano_gruzinski_diplomatichni_vidnosini/2011-08-11-114 [30.09.2011].

71 *Двосторонні відносини України з країнами СНД*, http://pidruchniki.com.ua/15800119/ekonomika/dvostoronni_vidnosini_ukrayini_krayinami_snd [30.09.2011].

72 Г. Р. Кухалейшвілі, *Україно-грузинські дипломатичні відносини*...

siębiorstwami. Mimo tych uregulowań prawno-administracyjnych i woli z obu stron rozwijania współpracy bilans obrotów między krajami był niewielki, gdyż niewiele miały one sobie do zaoferowania[73]. Marzeniem Kijowa i Tbilisi było dążenie do utworzenia transkaukaskiego korytarza transportowego z Azji Centralnej do Europy Zachodniej, który czyniłby Gruzję i Ukrainę krajami tranzytowymi surowców energetycznych. Ukraina deklarowała gotowość udziału w budowie odpowiednich portów przystosowanych do przewozu kaspijskiej nafty lub ropociągów przez swoje terytorium. Brak stabilizacji politycznej w Gruzji nie budził w Europie wielkiego zainteresowania tymi projektami.

Przeszkodą do realizacji jakichkolwiek ukraińskich planów związanych z eksportem do Unii Europejskiej surowców energetycznych znad Morza Kaspijskiego lub Azji Centralnej był nie tylko brak stabilizacji w Gruzji, lecz także w pozostałych postradzieckich państwach Zakaukazia – Armenii i Azerbejdżanie. Konflikt między nimi o Górny Karabach, który rozpoczął się po upadku ZSRR, doprowadził do sytuacji, z którą musieli się liczyć potencjalni inwestorzy.

W polityce Kijowa wobec regionu kaukaskiego równie ważnym partnerem jak Gruzja był Azerbejdżan, z którym wiązano nadzieje na współpracę gospodarczą i wojskową. Ukraina potrzebowała azerskiej ropy, Azerbejdżan ukraińskiej broni. Układ o przyjaźni i współpracy podpisany w Kijowie 9 grudnia 1992 roku podczas wizyty na Ukrainie prezydenta Azerbejdżanu Aboulfaza Elczibeja mówił o wzajemnym uznaniu całości terytorialnej i nienaruszalności granic obu państw (art. 1) i pokojowym uregulowaniu konfliktów regionalnych (art. 2). W przypadku zagrożenia bezpieczeństwa jednej ze stron, mogła ona zwrócić się o pilne konsultacje do drugiej podpisującej Układ (art. 3)[74]. Treść pierwszych artykułów tego dokumentu wskazywała jednoznacznie, że Ukraina podzielała stanowisko Azerbejdżanu w sprawie Górnego Karabachu, uznając tę prowincję za część państwa azerskiego. Ukraińcy brali udział w modernizacji armii azerskiej, co w naturalny sposób prowadziło do pogorszenia stosunków z Armenią. Dozbrajanie Azerbejdżanu było także sprzeczne z rezolucją Rady Bezpieczeństwa ONZ z 1992 roku zabraniającej dostaw broni krajom zaangażowanym w wojnie o Górny Karabach[75]. Stawką tej współpracy

---

73 *Двосторонні відносини України з країнами СНД...*

74 *Договір про дружбу та співробітництво між Україною та Азербайджанською Республікою*, http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=031_015 [06.10.2011].

75 Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України...*, s. 507.

były perspektywy realizacji projektów związanych z wydobyciem azerskich surowców energetycznych i przesyłaniem ich do Europy przez terytorium Ukrainy.

W 1991 roku Ukraińcy po raz pierwszy zgłosili plan zbudowania ropociągu z Baku do gruzińskiego portu nad Morzem Czarnym – Supsy. Dalej ropa tankowcami miała być przewożona do Odessy, skąd nowym ropociągiem przesyłana do granicy z Polską i w dalszej kolejności do Europy Zachodniej. W lutym 1993 roku prezydent Krawczuk podpisał dekret o budowie morskiego terminalu „Piwdiennyj" („Południowy") do obsługi importu azerskiej ropy naftowej. Wkrótce rozpoczęto realizację drugiej części ukraińskiego projektu – budowę ropociągu Odessa–Brody. W styczniu 1992 roku do energetycznych projektów ukraińsko-azerskich próbowano włączyć także Iran, który miał wesprzeć finansowo budowę gazociągu przez Gruzję i Ukrainę do Europy Zachodniej. Nowa instalacja miała służyć eksportowi gazu zarówno azerskiego, jak i irańskiego. Projekty z udziałem Iranu nigdy nie weszły do realizacji. Bardziej realne plany wiązały się z uczestnictwem w wydobyciu kaspijskiej ropy w strukturach międzynarodowego konsorcjum, w którym dominował kapitał firm amerykańskich i brytyjskich. Inwestorzy z Zachodu chcieli jednak budować ropociągi przez terytorium Turcji do portów nad Morzem Śródziemnym[76].

Azerska ropa i gaz w planach Kijowa miały służyć dywersyfikacji dostaw surowców energetycznych i zmniejszenia uzależnienia gospodarczego od Rosji. Podstawowym problemem w realizacji tych projektów było przekonanie potencjalnych partnerów europejskich o ich opłacalności. Udział we wdrażaniu ukraińskich planów związanych z azerską ropą prowadziłby bowiem do pogorszenia relacji z Rosją, dysponującą sieciami przesyłowymi także znad Morza Kaspijskiego[77]. Każdy projekt bez jej udziału związany był z ryzykiem pogorszenia warunków dostaw już istniejącymi rurociągami. Ukraina zaś nie gwarantowała ani ciągłości dostaw, ani korzystniejszych cen, sama bowiem nie dysponowała żadnymi surowcami. Powodzeniem przedsięwzięć ukraińskich, głównie ze względów geopolitycznych najbardziej zainteresowana była Polska.

W stosunkach ukraińsko-armeńskich kluczowym problemem była odmienność poglądów w kwestii integralności terytorialnej republik postradzieckich, a szczególnie Azerbejdżanu. Między Ukrainą i Armenią nie było

---

[76] *Двосторонні відносини України з країнами СНД...*

[77] A. Łomanowski, B. Musiałowicz, *Kierunki rosyjskiej polityki zagranicznej*, www.bbn.gov.pl/download.php?s=1&id=889, s. 20 [07.10.2011].

żadnych spraw spornych, dlatego w latach 1991-1992 nawiązano pełne kontakty międzypaństwowe, podpisano szereg umów o współpracy gospodarczej i kulturalnej[78]. Plany Ukrainy związane z azerską ropą naftową czyniły państwo będące w stanie wojny z Armenią jej głównym partnerem handlowym w regionie Kaukazu. Ukraina mając ponadto własne problemy z integralnością terytorialną solidaryzowała się z Azerbejdżanem w jego konflikcie z Armenią o Górny Karabach. Sprzedając Azerom w 1993 roku czołgi i samoloty wojskowe sprowokowała ostrą reakcję dyplomatyczną armeńskiego MSZ[79]. Ponieważ Rosja zaangażowała się po stronie Armenii, Kaukaz stawał się polem ukrytej rywalizacji ukraińsko-rosyjskiej.

Wśród azjatyckich państw WNP w polityce ukraińskiej w pierwszych latach po uzyskaniu niepodległości istotne znaczenie miał Kazachstan. W latach 1991-1992 ustanowiono pełne kontakty dyplomatyczne, które ułatwiły kontynuację współpracy między byłymi republikami radzieckimi[80]. Szeroko rozbudowane powiązania gospodarcze z czasów ZSRR sprzyjały zachowaniu bliskich relacji w tej dziedzinie także po uzyskaniu niepodległości przez oba państwa. Kazachstan był początkowo postrzegany w Kijowie jako potencjalny dostawca surowców energetycznych do Europy przez Morze Kaspijskie, terytorium Azerbejdżanu, Gruzji i Ukrainy, rurociągami, które miały być alternatywą dla rosyjskich. Kazachstan oprócz ropy naftowej i gazu dysponował ogromnymi zasobami boksytów, fosforanów i rud metali kolorowych. Był dla Ukrainy bardzo atrakcyjnym partnerem handlowym także jako odbiorca ukraińskich towarów przemysłowych – chemikaliów, turbin parowych, lodówek, maszyn elektrycznych, wagonów kolejowych[81].

W latach 1992-1994 stworzono szerokie podstawy prawne sprzyjające przede wszystkim rozwojowi współpracy gospodarczej między obu krajami[82]. Była ona jednak prawie niemożliwa z pominięciem terytorium Rosji. Nawet dostawy kazachskiej ropy i gazu odbywały się rurociągami rosyjskimi. Kazachstan w odróżnieniu od Ukrainy był krajem wspierającym procesy integracyjne w ramach WNP. Jego przywódcy podpisywali się pod wszelkimi dokumentami znoszącymi bariery celne w ramach Wspólnoty. W połowie lat dziewięć-

---

78 *Двосторонні відносини України з країнами СНД...*

79 Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України...*, s. 518.

80 *Двосторонні відносини між Україною і Республікою Казахстан*, http://www.mfa.gov.ua/kazakhstan/ua/11168.htm [08.10.2011].

81 Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України...*, s. 520-521.

82 *Договірно-правова база*, http://www.mfa.gov.ua/kazakhstan/ua/12189.htm [08.10.2011].

dziesiątych unia celna tworzona przez Rosję z udziałem Kazachstanu i niektórych pozostałych krajów WNP zaczęła nabierać realnych kształtów. Ukraina z własnego wyboru pozostawała poza granicami integrującego się obszaru pod przywództwem Rosji. Narastające różnice między obu krajami w kwestii reintegracji przestrzeni postradzieckiej spowalniały tempo współpracy gospodarczej i naukowej, dość dobrze rozwijającej się w pierwszych latach po uzyskaniu niepodległości. Poprawne relacje polityczne i wzajemne wizyty na najwyższym szczeblu nie zmieniły tych tendencji.

Stosunki dyplomatyczne z Turkmenistanem Ukraina ustanowiła 10 października 1992 roku, podczas wizyty prezydenta Krawczuka w Aszchabadzie. Podpisano wówczas tradycyjny Układ o przyjaźni i współpracy[83]. Miesiąc później turkmeński gaz popłynął na Ukrainę przez terytorium Uzbekistanu, Kazachstanu i Rosji. Podczas wizyty premiera Leonida Kuczmy w lutym 1993 roku zawarto 12 umów regulujących wymianę handlową między obu krajami. Kolejne umowy gospodarcze Kuczma podpisał jako prezydent w listopadzie 1994 roku podczas drugiej wizyty w Aszchabadzie. Turkmenistan stał się drugim po Rosji dostawcą gazu na Ukrainę. Mimo korzystnych umów bilans handlowy między obu krajami był ujemny dla Ukrainy. Wartości dostaw turkmeńskiego gazu nie równoważył eksport ukraińskich wyrobów przemysłowych oraz usługi w postaci kształcenia oficerów turkmeńskiej armii i milicji, a także personelu technicznego dla przemysłu wydobywczego. Około 40% należności Ukraina musiała pokrywać walutą[84].

Wiele umów w latach 1991-1994 rząd ukraiński podpisał także z władzami Uzbekistanu, Kirgistanu i Tadżykistanu. Rola tych państw w bilansie handlowym Ukrainy była jednak niewielka. Z powodu oddalenia i znacznie słabszego potencjału ekonomicznego Ukraina miała ograniczone możliwości konkurowania z Rosją w azjatyckich krajach WNP.

4. Polityka wobec sąsiadów spoza WNP

Ukraińskie dążenia niepodległościowe zmierzały przede wszystkim do poszerzania zakresu niezależności w relacjach z Rosją. W 1989 roku rozpo-

---

[83] С. Відняньский, І. Мельникова, А. Мартинов, О. Горенко, Д. Никифорук, *Зовнішня політика в умовах глобалізації 1991-2003*, Київ 2004, s. 183.

[84] *Двосторонні відносини України з країнами СНД...*

czął się proces politycznej przebudowy Europy Środkowo-Wschodniej. Kraje Układu Warszawskiego odzyskały suwerenność w stosunkach międzynarodowych. Rok później republiki radzieckie, w tym Ukraina, ogłosiły swoją suwerenność, a w sierpniu 1991 roku republikańskie parlamenty proklamowały niepodległościowe deklaracje. Świat zachodni zupełnie nie był przygotowany na taki scenariusz wydarzeń. Strach przed destabilizacją obszaru, na którym znajdowało się tysiące głowic nuklearnych sprawiał, że Stany Zjednoczone i mocarstwa europejskie sprzyjały możliwie jak najdłuższemu zachowaniu kontroli nad rozpadającym się imperium radzieckim przez moskiewską centralę[85]. Republiki radzieckie ogłaszające niepodległość nie znajdowały uznania międzynarodowego dla swojego nowego statusu, gdyż świat jako podmiot prawa międzynarodowego w dalszym ciągu traktował Związek Radziecki. Przełom w postawie Zachodu wobec faktycznego rozpadu ZSRR i powstania nowych państw nastąpił w grudniu 1991 roku, gdy Ukraińcy w powszechnym referendum opowiedzieli się za niepodległością, a kilka dni później przywódcy Rosji, Białorusi i Ukrainy podpisali się pod dokumentem likwidującym radzieckie mocarstwo. Dopiero te wydarzenia otworzyły drogę do międzynarodowego uznania Ukrainy i pozostałych państw postradzieckiego regionu.

Zdaniem autorki podręcznika o polityce zagranicznej Ukrainy Ludmiły Czekalenko, po rozpadzie ZSRR dawne kraje socjalistyczne oraz byłe republiki radzieckie położone między Zachodem i Rosją tworzyły strefę buforową, która czasowo hamowała ambicje obu stron. Szeroka strefa stabilizacji, która na przejściowym etapie satysfakcjonowała Zachód, Ukrainę czyniła przedpolem Rosji. Ukrainę na Zachodzie postrzegano nie jak czynnik europejskiej stabilizacji, lecz coś w rodzaju szczególnej przeciwwagi, która miała powstrzymywać rosyjskie aspiracje o wymiarze ogólnoświatowym. Istniejąca sytuacja na tym etapie odpowiadała także Rosji, lecz w żadnym wypadku Ukrainie[86].

Zmiany, jakie następowały na Wschodzie od 1990 roku, z punktu widzenia krajów Europy Środkowo-Wschodniej, które po drugiej wojnie światowej znajdowały się w radzieckiej strefie wpływów, były zjawiskiem niezwykle pożądanym. Powstanie niepodległych państw między Bałtykiem i Morzem Czarnym oddalało groźbę powrotu politycznej dominacji rosyjskiej i pozwalało na samodzielny wybór dalszej drogi rozwoju takim krajom jak Polska, Czechosłowacja, Węgry, Rumunia, Bułgaria. Istnienie niezależnej od Rosji Ukrainy

---

[85] А. Злнко, *Дипломатия и политика*..., s. 58-57.

[86] Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України*..., s. 77.

w stolicach niektórych państw tego regionu traktowano wręcz jako gwarancje zachowania ich pełnej niepodległości. Pamięć o kilkudziesięcioletniej dominacji radzieckiej była tu bardzo świeża.

Szczególnie sprzyjający klimat dla wspierania niepodległościowych dążeń Ukrainy był w Polsce, bowiem z punktu widzenia polskiej racji stanu na Wschodzie spełnił się najbardziej pozytywny scenariusz[87]. „Proklamowanie niepodległości przez Ukrainę 24 sierpnia 1991 było nieoczekiwanym prezentem i to zarówno w danej chwili, jak i w długoterminowej perspektywie strategicznej – pisała Katarzyna Jędraszczyk. Niepodległa Ukraina oddzielała Polskę od Rosji, osłabiała Rosję ekonomicznie i militarnie za sprawą utraty przez Rosję znacznej części terytorium i zasobów, czyniąc pozycję Polski silniejszą"[88].

Stanowisko Polski dość dobrze było znane ukraińskim przywódcom, dlatego w Warszawie szukali oni wsparcia w dążeniach do umocnienia pozycji swojego kraju na arenie międzynarodowej[89]. Szef dyplomacji ukraińskiej Anatolij Złenko podkreślał, że w nowych realiach politycznych, po raz pierwszy od wielu stuleci, interesy narodowe Ukraińców i Polaków stały się zbieżne, a ponadto oba narody miała łączyć bliskość historii i kultury[90]. Potrzebę wzajemnego wsparcia i współdziałania widziano zatem zarówno w Kijowie, jak Warszawie, lecz istniejące uwarunkowania geopolityczne mocno utrudniały wdrażanie tych oczywistych racji do praktyki bieżących stosunków międzypaństwowych. W hierarchii interesów strategicznych zarówno Polski, jak Ukrainy wzajemne relacje dwustronne nie zawsze były na pierwszym planie.

Wolę zerwania z tragiczną przeszłością w dziejach sąsiedztwa obu narodów widać było w Deklaracji o zasadach i podstawowych kierunkach rozwoju stosunków polsko-ukraińskich podpisanej w Kijowie 13 października 1990 roku między rządem Rzeczpospolitej Polskiej i Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. Polska i Ukraina Radziecka stwierdzały w 1 punkcie Deklaracji, że jako „suwerenne" państwa pragną nawiązać dobrosąsiedzkie stosunki zgodnie ze wszystkimi zasadami prawa międzyna-

---

87 J. Nowakowski, *Polska polityka wschodnia 1991 roku*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej" 1991.

88 K. Jędraszczyk, *Strategiczne partnerstwo ukraińsko-polskie. Polska w polityce niepodległej Ukrainy*, Poznań 2010, s. 115.

89 *Україна в польських зовнішньополітичних доктринах*, http://litopys.org.ua/ukrxx/r08.htm [11.10.2011].

90 А. Зленко, *Зовнішньополітична стратегія і дипломтія*..., s. 121.

rodowego. W punkcie 3 deklarowały, że nie roszczą wzajemnie żadnych pretensji terytorialnych, a istniejące granice państwowe uznają za nienaruszalne[91]. Dokument zapowiadał ustanowienie „pełnych stosunków dyplomatycznych", chociaż podmiotem prawa międzynarodowego był wciąż Związek Radziecki, a Ukraina tylko jedną z jego republik.

Po ogłoszeniu niepodległości przez Ukrainę 24 sierpnia 1991 roku, w Kijowie oczekiwano, że Polska, zgodnie ze swoją wizją porządku politycznego w Europie Wschodniej, nie będzie zwlekać z formalnym uznaniem nowego państwa. 7 września udała się do Warszawy ukraińska delegacja rządowo-parlamentarna. Według jej przewodniczącego ministra Złenki, strona polska wobec propozycji ustanowienia pełnych stosunków dyplomatycznych poczuła się w kłopotliwej sytuacji, gdyż oznaczałoby to uznanie niepodległości Ukrainy, czego nie uczyniło do tej pory żadne mocarstwo świata. Ostrożność wykazywana przez ministra Krzysztofa Skubiszewskiego i prezydenta Lecha Wałęsę wobec ukraińskich gości okazała się zaskoczeniem[92]. Dyplomacja polska tymczasem wobec niepewnej sytuacji na Wschodzie i braku jakichkolwiek decyzji w sprawie uznania niepodległości Ukrainy ze strony Stanów Zjednoczonych, Niemiec, czy Wielkiej Brytanii, nie chciała podejmować żadnego ryzyka. Obiecywano Ukraińcom uznanie ich niepodległości, gdy tylko społeczeństwo w referendum zaakceptuje decyzję Rady Najwyższej z 24 sierpnia 1991 roku. W sprawie nawiązania stosunków dyplomatycznych na okres przejściowy wynaleziono kompromisowe rozwiązanie w postaci „specjalnych wysłanników rządowych", z kompetencjami zbliżonymi do tych, które mieli ambasadorzy.

Realizowana przez dyplomację polską w latach 1989-1991 polityka „dwutorowości" polegająca na oficjalnym utrzymywaniu poprawnych stosunków z ZSRR, przy jednoczesnym wspieraniu separatyzmu republik związkowych, była wprawdzie zgodna ze zdefiniowanymi celami strategicznymi Polski, lecz mało zrozumiała na zewnątrz. Zachód wspierał Gorbaczowa i nie był zainteresowany rozwojem ruchów odśrodkowych obawiając się skutków wybuchu nacjonalizmów małych narodów, w Moskwie zaś działania takie przyjmowano z naturalną podejrzliwością. W przypadku Ukrainy deklaracje poparcia dla jej dążeń niepodległościowych zestawiano z wypowiedziami polskich przywódców wspierającymi przebudowę państwa radzieckiego w celu jego wzmocnie-

---

91 *Декларація про принципи та основні напрямки розвитку українсько-польських відносин, 13 жовтня 1990 р.*, http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=616_176 [11.10.2011].

92 А. Злнко, *Дипломатия и политика*..., s. 475.

nia[93]. Niejednoznaczność w oficjalnej prezentacji stanowiska Polski w kwestii niepodległości Ukrainy oraz wstrzemięźliwość w rozbudowie kontaktów dwustronnych wynikała w dużej mierze z obaw o kształt stosunków z Rosją. Spór o Krym mógł przerodzić się w otwarty konflikt, a Polska chciała uniknąć jakiegokolwiek w nim zaangażowania[94].

2 grudnia 1991 roku, dzień po ogłoszeniu wyników referendum, Polska uznała niepodległość Ukrainy, co bardzo pozytywnie zostało przyjęte przez ukraińskie elity polityczne i było bardzo ważnym gestem budującym klimat stosunków dwustronnych na długie lata. Stany Zjednoczone i europejskie mocarstwa uznały państwowość ukraińską po rezygnacji Michaiła Gorbaczowa z funkcji prezydenta ZSRR (25 grudnia 1991 roku)[95].

Na początku stycznia 1992 roku, Ukraina i Polska nawiązały pełne stosunki dyplomatyczne, zaś „specjalni wysłannicy rządowi" stali się ambasadorami. W marcu uzgodniono projekt Traktatu o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy, który został podpisany w Warszawie 18 maja 1992 roku przez prezydentów Leonida Krawczuka i Lecha Wałęsę[96]. W artykule 1 zawarto zobowiązania o poszanowaniu partnera, gotowości do współpracy i rozwiazywaniu wszelkich spraw spornych na drodze dialogu[97]. W drugim potwierdzono wcześniejsze zapisy w sprawie granic i integralności terytorialnej zawarte w Deklaracji o zasadach i podstawowych kierunkach rozwoju stosunków polsko-ukraińskich z 13 października 1990 roku. Oba kraje zobowiązywały się do współdziałania na rzecz bezpieczeństwa i rozbrojenia w Europie (art. 3, pkt 1), wyrzekały się posiadania broni masowego rażenia (art. 3, pkt 3), zapewniały, że nie dopuszczą, aby ich terytorium jakiekolwiek państwo trzecie mogło wykorzystać do agresji przeciwko stronie podpisującej Traktat (art. 4, pkt 2). Gdyby jednak jedna ze stron stała się przedmiotem agresji ze strony państwa trzeciego, druga zobowiązywała się nie okazywać agresorowi pomocy ani militarnej, ani politycznej i dążyć do rozwiązania konfliktu zgodnie z procedurami przewidzianymi w prawie międzynarodowym (art. 4, pkt 3). Kolejne artykuły dotyczyły różnych aspektów

---

93 K. Fedorowicz, *Ukraina w polskiej polityce wschodniej w latach 1989-1999*, Poznań 2004, s. 75.

94 K. Jędraszczyk, *Strategiczne partnerstwo ukraińsko-polskie*..., s. 117.

95 T. Olszański, *Trud niepodległości. Ukraina na przełomie tysiącleci*, Kraków 2003, s. 33-36.

96 M. Wolański, *Stosunki polsko-ukraińskie w świetle umów dwustronnych. Aspekty polityczne*, [w:] *Polska – Ukraina. Więcej niż sąsiedztwo*, (red.) M. Wolański, Ł. Leszczenko, Wrocław 2006, s. 10.

97 *Договір між Україною і Республікою Польщею про добросусідство, дружні відносини і співробітництво*, http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=616_172 [12.10.2011].

współpracy – politycznej, gospodarczej, kulturalnej, naukowej, ochrony środowiska. W artykule 11 zawarto wzajemne zobowiązania do zapewnienia praw mniejszości polskiej na Ukrainie i ukraińskiej w Polsce. Strony były zgodne, że Polacy – obywatele Ukrainy i Ukraińcy – obywatele Polski, powinni przede wszystkim kierować się lojalnością wobec państw zamieszkania i przestrzegać praw w nich obowiązujących (pkt 3).

Traktat tworzył podstawy do współpracy międzypaństwowej we wszystkich dziedzinach, lecz Ukrainie dawał dość istotny argument w jej sporach terytorialnych z Rosją. Kwestia tzw. Zachodniej Ukrainy nie budziła żadnych kontrowersji, Polska uznała istniejące granice. Rosja nie mogła zatem w stosunkach z Ukrainą liczyć na czynnik strachu przed polskim rewizjonizmem, co w naturalny sposób usztywniało stanowisko Kijowa w relacjach z Moskwą. Ukraina uwikłana w spór z Rosją o Flotę Czarnomorską, Krym i arsenał atomowy oczekiwała, że Polska jednoznacznie opowie się po jej stronie i przystąpi do tworzenia sojuszu polityczno-wojskowego. Istota takiego sojuszu nie budziłaby wątpliwości w sprawie, przeciwko komu miałby być skierowany. Podstawy Ukraińcom do takich oczekiwań dawały liczne wystąpienia polityków i intelektualistów polskich, a zwłaszcza przedstawicieli partii Konfederacji Polski Niepodległej[98].

Płaszczyzną konsultacji i uzgodnień w stosunkach ukraińsko-polskich stał się Komitet Konsultacyjny Prezydentów Ukrainy i Polski, utworzony podczas wizyty Lecha Wałęsy w Kijowie 24 maja 1993 roku. Rozmowy ekspertów Komitetu pozwoliły stronie ukraińskiej na sprecyzowanie wcześniej zgłaszanego już planu utworzenia systemu bezpieczeństwa w Europie Środkowo-Wschodniej z udziałem wszystkich krajów położonych między Rosją i NATO, którego rdzeniem miałyby być Ukraina i Polska. Ukraińcy przedstawili go oficjalnie stronie polskiej pod nazwą „planu Krawczuka" podczas wizyty prezydenta w Warszawie w listopadzie 1993 roku[99]. Miała to być strefa neutralna i bezatomowa, lecz jednocześnie sojuszem krajów wspierających się w zakresie bezpieczeństwa. Plan ten możliwy był do zrealizowania tylko z udziałem Polski. W Polsce tymczasem dojrzała decyzja o podjęciu starań do uzyskania członkostwa w NATO i Unii Europejskiej. Sojusz z Ukrainą wykluczał taką moż-

---

98 М. Геник, *Інтеграційні процеси Балто-Чорноморського регіону в політичних концепціях польської антитоталітарної опозиції*, http://postua.info/Genyk.htm [12.10.2011].

99 Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України...*, s. 79; П. Куспись, *Україна-Польща: 20 років партнерства*, http://www.bbc.co.uk/ukrainian/news/2011/08/110822_independence_poland_it.shtml [12.10.2011].

liwość, a ponadto skazywał na pogorszenie stosunków z Rosją, co z pewnością nie byłoby atutem w zbliżeniu ze strukturami euroatlantyckimi[100]. Zachód w tym czasie wspierał prezydenta Borysa Jelcyna dążącego do utrzymania steru władzy w Rosji, widząc w nim gwaranta procesów demokratycznych i unikał działań, które mogłyby osłabiać jego pozycję.

W 1992 roku Ukraina zgłosiła także chęć uczestnictwa w Grupie Wyszehradzkiej i liczyła na polskie wsparcie w uzyskaniu miejsca w organizacji obok Polski, Czech, Słowacji i Węgier. Grupa w założeniu miała służyć koordynacji działań sprzyjających integracji z NATO i Unią Europejską[101]. Ewentualne członkostwo Ukrainy jej uczestnicy ocenili jako zbyt wielki balast utrudniający zbliżenie z Zachodem. Z tego powodu Polska nie wspierała starań Ukrainy o przyjęcie do organizacji, co w Kijowie często tłumaczono chęcią utrzymania dobrych stosunków z Rosją, warunkowanej uzależnieniem od dostaw surowcowych[102]. Czynnik rosyjski od początku uzyskania niepodległości przez Ukrainę stale był obecny w relacjach polsko-ukraińskich.

Polskie plany uzyskania członkostwa w NATO zgłoszone w 1993 roku Ukraina przyjęła ze zrozumieniem. Pakt Północnoatlantycki, tuż za zachodnią granicą, w Kijowie widziano wówczas jako czynnik równoważący rosyjską dominację w stosunkach dwustronnych. Niektórzy dyplomaci określali NATO jako gwaranta stabilizacji i bezpieczeństwa Ukrainy[103]. Dlatego polskie dążenia do członkostwa w tej organizacji nie budziły wśród elit rządzących takich obaw jak w Mińsku.

Polityka polska wobec Ukrainy po wkroczeniu na ścieżkę integracji z NATO i UE stała się bardzo ostrożna i nie wykazywała tendencji do wychodzenia poza linie wyznaczane w Waszyngtonie lub Brukseli. W obu tych ośrodkach czynnik rosyjski determinował kształt polityki wobec Ukrainy. Cel strategiczny Polski – integracja w strukturach europejskich i euroatlantyckich – wymagał dostosowania się do standardów określanych przez przyszłych sojuszników. „Polska musiała wybierać pomiędzy poparciem dla Ukrainy a dobrymi stosunkami z Rosją... musiała borykać się z dylematem, czy rozwój kontaktów z Ukrainą nie utrudni

---

100 K. Jędraszczyk, *Strategiczne partnerstwo ukraińsko-polskie*..., s. 122-123.

101 А. Кудряченко, *Україна і вішеградська четвірка: стан та перспективи співпаці*, [w:] *Україна та вішеградська четвірка: на шляху до взаемовигідних відносин*, (red.) В. Пулішова, Т. Стражай, s. 37-38, http://www.sfpa.sk/surec/static/pdf/kniha-ua-shengen-ua.pdf [12.10.2011].

102 K. Jędraszczyk, *Strategiczne partnerstwo ukraińsko-polskie*..., s. 125.

103 Б. Тарасюк, *Зовнішня політика незалежной України: підсумкі та перспективи*, Львів 2006, s. 5.

dialogu z Moskwą i tym samym nie zablokuje realizacji polskich priorytetów. Zachód dawał bowiem wyraźnie do zrozumienia, że wejście Polski do struktur euroatlantyckich jest ściśle związane z pozycją Rosji w tej sprawie"[104].

Nieufność w stosunkach ukraińsko-polskich wzbudziło także podpisanie we wrześniu 1993 roku porozumienia polsko-rosyjskiego o budowie gazociągu „Jamał II" z Rosji do Niemiec przez Białoruś i Polskę, omijającego terytorium Ukrainy. W grudniu 1994 roku Rosja podpisała odpowiednie umowy z Niemcami[105]. Instrument nacisku na Rosję, jaki miała Ukraina w postaci statusu kraju tranzytowego, w przypadku realizacji tego projektu, dużo straciłby na znaczeniu. Tranzyt rosyjskiego gazu do Europy przez terytorium Ukrainy, traktowany był nie tylko jako źródło dochodów do budżetu państwa, lecz także jako element integracji z europejskim systemem gospodarczym[106]. W Kijowie omijanie Ukrainy przez „Jamał II" odczytywano jako próbę wykluczenia z europejskich projektów, w czym uczestniczyła także Polska zgadzając się pierwotnie na trasę przebiegu nowego gazociągu.

W 1994 roku obawa przed izolacją i marginalizacją spowodowała rewizję ukraińskiego stanowiska wobec planów integracji Polski w strukturach NATO. Rysowała się wyraźna perspektywa przekształcenia Ukrainy w strefę buforową między poszerzonym Paktem Północnoatlantyckim i Rosją ze wszystkimi negatywnymi tego konsekwencjami. Był to okres ochłodzenia w stosunkach ukraińsko-polskich wynikający z jednej strony z braku sprecyzowania przez Ukrainę swoich celów strategicznych i prób zachowania równego dystansu wobec Rosji i Zachodu, z drugiej zaś działań dyplomacji polskiej na rzecz skoordynowania polityki zagranicznej ze stanowiskiem szeroko rozumianego bloku zachodniego, gdzie na pierwszym planie stawiano dobre relacje z Rosją.

Wśród zachodnich sąsiadów Ukrainy do grona krajów sojuszniczych zaliczano także Węgry. Wprawdzie nie pokładano takich nadziei na międzynarodową promocję Ukrainy w sojuszu z Węgrami, jak w przypadku Polski, lecz współpraca z nimi okazała się bardziej płynna, gdyż w mniejszym stopniu była obciążona bieżącą obecnością czynnika rosyjskiego. Na jakość relacji ukraińsko-węgierskich miała natomiast ogromny wpływ pamięć historyczna Węgrów i doświadczenia sąsiedztwa z potężną Rosją. Jak pisał ambasador ukraiński w Budapeszcie Dmytro Tkacz, z pamięci węgierskiej nic i nikt nie jest w stanie

---

104 K. Jędraszczyk, *Strategiczne partnerstwo ukraińsko-polskie*..., s. 134.

105 А. І. Шевцова, *Єнергетика України на шляху до европейської інтеграції*, Дніпропетровськ 2004, s. 24-25, http://www.db.niss.gov.ua/docs/energy/131.pdf [14.10.2011].

106 Tamże, s. 112-113.

wymazać udziału Rosji w tłumieniu zrywów narodowych z 1848 i 1956 roku[107]. Istnienie niepodległej Ukrainy z punktu widzenia węgierskich doświadczeń historycznych było już samo w sobie ogromną wartością wpływającą na wzrost poczucia bezpieczeństwa narodowego.

W sierpniu 1990 roku tuż po przyjęciu Deklaracji o suwerenności USRR delegacja ukraińska na czele z ministrem spraw zagranicznych Anatolijem Złenką udała się z wizytą do Budapesztu. Węgrzy nadali tej wizycie bardzo wysoką rangę. Złenko był przyjęty przez prezydenta Árpáda Göncza, który miesiąc później przybył do Kijowa. Intensywność kontaktów między Kijowem i Budapesztem, w czasie dojrzewania idei niepodległości Ukrainy, świadczyła o ukraińskich nadziejach obliczonych na węgierska pomoc w uzyskaniu międzynarodowej podmiotowości. Na przełomie maja i czerwca 1991 roku do Budapesztu udał się przewodniczący Rady Najwyższej USRR Leonid Krawczuk, którego przyjmowano jak szefa niezależnego państwa[108]. Podpisano wówczas cały pakiet dokumentów, które tworzyły podstawy stosunków między dwoma państwami. Były to Deklaracja o podstawach stosunków między Ukraińską SRR i Republiką Węgierską, Konwencja konsularna, Protokół o konsultacjach MSZ Ukraińskiej SRR i Republiki Węgierskiej, Deklaracja o zasadach współpracy między Republiką Węgierską i Ukraińską SRR o zabezpieczeniu praw mniejszości narodowych. Dwa pierwsze dokumenty faktycznie stanowiły uznanie Ukrainy jako suwerennego państwa. Węgry prowadziły politykę zmierzającą do ustanowienia pełnych stosunków dyplomatycznych, zanim Ukraina ogłosiła niepodległość[109]. Z tych samych powodów, jak Polska, dyplomacja węgierska z oficjalnym uznaniem państwowości ukraińskiej czekała do czasu ogłoszenia wyników grudniowego referendum z 1991 roku.

Jeden z pierwszych dokumentów, który Ukraina Radziecka podpisała z Węgrami dotyczył uregulowania praw mniejszości narodowych. Na obszarze tzw. Rusi Zakarpackiej mieszkało około 160 tys. Węgrów. W czasie wojny ziemie te były częścią państwa węgierskiego, a władze prowadziły aktywną politykę madziaryzacji tej prowincji. Po wojnie Ruś Zakarpacka znalazła się w granicach

---

107 Д. Ткач, *Українсько-угорські відносини новітньої доби*, „Нуковий Всник Дипломтичної Академії України", випуск 15, s. 79, http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvdau/2009_15/10.pdf [15.10.2011].

108 Tamże, s. 80.

109 Є. Кіш, *Україна — Угорщина: сучасні пріоритетні напрями співробітництва*, http://www.personal.in.ua/article.php?ida=375 [14.10.2011].

Ukrainy Radzieckiej, a zamieszkująca ją mniejszość węgierska została poddana procesowi sowietyzacji i ukrainizacji. Państwo węgierskie, które w 1990 roku odzyskało suwerenność w polityce zagranicznej w pierwszej kolejności upomniało się o swoje mniejszości w krajach z najbliższego sąsiedztwa. Ukraina poszukująca międzynarodowego uznania jako pierwsza uwzględniła postulaty węgierskie. W 1993 roku ukraińscy Węgrzy mieli już swój teatr, sieć szkół i bibliotek. Kilkutysięczna mniejszość ukraińska na Węgrzech skupiona głównie w Budapeszcie, otrzymała niedzielną szkołę, bibliotekę oraz Ukraińskie Towarzystwo Kulturalne, którego działalność była finansowana przez rząd węgierski[110].

6 grudnia 1991 roku, kilka dni po uznaniu niepodległości Ukrainy oba kraje podpisały wcześniej wynegocjowany Układ o podstawach dobrosąsiedztwa i współpracy między Republiką Węgierską i Ukrainą[111]. W artykule 1 stwierdzono, że Układ zawierają dwa suwerenne państwa, które nie roszczą do siebie żadnych pretensji terytorialnych i wzajemnie uznają integralność terytorialną każdej ze stron. Strony podpisujące się pod dokumentem zobowiązały się uwzględniać bezpieczeństwo partnera przy podejmowaniu wszelkich działań na rzecz własnego bezpieczeństwa (art. 3). Dokument składający się z 24 artykułów tworzył podwaliny do współpracy we wszystkich dziedzinach. Był pierwszym traktatem międzypaństwowym podpisanym przez niepodległą Ukrainę.

W lutym 1993 roku oficjalną wizytę w Budapeszcie złożył prezydent Leonid Krawczuk. Jej efektem było podpisanie kilku umów gospodarczych, lecz przede wszystkim porozumienia o uproszczonym ruchu granicznym, które stworzyło możliwość w miarę łatwego przekraczania granicy przez obywateli obu państw[112]. Wzajemne wizyty prezydentów, premierów i ministrów spraw zagranicznych stały się dość regularne w następnych latach. Ukraińscy dyplomaci podkreślają, że Węgry stanowiły dla nich bardzo ważny korytarz do Europy, jedno z ogniw łączące gospodarkę ukraińską z rynkiem europejskim[113].

Ukrainę i Węgry w pierwszej połowie lat 90. XX wieku łączyły także złe stosunki z Rumunią wynikające z zadawnionych sporów terytorialnych. Po pierwszej wojnie światowej w granicach Rumunii znalazła się południowa Besarabia i północna Bukowina, gdzie większość ludności stanowili Ukra-

---

110 Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України*..., s. 93.

111 *Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною і Угорською Республікою*, http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=348_004 [14.10.2011].

112 Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України*..., s. 91.

113 *Історія двосторонніх відносин*, http://www.mfa.gov.ua/hungary/ua/26633.htm [15.10.2011]; Д. Ткач, *Українсько-угорські відносини новітньої доби*...

ińcy. W wyniku porozumienia radziecko-niemieckiego z 23 sierpnia 1939 roku (pakt Ribbentrop-Mołotow) ziemie te w 1940 roku włączono do Radzieckiej Ukrainy. W czasie wojny Rumunia jako sojusznik III Rzeszy otrzymała z powrotem utracone terytoria, poszerzone ponadto o obwód odesski. Po wojnie przywrócono granicę radziecko-rumuńską sprzed czerwca 1941 roku, a stosowny protokół między rządami ZSRR i Rumuni, potwierdzający jej nienaruszalność, zawarto 4 lutego 1948 roku. Układ o granicach wyczerpujący formalności prawne związane z ich stanowieniem podpisano 27 lutego 1961 roku[114]. U schyłku lat sześćdziesiątych Rumuńska Partia Komunistyczna pod kierownictwem Nicolae Ceauşescu dokonała rewizji swojego stanowiska w sprawie Besarabii i północnej Bukowiny, określając te południowo-zachodnie ziemie Ukraińskiej SRR rumuńskimi terytoriami. Propaganda partyjna przez wiele lat utwierdzała obywateli, że poza granicami państwa pozostają ziemie odebrane Rumunii w wyniku ustaleń obcych mocarstw[115].

Po zmianie ustroju polityka rewizjonistyczna Rumunii pod rządami postkomunistów uległa nasileniu. Od 1991 roku pretensje terytorialne Bukaresztu kierowano pod adresem Ukrainy. 24 czerwca 1991 roku rumuński parlament przyjął Deklarację w sprawie paktu Mołotow-Ribbentrop i jego następstw, w którym zawarty był apel do prezydenta i rządu o podjęcie działań na rzecz odzyskania południowej Besarabii, okręgu Herc i północnej Bukowiny. Stanowisko parlamentu rumuńskiego oceniła Rada Najwyższa Ukraińskiej SRR 5 lipca 1991 roku w specjalnym postanowieniu, w którym stwierdzono, że Rumunia narusza zasady prawa międzynarodowego i własne zobowiązania wynikające z podpisanego przez nią Aktu Końcowego KBWE[116].

14 października 1991 roku aspirująca do władzy konserwatywno-narodowa Konwencja Demokratyczna Rumunii wydała odezwę do rządów i parlamentów wszystkich krajów, które zamierzały uznać niepodległość Ukrainy, aby w stosownych dokumentach zastrzegły, że nie uznają jej jurysdykcji nad Besarabią, rejonem Herca i północną Bukowiną. Partia reprezentująca obóz narodowy podkreślała, że jest to „święta ziemia" dla Rumunów[117].

---

114 Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України*..., s. 105-106.

115 *Україна в румунських зовнішньополітичних концепціях*, http://litopys.org.ua/ukrxx/r11.htm [19.10.2011].

116 Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України*..., s. 107.

117 Б. О. Парахоньский, М. М. Гончар, В. Л. Кузьнєцов, В. О. Малеров, О. Я. Маначинський, О. П. Москалець, *Стратегічни інтереси України в країнах чорноморськго регіону та прблеми національной безпеки*, Київ 2001, s. 24.

W kwietniu 1993 roku rząd rumuński w nocie dyplomatycznej skierowanej do ukraińskiego MSZ ogłosił, iż nie uznaje prawomocności radziecko-rumuńskiej umowy granicznej z 27 lutego 1967 roku, gdyż została podpisana w czasach ograniczonej suwerenności Rumunii. Oprócz wcześniej wymienionych terytoriów Rumuni domagali się także Wyspy Wężów położonej na Morzu Czarnym u ujścia Dunaju i przyległych do niej wód terytorialnych. Wartość wyspy rosła na znaczeniu po 1991 roku zarówno ze względów strategicznych, jak wykrytych w jej pobliżu złóż ropy naftowej i gazu ziemnego. Stanowisko Ukrainy w sprawie Wyspy Wężów było podobne jak w przypadku Besarabii i Bukowiny. Dyplomacja ukraińska odwoływała się do zasady nienaruszalności powojennych granic, prawomocności traktatów międzynarodowych rozstrzygających o przynależności terytorialnej spornych obszarów oraz własnego ustawodawstwa mówiącego o integralności terytorialnej Ukrainy[118].

Spór terytorialny sprawiał, że mimo nawiązania stosunków dyplomatycznych na początku 1992 roku umów i porozumień międzypaństwowych zawierano niewiele. W listopadzie 1992 roku podpisano Porozumienie międzyrządowe o współpracy naukowej, kulturalnej i oświatowej, zaś w kwietniu 1994 roku o współpracy handlowej i gospodarczej[119]. Oba porozumienia zawarto na 5 lat. Było to niewiele w porównaniu do licznych umów zawieranych przez Ukrainę z pozostałymi sąsiadami.

Spornym problemem w stosunkach ukraińsko-rumuńskich były mniejszości narodowe po obu stronach granicy. Liczby podawane przez ośrodki ukraińskie i rumuńskie były mocno rozbieżne. W Rumunii, według oficjalnych danych, mieszkało 67 tys. Ukraińców. Związek Ukraińców Rumunii oceniał, że liczba ta przekracza 250 tys. Na Ukrainie w obwodach zakarpackim, odesskim i czerniowieckim mieszkało natomiast 135 tys. Rumunów i 324 tys. Mołdawian. Władze w Bukareszcie nie uznawały takiej kategorii narodowej na Ukrainie jak Mołdawianie i zaliczali ich do narodowości rumuńskiej[120]. Strona ukraińska zwracała uwagę, że wszystkie rządy rumuńskie nieprzerwanie od czasów Nicolae Ceaușescu prowadziły politykę asymilacyjną wobec karpackich Rusinów, zaś na Ukrainie Radzieckiej mniejszość rumuńska miała ponad 100 szkół i warunki do pielęgnowania tożsamości narodowej. Po upadku ZSRR

---

118 Tamże, s. 25.

119 *Договірно-правовабаза українсько-румунських двосторонніх відносин*, http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/ugodi_z_ukrain/rom/2160.html [19.10.2011].

120 *Українсько-румунські стосунки 1991-2004 рр.*, http://knowledge.allbest.ru/international/2c0b65635b3bd68a4c53b88421216d27_0.html [19.10.2011].

władze w Bukareszcie mocno zaangażowały się w budowanie prorumuńskiej orientacji państwowej wśród ukraińskiej mniejszości narodowej na Ukrainie, co w Kijowie odczytywano jako przygotowywanie gruntu do ewentualnych zmian terytorialnych[121].

Ukraina mimo podejmowanych wysiłków na rzecz normalizacji stosunków z Rumunią nie była w stanie ich zmienić bez spełnienia oczekiwanych ustępstw terytorialnych. Ustępstwa takie nie wchodziły w rachubę zarówno ze względu na sytuację wewnętrzną na Ukrainie, gdzie żaden nurt polityczny nie zgłaszał aprobaty dla takich rozwiązań, ani nie wymagała tego sytuacja międzynarodowa, bowiem nikt w Europie nie wspierał rumuńskich żądań zmiany powojennych granic państwowych. Zmiany w stosunkach ukraińsko-rumuńskich zaczęły następować w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych, gdy Rumunia zgłosiła zamiar uzyskania członkostwa w NATO, co wiązało się z koniecznością unormowania spraw granicznych z sąsiadami.

Zupełnie odmiennie niż z Rumunią układały się stosunki z Turcją, oddzieloną od Ukrainy Morzem Czarnym. Od czasu ogłoszenia niepodległości przez Ukrainę nie zaistniały żadne poważne rozbieżności w relacjach dwustronnych, co ułatwiało dyplomacji ukraińskiej poszukiwanie na tym kierunku potencjalnych sojuszników. Turcja jako jeden z pierwszych krajów świata uznała ukraińską niepodległość. 3 lutego 1992 roku nawiązano stosunki dyplomatyczne, a dwa miesiące później prezydent Ukrainy Leonid Krawczuk i premier Turcji Sulejman Demirel podpisali Układ o przyjaźni i współpracy między Ukrainą i Republiką Turecką[122].

Dokument stwarzał podstawy rozwoju stosunków dwustronnych we wszystkich dziedzinach występujących w relacjach międzypaństwowych – politycznej, wojskowej, ekonomicznej, kulturalnej, turystycznej. Akcentowano przede wszystkim potrzebę współpracy w basenie Morza Czarnego (art. 8), strony zobowiązywały się do regularnych konsultacji w sprawie bezpieczeństwa regionalnego i w wymiarze światowym (art. 4). Deklarowano wzajemnie najwyższe ułatwienia w rozwoju współpracy ekonomicznej (art. 7) oraz wspieranie się na forum organizacji międzynarodowych (art. 15, 16, 17). Treść Układu świadczyła o woli podpisujących go stron nadania partnerowi rangi najwyższego zaufania.

---

121 Б. О. Парахоньский, М. М. Гончар, В. Л. Кузьнєцов, В. О. Малеров, О. Я. Маначинський, О. П. Москалець, *Стратегічни інтереси України*..., s. 26.

122 *Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Турецькою Республікою*, http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=792_005 [20.10.2011].

Zbieżność interesów politycznych Ukrainy i Turcji była w dużej mierze warunkowana dążeniem obu stron do równoważenia obecności rosyjskiej w basenie Morza Czarnego. Powstanie państwa ukraińskiego na północy, o potencjale porównywalnym do tureckiego, w miejsce ekspansywnego imperium rosyjskiego lub radzieckiego, to w przypadku Turcji radykalna zmiana na lepsze położenia geopolitycznego[123]. Dla Ukrainy zaprzyjaźniona Turcja będąca członkiem NATO, to ogromny atut w sporach z Rosją o Krym, Flotę Czarnomorską i jej bazy w Sewastopolu. Drugim istotnym czynnikiem była próba dywersyfikacji dostaw surowców energetycznych z ogromnym udziałem Turcji[124].

W maju 1994 roku podczas wizyty Sulejmana Demirela w Kijowie podpisano protokół o budowie ropociągu, który miał połączyć terminal Dżejchan, gdzie trafiała ropa z Bliskiego Wschodu, z tureckim portem Samsun na Morzu Czarnym. Ropociąg w Turcji miał być budowany przez firmy ukraińskie i tureckie. Z Samsun tankowcami planowano przewozić ropę do Odessy. W Kijowie zakładano, że z czasem tą drogą można byłoby dostarczać surowiec do Europy[125].

W Kijowie pozytywnie oceniano także zaangażowanie Turcji w pomoc krymskim Tatarom, których kulminacyjna fala powrotów pojawiła się na początku lat dziewięćdziesiątych[126]. Wzmocnienie środowisk tatarskich uznano za czynnik równoważący dominujące tu wpływy rosyjskie.

W latach 1992-1994 zostały położone bardzo solidne podwaliny współpracy ukraińsko-tureckiej, na których budowano stosunki międzypaństwowe w następnych latach. W polityce ukraińskiej Turcja dość szybko została wywindowana do roli kluczowego partnera zarówno we współpracy gospodarczej, jak politycznej.

5. Zachód w polityce ukraińskiej

Kierunek prozachodni w polityce ukraińskiej był widoczny od uzyskania suwerenności. W dużej mierze stanowił logiczne następstwo złożonych relacji

---

123 *Україна в зовнішній політиці Туреччини*, http://litopys.org.ua/ukrxx/r12.htm [20.10.2011].

124 *Україна – Туреччина*, http://readbookz.com/book/183/6485.html [20.10.2011].

125 Б. О. Парахоньский, М. М. Гончар, В. Л. Кузьнєцов, В. О. Малеров, О. Я. Маначинський, О. П. Москалець, *Стратегічни інтереси України...*, s. 45.

126 *Україна в зовнішній політиці Туреччини...*

z Rosją. Kurs na Zachód z jednej strony wynikał z naturalnych pragnień młodego państwa wyjścia do szerokiego świata, z drugiej zaś z potrzeby znalezienia przeciwwagi dla Rosji. Prozachodnie tendencje najbardziej widoczne były w retoryce ukraińskich elit politycznych i intelektualnych. Slogany o włączeniu się Ukrainy do budowy „wspólnego europejskiego domu", o potrzebie integracji europejskiej, nie znajdowały pokrycia w rzeczywistości. Pojęcie „integracji" – przyznają ukraińscy obserwatorzy – wykorzystywane było bardzo często jako instrument w grze o kolejne transze pomocy zagranicznej. W konsekwencji jego brzmienie w ustach ukraińskich polityków stało się dla Zachodu jedynie przejawem pustej retoryki. Ukraina chciała szerokich kontaktów z Unią Europejską, NATO i Stanami Zjednoczonymi, lecz nie miała żadnej strategii wyjścia z postsowieckiego świata w roli samodzielnego i wiarygodnego partnera[127].

Zachód wobec Ukrainy, podobnie jak w stosunku do innych państw WNP, zachowywał się bardzo wstrzemięźliwie. Ogłoszenie niepodległości przez Ukrainę zostało przyjęte przez mocarstwa zachodnie z zakłopotaniem. Stosunek Stanów Zjednoczonych do ukraińskiej niepodległości najlepiej oddawało przemówienie prezydenta George'a Busha w Radzie Najwyższej 1 sierpnia 1991 roku, który w drodze do Moskwy zatrzymał się w Kijowie. Bush oznajmił deputowanym, iż popiera ich dążenia wolnościowe, lecz nie podziela planu wyjścia republiki ze składu ZSRR. Ostrzegał przed zgubnymi skutkami nacjonalizmu[128]. Ani ogłoszenie niepodległości 24 sierpnia 1991 roku, ani wyniki referendum 2 grudnia 1991 roku, ani nawet podpisanie porozumień białowieskich nie zmieniło stanowiska Waszyngtonu. Stany Zjednoczone uznały niepodległość Ukrainy, gdy prezydent ZSRR Michaił Gorbaczow 25 grudnia 1991 roku zrezygnował ze swojego stanowiska.

Ukraina przyciągała uwagę świata zachodniego głównie ze względu na odziedziczony po Armii Czerwonej arsenał atomowy. Niepokój Zachodu budziła korupcja wśród polityków, wszechobecna i niekompetentna biurokracja, szeroki zakres szarej strefy w gospodarce i mało zrozumiała „wielowektorowa" polityka zagraniczna. O jakiejkolwiek integracji z taką Ukrainą nikt w Europie nie myślał, lecz – jak pisze Gieorgij Kasjanow – dryfowanie Ukrainy w kierunku zachodnim stało się faktem i było wynikiem świadomego wyboru

---

[127] *Європейський напрям зовнішньої політики України*, http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/759/38/ [20.10.2011].

[128] *Україна у зовнішньополітичних доктринах США*, http://litopys.org.ua/ukrxx/r14.htm [20.10.2011].

elit[129]. Wybór ten motywowany był głównie względami ideologicznymi i politycznymi.

Poirytowanie na Zachodzie, a szczególnie w Stanach Zjednoczonych spowodowało żądanie gwarancji bezpieczeństwa przez prezydenta Leonida Krawczuka w zamian za oddanie Rosji broni atomowej i jej nośników. Ukrainie udało się w zamian za ratyfikowanie układu rozbrojeniowego START-1 oraz obietnice pozbycia się głowic nuklearnych wynegocjować takie gwarancje ze strony Rosji, Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii. Stosowny dokument (Memorandum) podpisano 5 grudnia 1994 roku[130]. Podpisy pod nim złożyli także przywódcy Francji i Chin, lecz były to tylko deklaracje mocarstw, za którymi nie stały żadne zobowiązania sygnatariuszy. Czwarty punkt Memorandum mówił wprawdzie, że w sytuacji zagrożenia bezpieczeństwa Ukrainy, Rosja, USA i Wielka Brytania, zobowiązują się zwrócić do Rady Bezpieczeństwa ONZ o udzielenie jej pomocy, lecz nie oznaczało to konieczności bezpośredniego angażowania się któregokolwiek z tych mocarstw. Najistotniejszy dla Ukrainy był 1 punkt tego dokumentu, gdzie trzy mocarstwa uznawały istniejące granice państwa. Zaangażowanie mocarstw zachodnich w roli gwaranta bezpieczeństwa Ukrainy, było prestiżowym sukcesem dyplomacji ukraińskiej, pozwalającym władzom tego kraju wyjść z patowej sytuacji, w której znalazły się po ogłoszeniu decyzji o wstrzymaniu przekazywania arsenału nuklearnego Rosji. Trwanie tego stanu budowało bowiem na Zachodzie wizerunek Ukrainy jako kraju nieprzewidywalnego. Z drugiej strony złożenie podpisu pod Memorandum przez Borysa Jelcyna obok podpisów prezydenta Stanów Zjednoczonych i premiera Wielkiej Brytanii oznaczało rezygnację Rosji z jakichkolwiek pretensji terytorialnych pod adresem Kijowa.

Sporo kontrowersji na Ukrainie budził stosunek do NATO. Minister spraw zagranicznych Borys Tarasiuk twierdził, że „dla nas w MSZ w latach 1991-1992 było jednoznacznie zrozumiałe, że Ukraina powinna być w NATO"[131]. Za zgodą prezydenta Leonida Krawczuka MSZ miało wtedy podjąć działania na rzecz integracji z NATO i Unią Europejską. Stanowisko to nie było jednak podzielane przez większość ukraińskiej elity politycznej. Myślenie o członkostwie w NATO kilka miesięcy po rozpadzie ZSRR, nawet jeżeli rzeczywiście

---

129 Г. Касьянов, *Україна 1991-2007. Нариси новітньої історії*..., s. 112.

130 *Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї*, http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=998_158 [20.10.2011].

131 *Зовнішня політика України. Матеріали парляметських слухань*, Київ 2004, s. 38.

miało miejsce, to nigdzie nie było artykułowane. Dominowała przede wszystkim świadomość, że jest to cel nieosiągalny zarówno ze względu na ukraińskie uwarunkowania wewnętrzne, jak brak zainteresowania ówczesnego kierownictwa NATO i USA rozszerzaniem Paktu na Wschód[132]. Obawa przed dalszą destabilizacją polityczną na przestrzeni postradzieckiej, gdzie znajdowały się tysiące głowic atomowych, nakazywała Zachodowi daleko idącą ostrożność i próbę wpływania na politykę bezpieczeństwa poszczególnych państw. Instrumentem oddziaływania była Rada Współpracy Północnoatlantyckiej oraz program „Partnerstwa dla pokoju"[133].

W styczniu 1992 roku przedstawiciel Ukrainy został zaproszony do udziału w obradach Roboczej Grupy Rady Współpracy Północnoatlantyckiej. 22 lutego wizytę w Kijowie złożył sekretarz NATO Manfred Werner, który złożył Ukrainie zaproszenie do stałego członkostwa w Radzie. Jednym z celów tego organu grupującego członków Paktu i zaproszone kraje była pomoc tym drugim w realizacji ich pragnienia uzyskania członkostwa w NATO. 8 czerwca 1992 roku Leonid Krawczuk był gościem w Kwaterze Głównej sojuszu w Brukseli[134]. Kontakty te dawały ukraińskim politykom poczucie uczestnictwa w tworzeniu nowego porządku światowego. Realizowano podstawowe założenia wynikające z Aktu niepodległości – umacniania pozycji państwa na arenie międzynarodowej.

8 lutego 1994 roku Ukraina jako pierwszy kraj z WNP podpisała ramowy program inicjowany przez NATO „Partnerstwo dla pokoju". Udział w „Partnerstwie" zobowiązywał Ukrainę do otwartości w planowaniu obrony narodowej i budżetu wojskowego, zapewnienia demokratycznej kontroli nad siłami zbrojnymi, utrzymania w zdolności i gotowości jednostek przeznaczonych do wykonania operacji pod egidą ONZ, rozwijanie współpracy wojskowej z NATO w zakresie wspólnego planowania i ćwiczeń w ramach przygotowań do realizacji misji pokojowych, rozbudowy w dłuższej perspektywie takich sił zbrojnych, które mogłyby współdziałać z siłami zbrojnymi państw NATO[135].

---

132 Д. Табачник, *Украина в НАТО или НАТО в Украине: большая ложь о приоритетах государственной безопасности*, Киев 2008, s. 4.

133 *Міжнародні відносини і євроатлантична інеграція України*, (red.) О. Пошедін, Національна Академія Обороні України 2009, s. 230.

134 Л. Самосьонок, *Україна – НАТО*, Донецьк 2009, s. 7.

135 *Партнерство заради миру: рамковий документ*, [w:] *Вибрані основоположні документи НАТО та Україна – НАТО*, Київ 2006, s. 8.

Program „Partnerstwa dla pokoju" w kręgach rządowych przyjmowano jako ścieżkę prowadzącą do członkostwa w Pakcie Północnoatlantyckim[136].

Plany zbliżenia z Unią Europejską nie wzbudzały takich kontrowersji w społeczeństwie i wśród elit politycznych jak w przypadku NATO. Problem dla Ukrainy stanowił brak pozytywnego odzewu ze strony Unii. W stosunkach z krajami postradzieckimi UE kierowała się zasadą przeciwdziałania wszelkim negatywnym tendencjom, które były następstwem rozpadu ZSRR. Jednocześnie domagała się, aby kraje WNP realizowały umowy, traktaty i porozumienia zawarte niegdyś ze Związkiem Radzieckim. Jednym z takich dokumentów było Porozumienie o handlu i współpracy gospodarczej podpisane 18 grudnia 1989 roku[137]. Dopiero na początku 1992 roku, po definitywnym rozpadzie państwa radzieckiego Unia zaczęła podejmować działania na rzecz układania indywidualnie stosunków z nowymi państwami. W kwietniu 1992 roku w Brukseli zapadły decyzje o rozpoczęciu rozmów z Białorusią, Kazachstanem, Rosją i Ukrainą na temat zawarcia układów o współpracy. W sierpniu opracowano dyrektywy dla dyplomatów unijnych, którzy mieli prowadzić te pertraktacje. Pierwsze rozmowy z Rosja rozpoczęły się w listopadzie 1992 roku, zaś z Ukrainą na początku 1993 roku[138].

W Kijowie o potrzebie bliskiej współpracy ze strukturami europejskimi mówiono od początku powstania niepodległego państwa. Dla ukraińskich elit rządzących „wektor europejski" był ważnym elementem ich legitymizacji zarówno wewnątrz kraju, jak i poza jego granicami. W świadomości społeczeństwa Europa Zachodnia była symbolem wysokich standardów życia obywateli i harmonijnego funkcjonowania wszystkich instytucji publicznych[139]. Był to główny kierunek migracji zarobkowej z Ukrainy. Nawoływania ukraińskich polityków do budowania powiązań z Unią Europejską nie sprowokowały tak negatywnych reakcji, jak w przypadku haseł o wstępowaniu do NATO. Były obliczone na pozyskanie sympatii własnej opinii publicznej, lecz jednocześnie stanowiły szczerą deklarację intencji, skalkulowaną zgodnie z interesami kraju. Tempo i zakres współpracy Ukrainy z Unią Europejską określano jednak nie w Kijowie, lecz w Brukseli.

---

136 *Міжнародні відносини і євроатлантична інеграція України...*, s. 231.

137 P. Żurawski (Grajewski), *Geneza stosunków pomiędzy Unią Europejską a Federacją Rosyjską*, http://www.omp.org.pl/artykul.php?artykul=154 [28.10.2011].

138 О. Шнирков, В. Копійка, В. Муравйов, *Україна – Європейський Союз: економіка, політика, право*, Кіив 2006, s. 119-120.

139 Г. Касьянов, *Україна 1991-2007. Нариси новітньої істрої...*, s. 115.

Po półtorarocznych negocjacjach 14 czerwca 1994 roku w Luksemburgu Ukraina zawarła z Unią Europejską Układ o współpracy i partnerstwie. Jego ratyfikacja przez parlamenty 15 państw członkowskich Unii trwała 4 lata[140]. Tak długi czas był rzeczywistą miarą zainteresowania Zachodu współpracą z Ukrainą. Na Ukrainie zawarcie Układu przyjęto jako ogromny sukces dyplomatyczny. Państwo wystąpiło w roli partnera potężnej organizacji europejskiej jako samodzielny podmiot stosunków międzynarodowych[141].

Układ zobowiązywał Unię do wspierania demokracji i gospodarki rynkowej na Ukrainie (art. 1), Ukraina deklarowała wolę przestrzegania zasad demokracji i przestrzegania praw człowieka określonych w konwencjach międzynarodowych (art. 2)[142]. Obie strony stwierdzały, że dla zapewnienia stabilizacji i dobrobytu na obszarze postradzieckim powinna być zachowana ścisła współpraca między nowymi państwami (art. 3). W 1998 roku Ukraina i UE miały rozważyć możliwość utworzenia strefy wolnego handlu (art. 4). Układ nadawał obu stronom klauzulę największego uprzywilejowania w wymianie handlowej (art. 10). Stwarzał także dogodne podstawy prawne podmiotom gospodarczym do prowadzenia działalności na terytorium partnera (art. 30, 31, 32). Utworzono kilka wspólnych instytucji monitorujących realizację Układu.

18 listopada 1994 roku Unia przyjęła dokument o nazwie Wspólna strategia wobec Ukrainy, w którym zawarta była także lista oczekiwań w sprawie ochrony środowiska naturalnego na Ukrainie oraz zapobieżenia potencjalnym zagrożeniom z powodu użytkowania elektrowni atomowej w Czarnobylu[143].

Ukraina począwszy od 1994 roku wielokrotnie zwracała się do instytucji unijnych z pytaniem o możliwość otrzymania statusu członka stowarzyszonego i zawsze otrzymywała podobne odpowiedzi mówiące, że jej dążenia są zrozumiałe, lecz powinna najpierw zreformować gospodarkę, system zarządzania, utrwalić zasady demokracji i przestrzegania praw człowieka[144]. Na Zacho-

---

140 С. Онуфрів, *Україна: євроінтеграції „так"*, http://www.franko.lviv.ua/faculty/jur/publications/visnyk26/Statti_Onufriv.htm [29.10.2011].

141 *Україна в системі сучасних міжнародних відносин*, http://www.refine.org.ua/pageid-3165-1.html [29.10.2011].

142 *Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами*, http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=998_012 [29.102011].

143 *Спільна стратегія Європейського Союзу щодо України*, [w:] *Збірник нормативно-правових актів Європейського Союзу у сфері охорони навколишнього середовища*, (red.) Н. Андрусевич, Львів 2004, s. 189-190.

144 Г. Касьянов, *Україна 1991-2007. Нариси новітньої історії*..., s. 115.

dzie oczekiwano przede wszystkim reform w dziedzinie bankowości, finansów, polityki podatkowej i celnej. Zmiany w tych sektorach warunkowały dalsze zbliżenie z instytucjami unijnymi.

Spośród krajów unijnych największe zainteresowanie Ukrainą przejawiały Niemcy. Nie było natomiast na początku lat dziewięćdziesiątych odpowiedniej relacji zwrotnej ze strony Kijowa, gdzie znacznie większą rangę nadawano stosunkom ze Stanami Zjednoczonymi i Kanadą. Dyplomacja ukraińska nie doceniała roli Niemiec w budowaniu pozycji Ukrainy w Europie i możliwości ich wpływania na rozwój gospodarki kraju. W Podstawowych kierunkach polityki zagranicznej przyjętych przez Radę Najwyższą 2 lipca 1993 roku nie występuje pojęcie „Niemcy". Zastępują je określenia „kraje zachodnie", „państwa Unii Europejskiej". Pokolenie polityków ukraińskich, którego pamięć historyczna została ukształtowana na radzieckich przekazach o drugiej wojnie światowej, potrzebowało czasu, aby dokonać odpowiednich przewartościowań.

W kwietniu 1991 roku do Bonn został zaproszony przewodniczący Rady Najwyższej Ukrainy Radzieckiej Leonid Krawczuk, gdzie został przyjęty przez prezydenta Richarda von Weizsäckera. W lipcu Krawczuk był gościem najważniejszego polityka niemieckiego kanclerza Helmuta Kohla[145]. Wprawdzie były to tylko spotkania kurtuazyjne, lecz zważywszy na fakt, że przewodniczący Rady reprezentował wówczas jedynie jeden z krajów federacji radzieckiej, stanowiło to ogromne wyróżnienie dla Ukrainy. Były to jednocześnie pierwsze na tak wysokim szczeblu kontakty Krawczuka pełniącego rolę głowy państwa ukraińskiego, dopiero wybijającego się na niepodległość. W październiku zorganizowano na Ukrainie dni kultury niemieckiej, na które przybyła z oficjalna delegacja z wicekanclerzem i szefem dyplomacji Hansem Ditrichem Genscherem.

Niemcy uznały niepodległą Ukrainę 26 grudnia 1991 roku, a 17 stycznia 1992 roku oba państwa nawiązały stosunki dyplomatyczne. Konsulat niemiecki w Kijowie istniejący od 1989 roku został przekształcony w ambasadę. 3 lutego 1992 roku Leonid Kuczma, już jako prezydent niepodległej Ukrainy składał wizytę w Bonn, gdzie z kanclerzem Kohlem rozmawiał o fundamentach stosunków dwustronnych. W maju 1993 roku w Niemczech przebywał premier Leonid Kuczma, zaś w czerwcu kanclerz Kohl złożył oficjalną wizytę w Kijowie, zakończoną podpisaniem Wspólnej deklaracji o podstawach stosunków

---

[145] М. Копіленко, *Українсько-німецькі відносини: здобутки, проблеми, перспективи*, серія: „Зовнішньополітичні стратегії", 1996, випуск 1, s. 16.

między RFN i Ukrainą oraz Porozumienia o szerokim rozwoju współpracy w sferze ekonomii, przemysłu, nauki i techniki[146]. Kohl oznajmił w Kijowie, że jego wizyta miała dwa cele. Pierwszym była demonstracja równoprawnych stosunków między Niemcami i Ukrainą, drugim zaś przekonanie opinii publicznej, że Niemcy na Wschodzie interesują nie tylko kontakty z Rosją[147].

W I części Wspólnej deklaracji stwierdzono, że oba kraje podejmują najściślejszą współpracę dla dobra obu narodów oraz zapewnienia pokoju w Europie i świecie[148]. Część III była bardzo istotna dla Ukrainy, bowiem mówiła, że oba kraje uznają wzajemnie terytorium partnera. Wobec faktu rosyjskich roszczeń do Krymu, Niemcy wyraźnie opowiadali się po stronie Ukrainy. Szósta część dokumentu dotyczyła spraw rozbrojenia. Zapisano tam, że Niemcy są krajem, który nie dysponuje bronią atomową, zaś Ukraina zmierza do osiągnięcia statusu państwa bezatomowego. „Intensyfikacja kontaktów gospodarczych – zapisano we Wspólnej Deklaracji (cz. X) – sprzyja powołaniu Biura Przedstawiciela Niemieckiej Ekonomiki na Ukrainie, które swoją pracę rozpocznie w 1993 roku w Kijowie". W przyszłości odpowiednie biuro ukraińskie miało być otwarte w Niemczech.

Ukraina i Niemcy zobowiązały się stworzyć dogodne warunki dostępu do miejsc pochówku obywateli drugiej strony na ich terytorium, ochrony grobów i oznaczenia ich odpowiednimi tablicami z poszanowaniem pamięci zmarłych (cz. XIV). Był to zapis istotny dla strony niemieckiej, ponieważ większość poległych żołnierzy armii Hitlera nie miała żadnych grobów na obszarze ZSRR. Strona niemiecka z nadzieją witała deklarację władz Ukrainy rehabilitacji Niemców obywateli radzieckich represjonowanych w czasach stalinowskich. Ukraina zobowiązała się sprzyjać zwartemu osadnictwu tych Niemców, którzy po latach zesłania zamierzali wracać na Ukrainę, umożliwić wyjazd do RFN wszystkim chętnym obywatelom Ukrainy narodowości niemieckiej, z zagwarantowaniem prawa powrotu, gdyby oni lub ich potomkowie w przyszłości wyrazili takie życzenie (cz. XV).

Kilkanaście tysięcy żołnierzy ukraińskich pełniło służbę wojskową w jednostkach armii radzieckiej na terenie byłej NRD. Po wycofaniu wojsk radzieckich z Niemiec pojawił się problem zakwaterowania tych żołnierzy. Państwo,

---

146 С. Віднянський, І. Мельмникова, А. Мартинов, О. Горенко, Д. Никифорук, *Зовнишня політика України в умовах глобалізації*..., s. 382.

147 М. Копіленко, *Українсько-німецькі відносини*..., s. 16.

148 *Спільна декларація про основи відносин між Україною і Федеративною Республікою Німеччина*, http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=276_012 [30.10.2011].

które ich wysłało przestało istnieć. Niemcy pomagali Ukrainie w rozwiązaniu tego problemu. Z ich środków zbudowano w Kijowie miasteczko, w którym skoszarowano część żołnierzy pochodzących z Ukrainy, służących w jednostkach radzieckich wycofywanych z Niemiec[149].

W 1994 roku Niemcy zajmowały pierwsze miejsce w handlu zagranicznym Ukrainy wśród krajów Unii Europejskiej, lecz wartość obrotów handlowych wynosiła jedynie 787 mln dolarów. Udział Niemiec w wymianie handlowej Ukrainy wynosił 5%, zaś Ukrainy w handlu zagranicznym Niemiec zaledwie 0,02%. Wartość eksportu niemieckiego na Ukrainę była ponad 9,5 razy większa niż ukraińskiego do Niemiec[150]. Bilans wymiany handlowej był zatem bardzo niekorzystny dla Ukrainy. Do 1994 roku Niemcy pożyczyły Ukrainie 3 mld marek i były jej największym wierzycielem. Ponieważ wskaźniki rozwoju ekonomicznego Ukrainy były najgorsze spośród wszystkich krajów Europy Środkowo-Wschodniej, zniechęcało to inwestorów niemieckich do lokowania kapitału na terenie tego państwa.

Władze państwowe Ukrainy ze swej strony od 1992 roku dość szybko otwierały się na współpracę z kapitałem niemieckim. Korzystne oferty z ich strony spowodowały uruchomienie w Kijowie Deutsche Banku i Drezner Banku. Niemieckim instytucjom finansowym powierzono także opracowanie elektronicznego systemu obsługi bankowej Ukrainy. We wrześniu 1992 roku powołano Ukraińsko-Niemiecką Radę ds. Współpracy

Na Ukrainie działało także kilka fundacji na rzecz wspierania demokracji i wolnego rynku – Fundacja Konrada Adenauera, Fundacja Friedricha Eberta, Fundacja Hansa Seidla – finansowanych z budżetu federalnego lub z funduszy niemieckich partii politycznych. Fundacje te organizowały wyjazdy do Niemiec, pokrywały koszty pobytu i szkoleń ukraińskich dziennikarzy, prawników, ekonomistów, socjologów, wspierały wydawanie książek ukraińskich uczonych. W ramach współpracy naukowej, na realizację wspólnych projektów w latach 1993-1996 Niemcy wydali 3 mln dolarów. W ramach promocji techniki samochodowej przekazali bezpłatnie 725 pojazdów oraz 4850 po preferencyjnych cenach[151]. Większość wydatków fundacji działających w Kijowie, przeznaczonych na reformowanie miejscowej gospodarki i życia publicznego to były długoterminowe inwestycje we własne interesy.

---

149 Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України*..., s. 122-123.
150 М. Копіленко, *Українсько-німецькі відносини*..., s. 19.
151 Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України*..., s. 131.

W wyniku porozumień na najwyższym szczeblu stworzono wiele spółek handlowych i przemysłowych z kapitałem niemieckim lub ukraińsko-niemieckim. Sporo inicjatyw niemieckich upadło z powodu niepunktualności lub nieporadności ukraińskich urzędników. Urzędnik niemiecki, który nie bierze łapówek i sumiennie pilnuje swoich obowiązków, tego samego oczekuje od swojego zagranicznego partnera – pisała badaczka stosunków ukraińsko-niemieckich Maria Kopilenko. Partner, który nie dotrzymuje słowa, narusza umowę, przestaje istnieć dla niemieckiego urzędnika. „Tak zwyczajnie, po ludzku, niemiecki urzędnik nie rozumie, jak można przybyć na rozmowy nie trzymając się na nogach od pijaństwa, demonstrować swoją przynależność narodową jedząc kolację w pokoju drogiego hotelu z wódką, słoniną, cebulą i czarnym chlebem, jak można w ciągu kilku dni nie zmieniać koszuli, ani nie wyczyścić butów. (...) Prostactwo jest straszniejsze niż złodziejstwo"[152]. Drugą przeszkodą w rozwoju stosunków z Niemcami – zdaniem tej badaczki – było ukraińskie ustawodawstwo dotyczące inwestycji zagranicznych, pełne sprzeczności, pozwalające urzędnikom na dowolną interpretację przepisów i sprzyjające korupcji.

Wielkie zainteresowanie Niemców rozwojem współpracy z Ukrainą było studzone swobodą traktowania przez partnerów treści zawieranych umów, luźnym stosunkiem do terminów, brakiem kompetencji osób obsługujących kontrakty. Ukraińskim urzędnikom radzieckim trudno było przystosować się do roli reprezentantów suwerennego państwa. Wcześniej kontakty ze światem zewnętrznym należały do kompetencji central moskiewskich.

Nieco odmienny rodzaj relacji Ukraina w pierwszych latach niepodległości zbudowała z Wielką Brytanią. Były to przede wszystkim poprawne stosunki polityczne i bliskie zera kontakty gospodarcze. Wielkość obrotów w latach 1991-1993 wynosiła 17,8 mln dolarów. Premier Wielkiej Brytanii John Major przykładał wielką wagę do relacji z Rosją. Z państwami nowo powstałymi Anglicy utrzymywali kontakty na szczeblu ministrów spraw zagranicznych[153]. Minister Douglas Hurd odwiedził Kijów dwa tygodnie po ogłoszeniu niepodległości przez Ukrainę i wszystko wskazuje na to, że chciał zorientować się w zamiarach władz nowego państwa w kwestii broni jądrowej i przyszłych relacji z sąsiadami.

---

152 М. Копіленко, *Українсько-німецькі відносини*..., s. 23-24.

153 С. Віднянський, І. Мельмникова, А. Мартинов, О. Горенко, Д. Никифорук, *Зовнишня політика України в умовах глобалізації*..., s. 335.

Wielka Brytania uznała niepodległość Ukrainy w ostatnim dniu 1991 roku. Stosunki dyplomatyczne oba kraje nawiązały 10 stycznia 1992 roku. W połowie września ministrowie spraw zagranicznych Anatolij Złenko i Douglas Hurd podpisali w Londynie Wspólną Deklarację między Ukrainą i Zjednoczonym Królestwem Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej[154]. W dokumencie stwierdzono, że oba kraje uznając Ukrainę jednym z prawnym następców byłego ZSRR, witając zakończenie zimnej wojny i usunięcie barier dzielących narody europejskiej szanują wzajemnie suwerenność i całość terytorialną partnera. Tradycyjnie zapisano, że strony podejmują współpracę w imię wolności, demokracji i pokoju i zgodnie z normami prawa międzynarodowego (pkt 2). Deklarowały, że ich siły zbrojne są wyłącznie do celów obronnych i poddane są demokratycznej kontroli (pkt 3). Wielka Brytania z akceptacją przyjmowała zamiar Ukrainy likwidacji broni jądrowej na swoim terytorium. Obie strony zobowiązywały się współpracować w celu niedopuszczenia do eksportu technologii i doświadczeń, które mogłyby przyczynić się do produkcji broni masowego rażenia (pkt 4). W Deklaracji zapowiedziano zamiar podpisania w najbliższej przyszłości szeregu umów dwustronnych służących rozwojowi współpracy we wszystkich dziedzinach (pkt 7). Dokument zawierał sporo ogólnikowych stwierdzeń dotyczących głównie intencji obu stron w sprawach bezpieczeństwa. W przypadku Ukrainy najistotniejsze było stwierdzenie o uznaniu jej integralności terytorialnej.

Ukraina zabiegała o poszerzenie współpracy z Wielką Brytanią. Dyplomacji ukraińskiej udało się wynegocjować umowę dotyczącą współpracy na arenie międzynarodowej oraz stosunków dwustronnych. Podpisano ją podczas wizyty prezydenta Krawczuka w Londynie w dniach 9-12 lutego 1993 roku[155]. Pierwsze 10 artykułów poświęcono sprawom zapewnienia bezpieczeństwa i rozbrojenia, co było wynikiem zainteresowania dyplomacji brytyjskiej losem radzieckiej broni masowego rażenia. Kolejnych 12 artykułów dotyczyło współpracy między obu państwami. Podpisanie tej umowy i wizyty w Londynie delegacji deputowanych Rady Najwyższej, nie przyczyniły się do ożywienia współpracy gospodarczej, na czym najbardziej zależało władzom Ukrainy. Minister Hurd przybył do Kijowa 20 maja 1994 roku, gdy Ukraina ogłosiła wstrzymanie prze-

---

154 *Спільна декларація між Україною і Сполученим Королівством Великобританії та Північної Ірландії. 15.09.1992 г.*, http://zakon.nau.ua/doc/?code=826_002 [02.11.2011].

155 *Договір про принципи відносин і співробітництво між Україною і Сполученим Королівством Великобританії та Північної Ірландії*, http://zakon.nau.ua/doc/?code=826_040 [02.11.2011].

kazywania broni jądrowej Rosji. W imieniu rządu brytyjskiego deklarował pomoc w przeprowadzeniu reform strukturalnych i zachęcał do kontynuowania procesu likwidacji arsenałów atomowych[156].

Rola innych krajów Unii Europejskiej w polityce zagranicznej Ukrainy w latach 1991-1994 była znacznie mniejsza.

Największe znaczenie w Kijowie przywiązywano do kontaktów ze Stanami Zjednoczonymi. Minister spraw zagranicznych Ukrainy Anatolij Złenko pisał, że w pierwszych latach niepodległości niemal w każdej sprawie dotyczącej relacji ze światem zewnętrznym obecny był czynnik amerykański. Stawiał pytanie: „Czym były dla nas Stany Zjednoczone na początku lat dziewięćdziesiątych?" i odpowiadał: „Przede wszystkim gwarantem niepodległości, polisą ubezpieczeniową na wypadek najgorszego scenariusza rozwoju sytuacji, którym mogła być bezpośrednia agresja przeciwko Ukrainie lub utrata integralności terytorialnej. Jakby to nie zabrzmiało paradoksalnie, obecność za plecami tak mocnego gracza światowego, jak Stany Zjednoczone, nadawało naszej dyplomacji pewności nawet w takich sytuacjach, gdy ów gracz niezbyt przyjaźnie chuchał nam po karku"[157].

W Kijowie w pełni uświadamiano sobie, że powstanie niepodległej Ukrainy było zgodne z najbardziej oczekiwanymi przez dyplomację amerykańską scenariuszami rozwoju sytuacji w świecie. Ostrożność Amerykanów przy wspieraniu tendencji niepodległościowych Ukrainy w latach 1990-1991 wynikała z obaw dotyczących możliwości wybuchu konfliktów w strefie koncentracji broni jądrowej. Dlatego szukającego wsparcia w Departamencie Stanu USA ministra spraw zagranicznych Ukrainy Radzieckiej Anatolija Złenkę specjaliści od spraw ZSRR z Curtisem Kemmanem na czele przekonywali, że dyplomacja amerykańska utrzymuje stosunki z kierownictwem państwa radzieckiego, zaś władze republikańskie swoje działania poza granicami kraju powinny uzgadniać w Moskwie. Kemman zachęcał ukraińskiego rozmówcę do umacniania pozycji Ukrainy w strukturach ZSRR[158]. Zgodnie z przyjętą linią prezydent George Bush przemawiając w Radzie Najwyższej USRR 1 sierpnia 1991 roku

---

156 С. Віднянський, І. Мельмникова, А. Мартинов, О. Горенко, Д. Никифорук, *Зовнишня політика України в умовах глобалізації*..., s. 335.

157 А. Злнко, *Дипломатия и политика*..., s. 224.

158 Tamże, s. 228-229.

przestrzegał przed podejmowaniem decyzji o ogłoszeniu niepodległości, nazywając ten zamiar „samobójczym nacjonalizmem"[159].

Stany Zjednoczone uznały niepodległość Ukrainy 25 grudnia 1991 roku, a 2 stycznia 1992 roku nawiązano stosunki dyplomatyczne. Przyspieszenie działań strony amerykańskiej – zdaniem Złenki – było efektem nacisków wpływowej emigracji ukraińskiej na kongresmenów, którzy z kolei skłonili dyplomatów do podjęcia odpowiednich decyzji[160]. Chociaż taki ciąg zdarzeń wydaje się mało prawdopodobny, to znawcy polityki zagranicznej Ukrainy podkreślają, że w pierwszych latach niepodległości dyplomacja ukraińska pokładała ogromne nadzieje w bardzo licznej emigracji znajdującej się na terenie Stanów Zjednoczonych[161]. Faktu tego nie ukrywał także szef MSZ Anatolij Złenko.

Relacje między obu państwami – zdaniem ukraińskich obserwatorów – pozostały bardzo niestabilne i nerwowe. Ludmiła Czekałenko pisze, że „Stany Zjednoczone przejawiały niedostateczne zrozumienie i uświadomienie nowych politycznych realiów, które pojawiły się w Europie po rozpadzie Związku Radzieckiego[162]. Gieorgij Kasjanow przekonuje, że wprost przeciwnie, polityka amerykańska wobec Ukrainy była przemyślana i obliczona na zachowanie stabilizacji na przestrzeni postradzieckiej przy współpracy z Rosją. „Do końca 1993 roku – pisał Kasjanow – USA dość konsekwentnie trzymały się prorosyjskiego kursu w polityce wobec krajów WNP, wychodząc z założenia, że rola Rosji w rozpadzie ZSRR określa i jej przywództwo w demokratycznych przeobrażeniach postradzieckich republikach. Kurs ten otrzymał nazwę Russia first policy"[163].

Najtrudniejszym problemem w stosunkach ukraińsko-amerykańskich była sprawa postradzieckiego arsenału atomowego. Zanim Amerykanie podjęli decyzje o uznaniu niepodległości Ukrainy, tydzień wcześniej wysłali delegację z sekretarzem stanu Jamesem Bakerem do Kijowa w celu zorientowania się w możliwościach zachowania kontroli nad głowicami znajdującymi się na terenie Ukrainy. Główny rozmówca Bakera, minister Złenko, przyznaje, że stopień fachowości zadawanych pytań pozwalał jedynie na ich zapisywanie i składanie

---

159 В. Портников, *Котлета по-киевски*, http://profil-ua.com/index.phtml?action= view&art_id=1386 [03.11.2011].

160 Tamże, s. 233

161 М. Копіленко, *Українсько-німецькі відносини*..., s. 14.

162 Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України*..., s. 159.

163 Г. Касьянов, *Україна 1991-2007. Нариси новітньої історії*..., s. 118.

obietnic, że odpowiedzi zostaną udzielone w możliwie najkrótszym czasie[164]. Kilka dni po nawiązaniu stosunków dyplomatycznych do Kijowa przybyła delegacja Komitetu ds. Sił Zbrojnych Kongresu USA, która interesowała się jedynym problemem, kto i na jakiej zasadzie ma dostęp do postradzieckiego arsenału atomowego na Ukrainie.

Kwestia broni jądrowej zdominowała pięciodniową wizytę prezydenta Leonida Krawczuka w Stanach Zjednoczonych w dniach 5-9 maja 1992 roku[165]. Była to sprawa priorytetowa dla Amerykanów w stosunkach z Ukrainą. Dlatego żądano przekazania broni Rosji niemal w ultymatywnej formie[166]. Ukraina zgadzała się na takie rozwiązanie, lecz żądała od Stanów Zjednoczonych gwarancji bezpieczeństwa i integralności terytorialnej. Budziło to jedynie rozdrażnienie Amerykanów, gdyż nie znajdowali podstaw do takich zobowiązań, a ponadto nie chcieli angażować się w potencjalne konflikty między państwami WNP. Dyplomaci ukraińscy wskazywali jako zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa wypowiedzi niektórych polityków rosyjskich w sprawie Krymu[167]. Skala zmian na przestrzeni postradzieckiej, wybuchające kolejne konflikty na Kaukazie i Naddniestrzu, niestabilność polityczna w państwach Azji Centralnej powodowała, że argumenty o zagrożeniu rosyjskim wysuwane na podstawie wypowiedzi drugoplanowych dygnitarzy, nie przekonywały Amerykanów. Separatyzm krymski był jednym z wielu w tej części świata. Natomiast z punktu widzenia Kijowa polityka amerykańska tego okresu wobec Ukrainy kierowała się zasadą: „Rosja przede wszystkim" lub „wyłącznie Rosja"[168].

Jednoczesna presja ze strony USA i Rosji na Ukrainę w sprawie pozbycia się broni jądrowej usztywniła stanowisko Kijowa. Władze Ukrainy zrozumiały, że skoro sprawa ta była tak ważna dla obu mocarstw, to za ustępstwa można przy okazji wytargować coś więcej niż gwarancje bezpieczeństwa. W 1992 roku Stany Zjednoczone odwiedziło ponad trzydzieści ukraińskich oficjalnych delegacji. Do Kijowa przyjeżdżali natomiast kolejni amerykańscy sekretarze stanu do spraw bezpieczeństwa i obrony narodowej. Nieustępliwość ukraińskich

---

164 А. Злнко, *Дипломатия и политика*..., s. 237.

165 С. Віднянський, І. Мельмникова, А. Мартинов, О. Горенко, Д. Никифорук, *Зовнишня політика України в умовах глобалізації*..., s. 431.

166 *Україно-американські відносини (1991-2002), еволюція, характер, основні проблеми*, http://www.refine.org.ua/pageid-3170-1.html [02.11.2011].

167 А. Злнко, *Дипломатия и политика*..., s. 241.

168 *Україно-американські відносини (1991-2002)*...

przywódców spowodowała, że Amerykanie w latach 1992-1993 rozważali nawet możliwość wprowadzenia sankcji przeciwko Ukrainie[169].

Nowy prezydent Bill Clinton kontynuował linię swojego poprzednika w sprawie przekazania przez Ukrainę głowic atomowych, lecz zdecydował się prowadzić negocjacje rozbrojeniowe na wysokim szczeblu, wykorzystując argument pomocy ekonomicznej, technicznej i finansowej, w zamian za przekazanie broni. Wizyty delegacji Kongresu w Kijowie w kwietniu 1993 roku oraz w maju doradcy sekretarza stanu Strobe Talbotta wiązały się realnymi propozycjami składanymi stronie ukraińskiej. Wkrótce Kongres uchwalił plan pomocy Ukrainie w wyskokości 330 mln dolarów, w tym 175 mln na pokrycie kosztów związanych z likwidacją broni jądrowej i 155 mln na reformy ekonomiczne[170]. Amerykanie obiecywali inwestycje na Ukrainie i oczekiwali od władz ukraińskich zabezpieczeń prawnych dla prywatnego kapitału. Wszechobecna korupcja utrudniała bowiem prowadzenie działalności gospodarczej na terenie tego kraju.

Latem 1993 roku sekretarz obrony Les Aspin przyjechał do Kijowa z planem międzynarodowego nadzoru nad rozwiązaniem problemu jądrowego Ukrainy. W październiku sekretarz stanu Warren Christopher podczas wizyty na Ukrainie zaproponował prezydentowi Krawczukowi dołączenie do amerykańskiej inicjatywy w ramach NATO „Partnerstwa dla pokoju", co według niego stanowiłoby formę gwarancji, których domagali się ukraińscy przywódcy. W Kijowie gwarancje te uznano za niewystarczające, a Rada Najwyższa ratyfikowała Układ rozbrojeniowy START-1 i Protokół lizboński z własnymi zastrzeżeniami, które pozwalały na zachowanie arsenału jądrowego do czasu uzyskania międzynarodowych gwarancji bezpieczeństwa. Dyplomacja USA w ciągu kilku tygodni wypracowała formułę rosyjsko-amerykańskich gwarancji dla Ukrainy, które zostały zaakceptowane przez 3 państwa podczas spotkania w Moskwie 14 stycznia 1994 roku prezydentów Jelcyna, Clintona i Krawczuka.

W zamian za oddanie broni jądrowej dyplomacji ukraińskiej udało się legitymizować udział Stanów Zjednoczonych w rozwiązywaniu konfliktów ukraińsko-rosyjskich, podwoić kwotę pomocy uchwalonej przez Kongres, zaś Rosji uzmysłowić, że jej relacje z Ukrainą stanowią część stosunków międzyna-

---

169 Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України*..., s. 172.
170 Tamże, s. 159.

rodowych[171]. Od 1994 roku stosunki ukraińsko-amerykańskie przestały koncentrować się wokół jednego tematu. Amerykanie zaczęli traktować Ukrainę jako potencjalnego partnera w kształtowaniu polityki na obszarze euroazjatyckim, zwiększali pomoc humanitarną oraz wydatki na reformy ekonomiczne, wspierali na jej terenie inwestycje własnego kapitału. Podmiotowość Ukrainy w relacjach ze Stanami Zjednoczonymi stała się szczególnie widoczna za prezydentury Leonida Kuczmy. Nowy kształt stosunków między obu państwami był efektem pracy wybitnych przedstawicieli Amerykańsko-Ukraińskiego Komitetu Konsultacyjnego – Zbigniewa Brzezińskiego, George Sorosa, Henry Kissingera, którzy kierując się racjami geopolitycznymi wspierali pozycję Ukrainy na arenie międzynarodowej, a zwłaszcza w jej relacjach z Rosją[172].

6. Początek współpracy z Chinami

W pierwszych latach niepodległości dyplomacja ukraińska niewiele uwagi poświęcała krajom Azji, Afryki, czy Ameryki Łacińskiej. Nie była do tego przygotowana ani kadrowo, ani logistycznie, a poza tym, kraje z tego obszaru nie miały istotnego wpływu na pozycję międzynarodową Ukrainy. Ukraina szukała w Azji przede wszystkim rynków zbytu dla produktów swojego przemysłu ciężkiego i chemicznego. Wprawdzie w Kijowie dostrzegano rosnące znaczenie Chińskiej Republiki Ludowej i podejmowano działania w kierunku nawiązania bliższej współpracy. Efekty tych zabiegów okazały się dość pozytywne. Dobre stosunki polityczne z Chinami potrzebne były Ukrainie także ze względu na złożone relacje z Rosją.

Chiny uznały państwowość ukraińską 27 grudnia 1991 roku. Tydzień później oba kraje nawiązały stosunki dyplomatyczne. W kwietniu 1992 roku podpisano pierwszą umowę międzyrządową o współpracy naukowo-technicznej, zaś w sierpniu o współpracy handlowo-gospodarczej[173]. Przełomowe znaczenie w stosunkach ukraińsko-chińskich miała wizyta prezydenta Leonida Krawczuka w Pekinie trwająca od 29 października do 3 listopada 1992 roku. Podpisano wówczas kilka dokumentów, z których bardzo ważne znaczenie miał Pro-

---

171 *Україно-американські відносини (1991-2002)...*

172 С. Віднянський, І. Мельмникова, А. Мартинов, О. Горенко, Д. Никифорук, *Зовнишня політика України в умовах глобалізації...*, s. 431.

173 *Стан договірно-правової бази українсько-китайських відносин*, http://www.mfa.gov.ua/china/ua/publication/content/54288.htm [04.11.2011].

TOKÓŁ O KONSULTACJACH MIĘDZY MSZ UKRAINY I MSZ CHRL[174]. Strony zobowiązały się do regularnych konsultacji w sprawach polityki zagranicznej przyjmując za punkt wyjścia wzajemne uznanie integralności terytorialnej i niemieszanie się w sprawy wewnętrzne partnera. Pierwszy element był istotny dla Ukrainy, drugi zaś dla Chin, bojkotowanych przez demokracje zachodnie za krwawe stłumienie demonstracji studenckich w Pekinie w czerwcu 1989 roku.

Najważniejszy był jednak WSPÓLNY UKRAIŃSKO-CHIŃSKI KOMUNIKAT podpisany przez prezydenta Leonida Krawczuka i przewodniczącego ChRL Yang Shangkuna. Strony przyznały sobie klauzulę najwyższego uprzywilejowania w handlu i współpracy gospodarczej, zobowiązały się otwierać banki i przedstawicielstwa firm na terytorium partnera, tworzyć wspólne przedsiębiorstwa, współdziałać na rynkach państw trzecich (pkt 5)[175]. Ukraina uznała Tajwan za nieodłączną część Chin i zobowiązała się nie nawiązywać z jego władzami oficjalnych stosunków. Chiny uznały niezależność i całość terytorialną Ukrainy (pkt 8). Obie strony osiągnęły w tym zapisie oczekiwane cele polityczne. Główne przesłania KOMUNIKATU zostały zawarte we WSPÓLNEJ DEKLARACJI UKRAINY I CHRL podpisanej w Kijowie 6 września 1994 roku przez nowych szefów państw Leonida Kuczmę i Jiang Zemina. W DEKLARACJI pojawiły się ponadto zapisy mówiące, że żadna ze stron nie będzie członkiem sojuszu wojskowo-politycznego skierowanego przeciwko drugiej stronie, ani nie będzie wchodzić w układy z krajami trzecimi w celu ograniczenia suwerenności lub bezpieczeństwa partnera (pkt 2)[176]. Oba państwa opowiadały się za równością wszystkich krajów w stosunkach międzynarodowych, przeciwko hegemonizmowi i polityce z pozycji siły (pkt 4). Można domniemywać, że w tym czasie Ukrainie najbardziej dokuczał hegemonizm rosyjski, zaś Chinom amerykański.

Treść większości podpisanych porozumień międzyrządowych i międzyresortowych wskazywała rzeczywistą wolę obu stron zacieśniania współpracy. Widoczna była zbieżność interesów politycznych i ekonomicznych. Oba kraje, chociaż z innych powodów, były spychane na margines polityki światowej.

---

174 *Протокол про консультації між Міністерством Закордонних Справ України та Міністерством Закордонних Справ Китайської Народної Республіки*, http://uazakon.com/documents/date_5d/pg_ifgvwn.htm [04.11.2011].

175 *Спільне українсько-китайське комюніке*, http://uazakon.com/documents/date_5d/pg_ifgvwu.htm [04.11.2011].

176 *Спільна декларація України і Китайської Народної Республіки*, http://uazakon.com/documents/date_6j/pg_gcggwe.htm [04.11.2011].

Istotną przeszkodą była przestrzeń dzieląca Ukrainę i Chiny, pozbawiona infrastruktury uniemożliwiającej przede wszystkim rozszerzanie współpracy gospodarczej. Mimo istniejącej bariery geograficznej w połowie lat dziewięćdziesiątych udało się osiągnąć wielkość wymiany handlowej rzędu 800 mln dolarów, z dodatnim bilansem dla Ukrainy. Znaczną część ukraińskiego eksportu stanowiła broń i był to raczej uboczny efekt chińskiego importu uzbrojenia z Rosji. Po rozpadzie ZSRR Ukraina i Rosja przez kilka lat mogły uzyskiwać niektóre rodzaje broni łącząc podzespoły produkowane w obu krajach. Chiny kupowały wówczas w Rosji corocznie broń o wartości blisko 2 mld dolarów[177]. Podstawę eksportu ukraińskiego do Chin stanowiły maszyny, środki transportowe, wyroby metalowe i elektronika wojskowa.

■

[177] У. Маркус, *Україно-китайські відносини: повільний, але неухильний поступ*, „Спостерігач", nr 1, лютий 1994, http://www.ucipr.kiev.ua/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=608 [04.11.2011].

3.

Polityka zagraniczna Leonida Kuczmy (1994-2004)

1. Uwarunkowania wewnętrzne

Pierwsza kadencja prezydentury Leonida Kuczmy była okresem umacniania się patologicznych zjawisk w gospodarce i towarzyszącego im procesu rozwarstwienia społeczeństwa. Był to także czas stabilizacji struktur młodego państwa i umacniania jego suwerenności. Symbolicznym zwieńczeniem tych tendencji było uchwalenie przez Radę Najwyższą w 1996 roku nowej Konstytucji. Największym sukcesem prezydenta Kuczmy było doprowadzenie do normalizacji stosunków z Rosją i podpisanie kilku stosownych umów regulujących znaczną część spornych problemów z północnym sąsiadem. W polityce zagranicznej następowało stopniowe odchodzenie od doktryny neutralności i „pozablokowości" na rzecz dążenia do „udziału w istniejących i tworzących się systemach światowego i regionalnego bezpieczeństwa"[1].

W drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych wyrosły ogromne imperia biznesowe, które w znaczący sposób zaczęły wpływać na politykę państwa. Fortuny wyrastały głównie w sektorze energetycznym, na pośrednictwie w handlu ropą i gazem importowanym z Rosji i Turkmenistanu. Surowce, których import był subsydiowany przez budżet państwa, prywatne firmy reeksportowały po cenach obowiązujących na rynkach europejskich. Skomplikowane operacje finansowe pozwalające na przejmowanie środków budżetowych przez prywatne korporacje nie byłyby niemożliwe bez udziału polityków i najważniejszych urzędników

---

[1] J. Tymkiw, *Koncepcje polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Ukrainy,* [w:] *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*, (red.) M. Pietraś, T. Kapuśniak, Lublin 2007, s. 111.

państwowych. Firma deputowanej Julii Tymoszenko, związanej z prezydentem Kuczmą – Jednolite Systemy Energetyczne Ukrainy – w 1997 roku kontrolowała 25% rynku surowców energetycznych. Zięć prezydenta Wiktor Pinczuk, szef firmy „Interpajp", oprócz handlu ropą i gazem otrzymał „w posagu" kilka przedsiębiorstw produkujących rury służące do przesyłania tych surowców. W okresie pierwszej kadencji Leonida Kuczmy powstały fortuny znanych oligarchów finansowych, jak Igora Kołomyjskiego i polityków związanych z prezydentem z najbardziej wpływowym Wiktorem Miedwiedczukiem[2].

Interesy większości oligarchów ukraińskich w jakimś stopniu były związane z rosyjskim kapitałem, lecz to własne niepodległe państwo stworzyło im warunki do zdobywania olbrzymich majątków. Postawy prointegracyjne wśród przedstawicieli wielkiego biznesu, ukierunkowane na budowanie wspólnych struktur państwowych z Rosją, należały do rzadkości. Oligarchowie byli natomiast zdecydowanie przeciwni wszelkim działaniom, które prowadziłyby do pogorszenia relacji z Rosją. Większość szukała powiązań z elitą państwowej władzy w Kijowie, gdyż od koncesji rządowych i zamówień sektora publicznego zależny był los prywatnych koncernów. Wielu oligarchów, jak wspomniani Julia Tymoszenko, Wiktor Miedwiedczuk, Wiktor Pinczuk, Igor Kołomyjski łączyło działalność biznesową z polityką. Korupcja w tej sytuacji stała się nieodłącznym elementem towarzyszącym wszelkim działaniom o charakterze ekonomicznym.

Rzeczywistych wskaźników określających stan gospodarki Ukrainy w pierwszych latach rządów Kuczmy nikt dokładnie nie był w stanie określić ze względu na rozległą szarą strefę. Ekonomiści wskazywali na występujący paradoks – poziom konsumpcji obywateli Ukrainy był 2,5 raza wyższy niż ich oficjalne zarobki[3]. Państwo do połowy lat dziewięćdziesiątych, podobnie jak w czasach radzieckich, dotowało koszty usług komunalnych, transportu pub-

---

[2] Г. Касьянов, *Україна 1991-2007. Нариси новітньої істрої*, Київ 2008, s. 72-74. Najbardziej bogaty był życiorys polityczny Wiktora Miedwiedczuka, który w administracji prezydenta Kuczmy był członkiem Komitetu do Walki z Korupcją i Przestępczością Zorganizowaną, członkiem Rady Pracodawców i Producentów (1995-2000), doradcą prezydenta ds. podatkowych (1996-2000), członkiem Rady Koordynacyjnej ds. Reform Sądowo-Prawnych (1997-1998), członkiem Wyższej Ekonomicznej Rady Prezydenta Ukrainy, przewodniczącym Narodowej Rady ds. Polityki Młodzieżowej (1999-2000), w latach 2002-2005 był szefem administracji prezydenta Ukrainy. Jednocześnie przez cały czas był deputowanym Rady Najwyższej, gdzie w latach 2000-2001 pełnił funkcję wiceprzewodniczącego parlamentu.

[3] С. Рябошапка, В. Пинзеник, *Подниматься в гору всегда дольше, чем падать з нее*, „Зеркало недели", nr 4, 20.01.1996.

licznego i czynszu. Dopłaty sięgały nawet 90% rzeczywistych kosztów tych usług. Inflacja i drukowanie banknotów nie rozwiązywały istniejących problemów ekonomicznych. W 1994 roku ukraińscy ekonomiści z udziałem specjalistów Banku Światowego i Międzynarodowego Funduszu Walutowego przygotowali program radykalnych reform, który przewidywał szeroką prywatyzację majątku państwowego, decentralizację zarządzania gospodarką, uwolnienie cen, zmniejszenie dotacji dla przedsiębiorstw skarbu państwa, ograniczenie kontraktów i zamówień przez resorty rządowe[4]. Plan stworzenia podstaw gospodarki rynkowej zyskał nawet aprobatę parlamentu, lecz nie został wdrożony w życie z powodu braku akceptacji ze strony klanów finansowo-przemysłowych stanowiących zaplecze prezydenta.

W 1996 roku rozpoczęto realizację tych reform pod hasłem „zbudowania regulowanej przez państwo socjalnie zorientowanej gospodarki rynkowej"[5]. Wprowadzono rozwiązania sprzyjające budowaniu gospodarki rynkowej, lecz z pewnością pozbawione elementów socjalnych. Ceny usług komunalnych, opłat za gaz, wodę i elektryczność wzrosły jedenastokrotnie[6]. Dalszy spadek produktu krajowego brutto o blisko 10% i produkcji towarów konsumpcyjnych o 20% w 1996 roku, pokazywał niską skuteczność tych reform. Pozytywnym następstwem nowej polityki było zdławienie hiperinflacji paraliżującej system gospodarczy w latach 1993-1995[7]. Reformom ekonomicznym towarzyszyła zmiana waluty z karbowańca na hrywnę. Wymiany dokonywano w stosunku 100 tys. karbowańców za jedną hrywnę. Od 1997 roku wyraźnie zmniejszyło się także tempo spadku PKB z kilkunastu do kilku procent rocznie. Dopiero w 2000 roku, po 9 latach spadków, odnotowano wzrost rzędu 5,9%[8]. Porządkowaniu finansów państwa towarzyszył systematyczny napływ inwestycji zagranicznych, dzięki którym możliwy był także wzrost PKB.

Pozytywne skutki dla gospodarki przyniósł przede wszystkim drugi etap reform przygotowany przez wicepremiera i ministra finansów Wiktora Pinze-

---

4 *Історія України xx – початку xxi ст. Україна в роки незалежності. Економічний розвиток*, http://www.history.vn.ua/book/zno2010/129.html [12.12.2011].

5 Н. О. Тимочко, О. А. Пучко, Л. М. Рудомьоткіна, *Економіка незалежної України в 90-ті роки XX століття*, [w:] *Економічна історія*, Кнеу 2000, http://pulib.if.ua/part/2515 [10.12.2011].

6 Г. Касьянов, *Україна 1991-2007*..., s. 84.

7 W 1993 roku inflacja sięgała 4735%, w 1994 roku – 891%, w 1995 roku – 377%, w 1996 roku – 80%, w 1997 roku – 16%, podaję za: A. Wijas, *Ukraina w tabelach i wykresach*, http://cccp.awijas.pl/dnld/ukraina_w_tabelach_i_wykresach.pdf , wykres 1, s. 4, [11.12.2011].

8 Tamże, tabela 6, s. 12.

nika, który skupił się na uszczelnieniu systemu podatkowego, likwidacji wielu ulg i przywilejów oraz uskutecznieniu ściągalności należnych opłat od gigantów finansowo-przemysłowych, a przede wszystkim z sektora energetycznego. Plan został oficjalnie przyjęty przez rząd Pawła Łazarenki i Radę Najwyższą, lecz nawet sam premier nie był zainteresowany wdrażaniem tych reform w całości, ponieważ zapisy o rozliczaniu wielkiego kapitału kolidowały z jego osobistymi interesami[9]. Zwolennik naprawy finansów państwa i urynkowienia gospodarki wicepremier Pinzenik został wkrótce odwołany, a wraz z nim wygasł zapał reformatorski Kuczmy i jego politycznego otoczenia.

Za szybkim wzrostem cen w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych nie nadążały płace. Realne dochody ludności spadały nieprzerwanie od 1996 do 2001 roku[10]. Następstwem pogarszającej się sytuacji ekonomicznej obywateli Ukrainy było także załamanie przyrostu naturalnego i wzrost migracji zarobkowej[11]. W latach 1992-1999 liczba ludności Ukrainy zmniejszyła się o ponad 2 mln.

W przededniu wyborów prezydenckich w 1999 roku Leonid Kuczma po kilku latach bezczynności ponownie powrócił na ścieżkę reform. Wystąpił z programem trudnych do zrealizowania w warunkach ukraińskich obietnic socjalnych. Po zwycięskich wyborach w grudniu 1999 roku wskazany przez niego premier Wiktor Juszczenko bardzo sprawnie dokończył prywatyzację w rolnictwie[12]. Ponad 6,5 mln kołchoźników stało się właścicielami gruntów. Większość jednak decydowała się na przekazanie ziemi w arendę wielkim właścicielom, którymi najczęściej byli dyrektorzy dawnych sowchozów lub przedstawiciele lokalnej nomenklatury. Korupcja sprzyjała także skupowaniu ziemi za bezcen bezpośrednio od skarbu państwa[13]. Prywatyzacja generalnie przyczyniła się jednak do wzrostu wydajności w rolnictwie, a ponadto państwo zostało

---

9 Bank Światowy wpisał Pawła Łazarenkę do ścisłej czołówki najbardziej skorumpowanych urzędników na świecie: *ООН подсчитала, сколько украл Лазаренко*, http://rus.4post.com.ua/scandal/20962.html [12.12.2011].

10 A. Wijas, *Ukraina w tabelach i wykresach*..., tabela 19, s. 43.

11 Tamże, tabela 39, s. 65.

12 А. Мартин, О. Краснолуцький, *Консолідація земель сільськогосподарського призначення в Україні: механізм здійснення*, http://zsu.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2486:2011-06-14-08-46-34&catid=62:2011-01-12-14-57-08&Itemid=87 [12.12.2011].

13 Г. Касьянов, *Україна 1991-2007*..., s. 153-154; *Захист права власності на землю*, http://www.ombudsman.kiev.ua/Dop_3/R5_3.htm [12.12.2011].

uwolnione od konieczności dopłat do kołchozowych gospodarstw, które z reguły były deficytowe.

Premier Juszczenko uzyskał szerokie pełnomocnictwa od prezydenta zarówno w doborze metod reformowania gospodarki, jak i doboru kadr swojego gabinetu. Szef rządu miał spore doświadczenia w zarządzaniu dużymi zasobami finansowymi. Był jednym z wielu polityków, którzy osobiste interesy ekonomiczne łączyli z działalnością publiczną[14]. Wicepremierem w rządzie Juszczenki została posiadaczka ogromnej fortuny Julia Tymoszenko. Oboje znali mechanizmy rozliczeń między państwem i wielkimi grupami kapitałowymi. W latach 2000-2001 rządowi udało się zwiększyć wpływy budżetowe, głównie w wyniku usprawnienia ściągalności podatków z firm sektora energetycznego[15]. Zlikwidowano także w tym czasie szereg zapisów prawnych ograniczających działalność małego biznesu.

W 2003 roku, nowy premier Wiktor Janukowycz reprezentujący tzw. klan doniecki wprowadził najniższy podatek dochodowy w Europie w wysokości 13%. Prowadzenie działalności w szarej strefie nie było już tak opłacalne i wiązało się z pewnym ryzykiem. Część grup finansowo-przemysłowych legitymizowała swój stan posiadania udostępniając posiadany majątek i zakres aktywności ekonomicznej ewidencji organów państwowych. Mienie zdobyte najczęściej w wyniku korupcji i powiazań oligarchów z aparatem władzy stawało się niekwestionowaną własnością prywatną.

Rządy Janukwycza, zwłaszcza na wschodniej Ukrainie, były jednocześnie okresem zlewania się lokalnej władzy i wielkiego kapitału. W Doniecku władza i gospodarka były kontrolowane przez Rinata Achmetowa, wspólnika Janukowycza, właściciela grupy kapitałowej System Capital Management[16]. Achmetow przy współpracy z zięciem prezydenta Kuczmy Wiktorem Pinczukiem reprezentującym „klan dniepropietrowski" opanowali sektor przemysłu metalurgicznego Ukrainy[17]. Największym skandalem z udziałem obu biznesmenów i polityków był zakup w 2003 roku państwowego kombinatu górniczo-hutniczego „Kryworiżstal" za 800 mln dolarów, gdy jego wartość rynkowa przekra-

---

[14] В. Ющенко, *История разграбления Украины*, http://compromat.ru/page_27069.htm [12.12.2011].

[15] J. Darski, *Oligarchiczny system polityczny na Ukrainie*, http://jerzytargalski.pl/node/3007 [24.02.2012].

[16] M. Wojciechowski, *Chłopcy z donieckiej ferajny*, „Gazeta Wyborcza", 29.11.2002, http://niniwa2.cba.pl/mafiadonieckiej.htm [12.12.2011].

[17] К. Бондаренко, *Ринат Ахметов: история украинского Графа Монте-Кристо*, http://homopoliticus.com/a/tribuna5.php [12.12.2011].

czała 4,8 mld[18]. Wsparcie ze strony Doniecka dla Kuczmy podczas wyborów prezydenckich w grudniu 1999 roku oraz realne wpływy „klanu donieckiego" w Radzie Najwyższej otworzyły Janukowyczowi drogę do najwyższych urzędów w państwie.

Druga kadencja Kuczmy była okresem przyśpieszonej prywatyzacji. W latach 1999-2003 corocznie prywatyzowano około 6 tys. przedsiębiorstw. Zgodnie z założeniem przekształcenia własnościowe miały zapewnić odpowiednie dochody do budżetu, lecz w praktyce operacja ta bardziej przypominała bezceremonialne przekazywanie własności państwowej oligarchom powiązanym z władzą. Przetargi wygrywali nie ci, którzy oferowali najwyższe kwoty, lecz ci, którzy mieli wsparcie politycznych decydentów[19]. Prawdziwa była jedynie rywalizacja między klanami – donieckim, kijowskim i dniepropietrowskim – o podział mienia i wpływy polityczne.

Dochody budżetu państwa i środki, które miały być przeznaczone na obsługę sfery socjalnej okazały się karykaturalnie niskie. Niemal połowę majątku państwa sprzedano za 1,2 mld dolarów[20]. Oprócz oligarchów finansowych na prywatyzacji wzbogaciła się część urzędników państwowych zarówno szczebla centralnego jak obwodowego. W wyniku przekształceń własnościowych pojawiła się bardzo bogata warstwa kapitałowo-urzędnicza i dosyć ubogie, postsowieckie społeczeństwo[21]. Bank Światowy w 2001 roku zaliczył Ukrainę do kategorii krajów „biednych", obok Ruandy, Pakistanu, czy Nikaragui, gdzie roczny dochód na głowę mieszkańca nie przekraczał 750 dolarów[22].

---

18 Transakcja została unieważniona w 2005 roku po „pomarańczowej rewolucji" przez rząd Julii Tymoszenko. W wolnym przetargu firma została sprzedana za kwotę 6 razy wyższą niż zapłacili Achmetow i Pinczuk. P. 135

19 Nikopolskie Zakłady Produkcji Rur sprzedano niewielkiemu bankowi należącemu do zięcia prezydenta Kuczmy za 400 mln dolarów, w czasie gdy konkurencyjna grupa kapitałowa oferowała ponad miliard: Н. Снхомозський, *Нікопольський феросплавний: ситий голодного розуміє*, „Дзеркало тижня", nr 6, 11.02.2006.

20 В. Коробков, *Лікнеп для фонду держмайна хто є who?*, „Дзеркало тижня", nr 11, 22.03.2003, http://dt.ua/ECONOMICS/liknep_dlya_fondu_derzhmayna_hto_e_who-31469.html [13.12.2011], wypowiedź wicepremiera Mikołaja Azarowa.

21 Jakość życia na Ukrainie w porównaniu do innych krajów światowe organizacje monitorujące oceniały bardzo nisko. W 2005 roku na 111 badanych krajów, Ukrainę pod względem jakości życia mieszkańców sklasyfikowano na 98 miejscu: A. Wijas, *Ukraina w tabelach i wykresach*..., tabela 46, cz. 7, s. 79.

22 Podaję za: Г. Касьянов, *Україна 1991-2007*..., s. 175. Autor podkreśla jednak, że Bank Światowy opierał się na danych oficjalnych, które nie uwzględniały dochodów z szarej strefy. Realny wskaźnik ubóstwa na Ukrainie był zatem znacznie niższy.

Ukraina w czasie dwóch kadencji Leonida Kuczmy ratyfikowała większość międzynarodowych konwencji i traktatów międzynarodowych dotyczących praw człowieka. KONSTYTUCJA przyjęta przez Radę Najwyższą w lipcu 1996 roku także gwarantowała wszystkie możliwe prawa obywatelom Ukrainy – wolność, równość, nietykalność osobistą, godność, pracę, odpoczynek i godziwe wynagrodzenie. W rozdziale I dotyczącym zasad ogólnych ustroju państwa zapisano, że „człowiek, jego życie i zdrowie, honor i godność, nietykalność i bezpieczeństwo ustanawia się na Ukrainie najwyższą wartością. Prawa i swobody ludzkie oraz ich gwarancje określają treść i kierunki działalności państwa. Umocnienie i zabezpieczenie praw oraz swobód człowieka jest głównym obowiązkiem państwa"[23]. Rozdział II KONSTYTUCJI, szczegółowo opisujący prawa, swobody oraz obowiązki człowieka i obywatela liczył aż 47 artykułów.

W praktyce gwarancje konstytucyjne i zobowiązania międzynarodowe były nagminnie łamane. W państwie, gdzie korupcja była zjawiskiem powszechnym, urzędy, sądy, milicja nie mogły gwarantować obywatelom Ukrainy swobód, godności, bezpieczeństwa, ani tym bardziej równości[24]. Opublikowany przez internetową gazetę Gieorgija Gongadze „Ukraińska Prawda" stenogram posiedzenia Rady Najwyższej z 14 grudnia 2000 roku słowami deputowanych opisywał Ukrainę jako państwo bezprawia, gdzie królowała korupcja, niczym nieograniczona wszechwładza pieniądza, Służby Bezpieczeństwa, urzędników i milicji[25]. Wyniki badań opinii publicznej z marca 2001 roku pokazywały brak zaufania do polityków i wszelkich instytucji reprezentujących państwo. Największym zaufaniem (20%) cieszyła się Komunistyczna Partia Ukrainy. Pozostałych 10 partii miało poparcie od 2 do 5%[26].

Wolność prasy i słowa była paraliżowana tajemniczymi zabójstwami dziennikarzy piszących o korupcji i ignorowaniu prawa przez najwyższych urzędników państwowych oraz funkcjonariuszy porządku publicznego. Bezpośrednich sprawców znajdowano sporadycznie, zleceniodawców prawie nigdy,

---

23 *Конституція України*, http://www.rada.gov.ua/konst/CONST1.HTM#r2 [14.12.2011].

24 Ponad 60% Ukraińców w 2000 roku miało przeświadczenie, że prawie wszyscy urzędnicy brali łapówki. Niemal 30% przyznawało, że za załatwianie spraw w urzędach musiało świadczyć funkcjonariuszom aparatu państwowego korzyści materialne: Л. Шангина, *Народ золотой середины? Эскиз социально-психологического автопортрета*, „Зеркало недели", nr 9, 04.03.2000.

25 *Стенограма вечірнього засідання ВР України 14 грудня*, „Українська правда", 16.12.2000, http://www.pravda.com.ua/news/2000/12/16/2981492/ [14.12.2011].

26 *0:3. Кучма програє Ющенку*, „Українська правда", 21.03.2001, http://www.pravda.com.ua/news/2001/03/21/2982189/ [14.12.2011].

świadkowie ginęli w dziwnych okolicznościach. Najbardziej bulwersująca była sprawa Gongadze, zamordowanego we wrześniu 2000 roku, gdzie o sprawstwo podejrzewano prezydenta Kuczmę, lecz wcześniej i później popełniono kilka spektakularnych mordów na dziennikarzach wyrażających krytyczne opinie o elitach władzy i pieniądza[27].

Konstytucja z 1996 roku dawała prezydentowi ogromną władzę. Zgodnie z artykułem 106 (rozdział V) reprezentował państwo na arenie międzynarodowej, sprawował kierownictwo nad polityką zagraniczną, podpisywał traktaty z innymi krajami, powoływał i odwoływał premiera rządu, wskazanych przez niego ministrów, szefów urzędów centralnych i lokalnej administracji, prokuratora generalnego, połowę składu Rady Banku Narodowego Ukrainy i Narodowej Rady ds. Telewizji i Radia i jedną trzecią Sądu Konstytucyjnego. Prezydent był najwyższym dowódcą sił zbrojnych i przewodniczącym Rady Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony. Miał także prawo weta w sprawie uchwał Rady Najwyższej. Kuczma skupił zatem całkowitą władzę wykonawczą oraz znacząco mógł wpływać na wyniki prac parlamentu.

Najważniejszą instytucją w państwie był prezydent oraz administracja skupiona wokół tego urzędu. W czasie dwóch kadencji Leonida Kuczmy liczba urzędników zatrudnionych w jego kancelarii wzrosła ze 180 do 2,5 tys., czyli prawie 14-krotnie. Publicyści ukraińscy ośrodek władzy skupiony wokół prezydenta porównywali do monstrum, które paraliżowało zarówno życie gospodarcze jak polityczne[28]. Z udziałem głowy państwa i jego urzędników podejmowano najważniejsze decyzje dotyczące zarówno polityki zagranicznej, jak finansowej, kadrowej, społecznej, kulturalnej. Piramida władzy, której zwieńczeniem był Leonid Kuczma, skazywała go na zajmowanie się sprawami zarezerwowanymi w rozwiniętych systemach demokratycznych dla szefów resortów rządowych, sądowych i kontrolnych. Prezydent sam przyznawał, że

---

[27] W sierpniu 1997 roku w środku dnia na ulicy w Odessie zamordowano redaktora gazety „Wieczorowa Odessa" Borysa Derewienko, w lipcu 2001 roku zakatowano kijem bejsbolowym dyrektora regionalnej stacji telewizyjnej w Doniecku Igora Aleksandrowa. Obu łączyła publicystyka na temat korupcji z udziałem oligarchów oraz elit politycznych i urzędniczych: Н. Перстнева, *Выстрелі в спину*, *„Зеркало недели"*, 16.08.1997; *Прокуратура звинувачує Рибака у вбивстві Александрова. За його звільнення вже зібрали 2 мільйони доларів?*, „Українська правда", 26.09.2003, http://www.pravda.com.ua/news/2003/09/26/2995625/ [14.12.2011]; *До вбивства Александрова причетна донецька міліція і прокуратура?*, „Українська правда", 01.07.2004, http://www.pravda.com.ua/news/2004/07/1/3000864/ [14.12.2011].

[28] С. Рахманін, *Монстр помер. Хай живе монстр?*, „Дзеркало тижня", nr 5, 12.02 2005, http://dt.ua/ARCHIVE/monstr_pomer_hay_zhive_monstr-42570.html [15.12.2011].

nie był w stanie ogarnąć i przemyśleć ogromu zadań zarezerwowanych do jego kompetencji[29]. Największy wpływ na jego decyzje miały nie instytucje państwa, ani partie polityczne reprezentowane w Radzie Najwyższej, lecz grupy interesów zwane na Ukrainie „klanami", stanowiące nieformalne związki oligarchów, polityków i najważniejszych urzędników. Cele najbardziej wpływowych klanów donieckiego, dniepropietrowskiego i kijowskiego z reguły były podobne – władza i pieniądze. W czasie drugiej kadencji prezydenta Kuczmy klany miały już tak mocną pozycję, że podejmowały próby przejmowania kontroli nad najbardziej liczącymi się partiami politycznymi. Mechanizmy demokracji zostały wprzęgnięte do służby nowo powstałej oligarchii. Dostęp nieformalnych grup do władzy wykonawczej został poszerzony o możliwości wpływania na kształt stanowionego prawa na Ukrainie.

Opozycję wobec szeroko rozumianego obozu prezydenckiego stanowili komuniści i socjaliści oraz ugrupowania narodowe, lecz w ciągu dekady rządów Kuczmy jedni i drudzy często pozostawali w nieformalnych koalicjach parlamentarnych z grupami deputowanych wspierających szefa państwa. W kwietniu 2001 roku Komunistyczna Partia Ukrainy kierowana przez Wołodymyra Litwina głosowała wraz z Partią Regionów reprezentującą oligarchów za odwołaniem najbardziej proreformatorskiego rządu Wiktora Juszczenki. W 2002 roku komuniści uczestniczyli w antyprezydenckim bloku „Za Zjednoczoną Ukrainę" wraz z nacjonalistami i oligarchami, jesienią 2003 roku popierali Kuczmę w jego walce z organizacjami pozarządowymi[30]. Podobną zmienność poglądów i postaw reprezentowała Socjalistyczna Partia Ukrainy Ołeksandra Moroza[31].

W 2001 roku ukształtowały się struktury koalicji partii centrowych pod nazwą Bloku Julii Tymoszenko. Liderka ruchu aresztowana na początku 2001 roku za malwersacje finansowe, kilka miesięcy później zainicjowała akcję „Ukraina bez Kuczmy", wskazując prezydenta jako głównego sprawcę wszyst-

---

29 Г. Корж, *Леонид Кучма. Настоящая биография второго Президента Украины*, Харьков 2005, http://www.e-reading.org.ua/bookreader.php/126068/Korzh_-_Leonid_Kuchma.html [15.12.2011].

30 О. Дмитричева, С. Рахманін, Ю. Мостова, *П'ять джерел, п'ять складових частин блоку „За єдину Україну!"*, „Дзеркало тижня", nr 11, 23.03.2002, http://dt.ua/POLITICS/pyat_dzherel,_pyat_skladovih_chastin_bloku_za_edinu_ukrayinu-27698.html [17.12.2011].

31 С. Рахманін, Ю. Мостова, *Україна партійна. Частина V. Соціалістична партія України, „Дзеркало тижня"*, nr 9, 08.03.2002, http://dt.ua/POLITICS/ukrayina_partiyna_chastina_v_sotsialistichna_partiya_ukrayini-27548.html [17.12.2011].

kich patologii życia publicznego[32]. Drugą nową opozycyjną siłą polityczną stała się koalicja partii narodowych i konserwatywnych „Nasza Ukraina", której przewodniczył Wiktor Juszczenko. Premier sprawując swój urząd starał się unikać współpracy z oligarchami. Odwołując się do poszanowania wartości narodowych i haseł solidaryzmu społecznego ściągnął na siebie krytykę przedstawicieli administracji prezydenta i deputowanych powiązanych z klanami[33]. Został zdymisjonowany w kwietniu 2001 roku.

Liderzy obu opozycyjnych koalicji – Bloku Julii Tymoszenko i Naszej Ukrainy – pełnili najwyższe funkcje państwowe z nominacji lub przyzwolenia Kuczmy. Na pewnym etapie swojej kariery byli związani z wielkim kapitałem i strukturami klanowymi. Do antyprezydenckiej opozycji przechodzili najczęściej, gdy tracili stanowiska.

Silna pozycja władzy prezydenckiej była nie tylko wynikiem amorficzności programowej partii politycznych lub ich podporzadkowania politykom powiązanym z Kuczmą, lecz także sposobem formowania składu Rady Najwyższej. Mieszana ordynacja wyborcza przewidywała połowę mandatów partiom politycznym, pozostali deputowani byli wybierani w jednomandatowych okręgach wyborczych[34]. W krajach o utrwalonej demokracji ten system dobrze się sprawdzał, lecz w realiach ukraińskich w jednomandatowych okręgach wygrywali najczęściej kandydaci bezpartyjni powiązani z klanami, gdyż ze względu na posiadane zasoby finansowe mieli największe możliwości oddziaływania na wyborców. W wyborach parlamentarnych 1998 roku, w których uczestniczyło 30 partii politycznych, niemal 25% poparcia uzyskała Komunistyczna Partia Ukrainy[35]. Absolutną przewagę nad innymi partiami komuniści osiągali

---

32 С. Рахманін, Ю. Мостова, *Україна партійна. Частина III. „Блок Юлії Тимошенко"*, „Дзеркало тижня", nr 7, 23.02.2002, http://dt.ua/POLITICS/ukrayina_partiyna_chastina_iii_blok_yuliyi_timoshenko-27408.html [17.12.2011].

33 Blok „Nasza Ukraina" powstał w styczniu 2001 roku na bazie 10 partii i organizacji społecznych, wśród nich najbardziej znaczące były: Kongres Ukraińskich Nacjonalistów (Jarosław Stećko) Ludowy Ruch Ukrainy (Hienadij Udowenko), Liberalna Partia Ukrainy (Wołodymyr Szczerbań), Ukraiński Ruch Ludowy (Jurij Kostenko), Związek Chrześcijańsko-Ludowy (Wołodymyr Stretowycz). Szerzej o ruchu i liderach: С. Рахманін, Ю. Мостова, *Україна партійна. Частина II. „Наша Україна"*, „Дзеркало тижня", nr 6, 16.02.2002, http://dt.ua/POLITICS/ukrayina_partiyna_chastina_ii_nasha_ukrayina-27329.html [17.12.2011].

34 О. Радченко, *Аналіз виборчого законодавства як організаційно-правових умов взаємодії виборів та органів державної влади*, http://studrada.com.ua/content/23- аналіз-виборчого-законодавства-як-організаційноправових-умов-взаємодії-виборів-та-органів?page=4 [17.12.2011].

35 А. Романюк, Л. Скочиляс, *Електоральна карта Львівщини у міжрегіональному зрізі. Результати парламентських виборів 1998 р. Таблиця 18*, Львів 2010, http://www.

zwłaszcza na wschodniej Ukrainie, gdzie żywe wciąż pozostawały proradzieckie sentymenty.

Po ukonstytuowaniu się Rady Najwyższej pojawił się problem wyboru jej przewodniczącego. Przemieszczenia deputowanych z frakcji do frakcji zmieniły układ sił parlamentarnych na daleko odbiegający od tego, który został ukształtowany z woli wyborców. Procedura wyborcza trwała dwa miesiące. Przewodniczącego wybrano w dziewiętnastym głosowaniu. Został nim wspierany przez obóz prezydencki przewodniczący Chłopskiej Partii Ukrainy Ołeksandr Tkaczenko, będący uosobieniem postkomunistycznej nomenklatury[36].

W kolejnych wyborach parlamentarnych 31 marca 2002 roku niekwestionowane zwycięstwo odniosła koalicja Wiktora Juszczenki „Nasza Ukraina", która zdobyła prawie 25% mandatów. Drugą pod względem oddanych głosów była wprawdzie Komunistyczna Partia Ukrainy, lecz ze względu na mieszaną ordynację wyborczą więcej mandatów (22,4%), głównie w okręgach jednomandatowych, uzyskał proprezydencki i prorządowy blok „Za Jedyną Ukrainę". Komuniści, głównie z powodu słabego wyniku w okręgach jednomandatowych, uzyskali jedynie 14,5% mandatów w Radzie Najwyższej[37]. Tradycyjnie obywatele zachodniej Ukrainy głosowali za narodowo-konserwatywnym blokiem Juszczenki, wschodnie i południowe obwody wspierały głównie komunistów. W obwodzie donieckim bezkonkurencyjna była prorządowa koalicja „Za Jedyną Ukrainę".

Do wyborów prezydenckich w październiku 1999 roku wystartowało 15 kandydatów. Dwóch zrezygnowało w trakcie kampanii wyborczej. Leonid Kuczma w pierwszej turze uzyskał 36,5% wszystkich oddanych głosów. Do drugiej tury wszedł także lider komunistów Piotr Symonienko, którego poparło 22,2% wyborców. Dwóch kandydatów reprezentujących partie socjalistyczne – Ołeksandr Moroz i Natalia Witrenko – uzyskało po około 11% głosów. Reprezentanci organizacji nacjonalistycznych faktycznie nie liczyli się w tych wyborach. Najlepszy wynik – 1,2% – uzyskał reprezentujący Ruch Narodowy Ukrainy Giennadij Udowenko[38]. W drugiej turze Kuczma poko-

---

franko.lviv.ua/faculty/Phil/El_karta_knyzka/el_hystory_ukraine-parliament_1998.htm [17.12.2011]

36 *Ткаченко Олександр Миколайович*, http://www.tkachenkoalexandr.openua.net/bio.php [24.12.2011].

37 А. Романюк, Л. Скочиляс, *Електоральна карта Львівщини у міжрегіональному зрізі*, Львів 2010, s. 168, http://www.franko.lviv.ua/faculty/Phil/El_karta_knyzka/el_hystory_ukraine-parliament_2002.htm [23.12.2011].

38 *1999 Результати голосування по Україні*, http://da-ta.com.ua/election_agitation/1952.htm [23.12.2011].

nał Symonienkę uzyskując 56% głosów. Przywódcę komunistów poparło 38% wyborców[39]. Urzędujący prezydent miażdżącą przewagę miał zwłaszcza w zachodnich obwodach Ukrainy.

Zdaniem ukraińskich komentatorów głosowano nie tyle na Kuczmę, co przeciwko reaktywacji systemu komunistycznego[40]. Takie było przede wszystkim założenie strategii wyborczej sztabu prezydenta, który skopiował scenariusz zwycięskiej kampanii wyborczej Jelcyna z 1996 roku Realizowali go ci sami specjaliści od propagandy, którzy wcześniej obsługiwali prezydenta Rosji. Ich celem było doprowadzenie do konfrontacji urzędującego prezydenta i przywódcy komunistów utożsamianego z ruchem na rzecz powrotu do minionego systemu. Kuczma, podobnie jak Jelcyn w 1996 roku, miał bardzo niski stopień zaufania społecznego, dlatego świadomie założono, że większość Ukraińców będzie kierować się zasadą wyboru mniejszego zła. W przeddzień drugiej tury analitycy w Kijowie porównywali charakter kampanii ukraińskiej i rosyjskiej z 1996 roku „Propagandyści Jelcyna – pisano – chociaż kłamali bezwstydnie, to traktowali wyborców jak ludzi. Ci sami specjaliści od wizerunku wypożyczeni przez Kuczmę u rosyjskiego «brata», wychodzą z założenia, że ukraińscy wyborcy to bydło, podludzie, co najwyżej «ludzki materiał». To się czuje we wszystkim – i gazetowym brudzie, i teleterrorze, i obliczonych na klinicznych idiotów prowokacjach"[41].

Wybory prezydenckie były początkiem manipulacji opinią publiczną na niespotykaną do tej pory skalę. Klany wspierające Kuczmę uwierzyły, że każdą niegodziwość można pokazać jako działanie konieczne dla dobra państwa i narodu, że można skompromitować niewygodnego polityka lub zbudować pozytywny wizerunek dla osoby gotowej do realizacji ich interesów. Problemem dla prezydenckiego ośrodka władzy była Rada Najwyższa, gdzie wprawdzie udało się stworzyć większość wspierającą Kuczmę, lecz lewicowa opozycja nieustanną krytyką przeszkadzała w budowaniu jednolitego przekazu opisującego ukraińską rzeczywistość. Na początku 2000 roku prezydent ogłosił zamiar przeprowadzenia referendum, w którym społeczeństwo miało wyrazić opinię o możliwości zmniejszenia liczby deputowanych z 450 do 300, pozbawienia ich immunitetu oraz nadania prawa głowie państwa do rozwiązywania parlamentu.

---

39 *Портал виборів Президента України*, http://president2010.info/ua/page/16 [23.12.2011].

40 *Політичний розвиток України (1994-1999 рр.)*, http://www.history.vn.ua/book/ukrzno/174.html [24.12.2011].

41 А. Жараковский, *Слово — за Украиной*, ww.zavtra.ru/cgi/veil/data/zavtra/99/306/61.html [23.12.2011].

Referendum przewidziano na 16 kwietnia. Poprzedziła je olbrzymia kampania propagandowa nawołująca do pozytywnej odpowiedzi na pytania prezydenta. Według oficjalnych danych wzięło w nim udział 81% uprawnionych do głosowania, propozycje Kuczmy poparło blisko 90% głosujących[42]. Wyniki referendum wymagały akceptacji większości parlamentarnej, lecz nawet część deputowanych wspierających Kuczmę była temu przeciwna.

Powołany w grudniu 1999 roku przez prezydenta premier Wiktor Juszczenko po kilku miesiącach urzędowania znalazł się w konflikcie z klanami. Szczególnie mocno była atakowana Julia Tymoszenko pełniąca w jego rządzie funkcję wicepremiera, odpowiedzialna za sprawy gospodarcze[43]. W lutym 2001 roku Tymoszenko była aresztowana za przestępstwa finansowe, zaś dwa miesiące później Juszczenko odwołany ze stanowiska premiera rządu. Dalsza centralizacja władzy obozu prezydenckiego została zahamowana za sprawą zabójstwa dziennikarza Gieorgija Gongadze. Przeciwko Kuczmie, oskarżanemu przez przywódcę socjalistów Ołeksandra Moroza za sprawstwo tej zbrodni, zjednoczyła się opozycja socjalistyczna, nacjonalistyczna i organizacje skupione wokół odsuniętych od władzy szefów rządu – Wiktora Juszczenki i Julii Tymoszenko[44]. Hasło „Ukraina bez Kuczmy" skandowane przez uczestników antyprezydenckich demonstracji towarzyszyło mu nieustannie przez trzy ostatnie lata rządów. W listopadzie 2002 roku Kuczma powierzył tworzenie rządu gubernatorowi obwodu donieckiego Wiktorowi Janukowyczowi. Administracja została zdominowana przez ludzi z klanu donieckiego.

---

42 *Центральна виборча комісія. Повідомлення від 25.04.2000 „Про підсумки всеукраїнського референдуму 16 квітня 2000 року"*, http://uazakon.com/document/spart44/inx44810.htm [23.12.2011].

43 O kulisach konfliktu między klanami i rządem szerzej w: *17 миттєвостей весни 2001-го*, „Українська правда", 29.04.2011:http://www.istpravda.com.ua/articles/2011/04/29/37058/ [23.12.2011].

44 Sprawa Gieorgija Gongadze od 2001 roku stała się instrumentem gry politycznej o władzę na Ukrainie. Prokuratura wszczęła śledztwo przeciwko majorowi Nikołajowi Mielniczence ze służby ochrony prezydenta, który nagrał jego rozmowę telefoniczną. Jej treść mogła sugerować rozmówcy polecenie „uciszenia" dziennikarza. Mielniczenko ujawnił swoje nagrania w Stanach Zjednoczonych. Pojawiły się wkrótce interpretacje mówiące, że sprawa była od początku ukartowana przez obce służby, aby postawić Kuczmę w sytuacji konieczności dopasowania polityki ukraińskiej do amerykańskich planów w regionie Morza Czarnego, Kaukazu i Azji Centralnej. Teorie te zaczęły się upowszechniać zwłaszcza od 2003 roku, gdy Kuczma wysłał wojsko ukraińskie na wojnę do Iraku. Major Mielniczenko stał się oficerem, którego wyczyn budził na Ukrainie ogromne wątpliwości: А. Корчинский, *Новый поворот. Мельниченко ведут под дело*, „Сегодня", 23.06.2011.

Demonstracje przeciwko Kuczmie organizowane przez socjalistów, komunistów i Blok Julii Tymoszenko jesienią 2002 i wiosną 2003 roku przyciągały na ulice Kijowa po kilkadziesiąt tysięcy ludzi. U schyłku 2003 roku w obliczu rozpoczynającej się nowej kampanii wyborczej przed wyborami prezydenckimi do opozycji przyłączyła się „Nasza Ukraina" Wiktora Juszczenki. Były premier długo nie mógł zdecydować się na wystąpienie razem z socjalistami i komunistami przeciwko prezydentowi, któremu doradzał w sprawach finansowych. Jesienią 2003 roku wraz z Julią Tymoszenko i Ołeksandrem Morozem rozpoczął pertraktacje nad wystawieniem wspólnego kandydata opozycji w zbliżających się wyborach prezydenckich[45].

Prezydent w obliczu oskarżeń o zbrodnię pospolitą próbował szukać rozwiązań, które zapewniłyby mu gwarancje nietykalności po zakończonej drugiej kadencji. Zamierzał ponownie dokonać zmian w Konstytucji. Proponował utworzyć drugą izbę parlamentu, gdzie mógł lokować swoją przyszłość w roli senatora[46]. Termin wyboru prezydenta chciał uzależnić od wyborów parlamentarnych, co według kalendarza wyborczego obowiązującego na Ukrainie można było odczytać jako próbę przedłużenia swojej kadencji do 2006 roku[47]. Jego zwolennicy w Radzie Najwyższej planowali udział Kuczmy w kolejnych wyborach prezydenckich w 2004 roku, chociaż artykuł 103 Konstytucji Ukrainy z 1996 roku wyraźnie tego zabraniał. Deputowani zwrócili się w tej sprawie do Sądu Konstytucyjnego, który 30 grudnia 2003 roku ogłosił, że nie ma przeciwko temu żadnych przeszkód prawnych, aby Kuczma kandydował po raz trzeci, gdyż po raz pierwszy został wybrany zanim parlament przyjął obowiązującą Konstytucję[48].

Kolejna propozycja zgłoszona przez deputowanych związanych z szefem państwa dotyczyła zmiany w Konstytucji umożliwiającej wybór prezydenta przez większość parlamentarną. Przyjęcie poprawek do Konstytucji przedłużających trwanie Kuczmy przy władzy wymagało uzyskania poparcia 2/3 deputowanych. W głosowaniu w Radzie Najwyższej w dniu 8 kwietnia 2004 roku prezydentowi zabrakło 6 głosów, chociaż uzyskał wsparcie ze strony

---

45 Л. Амчук, *Ющенко + Тимошенко + Мороз. Результат невідомий*, „Українська правда", 26.11.2003, http://www.pravda.com.ua/news/2003/11/26/2996676/ [27.12.2011].

46 *Реформи Кучми: Сам він планує стати сенатором*, „Українська правда", 05.03. 2003, http://www.pravda.com.ua/news/2003/03/5/2993047/ [23.12.2011].

47 *Законопроект Кучми: дослівно, „Українська правда"*, 05.03. 2003, http://www.pravda.com.ua/news/2003/03/6/2993068/ [23.12.2011].

48 *Кучма може балотуватися у 2004. Тлумачення Конституційного суду*, „Українська правда", 30.12.2003, http://www.pravda.com.ua/news/2003/12/30/2997286/ [27.12.2011].

komunistów i socjalistów[49]. Dotychczasowe metody pozyskiwania potrzebnej większości parlamentarnej drogą przekupstwa lub szantażu okazały się niewystarczające. Stało się oczywiste, że w grudniu 2004 roku zostanie wybrany nowy prezydent.

Bardzo niska popularność prezydenta spowodowała, że klany dotychczas szeroko wykorzystujące uprawnienia Kuczmy jako głowy państwa, zaczęły przygotowywać się do samodzielnej roli politycznej. Szczególnie aktywny był klan doniecki, którego przedstawiciel Wiktor Janukowycz pełnił funkcję premiera. Odrzucenie prezydenckich poprawek do Konstytucji wzmocniło jednocześnie przywódcę największego ugrupowania opozycyjnego, zagorzałego krytyka proponowanych zmian, Wiktora Juszczenkę.

2. W poszukiwaniu modelu polityki zagranicznej

Polityka zagraniczna prezydenta Kuczmy nieco przypominała jego politykę wewnętrzną – lawirowania między różnymi partiami i grupami interesów w celu utrzymania pełnej władzy nad państwem i społeczeństwem. W relacjach ze światem zewnętrznym rolę grup interesów klanów lub partii pełniły państwa i organizacje międzynarodowe. Cel był jednak bardziej szlachetny – zapewnienie gwarancji suwerenności Ukrainie i warunków jej rozwoju ekonomicznego. Cechą charakterystyczną dziesięcioletnich rządów Kuczmy był brak wyraźnie określonych wektorów polityki zagranicznej i nieustanna improwizacja, gdzie konkretne działania były wynikiem reakcji na istniejące uwarunkowania wewnętrzne lub zewnętrzne. Cele polityki pozostawały niezmienne – obrona suwerenności i niepodległości oraz terytorialnej integralności[50]. Z dwudziestoma krajami Ukraina zawarła strategiczne partnerstwo. Na tej długiej liście sojuszników były kraje, których strategiczne interesy najwyraźniej kolidowały ze sobą lub znajdowały się w skrajnej sprzeczności, jak na przykład Polski i Rosji.

W polityce zagranicznej Ukrainy od zarania niepodległości występował dylemat wyboru głównego obszaru współpracy. Alternatywą dla zdominowanego przez Rosję Wschodu był Zachód, gdzie istniała potężna organizacja

---

49 О. Рудик, *Перехід до парламентсько-президентської моделі в контексті демократичного транзиту України*, http://dialogs.org.ua/print.php?part=issue&m_id=5381 [27.12.2011].

50 Л. Шишлова, *Безпекова політика України в контексті пріоритетів національних інтересів: методологічний аспект*, „Зовнішні справи", 2008, nr 10, s. 42.

gospodarcza w postaci Unii Europejskiej i militarno-polityczna – NATO – będąca domeną wpływów Stanów Zjednoczonych. Cywilizacyjnie ta postradziecka republika była mocno zakotwiczona na Wschodzie, chociaż część jej elit politycznych i intelektualnych mocno akcentowała europejski charakter ukraińskiej kultury. Realnie oceniano jednak, że europeizacja Ukrainy wymaga ogromnych zmian wewnętrznych, a przede wszystkim reform, które budowałyby demokratyczne instytucje, wolność słowa, gwarantowały prawa człowieka, przejrzyste reguły wyboru władz państwa oraz gospodarki rynkowej. Ukraińska elita władzy i pieniądza wdrażając te reformy musiałaby zatem działać wbrew własnym interesom. Dlatego w sferze retorycznej nie szczędzono słów o przynależności Ukrainy do europejskiej cywilizacji, lecz niewiele czyniono, aby wartości, które tworzyły fundamenty porządku politycznego i społecznego krajów integrującej się Europy zostały upowszechnione w praktyce życia publicznego nad Dnieprem.

Ze względu na mocne powiązania ekonomiczne z Rosją oraz prorosyjskie sympatie obywateli wschodniej i południowej Ukrainy reorientacja ukraińskiej polityki w kierunku zachodnim była bardzo utrudniona. Prezydent i jego polityczne otoczenie zazwyczaj długo nie mogli się zdecydować na jednoznaczne stanowisko wobec regularnie płynących ze strony Moskwy propozycji uczestnictwa w różnych projektach integracyjnych. Brak strategicznego określenia pozycji państwa na arenie międzynarodowej powodował zasłanianie się hasłami o „wielowektorowości" polityki zagranicznej, co w zasadzie oznaczało jej nieustanną improwizację. „Wielowektorowość" w sferze deklaratywnej była przejawem woli do zacieśniania stosunków z najważniejszymi partnerami Ukrainy – Rosją, Unią Europejską i Stanami Zjednoczonymi. Podkreślanie równego dystansu wobec trzech światowych graczy miało dać Ukrainie możliwość lawirowania między nimi i wygrywania na różnicach ich strategicznych interesów w tej części świata[51]. Logika tej polityki obliczona była głównie na zbudowanie odpowiednich relacji z Rosją. „Wielowektorowość" miała pokazać Moskwie, że w przypadku wykorzystywania przez nią atutów silniejszego partnera, Kijów ma możliwość manewru i perspektywy nawiązania bliskich stosunków z Zachodem.

Na początku 2001 roku polityka „wielowektorowości" została nieco skorygowana przez tzw. doktrynę Złenki. Dyplomata ukraiński wyszedł z założe-

---

[51] M. Ribaczuk, *Retoryka i polityka: paradoksy ukraińskiej „wielowektorowości"*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny" 2004, t. 4, nr 2, s. 50-66.

nia, że międzynarodowe położenie Ukrainy zależy głównie od jakości relacji dwustronnych z Rosją i Stanami Zjednoczonymi. W stosunkach z Rosją najważniejsze były kontakty gospodarcze, które w ogromny sposób wpływały na rozwój ekonomiczny Ukrainy i jakość życia jej obywateli. Ze względu na niebezpieczeństwo uzależnienia tą drogą od północnego sąsiada, Złenko uważał, że dla równowagi potrzebne są bardzo dobre relacje polityczne ze Stanami Zjednoczonymi[52]. Strategiczny sojusz z USA był zatem efektem złożonych stosunków z Rosją, nie zaś celem samym w sobie. Z drugiej strony Złenko realistycznie ocenił istotę zmiany polityki amerykańskiej George'a Busha u schyłku 2000 roku i gotowość do wspierania ukraińskich aspiracji na arenie międzynarodowej bez oglądania się na stanowisko Moskwy[53].

Druga kadencja Leonida Kuczmy w polityce zagranicznej została zdominowana hasłami o konieczności integracji europejskiej. Dekret prezydenta o zatwierdzeniu strategii integracji Ukrainy z Unią Europejską był gotowy w połowie 1998 roku. W latach 2000-2003 jego treść była czterokrotnie uzupełniana lub zmieniana[54]. Myśl o konieczności integracji Ukrainy z UE prezydent przekazał mediom w grudniu 1999 roku[55]. Od tego czasu politycy i politolodzy ukraińscy zamiar mocnego zakotwiczenia w strukturach jednoczącej się Europy prezentowali jako logiczną ciągłość wieloletnich pragnień narodu.

W Unii Europejskiej integracyjne zamiary władz Ukrainy przyjmowano bez entuzjazmu. Wspólna strategia Unii Europejskiej w sprawie Ukrainy z 11 grudnia 1999 roku mówiła o strategicznym partnerstwie, wspólnych wartościach i interesach, szeroko opisywała formy współpracy dla zapewnienia stabilizacji i bezpieczeństwa w Europie, lecz nie zawierała żadnych zapisów pozwalających Ukraińcom mieć nadzieję na członkostwo w tej organizacji[56].

W autopoprawkach do Dekretu prezydenta z 1998 roku zawarta była w zasadzie lista koniecznych zmian w ukraińskiej polityce wewnętrznej, któ-

---

52 T. Olszański, *Ukraina wobec Rosji: stosunki dwustronne i ich uwarunkowania*, Prace OSW, nr 3, Warszawa 2001.

53 А. Зленко, *Дипломатия и политика. Украина в процессе динамичних геополитических перамен*, Харкив 2004, s. 315-317.

54 *Указ Президента України Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу 1998*, http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=615%2F98 [28.12.2011].

55 Л. Кучма, *Наша стратегия – интеграция в Европу*, „Сегодня", 14.12.1999, s. 4-5.

56 *Спільна стратегія Європейського Союзу щодо України,схвалена Європейською Радою 11 грудня 1999 року*, http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_492 [28.12.2011].

rych spełnienia oczekiwano w Brukseli, aby rozpocząć pertraktacje z Kijowem na temat integracji. Ukraina potrzebowała jednak wielu lat i woli rządzących do przeprowadzenia reform politycznych, społecznych i gospodarczych. Bez tych reform nie było podstaw do rozmów z Unią.

Rozczarowanie postawą Europy sprowokowało sformułowanie wspomnianej doktryny Złenki, gdzie jako najważniejsze cele polityki zagranicznej wskazano współpracę z Rosją i USA. Dyplomata był przekonany, że Ukraina potrzebowała UE jako partnera do zbudowania gospodarki rynkowej, polepszenia klimatu inwestycyjnego, stworzenia systemu dywersyfikacji dostaw surowców energetycznych i zapewnienia bezpieczeństwa narodowego. Złenko miał świadomość, że problemem krajów integrujących się była konieczność rezygnacji z części swojej suwerenności w polityce wewnętrznej i zagranicznej oraz dopuszczenie do możliwości ingerencji z zewnątrz w przypadku naruszenia zasad obowiązujących w Unii. Ukraina, a szczególnie jej elity finansowe i polityczne, nie były gotowe do takich wyrzeczeń, dlatego pierwszym etapem integracji z Zachodem, ułatwiającym później zakotwiczenie w UE miało być członkostwo w Pakcie Północnoatlantyckim. Udział w organizacji, w której niekwestionowanym liderem były Stany Zjednoczone, traktowano jako uzyskanie trwałych gwarancji suwerenności, całości terytorialnej, nienaruszalności granic i bezpieczeństwa narodowego[57]. Amerykanie wykazywali zainteresowanie takim rozwiązaniem, nie byli uzależnieni od dostaw surowców z Rosji jak kraje UE, dlatego w deklaracjach władz ukraińskich pierwszy etap integracji z Zachodem mógł być zrealizowany przy życzliwej postawie USA poprzez członkostwo w NATO.

W Kijowie przyjmowano założenie, że Ukraina jest usytuowana między obszarem euroatlantyckim i euroazjatyckim. Dość powszechna była zgoda, że najmniej wygodnym rozwiązaniem byłoby trwanie Ukrainy w roli „kordonu sanitarnego" między NATO i Rosją. Dlatego wobec braku odpowiedniego zainteresowania ukraińskimi planami ze strony Unii, czyniono także kalkulacje na temat możliwości i konsekwencji integracji euroazjatyckiej, której motorem była Federacja Rosyjska. Koncepcja euroazjatycka wiązała się z reintegracją przestrzeni postradzieckiej i odpowiadała potrzebom polityki zagranicznej Rosji. W przypadku Ukrainy stawiała pod znakiem zapytania jej suwerenność i niezależność[58].

---

[57] А. Зленко, *Зовнішньполітична стратегія і дипломтія України*, Київ 2008, s. 53-54.
[58] Tamże, s. 55-56.

Najdalej idącą propozycją ze strony Rosji było uczestnictwo we Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej (WPG), gdzie członkami miały jeszcze być Białoruś i Kazachstan. We wrześniu 2003 roku Ukraina podpisała w Jałcie akces do WPG, zastrzegając swoje uczestnictwo jedynie do stworzenia strefy wolnego handlu. Decyzja o przystąpieniu do układu z Rosją i Białorusią wywołała bardzo negatywne reakcje prozachodniej części opinii publicznej[59]. Prezydent i jego zaplecze polityczne doceniając dobrodziejstwa płynące z tytułu posiadania niepodległego państwa nigdy poważnie nie rozważali takich rozwiązań integracyjnych, które prowadziłyby do zawiązania sojuszu militarnego lub politycznego z Rosją.

W kręgach finansowych i politycznych Ukrainy zdawano sobie sprawę, że ewentualna integracja z Zachodem spowoduje zerwanie powiązań gospodarczych z Rosją, a w konsekwencji upadek oligarchicznych imperiów przemysłowo-finansowych. Przeszkodą był także brak jednoznacznego poparcia społecznego dla obu wariantów integracyjnych. Prozachodnie nastroje wśród elit równoważone były prorosyjskimi sympatiami większości społeczeństwa, zwłaszcza w południowych i wschodnich obwodach. W ocenie Kijowa na Zachodzie Ukrainę postrzegano jako bufor dzielący Europę i Rosję, zaś w Rosji zachodnią granicę Ukrainy uznawano jako linię między NATO i WNP. Z punktu widzenia Moskwy Ukraina jako członek WNP stanowiła strefę szczególnych interesów Rosji i ważny element w grze z Unią Europejską[60]. Dysponując taką oceną sytuacji w Kijowie rozważano o innych, bardziej optymalnych scenariuszach rozwiązań geopolitycznych dla Ukrainy. Jednym z nich był projekt „Wielkiej Europy", niekiedy określany koncepcją „równej bliskości" wobec Wschodu i Zachodu. W ramach wielkiej przestrzeni ekonomicznej na kontynencie Ukraina stanowiłaby jeden z trzech wierzchołków trójkąta obok Unii Europejskiej i Rosji[61]. Nie tracąc korzyści płynących z powiązań gospodarczych z Moskwą, Kijów zyskałby szerokie możliwości kontaktów na rynku europejskim. Rywalizację o Ukrainę mogłaby zastąpić współpraca obu stron

---

59 Deputowanych, którzy ratyfikowali układ jałtański lub podczas głosowania wstrzymali się od głosu oskarżano wręcz o zdradę stanu: І. Магдиш, *Масовий падіж у Верховній Раді, або Ялта-2, дубль другий*, http://www.ji-magazine.lviv.ua/dyskusija/ep/ep1.htm [27.12.2011].

60 *Дискусія про Східну Європу між Ванкувером, Брюсселем і Владивостоком*, „Зовнішні справі" (Журнал Міністерства закордонних справ України) 2008, nr 6, s. 14-17.

61 А. Умланд, *Треугольник „ЕС—Украина—Россия" и будущее Восточной Европы*, „Зеркало недели", 30.11.2011, nr 35.

z Ukrainą. To były jednak tylko rozważania w kręgu elit ukraińskich, bez szans zainteresowania tą koncepcją partnerów ze Wschodu lub Zachodu.

W 2000 roku eksperci z kilku instytutów politologicznych, ośrodków badań strategicznych i analitycznych stworzyli ranking celów, które powinny być zrealizowane przez dyplomację ukraińską. Wymieniono je w następującej kolejności: 1) ustanowienie i rozwój równoprawnych stosunków z Rosją, 2) doprowadzenie do stworzenia przez Zachód planu pomocy oraz inwestycji na Ukrainie, 3) zbudowanie systemu bezpieczeństwa, który wykluczyłby wojnę jako sposób rozwiązywania konfliktów, 4) pogłębienie współpracy z krajami Europy Środkowo-Wschodniej i bałtyckimi, 5) nadanie Ukrainie roli kraju tranzytowego na liniach Północ-Południe i Wschód-Zachód[62]. Wśród kilku celów drugoplanowych wskazano potrzebę działania dyplomacji ukraińskiej na rzecz zreformowania ONZ oraz rozbrojenia i całkowitego zakazu prób z bronią jądrową.

W zakresie stosunków dwustronnych eksperci uznali, że dla Ukrainy najważniejsze w 2000 roku były stosunki z USA, Rosją, Polską i Niemcami. Stany Zjednoczone stawiano na pierwszym miejscu jako mocarstwo światowe, które mogłoby Ukrainie zagwarantować bezpieczeństwo. Rosja była największym partnerem handlowym, a jednocześnie sąsiadem z aspiracjami do dominacji na obszarze, na którym znajdowało się także państwo ukraińskie. Polskę wyróżniono za postawę w obronie interesów ukraińskich w Europie, a szczególnie za zablokowanie budowy gazociągu „Jamał-II". Doceniono również fakt, że prezydent Aleksander Kwaśniewski swoją wizytą w Kijowie 17 grudnia 2000 roku przerwał międzynarodową izolację Ukrainy, w której znalazła się po ujawnieniu domniemanego udziału Kuczmy w zabójstwie dziennikarza Gieorgija Gongadze. Niemcy były głównym krajem Unii Europejskiej, stąd ich miejsce w czołówce najistotniejszych państw w ukraińskiej polityce zagranicznej[63].

Intelektualiści stanowiący zaplecze dla obozu władzy także byli zdania, że strategicznym celem Ukrainy powinno być członkostwo w Unii Europejskiej. Oceniali jednak, że Unia znacznie wyżej stawia stosunki z Rosją niż z Ukrainą, stąd polityka integracji z Europą nie może być prowadzona przy jednoczesnym eksponowaniu sprzeczności w relacjach z Moskwą. Za główną przeszkodę w procesie zbliżania do Unii uznali sytuację wewnętrzną na Ukrainie – wszechobecną korupcję, brak demokratycznego systemu władzy, społeczeństwa obywatelskiego i gospodarki rynkowej. W opinii ekspertów najkrótsza droga do

---

62 *Зовнішня та безпекова політика України: 2000/2001*, Київ 2001, s. 11.

63 Tamże, s. 14.

Unii prowadziła przez członkostwo w NATO. Powtarzali poglądy prezentowane aktualnie przez MSZ. Znaczenie Paktu docenili zwłaszcza po roli, jaką odegrał w rozgromieniu Jugosławii wiosną 1999 roku i ustanowieniu nowego porządku na Bałkanach według amerykańskiego scenariusza. Unia i Rosja w tych wydarzeniach, dotyczących przecież kontynentu europejskiego, odegrały drugoplanową rolę. Członkostwo w NATO specjaliści z ośrodków analitycznych i studiów strategicznych traktowali jako formę przymierza z USA, które miało zapewnić gwarancje bezpieczeństwa w relacjach z Rosją i utorować drogę do Unii Europejskiej[64]. Pomijali fakt, który musieli uwzględniać politycy – spadku zaufania do NATO wśród ukraińskiego społeczeństwa po wojnie bałkańskiej. Ten sam czynnik, które skłaniał elity do traktowania potęgi Paktu Północnoatlantyckiego jako szansy dla Ukrainy, przez większość obywateli odbierany był w kategoriach zagrożenia.

Według nowej strategii polityki zagranicznej proponowanej przez ekspertów, z Rosją można było współpracować na zasadzie równorzędnego partnerstwa, lecz nie integrować. Ukraina miała własną strefę wpływów w postaci GUUAM (Gruzja, Ukraina, Uzbekistan, Azerbejdżan, Mołdawia), którą mogła wykorzystać jako atut w grze z Rosją, Unią i USA. Kraje członkowskie traktowały ją jak lidera grupy państw postradzieckich, które dążyły do poluzowania więzów z Federacją Rosyjską. Partnerzy oczekiwali propozycji i aktywnych działań Kijowa. Tymczasem Ukraina – zdaniem analityków – nie miała żadnych atutów do przywództwa w tym regionie, nie wiedziała nawet czego oczekiwała od organizacji, której przewodziła[65].

Na początku nowego stulecia dyskusja nad określeniem kierunków polityki zagranicznej uległa wyraźnemu zdynamizowaniu. Najmniej wątpliwości budziła integracja z Unią, lecz potokowi słów o słuszności „wyboru europejskiego" nie towarzyszyła refleksja nad tym, co to miało oznaczać dla Ukrainy, ani tym bardziej nie podejmowano działań na rzecz przystosowania struktur państwa, prawa i społeczeństwa do unijnych standardów.

19 listopada 2003 roku odbyła się debata w Radzie Najwyższej na temat kierunków polityki zagranicznej. Poprzedziła ją konferencja z udziałem polityków, dyplomatów i uczonych, znawców stosunków międzynarodowych i problemów bezpieczeństwa międzynarodowego[66]. Miesiąc wcześniej konflikt z Rosją

---

[64] Tamże, s. 27-29.

[65] Tamże, s. 31-32.

[66] Materiały z konferencji i debaty parlamentarnej zostały opublikowane przez Komitet Spraw Zagranicznych Rady Najwyższej Ukrainy w zbiorze: *Зовнішня політика України.*

o niewielką wysepkę Tuzłę w Cieśninie Kerczeńskiej postawił w stan gotowości bojowej ukraińskie siły zbrojne nad Morzem Czarnym, zaś dyplomację i parlament skłonił do poszukiwania pomocy w NATO i ONZ. Dyskusja o polityce zagranicznej przebiegała zatem w stanie rozbudzonych emocji. Politycy i dyplomaci w swoich wystąpieniach wygłosili wiele banałów i tez, które przez nikogo nie były kwestionowane. Wiceminister spraw zagranicznych Igor Charczenko twierdził, że celem polityki ukraińskiej wciąż było zachowanie całości terytorialnej i nienaruszalności granic, zapewnienie bezpieczeństwa ekonomicznego poprzez współpracę z UE, a w dalszej perspektywie pełne członkostwo w tej organizacji. Powtórzył stanowisko ośrodka prezydenckiego o woli do zacieśniania stosunków z NATO oraz zamiarach Ukrainy wstąpienia do Paktu. Podkreślał, że wiele krajów ma specjalne stosunki z Ukrainą, które w Kijowie traktowane są jako partnerzy strategiczni. Podsumowaniem wystąpienia wysokiego przedstawiciela MSZ było stwierdzenie, że Ukraina stała się atrakcyjnym partnerem dla wielu krajów świata[67].

Dyplomata, wieloletni pracownik i szef MSZ w latach 1998-2000, Borys Tarasiuk, oznajmił na konferencji, że dla pracowników resortu było oczywiste tuż po uzyskaniu niepodległości, Ukraina powinna być w NATO. Dziesięcioletnia dyskusja w gronie polityków, dyplomatów i naukowców nad wyznaczeniem miejsca Ukrainy w świecie, doprowadziła do zaakceptowania przez elity celów wyznaczonych na początku lat dziewięćdziesiątych. Jedyną alternatywą dla członkostwa Ukrainy w NATO mogło być zbudowanie własnego systemu obrony na wszystkich kierunkach, lecz na takie rozwiązanie nie stać budżetu państwa. Znany z prozachodniej orientacji polityk przyznawał jednak, że tylko 21% Ukraińców chciało, aby ich kraj był częścią Paktu Północnoatlantyckiego. Nie zrażał się tym stanem poglądów obywateli i stwierdzał, że większość trzeba przekonać do zaakceptowania wyboru elit[68].

Równie zdecydowanie prozachodnią orientację reprezentował dyrektor pozarządowej organizacji Centrum „Demokracja i Rozwój", Wołodymyr Ławrynenko, kładąc jednak bardziej nacisk na integrację z Unią Europejską. Pozostawanie poza zjednoczoną Europą było, jego zdaniem, skazywaniem się na marginalizację w każdym wymiarze. Zwracał uwagę na konieczność pod-

---

Матеріали парляментских слухань, Київ 2004.

67 Tamże; І. Харченко, *Зовнішня політика України: основні напрами та актуальні проблеми*, s. 12-14.

68 Tamże; Б. Тарасюк, *Україна і проблеми европейської безпеки в контексте розширення НАТО*, s. 38-39.

jęcia natychmiastowych działań przygotowawczych do zjednoczenia z Europą. „Jeżeli nie zdążymy na pociąg do Brukseli – oceniał – to będzie nas czekać jedynie pociąg do Mińska. Dlaczego nie do Moskwy? Gdyż Rosja może być wcześniej w Europie niż my"[69].

Deputowany z Komunistycznej Partii Ukrainy, przewodniczący Komitetu ds. Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony, Gieorgij Kriuczkow, formalnie nie był przeciwny planom integracyjnym z Zachodem, lecz studził entuzjazm polityków związanych z prezydentem. Zwracał uwagę, że w świecie szanują silnych, bogatych i rozumnych. Ukrainy do żadnej z tych kategorii nikt nie zaliczał. Proponował nikogo nie prosić o przyjęcie, ani do Unii, ani do NATO, lecz zreformować kraj tak, aby te organizacje same zechciały zaprosić Ukrainę do swoich szeregów[70]. Podczas innych wystąpień ten wpływowy polityk partii komunistycznej ideę zbliżenia z NATO przedstawiał jako źródło potencjalnych zagrożeń dla suwerenności Ukrainy. Pakt – w jego ocenie – jako instrument polityki USA już uczynił Ukrainę amerykańską strefą wpływów, przestrzenią tranzytową umożliwiającą prowadzenie wojny w Iraku i Afganistanie. Kriuczkow alarmował, że w ciągu lat poprzedzających wybory prezydenckie w 2004 roku na Ukrainę napływa fala „różnego gatunku komisarzy – dostojników, ministrów, filantropów, którzy pouczają, jak przeprowadzić wybory, zreformować system władzy politycznej"[71]. Aktywność ta miała koncentrować się na niedopuszczeniu do powstania Jednolitej Przestrzeni Ekonomicznej z udziałem Ukrainy.

Przedstawiciele środowisk akademickich widzieli układ sił w Europie jako bardziej złożony, niż ten, który kreślili w swoich wystąpieniach politycy. Wybitny znawca stosunków międzynarodowych profesor Wołodymyr Manżoła oceniał, że na kontynencie powstaje podsystem bipolarny Unia-Rosja i NATO-Rosja. Wraz z rozszerzeniem zachodnich organizacji na wschód powiększyła się strefa stabilizacji w Europie. Zdaniem Manżoły, powstający podsystem miał charakter kooperatywny i ukierunkowany na współpracę, co ograniczało możliwości manewru dyplomacji ukraińskiej. Ponieważ Ukrainy nie przyjmowano z różnych powodów do wspólnot euroatlantyckiej i europejskiej, a do euroazjatyckiej sama nie chciała wejść, znalazła się zatem na poboczu

---

69 Tamże; В. Лавриненко, *Розширення ЕС: нові шанси зміцнення національної беспеки України*, s. 41-42.

70 Tamże; Г. Крючков, *Прблеми і персективи національної беспеки України*, s. 48.

71 *Україна – Росія: пошук оптимальной моделі відносин*, (red.) В. Андрійко, Київ 2004, s. 21--22.

wszelkich procesów integracyjnych. Nie rezygnując z dążeń integracyjnych do UE i NATO dyplomacja ukraińska powinna realizować koncepcję „Wielkiej Europy", gdyż tylko występując w trójkącie Bruksela-Moskwa-Kijów, Ukraina miała szansę odgrywać rolę ważnego gracza europejskiego[72].

Kluczem do powstania trójkąta była szeroko rozbudowana sieć powiązań ekonomicznych i współzależność w stosunkach ukraińsko-rosyjskich. Manżoła oceniał jednak bardzo realnie, że Rosja planuje swoją politykę w skali globalnej, Ukraina zaś tylko w regionalnej. Strategiczną linią polityki ukraińskiej wobec Rosji – zdaniem politologa – powinno być budowanie mechanizmów równoprawnego partnerstwa, dobrosąsiedzkiej konkurencji i gotowość do kompromisu w spornych sprawach gospodarczych i politycznych. Relacje ukraińsko-rosyjskie miały wprawdzie stałą tendencję dochodzenia do poziomu definiowanego jako „strategiczne partnerstwo", lecz ze względu na różnicę potencjałów bardziej odpowiadającym rzeczywistości byłoby określenie „asymetryczne strategiczne partnerstwo". Ukraina pozostając jednak w stanie współzależności z Rosją mogła stać się dopełnieniem współzależnego układu unijno-rosyjskiego. Współzależność w relacjach dwustronnych ukraińsko-rosyjskich i rosyjsko-unijnych powinna – zdaniem Manżoły – budować podobny układ na linii ukraińsko-unijnej i w konsekwencji stworzyć europejski trójkąt współpracy: Ukraina-Unia Europejska-Rosja[73].

Anatolij Hucał, zastępca dyrektora Narodowego Instytutu Problemów Bezpieczeństwa Międzynarodowego przekonywał, że realnym rozwiązaniem problemów gospodarczych Ukrainy mógł być jedynie udział we Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej z Rosją, Kazachstanem i Białorusią. Straszenie utratą niezależności było przejawem oderwania od rzeczywistości. Unię i NATO Hucał nazwał Mekkami globalizacji, które nie dają mniejszym krajom członkowskim żadnej niezależności. Przynależność do WPG dawała natomiast Ukrainie szansę na rozwój przemysłu wysokich technologii, informatyzację i rozwiązanie problemów energetycznych. Unia Europejska wyznacza takie standardy, których ekonomia ukraińska nie była w stanie spełnić. Integracja z UE mogłaby się dokonać jedynie kosztem degradacji Ukrainy do roli zaple-

---

72 В. Манжола, *Забеспечення національних інтересів України в контексті сучасних тенденцій світової політики*, [w:] *Зовнішня політика України. Матеріали парляментских слухань...*, s. 17.

73 В. Манжола, *Українсько-російське партнерство в контексті формування зовнішньополтичної стратегії України*, [w:] *Україна та Росія: як зміцнити фундамент стратегічного партнерства*, (red.) Ю. А. Левенець, Київ 2008, s. 187.

cza surowcowego, gdzie co najwyżej byłyby wytwarzane proste prefabrykaty lub organizowane montażownie gotowych produktów z podzespołów wyprodukowanych w innych częściach świata. Ukraina – zdaniem Hucała – miałaby znacznie większą szansę wpisania się w europejską przestrzeń ekonomiczną realizując różne projekty w ramach WPG[74].

Pogląd o zagrożeniach kulturowych i cywilizacyjnych płynących z Zachodu często prezentowany był przez wybitnych intelektualistów ukraińskich, między innymi profesora Siergija Pirożkowa, dyrektora Instytutu Problemów i Bezpieczeństwa Narodowego. Jego zdaniem, Rosja i Ukraina w jednakowym stopniu padły ofiarą globalizacji. Pochłonięte rozwiązywaniem kryzysów wewnętrznych stały się otwarte dla napływu negatywnych zjawisk z Zachodu – tandetnej masowej kultury, niskiej jakości towarów, masowej konsumpcji, międzynarodowej przestępczości i narkobiznesu[75].

Obraz Zachodu w świadomości znacznej części ukraińskich elit intelektualnych był podobny do tego, który dominował w poglądach ich rosyjskich kolegów. Podczas wspólnych konferencji naukowych podzielano opinie, że Stany Zjednoczone robią wszystko, by osłabić Rosję. W tym celu dążą do wzmocnienia Ukrainy, aby wykorzystać ją do wyeliminowania Rosji z basenu Morza Czarnego, marginalizacji w Europie, zepchnięcia do przestrzeni azjatyckiej. Ukraina miała posłużyć Amerykanom przede wszystkim w roli trampoliny umożliwiającej dostęp do Azji Centralnej i jej złóż nafty i gazu. Miała zatem bezwarunkowe poparcie USA dla jej dążeń do integracji z Unią Europejską i NATO, ponieważ obie te organizacje wyznaczyły sobie wspólny cel – opanowanie zasobów surowcowych Azji Centralnej[76]. Ukraina w tym układzie mogła zaoferować jedynie swoje terytorium Stanom Zjednoczonym i ułatwić realizację ich interesów geopolitycznych i ekonomicznych.

Dyskusja w Radzie Najwyższej 19 listopada 2003 roku pokazała ogromną polaryzację stanowisk partii politycznych i rządu w kwestiach polityki zagranicznej. Rozpoczynający ją szef MSZ Konstantyn Gryszczenko jako pierwszy cel wskazał integrację z UE, która miała dać Ukrainie demokrację, stabilizację i dobrobyt obywatelom. Równolegle – mówił Gryszczenko – Ukraina stara się

---

74 А. Гуцал, *Стратегічні інтереси та зовнішня політика у сучасному світі*, [w:] *Зовнішня політика України. Матеріали парляментских слухань...*, s. 20-21.

75 *Україна – Росія: пошук оптимальной моделі відносин...* , s. 8-9.

76 *Зовнішня політика України. Матеріали парляментских слухань...*, wypowiedź zastępcy przewodniczącego Komitetu Państwowego Dumy Federacji Rosyjskiej ds. Zagranicznych Julija Kwicińskiego, s. 18-19.

budować strategiczne partnerstwo ze Stanami Zjednoczonymi i Rosją. Trzy kierunki działań – przekonywał – nie zawierały żadnych sprzeczności i nie były wzajemnie wykluczającymi się. Z całości wypowiedzi można było jednak wnioskować, że Ukraina pragnęła budować z Unią Europejską strefę wolnego handlu, co było trudne do pogodzenia z umową podpisaną przez prezydenta Kuczmę dwa miesiące wcześniej w Jałcie o przynależności do WPG.

Najtrudniejsze dla Ukraińców było zrozumienie obojętności polityków europejskich dla integracyjnych pragnień Ukrainy. Nikt nie był w stanie zaryzykować wskazania nawet przybliżonego terminu członkostwa w Unii Europejskiej. Minister Gryszczenko wyjaśnił to stanem świadomości elit europejskich. „Przyczyna nie leży u nas. .... Ściana berlińska, która długo dzieliła Europę, nie znikła całkowicie z politycznego krajobrazu kontynentu. Ona się przemieściła w świadomości wielu eurostrategów, którzy siłą inercji traktują Ukrainę jako geopolityczny cień Rosji. Inercja myślenia w UE była i pozostaje problemem europejskiej integracji Ukrainy"[77].

W 2003 roku – oznajmił szef MSZ – Ukraina podjęła jako cel strategiczny decyzję o integracji euroatlantyckiej i członkostwie w NATO. Nowością było stwierdzenie, że krok ten nie wynikał z potrzeb bezpieczeństwa, lecz z zasad politycznego charakteru. Z treści wystąpienia można jedynie domyśleć się, że był logicznym zwieńczeniem procesu partnerstwa z Paktem zapoczątkowanego w latach 90. XX wieku.

W porozumieniu z NATO i Stanami Zjednoczonymi prowadzona była ukraińska polityka w basenie Morza Czarnego. Ukraina – wyjaśniał Gryszczenko – pełniła na tym obszarze rolę katalizatora procesów integracyjnych w ramach GUUAM[78]. Do Paktu Północnoatlantyckiego zamierzała zatem wnieść jako strefę wpływów obszar dający Amerykanom bezpośrednie sąsiedztwo z bogatymi w surowce energetyczne krajami nadkaspijskimi i Azji Centralnej. W tym kontekście teza o braku sprzeczności z interesami Rosji w tym regionie brzmiała dość kuriozalnie.

Niektórzy deputowani związani z obozem prezydenckim podzielali racje wyłożone przez szefa MSZ i zachęcali do bardziej intensywnego dialogu z Brukselą na rzecz uzyskania przez Ukrainę w 2004 roku statusu członka stowarzyszonego z UE, podważali sens przynależności do WPG, nawoływali do

---

[77] Tamże, s. 54.
[78] Tamże, s. 55.

większej aktywności na rzecz integracji w ramach GUUAM[79]. Borys Tarasiuk podzielając całkowicie prozachodni kurs prezydenta Kuczmy i dystansując się od jego decyzji w sprawie WPG, wyraził przekonanie, że „Ukraina wraz Polską, Europą Środkowo-Wschodnią, Niemcami i Francją jest zdolna zbudować mocne podwaliny stabilizacji i bezpieczeństwa w Europie"[80].

Lewicowa opozycja nowe koncepcje polityki zagranicznej Ukrainy lokowała w przedziale pojęć między naiwnością, szaleństwem i zdradą narodowych interesów. Iwan Riszniak występując w imieniu Partii Agrarnej Ukrainy sugerował, że aktualny kurs w polityce zagranicznej jest podyktowany przez Międzynarodowy Fundusz Walutowy, NATO lub rząd USA. Władze Ukrainy zapatrzone w dominację amerykańską zupełnie nie uwzględniały charakteru relacji Rosji i Unii Europejskiej, ani pozycji Chin we współczesnym świecie[81]. Zdaniem deputowanego było to kreowanie polityki zagranicznej bez uwzględniania światowych i europejskich realiów.

Iwan Bokij przewodniczący frakcji Socjalistycznej Partii Ukrainy oznajmił, że „kuczmowszczyzna" nie jest zdolna do pozbycia się syndromu młodszego brata. Dawni funkcjonariusze radzieccy, przyzwyczajeni do służenia, byłego rosyjskiego hegemona chcieli tylko zastąpić amerykańskim. Prognozował, że nie nastąpi żadne zbliżenie z Unią Europejską „za panowania obecnego reżimu z jego awanturnictwem, pogrążeniem w korupcji, totalitarną polityką wewnętrzną i odrazą do współpracy międzynarodowej". Według SPU polityka zagraniczna prezydenta i jego rządu była realizowana w interesie poszczególnych osób z otoczenia Kuczmy. Sam prezydent, aby poprawić swoją reputację na arenie międzynarodowej wysłał wojsko do Iraku, chociaż agresja amerykańska na ten kraj przyniosła Ukrainie ogromne straty w wyniku zerwania kontraktów handlowych[82].

Najgorszą recenzję nowej koncepcji polityki zagranicznej Kuczmy wystawiła Komunistyczna Partia Ukrainy. Jej przewodniczący Petro Symonienko wskazywał liczne przykłady wykonywania poleceń USA, które przynosiły ogromne straty Ukrainie. Dotyczyło to szczególnie zerwania, w ramach sankcji wymuszonych przez Waszyngton, kontraktów z Iranem wartości 500 mln dolarów i uczestnictwa w hańbiącej wojnie w Iraku. Plan przystąpienia

---

79 Tamże, przemówienie Stanisława Staszewskiego, przewodniczącego Komitetu Polityki Zagranicznej Rady Najwyższej Ukrainy, s. 59-61.

80 Tamże, s. 63.

81 Tamże, s. 66.

82 Tamże, s. 70.

do NATO nazwał zgodą na udział w międzynarodowym awanturnictwie tej organizacji, włączenie Ukrainy do strefy wpływów USA „w roli państwa, jeżeli nawet nie wrogiego Rosji, to na pewno nie przyjaznego"[83].

Rozbieżność poglądów wśród politycznych elit ukraińskich na temat polityki zagranicznej państwa nie pozwalała na skuteczną realizację żadnej koncepcji. Trudno zresztą określić, czy jakąkolwiek z nich traktowano poważnie, jako cel sam w sobie. Idea integracji europejskiej nie została poparta żadnymi działaniami przystosowawczymi, idea integracji euroatlantyckiej miała przeciwko sobie zdecydowaną większość ukraińskiego społeczeństwa i groziła zerwaniem więzi gospodarczych z Rosją, do czego nie mogły dopuścić klany, których fortuny wyrosły na współdziałaniu z rynkiem rosyjskim, i które miały realny wpływ na decyzje prezydenta i jego otoczenia. Logika działań prezydenta Kuczmy, a w szczególności prozachodnia retoryka i proamerykańskie gesty, były raczej instrumentami służącymi równoważeniu wpływów Rosji. Nastroje prorosyjskie znacznej części społeczeństwa ukraińskiego oraz uzależnienie od dostaw surowcowych i rynku zbytu północnego sąsiada stanowiły mocne atuty w rękach Kremla, które mogły być wykorzystane przeciw ukraińskiej suwerenności. Elity władzy i pieniądza, które tak dużo zawdzięczały istnieniu niepodległego państwa, poszukiwały zatem środków zapewniających jego bezpieczeństwo zarówno w wymiarze polityki wewnętrznej, jak zagranicznej. Ukraina w temacie integracji nie miała dobrego wyjścia, każde bowiem nadmierne zbliżenie, ze Wschodem czy Zachodem, z punktu widzenia władz niosło potencjalne zagrożenia. Ze Wschodem, ponieważ mogło zwiększyć uzależnienie od Rosji, z Zachodem, gdyż groziło utratą rynku rosyjskiego i przez to, interesom oligarchów. W wymiarze międzynarodowym ruch Ukrainy w jakąkolwiek stronę naruszyłby akceptowaną przez Unię i Rosję stabilizację geopolityczną.

Entuzjaści integracji z Zachodem przyznawali, że czynnika rosyjskiego nie da się ominąć. Pozycja polityczna i militarna Rosji w świecie, stałe członkostwo w Radzie Bezpieczeństwa ONZ czyniło z niej istotnego gracza politycznego, z którym liczyła się Europa. W przypadku Ukrainy nie bez znaczenia był fakt, że ponad połowa mieszkańców państwa chciała właśnie integrować się z Rosją[84]. W ocenie Narodowego Centrum Problemów Integracji Euroatlantyckiej problemem sąsiedztwa z Rosją było to, że nie podejmowała ona prób wciąg-

---

[83] Tamże, s. 74-75.

[84] Opracowanie Narodowego Centrum Problemów Integracji Euroatlantyckiej: *Зовнішня політика України: здобутки і проблеми*, (red.) В. А. Рехкало, В. А. Шахов, Київ 2007, s. 18.

nięcia Ukrainy do współpracy na zasadach równego partnerstwa, lecz tylko w roli satelity. W Europie natomiast istniała tendencja do postrzegania Ukrainy w roli najbliższego partnera Rosji, a obu krajów jako jednolitej przestrzeni ekonomiczno-politycznej[85]. Harmonijne stosunki rosyjsko-unijne były w tym układzie wielkim wyzwaniem dla Ukrainy. Tkwiło w tym zagrożenie marginalizacją, ale jednocześnie stanowiło szansę realizacji dwóch celów – przyśpieszenia integracji z Unią oraz zachowania współpracy z Rosją w roli suwerennego podmiotu. Idealnym rozwiązaniem byłby projekt „Wielkiej Europy" i trójkąta Unia-Rosja-Ukraina, co wiązało się z uznaniem Ukrainy przez obie strony w roli równorzędnego sobie podmiotu[86].

Zwolennicy kursu prozachodniego podkreślali, że chociaż Ukraina posiadała niemal takiej samej wielkości obroty handlowe z Unią Europejską (30,5% całości wymiany z zagranicą) i Rosją (29%), to zachodni partner dysponował większym potencjałem ekonomicznym oraz znajdował się „pod wojskowym protektoratem USA"[87]. Unia Europejska mając parasol ochronny Stanów Zjednoczonych stanowiła zatem strefę stabilizacji politycznej i dobrobytu, do której powinna podążać Ukraina.

Próba zerwania z inercją w polityce zagranicznej i faktycznie statusem państwa buforowego przez obóz „pomarańczowych" w 2005 roku nie wywołała na Zachodzie dostatecznego zainteresowania, aby wesprzeć nowe władze Ukrainy w ich dążeniach do wyjścia z cienia Rosji, ani tym bardziej uznania w roli liczącego się partnera na Wschodzie.

3. Stosunki z Rosją i Białorusią

Pierwsza kadencja Leonida Kuczmy przebiegała w czasie gdy Rosja i Białoruś podpisywały kolejne umowy integracyjne, których zwieńczeniem było powołanie wspólnego Państwa Związkowego[88]. Z Moskwy i Mińska płynęły do Kijowa apele o przyłączenie się do budowania sojuszu postradzieckich państw słowiańskich. Trzy kraje łączyła bliskość kultury, języka, dziesięciolecia wspólnej sowieckiej państwowości, powiązania ekonomiczne i podobieństwo świa-

---

85 Tamże, s. 19.

86 Tamże, s. 21.

87 Г. Надтока, *Україна між Росією та ЄС: пошук пріритетів стратегічного розвітку*, [w:] *Україна та Росія: як зміцнити фундамент стратегічного партнерства*..., s. 254-255.

88 E. Mironowicz, *Polityka zagraniczna Białorusi 1990-2010*, Białystok 2011, s. 62-82.

topoglądów postkomunistycznej nomenklatury. Bazując na tych elementach Rosja dążyła do odbudowania wspólnej przestrzeni politycznej, ekonomicznej i obronnej. Miała po swojej stronie Białoruś. Ukraina bliską współpracę chciała kontynuować jedynie na gruncie gospodarczym, lecz z pozycji suwerennego państwa. Zdecydowanie odmawiała udziału w sformalizowanych sojuszach polityczno-militarnych z udziałem Rosji.

Politolodzy ukraińscy podkreślali, że o charakterze stosunków z Rosją niewiele mówiły oficjalne deklaracje polityków. Rzeczywiste wpływy Rosji na Ukrainie były większe niż pokazywano w sondażach, naukowym piśmiennictwie, czy publicystyce. Bazowały one „nie tyle na historycznej, językowej, kulturowej i mentalno-psychologicznej bliskości, o której tak dużo się mówiło, lecz bardziej na powiązaniach interesów politycznej i wpływowej biznesowej elity"[89]. Istota tych powiązań znajdowała się poza możliwościami naukowego opisu. Czynnik rosyjski nie ograniczał się interesami, czy działalnością samej Rosji. Panująca ukraińska elita kierowała się iluzją Rosji, jako ostatniej nadziei na rozwiązanie wszelkich problemów. Pragnęła niezależności, lecz jednocześnie chciała, aby Rosja miała możliwość naprawiania ukraińskiej polityki, gdyby ta prowadziła do jakiejś katastrofy w wymiarze ekonomicznym, społecznym, czy cywilizacyjnym.

Zwolennicy ścisłej współpracy z Rosją podkreślali przede wszystkim efekty współdziałania rosyjsko-ukraińskiego w minionych dziesięcioleciach. Wszystko co na Ukrainie miało wartość ponadczasową i uniwersalną lub dawało miejsce w czołówce światowej powstało przy udziale czynnika rosyjskiego. Prezentowano osiągnięcia naukowe, w dziedzinie przemysłu lotniczego i zbrojeniowego. Dodatkowym argumentem była zdolność Rosji do wychodzenia z kryzysów politycznych i gospodarczych oraz wskazywanie potencjalnych możliwości północnego sąsiada[90]. Od czasu uzyskania niepodległości przez Ukrainę temat normalizacji stosunków z Rosją był przedmiotem nieustannych publicznych debat i ideologicznych batalii[91].

---

[89] О. Дергачов, *Провідні українські політичні актори в пошуках парадигми стосунків із Росією*, [w:] *Україна та Росія: як зміцнити фундамент стратегічного партнерства...*, s. 259.

[90] Ю. Пахомов, *Преодолеть преграды на пути взаимодействия Украины и Росии*, [w:] *Україна та Росія: як зміцнити фундамент стратегічного партнерства...*, s. 194-195.

[91] П. Сліпець, *Асиметрія сучасного світопорядку як контекст взаємовідносин України та Росії*, [w:] *Україна та Росія: як зміцнити фундамент стратегічного партнерства...*, s. 206.

Ukraińscy obserwatorzy życia politycznego stawiali niekiedy tezę, że państwowi przywódcy w polityce wobec Rosji kierowali się inną logiką niż większość elit politycznych. Wynikać to miało z racji zajmowanego stanowiska. Prezydenci – Krawczuk i Kuczma – bez względu na ich wcześniejsze poglądy, po objęciu najwyższego urzędu stawali się strażnikami instytucji niepodległego państwa[92]. Pozycja polityczna prezydenta warunkowana była zakresem suwerenności Ukrainy. Niepodległa Ukraina była przecież alternatywą Radzieckiej Ukrainy. Dlatego naturalną postawą każdego szefa niepodległego państwa ukraińskiego było dążenie do zapewnienia równoprawnych relacji z Rosją.

Początek prezydentury Leonida Kuczmy był okresem podejmowania intensywnych wysiłków nad unormowaniem stosunków z Rosją i poszukiwania rozstrzygnięć wielu spornych problemów, których nie udało się rozwiązać jego poprzednikowi, Leonidowi Krawczukowi. Kuczma osiągnął sukces w wyborach prezydenckich w 1994 roku głosząc hasła zbliżenia z Rosją, był zatem konsekwentny, lecz jednocześnie w relacjach z północnym sąsiadem zdecydowanie kierował się ukraińskim interesem państwowym i narodowym. Credo jego polityki wobec Rosji zawarte było we fragmencie przesłania do Rady Najwyższej z 4 kwietnia 1995 roku, w którym stwierdził: „stosunki z Rosją były dla nas, są i będą strategicznie ważnymi i priorytetowymi. Ukraina, tak jak to było wcześniej, będzie bronić zasady równości we wzajemnych relacjach między Ukrainą i Federacją Rosyjską"[93].

Podczas pierwszego spotkania Kuczmy w roli prezydenta Ukrainy z Borysem Jelcynem 21 października 1994 roku w Moskwie uzgodniono konieczność opracowania traktatu regulującego całokształt stosunków międzypaństwowych. Miał on być podpisany w Kijowie podczas oficjalnej wizyty Jelcyna na Ukrainie[94]. Oczekiwano, że przy deklarowanej woli obu stron w znalezieniu kompromisowych rozwiązań, tekst dokumentu zostanie uzgodniony w ciągu kilku miesięcy. O skali problemów występujących w relacjach między Rosją i Ukrainą świadczy fakt, że traktat został podpisany dopiero w maju 1997 roku

---

92 О. Дергачов, *Провідні українські політичні актори в пошуках парадигми стосунків із Росією*, [w:] *Україна та Росія: як зміцнити фундамент стратегічного партнерства...*, s. 260.

93 Л. Кучма, *Звернення Президента України до Верховної Ради України 4 квітня 1995 р.*, „Голос України", 06.04.1995.

94 А. Зленко, *Дипломатия и политика. Украина в процессе динамичних геололитических перамен*, Харьков 2004, s. 430.

Do najtrudniejszych tematów należała sprawa podziału postradzieckiej Floty Czarnomorskiej i warunków stacjonowania rosyjskiej marynarki wojennej w Sewastopolu. Niemniej ważny był problem ukraińskiego długu za rosyjskie surowce energetyczne, który systematycznie narastał. Kwestią sporną pozostawała także sprawa aktywów i pasywów byłego ZSRR poza jego granicami. Chodziło zarówno o podział długu, jak i nieruchomości. Rosja postulowała zastosowanie tzw. wariantu zerowego, czyli siebie w roli jedynego spadkobiercy ZSRR, z prawem do wszystkich aktywów i zobowiązaniem do spłaty wierzytelności upadłego imperium. Ukraina zgodziła się na takie rozwiązanie w porozumieniu z Rosją podpisanym przez premiera Witalija Masoła 9 grudnia 1994 roku w Moskwie. Wkrótce jednak Ukraińcy zorientowali się, że aktywa ZSRR za granicą były znacznie większe niż jego długi. Bezskutecznie domagali się rewizji porozumienia z grudnia 1994 roku, Rada Najwyższa nigdy nie ratyfikowała tego dokumentu[95]. Świat jednak zdecydowanie opowiadał się za opcją rosyjską, uwzględniając przede wszystkim fakt, że daje ona wyłączność prawa Rosji do radzieckich arsenałów jądrowych oraz ze względu na jej wiarygodność w sprawie wierzytelności. Kasa państwowa Ukrainy była zupełnie pusta i o jakiejkolwiek spłacie przez nią zobowiązań finansowych upadłego imperium nie mogło być mowy. Była to jedna z niewielu spornych kwestii w stosunkach między Kijowem i Moskwą, której rozwiązanie nie satysfakcjonowało strony ukraińskiej.

Projekt traktatu międzypaństwowego był gotowy w lutym 1995 roku z wyłączeniem sprawy Floty Czarnomorskiej i baz rosyjskich na Krymie. Najdłużej negocjowano nad rosyjską propozycją podwójnego obywatelstwa dla Rosjan mieszkających na Ukrainie i Ukraińców mieszkających w Rosji. W przypadku Ukrainy chodziło o status około 20% jej obywateli. Dlatego sukcesem negocjacyjnym władz ukraińskich było niedopuszczenie do pojawienia się zapisów o podwójnym obywatelstwie w treści traktatu[96].

Rosja zgadzała się na zachowanie istniejących granic, tym samym wyrażała gotowość definitywnej rezygnacji z wszelkich pretensji terytorialnych, lecz podpisanie traktatu warunkowała uzgodnieniem porozumienia w sprawie Floty Czarnomorskiej i jej baz w Sewastopolu. Temat ten był zastrzeżony do rozstrzygnięcia przez prezydentów obu krajów, którzy zajmowali się nim pod-

---

95 Tamże, s. 432-437.

96 T. Olszański, *Ukraina wobec Rosji: stosunki dwustronne i ich uwarunkowania*, Prace OSW, Warszawa 2001, s. 7.

czas kilku roboczych spotkań. 9 czerwca 1995 roku Kuczma i Jelcyn podpisali w Soczi porozumienie w sprawie podziału Floty, zgodnie z którym Rosja otrzymała 81,7% okrętów, zaś Ukraina 18,3%[97]. Anatolij Złenko pisze, że zawarte porozumienie dotyczyło także dyslokacji rosyjskiej marynarki i lotnictwa na Krymie[98]. Jest to jednak mało prawdopodobne, gdyż rozmowy wokół tego problemu toczyły się jeszcze prawie dwa lata z udziałem prezydentów, premierów, ministrów spraw zagranicznych, ambasadorów i specjalnych negocjatorów z obu krajów.

28 maja 1997 roku podpisano Umowę międzyrządową regulującą status wojsk rosyjskich na terenie Ukrainy[99]. Umowa określała zasady dyslokacji jednostek wojskowych, zobowiązywała władze Rosji do informowania rządu Ukrainy o planowanych nominacjach dowódców (art. 3). Zabraniała Rosji dysponowania bronią jądrową na okrętach stacjonujących na wodach terytorialnych Ukrainy (art. 5). Wojsko rosyjskie miało przede wszystkim szanować suwerenność Ukrainy i nie podejmować żadnych działań niezgodnych z ukraińskim ustawodawstwem (art. 6). Wszelkie ruchy okrętów i samolotów rosyjskich powinny być uzgadniane z kompetentnymi przedstawicielami władz Ukrainy (art. 8 i 9). Wojskowi rosyjscy i członkowie ich rodzin za czyny popełnione terenie Ukrainy mieli być poddani jurysdykcji prawa ukraińskiego (art. 19). Umowa miała wejść w życie 6 lipca 1999 roku. W marcu 2000 roku podpisano dodatkowe uzgodnienia o warunkach stacjonowania i dyslokacji wojsk rosyjskich na Krymie. Miała obowiązywać 20 lat od chwili podpisania, Rosja corocznie płaciła za arendę 18,5 tys. hektarów ziemi, położonej głównie wokół Sewastopola, prawie 98 mln dolarów[100].

31 maja 1997 roku prezydenci Kuczma i Jelcyn podpisali w Kijowie długo negocjowany Traktat o przyjaźni, współpracy i partnerstwie między Ukrainą i Federacją Rosyjską[101]. W artykule 1 napisano, że Traktat jest zawarty między suwerennymi i równymi krajami, które wzajemne stosunki opierają na szacunku i ufności, strategicznym partnerstwie i współ-

---

97 *Україна та Росія у системі міжнародних відносин: стратегічна перспетива*, (red.) Б. О. Парахоньский, Київ 2001, s. 102.

98 А. Зленко, *Дипломатия и политика*..., s. 440.

99 *Угода між Україною і Російською Федерацією про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України*, http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=643_076 [02.01.2012].

100 *Україна та Росія у системі міжнародних відносин*..., s. 103.

101 *Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією*, http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=643_006 [02.01.2012].

pracy. Obie strony zapewniały o wzajemnym uznaniu integralności terytorialnej i nienaruszalności granic (art. 2). Dokument zawierał zobowiązania stron do pokojowego rozwiązywania konfliktów, niestosowania siły, ani groźby jej użycia, w tym także nacisków ekonomicznych, w celu wymuszania ustępstw partnera (art. 3). Ukraińcy świadomi uzależnienia od rosyjskich dostaw surowcowych, uzyskali traktatową gwarancję niewykorzystywania tego atutu przez partnera. Z punktu widzenia interesów Rosji istotny natomiast był artykuł 6, w którym strony zobowiązywały się powstrzymywać od jakichkolwiek działań lub poparcia dla takowych, gdyby były one skierowane przeciwko drugiemu krajowi podpisującemu Traktat. Ukraina i Rosja gwarantowały sobie także, że nie będą zawierać układów z państwami trzecimi skierowanych przeciwko drugiej stronie oraz nie dopuszczą, aby ich terytorium było wykorzystane ze szkodą dla bezpieczeństwa partnera. Traktat zawarto na 10 lat, automatycznie miał być przedłużany na kolejne dziesięciolecie, gdyby żadna ze stron nie wniosła propozycji wycofania z zobowiązań, co najmniej 6 miesięcy przed upływem terminu jego obowiązywania (art. 40).

Traktat i porozumienia dotyczące stacjonowania rosyjskich sił zbrojnych na Krymie stanowiły kompromisowe rozwiązanie sporów trwających od rozpadu ZSRR oraz powstania suwerennych państw Rosji i Ukrainy. Znany z umiarkowanych poglądów i wyważonych opinii ukraiński dyplomata, Anatolij Złenko, oceniał, że dokumenty podpisane w maju 1997 roku przez prezydentów Jelcyna i Kuczmę były pierwszym przejawem normalizacji między obu krajami. Zauważył jednak, że nieobecny w tym czasie w Kijowie szef MSZ Ukrainy Giennadij Udowenko składał podpis w Portugalii pod Kartą o indywidualnym partnerstwie Ukrainy z NATO[102]. W 1997 roku było już oczywiste, że Pakt Północnoatlantycki zostanie rozszerzony na Wschód i znajdzie się w sąsiedztwie Ukrainy. Perspektywa uczynienia z Ukrainy strefy buforowej między NATO i Rosją sprawiła, że prezydent Kuczma podjął decyzje o takim uporządkowaniu stosunków z Paktem, aby zachodnia granica Ukrainy nie stała się nową linią podziałów w Europie. Minister Udowenko przebywając w Brukseli w marcu 1997 roku zgłosił nawet deklarację o woli Ukrainy uzyskania członkostwa w NATO[103]. Trudno określić, w jakim stopniu układanie się Ukrainy z Paktem Północnoatlantyckim wpłynęło na kształt

---

102 А. Зленко, *Дипломатия и политика*..., s. 449.

103 M. Orzechowski, *Stosunki Ukrainy z Federacją Rosyjską*, [w:] *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*, (red.) M. Pietraś, T. Kapuśniak, Lublin 2007, s. 183.

negocjacji z Rosją, lecz w polityce zagranicznej Kuczma osiągnął ogromny sukces. Prezydentowi udało się uzyskać traktatowe gwarancje ze strony Rosji dla integralności terytorialnej Ukrainy, uznanie jej suwerenności nad Sewastopolem oraz równoprawność w stosunkach dwustronnych. Partnerstwo z NATO i podkreślanie gotowości do członkostwa w tej organizacji stworzyło dyplomacji ukraińskiej mocny atut w kształtowaniu relacji politycznych z Rosją.

Traktat z 31 maja 1997 roku tworzył podstawy do dalszych umów i porozumień międzypaństwowych. Podczas pierwszej oficjalnej wizyty prezydenta Kuczmy w Moskwie na przełomie lutego i marca 1998 roku podpisano szereg porozumień o charakterze gospodarczym. Regulowały one kwestie celne, podatkowe, prawno-normatywne, prywatyzacyjne z udziałem obywateli obu krajów, sprzyjały budowaniu wspólnej przestrzeni gospodarczej. Nie miało to jednak realnego przełożenia na wielkość obrotów handlowych między stronami z powodu kryzysu finansowo-ekonomicznego w Rosji, który spowodował załamanie ukraińskiego eksportu i poważne ograniczenie importu. Krach na rynku rosyjskim jesienią 1998 roku uświadomił kijowskim politykom, jak mocno stan gospodarki Ukrainy zależny był od kondycji ekonomicznej północnego sąsiada[104].

Stosunki gospodarcze ukraińsko-rosyjskie do 1998 roku regulowało 80 umów międzypaństwowych. Baza prawna była dostatecznie szeroka, lecz nie rozwiązywała ona wszystkich problemów, które w dużej mierze wynikały z podziału jednolitej radzieckiej przestrzeni ekonomicznej na gospodarki narodowe suwerennych państw. Przedmiotem sporu ukraińsko-rosyjskiego stały się nie tylko radzieckie aktywa zagraniczne, lecz także wewnętrzne. Rosja również i w tym przypadku trzymała się „wariantu zerowego". Wszystko to, co znajdowało się na obszarze suwerennych państw stawało się ich własnością. Ukraina wprawdzie zaakceptowała takie rozwiązanie na szczeblu rządowym, lecz nie znalazło to potwierdzenia w postaci odpowiedniej uchwały Rady Najwyższej[105]. Większość deputowanych chciało dokonać wyceny wartości majątku ZSRR, a następnie podziału aktywów proporcjonalnie do wkładu każdej republiki w jego wytworzenie.

---

[104] А. Кудряченко, *Особенности стратегического сотрудничества Украины с Россией на современном этапе развития*, [w:] *Україна та Росія: як зміцнити фундамент стратегічного партнерства*..., s. 244.

[105] О. Білорус, О. Черниш, *Сучасні проблеми економічної стратегії партнерства України та Росії*, [w:] *Україна та Росія: як зміцнити фундамент стратегічного партнерства*..., s. 203.

Ukraińscy ekonomiści w zakresie relacji gospodarczych z Rosją wymieniali szereg problemów, które mimo upływu lat pozostawały nierozwiązywalne. Wymieniali je w kolejności:

- energetyczna i surowcowa zależność Ukrainy od Rosji,
- zadłużenie Ukrainy wobec Rosji i zabezpieczenie długu majątkiem państwowym,
- przerwy w dostawach surowców energetycznych i manipulowanie przez Rosję cenami niezależnie od uwarunkowań ekonomicznych,
- zamiana przerwanych cykli technologicznych i systemów kooperacji przemysłowej dawnego ZSRR w jednolity kompleks gospodarczy Federacji Rosyjskiej, co spowodowało zwiększenie technologicznej zależności Ukrainy od Rosji,
- podporządkowanie technologicznej kooperacji kompleksów wojskowo-przemysłowych obu krajów interesom Federacji Rosyjskiej,
- zwlekanie z opłatami rosyjskich przedsiębiorstw wobec ukraińskich partnerów,
- dążenie Rosji do ustanowienia kontroli nad infrastrukturą przesyłową i energetyczną Ukrainy,
- niestabilna polityka Rosji wobec importu ukraińskiej produkcji,
- brak uzgodnień wspólnych działań na rynkach innych krajów, co najczęściej prowadziło do ograniczania ukraińskiego eksportu,
- szeroki zakres działalności rosyjskiej szarej sfery i mocno skryminalizowanej ekonomiki na terytorium Ukrainy,
- dewastacja środowiska naturalnego przez rosyjskie jednostki wojskowe dyslokowane na Ukrainie, co wymagało dużych nakładów z ukraińskiego budżetu na likwidację skutków zanieczyszczeń[106].

Niezależnie od wymienionych problemów Ukraina była skazana na współpracę gospodarczą z Rosją, która była jej największym partnerem handlowym. Około jednej trzeciej wymiany ukraińskiej z rynkami zagranicznymi przypadało na Rosję. W 1997 roku odnotowano rekordowy poziom obrotów wielkości 11,6 mld dolarów. Kryzys finansowy w Rosji spowodował załamanie handlu w dwu następnych latach. W 1998 roku bilans obrotów wynosił blisko 10 mld dolarów, zaś w 1999 roku jedynie 8,3 mld. Dopiero stabilizacja ekonomiczna

[106] Tamże.

w Rosji w 2000 roku spowodowała skokowy wzrost wymiany handlowej do 11,5 mld[107].

Kilkunastoprocentowe spadki i wzrosty warunkowane były sytuacją wewnętrzną północnego sąsiada. Wpływało to szczególnie na bilans handlowy z Rosją, który zawsze był niekorzystny dla Ukrainy ze względu na konieczność zakupu surowców energetycznych. Spadek wartości eksportu w okresie kryzysu lat 1997-1998 był ponaddwukrotnie większy niż importu. W 1999 roku eksport do Rosji w porównaniu z 1997 roku skurczył się o 33%, import zaś o 22%[108]. W dużej mierze było to wynikiem wprowadzenia ceł przez Rosję na niektóre towary importowane z Ukrainy. Nałożenie ceł na cukier przez ukraińskich publicystów zostało nawet nazwane „wojną cukrową"[109]. Cła importowe wprowadzane przez Rosję w okresie kryzysu sięgały nawet 40% wartości towaru. W okresie dobrej prosperity 2000 roku wartość eksportu stanowiła jedynie 60% importu. Stabilizacja ekonomiczna w Rosji powodowała, że ukraiński eksport na ten rynek szybko wzrastał i bilans był bardziej zrównoważony. W strukturze importu surowce stanowiły 63% wartości towarów dostarczonych z Rosji i była to wartość zbliżona do całej kwoty ukraińskiego eksportu na rynek rosyjski[110]. Przy braku dywersyfikacji dostaw surowców energetycznych ich zakup w Rosji lub za jej pośrednictwem, na przykład w Turkmenistanie, był nieunikniony. Ukraińscy analitycy pokazywali rywalizację gospodarczą dwóch suwerennych podmiotów prawa międzynarodowego i oskarżali władze Rosji o utrudnianie dostępu ukraińskich towarów na swój rynek, o wprowadzanie ceł importowych i eksportowych na surowce energetyczne[111]. Świadczyło to o tym, że każda ze stron kierowała się własnymi interesami państwowymi i narodowymi. Elity ukraińskie, pragnęły suwerenności, lecz niekiedy trudno im było pogodzić się z faktem, że Moskwa traktuje Ukrainę jako państwo, które musi ponosić konsekwencje swojej niepodległości, a jej obywatele byli zmuszeni płacić więcej za gaz niż mieszkańcy Rosji.

Między obu krajami toczył się także spór o prawo własności do marek produktów powszechnie znanych i produkowanych zarówno w Rosji jak i na Ukrainie w czasach radzieckich. Chodziło o nazwy win, koniaków, herbaty,

---

107 *Україна та Росія у системі міжнародних відносин...*, s. 111-112.

108 Tamże, s. 113.

109 К. Зварыч, *Торговая война с Россией: годовщина первая*, „Зеркало недели", nr 5, 30.08. 1997.

110 *Україна та Росія у системі міжнародних відносин...*, s. 113.

111 К. Зварыч, *Торговый мир с Россией*, „Зеркало недели", nr 47, 22.11.1997.

majonezu, lodów, cukierków, które były symbolami towarów cenionych i poszukiwanych przez obywateli radzieckich. Rosja zastrzegła sobie prawo intelektualnej własności do nazw tych produktów, Ukraina zaś traktowała te działania jako stawianie sztucznych barier utrudniających współpracę gospodarczą. Ukraińskie towary o takiej samej nazwie, jak produkowane w Rosji, miały ogromne trudności z dostępem do rynku rosyjskiego[112].

22 grudnia 2000 roku w Moskwie z udziałem prezydentów Leonida Kucz-my i Władimira Putina odbyło się Rosyjsko-Ukraińskie Forum Przedsiębiorczości i Bankowości. Jego celem miało być przełamanie barier utrudniających wymianę handlową i kooperację w dziedzinie wytwórczości. Obie strony deklarowały wolę współpracy i zapewniały o wyjątkowym traktowaniu partnera. Rosja udzieliła Ukrainie pożyczki w wysokości około 1,25 mld dolarów na pokrycie kosztów zakupu gazu[113]. Efekty dwustronnych uzgodnień moskiewskich przełożyły się na kooperacje szczególnie w sferze technologii informatycznych i ich eksportu na rynkach trzecich oraz przywrócenie ważnej dla obu krajów współpracy w dziedzinie energetyki jądrowej. Utworzono także wspólne centra innowacyjno-technologiczne, które miały zajmować się badaniami w zakresie produkcji lekarstw, aparatury medycznej, biotechnologii, inżynierii genetycznej i analizy biochemicznej[114]. Rosja zaangażowała ogromne środki w badania i wdrażanie najnowszych technologii oraz umożliwiła do nich dostęp ukraińskim specjalistom. Była to próba przekonania ukraińskiego partnera do sensowności integracji w przestrzeni euroazjatyckiej.

Na przełomie stuleci, 270 ukraińskich przedsiębiorstw tzw. kompleksu przemysłowo-obronnego kooperowało z 244 rosyjskimi firmami zbrojeniowymi. Kompletowanie poszczególnych rodzajów broni wymagało dostaw około 7 tys. elementów i podzespołów z Ukrainy do Rosji i około 8 tys. z Rosji do Ukrainy. Przemysł lotniczy Ukrainy otrzymywał z Rosji blisko 70% podzespołów oraz 95% materiałów i surowców. Większość rosyjskich wojskowych helikopterów i samolotów transportowych była wyposażona w ukraińskie silniki. Najbardziej aktywną współpracę wojskową oba kraje prowadziły w dziedzinie rakiet kosmicznych. Wspólny projekt „Powietrzny start" przewidywał wykorzystanie samolotów An-124 i An-225 do umieszczenia na orbicie małych satelitów telekomunikacyjnych „Intersputnik-100M", pozwalających zbudowanie najno-

---

112 *Україна та Росія у системі міжнародних відносин...*, s. 115.

113 *Президент України Л.Кучма відвідав Російську Федерацію*, „Свобода", nr 52, 29.12.2000.

114 *Україна та Росія у системі міжнародних відносин...*, s. 128.

wocześniejszych systemów łączności i zwiększenie jakości przekazu informacji drogą elektroniczną. Banki rosyjskie kredytowały wykonanie zamówień z Indii dla ukraińskich dostawców samolotów Su-30MKY. Oba kraje współpracowały w budowaniu systemów radiolokacyjnych nowego typu[115].

Zakres współpracy wojskowej ukraińsko-rosyjskiej wskazywał na bardzo wysoki stopień współzależności i zaufania z obu stron. W tym kontekście projekty integracji z NATO zgłaszane przez część rządzącej ukraińskiej klasy politycznej wyglądały bardziej jak karta przetargowa w relacjach z Rosją lub brak rozeznania w rzeczywistym stanie stosunków ukraińsko-rosyjskich.

Największa współzależność Ukrainy i Rosji była związana z dostawami i tranzytem gazu. Ukraina była jednym z najważniejszych odbiorców rosyjskiego gazu. Na początku lat dziewięćdziesiątych zużywała 115 mld metrów sześciennych tego surowca, i chociaż do 2000 roku zmniejszyła zapotrzebowanie do 69 mld, to wciąż pozostawała ogromnym rynkiem zbytu. Przez terytorium Ukrainy, Rosja eksportowała większość tego surowca do Europy Środkowej i Zachodniej[116]. Ukraina, chociaż otrzymywała gaz po preferencyjnych cenach, miała ogromne kłopoty z regulowaniem należności płatniczych wobec Rosji. Ponieważ sieci przesyłowe gazu należały do Ukrainy, w przypadku wstrzymywania dostaw za brak opłat, rekwirowany był surowiec przeznaczony dla odbiorców spoza WNP. Jednocześnie na handlu rosyjskim gazem wyrastały fortuny ukraińskich oligarchów. Zdaniem znawców przedmiotu ten sektor ukraińskiej gospodarki należał do najbardziej skryminalizowanych[117].

Ukraina kupowała także gaz z Turkmenistanu, było to około 20-25% całości zapotrzebowania. W 1997 roku Turkmenistan wstrzymał dostawy z powodu niesystematyczności opłat. W przeciwieństwie do Rosji był niezależny od ukraińskich usług tranzytowych. Dostawy gazu turkmeńskiego wznowiono dopiero w 1999 roku, lecz w znacznie zmniejszonej objętości.

---

115 Tamże, s. 129-130.

116 Według źródeł ukraińskich Rosja do Europy Zachodniej i Środkowej przesyłała 80% swojego gazu przez Ukrainę. „W czasach gdy budowano gazociągi nikomu z kierownictwa ZSRR w najstraszniejszym śnie nie mogło wpaść do głowy, że ówczesne operetkowe republiki, staną się kiedyś niezależnymi państwami. Jednak stało się, jak stało. ZSRR rozpadł się, i chociaż gazociągi działały tak jak wcześniej, spadkobiercy komunistycznego imperium – nowe państwa – musiały dogadywać się, jak dzielić zyskami i stratami" – pisał anonimowy publicysta w czasopiśmie wydawanym przez MSZ Ukrainy: *Дискуія про Східну Європу між Ванкувером, Брюсселем і Владивостоком*, „Зовнішні справи", 2008, nr 6, s. 13.

117 T. Olszański, *Ukraina wobec Rosji*..., s. 10.

Rosyjski monopolista w handlu gazem – Gazprom – dążył do przejęcia kontroli nad ukraińskimi systemami przesyłowymi. Oferta kupna akcji ukraińskiego odpowiednika – Ukrhazpromu – była systematycznie odrzucana. Firma ta przynosiła ogromne zyski klanom i politykom uczestniczącym w procederze nielegalnego przejmowania gazu i jego odsprzedaży na rynkach europejskich. Dla Rosji handel z Ukrainą, a także innymi krajami WNP był mniej opłacalny niż z Unią Europejską. Przejęcie ukraińskich instalacji przesyłowych dawało szansę znacznego zwiększenia zysków. W Porozumieniu Prezydentów z 22 grudnia 2000 roku nie było jednak żadnych zapisów na temat udziału Gazpromu w zarządzaniu ukraińskim systemem przesyłowym. Kompromisowym rozwiązaniem było zmniejszenie, na następne lata, wielkości sprzedaży po niskich cenach gazu rosyjskiego dla Ukrainy. Zgodnie z porozumieniami zawieranymi w 2001 roku miały go zastąpić zwiększone dostawy gazu turkmeńskiego dostarczanego rurociągami rosyjskimi[118].

Problem zadłużenia ukraińskiego za gaz i warunków jego tranzytu do Europy pozostawał jednak nierozwiązywalnym w relacjach między obu krajami. Niezależnie od składanych deklaracji przez przywódców i podpisywania kolejnych umów w dziedzinie obrotu gazem niezmienna pozostawała sprzeczność interesów Ukrainy i Rosji. Kijów nie miał takich środków, aby płacić za potrzebny surowiec nawet po obniżonych cenach, Rosja zaś musiała go dostarczać na Ukrainę, aby mógł być dalej przesłany do Europy. Wymuszanie przez Moskwę opłat poprzez wstrzymywanie dostaw powodowało perturbacje w skali kontynentu i utratę przez Rosję opinii wiarygodnego dostawcy.

Kryzys polityczny na Ukrainie, który wybuchł jesienią 2000 roku w związku ze śmiercią Georgija Gongadze i podejrzeniem zlecenia zabójstwa przez prezydenta Kuczmę, spowodował zamrożenie kontaktów z Zachodem na najwyższym szczeblu. Fakt ten sprzyjał poszerzaniu obecności czynnika rosyjskiego także w polityce zagranicznej i wewnętrznej Ukrainy. W Rosji dość powściągliwie komentowano rolę Kuczmy w tej zbrodni, a Putin w przeciwieństwie do polityków zachodnich nie stronił od spotkań z prezydentem Ukrainy. Na stanowisko ambasadora do Kijowa Rosja wysłała w maju 2001 roku byłego premiera Wiktora Czernomyrdina. Moskwa stworzyła warunki, aby zdobyć zaufanie ukraińskich elit rządzących oraz ich przeświadczenie, że w trudnych czasach może być jedynym niezawodnym sojusznikiem.

---

[118] M. Orzechowski, *Stosunki Ukrainy z Federacją Rosyjską*..., s. 198.

Postawa władz Rosji wobec ukraińskiego kryzysu nie pozostała bez reakcji ze strony obozu rządzącego. Minister spraw zagranicznych Anatolij Złenko na początku 2001 roku ogłosił swoją doktrynę, gdzie zawarta była idea „asymetrycznego partnerstwa" z Rosją. Wzorem takiego układu miały być relacje między Kanadą i USA. Grupa kilkudziesięciu deputowanych z kilku frakcji wspierających prezydenta z Dmytro Tabacznykom na czele, zainicjowała w kwietniu 2001 roku ruch pod hasłem: „Do Europy razem z Rosją". Według szefa MSZ Ukrainy Złenki działania ukraińskie były reakcją na politykę nowego prezydenta Rosji Władimira Putina wobec Europy, który przerwał konfrontacyjny kurs odziedziczony po epoce sowieckiej i szukał zbliżenia z instytucjami Unii Europejskiej. „Powrót Rosji do Europy – pisał – to sprawa nie jednego dziesięciolecia, lecz realizacja tego celu ułatwi także powrót do Europy Ukrainy"[119].

Władze Ukrainy, ignorowane i izolowane w Europie, chciały integrować się ze strukturami unijnymi w tempie skorelowanym z proeuropejskim kursem Rosji. Dmytro Tabacznyk, od początku prezydentury Kuczmy należący do bliskiego otoczenia politycznego szefa państwa, głosił, że najważniejszym celem Ukrainy i Rosji powinno być przystąpienie do Unii Europejskiej[120]. Integrację z Unią obu państw miało poprzedzić ujednolicenie ich systemów gospodarczych i zniesienie barier celnych. Rosja i Ukraina mogły stać się członkami Unii jako zintegrowana przestrzeń gospodarcza. Dla znacznej części polityków obozu prezydenckiego bliska współpraca z Rosją była fundamentem wszelkiej aktywności na arenie międzynarodowej. W tym samym czasie inni deputowani i politycy z otoczenia Kuczmy wypowiadali się także za koniecznością integracji z NATO. Szeroka gama wzajemnie wykluczających się koncepcji na temat polityki zagranicznej prezentowana przez przedstawicieli obozu rządzącego świadczyła o braku wyraźnie określonych wektorów w tym zakresie, a w praktyce nieustannej improwizacji stosownie do potrzeb wynikających z aktualnej sytuacji wewnętrznej i międzynarodowej.

Lata 2000-2003 były okresem ocieplenia stosunków ukraińsko-rosyjskich. Ukraina unikając jednak zawierania formalnych układów politycznych z Rosją miała spore problemy z określeniem się wobec nowej ofensywy integracyjnej Kremla zapoczątkowanej w 2003 roku, której celem było powołanie Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej z udziałem Rosji, Białorusi, Ukrainy i Kazachstanu.

---

119 А. Злнко, *Дипломатия и политика*..., s. 460.

120 К. Бондаренко, *Зачаровані на схід*, http://postup.brama.com/010419/59_2_3.html [15.01. 2012].

Miał to być obszar swobodnego przepływu towarów, usług, kapitału i ludzi. Formalnie więc nie naruszało to zasad ukraińskiej polityki wobec Rosji. Prezydent Kuczma i większość deputowanych zgadzała się z taką formą integracji pod warunkiem, że ograniczy się ona do spraw gospodarczych i nie będzie obejmować sfery polityki i obronności. W przypadku Ukrainy importującej z Rosji surowce energetyczne i eksportującej żywność na rynek rosyjski pożądanym było znoszenie wszelkich barier celnych, stwarzających zbędne koszty wymiany handlowej. Strefa wolnego handlu miała być jednak celem samym w sobie. Natomiast z punktu widzenia Kremla była jedynie środkiem prowadzącym także do politycznego związania Ukrainy z Rosją. Na przełomie kwietnia i maja 2004 roku, podczas spotkania prezydentów Kuczmy i Putina na Krymie, Ukraina zgodziła się na przystąpienie do WPG. Wkrótce okazało się, że każdy z krajów odmiennie interpretował cele i zasady tej integracji. Na Ukrainie uwidoczniły się różnice interesów poszczególnych oligarchów. Dla jednych strefa wolnego handlu oznaczała perspektywę olbrzymich zysków, dla drugich strat, ze względu na pojawienie się większej konkurencji rosyjskiej i możliwość przejmowania dochodowych sektorów gospodarki przez kapitał z Północy[121]. Wobec braku jednolitego stanowiska oligarchów oraz zawirowania na ukraińskiej scenie politycznej na przełomie 2004 i 2005 roku projekt WPG nigdy nie znalazł się na etapie realizacji.

Stosunkowo harmonijnie układające się stosunki ukraińsko-rosyjskie na początku nowego stulecia zostały zakłócone z powodu konfliktu o Tuzłę jesienią 2003 roku. Na Ukrainie wywołał on ogromne emocje, przywrócił temat integralności terytorialnej państwa i zintensyfikował dyskusje o konieczności uzyskania członkostwa w NATO. Tuzła to wyspa o długości 6,5 km i szerokości 500 m położona w Zatoce Kerczeńskiej. Powstała w 1925 roku w wyniku rozmycia mierzei stanowiącej łączność terytorialną z Półwyspem Tamańskim należącym do Kraju Krasnodarskiego w Federacji Rosyjskiej. W 1975 roku wyspę administracyjnie przypisano do miasta Kercz leżącego w obwodzie krymskim Ukrainy Radzieckiej. Po rozpadzie ZSRR wody terytorialne między Krymem i Krajem Krasnojarskim stały się wodami granicznymi między Ukrainą i Rosją. Tuzła znajdowała się po stronie ukraińskiej, chociaż geograficznie była przedłużeniem Półwyspu Tamańskiego. Problem stanowiło to, że żegluga między Morzem Czarnym i Morzem Azowskim i dalej ujściem Donu mogła odbywać się jedynie przez wody terytorialne Ukrainy. Głębokość w Cieśninie

[121] M. Orzechowski, *Stosunki Ukrainy z Federacją Rosyjską*..., s. 192-194.

Kerczeńskiej między wyspą i brzegiem należącym do Rosji była zbyt płytka dla statków. Z tytułu korzystania z wód terytorialnych Ukrainy Rosja musiała każdego roku płacić 15 mln dolarów[122]. 30 września 2003 roku Rosjanie rozpoczęli budowę grobli w miejscu dawnej mierzei, która miała ponownie połączyć Tuzłę z Półwyspem Tamańskim. Oficjalnym celem realizacji tej inwestycji była ochrona półwyspu przed erozją. Jednocześnie wyspa stałaby się częścią Rosji, a jej wody przybrzeżne umożliwiłyby na swobodny ruch statków handlowych i okrętów wojennych do portów nad Morzem Azowskim. Ze względów strategicznych był to zatem ważny kawałek lądu na pograniczu wód terytorialnych Ukrainy i Rosji. Kilkaset metrów grobli musiało być jednak zbudowane na wodach terytorialnych Ukrainy.

Po trzech tygodniach prac nad budową grobli sytuacja stała się tak napięta, że prezydent Kuczma przerwał nawet wizytę w krajach Ameryki Łacińskiej i powrócił do Kijowa. Do rejonu Cieśniny Kerczeńskiej Ukraińcy zaczęli ściągać okręty wojenne znajdujące się na Morzu Czarnym, na Tuzłę wysłano dodatkowo 500 komandosów, w stan pogotowia postawiono garnizon w Kerczu. Samoloty wojskowe dokonywały nieustannych lotów nad cieśniną. Prezydent Kuczma rozpoczął zabiegi dyplomatyczne nad pozyskaniem sojuszników w Europie w razie ewentualnego konfliktu z Rosją. 22 października Rada Najwyższa zwróciła się do ONZ i NATO z prośbą o pomoc, gdyby Rosja kontynuowała budowę grobli na wodach terytorialnych Ukrainy. W środkach masowego przekazu mobilizowano ukraińską opinię publiczną do zachowania jedności w obliczu zagrożenia zewnętrznego. W Symferopolu natomiast odbywały się demonstracje pod hasłami zjednoczenia Tuzły i całego Krymu z Federacją Rosyjską. Do 23 października Rosjanie zbudowali 3750 m grobli, do wód ukraińskich pozostawało około sto metrów. Dzień później premier Wiktor Janukowycz uzgodnił w Moskwie z premierem Rosji Michaiłem Kasjanowym wstrzymanie budowy[123]. Po stronie rosyjskiej oprócz prac budowlanych przy grobli nie było żadnych ruchów jednostek wojskowych[124].

Rozpaczliwe działania władz ukraińskich na arenie międzynarodowej światowej opinii publicznej mogły wydawać się farsą, gdy administracja Kraju Krasnodarskiego wydała 25 października oświadczenie o zakończeniu budowy grobli osłaniającej Półwysep Tamański, i że jedynym celem tej inwestycji były

---

122 *Тузла междунароного раздора*, „Сегодня", 21.06.2011.
123 *Тузла раздора: 5 лет спустя*, „Сегодня", 17.10.2008.
124 *Война в Ираке и за Тузлу*, „Сегодня", 21.06.2011.

względy ekologiczne. Konflikt ten i wywołane nim emocje na Ukrainie dały jednak zwolennikom orientacji prozachodniej mocny argument. Uzasadnieniem dążeń do członkostwa w NATO była kwestia zagrożenia integralności terytorialnej Ukrainy, a przykład Tuzły okazywał się niezwykle przydatny[125].

Rok 2004 był na Ukrainie okresem walki o najważniejszy urząd w państwie i realną władzę z nim związaną. Podczas kampanii wyborczej na nowego prezydenta Ukrainy władze Rosji wsparły premiera i szefa Partii Regionów Wiktora Janukowycza, postrzeganego jako kontynuatora polityki Kuczmy. Do Kijowa wysłano najlepszych kremlowskich specjalistów od „technologii politycznych", kampanię Janukowycza osobiście wsparł prezydent Putin[126]. Zwycięstwo Wiktora Juszczenki deklarującego bardziej prozachodni kurs w polityce ukraińskiej stanowiło prestiżową porażkę Rosji.

Białoruś w polityce zagranicznej Ukrainy epoki Kuczmy niekiedy była brana pod uwagę jako potencjalny sojusznik w kalkulacjach politycznych zwłaszcza w kontekście relacji obu państw z Rosją. Częściej jednak rządy Aleksandra Łukaszenki ukierunkowane na integrację z Moskwą powodowały, że czynnik białoruski był traktowany jako dopełnienie rosyjskiego. Mimo wielu przesłanek skłaniających oba kraje do bliskiej współpracy, stosunki ukraińsko-białoruskie pozostawały wprawdzie poprawne, lecz pozbawione myślenia w kategoriach szans wynikających z podobieństwa geopolitycznego położenia obu państw[127]. O dobre relacje bardziej zabiegała strona białoruska, natomiast z punktu widzenia Kijowa Białoruś nie znajdowała się wśród krajów, których pozycja mogła w znaczący sposób wpłynąć na miejsce Ukrainy w Europie lub świecie. Polityka Kuczmy, balansowania między Rosją i Zachodem, wykluczała Białoruś w roli partnera w tej grze, gdyż ta zbyt jednoznacznie postawiła na sojusz z Federacją Rosyjską.

W 1995 roku prezydent Kuczma trzykrotnie spotykał się z Aleksandrem Łukaszenką[128]. Prezydent Białorusi podejmował nieustanne próby przekonania

---

125 12 czerwca 2005 roku Rosja uznała, że wyspa Tuzła i wody wokół niej znajdują się w obszarze państwa ukraińskiego.

126 Т. Андрущенко, *Зовнішні чинники президентської виборчої кампанії 2004 року*, http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=40&c=784 [15.01.2012]

127 T. Kapuśniak, *Stosunki Republiki Białoruś z Ukrainą*, [w:] *Białoruś w stosunkach międzynarodowych*, (red.) I. Topolski, Lublin 2009, s. 201.

128 25 marca odbyło się pierwsze robocze spotkanie prezydentów w Czarnobylu, w dniach 17-18 lipca podczas oficjalnej wizyty Kuczmy w Mińsku podpisano *Traktat o przyjaźni, dobrym sąsiedztwie i współpracy*, 23 września Łukaszenko odbył roboczą podróż do Kijowa, gdzie przekonywał władze ukraińskie do wspólnego działania sojuszniczego z Rosją: *Политические*

go do trójstronnego sojuszu wraz z Rosją. Za każdym razem odpowiedź ukraińskiego przywódcy była odmowna lub wymijająca. Podczas pierwszej oficjalnej wizyty Leonida Kuczmy w Mińsku w dniach 17-18 lipca 1995 roku podpisano Traktat o przyjaźni, dobrym sąsiedztwie i współpracy, który jednak nie został ratyfikowany przez białoruski parlament[129]. Obie strony deklarowały w tym Traktacie, że nie roszczą wobec siebie żadnych pretensji terytorialnych i uznają istniejące granice państwowe między nimi (art. 1). Zobowiązywały się nie czynić niczego, co mogłoby pogorszyć bezpieczeństwo partnera. Gdyby zaistniała sytuacja naruszenia bezpieczeństwa jednej ze stron, zagrożenia integralności terytorialnej lub suwerenności, mogła ona zwrócić się o konsultacje do drugiej strony „w celu podjęcia działań dla przezwyciężenia takiej sytuacji" (art. 3). W warunkach wciąż jeszcze tlącego się sporu terytorialnego ukraińsko--rosyjskiego treść tego artykułu zobowiązywała Białoruś do zajmowania stanowiska w sytuacjach kryzysowych. Stawiało to Łukaszenkę w dość niezręcznym położeniu, ponieważ w tym samym czasie zdecydowanie wybrał kurs na zbliżenie z Rosją. Dlatego Traktat nie był ratyfikowany, a prezydenci nie spotykali się ani razu w ciągu następnego roku.

Przyczyną zdystansowanych relacji była nie tylko rozbieżność w polityce zagranicznej i odmowa Ukrainy przystąpienia do jakiegoś wspólnego układu z Rosją, lecz także nieuregulowane kwestie zadłużenia ukraińskich firm wobec białoruskich przedsiębiorstw za towary dostarczone po rozpadzie ZSRR. Obie strony długo nie były w stanie osiągnąć porozumienia w tej sprawie. Białoruś szacowała swoje straty z tego tytułu na 220 mln dolarów i żądała, aby Ukraina zobowiązania własnych przedsiębiorstw potraktowała jako dług państwowy[130]. Impas próbowali przełamać prezydenci obu krajów podczas spotkania w Homlu 18 stycznia 1997 roku. Większość produkowanych w tym mieście maszyn rolniczych trafiało na Ukrainę, mimo braku uregulowań płatniczych za wcześniejsze dostawy. Z treści wydanego przez MSZ Białorusi oświadczenia wynika, iż prezydent Łukaszenko wyrażał nadzieje, że spotkanie z Kuczmą zapoczątkuje przyłączenie się Ukrainy do trwających procesów integracyj-

---

контакты на уровне глав государств, http://www.belarus.mfa.gov.ua/belarus/ru/publication/content/38592.htm [26.11.2010].

129 *Договір про дружбу, добросусідство і співробітництво між Україною і Республікою Білорусь*, http://zakon.nau.ua/doc/?code=112_692 [19/01.2012]. Traktat wszedł w życie dopiero w lipcu 1997 r.

130 W wyniku kilkuletnich negocjacji Ukraina zgodziła się zrekompensować straty białoruskich przedsiębiorstw kwotą 50 mln dolarów: А. Зленко, *Зовнішньополітична стратегія і дипломтія України*..., s. 125.

nych na linii Mińsk – Moskwa. Kuczma odpowiadał, że dwustronne kontakty wystarczająco skutecznie przyczyniają się do wymiany handlowej między obu krajami i do ich rozwoju gospodarczego[131].

W trakcie roboczego spotkania w Homlu dokonano jednak szeregu uzgodnień, które doprowadziły wkrótce do podpisania kilku porozumień łagodzących sporne problemy między obu państwami. Stało się to podczas oficjalnej wizyty Łukaszenki w Kijowie 12 maja 1997 roku. Najważniejsza była Umowa o granicy państwowej między Republiką Białoruś i Ukrainą, która stanowiła zobowiązanie stron do wykonania niezbędnych prac w celu ustanowienia granicy państwowej zgodnie z obowiązującymi normami międzynarodowymi[132]. Drugim istotnym dla obu krajów dokumentem było Porozumienie między rządem Republiki Białoruś i rządem Ukrainy o współpracy obwodów przygranicznych Republiki Białoruś i Ukrainy[133]. Podmioty gospodarcze dwóch obwodów białoruskich – brzeskiego i homelskiego oraz pięciu ukraińskich – wołyńskiego, żytomirskiego, kijowskiego, równeńskiego i czernihowskiego (art. 1), uzyskały możliwość swobodnego przewożenia przez granicę państwową partnera swoich towarów, usług i kapitału (art. 2). Kwestię ruchu osobowego w obszarze przygranicznym przekazano do kompetencji władz obwodowych, z zagwarantowaniem swobody przemieszczania się w ramach obowiązku służbowego. Za niedopuszczalną uznano jakąkolwiek dyskryminację pracowników zatrudnionych na terytorium drugiego państwa (art. 11). Trzecim podpisanym dokumentem było Porozumienie między rządem Republiki Białoruś i rządem Ukrainy o wspólnych działaniach na rzecz minimalizacji i przezwyciężenia skutków katastrofy czarnobylskiej[134]. Najistotniejszą sprawą było zobowiązanie stron do niepodejmowania działań w ramach likwidacji skutków katastrofy, które bezpośrednio lub pośrednio mogłyby pogorszyć zagrożenie radiologiczne na terytorium drugiego państwa

---

131 *Паведамленне МЗС Рэспублікі Беларусь аб сустрэчы прэзідэнта А. Р. Лукашэнкі з прэзідэнтам Украіны Л. Д. Кучмам у Гомелі*, [w:] *Знешняя палітыка Беларусі. Зборнік дакументаў і матэрыялаў (1996-2000)*, t. 8, Мінск 2008, s. 95-96.

132 *Дагавор паміж Рэспублікай Беларусь і Украінай аб дзяржаўнай граніцы*, [w:] *Знешняя палітыка Беларусі. Зборнік дакументаў і матэрыялаў (1996-2000)*..., s. 116-118.

133 *Пагадненне паміж урадам Рэспублікі Беларусь і урадам Украіны аб супрацоўніцтве прыгранічных абласцей Рэспублікі Беларусь і Украіны*, [w:] *Знешняя палітыка Беларусі. Зборнік дакументаў і матэрыялаў (1996-2000)*..., s. 118-122.

134 *Пагадненне паміж урадам Рэспублікі Беларусь і урадам Украіны аб сумесных дзеяннях па мінімалізацыі і пераадоленню наступстваў чарнобыльскай катастрофы*, [w:] *Знешняя палітыка Беларусі. Зборнік дакументаў і матэрыялаў (1996-2000)*..., s. 123-126.

(art. 5). Obywatele Białorusi i Ukrainy, którzy ucierpieli w wyniku awarii elektrowni mieli mieć zagwarantowane jednakowe prawa do opieki medycznej i socjalnej przebywając na obszarze obu państw (art. 4).

Wizytę Łukaszenki w Kijowie w maju 1997 roku zdominowały jednak rozmowy nie na temat stosunków dwustronnych, lecz relacji obu krajów z NATO i Rosją. W sprawach określających położenie geopolityczne obu państw pozostawały spore różnice. Prezydent Białorusi nie rezygnował z przekonywania Kuczmy do wspólnego sojuszu z Rosją[135]. Ponieważ nie usłyszał od przywódcy ukraińskiego zdecydowanego stanowiska w tej sprawie, powtórzył swoje propozycje podczas roboczej wizyty w Kijowie w dniach 12 marca 1999 roku, nie skrywając nawet, że wcześniej wszystko uzgodnił z Borysem Jelcynem. Prezydent Białorusi proponował „przeprowadzenie konsultacji białorusko-rosyjsko-ukraińskich na temat wypracowania memorandum o strategicznym partnerstwie trzech krajów we wszystkich dziedzinach współpracy"[136]. Obecność Ukrainy w trójstronnym sojuszu, z punktu widzenia Mińska, miała równoważyć asymetryczny układ białorusko-rosyjski. Kuczma i tym razem nie zajął określonego stanowiska[137]. Tradycyjnie prezydenci różnili się w kwestii NATO, a zwłaszcza faktu rozszerzenia Paktu na Wschód. Prezydent Białorusi definiował to jako wzrost zagrożenia bezpieczeństwa swojego państwa. Strona ukraińska w obecności gościa z Mińska nie zgłaszała żadnych obaw[138]. Odmienne postrzeganie problemu obecności NATO u zachodnich granic obu państw stanowiło jeden z istotnych czynników kształtujących ich wizję stosunków z Rosją. Z perspektywy Mińska Rosja była gwarantem suwerenności Białorusi, której zagrażało sąsiedztwo NATO, z perspektywy Kijowa natomiast bliskość Paktu dawała szansę zrównoważenia wpływów Rosji w regionie.

W kontekście ofensywy integracyjnej Łukaszenki na Ukrainie i w tej sprawie nie było jednego stanowiska. Podczas pobytu delegacji Rady Najwyższej z przewodniczącym Aleksandrem Tkaczenko w Mińsku w dniach 27-29 stycznia 1999 roku parlamentarzyści ukraińscy prezentowali w kluczowych sprawach polityki zagranicznej, zwłaszcza wobec NATO i Rosji, stanowisko bliskie

---

135 *Паведамленне МЗС Рэспублікі Беларусь аб афіцыйным візыце прэзідэнта Рэспублікі Беларусь А. Р. Лукашэнкі ва Украіну 12-13 мая 1997 г.*, [w:] *Знешняя палітыка Беларусі. Зборнік дакументаў і матэрыялаў (1996-2000)...*, s. 127-129.

136 *Паведамленне МЗС Рэспублікі Беларусь аб рабочым візыце прэзідэнта Рэспублікі Беларусь А. Р. Лукашэнкі ва Украіну*, [w:] *Знешняя палітыка Беларусі. Зборнік дакументаў і матэрыялаў (1996-2000)...*, s. 291.

137 Tamże, s. 292.

138 Tamże, s. 293.

prezydentowi Białorusi. Przewodniczący ukraińskiego parlamentu, reprezentujący Chłopską Partię Ukrainy, chwalił w Mińsku białoruską politykę integracji z Rosją, akcentował istnienie wspólnoty kulturowej i cywilizacyjnej narodów Rosji, Białorusi i Ukrainy[139].

W maju 2000 roku wizytę na Białorusi złożył prezydent Kuczma, który uwzględniając integracyjne idee gospodarza, wyraził opinie o małej skuteczności wszelkich stowarzyszeń międzynarodowych tworzonych pod przywództwem Rosji. Dokument o przystąpieniu do Związku Celnego, który miał stać się strefą wolnego handlu na przestrzeni postradzieckiej – argumentował Kuczma – nie został nawet ratyfikowany przez rosyjski parlament, nie było więc sensu, aby inne kraje traktowały go poważnie[140]. Ukraina stawiała na rozwój relacji dwustronnych z Białorusią z pominięciem mało skutecznych struktur międzynarodowych. Zbliżenie z Białorusią w 2000 roku paradoksalnie stało się możliwe w wyniku zmiany na stanowisku prezydenta Rosji. Nowy gospodarz Kremla Władimir Putin, odebrał Łukaszence nadzieje na odegranie istotnej roli na rosyjskiej scenie politycznej i zaproponował formy integracji, które prowadziłyby do marginalizacji lub nawet likwidacji władzy prezydenckiej na Białorusi[141]. Żaden komunikat po majowej wizycie Kuczmy w Mińsku nie mówił, że gospodarz i tym razem namawiał go do wspólnego sojuszu z Moskwą.

Stosunki ukraińsko-białoruskie w nowym stuleciu opierały się na bardziej pragmatycznych przesłankach[142]. Ukraina mimo załamania wymiany handlowej w 1999 roku, pozostawała wciąż drugim (po Rosji) partnerem handlowym Białorusi. Częściej niż prezydenci spotykały się delegacje rządowe. Szczególnie istotne znaczenie miało spotkanie delegacji pod kierownictwem premierów Hienadzia Nawickaha i Anatolija Kinacha 16 maja 2002 roku w Mińsku, gdzie rozpoczęto dyskusje o budowie magistrali transportowych „Północ-Południe" z myślą o znacznym rozszerzeniu współpracy gospodarczej między obu kra-

---

139 *Паведамленне МЗС Рэспублікі Беларусь аб афіцыйным візыце ў Рэспубліку Беларусь парламенцкай дэлегацыі Украіны*, [w:] *Знешняя палітыка Беларусі. Зборнік дакументаў і матэрыялаў (1996-2000)*..., s. 271-273.

140 *Паведамленне МЗС Рэспублікі Беларусь аб рабочым візыце ў Рэспубліку Беларусь прэзідэнта Украіны Л. Д. Кучмы*, [w:] *Знешняя палітыка Беларусі. Зборнік дакументаў і матэрыялаў (1996-2000)*..., s. 450.

141 E. Mironowicz, *Polityka zagraniczna Białorusi*..., s. 82, 151-152.

142 А. В. Тихомиров, *Политические аспекты взаимодействия Республики Беларусь с Украиной в 2000-е гг.*, [w:] *Белорусь в современном мире. Материалы IX Международной научной конферэнции посвященной 88-летию образования Белорусского государственного университета*, Минск 2010, s. 45.

jami[143]. Idea miała znamiona wyzwania dla Rosji. Zarzucono ją na rzecz Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej. Próby budowania infrastruktury gospodarczej z udziałem byłych zachodnich republik radzieckich, między Morzem Czarnym i Bałtyckim były podejmowane w Kijowie, zwłaszcza w okresie rządów następcy Leonida Kuczmy. Podstawowy cel pozostawał niezmienny – zmniejszenie uzależnienia gospodarczego od Rosji.

W lutym 2003 roku prezydenci Rosji, Białorusi, Ukrainy i Kazachstanu podpisali Deklarację o powołaniu nowej regionalnej organizacji – Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej[144]. Nowym elementem w tym projekcie integracyjnym była Ukraina. W istniejącym układzie stawała się ona konkurentem Białorusi do roli głównego partnera Rosji. Moskwa zresztą nawet nie ukrywała, że dla utrzymania Ukrainy w swojej strefie wpływów, gotowa była na ograniczenie znaczenia Euroazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej, której państwami członkowskimi były postradzieckie kraje Azji Centralnej i Białoruś[145]. W przypadku Białorusi niemal wszystkie cele zawarte w dokumentach powołujących WPG miały być realizowane w ramach projektów Państwa Związkowego Białorusi i Rosji oraz Euroazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej[146]. WPG była zatem formułą obliczoną na pozyskanie Ukrainy, której obecność w nowej strukturze gospodarczej obniżałaby atuty Białorusi płynące z wyjątkowego partnerstwa z Rosją. Perspektywa rywalizacji z Ukrainą o dostęp do rosyjskich surowców i rynków zbytu hamowała białoruskie zapędy integracyjne w tej strukturze. Ukraina natomiast w proponowanej przez siebie formule WPG, ograniczonej tylko do zakresu współpracy gospodarczej, dostrzegała szansę uzyskania w relacjach z Rosją tego samego, co miała Białoruś, bez wikłania się w dodatkowe układy polityczne i militarne.

Badacze ukraińscy zwracali uwagę na sprzyjającą ukraińsko-białoruskiej współpracy gospodarczej bazę prawną i zainteresowanie obu stron jej rozwijaniem. Od 1996 roku pracowała wspólna komisja międzyrządowa, która zajmowała się poszukiwaniem sposobów poszerzania wymiany handlowej i kooperacji

---

143 Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України*, Київ 2006, s. 483-485.

144 A. Eberhardt, A. Guryn, *Wspólna Przestrzeń Gospodarcza (Rosja, Ukraina, Białoruś, Kazachstan)*, http://www.pism.pl/index/?id=86b122d4358357d834a87ce618a55de0 [01.04.2011].

145 *Первый интеграционный форум. Единое экономическое пространство Беларуси, России, Казахстана и Украины: значение, возможности, перспектывы. Выступления группы высокого уровня: В. Б. Христенко, министр промышленности и енергетыки Российской Федерации*, http://www.fundeh.org/files/publications/33/tezisi_eep.pdf [02.04.2011].

146 *Единое Экономическое Пространство,* http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/913212 [01.04.2011].

przemysłowej. Współpraca obejmowała kilkaset przedsiębiorstw po obu stronach granicy. Największe trudności dotyczyły rozliczeń za dostarczane elementy i podzespoły. We wrześniu 1998 roku powołano jeszcze jedną komisję, która miała zajmować się wypracowaniem metod regulacji finansowych[147]. 11 grudnia 1998 roku podczas pobytu Leonida Kuczmy w Mińsku podpisano szereg dokumentów, z których najważniejszy był Traktat między Ukrainą i Republiką Białoruś na lata 1999-2008. Najistotniejsze treści zawarte były w dokumencie dołączonym do Traktatu pod nazwą Międzyrządowy program dwustronnej współpracy gospodarczej między Ukrainą i Republiką Białoruś na lata 1999-2008[148]. Zgodnie z przesłaniem tego programu w marcu 1999 roku zaczęła obowiązywać umowa o wolnym handlu między obu krajami, zaś w 2002 roku rozpoczęto rozmowy na temat podpisania traktatu celnego. Sprawa była jednak dość złożona, gdyż gospodarka białoruska, według wyliczeń ukraińskich, była dotowana przez Rosję za pomocą dostaw surowców energetycznych po obniżonych cenach kwotą 2 mld rubli dziennie[149]. Dzięki temu towary białoruskie były bardziej konkurencyjne na rynku ukraińskim. Ukraińcy mieli natomiast problemy ze zbytem na rynku białoruskim tych produktów, których odpowiedniki były wytwarzane na Białorusi[150].

Zestawienia białoruskie dotyczące wymiany handlowej między obu krajami zawierały bardziej optymistyczne wskaźniki dla strony ukraińskiej. Największe obroty odnotowano w latach 1996-1997, rzędu 1,4 mld dolarów, przy deficycie białoruskim 542 mln w 1997 roku. Zapis księgowy nie odzwierciedlał jednak rzeczywistości. Znaczna część białoruskiego importu z Ukrainy przeznaczona była na reeksport do Rosji. Sprzyjały temu umowy celne obowiązujące na granicy białorusko-rosyjskiej. Kryzys finansowy i ekonomiczny w Rosji w 1998 roku spowodował zmniejszenie przez ten kraj zakupów za granicą. Jego konsekwencją był także spadek obrotów handlowych między Ukrainą i Białorusią do 900 mln dolarów w 2000 roku i 700 mln w 2001 roku. W warunkach radykalnego zmniejszenia białoruskiego reeksportu pojawiło się ujemne saldo wymiany dla Ukrainy. Przewaga białoruskiego eksportu w 2000 roku

---

147 *Двосторонні відносини України з країнами СНД*, [w:] *Геополітика: Україна в міжнародних відносинах*, http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/759/34/ [21.01.2012].

148 *Договір між Україною і Республікою Білорусь про економічне співробітництво на 1999-2008 роки*, http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=112_022 [22.01.2012].

149 *Двосторонні відносини України з країнами СНД*...

150 Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України*..., s. 487-490.

sięgała 220 mln dolarów[151]. Dynamika wymiany handlowej między Ukrainą i Białorusią w latach 1995-2002 dość dobrze pokazywała, że bardziej była ona pochodną procesów zachodzących w gospodarce rosyjskiej niż umów i porozumień podpisywanych przez przywódców obu krajów.

Ukraina importowała z Białorusi samochody ciężarowe, autobusy, traktory, telewizory, lodówki, zamrażarki, produkty ropopochodne, wyroby przemysłu chemicznego. Eksportowała na Białoruś głównie rudy żelaza, wyroby przemysłu metalowego i produkty spożywcze. Białoruski przemysł opierał się w 70% na ukraińskich wyrobach hutniczych[152]. Importowane z Białorusi samochody, traktory, czy zamrażarki miały spory udział prefabrykatów, podzespołów wykonanych z ukraińskich metali.

Brak poważniejszych problemów spornych w relacjach między obu krajami sprawiał, że w wymiarze dwustronnym były one dość stabilne i poprawne. Na forum polityki europejskiej i światowej dyplomacja ukraińska starała się pomóc wyjść Białorusi z izolacji międzynarodowej. W Radzie Europy, OBWE i ONZ z reguły dystansowała się od wszelkich sankcji i rezolucji potępiających reżim Łukaszenki za naruszanie praw człowieka i zasad demokracji. Ukraina chciała uniknąć sytuacji politycznego zintegrowania Białorusi z Federacją Rosyjską, gdyż z tego powodu pogorszyłoby się jej położenie geopolityczne. Polityka izolacji jedynie popychała reżim białoruski w kierunku Moskwy. Ukraina w porównaniu z Rosją miała jednak bardzo niewielkie możliwości wpływania na decyzje władz Białorusi.

4. Kaukaz i Region Czarnomorski w polityce Leonida Kuczmy

Politolodzy ukraińscy często zwracali uwagę, że położenie geopolityczne kraju skazuje na przedmiotowe traktowanie Ukrainy przez światowe mocarstwa nawet w wymiarze polityki regionalnej. Każda próba wybicia się na podmiotowość prowokowała naciski ze Wschodu lub Zachodu. Rywalizacja Rosji, Stanów Zjednoczonych i Unii Europejskiej o wpływy na Ukrainie w konsekwencji spowodowała „geostrategiczną izolację", polegającą na blokowaniu jej samodzielnych inicjatyw przez któregoś z wielkich graczy. Wyjściem z tej

---

151 Г. Бушчык, *Стан гандлёва-эканамічных сувязяў Рэспублікі Беларусь з Украінай у 1992-2002 гг.*, [w:] *Беларусь – Украіна: гістарычны вопыт узаемнаадносін*, Мінск 2004, s. 401.

152 A. Szeptycki, *Stosunki między Ukrainą i Republiką Białoruś: uwarunkowania, stan, perspektywy*, „Materiały Studialne PISM", marzec 2006, nr 1, s. 10.

„izolacji" – oceniano – mogła być jedynie ekspansja ekonomiczna w kierunku południowo-wschodnim. Ukraina, jako państwo postradzieckie dziedziczyła część interesów, celów i problemów ZSRR w Azji Centralnej, na Kaukazie i w Regionie Nadczarnomorskim. Miała zatem atuty do odegrania roli państwa kształtującego nowy ład geopolityczny w tej części świata[153]. Mówiąc wprost, Ukraina mogła włączyć się w roli podmiotu do rywalizacji z mocarstwami o wpływy nad Morzem Czarnym, na Kaukazie i w państwach Azji Centralnej[154]. Aktywność na tym kierunku mogła być alternatywą dla polityki balansowania między Rosją i Zachodem.

Prezydent Kuczma i jego polityczne otoczenie nie kwestionowali słuszności tych założeń, lecz nigdy nie nadawali im priorytetowego znaczenia. Polityka na kierunku południowo-wschodnim traktowana była raczej jako dopełnienie zbilansowanych stosunków z Rosją i Zachodem. Z punktu widzenia Kijowa ważne było, aby dookoła Morza Czarnego zbudowano autostrady, a przez terytorium Ukrainy ropociągi i naftociągi łączące złoża nad Morzem Kaspijskim i w Azji Centralnej z Europą Środkową i Zachodnią[155]. Ukraińska infrastruktura przesyłowa surowców energetycznych mogłaby wówczas stanowić mocny argument ułatwiający integrację z Unią Europejską.

Bezpośredni dostęp do surowców z Azerbejdżanu i Azji Centralnej, z ominięciem rosyjskich sieci przesyłowych, mógłby zmienić charakter relacji z Federacją Rosyjską i uczynić strategiczne partnerstwo bardziej symetrycznym. Ukraina aspirowała do roli regionalnego przywództwa nad Morzem Czarnym[156]. Zależność gospodarcza od Rosji mocno utrudniała budowanie samodzielnej pozycji w regionie.

Czynnikiem ułatwiającym integrację euroatlantycką miało być przywództwo w Organizacji na rzecz Demokracji i Rozwoju Ekonomicznego – GUAM. Oprócz Ukrainy tworzyły ją Gruzja, Azerbejdżan i Mołdawia[157]. Ukraińscy

---

153 Б. О. Парахоньский, М. М. Гончар, В. Л. Кузьнєцов, В. О. Малеров, О. Я. Маначинський, О. П. Москалець, *Стратегічни інтереси України в країнах чорноморськго регіону та прблеми національной безпеки*, Київ 2001, s. 15-16.

154 Г. Шелест, *Чорноморська синергія*, „Зовнішні справи" 2008, nr 9, s. 21-22.

155 *Українська нафтотранспортна система*, http://www.druzhba.lviv.ua/ua/?menu=13 [25.01.2012]; *Україна наповнила трубу за свій рахунок, але не знає, що робити з проектом Одеса – Броди*, „Українська правда" 08.08.2002, http://www.epravda.com.ua/news/2002/08/8/156730/ [25.01.2012].

156 О. Гаврилова, *Ствердження регіонального лідерства. Головування України в ОЧЕС: крок вперед на шляху європейської інтеграції*, „Зовнішні справи", 2008, nr 7, s. 19-20.

157 GUAM powstała 10 października 1997 roku w Strasburgu podczas spotkania przywódców państw Rady Europy. W kwietniu 1999 roku podczas spotkania przedstawicieli Rady Part-

politycy deklarowali wprawdzie, że koalicja nie stanowi próby stworzenia przeciwwagi Rosji, lecz skupiała ona kraje, które miały problemy ze swoją integralnością terytorialną. Separatyzm Abchazji i Osetii Południowej w Gruzji, Górnego Karabachu w Azerbejdżanie, Naddniestrza w Mołdawii i Krymu na Ukrainie miał za wspólny mianownik politykę rosyjską w regionie[158]. Wszystkie kraje tworzące GUAM w chwili powstawania organizacji należały do WNP. Według zapewnień przywódców krajów członkowskich, nie była ona skierowana przeciwko interesom Rosji, a dokumenty tworzące podstawy prawne mówiły wyłącznie o współpracy i wzajemnym wspieraniu krajów członkowskich[159]. Zdaniem rosyjskich komentatorów politycznych był to projekt integracji krajów regionu kaukaskiego i czarnomorskiego, który narodził się w Departamencie Stanu USA. Celem Amerykanów było zbudowanie „kordonu sanitarnego" na południowych granicach Rosji[160]. Zgodnie z tą interpretacją GUAM docelowo miała być strefą wpływów USA w bardzo ważnym obszarze świata z punktu widzenia geostrategicznych interesów Waszyngtonu. Dokumenty o partnerstwie z NATO podpisywane w tym czasie przez Ukrainę, a także między GUAM i USA mogły jedynie utwierdzać w takim postrzeganiu działań integracyjnych pod przywództwem Kijowa[161]. Byłaby to jednak

---

nerstwa Euroatlantyckiego do organizacji przystąpił Uzbekistan, wystąpił z niej w 2005 roku. Członkostwo uzbeckie było następstwem krótkotrwałego zbliżenia z USA i jednoczesnego konfliktu z Rosją wspierającą w polityce regionalnej konkurujący z Uzbekistanem Kazachstan. Cele wskazane w Statucie GUAM były zaprzeczeniem praktyki polityki uzbeckiej: Х. Ялтинская, *ГУУАМ*, http://guam-organization.org/node/802 [25.01.2012]; *ГУУАМ починає нове життя*, „Українська правда", 13.10.2000, http://www.pravda.com.ua/news/2000/10/13/2981169/ [25.01.2012].

158 *Діяльність ГУУАМ*, http://pidruchniki.ws/15660212/ekonomika/diyalnist_guuam [26.01.2012].

159 Cele wskazane w Statucie GUAM były wymienione w następującej kolejności: „umocnienie wartości demokratycznych, zabezpieczenie poszanowania praw człowieka, zabezpieczenie systematycznego rozwoju, umocnienie międzynarodowego i regionalnego bezpieczeństwa i stabilizacji, pogłębienie integracji europejskiej dla zbudowania wspólnej przestrzeni bezpieczeństwa oraz poszerzenia współpracy ekonomicznej i humanitarnej, rozwój socjalno-ekonomicznego, transportowego, energetycznego, naukowo-technicznego i humanitarnego potencjału krajów członkowskich, aktywizacja politycznego współdziałania i praktycznej współpracy we wszystkich dziedzinach występowania wspólnych interesów": *Устав Организации за демократию и экономическое развитие – ГУАМ*, http://guam-organization.org/node/449 [26.01.2012].

160 Р. Манекин, *СНГ- ГУАМ: испытание Украиной?*, http://www.kreml.org/opinions/85607560 [26.01.2012].

161 *Сотрудничество ГУАМ-США*, http://guam-organization.org/node/314 [26.01.2012].

wciąż polityka balansowania między Rosją i Zachodem, co stawiało pod znakiem zapytania podmiotowość Ukrainy w tym procesie.

Ukraińscy politolodzy GUAM określili „sposobem na neutralizowanie ekspansji rosyjskiej" w rejonach Kaukazu i Morza Czarnego[162]. Szczególnie oczekiwanym rozwiązaniem było uczynienie terytorium państw członkowskich głównym obszarem tranzytowym między Chinami i Unią Europejską[163]. Z punktu widzenia interesów politycznych lub ekonomicznych Kijowa, niezależnie od GUAM, stosunki dwustronne z Gruzją, Azerbejdżanem i Mołdawią miały strategiczne znaczenie. Pierwsze dwa kraje stwarzały nadzieję na dostęp do alternatywnych dla rosyjskich źródeł energii. Azerbejdżan i Gruzja zainteresowane były zbliżeniem z Ukrainą ze względów bezpieczeństwa, oczekiwały współpracy wojskowej oraz ukraińskiego pośrednictwa i mediacji w rozwiązywaniu problemów Górnego Karabachu, Abchazji, czy Osetii Południowej[164]. Mołdawia jako suwerenne państwo, osłabiała pozycję Rumunii zgłaszającej roszczenia terytorialne wobec Ukrainy. Separatystyczna Naddniestrzańska Republika Mołdawii była początkowo enklawą wpływów rosyjskich tuż za południowo-zachodnią granicą Ukrainy. W drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych aktywność Ukrainy w Naddniestrzu uczyniła ją stałym uczestnikiem gry politycznej w tej prowincji. Oficjalnie władze ukraińskie opowiadały się za powrotem separatystycznej republiki w granice Mołdawii, co stwarzało pozory wspólnoty celów Kijowa i Kiszyniowa. W rzeczywistości polityka ukraińska służyła budowaniu nad Dniestrem własnej strefy wpływów.

Na kierunku kaukaskim największe nadzieje w Kijowie pokładano we współpracy z Azerbejdżanem. Podczas wizyty prezydenta Kuczmy w Baku w lipcu 1995 roku podpisano 11 umów międzypaństwowych, międzyrządowych lub międzyresortowych[165]. Przyczyniło się to przede wszystkim do ożywienia handlu między obu krajami. W ciągu 2 lat bilans wymiany towarów i usług zwiększył się z 82 mln dolarów w 1995 roku do 144 mln w 1997 roku i ponad 300 mln w 2005 roku. Nie były to imponujące wielkości, lecz stawiały Ukrainę na czwartym miejscu wśród partnerów handlowych Azerbejdżanu, po Rosji, Turcji i Iranie. Struktura asortymentu eksportowanych i importowanych towarów była zbliżona do istniejącej jeszcze w czasach radzieckich.

---

162 Б. О. Парахоньский, М. М. Гончар, В. Л. Кузьнєцов, В. О. Малеров, О. Я. Маначинський, О. П. Москалець, *Стратегічни інтереси України в країнах чорноморськго регіону*..., s. 20.

163 І. Алексєєва, *ГУАМ – від Китаю до Європи*, „Зовнішні справи", 2008, nr 8, s. 9-10.

164 Г. Шелест, *Чорноморська синергія*, „Зовнішні справи", 2008, nr 9, s. 21.

165 Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України*..., s. 506.

Połowę wartości ukraińskiego eksportu stanowiły cukier, spirytus, olej i masło, pozostałość to cement i produkty przemysłu metalurgicznego. W imporcie dominowały wyroby naftopochodne[166].

Główny cel ukraińskiej polityki pozostawał niezmienny od uzyskania niepodległości – zbudowanie trans-kaukaskiego korytarza transportowego ropy naftowej z kaspijskich złóż do gruzińskich portów nad Morzem Czarnym, skąd tankowcami miała być przewieziona do Odessy. Dalej ropociągiem miała być przesyłana do Polski, a następnie na Zachód. W grudniu 1996 roku podpisano nawet stosowną trójstronną umowę transportową między Ukrainą, Azerbejdżanem i Gruzją[167]. Umowy dotyczące współpracy gospodarczej Ukrainy i Azerbejdżanu, podpisywane w latach 1997-1998, ułatwiały realizację planowanych przez Ukrainę projektów inwestycyjnych związanych z wydobyciem i tranzytem kaspijskiej ropy do Odessy[168]. Finansowe możliwości Ukrainy okazały się jednak zbyt słabe, aby zrealizować zakładane plany inwestycyjne.

Kaspijska ropa stała się obiektem zainteresowania światowych gigantów z branży naftowej. O eksploatację azerskich złóż ubiegały się firmy amerykańskie, brytyjskie, rosyjskie i tureckie. Prezydent Gejdar Alijew 18 listopada 1999 roku podpisał w Stambule porozumienie z szefami państw Stanów Zjednoczonych, Gruzji i Turcji o budowie głównej linii przesyłowej z Baku przez Tbilisi do portu tureckiego nad Morzem Śródziemnym – Ceyhan (Dżej-han)[169]. Ropociąg ten miał powstać głównie przy udziale kapitału amerykańskiego i stanowił alternatywną drogę tranzytu azerskiej ropy dla istniejącej od 1997 roku linii przesyłowej z Baku do rosyjskiego portu nad Morzem Czarnym – Nowosybirska, skąd tankowcami była wywożona do Europy i USA. Ukraina pozostawała na uboczu zażartej rywalizacji rosyjsko-amerykańskiej o kontrolę nad tranzytem surowców energetycznych znad Morza Kaspijskiego do zachod-

---

166 *Двосторонні відносини України з країнами СНД*, http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/759/34/ [26.01.2012].

167 *Кавказький вектор української політики*, http://pidruchniki.ws/14821111/politologiya/kavkazkiy_vektor_ukrayinskoyi_politiki [26.01.2012].

168 Najważniejsze umowy to: „o wzajemnej ochronie inwestycji" z września 1997 roku, „o wolnym handlu" z sierpnia 1998 roku oraz „o kooperacji w dziedzinie wytwórczości" z grudnia 1998 r.: *Двосторонні відносини України з країнами СНД*, http://elise.com.ua/ru/content/6-dvostoronni-vidnosini-ukrayini-z-krayinami-snd [26.01.2012].

169 M. Tran, *The Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline*, http://www.guardian.co.uk/business/2005/may/26/businessqandas.oilandpetrol [27.01.2012].

nich odbiorców. W grę bowiem wchodziły nie tylko zasoby azerskie, lecz także kazachskiej ropy i turkmeńskiego gazu[170].

Trzecia linia przesyłowa, którą zdecydował się realizować Azerbejdżan z Baku do gruzińskiego portu Supsa – uwzględniała oczekiwania Ukrainy. Ropa z Supsy miała być przewożona do Odessy, skąd według ukraińskich założeń powinna być przesyłana ropociągiem do miejscowości Brody w pobliżu polskiej granicy. Niewielkim nakładem środków planowano w Kijowie zbudowanie odcinka łączącego z systemem ropociągów w Polsce, z możliwością dalszego przetaczania surowca do rafinerii w Gdańsku. Był to projekt konkurencyjny dla rosyjskich linii przesyłowych oraz powstającego pod amerykańskim parasolem ropociągu Baku-Ceyhan. Dlatego trudno było znaleźć inwestorów do jego realizacji. W przypadku Azerbejdżanu współudział w tej inwestycji był bardziej działaniem motywowanym względami geopolitycznymi niż ekonomicznymi[171].

W kwietniu 1999 roku w obecności prezydentów Ukrainy, Azerbejdżanu i Gruzji – Leonida Kuczmy, Gejdara Alijewa i Eduarda Szewardnadze – odpłynął pierwszy tankowiec z gruzińskiego portu Poti do Odessy. Inwestycję dokończono w 2001 roku, lecz trzy lata była ona niewykorzystywana. Istniał wprawdzie ropociąg Odessa-Brody, lecz nie było odcinka łączącego z systemem polskim, za pośrednictwem którego ropa miała trafić do Europy Zachodniej. Linią przesyłową Brody-Odessa podłączoną do ropociągu „Przyjaźń" w 2004 roku popłynęła rosyjska ropa nad Morze Czarne, skąd tankowcami wywożono ją do odbiorców z całego świata. Plany tranzytowe Ukrainy związane z azerską ropą w istniejących uwarunkowaniach geopolitycznych nie miały szans na realizację[172].

Dobre relacje między Azerbejdżanem i Ukrainą sprzyjały obecności ukraińskiej w poszukiwaniach nowych złóż ropy, jej wydobyciu i tranzycie. Konkurencja na tym polu była jednak ogromna. Dominowały firmy amerykańskie, brytyjskie i rosyjskie. Ukraina natomiast zdobyła sporą część miejscowego

---

170 Н. Харитоновна, *Маршруты транспортировки азербайджанской нефти – источник политических разногласий на международном уровне*, http://www.kreml.org/opinions/112939144 [27.01.2012].

171 Lojalność Azerbejdżanu wobec ukraińskiego partnera powodowała, że ropociąg Baku-Supsa był napełniany ropą, gdy Ukraina była w stanie wykorzystać jego możliwości przesyłowe przynajmniej w 30 procentach: *Азербайджан готовий на третину заповнити нафтопровід „Одеса-Броди"*, http://1tv.com.ua/uk/news/2011/04/28/4870 [27.01.2012].

172 В. Княжанський, *Чому не працює нафтопровід Одеса — Броди?*, http://www.day.kiev.ua/201840 [27.01.2012].

rynku w handlu bronią. Azerbejdżan skonfliktowany z Armenią potrzebował modernizacji swojej armii. Współpraca w tej dziedzinie z oczywistych względów pogorszyła stosunki ukraińsko-armeńskie oraz naruszyła kilka konwencji międzynarodowych zabraniających eksportu broni w rejony konfliktów. Ukraina stojąc na gruncie nienaruszalności granic i integralności terytorialnej byłych republik radzieckich, w kontekście sporu azersko-ormiańskiego o Górny Karabach, opowiedziała się po stronie Azerbejdżanu. Proponowała wysłanie do zbuntowanej prowincji zamieszkałej przez Ormian, ukraińskiego kontyngentu. Oba państwa łączyła także podobna wizja członkostwa w WNP – wyłącznie jako luźnego stowarzyszenia krajów postradzieckich[173].

Stosunki z Gruzją stanowiły dopełnienie układu z Azerbejdżanem. Tylko przez terytorium Gruzji mogły być zbudowane alternatywne wobec rosyjskich rurociągi zaopatrujące Ukrainę w surowce energetyczne. Leonid Kuczma jako jedną z pierwszych podróży zagranicznych na stanowisku szefa państwa odbył do Tbilisi. 9 stycznia 1995 roku podpisano szereg umów międzypaństwowych dotyczących współpracy gospodarczej, rozliczeń finansowych, ochrony inwestycji oraz Deklarację o perspektywach rozwoju i współpracy między Ukrainą i Republiką Gruzji i o wspólnym stanowisku wobec problemów międzynarodowych[174]. Prezydenci, Leonid Kuczma i Eduard Szewardnadze podkreślili w pierwszym punkcie Deklaracji, że ich kraje doceniają „historyczną perspektywę, którą daje odbudowa państwowej niepodległości i suwerenności dla odrodzenia narodowego i demokratycznego rozwoju". Oba kraje opowiadały się za przestrzeganiem zasady integralności terytorialnej i nienaruszalności granic (pkt 4). W kontekście gruzińskich problemów z separatyzmem abchaskim i osetyńskim miało to specjalną wymowę. Stwierdzono, że konflikt gruzińsko-abchaski i gruzińsko-osetyński jest wyłącznie sprawą wewnętrzną Gruzji (pkt 8). W odniesieniu do konfliktu w Czeczenii uznano, że był on sprawą wewnętrzną Federacji Rosyjskiej. Prezydenci wyrazili ubolewanie z powodu krwawego sposobu jego rozwiązywania i wezwali obie strony do pokojowego uregulowania występujących sprzeczności i przestrzegania praw człowieka (pkt 9). Byli także zgodni w kwestii charakteru WNP. Miała to być organizacja międzypaństwowa, a nie ponadnarodowa, jak chciała Rosja.

---

173 Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України*..., s. 507-508.

174 *Декларація про перспективи розвитку співробітництва між Україною і Республікою Грузія і спільних підходів щодо питань міжнародних відносин*, http://zakon2.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=268_004 [01.02.2012].

W rozumieniu Kuczmy i Szewardnadze służyć miała głównie ułatwieniu współpracy gospodarczej między państwami członkowskimi (pkt 16).

Umowy podpisane na początku 1995 roku dość szybko przełożyły się na konkretne rezultaty, zwłaszcza w dziedzinie współpracy gospodarczej. W ciągu 3 lat wartość obrotów między obu krajami wzrosła z 14,3 mln dolarów do 64,3 mln. W grudniu 1996 roku uruchomiono regularne połączenie promowe między Illiczewskiem na Ukrainie i Poti w Gruzji. W kwietniu 1999 roku rozpoczęto eksploatację ropociągu Baku-Supsa[175]. Gruzja z punktu widzenia Kijowa była bardzo ważnym krajem tranzytowym, miała podobne do ukraińskiego stanowisko w sprawie aspiracji rosyjskich wobec krajów postradzieckich. Gruzji była potrzebna Ukraina jako cenny sojusznik w przywracaniu integralności państwa, ułatwiający kontakty z Europą oraz główny dostawca wyrobów metalurgicznych. Zacieśnianie współpracy między obu krajami stawało się logiczną konsekwencją uwarunkowań geopolitycznych.

16 kwietnia 1999 roku podpisano Umowę między Ukrainą i Gruzją o współpracy gospodarczej na lata 1999-2008[176]. Integralną częścią Umowy był Program długookresowej współpracy gospodarczej na lata 1999-2008. Kraje podpisujące dokument wyznaczyły sobie bardzo ambitne cele do zrealizowania w ciągu najbliższej dekady. Współpracę planowano nie tylko w relacjach dwustronnych, lecz także we wspólnych działaniach na Zakaukaziu, Europie i Azji. Zamierzano realizować ukraińsko-gruzińskie projekty inwestycyjne, eksportowe i tranzytowe (Program, cz. III). Pociągało to za sobą konieczność przystosowania ustawodawstwa w obu krajach. Wdrażaniem Programu miała zajmować się Rada Koordynacyjna złożona z zespołów problemowych. Każda ze stron miała w Radzie swojego przewodniczącego. Wyznaczali ich szefowie rządów (cz. VI).

Zbieżność celów politycznych ułatwiała współpracę gospodarczą i realizację podpisanej umowy. W 2003 roku bilans wymiany handlowej między obu krajami przekroczył 142 mln dolarów. Był on zdecydowanie korzystny dla Ukrainy, gdyż 102 mln stanowił jej eksport do Gruzji[177]. Znaczną część wymiany stanowiły produkty żywnościowe. Ukraina dostarczała cukier, olej, zboże, kupowała w Gruzji wina, herbaty, owoce cytrusowe, wodę mineralną. Gospo-

---

175 *Двосторонні відносини України з країнами СНД*, http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/759/34/ [01.02.2012].

176 *Договір між Україною та Грузією про економічне співробітництво на 1999-2008 роки*, http://zakon2.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=268_038 [01.02.2012].

177 Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України*..., s. 513.

darka gruzińska była jednak zbyt mała na odegranie roli znaczącego partnera Ukrainy. Żaden z krajów nie dysponował rezerwami finansowymi, aby spełnić plany inwestycyjne, czy eksportowe na rynkach trzecich. Prezydenci Kuczma i Szewardnadze wspierali się na szczytach WNP, próbowali budować GUAM jako alternatywę integracyjną dla Wspólnoty, głosząc jednocześnie, że chodzi o regionalną organizację współpracy gospodarczej grupy państw postradzieckich[178]. Nie ulega wątpliwości, że prezydentów obu krajów, którzy władzę zdobyli na hasłach zbliżenia z Rosją, łączyło najbardziej powstrzymywanie wpływów Rosji w regionie[179].

W kwietniu 2003 roku prezydent Szewardnadze podczas pobytu w Kijowie zaproponował zamianę przez wojska ukraińskie, rosyjskich sił pokojowych stacjonujących między Abchazją i Gruzją. Kontyngent rosyjski występujący pod egidą WNP miałby być zastąpiony jednostkami innego kraju członkowskiego, lecz zaprzyjaźnionego z Gruzją. Kuczma nie zaryzykował jednak kroku, który niewątpliwie byłby afrontem wobec Rosji. Godził się na udział ukraińskiego wojska w misji rozjemczej w Abchazji, lecz pod warunkiem, że zostałyby one tam wysłane przez ONZ. Był to warunek mało prawdopodobny do spełnienia. Realnym wkładem Ukrainy w rozwiązanie konfliktu abchasko-gruzińskiego mogła być jedynie międzynarodowa konferencja w Kijowie poświęcona temu problemowi. Jej zorganizowanie zaproponował prezydent Kuczma[180]. Dynamiki relacje ukraińsko-gruzińskie nabrały po zmianie szefów państw w latach 2004-2005.

W stosunkach z Armenią ogromną rolę odegrało stanowisko Ukrainy w sprawie Górnego Karabachu. Stojąc na gruncie integralności terytorialnej i nienaruszalności granic byłych republik radzieckich Kijów w sprawie konfliktu azersko-ormiańskiego de facto opowiadał się po stronie Azerbejdżanu. Azerska prowincja Górny Karabach, zamieszkała przez Ormian, od czasu rozpadu ZSRR funkcjonowała jak suwerenne państwo, chociaż nie było ono przez nikogo uznane za podmiot prawa międzynarodowego. Armenia wspierająca Ormian z Górnego Karabachu szukała akceptacji głównie w Rosji, pozostając

---

178 Г. Кухалейшвілі, *Україно-грузинські дипломатичні відносини*, http://dipcorpus-info.at.ua/news/kukhalejshvili_g_r_ukrano_gruzinski_diplomatichni_vidnosini/2011-08-11-114 [02.02.2012].

179 А. Гетманчук, Є. Єнін, К. Зарембо, О. Пилявець, І. Озимок, С. Солодкий, К. Шинкарук, *„М'яка сила" України в регіоні: інструмент ефективной зовнішньої політики*, Київ 2011, с. 23, http://iwp.org.ua/img/myaka_syla_ukr.pdf [02.02.2012].

180 *Завершился визит Президента Грузии в Украину*, http://elvisti.com/node/33805 [02.02.2012].

najważniejszym sojusznikiem Moskwy na Kaukazie[181]. Ukraina głównie z powodu zainteresowania azerską ropą stawiała na sojusz z Baku.

Szczególnie negatywnie na stosunki ukraińsko-armeńskie wpływała sprzedaż przez Ukrainę broni do Azerbejdżanu, w tym czołgów i samolotów bojowych[182]. Rozbieżność stanowisk w kwestiach polityki na Kaukazie hamowała rozwój współpracy ekonomicznej. Bilans wymiany handlowej w 1995 roku wynosił zaledwie 12 mln dolarów. Atmosferę w relacjach ukraińsko-ormiańskich miała zmienić wizyta prezydenta Kuczmy w Erewaniu w maju 1996 roku Jej najważniejszym efektem było podpisanie Układu o przyjaźni i współpracy między Ukrainą i Republiką Armenii[183]. Prezydenci Leonid Kuczma i Lewon Ter-Petrosjan w imieniu swoich krajów zobowiązali się między innymi nie czynić niczego, co szkodziłoby interesom drugiej strony (art. 3). Z zapisów o współpracy gospodarczej, naukowej, kulturalnej, czy o poszanowaniu wartości demokratycznych i praw człowieka niewiele wynikało, gdyż oba kraje nie miały sobie zbyt dużo do zaoferowania przy istniejących różnicach politycznych. Na tle dynamicznie rozwijającej się współpracy ukraińsko-azerbejdżańskiej i ukraińsko-gruzińskiej stosunki z Armenią pozostawały dość chłodne[184]. Podpisywano dziesiątki umów międzypaństwowych regulujących wszystkie sektory potencjalnej współpracy, lecz ich realizacja ograniczała się do symbolicznych rozmiarów.

Nowy impuls stosunkom dwustronnym nadała wizyta w Kijowie w marcu 2001 roku nowego prezydenta Armenii Roberta Koczariana, który wystąpił z ideą przedłużenia gazociągu do Europy Zachodniej przez terytorium Gruzji i Ukrainy, którym dostarczany był gaz z Iranu do Armenii. Była to jednocześnie próba pomniejszenia roli Azerbejdżanu w regionie. W Erewaniu zakładano, że projekt zostanie pozytywnie przyjęty przez Ukrainę i Europę, gdzie wiele mówiono o dywersyfikacji dostaw gazu. Inwestycje związane z tym projektem miały przyczynić się do zwiększenia obrotów handlowych między krajami do 30-40 mln dolarów rocznie. Byłby to bilans prawie 3 razy większy niż

---

181 *Нагорно-Карабахская проблема*, http://www.armeniaforeignministry.am/ru/artsakh/ [02.02.2012].

182 Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України...*, s. 518.

183 *Договір про дружбу та співробітництво між Україною та Республікою Вірменія,* http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/051_002 [02.02.2012].

184 Б. О. Парахонський, М. М. Гончар, В. Л. Кузнєцов, В. О. Маляров, О. Я. Маначинський, О. П. Москалець, *Стратегічні інтереси Україн в країнах Чорноморського регіону та проблеми національної безпеки, серія „Зовнішньополітичні стратегії"*, випуск 7, Київ 2001, s. 33-38.

2000 roku[185]. Przejawem optymistycznego myślenia o przyszłości przywódców Ukrainy i Armenii było podpisanie Układu o współpracy gospodarczej między Ukrainą i Republiką Armenii na lata 2001-2010. Strony podpisujące dokument planowały oprócz poszerzenia wymiany handlowej, tworzenie wspólnych przedsiębiorstw, inwestycje i uczestnictwo w procesach prywatyzacyjnych na terenie drugiego kraju. Prezydenci w wystąpieniach publicznych deklarowali, że w relacjach ukraińsko-armeńskich nie występują żadne nierozwiązywalne problemy. Leonid Kuczma akcentował, że oba kraje łączył „europejski wybór"[186]. Większości postanowień dotyczących rozwoju współpracy gospodarczej nie realizowano, lecz atmosfera w stosunkach dwustronnych była na tyle dobra, że prezydenci spotykali się każdego roku[187]. Kuczma starał się wciągnąć Armenię do nieformalnego bloku państw kontestujących przywództwo Rosji w regionie. Nie miał jednak żadnych argumentów, by skłonić Erewań do orientacji bardziej skierowanej w stronę Kijowa. Stanowisko ukraińskie w sprawie Górnego Karabachu wykluczało możliwość ustanowienia relacji z Armenią na takim poziomie jak z Azerbejdżanem lub Gruzją.

Po zachodniej stronie Morza Czarnego najistotniejsze były stosunki z Mołdawią i rozwiązanie problemu związanego z istnieniem Naddniestrzańskiej Republiki Mołdawii. W 1995 roku Ukraina włączyła się do negocjacji wokół konfliktu naddniestrzańskiego. W 1996 roku Leonid Kuczma podpisał się pod Memorandum, w którym stwierdzono, że stosunki z Mołdawią będą budowane na zasadzie uznania jej granic z 1990 roku. Dokument ten podpisali Borys Jelcyn i prezydent Mołdawii Peter Lucinschki. Nie przekreślał on podziałów dawnej republiki radzieckiej, lecz dawał władzom mołdawskim podstawy do działań na rzecz zjednoczenia Naddniestrza z resztą kraju.

Z punktu widzenia Kijowa był to przejaw działań na rzecz normalizacji i stabilizacji wokół konfliktu naddniestrzańskiego, zaś z punktu widzenia Kiszyniowa przykład ukraińskiej hipokryzji. Mołdawscy komentatorzy zwracali uwagę, że władze Ukrainy oficjalnie starały się prezentować postawę neutralności i zakłopotania sytuacją w sąsiedztwie swoich zachodnich granic, w rzeczywistości wspierały separatyzm zbuntowanej prowincji, wykorzystując

---

185 *Визит президента Армении в Украину*, http://elvisti.com/node/13069 [02.02.2012].

186 *Кучма и Кочарян договорились об экономическом партнерстве*, http://korrespondent.net/business/14724-kuchma-i-kocharyan-dogovorilis-ob-ekonomicheskom-partnerstve [03.02.2012].

187 *П'яний Кучма зганьбився на всю Вірменію*, „Українська правда", 16.10.2002, http://www.pravda.com.ua/news/2002/10/16/2991114/ [03.02.2012].

go w polityce wobec Mołdawii i Rumunii. Uznanie granic w kształcie z 1990 roku nie pociągało za sobą żadnych negatywnych konsekwencji dla Kijowa. Podpis prezydenta Mołdawii oznaczał akceptację granic i zmian terytorialnych z 1940 roku, będących konsekwencją paktu Ribbentrop-Mołotow. Według komentatorów mołdawskich na obszarach włączonych wówczas do Ukrainy mieszkało prawie 500 tysięcy Rumunów lub Mołdawian[188].

W Kijowie z niepokojem obserwowano masowe przyjmowanie obywatelstwa rumuńskiego przez mieszkańców Mołdawii i rosyjskiego przez mieszkańców Naddniestrza. W połowie lat dziewięćdziesiątych obywatelami Rumunii stało się ponad 400 tys. Mołdawian, zaś Federacji Rosyjskiej 70 tys. mieszkańców Naddniestrza[189]. Dalsze utrwalanie podziału powodowało polityczne dryfowanie Mołdawii położonej po wschodniej stronie Dniestru w kierunku Rosji, po zachodniej w stronę Rumunii. Silna pozycja polityczna Rosji w Naddniestrzu na początku lat dziewięćdziesiątych była możliwa tylko w warunkach zapewnienia szerokiego kontaktu przez terytorium Ukrainy. Rosja bowiem nie graniczyła z Naddniestrzem. Przyzwolenie na obecność rosyjską traktowano jako czynnik równoważący wpływy rumuńskie w regionie. Dyplomaci mołdawscy mieli natomiast przeświadczenie, że Ukraina realizuje interesy rosyjskie w regionie[190].

Dylematem elit politycznych Ukrainy była odpowiedź na pytanie, czy Mołdawia pozostanie samodzielnym podmiotem politycznym, czy wybierze kurs na integrację z Rumunią. Stosunek do separatyzmu naddniestrzańskiego wiązał się z wyborem Mołdawii. Drugie rozwiązanie oznaczało wzmocnienie Rumunii w regionie, która zgłaszała roszczenia terytorialne wobec Ukrainy, kwestionując przynależność państwową północnej Bukowiny i zachodniej części obwodu odesskiego. W pierwszym okresie sprawowania władzy przez Leonida Kuczmę w ukraińskiej polityce obrano kurs na wspieranie władz w Kiszyniowie oraz mołdawskiej niepodległości i integralności. Mołdawia stała się bliskim partnerem ekonomicznym Ukrainy. 11 września 1997 roku podpisano porozumienie o związku celnym, co ułatwiło przepływ towarów między obu

---

188 O. Serebrian, *Geopolityczne uwarunkowania Republiki Mołdowy*, „Zeszyty Naukowe Koła Wschodnioeuropejskiego Stosunków Międzynarodowych", nr 2, (red.) A. Jaworska, Wrocław 2003, s. 15-12, http://www.kwsm.uni.wroc.pl/publikacje/ZNS1.pdf [04.02.2012].

189 Б. О. Парахоньский, М. М. Гончар, В. Л. Кузьнєцов, В. О. Малеров, О. Я. Маначинський, О. П. Москалець, *Стратегічни інтереси України в країнах чорноморськго регіону*..., s. 28.

190 W. Jankowski, *Stosunki Ukrainy z Mołdawią*, [w:] *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*, (red.) M. Pietraś, T. Kapuśniak, Lublin 2007, s. 227.

krajami. Na fali ocieplenia w relacjach ukraińsko-mołdawskich w 1997 roku ustalono ostatecznie linię graniczną między obu państwami. Ukraina zobowiązała się przekazać Mołdawii około 600 m wybrzeża na Dunaju w okolicach miejscowości Giurgiulesti. Miał tam powstać port z wyjściem na Morze Czarne z terminalem do przeładunku ropy naftowej. W Kijowie ustępstwo to traktowano jako czynnik wzmacniający niezależność Mołdawii od Rumunii, umożliwiający kontakty gospodarcze ze światem drogą morską z pominięciem tranzytu do portów rumuńskich nad Morzem Czarnym[191].

W ostatnich latach XX wieku Rosja rozpoczęła wycofywanie swoich wojsk z Naddniestrza. Zaniepokojone utratą dotychczasowego protektora władze w Tyraspolu zaczęły szukać wsparcia w Kijowie. Atutem Ukrainy była wspólna kilkusetkilometrowa granica i powiazania gospodarcze z ośrodkami po wschodniej stronie Dniestru. Przemysł metalurgiczny Naddniestrza bazował głównie w oparciu o surowce importowane z Ukrainy. Do portów w Odessie trafiała większość produkcji z nieuznawanej przez Ukrainę republiki. Ogromne zyski z tranzytu i pośrednictwa w sprzedaży naddniestrzańskiej produkcji czerpali ukraińscy przedsiębiorcy i gangsterzy. Interesy elit ukraińskich i naddniestrzańskich były mocno ze sobą powiązane. Gospodarki obu podmiotów coraz bardziej się integrowały.

W 2001 roku władzę w Mołdawii zdobyli komuniści. Nowy prezydent Władimir Woronin sprawę zbuntowanej prowincji chciał rozwiązać przy współpracy z Moskwą. Ta okoliczność spowodowała większe zaangażowanie dyplomacji Ukrainy we wspieranie sprawującego niepodzielną władzę w Tyraspolu prezydenta Igora Smirnowa. Oficjalnie dyplomacja ukraińska głosiła, że zamrożony konflikt nad Dniestrem negatywnie wpływa na stosunki międzynarodowe w regionie czarnomorskim, utrudnia proces integracji Ukrainy z Unią Europejską, a naddniestrzańska hybryda w postaci państwowej gospodarki planowej i klanowego kapitalizmu w sąsiedztwie państwa dezorganizuje jego system gospodarczy[192]. Obecność polityczną i gospodarczą na lewym brzegu Dniestru tłumaczono dbałością o miejscową mniejszość ukraińską, chociaż ta w zdecydowanej większości posługiwała się językiem rosyjskim i bardziej orientowała się na Rosję niż Ukrainę. Czyniono porównania na temat skali powiązań Naddniestrza z Mołdawią, Rosją i Ukrainą. Wyniki tych rozważań

---

191 Б. О. Парахонський, М. М. Гончар, В. Л. Кузнєцов, В. О. Маляров, О. Я. Маначинський, О. П. Москалець, *Стратегічні інтереси України в країнах Чорноморського регіону*..., s. 28.

192 М. Капітоненко, *Регіональне лідерство України: випробуванне Придністровським конфліктом*, „Зовнішні справи", 2008, nr 1, s. 32.

najczęściej prowadziły do konstatacji, że ze względów historycznych, politycznych i gospodarczych mieszkańcom separatystycznej republiki najbliżej było do Ukrainy[193].

Przychylne komunistycznym władzom Mołdawii stanowisko Rosji sprawiło, że prezydent Woronin zdecydował się na wojnę gospodarczą przeciwko zbuntowanej prowincji. W połowie 2001 roku rząd mołdawski wprowadził nowe pieczątki do urzędów celnych spełniające wymogi Światowej Organizacji Handlu. Ukrainie zaproponował wspólne posterunki celne, które de facto byłyby na granicy naddniestrzańsko-ukraińskiej. Zgodnie z prawem międzynarodowym stemple będące w dyspozycji urzędów celnych Naddniestrza stały się nieważne. Powodowało to faktyczną blokadę gospodarczą nieuznawanej w świecie republiki. Nowe rozwiązania stemplowe uznała Unia Europejska i Rosja, Ukraina natomiast zdecydowanie odmówiła zgody na wspólne z Mołdawią kontrole celne na swojej granicy, nie uznała także nowych pieczątek, honorowała te, którymi dysponowały służby naddniestrzańskie[194]. W maju 2003 roku Ukraina podpisała z Mołdawią umowę o wzajemnym uznaniu dokumentów celnych, co równało się z zobowiązaniem do nieprzyjmowania towarów nieostemplowanych przez służby mołdawskie. Nie zmniejszyło to wymiany handlowej z Naddniestrzem, legalne transakcje zastąpił przemyt tolerowany przez obie strony.

Kryzys w stosunkach między obu państwami pogłębił się w lipcu 2007 roku, gdy funkcjonariusze mołdawskiej straży granicznej weszli na teren ukraińskiej elektrowni wodnej na Dniestrze. Linia graniczna przebiegała pośrodku rzeki, zatem elektrownia, zbudowana w czasach radzieckich, zlokalizowana była także po stronie mołdawskiej. Na terenie obiektu Mołdawianie ustanowili posterunek graniczny[195]. Strona ukraińska wykazała daleko idącą wstrzemięźliwość uznając racje terytorialne Mołdawii, lecz potępiając formę egzekwowania prawa do wód rzecznych na Dniestrze[196]. Incydent posłużył do negocjacji o obniżeniu cen energii elektrycznej z tej elektrowni na rzecz mołdawskich odbiorców.

---

193 *Точка неповернення... Наскілки далеко розійшлися Придністровя та Молдова, та чи стає через це Придняствя ближчим до України*, „Зовнішні справи", 2008, nr 8, s. 34-37.

194 W. Jankowski, *Stosunki Ukrainy z Mołdawią*..., s. 229.

195 *Молдовани з автоматами захопили частину української землі*, „Українська правда", 25.07. 2003, http://www.pravda.com.ua/news/2003/07/25/2994795/ [07.02.2012]; *Молдова законно захопила українське підприємство*, „Українська правда", 25.07.2003, www.pravda.com.ua/news/2003/07/25/2994797/ [07.02.2012].

196 *Зленко „наїхав" на Молдову за захоплення території України*, „Українська правда", 26.07.2003, http://www.pravda.com.ua/news/2003/07/26/2994805/ [07.02.2012].

Prezydent Kuczma opowiedział się w tym czasie za rosyjskim planem powołania państwa federacyjnego złożonego z Mołdawii, Naddniestrza i Gagauzji[197]. Plan zgłoszony przez szefa administracji prezydenta Rosji Dymitra Kozaka został pierwotnie przyjęty przez Władimira Woronina i rząd mołdawski, lecz w wyniku protestów opozycji i nacisków amerykańskich Mołdawia odrzuciła proponowane rozwiązania, których gorącym zwolennikiem był Leonid Kuczma[198]. Władze w Kiszyniowie rozczarowane stanowiskiem Rosji i Ukrainy w sprawie Naddniestrza odmówiły przystąpienia do Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej oraz zaczęły dystansować się od WNP. Priorytetem ogłoszono integrację ze strukturami europejskimi[199]. W sferze retoryki na temat polityki proeuropejskiej Ukraina i Mołdawia bardzo upodobniły się do siebie.

W stosunkach ukraińsko-rumuńskich pozostały wciąż nierozwiązane spory terytorialne. Nowym elementem w połowie lat dziewięćdziesiątych były aspiracje Rumunii do członkostwa w NATO. Zgodnie ze statutem tej organizacji wymagało to od kraju ubiegającego się o członkostwo uregulowania kwestii terytorialnych z sąsiadami. Rumunia była zmuszona do wyciszenia antyukraińskich akcentów i przystąpienia do negocjacji w sprawie delimitacji granicy państwowej. Jednocześnie u schyłku 1995 roku odżył problem Wyspy Wężów na Morzu Czarnym, leżącej niedaleko ujścia Dunaju, stanowiącej krańce wód terytorialnych Ukrainy. Wyspa licząca 20 hektarów lądu nabrała znaczenia, gdy w jej pobliżu, w szelfie kontynentalnym Ukrainy odkryto spore złoża ropy naftowej i gazu. Stanowiły one istotną część zasobów surowcowych Ukrainy. W 1996 roku w bliskim sąsiedztwie ukraińskiego szelfu Rumuni zaczęli budować własne platformy wiertnicze z planami eksploatacji złóż ropy. Zdaniem Ukrainy, naruszyli obowiązującą Konwencję ONZ o prawie morskim z 1982 roku. Po wielu latach dwustronnych negocjacji i 34 posiedzeniach komisji międzyrządowych nie udało się stronom osiągnąć żadnego porozumienia w sprawie rozdzielenia stref ekonomicznych obu krajów. W styczniu 2002 roku władze Ukrainy Wyspę Wężów administracyjnie przypisały do obwodu odesskiego, zorganizowały posterunki straży granicznej, oddziały poczty i banków. 13 września 2004 roku Rumuni zwrócili się do Międzynarodowego Trybu-

---

197 Gagauzja to południowa część Mołdawii zamieszkała w większości przez Turków wyznających prawosławie. W 1990 roku Gagauzi próbowali wybić się na niepodległość. W 2003 roku otrzymali konstytucyjnie zagwarantowane prawa do autonomii.

198 W. Jankowski, *Stosunki Ukrainy z Mołdawią*..., s. 230-231.

199 *Молдову образили в Ялті. Вона поховала СНД і проситься до ЄС*, „Українська правда", 20.09.2003, http://www.pravda.com.ua/news/2003/09/20/2995524/ [07.02.2012].

nału Sprawiedliwości ONZ o delimitację kontynentalnego szelfu z Ukrainą na Morzu Czarnym. Trybunał z siedzibą w Hadze wydał decyzję w 2009 roku. Była ona kompromisowym rozwiązaniem, dawała bowiem Rumunii prawo do eksploatacji złóż ropy naftowej w pobliżu Wyspy Wężów[200].

Ukraina i Rumunia miały także odmienne zdania na temat zakresu wykorzystania delty Dunaju do żeglugi kontenerowców. Spór pojawił się na początku nowego stulecia, gdy Ukraina ogłosiła zamiar pogłębienia koryta rzeki przy swoim brzegu Dunaju, wybudowania kanału umożliwiającego ruch wielkich statków. W maju 2004 roku rozpoczęła realizację tej inwestycji. Do tego czasu ruch okrętów ukraińskich z portów naddunajskich do Morza Czarnego odbywał się kanałem znajdującym się na wodach rzecznych Rumunii. Władze rumuńskie oprotestowały budowę korytarza okrętowego na Dunaju, eksponując przede wszystkim zagrożenia ekologiczne dla biosfery rezerwatu „Delta Dunaju". Strona ukraińska pokazywała ekspertyzy, z których wynikało, że inwestycja nie spowoduje żadnych zagrożeń dla środowiska naturalnego. Protesty Rumunii – argumentowano w Kijowie – były spowodowane perspektywą utraty opłat tranzytowych z tytułu korzystania przez armatorów ukraińskich z kanału położonego w rumuńskiej strefie delty[201]. Spór także i w tej sprawie został przeniesiony na forum międzynarodowych organizacji.

Spory o szelf na Morzu Czarnym, czy deltę Dunaju nie miały jednak tej wagi jak rumuńskie roszczenia z początku lat dziewięćdziesiątych do północnej Bukowiny, czy południowej Besarabii (zachodniej części obwodu odesskiego). Władze w Bukareszcie widząc perspektywę na członkostwo w NATO, zdecydowały się na podpisanie 2 czerwca 1997 roku Traktatu o dobrosąsiedzkich stosunkach i współpracy między Ukrainą i Rumunią[202]. Strony potwierdziły nienaruszalność istniejących granic państwowych między nimi i zobowiązały się w ciągu 2 lat dokonać delimitacji granicy lądowej i szelfu kontynentalnego na Morzu Czarnym (art. 2)[203]. Oba kraje potwierdziły, że w żadnych okolicznościach nie użyją siły, ani nie zastosują groźby jej użycia przeciwko integralności terytorialnej partnera (art. 3). Ukraina gwaranto-

---

200 А. Скляр, *3:1 на користь Румунії*, „Зовнішні справи", nr 6-7, 2009, s. 22-26.

201 А. Скляр, *Позиція України і Румунії щодо транскордонного аспекту відновлення „ГСХ Дунай – Чорне море" та його впливу на дельту Дунаю*, „Зовнішні справи", nr 7-8, 2010, s. 30-33.

202 *Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією*, http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/642_003[08.02.2012].

203 Zobowiązanie było zawarte w liście szefa MSZ Ukrainy Gienadija Udowenki do jego rumuńskiego odpowiednika, podpisanego przez ministrów wraz z *Traktatem* 2 czerwca 1997 r.

wała mniejszości rumuńskiej, a Rumunia mniejszości ukraińskiej maksymalne prawa do rozwoju życia narodowego, łącznie z możliwością zwracania się do przedstawicieli administracji państwowej w języku ojczystym (art. 13, pkt 5). Jednocześnie stwierdzono w dokumencie, że obywatele Ukrainy narodowości rumuńskiej i obywatele Rumunii narodowości ukraińskiej powinni zachować lojalność wobec państwa, w którym mieszkają i przestrzegać obowiązujących w nim praw (art. 13, pkt 10).

Najtrudniejsza do realizacji okazała się delimitacja granicy. 17 czerwca 2003 roku prezydenci Leonid Kuczma i Ion Iliescu podpisali w Czerniowcach Traktat między Ukrainą i Rumunią o porządku na granicy państwowej ukraińsko-rumuńskiej, współpracy i wzajemnej pomocy w sprawach granicznych[204]. Dokument szczegółowo opisywał także wzajemne zobowiązania w kwestii powstrzymania się od wszelkich działań, które mogłyby zakłócić równowagę w środowisku naturalnym drugiej strony (art. 12, pkt. 5-8). Nie rozwiązywał on bynajmniej wszystkich problemów spornych, jak chociażby tych wynikających z budowy przez stronę ukraińską kanału na Dunaju, czy sprawy szelfu w okolicy Wyspy Wężów. W sytuacji nieustannego sporu między Ukrainą i Rumunią obie strony znajdowały powody do oskarżeń o naruszenie postanowień tego Traktatu[205]. Na przełomie stuleci w relacjach między obu państwami nastąpiła pewna stabilizacja. Traktat z czerwca 1997 roku określał zasady rozwiązywania wszelkich problemów spornych. Zgodnie z jego przesłaniem sprzeczne interesy próbowano rozwiązywać drogą negocjacji, a ostatecznie odwoływano się do arbitrażu międzynarodowego. Proeuropejskie aspiracje Bukaresztu i Kijowa sprawiały, że istniejące uwarunkowania międzynarodowe zmuszały obie strony do powściągliwości i negocjacji.

Stosunki ukraińsko-bułgarskie, w odróżnieniu od ukraińsko-rumuńskich miały bezkonfliktowy charakter. Bułgaria z perspektywy Kijowa była postrzegana jako kraj tranzytowy na Bałkany. Konflikt w Jugosławii, zaogniony szczególnie w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych tworzył okoliczności do bardziej politycznego niż gospodarczego zaangażowania Ukrainy w tym regionie. W relacjach z Bułgarią nie było natomiast żadnych przeszkód w rozszerzaniu współpracy gospodarczej. Wartość obrotów handlowych w 1997 roku była relatywnie dość wysoka i wynosiła 303 mln dolarów. Podwoiła się w ciągu

---

204 *Договір між Україною та Румунією про режим українсько-румунського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань*, http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/642_022 [08.02.2012].

205 Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України*..., s. 114-117.

kolejnych 6 lat, rekordowy stan – 1,5 mld dolarów – osiągnęła w 2008 roku[206]. Ukraina była głównym dostawcą do Bułgarii węgla i koksu, eksportowała także rudy żelaza, wyroby przemysłu metalowego i chemicznego oraz pszenicę. Importowała z Bułgarii lekarstwa, kosmetyki, produkty żywnościowe.

O jakości politycznej współpracy ukraińsko-bułgarskiej w okresie prezydentury Kuczmy świadczyła intensywność bezpośrednich kontaktów na najwyższym szczeblu. Prezydent Bułgarii Żeliu Żelew złożył oficjalną wizytę w Kijowie w grudniu 1994 roku, kilka miesięcy po wygranych przez Kuczmę wyborach prezydenckich. Podpisano wówczas kilka umów, w tym o współpracy wojskowo-technicznej i współdziałaniu na rzecz rozwoju wymiany handlowej[207]. Prezydenci składali sobie wizyty na przemian prawie każdego roku. Równie często spotykali się premierzy i ministrowie spraw zagranicznych[208]. Dyplomaci ukraińscy podkreślali, że Bułgaria była jednym z głównych partnerów Ukrainy w Regionie Czarnomorskim[209]. Oceniając relacje ukraińsko-bułgarskie zwłaszcza z punktu widzenia wielkości obrotów handlowych, opinie takie miały nie tylko kurtuazyjny charakter, lecz także odpowiadały rzeczywistości.

14 kwietnia 2004 roku podpisano Deklarację o współpracy między MSZ Ukrainy i MSZ Republiki Bułgarii w dziedzinie europejskiej i euroatlantyckiej integracji[210]. W dokumencie zapisano, że Ukraina z satysfakcją przyjęła informację o przyjęciu Bułgarii do NATO, zaś Bułgaria, już jako członek Paktu zobowiązywała się działać na rzecz członkostwa Ukrainy w tej organizacji (pkt 7). Resorty spraw zagranicznych obu krajów deklarowały, że realizują w swoich krajach politykę przystosowania państwa i społeczeństwa do integracji z Unią Europejską (pkt 8). Wspólne manewry na Morzu Czarnym

---

206 *Стан торговельно-економічних відносин та інвестиційної діяльності між Україною та Болгарію*, http://www.mfa.gov.ua/bulgaria/ua/27229.htm [09.02.2012].

207 С. Віднянський, І. Мельмникова, А. Мартинов, О. Горенко, Д. Никифорук, *Зовнишня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин*, Київ 2004, s. 196.

208 *Політичне співробітництво*, http://www.mfa.gov.ua/bulgaria/ua/23576.htm [09.02.2012]

209 М. Балтажи, (Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Болгарія) *Українсько-болгарські відносини: погляд у майбутнє*, http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/ukrajinsko-bolgarski-vidnosini-pogljad-u-maibutnje/ [09.02.2012].

210 *Декларація про співробітництво між Міністерством закордонних справ України та Міністерством закордонних справ Республіки Болгарія у галузі європейської та євроатлантичної інтеграці*, http://zakon2.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=100_047 [10.02.2012].

z udziałem jednostek NATO, zanim jeszcze Bułgaria została przyjęta do Paktu były przejawem zbliżonego myślenia o bezpieczeństwie w tej części świata[211]. Na zachodnim wybrzeżu Morza Czarnego Bułgaria była krajem, który w Kijowie mógł być uznawany za najważniejszego partnera w regionie. Oba państwa łączyły podobieństwa kulturowe oraz wspólne interesy gospodarcze i polityczne.

W okresie prezydentury Leonida Kuczmy przetrwały tradycyjnie dobre stosunki z Turcją, chociaż nieco zmniejszył się poziom entuzjazmu, towarzyszący relacjom między Kijowem a Ankarą na początku lat dziewięćdziesiątych. W pierwszych latach po uzyskaniu przez Ukrainę niepodległości w stosunkach między obu krajami ważną rolę odgrywało wzajemne poparcie dla integralności terytorialnej partnera. Turcja miała problem z Kurdystanem, Ukraina z Krymem oraz roszczeniami rosyjskimi i rumuńskimi. Po upadku ZSRR Turcja przejawiała aspiracje do przywództwa w regionie Morza Czarnego[212]. To z jej inicjatywy w 1992 roku powstała Organizacja Czarnomorskiej Współpracy Gospodarczej, zrzeszająca 11 państw regionu. Dość szybko jednak zaczął powstawać nieformalny blok państw kwestionujących tureckie przywództwo – Rosja, Armenia, Iran, Bułgaria.

Ukraina nie miała żadnych spraw spornych z Turcją i traktowała sąsiada z południa jako potencjalnego sojusznika w grze politycznej z Rosją. Turcja w planach ukraińskich miała pełnić rolę kraju tranzytowego ropy naftowej z Bliskiego Wschodu. W maju 1994 roku podczas wizyty prezydenta Turcji Sulejmana Demirela w Kijowie podpisano protokół o budowie naftociągu łączącego porty tureckie – Ceyhan nad Morzem Śródziemnym i Samsun nad Morzem Czarnym[213]. Bliskowschodnia ropa z Samsun miała być transportowana tankowcami do Odessy, skąd ukraińskim naftociągiem planowano przesyłać ją do Polski i dalej do Europy. Projekt stanowił dopełnienie planów związanych z ropą azerską. Jego realizacja pozwoliłaby na zmniejszenie zależności gospodarczej od Rosji i uczynienie z Ukrainy kraju tranzytowego.

Projekt na terenie Turcji miał być realizowany przez ukraińską spółkę „Ukrzakordonnaftohazbud". Stanowił on konkurencję dla rosyjskiego systemu

---

211 С. Віднянський, І. Мельмникова, А. Мартинов, О. Горенко, Д. Никифорук, *Зовнишня політика України в умовах глобалізації*..., s. 199.

212 С. Зінько, *Основні напрами зовнішньої політики Туреччини на сучасному етапі*, [w:] *Українсько-турецькі відносини: стан и перпективи розвітку. Матеріали міжнародної конференції*, Одеса 2006, s 9.

213 Б. О. Парахоньский, М. М. Гончар, В. Л. Кузьнєцов, В. О. Малеров, О. Я. Маначинський, О. П. Москалець, *Стратегічни інтереси України в країнах чорноморськго регіону*..., s. 45.

eksportu ropy – tankowcami z Noworosyjska przez Cieśninę Bosfor do Europy Zachodniej. Aby zwiększyć konkurencyjność ukraińsko-tureckiego kontraktu rząd Turcji wprowadził w 1995 roku zakaz przepływu przez cieśninę tankowców o zanurzeniu kadłuba większym niż 13 metrów, argumentując decyzję względami ekologicznymi, co ograniczało przede wszystkim możliwości transportowe Rosji. Nieoczekiwanie pojawiły się przeszkody w realizacji systemu przesyłowego po stronie ukraińskiej. Władze Odessy zabroniły budowy kolejnego terminalu naftowego w porcie, zasłaniając się także groźbą zagrożenia ekologicznego. Prezydent Kuczma natomiast dość dwuznacznie odniósł się do tureckich ograniczeń w żegludze na wodach Cieśniny Bosfor, chociaż decyzje te były korzystne dla ukraińskich planów dywersyfikacyjnych i tranzytowych[214]. Prace w Odessie ruszyły dopiero w 1997 roku po podpisaniu kolejnych uzgodnień dotyczących budowy infrastruktury przesyłowej.

Bilans wymiany handlowej między Ukrainą i Turcją był dość duży i zdecydowanie korzystny dla Ukrainy, która w 1995 roku eksportowała towary i usługi wartości 453 mln dolarów, zaś importowała o wartości 67 mln. Dwa lata później wskaźniki te wzrosły odpowiednio do 670 i 162 mln dolarów. W 2003 roku obroty osiągnęły rekordową wielkość 1700 mln dolarów. Turcja była czwartym pod względem wielkości wymiany partnerem handlowym Ukrainy. Wyprzedzały ją tylko Rosja, Niemcy i Turkmenistan. Po Rosji i Niemczech była trzecim rynkiem zbytu towarów ukraińskiej produkcji. Eksportowano tam półfabrykaty hutnicze, wyroby przemysłu metalowego i chemicznego, węgiel, spirytus i olej. Importowano owoce cytrusowe, tkaniny, ubrania i wyroby skórzane[215]. Na początku nowego stulecia pojawiło się szereg inwestycji tureckich na Ukrainie, między innymi związanych z budową infrastruktury przesyłowo-transportowej z Bliskiego Wschodu do Europy. Turcy inwestowali głównie w Odessie, Kijowie i na Krymie.

Stosunki polityczne ukraińsko-tureckie układały się równie pomyślnie jak gospodarcze. Ukraina skłonna była zaakceptować wiodącą rolę Turcji w Organizacji Czarnomorskiej Współpracy Gospodarczej. Opowiadała się za rozszerzeniem współpracy państw członkowskich o kwestie bezpieczeństwa w regionie. Wraz z Gruzją, Azerbejdżanem i Turcją tworzyła blok państw zainteresowany powstrzymywaniem aktywności politycznej Rosji na Kaukazie

---

214 K. Zasztowt, *Stosunki Ukrainy z Turcją*, [w:] *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*..., s. 281.

215 *Формування зв'язків України і Туреччини. Історико-географічні аспекти*, http://www.info-works.com.ua/kursovi/mijnarodna_ekonomika/2398.html [11.02.2012].

i w basenie Morza Czarnego. Turcja miała podobne stanowisko wobec separatyzmów w Abchazji, Osetii Południowej, Górnym Karabachu, Naddniestrzu i rosyjskiego na Krymie. Entuzjastycznie odniosła się do polityki ukraińskiej ułatwiającej powrót wysiedlonych po drugiej wojnie światowej Tatarów na Krym i umacniającej ich rolę polityczną na półwyspie. Turcja zresztą w różny sposób wspierała bezpośrednio krymskie organizacje tatarskie, finansowała budownictwo mieszkaniowe dla Tatarów powracających z Syberii i Kazachstanu. Władze ukraińskie faworyzując Tatarów chciały równoważyć wpływy Rosjan, lecz aktywność Turcji na Krymie rodziła w niektórych środowiskach sceptycyzm wobec polityki południowego sąsiada i obawy w kwestii lojalności krymskich muzułmanów w przyszłości[216].

Czynnikiem łączącym Ukrainę i Turcję było zainteresowanie stabilizacją polityczną i militarną w basenie Morza Czarnego. Oba kraje były uczestnikami procesu budowania zaufania między państwami tego regionu. Wspierały się w polityce wobec krajów trzecich, a przede wszystkim równoważyły wpływy amerykańskie i rosyjskie. Ani Ukrainie ani Turcji nie zależało na odrodzeniu antagonizmów w regionie z udziałem mocarstw[217]. W kwietniu 2001 roku podpisano w Stambule dokument o powołaniu grupy zadaniowej BLACSEAFOR, stanowiącej formę współpracy krajów czarnomorskich w dziedzinie ratownictwa morskiego, ochrony środowiska naturalnego, pomocy humanitarnej. Wkrótce cele BLACSEAFOR rozszerzono o walkę z terroryzmem i przestępczością zorganizowaną. Stworzyło to szeroką płaszczyznę do współpracy wojskowej między Ukrainą i Turcją[218].

W 2002 roku Ukraina zgłosiła zamiar ubiegania się o członkostwo w NATO. Turcja od wielu lat była członkiem Paktu i stała się gorącym orędownikiem przyjęcia Ukrainy do tej organizacji. W 2004 roku do NATO przyjęto Bułgarię i Rumunię, zaś dwa lata wcześniej wraz z Ukrainą wolę przystąpienia do Sojuszu Północnoatlantyckiego zgłosiła Gruzja. Amerykanie ogłosili zamiar przeniesienia baz wojskowych z Niemiec do Bułgarii i Rumunii. Morze Czarne, stawało się akwenem zdominowanym przez NATO, co Rosja przyjmowała jako wzrost zagrożenia swojego bezpieczeństwa. Na Ukrainie obowią-

---

216 K. Zasztowt, *Stosunki Ukrainy z Turcją*..., s. 281-286.

217 И. Каламов, *Турция и Украина: от сотрудничества к стратегическому партнерству*, [w:] *Українсько-турецькі відносини: стан и перпективи розвітку*..., s. 55-56.

218 В. Шишкіна, *Стан і перспективи військово-техніної співпраці між Україною і Туреччною. Співпаця України і Туреччині в рамках BLACSEAFOR*, [w:] *Українсько-турецькі відносини: стан и перпективи розвітку*..., s. 67-68.

zującą wykładnią polityki była „doktryna Złenki", zakładająca równoważone stosunki z Rosją i Stanami Zjednoczonymi. Władze Ukrainy dość sceptycznie odniosły się do naruszenia równowagi nad Morzem Czarnym, gdzie wystąpiło zagrożenie powstania konfrontacyjnego charakteru stosunków międzynarodowych. Z punktu widzenia Kijowa najlepszym rozwiązaniem była regionalna współpraca, której ton nadawała Ukraina i Turcja w ramach BLACSEAFOR i Organizacji Czarnomorskiej Współpracy Gospodarczej[219].

2 kwietnia 2004 roku podczas wizyty w Kijowie premiera Turcji Tayyipa Erdogana podpisano dokument Wspólny plan działań Rady Ministrów Ukrainy i Rządu Republiki Tureckiej o rozszerzeniu współpracy, który wyznaczał parytety w relacjach między obu krajami na najbliższe lata[220]. Najważniejszym było zapewnienie pokoju, bezpieczeństwa i stabilizacji w regionie czarnomorskim, co oznaczało bliską współpracę wojskową. Formułę stanowiło współdziałanie w ramach natowskiego programu „Partnerstwo dla pokoju". Drugim blokiem spraw wymagającym ścisłej współpracy rządów była walka z terroryzmem i przestępczością zorganizowaną, w tym występującym w obu krajach handlem „żywym towarem". Trzecim parytetem było „wzmocnienie ekonomicznego wymiaru stosunków dwustronnych, udoskonalenie tranzytowego potencjału obu krajów oraz współpraca w dziedzinie energetyki".

Poprawne stosunki ukraińsko-tureckie były czynnikiem stabilizacji w basenie Morza Czarnego. Wzrastająca każdego roku o kilkanaście procent wartość wymiany handlowej najlepiej świadczyła o jakości relacji dwustronnych między Kijowem i Ankarą. Przy współdziałaniu z Turcją Ukraina miała ogromną szansę na dywersyfikację dostaw surowców energetycznych oraz uzyskanie statusu ważnego kraju tranzytowego. Zbieżność celów politycznych i gospodarczych czyniła Turcję autentycznym partnerem strategicznym Ukrainy. Prezydent Kuczma dbał jednak, aby szeroka współpraca z jednym z ważniejszych krajów Paktu Północnoatlantyckiego nie doprowadziła do konfrontacyjnego charakteru stosunków z Rosją.

---

219 О. Воловіч, *Україна і Туреччина в контексті американсько-російського суперництва в Чорноморсько-каспійському регіоні*, [w:] *Українсько-турецькі відносини: стан и перпективи розвітку...*, s. 58-60.

220 *Спільний план дій між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки з розширеного співробітництва*, http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/792_039 [13. 02.2012].

5. Stosunki z Polską, Litwą i Węgrami

Polska, Litwa i Węgry to kraje, które najbardziej były zainteresowane prozachodnią orientacją Ukrainy. Po wstąpieniu do NATO i Unii Europejskiej państwa te lobbowały za rozwiązaniami, które zbliżały Ukrainę do tych organizacji.

Leonid Kuczma, który wygrał wybory prezydenckie latem 1994 roku pod hasłami zbliżenia z Rosją, ze zrozumiałych względów nie budził w Polsce takiego zaufania, jak jego poprzednik, Leonid Krawczuk. Nowy prezydent nie podzielał przede wszystkim kierunku polityki Krawczuka skazującego Ukrainę na pośrednictwo Polski w kontaktach z Zachodem[221]. Polska w tej dziedzinie niewiele jednak miała do zaoferowania, gdyż jej pozycja w Europie była wówczas bardzo słaba. Ukraina potrzebowała od Zachodu tego samego co Polska – kredytów i inwestycji. Ważniejsze były własne interesy każdego z państw niż sąsiada. Realistycznie oceniając sytuację, Kuczma obrał kurs na poszukiwanie bezpośrednich kontaktów z państwami Unii Europejskiej oraz Stanami Zjednoczonymi.

Nie potwierdziły się natomiast obawy o uleganie Ukrainy pod rządami Kuczmy reintegracyjnym koncepcjom Federacji Rosyjskiej. Prezydent starał się wywalczyć Ukrainie pozycję równorzędnego partnera Rosji, a jego polityka w tym kierunku okazała się dość skuteczna.

Polska w tym czasie rozpoczęła pertraktacje na temat członkostwa w NATO. Amerykanie bardzo liczyli się wówczas ze stanowiskiem Rosji w sprawie rozszerzenia Paktu na Wschód. Chcieli tego dokonać bez sprowokowania kolejnej zimnej wojny ze wszystkimi jej konsekwencjami. W przypadku Polski wstępującej na drogę euroatlantyckiej integracji jej polityka promowania Ukrainy na Zachodzie musiała budzić dodatkowe obawy Moskwy, gdyż chodziło o kraj, który był uznawany za strefę wpływów Rosji. Polska niewątpliwie prowadziła politykę budowania własnych wpływów na Ukrainie, a jej głównym atutem w przekonywaniu elit ukraińskich było pokazywanie perspektyw integracji europejskiej i euroatlantyckiej. Słabością oferty polskiej był brak możliwości ekonomicznego wsparcia dla rozwiązania gigantycznych problemów ukraińskiej gospodarki. Wszystkie atuty w tej dziedzinie miała Rosja.

Polityka prezydenta Kuczmy wobec Polski uwzględniała przede wszystkim istniejące uwarunkowania geopolityczne, a także nastroje społeczne panu-

---

[221] B. Surmacz, *Stosunki Ukrainy z Polską*, [w:] *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*..., s. 210.

jące na Ukrainie. Polska oczekiwała symbolicznych gestów i słów, zwłaszcza w odniesieniu do ofiar polsko-ukraińskich konfliktów z pierwszej połowy XX wieku. Ukraińska ocena faktów była inna niż polska. Demokratycznie wybierani przywódcy licząc się z opinią publiczną byli bardzo powściągliwi w wypowiadaniu słów, które mogłyby usatysfakcjonować Polaków[222]. Łatwiej było przywódcom ukraińskim prowadzić bieżącą politykę wobec Polski w oderwaniu od historycznego kontekstu.

Pierwszą wizytę w Polsce prezydent Kuczma złożył w styczniu 1995 roku z okazji pięćdziesięciolecia wyzwolenia obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu. Spotkanie z Aleksandrem Kwaśniewskim zapoczątkowało wieloletnią współpracę obu prezydentów. Wznowiono wówczas działalność Komitetu Konsultacyjnego Prezydentów Polski i Ukrainy, który wkrótce stał się płaszczyzną wypracowywania koncepcji współpracy między obu krajami. W 1995 roku odbyły się spotkania ministrów spraw zagranicznych, ministrów obrony narodowej, delegacji parlamentarnych i premierów. 28 września 1995 roku, po posiedzeniu Komitetu Konsultacyjnego Prezydentów Polski i Ukrainy wydano komunikat, w którym po raz pierwszy użyto określenia o „strategicznym partnerstwie" obu krajów[223]. Goszczący w Warszawie 18 grudnia 1995 roku premier Ukrainy Jewhen Marczuk z aprobatą wypowiadał się o polskich staraniach o członkostwo w NATO. Było to stanowisko zupełnie odmienne od tego, które wobec zamiarów rozszerzenia Paktu na Wschód zajmowały Rosja i Białoruś.

18 czerwca 1996 roku ogłoszono Memorandum zatytułowane Strategiczne partnerstwo Polski i Ukrainy, pod którym podpisali się czołowi byli politycy obu krajów z Lechem Wałęsą i Leonidem Krawczukiem na czele[224]. Polskie i ukraińskie elity polityczne realizację tego partnerstwa widziały między innymi w systematycznych konsultacjach prezydentów i premierów, powołaniu Instytutu Polsko-Ukraińskiego z siedzibami w Kijowie i Warszawie, przekształceniu Komitetu Konsultacyjnego Prezydentów w międzyrządowy zespół opracowujący projekty współpracy, wspólne manewry wojskowe, wspie-

---

222 А. Зленко, *Дипломатия и политика*..., s. 490-491.

223 K. Jędraszczak, *Strategiczne partnerstwo ukraińsko-polskie. Polska w polityce niepodległej Ukrainy*, Poznań 2010, s. 151-152.

224 С. Стоєцький, *Концепція стратегічного партнерства в політиці Республіки Польща щодо України*, http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=40&c=792 [14.02. 2012].

ranie się obu krajów na arenie międzynarodowej[225]. 26 czerwca podczas wizyty Leonida Kuczmy w Warszawie przywódca ukraiński podpisał się wraz z Aleksandrem Kwaśniewskim pod Wspólną deklaracją Prezydenta Ukrainy i Prezydenta Rzeczpospolitej Polskiej, w której w pierwszym punkcie stwierdzono, że „Ukraina i Polska potwierdzają wybrany kurs na rozwój strategicznego partnerstwa"[226]. Dla zrozumienia istoty relacji ukraińsko-polskich ważniejsza była treść następnego punktu Wspólnej deklaracji, mówiąca, że „Istnienie niepodległej Ukrainy sprzyja umocnieniu niepodległości Polski, w takim stopniu jak istnienie niepodległej Polski sprzyja umocnieniu niepodległości Ukrainy". W dokumencie stwierdzono także, że żaden kraj nie ma prawa weta w sprawie wyboru sojuszu innego niepodległego państwa (pkt 9). Było to wyraźne wsparcie Kuczmy dla polskich aspiracji członkostwa w NATO. Jednocześnie w sprawie rozszerzenia Paktu na Wschód prezydenci byli zdania, że proces powinien mieć ewolucyjny charakter i sprzyjać umocnieniu stabilizacji i bezpieczeństwa w Europie. Szczególnie mocno akcentowano wspólną wolę integracji w strukturach europejskich i euroatlantyckich (pkt. 6-7).

W 1996 roku prezydenci Ukrainy i Polski spotkali się trzykrotnie. Intensywność kontaktów na różnych szczeblach utrzymała się także w następnych latach. Rekordowy był rok 1999, gdy Kuczma i Kwaśniewski spotkali się 6 razy[227]. Prezydenci wyznaczali kierunki współpracy w dziedzinie gospodarczej, politycznej, wojskowej i społecznej. Wynikało to w dużej mierze ze szczególnej pozycji instytucji prezydenta w systemie politycznym Ukrainy. W 1996 roku w ramach „Partnerstwa dla Pokoju" odbyły się wspólne polsko-ukraińskie ćwiczenia wojskowe – „Tatry '96" i „Tarcza Pokoju '96". Przyspieszyło to formowanie Polsko-Ukraińskiego Batalionu Sił Pokojowych.

Zbliżeniu elit politycznych towarzyszyła próba pojednania narodów ukraińskiego i polskiego. W maju 1997 roku podczas wizyty prezydenta Kwaśniewskiego w Kijowie oprócz tradycyjnych rozmów o działaniach na rzecz integracji euroatlantyckiej i europejskiej, prezydenci wydali oświadczenie o pojednaniu, którego treść uzgadniano do ostatniej chwili. Najtrudniej było porozumieć się w kwestii oceny wydarzeń na Wołyniu w latach 1942-1943. Prezydent Kuczma starając się działać zgodnie z ukraińską racją stanu i obawiając się reakcji

---

225 K. Jędraszczak, *Strategiczne partnerstwo ukraińsko-polskie*..., s. 154.

226 *Спільна декларація Президента України і Президента Республіки Польща*, http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/616_088 [14.02.2012].

227 B. Surmacz, *Stosunki Ukrainy z Polską*, [w:] *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*..., s. 211-212.

mieszkańców zachodniej Ukrainy i Wołynia zgodził się jedynie na ogólnikowe stwierdzenie dotyczące zachowania pamięci o krwi Polaków przelanej na Wołyniu w latach 1942-1943 i okrucieństwie polsko-ukraińskich konfliktów w pierwszych latach po wojnie[228]. Było to maksimum ustępstw ze strony Ukrainy i znacznie poniżej oczekiwań społecznych w Polsce. Rok później prezydenci Kuczma i Kwaśniewski złożyli wspólną wizytę na Cmentarzu Łyczakowskim we Lwowie, gdzie oddali hołd Strzelcom Siczowym poległym w walce z Polakami w latach 1918-1919 i na Cmentarzu Orląt Lwowskich, Polakom poległym w tym czasie w walce z Ukraińcami.

Rok 1999 był czasem wielkiej próby w stosunkach ukraińsko-polskich. Ukraińcom najbardziej zależało na uruchomieniu ropociągu Odessa-Brody. Po stronie ukraińskiej rurociąg został wybudowany, lecz po stronie polskiej nie było żadnej decyzji odnośnie przedłużenia tej inwestycji do Płocka i zakupu ropy płynącej znad Morza Kaspijskiego. Dyskusje z udziałem prezydentów i premierów na temat budowy ropociągu na terenie Polski trwały w następnych latach, z podobnym skutkiem jak w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych. Ukraiński plan zbudowania korytarza dostaw ropy do Europy znad Morza Kaspijskiego z ominięciem Rosji okazał się niemożliwy z powodu braku jednoznacznego wsparcia ze strony Polski[229].

Przyjęcie Polski do NATO w 1999 roku oznaczało przesunięcie Paktu na wschód do granicy ukraińskiej. Zbiegło się to w czasie z wojną państw NATO przeciwko Jugosławii i bombardowaniami Belgradu, rozbiciem państwa bałkańskiego, z którym sympatyzowała większość Ukraińców. Wojna pod pretekstem obrony kosowskich Albańczyków, zdaniem większości społeczeństwa i ukraińskich elit intelektualnych, była zwyczajną agresją potężnego bloku militarnego przeciwko niewielkiemu państwu[230]. Część polityków zarówno opozycji, jak szeroko rozumianego obozu Kuczmy wychodziła z założenia, że należy pominąć kwestie etyczne i przyłączyć się do najsilniejszego obozu polityczno-wojskowego decydującego o losach kontynentu europejskiego. Przyłączenie krajów środkowoeuropejskich, w tym Polski, do NATO nie spowodowało wzrostu poczucia bezpieczeństwa obywateli Ukrainy. Większość z nich

---

228 K. Jędraszczak, *Strategiczne partnerstwo ukraińsko-polskie*..., s. 162.

229 *Польща не фінансуватиме добудову нафтопроводу Одеса-Броди*, http://www.unian.net/ukr/news/news-456882.html [15.02.2012]; *Азаров: Польщі не хоче добудовувати нафтопровід „Одеса-Броди" до Гданська*, http://un.ua/ukr/article/372466.html [15.02.2012].

230 А. Попов, *О НАТО после Косово*, [w:] *Заявка на самоубийство: зачем Украине НАТО?*, Киев 2009, s. 359-372.

postrzegała ten fakt jako czynnik sprzyjający narastaniu konfrontacyjnego charakteru stosunków między NATO i Rosją i nie chciała uczestnictwa Ukrainy po żadnej ze stron[231]. Polska będąca gorącą orędowniczką rozszerzania NATO na Wschód nie mogła liczyć na powszechne poparcie dla tej idei na Ukrainie, co najwyżej na zrozumienie części elit politycznych deklarujących potrzebę euroatlantyckiej integracji swojego kraju.

We wrześniu 2000 roku został zdymisjonowany minister spraw zagranicznych Borys Tarasiuk, który był głównym rzecznikiem prozachodniej linii w obozie Leonida Kuczmy. Jego następca Anatolij Złenko był autorem znacznych przewartościowań w polityce zagranicznej Ukrainy. Za pierwszoplanowe uznał strategiczne partnerstwo z Rosją i Stanami Zjednoczonymi. Ukraina deklarując wolę integracji z Zachodem w rzeczywistości dokonała znacznego zwrotu na Wschód. Stany Zjednoczone w tym układzie miały w zasadzie stanowić polisę ubezpieczeniową, gdyby Rosja chciała narzucić Ukrainie swoją dominację. Dlatego hasła o dążeniu do członkostwa w NATO, stały się nieodłącznym elementem retoryki przywódców ukraińskich. Jednocześnie prezydent i jego otoczenie mieli świadomość, że realizacja tej idei wykluczyłaby jakiekolwiek partnerstwo z Rosją.

Doktryna Złenki była reakcją na postępującą izolację Ukrainy w Unii Europejskiej, lecz pośrednio odbiła się także na stosunkach z Polską. Strategiczne partnerstwo z Polską nie było atutem w zbliżeniu z Rosją. Szef MSZ Ukrainy stosunki z Polską definiował jako dobrosąsiedzkie[232].

Sytuację Ukrainy w stosunkach międzynarodowych zmieniła u schyłku 2000 roku sprawa Georgija Gongadze. Oskarżenie prezydenta Kuczmy przez przywódcę socjalistów Ołeksandra Moroza o zlecenie zabójstwa dziennikarza wzburzyło europejską opinię publiczną. W Unii, w której o członkostwo zamierzała ubiegać się Ukraina, uświadomiono jak wiele dzieli ją od europejskich standardów. Większość przywódców państw unijnych dość długo unikało spotkań z prezydentem Ukrainy. Ostracyzm pogłębił się, gdy wiosną 2002 roku pojawiły się nowe oskarżenia o sprzedaż przez Ukrainę Irakowi systemu obrony rakietowej „Kolczuga". Wprawdzie eksperci ONZ, organizacji, która nałożyła embargo na dostawy broni do Iraku, nie potwierdzili naruszenia zakazu przez Ukrainę, lecz podejrzenia i zła atmosfera pozostała[233]. W trudnych dla Ukrainy

---

231 С. Пронин, *Мысли НАТОщак*, [w:] *Заявка на самоубийство...*, s. 421-422.

232 T. Olszański, *Trud niepodległości. Ukraina na przełomie tysiącleci*, Kraków 2003, s. 127.

233 *Україна не постачала „Кольчуги" в Ірак – ООН*, http://www.pravda.com.ua/news/2002/06/14/2989343/ [15.02.2012].

czasach, dyplomatycznego wsparcia udzieliła jej Rosja, a Polska była jedynym krajem szeroko rozumianego Zachodu, którego przywódcy powstrzymali się od bojkotu Leonida Kuczmy. Prezydent Aleksander Kwaśniewski wraz z prezydentami Rosji i Macedonii – Władimirem Putinem i Borysem Trajkowskim – uczestniczyli 23 sierpnia 2001 roku w Kijowie w uroczystościach z okazji dziesiątej rocznicy odzyskania niepodległości przez Ukrainę[234].

W 2002 roku przywódcy polscy – prezydent Aleksander Kwaśniewski i premier Leszek Miller próbowali nakłaniać władze Ukrainy do dialogu z opozycją, promować Ukrainę w Europie jako kraj będący na drodze demokratycznych przemian. W połowie października zorganizowano w Warszawie konferencję pod wymownym tytułem „Ukraina w Europie" z udziałem liderów głównych partii ukraińskich, wielu polityków polskich i europejskich, oraz wysokiego przedstawiciela Unii ds. Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa Javiera Solany. Leonid Kuczma przybył do Warszawy tuż po zakończeniu konferencji, aby spotkać się z Kwaśniewskim i Solaną. Polska próbowała podtrzymywać prozachodni nurt na Ukrainie zarówno w obozie prezydenckim, jak wśród opozycji, lecz praktyka polityki wewnętrznej bardziej zbliżała ten kraj do standardów rosyjskich i białoruskich niż europejskich[235].

Czynnikiem obiektywnie zbliżającym Ukrainę i Polskę była współpraca gospodarcza. Gdy Leonid Kuczma obejmował urząd prezydenta Ukrainy wartość obrotów nie przekraczała 0,5 mld dolarów. W ostatnim roku jego drugiej kadencji wielkość ta przekroczyła 3 mld dolarów[236]. Bilans handlu był jednak niekorzystny dla Ukrainy, gdyż import z Polski niemal dwukrotnie przewyższał wartość eksportu.

Rok 2004 ogłoszono „Rokiem Polski na Ukrainie". Inauguracja odbyła się 30 marca w Operze Narodowej w Kijowie z udziałem prezydentów Kuczmy i Kwaśniewskiego[237]. Poprzedni – 2003 – był „Rokiem Rosji na Ukrainie". Prezentacji polskiej kultury towarzyszyły spotkania naukowców i polityków. Demonstracja bliskości kulturowej obu narodów nie przekreśliła jednak faktu rozbieżności interesów. Najważniejsza inwestycja ukraińska – ropociąg Odessa-Brody – nie spełniła pokładanych w niej nadziei z powodu braku odpowiednich

---

234 *Российский президент встретится сегодня в Киеве с главами Украины, Польши и Македонии*, http://news.babr.ru/?IDE=68987 [15.02.2012].

235 K. Jędraszczak, *Strategiczne partnerstwo ukraińsko-polskie*..., s. 173-176.

236 B. Surmacz, *Stosunki Ukrainy z Polską*..., s. 217.

237 *Квасьневський та Кучма відкили рік Польщі в Україні*, http://www.dw.de/dw/article/0,,2471955,00.html [15.02.2012].

reakcji po stronie polskiej. Obchody 60. rocznicy „rzezi wołyńskiej" pokazały odmienność postrzegania stosunków ukraińsko-polskich w najnowszej historii obu narodów. Najbardziej dotkliwe dla Ukraińców było ogłoszenie w maju 2004 roku przez Unię Europejską dokumentu zatytułowanego Europejska Polityka Sąsiedztwa. Ukraina wśród sąsiadów Unii została przez nią potraktowana tak jak Białoruś, kraje Afryki Północnej, Kaukazu i Bliskiego Wschodu[238]. Jednocześnie treść tego dokumentu pokazywała jak mało skuteczne okazały się wysiłki Polski w promowaniu Ukrainy w Unii Europejskiej.

W listopadzie i grudniu 2004 roku odbyły się na Ukrainie wybory prezydenckie. W drugiej turze wygrał wspierany przez obóz prezydencki premier Wiktor Janukowycz, postrzegany jako kandydat prorosyjski. Przywódca opozycji Wiktor Juszczenko przegrał nieznaczną liczbą głosów. Opozycja ogłosiła wybory jako sfałszowane i przedstawiła dowody szeregu naruszeń demokratycznych reguł głosowania. Na Ukrainie zaczęła się „pomarańczowa rewolucja". Polska pod hasłami obrony demokracji zaangażowała się po stronie „pomarańczowych" i ich lidera Wiktora Juszczenki, deklarującego najmocniej potrzebę integracji Ukrainy ze strukturami euroatlantyckimi i europejskimi. Do Kijowa licznie przybywali polscy politycy i parlamentarzyści wszystkich opcji oraz tysiące wolontariuszy, aby brać udział w wiecach zwolenników Juszczenki. Wspieranie euroatlantyckich dążeń Ukrainy stanowiło część programów polskich partii politycznych[239]. Jak napisał Andrzej Szeptycki „Polska, jeżeli tak to można powiedzieć, chciała, aby Ukraina upodobniła się do niej. Dążyliśmy, aby Ukraina tak jak Polska, stała się demokratycznym krajem, częścią NATO, UE itd."[240]. W wyniku mediacji Aleksandra Kwaśniewskiego doszło do powtórzenia wyborów, które przyniosły zwycięstwo Wiktorowi Juszczence, postrzeganemu przez elity polskie jako zwolennika prozachodniej orientacji[241].

---

238 *Komunikat Komisji Wspólnot Europejskich „Europejska Polityka Sąsiedztwa". Dokument strategiczny, Bruksela, dnia 12.5.2004*, http://translate.google.pl/translate?hl=pl&langpair=en|pl&u=http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/strategy/strategy_paper_en.pdf; P. Świeżak, *Europejska polityka sąsiedztwa. Bilans funkcjonowania na przykładzie Ukrainy*, www.bbn.gov.pl/download.php?s=1&id=932 [16.02.2012].

239 W. Baluk, *Stosunki międzynarodowe w programach ukraińskich i polskich ugrupowań politycznych w latach 2004-2006*, [w:] *Polska-Ukraina więcej niż sąsiedztwo*, (red.) M. Wolański, Ł. Leszczenko, Wrocław 2006, s. 65-72.

240 А. Шептицкий, *Как Украину воспринимают в Польше*, http://www.bogoslov.org.ua/kak-ukrainu-vosprinimayut-v-polshe-i-sscha [16.02.2012].

241 Т. Андрущенко, *Зовнішні чинники президентської виборчої кампанії 2004 року*, http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=40&c=784 [16.02.2012].

W Polsce wybór Juszczenki ogłoszono jako wielki sukces polskiej dyplomacji, prezydent Kwaśniewski ocenił wydarzenia na Ukrainie z przełomu 2004 i 2005 roku za moment zwrotu tego kraju w kierunku demokracji oraz integracji europejskiej i euroatlantyckiej[242]. Na Kremlu uznano, że aktywność Polski na Ukrainie przekroczyła tolerowane granice. Wkrótce rosyjskie służby sanitarno-epidemiologiczne uznały, że żywność importowana z Polski może zagrażać zdrowiu rosyjskich konsumentów i wydano odpowiednie decyzje zakazujące wwozu na teren Federacji Rosyjskiej polskiego mięsa, warzyw i owoców. We wrześniu 2005 roku zapadła ostateczna decyzja o budowie gazociągu do Europy Zachodniej po dnie Morza Bałtyckiego, omijającego Polskę. Komentatorzy polityki międzynarodowej byli zgodni, że gazociąg poprowadzono tak, aby omijał terytoria bliskich sojuszników Stanów Zjednoczonych, za jakich uważane były Polska i Ukraina pod rządami „pomarańczowych"[243]. Podjęta przez polityków polskich próba włączenia Ukrainy do strefy wpływów NATO pociągnęła za sobą pogorszenie stosunków z Rosją, osłabienie znaczenia pozycji kraju tranzytowego oraz trudne do oszacowania straty materialne[244].

Wielkie znaczenie nadano w Kijowie relacjom z Litwą. Oba kraje próbowały koordynować swoją politykę zarówno wobec Rosji, jak i Polski. Leonid Kuczma rozpoczął proces budowania stosunków z Litwą jeszcze w czasie, gdy pełnił funkcję premiera. W lipcu 1993 roku złożył wizytę w Kijowie, gdzie starał się odbudować związki ekonomiczne łączące niegdyś dwie republiki radzieckie. Rozpoczęto wówczas tworzenie bazy prawnej regulującej współpracę suwerennych państw. Ukoronowaniem tego procesu było symboliczne podpisanie 29 marca 1995 roku Traktatu o przyjaźni i współpracy między Ukrainą i Republiką Litewską, podczas wizyty prezydenta Litwy Algirdasa Brazauskasa w Kijowie[245].

---

242 А. Квасьневский, *Оранжевая революция была революцией достоинства*, „Зеркало недели", nr 11, 26.03.2005.

243 Opinie te szeroko prezentuje: T. Marczak, *Geopolityczne determinanty polsko-ukraińskiego partnerstwa strategicznego*, [w:] *Polska-Ukraina więcej niż sąsiedztwo*..., s. 25-30.

244 *Przez Nord Stream Polska straci status kraju tranzytowego*, http://biznes.gazetaprawna.pl/artykuly/563675,przez_nord_stream_polska_straci_status_kraju_tranzytowego.html [17.02.2012]; *Jakie będą skutki otwarcia Nord Stream? Czy Gazociąg Północny może być groźny dla Polski?,* http://www.mowimyjak.pl/fakty/informacje/co-to-jest-nord-stream-czy-moze-byc-grozny-dla-polski,22_32911.html [16.02.2012]; *Nord Stream, czyli taka piękna katastrofa*, http://szczesniak.pl/2019 [17.02.2012].

245 *Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Литовською Республікою*, http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/440_014 [17.02.2012] Traktat w rzeczywistości był podpisany 8 lutego 1994 roku i ratyfikowany przez Radę Najwyższą Ukrainy 24 lutego 1994 roku. Podpisanie przez prezydentów było czysto symbolicznym aktem.

Miesiąc później Leonid Kuczma gościł w Wilnie, gdzie prowadził rozmowy dotyczące ożywienia kontaktów gospodarczych. Dialog ukraińsko-litewski zrodził projekt wkomponowania relacji dwustronnych do systemu współpracy regionalnej krajów położonych między Morzami Bałtyckim i Czarnym. Polska mająca dobre relacje z obu państwami była naturalnym uczestnikiem nieformalnego sojuszu państw międzymorza[246]. Ze względu na międzynarodową izolację Białorusi rosło znaczenie Polski jako pomostu między Ukrainą i Litwą.

Koncepcja ta poważnie rozważana jeszcze w 1996, rok później straciła na znaczeniu, gdy pojawiły się realne perspektywy integracji Polski i Litwy w strukturach europejskich i euroatlantyckich. Kuczma i Brazauskas, którzy spotkali się 4-5 września 1997 roku w Wilnie i 28-29 listopada w Kijowie planowali formy współpracy, które uwzględniały kontekst europejski i euroatlantycki. Ponieważ Polska w procesie integracyjnym była najbardziej zaawansowana, obecność partnera polskiego była w tym układzie nieodzowna. Kolejne spotkanie prezydentów Ukrainy (Leonida Kuczmy) i Litwy (Valdasa Adamkusa) odbyło się 14 kwietnia 1999 roku w Pałandze z udziałem Aleksandra Kwaśniewskiego. Kuczma miał zatem dwóch protektorów, którzy gotowi byli wspierać Ukrainę na drodze do integracji z szeroko rozumianym Zachodem. Prezydenci w tym samym składzie spotkali się ponownie w Wilnie 24 kwietnia 2001 roku, aby rozważyć sposób wyprowadzenia Ukrainy z izolacji politycznej po wybuchy afery związanej ze śmiercią Gieorgija Gongadze.

Możliwości wspierania ukraińskiego sojusznika przez Litwę na arenie międzynarodowej były dość skromne, lecz zainteresowanie wyrwaniem z rosyjskiej strefy wpływów było wielkie. Wyrażała je także Polska. Stanowisko to pozostało niezmienne niezależnie od tego, kto sprawował władzę w Kijowie lub Wilnie. Ukraina przy współpracy z Litwą, Polską, Azerbejdżanem i Gruzją poszukiwała przede wszystkim sposobów zwiększenia stopnia niezależności gospodarczej[247]. W Wilnie ze zrozumieniem przyjmowano stanowisko Ukrainy, podkreślając, że warunkiem wyjścia z cienia polityki rosyjskiej, było zapewnienie alternatywnych dostaw surowców energetycznych.

---

[246] *Зовнішня політика України в умовах глобалізації 1991-2003*...., s. 218.

[247] *Інтерв'ю Надзвичайного і Повноважного Посла України в Литовській Республіці І.В. Прокопчука, яке опубліковане у тижневику «Литовський кур'єр» за 20-26 серпня 2009 року*, http://www.mfa.gov.ua/lithuania/ua/publication/content/33543.htm [18.02.2012]; О. Лукачук, *Українсько-литовські міждержавні взаємини: економічні проекти і формі всівпраці*, http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/NZTNPU_ist/2010_1/materialy/2010_1/37_Lukachuk.pdf [18.02.2012].

Podczas kolejnej wizyty Kuczmy w Wilnie 29 października 2001 roku podpisano dokument o nazwie Statut Rady Prezydentów Republiki Litewskiej i Ukrainy[248]. Radę, której przewodniczyli prezydenci stanowili ministrowie spraw zagranicznych, obrony narodowej, gospodarki, transportu, energetyki, rolnictwa, kultury, nauki i oświaty oraz przedstawiciele administracji z urzędów prezydenckich (art. 2). Miała ona określać strategię i kierunki współpracy między obu państwami oraz proponować konstytucyjnym organom procedowanie konkretnych projektów (art. 3). Rada miała być zwoływana przynajmniej raz w roku, przemiennie w Kijowie i Wilnie. W Statucie zapisano, że roboczymi językami Rady były ukraiński, litewski, angielski i rosyjski (art. 8). Nie ulega wątpliwości, że ostatni był tym, którym mogli porozumiewać się wszyscy jej członkowie.

Po uzyskaniu członkostwa w unii Europejskiej Litwa, w ślad za Polską i Węgrami, wprowadziła bezpłatne wizy dla obywateli Ukrainy. Wprowadzenie wiz było warunkiem członkostwa w UE. Obywatele Litwy, podobnie jak Polski i Węgier, mogli przekraczać granice Ukrainy bez jakichkolwiek ograniczeń, tylko na podstawie ważnego paszportu.

Umiarkowanym sukcesem zakończyła się polityka Leonida Kuczmy ukierunkowana na rozwój dwustronnej współpracy gospodarczej. W 1995 roku wartość obrotów wynosiła 246 mln dolarów. W 2004 roku była dwuipółkrotnie wyższa[249].

Znaczenie Litwy w polityce ukraińskiej było najbardziej widoczne po wybuchu „pomarańczowej rewolucji". Obok prezydenta Polski, Aleksandra Kwaśniewskiego, uczestnikiem mediacji, które doprowadziły do powtórzenia wyborów na Ukrainie był prezydent Litwy Valdas Adamkus. W czasie kryzysu przebywał w stolicy Ukrainy 26 listopada, 1 i 6 grudnia 2004 roku[250].

Stosunki ukraińsko-węgierskie były równie dobre jak ukraińsko-litewskie, lecz z Węgrami łączyło Ukrainę także bezpośrednie sąsiedztwo i wynikające stąd problemy. W okresie prezydentury Kuczmy kłopotliwą sprawą okazały się miejsca pamięci w obwodzie zakarpackim. Rywalizacja ukraińsko-węgier-

---

248 *Статут Ради Президентів Литовської Республіки і України*, http://www.mfa.gov.ua/lithuania/ua/7702.htm [18.02.2012].

249 *Українсько-литовські торговельно-економічні відносини*, http://who-is-who.com.ua/bookmaket/mostilitva2006/3/11.html [18.02.2012]; Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України*..., s. 120.

250 *Посольство України в Литовській Республіці. Політичний діалог (хроніка),* http://www.mfa.gov.ua/lithuania/ua/7698.htm [18.02.2012].

ska o Ruś Zakarpacką w XX wieku miała swoją bogatą i dramatyczną historię oraz poległych bohaterów po obu stronach. Węgrzy domagali się pomników dla swoich żołnierzy, którzy zginęli walcząc między innymi z ukraińską Karpacką Siczą w czasie drugiej wojny światowej. Ci, których po węgierskiej stronie widziano jako bohaterów, w ocenie miejscowych Ukraińców byli faszystami i okupantami[251].

Na początku 2002 roku Węgrzy wprowadzili w życie ustawę umożliwiającą Węgrom zamieszkałym poza granicami kraju korzystanie z szeregu przywilejów zarezerwowanych dla obywateli państwa. W obwodzie zakarpackim mieszkało około 170 tys. Węgrów. Na Ukrainie, podobnie jak na Słowacji, z obawą patrzono na kwestię ich lojalności jako obywateli Ukrainy.

Nie były to jednak przeszkody na tyle ważne, aby mogły w istotny sposób wpływać na politykę obu państw. Regularnie odbywały się spotkania delegacji parlamentarnych, ministrów spraw zagranicznych, premierów i prezydentów. W połowie listopada 1996 roku w Kijowie z oficjalną wizytą przebywał Arpad Göncz, niecałe dwa lata później w październiku 1998 roku Wiktor Kuczma gościł w Budapeszcie. Prezydenci często kontaktowali się także podczas różnych konferencji międzynarodowych, czy, na przykład, nieformalnych spotkaniach szefów państw Europy Środkowej[252].

Doświadczenia Ukrainy w zakresie współpracy wojskowej z Polską zachęciły do złożenia propozycji Węgrom utworzenia wspólnego batalionu w ramach natowskiego programu „Partnerstwo dla pokoju". Batalion wojsk inżynieryjnych powstał w 2001 roku, lecz także z udziałem żołnierzy rumuńskich i słowackich. Po raz pierwszy wziął udział w manewrach sztabowych „Cisa 2002" w maju 2002 roku. Podstawy do współpracy wojskowej dawała Umowa między Gabinetem Ministrów Ukrainy i Rządem Węgierskiej Republiki o środkach wzmocnienia zaufania i bezpieczeństwa oraz rozwój wojskowych stosunków dwustronnych podpisana w Budapeszcie 27 października 1998 roku[253]. Dokument zobowiązywał obie strony do wzajemnego udostępniania wszelkich informacji o ćwiczeniach wojskowych z udziałem 6 tys. żołnierzy w odległości 125 km od granicy partnera oraz dopuszczenia jego obserwatorów (art. 1 i 3). Przewidywał możliwość two-

---

251 Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України*..., s. 93.

252 *Зовнішня політика України в умовах глобалізації 1991-2003*..., s. 296.

253 *Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Угорської Республіки про заходи зміцнення довір'я і безпеки та про розвиток двосторонніх військових зв'язків*, http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/348_250 [21.02.2012].

rzenia wspólnych pododdziałów (art. 2) oraz konsultacje nad poszerzaniem współpracy (art. 5). Bez formalnego układu sojuszniczego sąsiednie państwo miało być dopuszczone do wielu poufnych informacji wojskowych. Z tego powodu strona ukraińska ociągała się z ratyfikacją tej umowy. Rada Najwyższa przyjęła dokument dopiero 10 stycznia 2002 roku. Oba państwa miały już jednak zaawansowaną współpracę w dziedzinie kształcenia kadr, zwłaszcza do obsługi systemów obrony powietrznej.

Podczas wizyty premiera Węgier Wiktora Orbana w Kijowie w lutym 2000 roku przedstawił on swojemu odpowiednikowi Wiktorowi Juszczence propozycję zbudowania europejskiego korytarza transportowego – Triest-Lubljana-Budapeszt-Kijów – oraz wspólnych inwestycji w pogranicznym obwodzie zakarpackim. Z punktu widzenia interesów gospodarczych Ukrainy nie był to dla niej najważniejszy kierunek. Węgry jako sąsiedni kraj same jednak posiadały spory potencjał gospodarczy, który dawał podstawy do rozwoju dwustronnych kontaktów handlowych. Do 2000 roku bilans wymiany był dość stabilny i utrzymywał się na poziomie 300-400 mln dolarów. W ostatnim roku prezydentury Kuczmy przekroczył miliard dolarów[254]. Ponad 20% wymiany z Węgrami przypadało na obwód zakarpacki[255]. Świadczy to o znacznym przyśpieszeniu rozwoju kontaktów handlowych w pierwszych latach XXI wieku, lecz jednocześnie o uwzględnianiu przez Budapeszt faktu obecności licznej społeczności węgierskiej po ukraińskiej stronie granicy.

Prozachodnia retoryka Ukrainy ostatnich lat prezydentury Kuczmy ułatwiała zbliżenie z Węgrami. Zapewnienia o dążeniach do integracji europejskiej i euroatlantyckiej tworzyły zbieżne kierunki polityki zagranicznej obu państw. Komentatorzy ukraińscy i węgierscy zauważają, że w trakcie przygotowań Węgier do wstąpienia do UE, szczególnie mocno rozszerzono współpracę z Ukrainą w dziedzinie polityki zagranicznej i bezpieczeństwa. Po uzyskaniu 1 maja 2004 roku członkostwa w Unii nastąpiła zmiana statusu międzynarodowego Węgier, lecz jednocześnie zwiększyły się ich możliwości lobbowania Ukrainy na arenie międzynarodowej. Węgry – w ocenie autorów ukraińskich – stały się przede wszystkim rzecznikiem interesów Ukrainy w UE[256].

---

254 *Українсько-угорські відносини на сучасному етапі*, http://www.djerelo.com/index.php?option=com_content&task=view&id=8986&Itemid=461 [20.02.2012].

255 Є. Кіш, *Україна — Угорщина: сучасні пріоритетні напрями співробітництва*, http://www.personal.in.ua/article.php?ida=375 [21.02.2012].

256 А. Зленко, Я. Мартоні, *Україна — Угорщина: про пройдений шлях і про спільні прагнення на майбутнє*, „Дзеркало тижня", nr 4, 02.02.2002.

6. Kwestia integracji z Unią Europejską

Polityka Ukrainy pod rządami Kuczmy wobec Unii Europejskiej była pełna sprzeczności i niekonsekwencji. Prezydent i ministrowie spraw zagranicznych zapewniali, że strategicznym celem Ukrainy było pełne członkostwo w Unii, lecz jednocześnie nie podejmowano żadnych realnych działań przystosowawczych do realizacji tych planów. Minister Anatolij Złenko najbardziej obrazowo przedstawiał pragnienia integracyjne władz państwowych, ich argumentację, a jednocześnie okoliczności, które powodowały, że może się to dokonać w bliżej nieokreślonej przyszłości. Pisał, że integracja Ukrainy z Unią Europejską jest możliwa, lecz to miał być cel ostateczny. Po drodze należało dokonać wielkich przeobrażeń wewnętrznych, które powinny być zaakceptowane przez społeczeństwo i elity polityczne[257]. Ukraiński problem polegał na tym, że ideę integracji akceptowała zarówno większość społeczeństwa, jak elit politycznych, nie było jedynie gotowości do reform, które były niezbędne dla uruchomienia takiego procesu.

Złenko wymieniał szereg powodów, dla których Unia była potrzebna Ukrainie. Pierwszym była pomoc w zbudowaniu gospodarki rynkowej. Ukraina oczekiwała unijnych inwestycji, napływu kapitałów i nowych technologii. Potrzebowała także współpracy w dziedzinie energetyki, pomocy w zbudowaniu infrastruktury umożliwiającej dywersyfikację dostaw surowców energetycznych, co stanowiło filar bezpieczeństwa narodowego Ukrainy. Minister zauważał jednak, że kraje członkowskie są zobowiązane do częściowej rezygnacji ze swojej suwerenności zarówno w wymiarze polityki wewnętrznej, jak zagranicznej. Nie wykluczał gotowości Ukrainy do wyrzeczenia się części własnych ambicji i ofiarowania interesów narodowych na rzecz wspólnoty, pod warunkiem, że przyniesie to Ukrainie większe zyski niż straty[258].

W retoryce tej brakowało jasnego stanowiska w sprawie podjęcia przez Ukrainę wyzwania odnośnie przejścia przez trudne reformy oraz ryzyka zbudowania systemu politycznego, społecznego i gospodarczego ograniczającego rolę państwa i wprowadzającego międzynarodowy nadzór nad jakością życia publicznego.

Inny dyplomata i minister spraw zagranicznych epoki Kuczmy, znany z prozachodnich przekonań Borys Tarasiuk, uznał, że Ukraina dokonała osta-

---

[257] Є. Кіш, *Україна — Угорщина: сучасні пріоритетні напрями співробітництва...*

[258] А. Зленко, *Зовнішньополітична стратегія і дипломтія України...*, s. 52.

tecznie europejskiego wyboru już w 1997 roku podpisując Układ o partnerstwie i współpracy z UE[259]. Powoływał się na badania opinii publicznej, z których wynikało, że za integracją opowiadało się około 57% obywateli Ukrainy, a tylko 16% było temu przeciwnych. Tarasiuk widział problem w Radzie Najwyższej, partiach politycznych i w postawie innych przywódców, gdzie gotowość do podejmowania reform zgodnych z oczekiwaniami Unii była dość skromna. Według tego dyplomaty europejski wybór Ukrainy był tylko częścią prozachodniej orientacji państwa. Za pierwszoplanowe uznał zintegrowanie w strukturach euroatlantyckich. Członkostwo w Unii miało być dopełnieniem tego wyboru[260]. Nawet zdecydowany zwolennik prozachodniej polityki Ukrainy, jakim był Borys Tarasiuk, nie wykazywał nadmiernego optymizmu w sprawie perspektyw na uzyskanie członkostwa w Unii Europejskiej.

Większość polityków wypowiadając się o integracji europejskiej najczęściej uwzględniała tylko kontekst ukraiński, stan gotowości państwa i społeczeństwa do współpracy z Unią. Rzadko rozważano o stanowisku drugiej strony, czy realnym zainteresowaniu rządów państw unijnych poszerzaniem wspólnoty na Wschód. W Kijowie chyba dominowała świadomość, że wstąpienie do Unii Europejskiej było bardzo odległą perspektywą, lecz mówienie o europejskim wyborze dobrze służyło zjednywaniu sojuszników, zwłaszcza wśród krajów Europy Środkowej, oraz kształtowaniu relacji z Rosją poprzez pokazywanie jej alternatywnych rozwiązań w polityce ukraińskiej. Dla rządzących ważne też było, że hasła o europejskim wyborze nie budziły takich kontrowersji wśród społeczeństwa, jak propozycje wstąpienia Ukrainy do Paktu Północnoatlantyckiego.

Po uzyskaniu niepodległości przez Ukrainę, w relacjach z Europejską Wspólnotą Gospodarczą obowiązywało porozumienie zawarte w grudniu 1989 roku z ZSRR o wymianie handlowej i współpracy gospodarczej. Powstanie nowych państw w drugiej połowie 1991 roku i ostateczny upadek ZSRR skłoniły Unię do zaproponowania nowym podmiotom politycznym podpisanie porozumień o partnerstwie i współpracy oraz udzielenie bezzwrotnej pomocy finansowej w ramach programu TACIS na dokończenie transformacji ustrojowej. Po kilku latach negocjacji Ukraina podpisała takie porozumienie 16 czerwca 1994 roku. Rada Najwyższa ratyfikowała jego treść 10 listopada 1994 roku, a zaczęło ono obowiązywać od marca 1998 roku[261]. Dokument liczący

---

259 Tamże, s. 53.

260 Б. Тарасюк, *Зовнішня політика незалежної України: підсумкі та перспективи*, Львів 2006, s. 12.

261 Tamże, s. 13.

109 artykułów i kilkanaście dodatkowych protokołów obejmował wszystkie dziedziny występujące w relacjach międzynarodowych.

We wstępie zapisano, że Ukraina zobowiązała się przejść od gospodarki centralnie planowanej do wolnorynkowej, liberalizować handel zgodnie z Generalnym Porozumieniem o Taryfach i Handlu (GATT) i przestrzegać porozumień międzynarodowych, takich jak Akt Końcowy OBWE, Paryskiej Karty Nowej Europy, Dokumentów Bońskiej Narady OBWE. Większość zapisów zawartych w tych dokumentach dotyczyło bezpieczeństwa w Europie oraz przestrzegania podstawowych wolności i praw człowieka. Unia zobowiązywała się udzielić wsparcia Ukrainie w zakresie wzmocnienia demokracji, rozwoju ekonomicznego i dokończenia procesu przechodzenia do gospodarki rynkowej (art. 1). Fundamentem stosunków ukraińsko-unijnych miała być demokracja i przestrzeganie praw człowieka (art. 2 i 6). Unia traktowała to jako miernik zmian w postradzieckiej Europie. Wiele miejsca poświęcono ustaleniu zasad wolnego handlu oraz warunków inwestycji (art. 10-23, 54). Ukraina gwarantowała firmom unijnym takie same warunki działalności gospodarczej jak rodzimym podmiotom (art. 30). Władza wykonawcza i ustawodawcza przyjęła w imieniu państwa zobowiązania, z których ono nie było w stanie się wywiązać, bez zreformowania systemu politycznego i zlikwidowania korupcji.

Realizacji postanowień tego porozumienia miała pilnować Rada ds. Współpracy z udziałem prezydenta Ukrainy, głowy państwa sprawującego prezydencję w UE, przewodniczącego Komisji Europejskiej, ministrów rządu ukraińskiego i członków Komisji. Rada miała zbierać się raz w roku, a przewodniczyć jej mieli przemiennie prezydent Ukrainy i przedstawiciel Unii (art. 85-86). Dokument tworzył solidne podstawy prawno-instytucjonalne do rozwoju współpracy ukraińsko-unijnej[262].

Na pierwszym posiedzeniu Rady w dniach 8-9 czerwca 1998 roku, Ukraina oficjalnie ogłosiła zamiar ubiegania się o status kraju stowarzyszonego z Unią Europejską. Kilka dni później (11 czerwca) prezydent wydał Dekret o zatwierdzeniu strategii integracji Ukrainy z Unią Europejską[263]. 12 czerwca rząd przedstawił plan adaptacji ukraińskiego ustawodawstwa do stan-

---

[262] *Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами*, http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_012 [22.02.2012].

[263] *Указ Президента України Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу 1998*, http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=615%2F98 [22.02.2012].

dardów unijnych. Politycy obozu rządzącego zamiar mocnego zakotwiczenia w strukturach jednoczącej się Europy prezentowali społeczeństwu jako nieodwracalny kierunek polityki państwa.

We wstępnej części Dekretu Kuczmy z 11 czerwca napisano, że „narodowe interesy Ukrainy potrzebują umocnienia Ukrainy jako wpływowego państwa europejskiego, pełnoprawnego członka UE. W rezultacie oczekiwanego w najbliższych latach rozszerzenia UE – wstąpienia do UE Polski i Węgier – Ukraina będzie graniczyć z UE, co stworzy nową geopolityczną sytuację. W związku z tym konieczne jest wyznaczenie strategii integracji Ukrainy do europejskiej politycznej, informatycznej, ekonomicznej i prawnej przestrzeni". Prezydent w pierwszej kolejności wskazał potrzebę przystosowania ustawodawstwa ukraińskiego do europejskiego i ochronę praw człowieka. Drugi rozdział poświęcony był przygotowaniu gospodarki do funkcjonowania na rynku europejskim, trzeci zaś uwzględniał europejskie zasady bezpieczeństwa międzynarodowego. W kolejnym o „wzmocnieniu demokratycznych zasad w społeczeństwie ukraińskim". Samym Dekretem prezydenta nie można było jednak zbudować ani gospodarki rynkowej, ani demokratycznego społeczeństwa.

Odpowiedzią Unii Europejskiej wobec integracyjnych planów Ukrainy było przyjęcie 11 grudnia 1999 roku dokumentu o nazwie Wspólna strategia Unii Europejskiej w sprawie Ukrainy[264]. Dokument stanowił, że: „Unia Europejska ma następujące strategiczne cele wobec Ukrainy:

- wnieść wkład w zbudowanie stabilnej, otwartej i pluralistycznej demokracji na Ukrainie, opartej na prawie oraz wspierającą stabilnie funkcjonującą gospodarkę rynkową w interesie całego narodu ukraińskiego;
- współpracować z Ukrainą w zakresie utrzymania stabilności i bezpieczeństwa w Europie oraz na całym świecie, a także w poszukiwaniu skutecznych sposobów rozwiązywania wspólnych problemów, które dotyczą kontynentu;
- poszerzać ekonomiczną, polityczną i kulturalną współpracę z Ukrainą, a także współpracę w sferze sądownictwa i spraw wewnętrznych" (pkt 5).

Wspólna strategia Unii Europejskiej w sprawie Ukrainy z 11 grudnia 1999 roku nie zawierała żadnych zapisów pozwalających Ukraińcom żywić nadzieję na członkostwo w tej organizacji. Państwa Unii proponowały Ukrainie podzie-

---

[264] *Спільна стратегія Європейського Союзу щодо України,схвалена Європейською Радою 11 грудня 1999 року*, http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_492 [22.02. 2012].

lenie się swoimi doświadczeniami „w zakresie budowania współczesnych politycznych, ekonomicznych, socjalnych i administracyjnych struktur, pozostając w przekonaniu, że podstawowy ciężar odpowiedzialności za przyszłość Ukrainy leży w niej samej" (pkt 6).

W dokumencie podkreślono, że „stabilna i bezpieczna Ukraina najbardziej odpowiada interesom UE. Podstawą prawną stosunków między UE i Ukrainą jest Porozumienie o partnerstwie i współpracy. Pełne wykonanie tego porozumienia jest warunkiem pomyślnej integracji Ukrainy z gospodarką Europy, co pomoże Ukrainie potwierdzić swoją europejską tożsamość" (pkt 7). Strategia nie zawierała żadnych sformułowań określających chociażby warunki członkostwa Ukrainy w UE. Przewidywano bliską współpracę w każdym wymiarze, lecz nie integrację.

Ukraińscy badacze zauważają, że od przyjęcia tych dokumentów stosunki ukraińsko-unijne nabrały innego charakteru. Zawarte w nich były zobowiązania i oczekiwania realizacji przyjętych postanowień. Od Ukrainy oczekiwano przede wszystkim radykalnych reform. Niestety, powoływane przez Kuczmę gabinety nie próbowały nawet ich realizować. To wszystko prowadziło do stagnacji stosunków między Kijowem i Brukselą[265]. Na początku XXI wieku, nikt z unijnych decydentów nie chciał nawet rozważać o perspektywach członkostwa Ukrainy w tej organizacji, gdyż nie został zakończony pierwszy etap jej rozszerzania na Wschód. W Kijowie słusznie oceniano, że perspektywa członkostwa była dla potencjalnych kandydatów czynnikiem stymulującym reformy, zaś samo przyjęcie do organizacji nagrodą za pomyślną ich realizację[266]. Unia tymczasem mówiła o reformach nie przedstawiając żadnych perspektyw członkostwa, Ukraina zaś o zamiarze uzyskania członkostwa, bez podejmowania niezbędnych ku temu reform.

Rozszerzenie Unii w 2004 roku spowodowało, że Ukraina znalazła się w jej bezpośrednim sąsiedztwie. Ogłoszona w maju 2004 roku Europejska Polityka Sąsiedztwa, stanowiąca zbiór zasad polityki UE wobec wszystkich sąsiadów niczym nie wyróżniała Ukrainy. Przewidywała ona układanie stosunków z poszczególnymi sąsiadami pod wspólnym tytułem Plan działania. W 2004 roku konsultacje nad ustaleniem treści Planu działania unia prowadziła z Ukrainą, Armenią, Gruzją, Azerbejdżanem, Izraelem, Jordanią,

---

265 О. Шнирков, В. Копійка, *Віктор Муравйов, Україна – Європейський Союз: економіка, політика, право*, Київ 2006, s. 122.

266 Tamże, s. 123.

Mołdawią, Marokiem, Palestyną i Tunezją. Negocjacje z Ukrainą zakończono we wrześniu 2004 roku[267].

Plan działań UE-Ukraina wśród priorytetów wymieniał wzmocnienie efektywności organów, które stały na straży demokracji i praworządności, zabezpieczenia demokratycznych wyborów na Ukrainie – prezydenckich w 2004 roku i parlamentarnych w 2006 roku, zabezpieczenia swobody słowa i działalności środków masowego przekazu, poszerzenia współpracy w zakresie bezpieczeństwa regionalnego, a szczególnie rozwiązania naddniestrzańskiego konfliktu w Mołdawii[268]. Autorzy Planu przewidywali utworzenie strefy wolnego handlu, gdy tylko Ukraina zostanie przyjęta do WTO.

Niektórzy politolodzy ukraińscy podkreślają, że Zachód nie miał złudzeń co do Ukrainy. W Europie po kilkunastu latach samodzielnego funkcjonowania ukraińskiego państwa opinie na temat jego elit, jakości polityki wewnętrznej i zagranicznej zostały już dobrze ukształtowane. Na ich podstawie budowano zasady polityki unijnej wobec Ukrainy, które zamykały się w hasłach o „dobrosąsiedzkich stosunkach oraz rozwoju powiązań gospodarczych i kulturalnych". Obraz Ukrainy zarysowany na podstawie opinii zachodnich obserwatorów to wizerunek zanarchizowanego kraju (dosł. „rozwydrzonego"), który dawał możliwość funkcjonowania „kryminalno-nomenklaturowej elity". Ta „pseudoelita" prowadziła wobec Zachodu modulowaną politykę. Część, pełniąca najwyższe funkcje publiczne, bazowała na demagogii o zamiarze wstąpienia do UE. W rzeczywistości elity ukraińskie prowadziły politykę równowagi interesów międzynarodowej kryminalnej nomenklatury – z jednej strony rodzimych klanów, z drugiej rosyjskich oligarchów i ekspansjonistycznej Rosji. W najbliższej perspektywie – oceniał profesor Uniwersytetu Kijowskiego Borys Zażigajew – Ukraina może być tylko państwem buforowym, które powstrzymuje przesuwanie się wartości liberalno-demokratycznych na Wschód, zaś z drugiej strony amortyzuje negatywny wpływ Rosji na Europę. Te dwa czynniki – pisał – niwelują wzajemne wpływy Zachodu i Rosji na Ukrainie, a tym samym tworzą klimat rozkładu ukraińskiego państwa[269].

---

[267] A. Dumała, *Stosunki Ukrainy z Unią Europejską*, [w:] *Ukraina w stosunkach międzynarodowych...*, s. 329.

[268] *План дій „Україна – Європейський Союз". Європейська політика сусідства*, http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/documents/virtual_library/19_action_plan_uk.pdf [23.02.2012].

[269] Б. Зажигаев, *Україна на перехресті глобальної політики,* сz. 2, *„Задвірки" цивілізації в центрі Європи або „самогубне державне управління", „Проблеми міжнародних відносин.*

Ta bardzo pesymistyczna ocena międzynarodowego położenia Ukrainy jest dość charakterystyczna zwłaszcza dla badaczy, którzy próbowali definiować sytuację własnego kraju poprzez pryzmat doświadczeń wyniesionych podczas pobytu na Zachodzie. Borys Zażigajew widział Ukrainę „w okowach oligarchicznego terroru", którą przed katastrofą humanitarną ratowała Unia Europejska, dając miejsca pracy lub pobytu dla 8 mln obywateli[270]. Między optymistyczną wizją położenia międzynarodowego Ukrainy, w tle z członkostwem w UE, rysowaną przez ośrodki rządowe i katastroficzną z zagrożeniem utraty niepodległości, zapożyczoną od wizjonerów z Zachodu, prezentowaną przez część intelektualistów, znajdowała się ukraińska rzeczywistość.

Niezaprzeczalny w epoce Kuczmy był dynamiczny rozwój gospodarczych kontaktów ukraińsko-unijnych. Proporcjonalnie do kurczenia się udziału Rosji w wymianie handlowej Ukrainy, wzrastała rola Unii Europejskiej. W 1995 roku blisko połowa handlu zagranicznego Ukrainy przypadała na Rosję, na UE jedynie 15%[271]. W ostatnim roku sprawowania urzędu przez Leonida Kuczmę udział Unii w wymianie handlowej Ukrainy sięgał blisko 33%. Był to jednak wybitnie asymetryczny układ, gdyż Unia w handlu zagranicznym Ukrainy w 2004 roku z bilansem 16,7 mld dolarów zajmowała pierwsze miejsce, zaś Ukraina w wymianie handlowej UE plasowała się na 26 miejscu. Wartość handlu z Ukrainą w ogólnym bilansie obrotów Unii wynosiła zaledwie 0,9%[272]. W eksporcie do Unii dominowały surowce i wyroby niewymagające do ich wytworzenia wielkiego nakładu pracy i zaawansowania technologicznego – produkty rolne, wyroby przemysłu metalurgicznego i chemicznego, tekstylia, środki transportu. Ukraina importowała także żywność, tekstylia, produkty przemysłu chemicznego i metalowego z Unii, lecz poddane szerszej obróbce technologicznej, z większym wkładem pracy intelektualnej. Bilans handlu był ujemny dla Ukrainy, chociaż miała ona najwyższe preferencje w dostępie do unijnego rynku. Postępująca liberalizacja w handlu unijno-ukraińskim sprzy-

---

Збірник наукових праць", вип 2, http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pmv/2011_2/01_za_2u.pdf [24.02.2012].

270 Б. Зажигаев, *Україна на перехресті глобальної політики*, cz. 1, *Україна та європейська система сучаних міжнародних відносин, „Проблеми міжнародних відносин. Збірник наукових праць"*, вип 1, http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pmv/2010_1/06%20zazhigaev.pdf [24.02.2012].

271 О. Шнирков, В. Копійка, В. Муравйов, *Україна – Європейський Союз*..., s. 79, 131.

272 A. Dumała, *Stosunki Ukrainy z Unią Europejską*..., s. 333.

jała głównie wzrostowi unijnego eksportu na ukraiński rynek[273]. Stale powiększający się bilans obrotów jednocześnie poszerzał ukraiński deficyt płatniczy.

Pozytywnym następstwem liberalizacji ukraińsko-unijnych stosunków gospodarczych był szybki wzrost inwestycji państw członkowskich UE na terenie Ukrainy. W 2004 roku ich wartość wynosiła 4,7 mld dolarów, co stanowiło 56% całości inwestycji na Ukrainie. Najwięksi inwestorzy to Anglia (896 mln dolarów), Niemcy (632 mln), Holandia (548 mln) i Austria (346 mln)[274].

7. Stosunki z Niemcami i Wielką Brytanią

Prezydent Leonid Kuczma doceniał rolę Niemiec w polityce europejskiej, ich potencjał gospodarczy i wpływ na decyzje Unii Europejskiej. Ze strony Niemiec nie było jednak, do czasu rozszerzenia UE na Wschód, nadmiernego zainteresowania Ukrainą. Berlin milcząco akceptował aspiracje rosyjskie do posiadania strefy wpływów w Europie Wschodniej, w której miałaby się znajdować także Ukraina. Niemcy w stosunkach z Ukrainą koncentrowali się na poszerzaniu współpracy gospodarczej, relacje polityczne traktowały jako drugoplanowe.

Pierwszą oficjalną wizytę w Niemczech prezydent Kuczma złożył w dniach 4-8 lipca 1995 roku. Dała ona okazję mediom niemieckim do przypomnienia tradycji stosunków między dwoma narodami, a szczególnie czasów hetmana Pawła Skoropadskiego, kierującego Ukrainą z nadania niemieckiego, którego w 1918 roku gościł w Berlinie cesarz Wilhelm II Hohenzollern. Kuczma niczym nie przypominał Skoropadskiego, lecz podobnie jak w przypadku hetmana jego wizyta miała bardziej kurtuazyjny niż merytoryczny charakter. Prezydent wygłosił wykład w Berlinie zatytułowany „Ukraina między Europą i Rosją", po którym został zasypany pytaniami, w którą stronę będzie orientować się jego kraj – na Wschód, czy na Zachód. Kuczma odpowiadał w swoim stylu: „Miejsce Ukrainy jest tam, gdzie go wyznaczyła historia i geografia"[275]. Na pytanie o stosunki z Rosją odpowiadał, że były one dla Ukrainy najważniejsze. Logika polityki zagranicznej prezentowana przez Kuczmę była zbieżna ze wschodnią polityką Niemiec, ukierunkowaną na bliską współpracę z Rosją.

---

273 О. Шнирков, В. Копійка, В. Муравйов, *Україна – Європейський Союз*..., s. 74-75.

274 A. Dumała, *Stosunki Ukrainy z Unią Europejską*..., s. 335.

275 Cyt. za: М. Копіленко, *Українсько-німецькі відносини: здобутки, проблеми, перспективи*, серія: „Зовнішньополітичні стратегії", 1996, випуск 1, s. 17.

Kuczma wzmocnił w Niemczech swój wizerunek polityka odpowiedzialnego i przewidywalnego, pod jego adresem wypowiedziano wiele pozytywnych opinii, lecz nie przedstawiono żadnych konkretnych propozycji, nowych ofert inwestycyjnych, czy handlowych. Niemcy były najważniejszym partnerem Ukrainy w wymianie handlowej spośród krajów Unii Europejskiej. Znali realia ukraińskiej gospodarki i klimat polityczny dla zagranicznych inwestycji. Oczekiwali reform, stabilizacji politycznej, przejrzystych rozliczeń i ukrócenia korupcji, która paraliżowała jakąkolwiek zagraniczną aktywność gospodarczą. Inwestycje niemieckie na Ukrainie w 1995 roku stanowiły 17,5% wszystkich inwestycji zagranicznych. Udział Niemiec w wymianie handlowej Ukrainy sięgał 5,6%, zaś Ukrainy w handlu zagranicznym Niemiec 0,02%[276]. Bilans handlu z Niemcami (ok. 840 mln dolarów w 1995 r.) był zdecydowanie niekorzystny dla Ukrainy. Import trzyipółkrotnie przewyższał eksport. Zadłużenie wobec Niemiec sięgało 3 mld marek.

Niemcy poprzez Fundacje – Konrada Adenauera, Friedricha Eberta, Hansa Seidla – sporo inwestowały w reformowanie ekonomiki i życia publicznego, finansując szkolenia, wydawnictwa, konferencje. Budowały zaplecze intelektualne, które ze strony ukraińskiej mogłoby usprawnić zwłaszcza współpracę gospodarczą. W 1995 roku prezydent Kuczma zwrócił się do Deutsche Banku o wydelegowanie grupy ekspertów, którzy mogliby wesprzeć specjalistów ukraińskich w opracowaniu metod naprawy gospodarki państwa. Świadczyło to o ogromnym zaufaniu władz ukraińskich do umiejętności finansistów niemieckich.

Wielkie nadzieje w Kijowie budziła wizyta kanclerza Niemiec Helmuta Kohla 3-4 września 1996 roku. Najważniejszy polityk niemiecki deklarował przede wszystkim wsparcie dla stabilnej i niepodległej Ukrainy. Kuczma natomiast wobec faktu nieuchronnego rozszerzenia NATO, oczekiwał zapewnień, że na terytorium nowych państw członkowskich nie zostanie rozmieszczona broń atomowa. Chciał upewnić się, czy rezygnując z broni atomowej, Ukraina nie popełnia największego błędu w swojej niepodległej historii[277].

Obie strony były przede wszystkim przygotowane do rozmów na temat współpracy gospodarczej. Kanclerz przybył z delegacją 20 przedsiębiorców i propozycjami kilkunastu projektów inwestycyjnych. Ukraina w naturalny

---

[276] Tamże, s. 19.

[277] *Гельмут Коль считает, что Москве не стоит волноваться*, „Комерсант", nr 146, 05. 09.1996.

sposób była zainteresowana ich realizacją, lecz najważniejsze były jej skromne możliwości płatnicze. Niemców przede wszystkim niepokoiła skala zadłużenia ukraińskiego wobec Rosji, sięgająca blisko 9 mld marek. Było to zadłużenie trzykrotnie większe niż w Niemczech i stale rosło. Ukraińcy oczekiwali nowych niemieckich kredytów na wspólne inwestycje, lecz po stronie partnera obawiano się, że pożyczone miliardy zostaną przeznaczone na obsługę bieżących długów. Dodatkową przeszkodą w podejmowaniu ryzyka inwestycyjnego na Ukrainie było jej całkowite uzależnienie energetyczne od Rosji oraz dalekie od ideału relacje z północnym sąsiadem, pełne sprzeczności, podejrzeń i niejasności. Kanclerz Kohl dał do zrozumienia, że Niemcy były zainteresowane normalizacją stosunków ukraińsko-rosyjskich i pokojowym uregulowaniem sporu o Flotę Czarnomorską i jej bazy na Krymie[278].

Kohl także wygłosił wykład w Kijowie. Mówił na temat „Niemiec i Ukrainy w Europie". Wyraził akceptację dla ukraińskiej niepodległości i nadzieje, że Ukraina stanie się czynnikiem stabilizacji w Europie. Leonid Kuczma usiłował definiować stosunki z Niemcami jako „specjalne". Kohl dystansował się od przypisywania swojemu krajowi wyjątkowego znaczenia w życiu Ukrainy[279]. Wola Ukrainy zacieśnienia współpracy z Niemcami nie znajdowała należytego zrozumienia po drugiej stronie. W Bonn największe znaczenie przypisywano kontaktom gospodarczym i oczekiwano przede wszystkim reform sprzyjających klimatowi inwestycyjnemu. Brak takich zmian powodował stagnację w stosunkach dwustronnych. W latach 1998-2004 odbywały się zatem wizyty na najwyższym szczeblu i konsultacje międzyrządowe, lecz relacje nigdy nie nabrały charakteru pozwalającego na określenie ich specjalnymi. Minister spraw zagranicznych Borys Tarasiuk dwukrotnie w 1999 roku składał wizytę w Berlinie, gdzie zabiegał o poparcie dyplomacji niemieckiej dla starań Ukrainy o uzyskanie członka kraju stowarzyszonego z Unią Europejską oraz kredytów z Międzynarodowego Funduszu Walutowego. W styczniu 2001 roku wizytę w Berlinie składał Leonid Kuczma, zaś w grudniu tego roku gościł w Kijowie Gerhard Schröder, który nie szczędził słów zachęcających Ukrainę do korzystania z pośrednictwa niemieckiego w poszerzaniu współpracy gospodarczej z Unią Europejską[280]. Niemcy, które zajmowały czołowe miejsce wśród part-

---

278 Д. Погоржельский, *Захар Бутырский, Сотрудничество*, „Сегодня", nr 159, 03.09.1996.

279 J. Marusiak, *Stosunki Ukrainy z Niemcami*, [w:] *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*..., s. 246.

280 *Україна – Німеччина*, [w:] *Україна в міжнародних відносинах*, http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/759/40/ [01.03.2012].

nerów handlowych Ukrainy były najlepiej przygotowane do roli kraju koordynującego współpracę unijno-ukraińską. Schröder akceptował także w Kijowie postulat Ukrainy rozpoczęcia rozmów z Komisją Europejską na temat planu dochodzenia do członkostwa kraju stowarzyszonego z UE. Nie oznaczało to jednak poparcia dla tego procesu, lecz jedynie powstrzymanie się od sprzeciwu.

Najtrudniejszym problemem w trójkącie Kijów-Berlin-Moskwa była sprawa tranzytu przez Ukrainę rosyjskich surowców energetycznych do Niemiec. W 2003 roku Rosja pokrywała 1/3 zapotrzebowania Niemiec na gaz. Każda informacja o kradzieży tego surowca na Ukrainie powodowała perturbacje w gospodarce niemieckiej. Od 2002 roku między Ukrainą, Rosją i Niemcami toczyły się rozmowy na temat powołania międzynarodowego konsorcjum zarządzającego ukraińskimi gazociągami z udziałem niemieckich firm gazowniczych. Podpisano kilka stosownych umów, lecz Ukraina w obawie przed utratą kontroli nad własnymi instalacjami i dochodami z tranzytu zablokowała wprowadzenie ich w życie. Był to jeden z czynników, który zachęcił Niemcy i Rosję do poszukiwania innych dróg przesyłania gazu z ominięciem Ukrainy[281].

W wyniku starań ze strony Niemiec na początku XXI wieku znacznie ożywiła się wymiana handlowa między obu krajami. Bilans w 2004 roku wynosił 4,9 mld dolarów, w tym tylko 1,2 mld stanowił ukraiński eksport, zaś aż 3,7 mld import z Niemiec[282]. Ukraina eksportowała głównie wyroby ropopochodne, konfekcje, produkty przemysłu metalowego i hutniczego. Importowała samochody osobowe, lekarstwa i maszyny rolnicze.

W polityce zagranicznej kanclerza Gerharda Schrödera specjalne znaczenie nadano stosunkom z Rosją. Ukraina ze swoimi dążeniami do wyrwania się spod kurateli Moskwy jeszcze w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych przestała być traktowana przez Niemcy jako dopełnienie rosyjskiej przestrzeni politycznej, lecz stanowiła czynnik, który wymagał uwzględnienia w kształtowaniu relacji ze strategicznym partnerem na Wschodzie, jakim była Rosja. W konsekwencji prowadziło to do znacznej wstrzemięźliwości w relacjach mię-

---

281 В. Драбчук, (wywiad z ambasadorem Niemiec na Ukrainie Hansem-Jurgenem Haimzetem) Г.-Ю. Гаймзьот: „Я не вважаю, що в січні знову повториться газова криза", http://www.kiew.diplo.de/Vertretung/kiew/de/02/Botschafter/Botschafter__Heimsoeth/Interviews/Interview__RBK.html [03.03.2012].

282 J. Marusiak, *Stosunki Ukrainy z Niemcami*..., s. 266.

dzy Berlinem i Kijowem[283]. W czasach Schrödera czynnik rosyjski w polityce wobec Ukrainy zyskał jeszcze większe znaczenie. Niemcy w Unii Europejskiej unikali robienia czegokolwiek, co byłoby sprzeczne z interesami Rosji. W przypadku Ukrainy przekładało się to na tonowanie jej europejskich aspiracji.

Niemcy nigdy nie byli zbyt surowymi recenzentami przestrzegania standardów demokratycznych w krajach postradzieckich, w tym także na Ukrainie. Sprawa Gongadze przyczyniła się jednak do większej wstrzemięźliwości ze strony Berlina w oficjalnych kontaktach z Kijowem. W 2003 roku Kuczma próbował wyprowadzić swój kraj z izolacji na arenie międzynarodowej dołączając się do koalicji kilku państw pod przywództwem USA biorących udział w inwazji na Irak. Niemcy byli natomiast zdecydowanie przeciwne tej wojnie, co sprawiło, że decyzja Kuczmy osłabiała atuty Ukrainy w stolicy najważniejszego kraju Unii Europejskiej[284]. Niemcy nie angażowali się także we wspieranie dążeń ukraińskich do członkostwa w NATO, tak jak to czyniły Polska, Litwa i Węgry.

Znaczenie Ukrainy w Berlinie pomniejszało przede wszystkim jej życie wewnątrzpolityczne daleko odbiegające od standardów europejskich. Od 2002 roku Niemcy okazywali wiele gestów sympatii wobec ukraińskiej opozycji. Kryzys związany z wyborami prezydenckimi na Ukrainie w listopadzie i grudniu 2004 roku postawił Niemcy przed koniecznością wyboru między stanowiskiem większości państw Unii, potępiającej fałszerstwa wyborcze obozu władzy, i Rosji, akceptującej oficjalne wyniki i wybór premiera Janukowycza na szefa państwa. Niemcy opowiedzieli się ostatecznie za powtórzeniem wyborów, lecz kanclerz Schröder dwukrotnie wcześniej konsultował się z prezydentem Rosji Władimirem Putinem na temat rozwiązania ukraińskiego kryzysu. Polityka Niemiec wobec Ukrainy i jej aspiracji europejskich została skorygowana dopiero po zmianie ekipy rządzącej w Kijowie w 2005 roku[285].

W relacjach między Ukrainą i Wielką Brytanią czynnik rosyjski odgrywał nieporównywalnie mniejszą rolę niż w przypadku Niemiec. W sporach terytorialnych ukraińsko-rosyjskich stanowisko Wielkiej Brytanii było zazwyczaj korzystne dla Ukrainy. Anglicy interesowali się Ukrainą głównie w kontekście

---

283 *Україна в стратегічних планах Німеччини*, [w:] *Українська державність у xx столітті. (Історико-політологічний аналіз)*, (red.) О. Дергачов, Київ 1996, http://litopys.org.ua/ukrxx/r13.htm [01.03.2012].

284 J. Marusiak, *Stosunki Ukrainy z Niemcami*..., s. 249.

285 В. Солошенко, *Політика зближення України з Європейським Союзом (погляд із Німеччини)*, http://www.viche.info/journal/1743/ [01.03.2012].

bezpieczeństwa europejskiego. W Londynie widziano Ukrainę w roli czynnika stabilizującego życie polityczne w Europie Wschodniej. Wybór Leonida Kuczmy na prezydenta przyjęto jako dający perspektywy na normalizację stosunków z Rosją. We wrześniu 1995 roku po drodze do Moskwy przyleciał do Kijowa brytyjski minister spraw zagranicznych Malcolm Rifkind. Przekonywał on gospodarzy, że Ukraina może być jednym z filarów europejskiego bezpieczeństwa. Brytyjczycy proponowali Ukraińcom bliską współpracę wojskową, a przede wszystkim pomoc w restrukturyzacji i modernizacji sił zbrojnych[286].

Stosowny dokument między resortami obrony obu krajów podpisano w Londynie 20 lutego 1996 roku[287]. Protokół o współpracy wojskowej przewidywał współdziałanie w reformowaniu sił zbrojnych, organizacji kierowania wojskiem, działalności sztabów, finasowania obronności, szkolenia kadr oficerskich. Przewidywano ustanowienie bezpośrednich kontaktów między jednostkami i uczelniami wojskowymi, wspólne ćwiczenia wojskowe na poligonach Ukrainy w pobliżu Lwowa, wizytę w czerwcu 1996 roku okrętów brytyjskich w jednym z portów na Morzu Czarnym[288]. Rozmowy sztabowe miały rozpocząć się już w lutym 1996 roku. W grudniu 1998 roku powołano stały organ – Komisję ds. Współpracy Wojskowej – koordynujący kontakty ukraińsko-brytyjskie w tej dziedzinie.

W grudniu 1995 roku prezydent Kuczma złożył oficjalną wizytę w Londynie. Podpisano wówczas szereg porozumień dotyczących współpracy handlowej i gospodarczej oraz MEMORANDUM O KONFISKACIE MIENIA ZDOBYTEGO NA DRODZE PRZESTĘPSTW[289]. Chodziło głównie o obywateli Ukrainy, którzy wraz z nielegalnie pozyskanym majątkiem emigrowali za granicę kraju. Przedłużeniem kontaktów na najwyższym szczeblu była wizyta premiera Wielkiej Brytanii Johna Majora w Kijowie 18 kwietnia 1996 roku. Major najbardziej był

---

286 *Україна – Великобританія,* [w:] *Україна в міжнародних відносинах*, http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/759/41/ [03.03.2012].

287 *Протокол про подальший розвиток військового співробітництва між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії*, http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1079.4024.0 [03.03.2012].

288 Oddzielnym dokumentem uregulowano zasady przebywania wojsk angielskich na terytorium Ukrainy: *Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії стосовно використання українських полігонів збройними силами Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії*, http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1079.4290.0 [03.03.2012].

289 *Двосторонні зв 'язки з державами Західної Європи*, [w:] *Україна в міжнародних відносинах*, http://library.if.ua/book/10/1065.html [03.03.2012].

zainteresowany zamknięciem elektrowni atomowej w Czarnobylu. Na ten cel Anglicy wydatkowali znaczne środki.

W 1998 roku, gdy Ukraina ogłosiła zamiar ubiegania się o członkostwo w Unii Europejskiej rząd brytyjski szukał argumentów dla wparcia tej idei. Kontakty na szczeblu resortów spraw zagranicznych i obrony w latach 1997-2000 były dość częste. Szef MSZ Ukrainy Borys Tarasiuk spotykał się ze swoim brytyjskim odpowiednikiem Robinem Cookiem i sekretarzem obrony George'm Robertsonem niemal co roku[290]. Zbliżeniu ukraińsko-brytyjskiemu na początku nowego stulecia sprzyjało ochłodzenie stosunków brytyjsko-rosyjskich. Stabilizująca rola Ukrainy była rozumiana przez rząd brytyjski jako czynnik powstrzymujący ambicje rosyjskie w Europie Wschodniej. Polityka brytyjska stawała się coraz bardziej dopełnieniem polityki amerykańskiej, zaś Ukraina przedmiotem rywalizacji szeroko rozumianego Zachodu i Rosji[291].

Oskarżenia prezydenta Kuczmy o udział w zabójstwie Gongadze oraz w sprzedaży systemów obrony powietrznej dla Iraku osłabiły intensywność dialogu politycznego z Wielką Brytanią. Anglicy znaleźli się wśród najzagorzalszych krytyków ukraińskiego kierownictwa. Nie zmienili jednak swojego pozytywnego stanowiska w sprawie euroatlantyckiej integracji Ukrainy. Rząd brytyjski popierał przede wszystkim plany Ukrainy uzyskania członkostwa w NATO. Atmosferę w stosunkach dwustronnych nieco złagodziło wysłanie przez Ukrainę wojsk do Iraku. Anglicy w przeciwieństwie do Niemiec byli gorącymi zwolennikami inwazji na ten kraj. Ukraina, podobnie jak Polska, występowała w roli ważnego sojusznika z Europy Wschodniej. Premier Tony Blair zgodził się nawet na rozmowę z Leonidem Kuczmą w czerwcu 2003 roku podczas uroczystości 300-lecia Petersburga, zorganizowanych przez władze Rosji[292]. W 2004 roku władze brytyjskie otwarcie demonstrowały jednak swoje sympatie dla opozycji i zainteresowanie zmianą obozu władzy na Ukrainie. Ogłoszenie zwycięstwa prorosyjskiego Janukowycza uznano jako wynik falsyfikacji wyborów. Wygraną Wiktora Juszczenki w powtórzonych wyborach przyjmowano z nadzieją na dopełnienie euroatlantyckiej integracji Ukrainy i istotną przebudowę mapy politycznej Europy.

---

290 О. О. Мазур, *Встановлення та налагодження відносин між Великою Британією та Україною. 1992-2004*, http://www.info-library.com.ua/books-text-10459.html [03.03.2012]

291 А. Грубінко, *Українсько-британські відносини у 1991–2004 рр. (політичне та військове співробітництво), Автореферат дисертації*, Київ – 2007, s. 11-12.

292 *Блэр приедет в Украину?*, http://archive.mignews.com.ua/articles/83734.html [03.03.2012].

Sprawy gospodarcze nigdy nie były dominujące w relacjach ukraińsko-brytyjskich. Wielka Brytania relatywnie sporo inwestowała na Ukrainie, lecz w 2001 roku wartość tych inwestycji wynosiła zaledwie 300 mln dolarów. Pod względem wielkości zaangażowanych środków w modernizację ukraińskiej gospodarki prześcignęła ją tylko Holandia[293]. Bilans obrotów handlowych w ostatnim roku prezydentury Kuczmy był bliski 1,5 mld dolarów. Ujemne saldo Ukrainy w wymianie handlowej sięgało kilkuset milionów dolarów rocznie. Dla rozwiniętych krajów Europy Zachodniej Ukraina w dziedzinie gospodarczej była bardziej rynkiem zbytu niż równorzędnym partnerem. W eksporcie do Wielkiej Brytanii dominowały metale, tłuszcze roślinne, zboża, produkty ropopochodne i tekstylia, w imporcie – wyroby przemysłu chemicznego, maszyny, środki transportu, kosmetyki, lekarstwa i produkty tekstylne[294].

8. Partnerstwo z NATO

Stosunek Ukrainy do Paktu Północnoatlantyckiego w okresie prezydentury Kuczmy miał bardzo złożoną historię. Postulat członkostwa w NATO dzielił elity i społeczeństwo na zwolenników i zdecydowanych przeciwników. Wśród społeczeństwa zwolenników z reguły było kilka razy mniej niż przeciwników, niezależnie od intensywności pronatowskiej propagandy. Istotnym czynnikiem kształtującym stosunki z Paktem były relacje ukraińsko-rosyjskie. Zwolennikom członkostwa w NATO było ono potrzebne jako gwarant niepodległości, której zagrożenie, według ich opinii, stanowiła polityka rosyjska.

Ukraina jako pierwsza z krajów WNP podpisała się 8 lutego 1994 roku pod programem NATO dotyczącym współpracy z państwami postsocjalistycznymi – PARTNERSTWO DLA POKOJU: DOKUMENT RAMOWY. Kraje Paktu i podpisujące dokument zobowiązywały się do współpracy dla zachowania bezpieczeństwa w regionie euroatlantyckim. Partnerstwo miało być budowane na poszanowaniu wspólnych wartości takich jak wolność osobista, prawa człowieka, sprawiedliwość i demokracja. Współpraca krajów podpisujących dokument z NATO miała dotyczyć otwartości w planowaniu budżetu obrony, zabezpieczenia cywilnego kierownictwa nad siłami zbrojnymi, podtrzymania zdolności i gotowości wojska

---

293 *Україна – Великобританія*, [w:] *Україна в міжнародних відносинах...*

294 *Поточний стан торговельно-економічних відносин та інвестиційної діяльності між Україною та Великою Британією*, http://www.mfa.gov.ua/uk/ua/35935.htm [04.03.2012].

do udziału w operacjach pod egidą ONZ, wspólnych przygotowań do „wykonywania zadań związanych z działalnością pokojową"[295].

14 września 1994 roku na specjalnym posiedzeniu Rady Północnoatlantyckiej podpisano dodatkowy dokument: Indywidualny program partnerstwa między Ukrainą i NATO, w którym wyszczególniono cele do realizacji na najbliższe lata. 13 marca 1995 roku podpisano Porozumienie o bezpieczeństwie między rządem Ukrainy i Organizacją Paktu Północnoatlantyckiego. Dotyczyło ono wzajemnej ochrony informacji ograniczonego wykorzystania, które NATO przekazywało Ukrainie w ramach współpracy różnych struktur wojskowych[296]. W maju 1997 roku powołano w Kijowie Centrum Informacji i Dokumentacji NATO na Ukrainie, którego zadaniem było „poszerzanie informacji o funkcjach i roli NATO dla ukraińskiego społeczeństwa" (art. 1)[297]. Działalność Centrum miała być adresowana do wszystkich obywateli Ukrainy, a w szczególności do parlamentarzystów, polityków, biznesmenów, uczonych, dziennikarzy. Do promowania Paktu miały być wykorzystane: specjalny system informacji komputerowej, konferencje, sympozja, wydawnictwa naukowe i środki masowej informacji (art. 2). Rząd Ukrainy zapewnił przynajmniej 2 razy w roku spotkanie dyrektorowi Centrum z odpowiednimi przedstawicielami MSZ (art. 5). Dyrektorem Centrum mógł być wyłącznie pracownik służb informacji NATO, wskazany przez kierownictwo Paktu (art. 4).

Władze Ukrainy zezwoliły na stworzenie ośrodka propagandy i promocji Paktu Północnoatlantyckiego wśród swoich obywateli, nie roszcząc sobie faktycznie żadnych praw do kontroli treści przekazywanych informacji. Władze NATO doceniły otwartość Ukrainy na współpracę. 9 lipca 1997 roku Leonid Kuczma podpisał Kartę o specjalnym partnerstwie między Ukrainą i Organizacją Paktu Północnoatlantyckiego[298]. W Kijowie uznano to za ogromny sukces dyplomatyczny prezydenta. W Karcie przywódcy ówczesnych 16 państw członkowskich NATO przyznawali, że Ukraina stała się czynnikiem stabilizacji w Europie Środkowo-Wschodniej i na kontynencie

---

295 *Партнерство заради миру: рамковий документ*, [w:] *Вибрані основноположні документи НАТО та Україна – НАТО*, Київ 2006, s. 8.

296 С. Джердж, *Україна – НАТО: співробітництво заради безпеки*, Київ 2007, s. 24.

297 *Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та НАТО щодо заснування Центру інформації та документації НАТО в Україні*, http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/950_019 [04.03.2012].

298 *Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного Договору (9 липня 1997 року)*, [w:] *Вибрані основноположні документи НАТО та Україна – НАТО...*, s. 39-43.

europejskim w całości (cz. I). Potwierdzili także gwarancje bezpieczeństwa, wcześniej udzielone Ukrainie przez 5 mocarstw atomowych – USA, Rosję, Chiny, Wielką Brytanię i Francję (cz. V). Strony zobowiązały współpracować w zakresie rozbrojenia, handlu bronią, eksportu technologii, planowania budżetów obronnych, bezpieczeństwa militarnego i ekonomicznego oraz wojskowych przygotowań do misji pokojowych (cz. III).

Zwolennicy prozachodniego kursu na Ukrainie wyliczali pozytywne elementy Karty. Podkreślali, że przyznano jej status kraju Europy Środkowo-Wschodniej oraz udzielono wsparcia dla polityki ukierunkowanej na europejską i euroatlantycką integrację. Dokument tworzył podstawy do pokojowego rozszerzenia NATO, gdyż po wschodniej stronie granicy nowych państw członkowskich miała być zaprzyjaźniona z Paktem Ukraina. Zmniejszyło się w ten sposób zagrożenie nowego podziału Europy na Wschód i Zachód. Ukraina otrzymała „dodatkowy impuls do reformowania własnych Sił Zbrojnych zgodnie z zachodnimi wzorcami oraz na zasadach demokratycznej kontroli ich działalności"[299].

Treść dokumentu wskazywała raczej, że kierownictwo NATO chciało amortyzować skutki przyjęcia nowych członków, państw z dawnego bloku radzieckiego. Stąd płynęły propozycje do Moskwy i Kijowa zawierania różnych umów i porozumień o partnerstwie, współpracy, budowaniu zaufania. Komentatorzy i znaczna część polityków na Ukrainie odczytywali to jako wstępne kroki do przyszłego członkostwa. Zainteresowanie Ukrainy zbliżeniem do NATO było dostrzegane przez najwyższe gremia decyzyjne organizacji. Podczas posiedzenia Rady Północnoatlantyckiej w Waszyngtonie 23-24 kwietnia 1999 roku z okazji 50. rocznicy powołania Paktu, przywódcy krajów członkowskich przyjęli dokument Strategiczna konwencja, w którym przyznano Ukrainie miejsce w „euroatlantyckiej przestrzeni bezpieczeństwa". Powtórzono główne cele zawarte w dokumentach Partnerstwo dla pokoju oraz Karcie o specjalnym partnerstwie. NATO jeszcze raz wyraziło poparcie dla ukraińskiej suwerenności i niezależności oraz uznanie dla działalności stabilizacyjnej w Europie Środkowo-Wschodniej[300]. W 1999 roku z myślą o przyszłej bezpośredniej współpracy wojskowych zorganizowano kursy nauki języków angielskiego, francuskiego i niemieckiego dla 300 oficerów ukraińskich.

---

[299] Л. Самосьонок, *Україна-НАТО*, Донецьк 2009, s. 12.

[300] *Міжнародні відносини і євроатлантічна інтеграція України*, (red.) О. І. Пошедін, Національна академія оборни України 2009, s. 233.

Wojna prowadzona przez lotnictwo Paktu przeciwko Jugosławii wiosną 1999 roku, bombardowanie obiektów cywilnych i infrastruktury gospodarczej utrudniła dotychczasową politykę prezydenta ukierunkowaną na integrację. Rada Najwyższa opowiedziała się za wycofaniem Ukrainy z programu „Partnerstwo dla pokoju"[301]. Większość ukraińskiej opinii publicznej działania NATO oceniała dość jednoznacznie – jako agresję przeciwko suwerennemu państwu. Komentatorzy ukraińscy pytali dlaczego NATO bombarduje Belgrad pod pretekstem obrony kosowskich Albańczyków, a nigdy nie rozważało, aby zbombardować Stambuł, czy Jerozolimę w obronie życia Kurdów lub mieszkańców Bejrutu[302].

Ówczesny szef MSZ Ukrainy Anatolij Złenko zwracał uwagę na determinację Kuczmy w procesie integracji z NATO. Prezydent w czasie bombardowań Belgradu mówił: „NATO dziś przekonywująco udowadnia swoją efektywność nie tylko jako pakt obronny, lecz także jako gwarant demokracji, najważniejszy filar bezpieczeństwa i stabilizacji w regionie euroatlantyckim". Wypowiedzieć takie słowa w sytuacji, gdy sympatie społeczeństwa ukraińskiego były po stronie bombardowanej przez lotnictwo Paktu Jugosławii, mógł tylko przywódca o zdecydowanych euroatlantyckich przekonaniach – twierdził Złenko[303].

Do rozmów o współpracy Ukraina – NATO powrócono w 2000 roku, lecz wkrótce pojawiła się sprawa Gieorgija Gongadze, a kilka miesięcy później „Kolczug", czyli systemu obrony przeciwlotniczej, który rzekomo został sprzedany przez Ukrainę objętemu embargiem na eksport broni Irakowi. Prezydent Kuczma oskarżony o najcięższe przestępstwo kryminalne oraz naruszenie postanowień Rady Bezpieczeństwa ONZ został poddany ostracyzmowi przez przywódców Zachodu. Był to także czas zbliżenia Ukrainy z Rosją oraz pojawienia się tzw. doktryny Złenki. Mimo izolacji międzynarodowej na Zachodzie prezydent Kuczma i działająca pod jego kierownictwem Rada Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony Ukrainy z determinacją forsowali plany integracji z Paktem Północnoatlantyckim. Na początku 2001 roku prezydent podpisał przygotowany przez Radę Państwowy program współpracy Ukrainy z NATO na lata

---

301 M. Pietraś, *Stosunki Ukrainy z Sojuszem Północnoatlantyckim*, [w:] *Ukraina w stosunkach międzynarodowych...*, s. 358-359.

302 А. Попов, *О НАТО после Косова*, [w:] *Заявка на самоубийство: зачем Украине НАТО?*, Харков 2009, s. 365.

303 А. Зленко, *Дипломатия и политика...*, s. 525.

2001-2004[304]. Oprócz tradycyjnych form współpracy – politycznej i wojskowej – Ukraina proponowała rozszerzenie współdziałania w sferze konwersji przemysłu zbrojeniowego, standaryzacji i kompatybilności systemów obronnych oraz wykorzystania swojej przestrzeni powietrznej.

Na posiedzeniu Komisji Ukraina – NATO 9 lipca 2002 roku w Kijowie minister Złenko przekonywał kierownictwo Paktu perspektywą jego wzmocnienia kosztem potencjału Ukrainy. Szef ukraińskiej dyplomacji wskazał, że w przypadku przyłączenia Ukrainy nastąpiłoby wzmocnienie geopolitycznej pozycji NATO, jego wzmocnienie militarne i techniczne oraz dałoby możliwość odgrywania „stabilizującej roli na przestrzeni postradzieckiej"[305]. Była to daleko idąca oferta przekazania własnego terytorium do dalszej ekspansji NATO na Wschód i pokazanie perspektyw wyrugowania Rosji z Azji Centralnej i Kaukazu. Sekretarz generalny Paktu, George Robertson miał odpowiedzieć na te propozycje gotowością do wyjścia naprzeciw oczekiwaniom Ukrainy tak daleko, jak osiągnie ona zdolność do integracji ze strukturami natowskimi.

9 lipca 2002 roku rząd Ukrainy podpisał ze sztabami dowództwa sił zbrojnych NATO na Atlantyku i w Europie Memorandum o zabezpieczeniu wsparcia operacji NATO przez Ukrainę[306]. Demonstracją lojalności wobec głównego natowskiego mocarstwa – Stanów Zjednoczonych – był udział wojsk ukraińskich w inwazji na Irak oraz udostepnienie strategicznego lotnictwa transportowego dla potrzeb NATO, na podstawie Memorandum z 7 czerwca 2004 roku zawartego między rządem Ukrainy i Naczelnym Dowództwem NATO w Europie. Nabycie członkostwa w NATO wpisano do Ustawy o podstawach narodowego bezpieczeństwa Ukrainy przyjętej przez Radę Najwyższą 19 czerwca 2003 roku (art. 8)[307].

NATO chciało współpracować z Ukrainą, lecz bez udziału Kuczmy. Najpoważniejszy był zarzut wydania zgody na sprzedaż „Kolczug" do Iraku. Dyplomacja ukraińska zdecydowanie negowała te oskarżenia, udowadniała, że są to jedynie niepotwierdzone domysły[308]. Kierownictwo Paktu ze swej strony nie hamowało jednak prac nad dalszymi porozumieniami w nadziei na zmianę

---

304 *Державна програма співробітництва України з НАТО на 2001-2004 роки*, http://diaspora.ukrinform.ua/news-40.html [05.03.2012].

305 А. Зленко, *Дипломатия и политика*..., s. 529.

306 С. Джердж, *Україна – НАТО*..., s. 27.

307 *Закон України № 964-IV „Про основи національної безпеки України"*, [w:] *Вибрані основноположні документи НАТО та Україна – НАТО*..., s. 67.

308 А. Зленко, *Дипломатия и политика*..., s. 530.

ekipy rządzącej w Kijowie. Okazję ku temu dawały zbliżające się w 2004 roku wybory prezydenckie. Faworytem Zachodu był przywódca Naszej Ukrainy, zdymisjonowany przez Kuczmę w kwietniu 2001 roku premier Wiktor Juszczenko.

Na szczycie NATO i krajów aspirujących do członkostwa w Pradze 22 listopada 2002 roku z udziałem Kuczmy ogłoszono decyzję o wszczęciu rozmów na temat wstąpienia do Paktu z Chorwacją, Albanią i Macedonią. Milczenie przywódców NATO na temat członkostwa Ukrainy było także w dużej mierze wynikiem zacieśnienia współpracy przez Stany Zjednoczone z Rosją po wydarzeniach 11 września 2001 roku. Wpisanie Ukrainy do planu negocjacyjnego mogło ograniczyć rosyjskie wsparcie dla amerykańskiej wojny z terroryzmem, zwłaszcza w Afganistanie.

W Pradze 22 listopada 2002 roku odbyło się także posiedzenie Komisji Ukraina –NATO. Przyjęto wówczas dokument, któremu na Ukrainie nadano wielką rangę – Plan działań Ukraina – NATO. Celem Planu – napisano we wstępie – było stworzenie warunków pełnej integracji Ukrainy w euroatlantyckiej strukturze bezpieczeństwa i stworzenie ram dla istniejącej i przyszłej współpracy[309]. Mowa była zatem o współpracy, a nie o członkostwie. W pierwszym rozdziale dotyczącym problemów politycznych jako warunki integracji wskazano: wzmocnienie demokracji, instytucji wyborczych, niezależności sądów, społeczeństwa obywatelskiego, poszanowanie praw człowieka i swobód obywatelskich, wolności zgromadzeń oraz zapewnienie cywilnej kontroli nad wojskiem. Dla rządów Kuczmy były to zaporowe warunki. W zakresie wojskowej współpracy z NATO Ukraina miała za zadanie przeprowadzić reformy polegające na przyjęciu standardów i procedur obowiązujących w armiach Paktu oraz podwyższenie stopnia współdziałania na drodze udziału w operacjach pod przywództwem NATO (zasady, rozdział II).

Izolacja Kuczmy na Zachodzie, krytyka polityki wewnętrznej oraz otwarte wspieranie opozycji wpłynęło na zahamowanie w połowie 2004 roku jego entuzjazmu dla integracji z NATO. Dekretem z czerwca 2004 roku wprowadzono poprawki do doktryny obronnej wykreślające zapisy o dążeniu Ukrainy do członkostwa w Pakcie Północnoatlantyckim[310].

---

309 *План дій Україна – НАТО*, [w:] *Вибрані основноположні документи НАТО та Україна – НАТО...*, s. 44.

310 M. Pietraś, *Stosunki Ukrainy z Sojuszem Północnoatlantyckim...*, s. 362.

Wycofywanie się prezydenta z prozachodniego kursu było także efektem niskiej popularności jego polityki współpracy z NATO. Perspektywa członkostwa w Pakcie bardzo krytycznie była oceniana także przez polityków własnego zaplecza politycznego. Pełniący wielokrotnie wysokie urzędy państwowe (od szefa administracji prezydenta do wicepremiera w rządzie Janukowycza) Dmytro Tabacznyk uznawał za usprawiedliwione starania o integrację z NATO w czasach braku stabilizacji w Rosji, w pierwszych latach po rozpadzie ZSRR. Sądził, że rozpad Rosji był realny aż do 1999 roku. Sąsiedztwo z potencjalnym chaosem na obszarze Federacji Rosyjskiej byłoby – w jego przekonaniu – bardzo niebezpieczne dla suwerenności i integralności Ukrainy. Dlatego parasol NATO w tym czasie był niezwykle potrzebny[311]. Wówczas jednak – w opinii tego polityka – Pakt zawierał z Kuczmą różne porozumienia, w których była mowa o współpracy, lecz żadnych gwarancji pomocy w przypadku kłopotów z zagrożeniem zewnętrznym. W 2000 roku, gdy Putin został prezydentem Federacji Rosyjskiej, szybko doprowadził do zintegrowania państwa, wygrał wojnę na Kaukazie, od wschodu i północy znikło niebezpieczeństwo destabilizacji Ukrainy. Dopiero wówczas Stany Zjednoczone i NATO podjęły działania w kierunku włączenia jej do strefy wpływów Paktu. Było to jednak niemożliwe z przebiegłym i doświadczonym Kuczmą stojącym na czele państwa i posiadającym władzę niemal absolutną. Z punktu widzenia Waszyngtonu należało go zatem osłabić, skompromitować i zastąpić bardziej prozachodnim politykiem. Tabacznyk nie miał wątpliwości, że prezydent ze śmiercią Gongadze nie miał nic wspólnego, że prowokacja została zaplanowana poza granicami Ukrainy i przeprowadzona z udziałem majora Służby Bezpieczeństwa Ukrainy Nikołaja Melnyczenki, ochroniarza prezydenta. Resztę zrobiła amerykańska propaganda.

Tabacznyk przedstawił cały szereg dowodów kwestionujących nagrania Melnyczenki i tezę o sprawstwie Kuczmy w zabójstwie dziennikarza. Znacznie bardziej przekonywujące były jego wywody usprawiedliwiające prezydenta w sprawie „Kolczug", których nigdy nie znaleziono w Iraku po podboju tego kraju przez koalicję państw spełniających tzw. misję stabilizacyjną pod przywództwem USA[312].

Równie zdecydowanie przeciwko członkostwu Ukrainy w NATO wypowiadał się lotnik-kosmonauta, generał Leonid Kadeniuk, który w 1997 roku

---

311 Д. Табачник, *Украина в НАТО или НАТО в Украине: большая ложь о приоритетах государственной безопасности*, Киев 2008, s. 4-5.

312 Tamże, s. 8-12.

brał udział w wyprawie kosmicznej na amerykańskim wahadłowcu Columbia. Dokonując analizy statutu Paktu udowadniał, że jest on niczym innym, jak tylko instrumentem polityki Waszyngtonu. Członkostwo Ukrainy w NATO oznaczałoby współodpowiedzialność za haniebne wojny prowadzone przez USA i inne kraje Paktu, nawet wtedy, gdyby nie brała ona w nich udziału[313]. Kadeniuk oceniał, że USA wykorzystując NATO podjęły próbę rozszerzenia swojej strefy wpływów na Wschód, a Ukraina będąc krajem członkowskim musiałaby znaleźć się na linii konfrontacji z Rosją wbrew oczekiwaniom większości obywateli. Jako pouczający dla Ukrainy podał przykład Polski, która po wstąpieniu do NATO nabyła 44 samoloty szturmowe F-16, 128 czołgów „Leopard", 690 pojazdów bojowych „Rosomak". „Bez wątpienia, taki nabytek to sprawa Polaków. Ale kto im zagraża – pytał. Po co potrzebne są im góry nadzwyczaj drogiego latającego i pełzającego metalu z bronią na pokładzie? Jasna rzecz: wszystko to, aby dogodzić Amerykanom i na złość Rosji"[314]. Kadeniuk przekonywał, że serwilizm elit krajów wstępujących do NATO wobec protektora był porównywalny do relacji między przywódcami państw Układu Warszawskiego i kierownictwem sowieckim. Końcowa konstatacja tego wywodu prowadziła do stwierdzenia, że Ukrainie potrzebna była przede wszystkim suwerenność i dobre stosunki ze wszystkimi sąsiadami[315].

Publicystyka przeciwników euroatlantyckiej integracji Ukrainy odwoływała się do motywu zachowania niepodległości, sprzeciwu wobec uwikłania w konflikty, które w żadnym wypadku nie służyły jej interesom. Atak NATO na Jugosławię w 1999 roku oraz grupy państw Paktu na Irak w 2003 roku wzmacniały argumenty przeciwników członkostwa Ukrainy w tej organizacji. Wystarczało im odwoływanie się tylko do racji moralnych i etycznych, aby mieć po swojej stronie większość ukraińskiej opinii publicznej.

9. Rola USA w polityce ukraińskiej

Niektórzy badacze stosunków ukraińsko-amerykańskich wyróżniają dwie epoki w relacjach między obu państwami, których ramy chronologiczne wyznaczały kadencje prezydenta Kuczmy. W przypadku drugiej kadencji

---

313 Л. Каденюк, *Україна і НАТО: зобовязання та ризики на тлі „позитивів" і стандартів*, Київ 2009, s. 10.

314 Tamże, s. 19.

315 Tamże, s. 26-29.

wyrażano nawet opinię, że stosunki ukraińsko-amerykańskie zostały zdominowane przez aferę „Kuchmagate"[316]. Wydaje się jednak, że równie wielki wpływ na relacje między tymi państwami miała zmiana w 2001 roku ekipy rządzącej w Białym Domu.

W sierpniu 1994 roku, kilka tygodni po wyborze Kuczmy na pierwszą kadencję, do Kijowa przybyła delegacja amerykańska z udziałem wysokich urzędników, kongresmenów i generałów, aby zorientować się w możliwościach współpracy z nowym prezydentem. W dniach 19-23 listopada 1994 roku miała miejsce pierwsza oficjalna wizyta prezydenta niepodległej Ukrainy w Stanach Zjednoczonych. Jej kulminacyjnym momentem było podpisanie przez Leonida Kuczmę i Billa Clintona Karty ukraińsko-amerykańskiego partnerstwa, przyjaźni i współpracy[317]. Niezależność, suwerenność i terytorialną całość Ukrainy uznano za fundament partnerstwa obu krajów (pkt 2). Stany Zjednoczone z zadowoleniem przyjmowały gotowość Ukrainy do współpracy z NATO i deklarowały pomoc w reformowaniu ukraińskich sił zbrojnych (pkt 4). Prezydent Ukrainy podpisywał się także pod tymi fragmentami Karty, na których zależało Amerykanom, gdzie była mowa o redukowaniu arsenału atomowego, gospodarce rynkowej, demokracji (pkt. 7 i 8).

Podczas pierwszej wizyty Kuczmy w Waszyngtonie podpisano jeszcze 14 dodatkowych dokumentów szczegółowo regulujących zasady współpracy między obu państwami. Stany Zjednoczone deklarowały 700 mln dolarów pomocy w 1995 roku, z przeznaczeniem na reformowanie państwa i pozbycie się broni jądrowej. Dodatkowe 200 mln miało być udzielone za zrównoważenie budżetu oraz pomoc techniczną[318].

Kontynuację dialogu na najwyższym szczeblu stanowiła wizyta Clintona w Kijowie 11-12 maja 1995 roku. Wprawdzie prezydent USA odwiedził Ukrainę wracając z Rosji, lecz jego pobytowi i rozmowom z najważniejszymi osobami w państwie nadano ogromną rangę. Clinton deklarował poparcie ukraińskiej niepodległości, zaś gospodarze akceptację dla procesu rozszerzenia NATO i gotowość jeszcze bliższej współpracy z tą organizacją. Wymiernym wynikiem wizyty Clintona było wsparcie USA dla Ukrainy w staraniach o nowe kredyty w międzynarodowych instytucjach finansowych. Wiele kurtuazji oka-

---

316 M. Matselioukh, *Ukraine – U.S. relations*, [w:] *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*..., s. 307.

317 *Хартія українсько-американського партнерства, дружби і співробітництва*, http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU94111U.html [10.03.2012].

318 А. Зленко, *Дипломатия и политика*..., s. 293.

zano Kuczmie podczas jego pobytu w Waszyngtonie 20-22 lutego 1996 roku. Prezydent Ukrainy był przyjmowany przez Clintona i jego kontrkandydatów ubiegających się o najwyższy urząd w państwie, wiceprezydenta Al Gora, kongresmenów i biznesmenów. Kuczma oczekiwał pomocy finansowej w zamian za likwidację arsenałów broni atomowej, gospodarze odpowiadali – najpierw reformy, później kredyty i inwestycje[319].

Problemem w ułożeniu poprawnych stosunków ekonomicznych było wpisanie Ukrainy na listę krajów stosujących praktyki dumpingowe, co powodowało ograniczenie możliwości eksportu na rynek amerykański. Te i inne problemy w relacjach dwustronnych miała rozwiązywać Ukraińsko-Amerykańska Międzypaństwowa Komisja „Kuczma – Gore". Składała się ona z 4 komitetów – ds. polityki zagranicznej, bezpieczeństwa, handlu i inwestycji oraz stabilnej współpracy ekonomicznej. Pierwsze plenarne posiedzenie odbyło się w maju 1997 roku w Waszyngtonie, gdzie padło wiele ważnych, lecz niewiele znaczących słów dla realnej współpracy dwóch państw – o wartościach demokratycznych, zasadzie nienaruszalności granic państwowych, prawach człowieka[320].

Ukraina umowy podpisywane z USA traktowała podobnie jak zawierane z krajami WNP, które wypełniano w zależności od bieżących potrzeb politycznych. Tymczasem Amerykanie żądali wdrażania w życie wszystkich zapisów z Karty ukraińsko-amerykańskiego partnerstwa, przyjaźni i współpracy, a szczególnie tych dotyczących stosunków handlowo-ekonomicznych. Związki między ukraińską władzą i biznesem zaczęto oceniać jako oparte na niekompetencji i korupcji. Zupełnie niezrozumiała przez Amerykanów była ogromna rola „kompradorskiej burżuazji" w procesie przechodzenia do gospodarki rynkowej. Ukrainę oceniano przez pryzmat bałaganu w systemie podatkowym, niedostosowania inwestycyjnego ustawodawstwa do potrzeb państwa, brak jakiejkolwiek logiki w procesie prywatyzacji i plutokratyczny charakter władzy[321]. Ukraiński dyplomata Jurij Szczerbak pisał, że prezydent Kuczma i jego otoczenie szybko tracili wiarygodność u amerykańskich partnerów[322].

---

319 Tamże, s. 295.

320 Ю. Щербак, *Украина — США: стратегическое партнерство, интересы и ценности*, http://www.day.kiev.ua/134997 [10.03.2012].

321 А. С. Філіпенко, *Україна і світове господарство. Економічне співробітництво між Україною і США: невикористаний потенціал*, http://pidruchniki.ws/13500826/ekonomika/ekonomichne_spivrobitnitstvo_mizh_ukrayinoyu_ssha_nevikoristaniy_potentsial [10.03.2012].

322 Ю. Щербак, *Украина — США...*

W okresie prezydentury Clintona nie okazywano dezaprobaty dla władz ukraińskich, zgłaszano jedynie żądania reform jako warunku poszerzania dalszej współpracy. W 1997 roku Kuczma dwa razy (w maju i listopadzie) składał wizytę w Waszyngtonie. W czasie pierwszej wizyty został zaproszony przez gospodarza Białego Domu na szczyt NATO do Madrytu, gdzie później podpisano Kartę o szczególnym partnerstwie z Ukrainą. W listopadzie Kuczma z wiceprezydentem Al Gore'm rozmawiał głównie o problemach ekonomicznych Ukrainy. Amerykanie żądali od niego stworzenia odpowiednich warunków prawnych dla prowadzenia biznesu. Ponieważ na Ukrainie nie przeprowadzano oczekiwanych reform Administracja i Kongres w 1998 roku podjęły decyzje o zaprzestaniu udzielania jej pomocy ekonomicznej i wspierania w międzynarodowych organizacjach finansowych.

Anatolij Złenko pisał, nie ukrywając zażenowania, że sytuacja była dość paradoksalna – Amerykanie wstrzymywali pomoc deklarując jednocześnie strategiczne partnerstwo. Gdy Ukraina pozbyła się broni jądrowej, Amerykanie stracili motywacje do wydawania pieniędzy na jej bezskuteczną modernizację. Dość szybko pojawił się jednak nowy powód zmuszający Waszyngton do wspierania finansowego Ukrainy. Administrację amerykańską niepokoiły kontrakty gospodarcze zawarte przez Kijów z Teheranem, które mogły w ostateczności przyczynić się do zbudowania przez Iran bomby atomowej. W zamian za ich zerwanie sekretarz stanu Madeleine Albright, zaoferowała podczas wizyty na Ukrainie w marcu 1998 roku wielkie inwestycje w obwodzie charkowskim[323].

Wstrzemięźliwość oficjalnego Kijowa w sprawie ataku amerykańskiego na Jugosławię w marcu 1999 roku nie zahamowała intensywności oficjalnych kontaktów na najwyższym szczeblu. Prezydent Ukrainy dwukrotnie (w kwietniu i grudniu) odwiedził Waszyngton, odbywały się posiedzenia Komisji „Kuczma – Gore". Po grudniowej wizycie wyznaczył na urząd premiera Wiktora Juszczenkę, który miał przeprowadzić oczekiwane reformy. Amerykanie wsparli wówczas Ukrainę kredytem wielkości 2,2 mld dolarów. Juszczenko ogłosił swój plan reform w marcu, a 13 kwietnia został on zaakceptowany przez Radę Najwyższą[324]. Dzień później do Kijowa przybyła Madeleine Albright ze słowami poparcia dla poczynań premiera i obietnicami pomocy w rozwiązywa-

---

323 А. Зленко, *Дипломатия и политика*..., s. 303-306.

324 *Постанова Верховної Ради України Про виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України „Реформи заради добробуту"*, http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/D722701A.html [10.03.2012].

niu problemów energetycznych. Wsparciu dla reformatorskiego kursu premiera służyła także wizyta prezydenta Clintona na początku czerwca 2000 roku, który do Kijowa przywiózł deklaracje pomocy dla rozwoju małego i średniego biznesu oraz zbudowania korytarza energetycznego znad Morza Kaspijskiego do Europy[325]. Kończący drugą kadencję Clinton w przemówieniach do narodu ukraińskiego i wywiadach prasowych nie szczędził słów o wolności, demokracji i konieczności reform prowadzących do powszechnie oczekiwanego dobrobytu[326].

Amerykanie przez wiele lat budowali własną grupę wpływów na Ukrainie. Od 1995 roku sfinansowali ponad sto wielkich grantów adresowanych do uczonych ukraińskich, staże w Stanach Zjednoczonych odbyło kilkuset uczniów i studentów. W wyniku umów podpisywanych między ukraińskimi uniwersytetami i amerykańskimi college`ami na Ukrainę w formie różnych dotacji wpływało dziesiątki milionów dolarów rocznie. Generalnie Ukraina, po Izraelu i Egipcie była trzecim beneficjentem pomocy amerykańskiej dla zagranicy[327].

Jesienią 2000 roku pojawiła się sprawa Gieorgija Gongadze. Wraz ze zmianą ekipy rządzącej w Waszyngtonie i początkiem prezydentury George'a Busha Ukraina przestała budzić zainteresowanie amerykańskiego establishmentu. Nowy gospodarz Białego Domu odmówił naleganiom strony ukraińskiej przedłużenia istnienia Komisji „Kuczma-Gore", z udziałem nowego wiceprezydenta Dicka Cheneya[328]. Republikanie wykazywali znacznie mniej niż demokraci tolerancji dla ukraińskiej korupcji, braku wymaganych przejrzystych rozliczeń z udzielonych dotacji, lekceważenia przyjętych zobowiązań w postaci umów międzypaństwowych, a przede wszystkim domniemanego handlu bronią z Irakiem.

Anatolij Zenko, który w 2001 roku ponownie objął stanowisko ministra spraw zagranicznych pisał: „...jako świadek wydarzeń, mogę z całą odpowiedzialnością stwierdzić, że my byliśmy gotowi do nowej jakości w dialogu

---

325 *Україна в роки незалежності*, http://shkolnik.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=310&Itemid=373 [10.03.2012].

326 В. Тимошенко, *Визит Билла Клинтона в Киев был кратким*, http://www.ng.ru/cis/2000-06-06/5_visit.html# [10.03.2012].

327 Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України...*, s. 168-169.

328 І. Дяк, *Політичні відносини між Україною та Сполученими Штатами Америки за президенства Леоніда Кучми:від „стратегічного партнерства" до зміни пріоритетів у стосунках*, [w:] *Актуальні проблеми міжнародних відносин і зовнішньої політики країн світу*, Луцьк 2011, s. 72.

z Waszyngtonem"[329]. Szef MSZ wychodził z założenia, że Ukraina była krajem znajdującym się w strefie najżywotniejszych geopolitycznych interesów Stanów Zjednoczonych, lecz amerykańska dyplomacja nie była w stanie wykorzystać wszystkich tych możliwości, które znajdowały się w strategicznym regionie Europy. Sugerował, że Ukraina była w stanie wiele dać Ameryce, lecz ta nie chciała lub nie potrafiła wykorzystać składanej jej oferty.

George Bush w odniesieniu do Ukrainy mówił o jej problemach wewnętrznych, o nieprzestrzeganiu praw człowieka i niedostatkach demokracji, znacznie mniej natomiast o roli Ukrainy w stosunkach międzynarodowych. Przedstawiciel prezydenta USA, sekretarz obrony w jego administracji Donald Rumsfeld, odwiedził Kijów dopiero w czerwcu 2001 roku. Z punktu widzenia władz ukraińskich Stany Zjednoczone radykalnie zmniejszyły swoje zainteresowanie Ukrainą jako ważnym podmiotem w polityce na przestrzeni postradzieckiej. Przejawem ignorowania ukraińskiego państwa było udzielenie azylu politycznego majorowi Nikołajowi Mielniczence, który w postaci nagrań kasetowych przedstawił w Waszyngtonie dowody na udział prezydenta Kuczmy w zabójstwie Gongadze. Zaplecze parlamentarne Kuczmy nie mogło pogodzić się z tym, że sojusznik przygarnął człowieka, który zdradził i skompromitował przywódcę ukraińskiego państwa oraz kwestionował legitymizm sprawowanej przez niego władzy. W Radzie Najwyższej toczyła się dyskusja nad wotum zaufania dla rządu Juszczenki, postrzeganego jako protegowanego Waszyngtonu. Kuczma dymisjonując 26 kwietnia 2001 roku premiera, rzeczywiście cieszącego się ogromnym zaufaniem w Stanach Zjednoczonych, faktycznie zamknął sobie możliwość porozumienia z administracją George'a Busha[330]. Sprawą, która ostatecznie pogrążyła stosunki ukraińsko-amerykańskie w 2002 roku była domniemana sprzedaż „Kolczug" Irakowi.

Wbrew temu, co sugerował minister Złenko, Amerykanie nie zamierzali rezygnować z realizacji swoich strategicznych interesów w regionie Euroazji, ani tym bardziej utraty Ukrainy, jako najważniejszego potencjalnego sojusznika w ustanowieniu nowego porządku w tej części świata. Swoją politykę chcieli realizować z Ukrainą, lecz bez udziału Kuczmy i jego otoczenia. 19 marca 2001 roku Izba Reprezentantów Kongresu USA niemal jednomyślnie (przy jednym głosie sprzeciwu) przyjęła rezolucję wzywającą władze Ukrainy do przeprowa-

---

329 А. Зленко, *Дипломатия и политика*..., s. 315.

330 *Американо-українські відносини (1991-2005 рр.)*, http://ua.textreferat.com/referat-11441-4.html [11.03.2012].

dzenia demokratycznych wyborów parlamentarnych w 2002 roku. Kuczma przyjęcie rezolucji ocenił jako fakt „bezprecedensowy"[331].

W 2002 roku Stany Zjednoczone podjęły bardzo aktywne działania na rzecz zmiany obozu władzy na Ukrainie i promowania byłego premiera na najwyższy urząd w państwie w wyborach jesienią 2004 roku. Niektórzy ukraińscy obserwatorzy oceniali, że „pomarańczowa rewolucja" rozpoczęła się 17 lutego 2002 roku od apelu Madeleine Albright w kijowskiej siedzibie Fundacji Sorosa do 280 ukraińskich organizacji pozarządowych o wsparcie opozycji w wyborach parlamentarnych w przewidzianych na koniec marca tego roku i oddelegowanie swoich obserwatorów do punktów wyborczych[332]. Analityk niemiecki Peter Schwarz pisał, że w latach 2002-2003 „...rząd amerykański wydał 65 milionów dolarów, aby dopomóc ukraińskiej opozycji dojść do władzy. (...) Dalsze miliony nadeszły z prywatnych fundacji, jak Fundacja Sorosa oraz od rządów europejskich. Naturalnie pieniądze te nie płyną bezpośrednio do partii politycznych, lecz pośrednio. Służą one ogólnie «wspieraniu demokracji», jak podkreśla rząd amerykański. Przy tym jest publiczną tajemnicą, że służą one prawie wyłącznie wspieraniu opozycji. Wpływają one do fundacji i organizacji użyteczności publicznej (NGO), które doradzają opozycji, wyposażają ją w najnowocześniejsze środki techniczne i kształcą sztaby wyborcze. Liczne podróże przywódcy opozycji Wiktora Juszczenki do Stanów Zjednoczonych były finansowane z pieniędzy będących w dyspozycji organizacji pozarządowych. Ogromne środki przeznaczono na sondaże przedwyborcze i powyborcze, które posłużyły jako dowód fałszerstw wyborczych przez obóz rządzący"[333]. Wiktor Juszczenko otrzymał miejsce w radzie nadzorczej International Center of Policy Studies, ośrodka analitycznego finansowanego przez rząd amerykański.

Schwarz zaangażowanie amerykańskie na Ukrainie interpretował jako funkcję polityki wobec Rosji[334]. Byłoby to zatem wybitnie instrumentalne potraktowa-

---

331 *Американо-українські відносини (1991-2005 рр.)*, http://ua.textreferat.com/referat-11441-5.html [12.03.2012].

332 Т. Андрущенко, *Зовнішні чинники президентської виборчої кампанії 2004 року*, http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=40&c=784 [12/03/2012].

333 P. Schwarz, *Walka o władzę na Ukrainie a strategia hegemonii Ameryki*, http://www.wsws.org/de/pl/2004/dez2004/ukr1-d28.shtml [12.03.2012].

334 Schwarz w grudniu 2004 roku pisał: „W 2001 roku w ramach wojny w Afganistanie USA urządziły po raz pierwszy bazy wojskowe w byłych republikach Związku Radzieckiego i zagnieździły się w Środkowej Azji. Uzbekistan, Tadżykistan, Kirgizja i częściowo również Azerbejdżan są od tej pory sojusznikami USA. Przed rokiem USA pomogły w Gruzji dojść do władzy prozachodniemu reżimowi. A w Europie w międzyczasie większość członków byłego Układu Warszawskiego, włącznie z byłymi sowieckimi republikami bałtyckimi,

nie strategicznego sojusznika, któremu zamierzano pomóc w stworzeniu rządu według wzorców stosowanych do tej pory raczej poza kontynentem europejskim. Politolog amerykański Michael McFaul (od stycznia 2012 roku ambasador USA w Moskwie) z Uniwersytetu Stanforda zwracając się w Kijowie w czerwcu 2002 roku do ukraińskich dyplomatów, dziennikarzy i uczonych stwierdził natomiast, że dla Stanów Zjednoczonych zawsze ważniejsze będą stosunki z Rosją niż Ukrainą. W amerykańskiej wojnie z terroryzmem Rosja została uznana jako strategiczny sojusznik, Ukraina zaś jako drugorzędny. Odpowiadając na uwagi byłego ministra spraw zagranicznych Borysa Tarasiuka o rosnących wpływach Rosji na Ukrainie oznajmił: „Nikt w Waszyngtonie obecnie nie odczuwa strachu lub zaniepokojenia, że Ukraina zostanie wchłonięta przez Rosję". McFaul zdefiniował politykę amerykańską wobec Ukrainy jako otwartą na integrację z NATO oraz zmotywowaną na wsparcie demokratycznych zmian. „Co ludzie w Waszyngtonie wiedzą o Ukrainie, i co wie nasz prezydent: Ukraina? A, to kraj, gdzie zabijają dziennikarzy" – oznajmił[335].

W 2003 roku Leonid Kuczma wysłał wojsko na „misję stabilizacyjną" do Iraku chcąc złagodzić w Waszyngtonie ostrze antyukraińskiej propagandy wywołanej sprawą „Kolczugi". Osiągnął połowiczny sukces, gdyż istotnie przedstawiciele amerykańskiej Administracji zaprzestali oskarżać Ukrainę o dozbrajanie Saddama Husajna[336]. Podpisując w maju 2004 roku deklarację o przystąpieniu Ukrainy do Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej zburzył strategię Busha w sprawie kontroli źródeł i magistrali przesyłowych surowców energetycznych. Po zdobyciu Iraku, Amerykanie zainteresowani byli zasobami surowców energetycznych Azerbejdżanu, Kazachstanu i Turkmenistanu, których gaz lub ropa wysyłane były do tej pory na Zachód za pośrednictwem rosyjskich instalacji. Udział Ukrainy w WPG ułatwiał Rosji dalszą kontrolę zdecydowanej większo-

---

przystąpiła do NATO i UE. Jeśli teraz również Ukraina przeniesie się do obozu zachodniego, Rosja byłaby dalece wyizolowana. (...) Stojąca blisko amerykańskich kręgów służb specjalnych służba informacyjna Stratfor ponownie podchwyciła to stanowisko po walce wyborczej na Ukrainie. W analizie najnowszych wydarzeń Stratfor dochodzi do wniosku, że przejście Ukrainy osłabiłoby Moskwę nie tylko jeśli chodzi o politykę zagraniczną, ale również «postawiłoby pod znakiem zapytania polityczną, ekonomiczną i militarną zdolność Rosji do przeżycia»".

335 *Перспективи відносин Україна-Росія-США в світлі розширення НАТО* (stenogram dyskusji, która odbyła się w Ukraińskim Niezależnym Centrum Badań Politycznych 25 czerwca 2002 r), http://www.ucipr.kiev.ua/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=1927#a008 [12.03.2012].

336 С. Глассер, *США змінюють ставлення до України*, „Українська правда", 28 липня 2003, http://www.pravda.com.ua/news/2003/07/28/2994812/ [31.03.2012].

ści rurociągów z ropą i gazem płynących z Azji Środkowej do Europy. Dyplomacja amerykańska podjęła działania hamujące realne uczestnictwo Ukrainy w WPG[337]. Kuczma, który zdecydował się na sojusz gospodarczy z Rosją stał się politykiem, którego z pewnością nie akceptowano w Waszyngtonie. Promowany na jego następcę premier Janukowycz dość szybko został określony jako kandydat prorosyjski, którego alternatywą był prozachodni Juszczenko.

W przededniu drugiej tury wyborów prezydenckich George Bush miał oświadczyć, że jeżeli w wyniku manipulacji i falsyfikacji wygra Janukowycz, to on gotów jest zrewidować amerykańską politykę wobec Ukrainy. Przez kilka dni wysocy funkcjonariusze Administracji i Kongresu powtarzali, że Stany Zjednoczone mogą nie uznać ważności wyborów, oczywiście z powodu naruszenia demokratycznych zasad głosowania. Deklarowali pomoc Juszczence i narodowi ukraińskiemu w zbliżeniu z instytucjami europejskimi i budowaniu demokratycznego społeczeństwa[338]. Powtórzenie wyborów i zwycięstwo Juszczenki na początku 2005 roku było niewątpliwie wielkim sukcesem polityki amerykańskiej.

10. Wybrane kraje Azji w polityce ukraińskiej

W polityce zagranicznej Leonida Kuczmy kraje azjatyckie, z wyłączeniem państw WNP i Chin, odgrywały drugoplanową rolę. Spośród krajów postradzieckich najwcześniej zainteresowanie współpracą z Chinami przejawiła Białoruś. W 1992 roku o przychylność bojkotowanych wówczas w świecie chińskich przywódców rywalizowali w Pekinie prezydenci Ukrainy i Rosji – Borys Jelcyn i Leonid Krawczuk. Przedmiotem konkurencji był potężny i chłonny chiński rynek broni, której oba kraje były eksporterami. Podczas niemal tygodniowej wizyty Krawczuka w Chinach w październiku 1992 roku podpisano szereg umów stanowiących podwaliny prawne przyszłej współpracy[339].

W Kijowie w połowie lat dziewięćdziesiątych oceniano, że poprawne stosunki z Chinami mogą mieć w przyszłości istotne znaczenie dla Ukrainy. Szybko odbudowujący się potencjał gospodarczy najludniejszego państwa świata stawiał

---

337 Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України...*, s. 175.

338 Т. Андрущенко, *Зовнішні чинники президентської виборчої кампанії 2004 року...*

339 У. Маркус, *Україно-китайські відносини: повільний, але неухильний поступ*, „Спостерігач", nr 1, лютий 1994 року, http://www.ucipr.kiev.ua/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=608 [31.03.2012].

je w pozycji atrakcyjnego partnera. Zakładano także, że tranzyt towarów z Chin do Europy i w odwrotnym kierunku nie ominie terytorium Ukrainy[340].

Wraz z objęciem urzędu prezydenckiego przez Leonida Kuczmę nastąpiło wyraźne ożywienie w stosunkach ukraińsko-chińskich. We wrześniu 1994 roku pięciodniową wizytę w Kijowie złożył szef Chińskiej Republiki Ludowej Jiang Zemin, w grudniu 1995 roku prezydent Ukrainy 5 dni przebywał w Pekinie. W międzyczasie premierzy odbyli wizyty na czele delegacji rządowych[341]. Podczas oficjalnych wizyt podpisywano wspólne deklaracje i wydawano komunikaty, w których najczęściej stwierdzano, że strony miały jednakowe stanowiska w sprawie zachowania pokoju, rozbrojenia, były przeciwne wszelkim narodowym i etnicznym separatyzmom oraz wtrącaniu się państw trzecich w sprawy wewnętrzne suwerennych krajów oraz, że dołożą wszelkich starań dla rozszerzenia wzajemnej współpracy[342]. Stałym elementem wspólnych deklaracji było podkreślanie, że Chińska Republika Ludowa szanuje suwerenność i integralność terytorialną Ukrainy, zaś Ukraina uznaje Tajwan jako nieodłączną część Chin[343]. Wiązało się z tym zobowiązanie do nieuznawania Tajwanu jako samodzielnego podmiotu prawa międzynarodowego oraz nienawiązywania żadnych oficjalnych kontaktów.

U schyłku 1996 roku problem tajwański stał się przyczyną kryzysu w stosunkach ukraińsko-chińskich, a faktycznie doprowadził do ich zamrożenia na kilka lat. Dobrze układającą się współpracę przerwała wizyta w Kijowie wiceprezydenta Tajwanu Lien Czana. Dyplomaci ukraińscy przekonywali, że Lien Czan przybył do Kijowa na zaproszenie rektora Uniwersytetu im. Tarasa Szewczenki i jego pobyt miał prywatny charakter, lecz argumenty te nie spotkały się ze zrozumieniem w Pekinie. Władze Chin odmówiły z tego powodu podpisania dwustronnego traktatu międzypaństwowego, którego projekt był negocjowany od kilku miesięcy. Kolejny incydent sprowokowała wizyta delegacji parlamentu ukraińskiego na Tajwanie w 1997 roku. Być może nie byłaby

---

340 С. Пронь, *Китайський вектор зовнішньої політики України*, http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npchdu/Politology/2007_56/56-14.pdf [31.03.2012].

341 *Зовнішня політика України в умовах глобалізації*..., s. 520-521.

342 І. Погорєлова, *Сучасні українсько-китайські відносини: історія становлення та розвитку*, http://vuzlib.com/content/view/2013/52/ [31.03.2012].

343 *Декларація про розвиток та поглиблення відносин дружби і співробітництва між Україною і Китайською Народною Республікою (4 грудня 1995 г.)*, http://expert-ua.info/document/archivepa/law5xwzhe.htm [31.03.2012].

ona tak drażliwa, gdyby w jej składzie nie było pierwszego prezydenta Ukrainy Leonida Krawczuka[344].

Problem tajwański okazał się dość złożony dla dyplomacji ukraińskiej. Wartość obrotów handlowych z wyspą sięgała 300 mln dolarów i była wyższa od wymiany handlowej z wieloma zaprzyjaźnionymi krajami położonymi znacznie bliżej. Brak placówek dyplomatycznych mocno ograniczał współpracę z Tajwanem. Wszelkie półśrodki podejmowane przez władze Ukrainy jedynie rozdrażniały Pekin. Chiny dysponowały większym potencjałem gospodarczym i współpraca z nimi przynosiła także wymierne korzyści. W 1996 roku wartość obrotów handlowych sięgała 900 mln dolarów, rok później wzrosła nawet do 1256 mln. Saldo było korzystne dla Ukrainy. Kryzys polityczny spowodował załamanie współpracy gospodarczej, stopniowy spadek wymiany handlowej do 760 mln w 2000 roku[345].

W latach 1998-2001 oficjalne kontakty między Ukrainą i Chinami niemal ustały. W 1998 roku odbyła się jedynie wymiana wizyt na szczeblu szefów dyplomacji. Ocieplenie w relacjach ukraińsko-chińskich zaczęło następować dopiero na początku 2002 roku. W pierwszej połowie tego roku kilka razy w ciągu każdego miesiąca odbywały się konsultacje na szczeblu parlamentarnym lub rządowym, przygotowywano nową wersję TRAKTATU O PRZYJAŹNII WSPÓŁPRACY[346]. Ukoronowaniem zmian w stosunkach dwustronnych była wizyta w Kijowie 20-22 lipca 2002 roku przewodniczącego ChRL Jiang Zemina. W listopadzie do Pekinu udał się bojkotowany przez Zachód Leonid Kuczma. Próbował przede wszystkim ożywić współpracę gospodarczą[347]. Istotnie w następnych latach wartość obrotów handlowych zaczęła szybko wzrastać. W ostatnim roku prezydentury Kuczmy wynosiła ona 1326 mln dolarów, w tym 763 mln stanowił ukraiński eksport do Chin i 563 mln import[348]. Wielkość wymiany handlowej była o 200 mln niższa niż z Polską. Kuczmie nie udało się jednak przywrócić takiego stopnia zaufania, jakim cieszył się w Pekinie w pierwszym roku swojej prezydentury.

---

344 І. Погорєлова, *Сучасні українсько-китайські відносини*...

345 С. Пронь, *Китайський вектор зовнішньої політики України*...; Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України*..., s. 181.

346 *Зовнішня політика України в умовах глобалізації*..., s. 521-523.

347 О. Танасійчук, *Київ і Пекін обіцяють один одному підтримку*, „Дзеркало тижня", nr 45, 23.11.2002.

348 T. Kapuśniak, *Pozycja ekonomiczna Ukrainy*, [w:] *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*..., s. 149.

Stosunki ukraińsko-irackie nabrały rozgłosu międzynarodowego za sprawą „Kolczug" dopiero na początku XXI wieku. W rzeczywistości nigdy nie miały takiego rozmachu jak rosyjsko-irackie lub nawet białorusko-irackie. Ustanowienie stosunków dyplomatycznych w 1992 roku, wizyta ukraińskiego wicepremiera w czerwcu 1996 roku i delegacji parlamentarnej w Bagdadzie we wrześniu 1999 roku oraz irackiego wiceministra spraw zagranicznych w Kijowie w grudniu 1999 roku wyczerpywały historię oficjalnych kontaktów między państwami w ostatniej dekadzie XX wieku[349]. Ambasadę Ukrainy w Bagdadzie i iracką placówkę dyplomatyczną w Kijowie otwarto dopiero w maju 2001 roku. Brak takich placówek przez 10 lat po nawiązaniu stosunków dyplomatycznych był wynikiem obaw Kijowa przed rozszerzaniem współpracy z krajem faktycznie objętym blokadą międzynarodową. W 1996 roku podczas wizyty wicepremiera Wasyla Jewtuchowa w Bagdadzie czyniono plany importu irackiej ropy przez terytorium Turcji, lecz nigdy nie weszły one do realizacji[350]. Bagdad proponował Ukrainie bardzo korzystne dla niej kontrakty, lecz ich realizacja oznaczałaby naruszenie blokady gospodarczej nałożonej na Irak przez ONZ na wniosek Stanów Zjednoczonych[351]. Groziło to pogorszeniem stosunków ze Stanami Zjednoczonymi i Izraelem, czego ukraińskie władze chciały uniknąć za wszelką cenę. W czasie przygotowań do wizyty Jewtuchowa w Bagdadzie zastanawiano się, jakie kontrakty można podpisać z władzami irackimi, lecz także jak planowaną współpracę usprawiedliwić wobec Waszyngtonu i Tel Awiwu[352].

Dyplomata ukraiński w Iraku, znawca problemów tego regionu, Oleksij Wołowycz podkreślał, że współpraca z Irakiem, w przypadku anulowania sankcji mogłaby przynieść Ukrainie ogromne korzyści. Pisał, że bardzo bogate złoża ropy naftowej na północy Iraku w prowincji Kirkuku znajdują się w takiej samej odległości od Odessy jak azerskie w pobliżu Baku, z którymi Ukra-

---

349 *Хронологія контактів Україна-Ірак*, http://www.mfa.gov.ua/iraq/ua/21412.htm [08.04.2012].

350 О. Волович, *Службова записка про досільність підпісання Угоді про наукове та культурне співробтніцтво між Урядом України та Урядом Республіки Ірак під час візиту до Іраку (сервень 1996 р.) української урядової делегації на чолі з Віце-прем'єр-міністром України В. І. Євтуховим*, [w:] О. Волович, Г. Шелест, *Ірак на шляху випробувань і відродження. Збірник статей і аналітичних матеріалів*, Одеса 2010, s. 310.

351 Tamże, s. 317-319.

352 О. Волович, *Службова записка. Пропозиції до плану дій по врятуванню візиту до Іраку та політичного іміджу України*, [w:] О. Волович, Г. Шелест, *Ірак на шляху випробувань і відродження*..., s. 308.

ina wiązała plany na dywersyfikacje dostaw tego surowca[353]. Irak potrzebował ponadto dostaw ukraińskich wyrobów przemysłowych i rolnych. Współpracę z Irakiem, przy cichym przyzwoleniu ze strony oficjalnego Kijowa, podjęły firmy z branży naftowej, elektronicznej i metalowej ze wschodniej Ukrainy[354].

Na początku nowego stulecia Irak oskarżany przez Stany Zjednoczone o wspieranie terroryzmu i posiadanie broni masowego rażenia został objęty nie tylko sankcjami gospodarczymi, lecz także znalazł się w obliczu realnej groźby inwazji amerykańskiej. Zagrożenie obcą interwencją wojskową zmuszało Saddama Husajna do poszukiwania dostawców broni, surowców i żywności. W 2002 roku niemal w każdym miesiącu odbywały się spotkania delegacji rządowych Ukrainy i Iraku. Według oficjalnych komunikatów rozmowy dotyczyły współpracy gospodarczej[355]. Jesienią tego roku mnożyły się oskarżenia ze strony amerykańskiej pod adresem Ukrainy o sprzedaży Irakowi ukraińskiego systemu radiolokacyjnego „Kolczuga".

W sytuacji planowanej przez USA wojny przeciwko temu krajowi system mógł znacząco wzmocnić jego system obrony przeciwlotniczej. Zanim Amerykanie wraz z sojusznikami zaatakowali w marcu 2003 roku Irak, prezydentowi Kuczmie zaproponowali udział w koalicji antyirackiej w zamian za „schowanie do głębokiej szuflady" sprawy „Kolczugi"[356]. Wprawdzie Kuczma podkreślał, że decyzja o wysłaniu wojska do Iraku nie była wynikiem nacisków ze strony USA, a tylko wykonaniem decyzji Rady Bezpieczeństwa ONZ, faktem jest, że Ukraina wzięła udział w wojnie przeciwko krajowi, który nie dał jej do tego żadnego powodu. Wysłała do Iraku brygadę zmechanizowaną oraz do Kuwejtu batalion obrony radiacyjnej, chemicznej i biologicznej. Stało się to wbrew woli zdecydowanej większości społeczeństwa. Minister Anatolij Złenko miał określić politykę Ukrainy w kwestii irackiej jako „wybór drogi, która minimalizowała straty polityczne i etyczne"[357]. Liczono także na iracką ropę naftową, która miała stanowić najważniejsze trofeum zwycięzców.

Kontyngent ukraiński w Iraku liczył 1650 żołnierzy. Od końca 2004 roku tematem debat publicznych, w tym kampanii w wyborach prezydenckich,

---

353 О. Волович, *Україна – Ірак: перспективи взаємвигідної співпраці,* [w:] О. Волович, Г. Шелест, *Ірак на шляху випробувань і відродження...*, s. 332.

354 Tamże, s. 339-341.

355 *Зовнішня політика України в умовах глобалізації 1991-2003...*, s. 492-493.

356 О. Волович, *Політика України в Іраку в контексті українсько-американських відносини*, [w:] О. Волович, Г. Шелест, *Ірак на шляху випробувань і відродження...*, s. 353.

357 Cyt. za: О. Волович, *Політика України в Іраку...*, s. 353.

była kwestia wycofania ukraińskiego wojska[358]. Udział w koalicji antyirackiej, który miał poprawić wizerunek Ukrainy i prezydenta Kuczmy na Zachodzie, przyniósł wymierne straty ekonomiczne. Obroty handlowe Ukrainy z Irakiem przed inwazją oscylowały wokół 300 mln dolarów rocznie, po podboju tego kraju przez koalicję spadły do kilkunastu milionów. Ukraińcy liczyli na wielkie kontrakty związane z odbudową gospodarki i armii irackiej, lecz to, co otrzymywali było dalekie od ich oczekiwań[359].

Kolejnym krajem azjatyckim, z którym relacje Ukrainy można określić jako pasmo niewykorzystanych szans, był Iran. Podobnie jak w przypadku Iraku najpoważniejszą przeszkodę stanowiły uwarunkowania międzynarodowe, a przede wszystkim sprzeczność w polityce wobec Iranu interesów Ukrainy i Stanów Zjednoczonych. Perski rynek zbytu stanowił ogromną szansę dla ukraińskiego eksportu wyrobów przemysłu ciężkiego. Sankcje międzynarodowe nakładane na Iran z inicjatywy Amerykanów mocno zawężały możliwości eksportowe Ukrainy na ten rynek. Każda próba ich omijania groziła pogorszeniem relacji z Zachodem, czego Kijów chciał uniknąć za wszelką cenę. Ukraina i Iran miały interes w rozszerzaniu współpracy, lecz o jej kształcie decydowały kalkulacje polityczne Kijowa, a przede wszystkim obawy o reakcje Amerykanów[360].

Stratedzy ukraińscy zarówno z otoczenia Leonida Krawczuka, jak i Leonida Kuczmy rozważali projekt gazociągu z Iranu przez Armenię, Gruzję, Morze Czarne, Ukrainę do Europy Zachodniej. Cel był podobny jak w przypadku ropociągu z Azerbejdżanu – dywersyfikacja dostaw gazu, zmniejszenie uzależnienia od Rosji oraz atuty kraju tranzytowego. Projekt był niewykonalny ze względu na przeciwdziałanie zarówno Rosji, jak Stanów Zjednoczonych. Interesy Rosji były oczywiste – gazociąg uszczuplałby jej dominację w dostawach gazu do Europy. Amerykanie, chociaż z innych powodów, także nie chcieli dopuścić Iranu do roli kraju dominującego w dostawach surowców energetycznych z regionu Morza Kaspijskiego do Europy[361]. Projekty rurociągów promowane przez Ukrainę, Armenię i Iran były bowiem konkurencyjne dla

---

358 Г. Шелест, *Засідання РНБОУ щодо виведення українського військового контингенту з Іраку*, [w:] О. Волович, Г. Шелест, *Ірак на шляху випробувань і відродження...*, s. 353.

359 Г. Шелест, *Українські інтереси в Іраку: втрачені можливості та перспективи*, [w:] О. Волович, Г. Шелест, *Ірак на шляху випробувань і відродження...*, s. 373-376.

360 С. Следзь, *Україна—Іран: тісне співробітництво на короткому повідку*, „Дзеркало тижня", nr 6, 10.02.2001.

361 П. А. Сіновець, *Україно-іранські відносини в контексті конфронтації Ірану із США та Ізраїлем. Загальна характеристика проблеми*, http://www.niss.od.ua/p/147.doc [20.04. 2012].

planowanych wówczas europejskich i amerykańskich inwestycji przesyłowych surowców energetycznych – gazociągu „Nabucco" oraz naftociągu Baku-Tbilisi-Erzurum-Ceyhan. W przypadku Stanów Zjednoczonych i Unii Europejskiej to Turcja, nie zaś Ukraina były brane pod uwagę jako najważniejszy kraj tranzytowy surowców znad Morza Kaspijskiego.

Ukraina, chociaż żywotnie zainteresowana w dostępie do irańskich złóż ropy i gazu, samodzielnie niewiele mogła zdziałać[362]. Każda inicjatywa stwarzała podstawy do oskarżeń o naruszanie międzynarodowych sankcji wobec Teheranu. Obserwatorzy ukraińscy przyznawali, że „perspektywy ukraińsko-irańskiej współpracy w sferze energetycznej są związane z niebezpieczeństwem kształtowania negatywnego międzynarodowego wizerunku Ukrainy, ponieważ Iran określony został przez USA, UE i ONZ jako kraj naruszający globalne zasady o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej"[363]. W przypadku kolizji interesów gospodarczych Zachód dość skutecznie blokował rozwój współpracy ukraińsko-irańskiej podnosząc argument naruszania obowiązujących sankcji wobec teherańskiego reżimu. Ukraina w wyniku nacisków amerykańskich traciła setki milionów dolarów. Był to głównie efekt wycofywania się z podpisanych kontraktów z Iranem[364]. Memorandum o współpracy handlowej i gospodarczej na lata 2003-2007 podpisane podczas oficjalnej wizyty prezydenta Iranu Sejeda Mohammada Hatami w Kijowie w październiku 2002 stanowiło zaproszenie dla ukraińskiego przemysłu na pozbawiony zachodniej konkurencji irański rynek. Ukraina otrzymała między innymi możliwość zbudowania irańskiej floty powietrznej, zarówno pasażerskiej jak i transportowej. Przemysł lotniczy miał zamówienia na wiele lat. Nieograniczone możliwości ekspansji otrzymał również przemysł maszynowy, petrochemiczny, hutniczy. Iran potrzebował wagonów, rur stalowych, turbin, armatury do wydobywania ropy i gazu. Tego wszystkiego mogła dostarczyć Ukraina. Mimo ostrożności i obaw o reakcje Zachodu ze strony władz ukraińskich bilans wymiany w czasie drugiej kadencji Leonida Kuczmy szybko wzrastał. W latach 2001-2005 był to skok ze 165 do 595 mln dolarów. Blisko 97% tej kwoty stanowił ukraiński eksport[365].

---

362 О. Богомолов, И. Семиволос, С. Данилов, *Іран нам друг, та істина дорожча*, „Дзеркало тижня", nr 40, 19.10. 2002.

363 С. Нагорний, Д. Нагорний, *Розвиток українсько-іранського співробітництва в енергетичній галузі в контексті політики провідних країн світу*, www.niss.od.ua/p/368.doc [20.04.2012].

364 П. А. Сіновець, *Україно-іранські відносини в контексті конфронтації Ірану із США та Ізраїлем...*

365 Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України...*, s. 192.

Podpisany przez Kuczmę podczas wizyty Hatamiego w Kijowie Traktat o podstawach wzajemnych stosunków i zasadach współpracy między Ukrainą i Islamską Republiką Iranu dotyczył wyłącznie relacji dwustronnych. Jedynym odniesieniem do kontekstu międzynarodowego było zobowiązanie stron do poszanowania Statutu ONZ i prawa stanowionego przez tę organizację[366].

Ogromne straty ponosiła Ukraina w wyniku samoograniczeń w dostawach części zamiennych do poradzieckiej broni pancernej, a szczególnie czołgów T-72, zakupionych niegdyś przez Iran. Lukę tę wypełniła głównie Rosja, mniej podatna na perswazję ze strony Zachodu. Znawcy ukraińscy oceniali, że wartość rynku części zamiennych do postradzieckiej broni na terenie krajów muzułmańskich Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej osiągała 5,5 mld dolarów rocznie[367]. Iran pod tym względem stanowił najbardziej chłonny region.

■

[366] *Договір про основи взаємовідносин і принципи співробітництва між Україною та Ісламською Республікою Іран*, http://www.uazakon.com/documents/date_7o/pg_iugwwu.htm [20.04.2012].

[367] Л. Чекаленко, *Зовнішня політика України*..., s. 193.

4.

Polityka zagraniczna „pomarańczowych"

1. Uwarunkowania wewnętrzne

Nastroje społeczne na Ukrainie u schyłku 2004 roku wskazywały na wzrost niezadowolenia z rządów obozu, którego uosobieniem był Leonid Kuczma. Paradoksalnie, dezaprobata dla prezydenta pojawiła się w okresie dobrej koniunktury gospodarczej i widocznej poprawy położenia materialnego ludności. Większość obywateli była przekonana, że gospodarka znajdowała się w stanie głębokiego kryzysu, władza zaś pogrążona w korupcji. Kryzys zaufania do systemu politycznego rodził powszechne oczekiwanie zmian[1]. W tej sytuacji ogromne nadzieje część społeczeństwa wiązała z wyborami prezydenckimi zaplanowanymi na 31 października 2004 roku.

Ludność Ukrainy, podobnie jak w pierwszych latach po uzyskaniu niepodległości, była wyraźnie podzielona w poglądach w sprawie funkcjonowania państwa, roli władzy i społeczeństwa. Na wschodzie i południu oczekiwano silnego i sprawiedliwego reżimu zapewniającego porządek, bezpieczeństwo i dobrobyt. Na zachodzie i północy kraju bardziej chciano władzy akceptującej podmiotowość społeczeństwa. W pierwszym przypadku widoczna była skłonność do aprobaty nawet autorytarnych postaw rządzących w imię owego porządku, sprawiedliwości i dobrobytu, w drugim zaś większe znaczenie przywiązywano do demokratycznych rozwiązań.

---

[1] J. Konieczna, *Pomarańczowa rewolucja na Ukrainie. Próba zrozumienia przyczyn*, „Prace OSW", nr 18, lipiec 2005, s. 5-9.

Polityka zagraniczna nie była istotnym tematem tej kampanii. Główni kandydaci wiedzieli, że na hasłach zbliżenia z Rosją lub Zachodem można było trochę zyskać, lecz jeszcze więcej stracić, zwłaszcza eksponując zamiar przystąpienia Ukrainy do NATO. Unia Europejska miała znacznie lepsze notowania, lecz najwięcej zwolenników wśród elektoratu zarówno Janukowycza jak Juszczenki opowiadało się za bliską współpracą ze Wschodem[2]. Nie oznacza to wcale woli obywateli do jakiegokolwiek podporzadkowania Ukrainy Rosji.

Jesienią 2004 roku zarejestrowanych było 23 kandydatów do urzędu prezydenckiego. Liczyło się jednak tylko dwóch – postrzegany jako kandydat obozu władzy, premier Wiktor Janukowycz oraz przywódca opozycji, lider bloku „Nasza Ukraina", Wiktor Juszczenko. Janukowycz zapowiadał kontynuację polityki Kuczmy, Juszczenko głosił potrzebę radykalnych zmian w polityce wewnętrznej i zagranicznej, reformy i naprawę państwa. Na kilkunastoprocentowe poparcie mogła liczyć Julia Tymoszenko, stojąca na czele bloku własnego imienia i nazwiska. Odwoływała się ona do tego samego elektoratu, co Wiktor Juszczenko. Aby zwiększyć szanse przywódcy Naszej Ukrainy nie wystawiła w tych wyborach swojej kandydatury. W zamian otrzymała obietnicę objęcia urzędu premiera, po zwycięskich dla niego wyborach prezydenckich[3].

Obaj główni kandydaci składali wiele obietnic bez szans ich realizacji w przyszłości. Wiktor Janukowycz z myślą o wyborcach ze wschodniej i południowej części kraju wypowiedział się za przywróceniem rosyjskiemu statusu drugiego języka państwowego, a nawet możliwość zaakceptowania podwójnego obywatelstwa Rosjan mieszkających na Ukrainie. Niezbyt jasną rolę odgrywały partie opozycyjne formalnie wspierające Juszczenkę, których poparcie w rzeczywistości jedynie kompromitowało lidera opozycji[4]. Jedną z takich partii była Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów na czele z Romanem Kozakiem, który w pierwszej turze sam kandydował na najwyższy urząd w państwie uzyskując ułamek procenta głosów, w drugiej objawił się jako zwolennik Juszczenki[5].

---

2 Tamże, s. 14-15.

3 Г. Касьянов, *Україна 1991-2007*..., s. 299.

4 *„Провокатор" Коваленко обіцяє Ющенку ще масштабніші заходи*, http://www.pravda.com.ua/news/2004/07/2/3000905/ [13.06.2012].

5 *26 кандидатів у президенти, лідери і аутсайдери. Яка роль так званих спойлерів, „непрохідних" кандидатів у президенти?*, http://www.spa.ukma.kiev.ua/article.php?story=20080229162215422&mode=print [11.06.2012].

Lider opozycji zwracał się nawet z apelem do tych „sojuszników", aby wsparli kandydata obozu władzy Wiktora Janukowycza[6].

Kampania wyborcza obu najważniejszych kandydatów została zdominowana przez działania ukierunkowane na kompromitację konkurenta do najwyższego urzędu w państwie. Znacznie większe możliwości w tym zakresie miał urzędujący premier kontrolujący większość publicznych środków masowego przekazu. We wrześniu 2004 roku rząd podwyższył emerytury, a 28 października z okazji dnia wyzwolenia Ukrainy spod niemieckiej okupacji każdy weteran otrzymał butelkę wódki. Koszty niektórych operacji związanych z pozyskiwaniem wyborców premierowi pokryli oligarchowie związani z obozem władzy[7]. Kilka dni przed wyborami rząd próbował zamknąć 5. kanał telewizji otwarcie sympatyzującej z opozycją. Zaplecze Juszczenki eksploatowało temat śmierci Gieorgija Gongadze, jako symbol metod rządów, których kontynuatorem zamierzał być Janukowycz[8]. Sam kandydat o konkurencji mówił jako o „bandytach przy władzy"[9]. Jego otoczenie przekonywało, że gdyby szefem państwa został Janukowycz, to byłby to pierwszy bandyta w świecie występujący w takiej roli[10].

Wielotysięczne demonstracje zwolenników obu kandydatów i radykalna retoryka sprzyjały mobilizacji elektoratu i kształtowaniu się wyrazistych podziałów w społeczeństwie ukraińskim. Wynik wyborów z 31 października 2004 roku pokazał jedynie symboliczną przewagę Juszczenki, który otrzymał 39,26% głosów. Urzędujący premier miał poparcie 39,11% wyborców. Daleko w tyle pozostali kandydujący lider socjalistów Ołeksander Moroz (5,8%) oraz komunistów Petro Symonienko (5%)[11]. Południe i wschód Ukrainy był zdomi-

---

6 *Ющенко радить „молодчикам-фашистам" підтримати Януковича*, http://www.pravda.com.ua/news/2004/07/2/3000891/ [13.06.2012].

7 *Підвищені пенсії Янукович платитиме зі „складчини" олігархів?*, http://www.pravda.com.ua/news/2004/09/16/3002479/ [13.06.2012].

8 *Україна через чотири роки після Гонгадзе*, http://www.pravda.com.ua/news/2004/09/16/3002470/ [14.06.2012].

9 *Виступ Ющенка: Хочу ще раз попередити бандитів при владі – не грайтеся з вогнем*, http://www.pravda.com.ua/news/2004/10/23/3003486/ [14.06.2012].

10 *Янукович може стати єдиним у світі бандитом-президентом*, http://www.pravda.com.ua/news/2004/11/4/3003885/ [15.06.2012].

11 *Вибори Президента України 2004 р. «Помаранчева революція»*, http://valyakodola.ucoz.ru/publ/mojim_uchnjam/gotuemos_do_zno_z_istoriji_ukrajini/vibori_prezidenta_ukrajini_2004_r_pomarancheva_revoljucija/65-1-0-602 [14.06.2012].

nowany przez zwolenników Janukowycza, mieszkańcy obwodów zachodnich i północnych najczęściej głosowali na Juszczenkę[12].

Obawa przed utratą władzy przez obóz rządzący i potencjalnymi rozliczeniami sprawiła, że druga tura wyborów 21 listopada odbyła się z nagminnym naruszaniem zasad demokratycznego głosowania. Liczne przypadki nadużyć ze strony władzy spowodowały wybuch społecznego niezadowolenia. Przewidując zwycięstwo Juszczenki, jeszcze przed drugą turą głosowania, poparcie dla tej kandydatury zadeklarowało część przedstawicieli władz obwodowych i rejonowych, dziennikarzy mediów publicznych i funkcjonariuszy różnych służb porządku publicznego. W ich przypadku wygrana Janukowycza mogła oznaczać problemy w karierze zawodowej. Dlatego po stronie kandydata opozycji znalazła się znaczna część nomenklatury średniego i niższego szczebla. Do wspierania Juszczenki wzywał także swoich zwolenników lider socjalistów Ołeksander Moroz. Ujawnione przypadki falsyfikacji wyników wyborów stanowiły mocne argumenty dla opozycji na rzecz odrzucenia wyników, gdyby wskazywały one zwycięstwo urzędującego premiera.

Protesty na głównych ulicach Kijowa trwały od zakończenia drugiej tury wyborów i gromadziły każdego dnia po kilkadziesiąt tysięcy zwolenników Wiktora Juszczenki. Sondażowe wyniki wyborów ogłaszane przez różne agencje nie były zgodne, niektóre ośrodki badań opinii publicznej wskazywały, że prezydentem został Janukowycz, inne, że Juszczenko. Mimo braku informacji o rzeczywistych wynikach głosowania, gratulacje z okazji wyboru na szefa państwa przesłał Janukowyczowi prezydent Rosji Władimir Putin. To jedynie podgrzało nastroje w Kijowie. Studenci rozpoczęli strajki na uczelniach. Ogłoszenie 24 listopada wyników przez Centralną Komisję Wyborczą ze wskazaniem na zwycięstwo Janukowycza nastąpiło w czasie, gdy ugruntowało się przekonanie, że władza dokonuje manipulacji i oszustw na gigantyczną skalę[13]. W proteście na placu Majdan Niezależności i głównej ulicy Kijowa Chreszczatnik gromadziło się nawet kilkaset tysięcy osób. Pomarańczowe symbole i stroje protestujących nadały wydarzeniom miano „pomarańczowej rewolucji".

24 listopada sekretarz stanu Colin Powell oznajmił, że Stany Zjednoczone nie uznają wyników drugiej tury wyborów prezydenckich. Tego samego dnia odbyło się nadzwyczajne posiedzenie Rady Najwyższej, gdzie pod nieobecność

---

12 *Вибори Президента України 2004*, http://www.cvk.gov.ua/pls/vp2004/wp0011 [14.06.2012].

13 Г. Касьянов, *Україна 1991-2007*..., s. 327.

komunistycznych deputowanych, większość obecnych wysłuchała przysięgi prezydenckiej Wiktora Juszczenki. Ukraina miała dwóch prezydentów, za którymi stały dwa odłamy niemal równo podzielonego społeczeństwa. Wschodnie i południowe obwody deklarowały podporzadkowanie prezydentowi Janukowyczowi, zachodnie Juszczence. Oprócz protestujących „pomarańczowych" na ulicach stolicy Ukrainy pojawili się także w niebieskich barwach, chociaż mniej licznie, zwolennicy Janukowycza. Zaistniała realna groźba utraty kontroli nad rozemocjonowanymi tłumami. Otoczenie Janukowycza pokazywało Juszczenkę jako amerykańską marionetkę, która za obce pieniądze dąży do podziału państwa. Na wschodzie i południu rzeczywiście głosowano na Janukowycza i argument opozycji o fałszerstwach wyborczych był tam w naturalny sposób odbierany jako oszczerstwo.

Masowość protestów w Kijowie sprawiła jednak, że 27 listopada Rada Najwyższa uznała, że doszło do falsyfikacji wyników wyborów i faktycznie anulowała postanowienie Centralnej Komisji Wyborczej. Rada stwierdziła także, że jakiekolwiek próby represji wobec uczestników „protestu obywatelskiego" są niedopuszczalne. Był to jasny sygnał przesłany rządzącym, że każda próba rozwiązań siłowych mogła dokonać się jedynie z naruszeniem prawa[14]. Stanowisko parlamentu potwierdził 3 grudnia Sąd Najwyższy Ukrainy, unieważniając wyniki drugiej tury wyborów i wyznaczył ponowne głosowanie na 26 grudnia 2004 roku[15].

Zaangażowanie Rosji, Stanów Zjednoczonych i Unii Europejskiej we wspieranie jednego z pretendentów do najwyższego urzędu mocno umiędzynarodowiło konflikt wewnętrzny na Ukrainie. Przy udziale dyplomacji amerykańskiej oba skłócone ukraińskie obozy zaakceptowały w roli głównego mediatora prezydenta Polski Aleksandra Kwaśniewskiego[16]. Prezydent Kuczma, który kierując się ukraińską racją stanu, przez wiele lat starał się tworzyć dobry klimat w relacjach z Zachodem, na posiedzeniu Rady Regionów miał wyrazić opinię, że „opozycja czyni zamach na suwerenność i niepodległość Ukrainy"[17]. Nie akceptował bezkrytycznego utożsamiania przez opozycję interesów Ukrainy

---

14 *Вибори Президента України 2004 р. «Помаранчева революція»...*

15 *Текстпостановиверховногосуду*, http://www.pravda.com.ua/articles/2004/12/3/3004988/ [15.06.2012].

16 Т. Андрущенко, *Зовнішні чинники президентської виборчої кампанії 2004 року*, http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=40&c=784 [19.06.2012].

17 Cyt. za: Г. Касьянов, *Україна 1991-2007...*, s. 335.

z interesami Zachodu. Był jednak zdecydowanie przeciwny wszelkim rozwiązaniom siłowym umożliwiającym przetrwanie istniejącego obozu władzy.

Przed powtórzoną drugą turą wyborów sztaby prześcigały się w poszukiwaniu sposobów na skompromitowanie przeciwnika. Zaplecze Janukowycza budowało wizerunek Juszczenki jako amerykańskiego najemnika i przedstawiciela ukraińskiego radykalnego nacjonalizmu. Opozycja powołując się na zagraniczne źródła pokazywała obóz rządzący jako ludzi bez skrupułów, gotowych dla pieniędzy lub utrzymania władzy do popełnienia niemal każdej zbrodni[18].

W Radzie Najwyższej, która ponownie odzyskała znaczenie polityczne dominowali zwolennicy uporządkowania życia publicznego według demokratycznych standardów. Deputowani związani do tej pory z prezydentem lub rządem z powodu oblegania gmachu parlamentu przez demonstrantów mieli niekiedy problemy z dotarciem na salę obrad. Na początku grudnia Rada Najwyższa przeprowadziła szereg istotnych zmian. Powołując się na postanowienie Sądu Najwyższego odwołała Centralną Komisję Wyborczą i powołała nową, której przewodniczący Jarosław Dawidowicz był niezależny od władzy wykonawczej, wprowadziła poprawki do konstytucji wzmacniające rolę parlamentu kosztem prezydenta, a w końcu odwołała rząd Wiktora Janukowycza[19]. Wszelkie postanowienia Rady były bez ociągania podpisywane przez Leonida Kuczmę, który chciał jak najszybciej zakończyć trwający kryzys polityczny.

Powtórzona druga tura wyborów prezydenckich odbywała się w obecności ponad 9 tys. zagranicznych obserwatorów. Niekwestionowanym zwycięzcą został Wiktor Juszczenko uzyskując niemal 52% głosów. Jego rywal Wiktor Janukowycz miał poparcie ponad 44% obywateli[20]. Zwycięstwo przywódcy opozycji było możliwe głównie dzięki niższej niż w listopadzie frekwencji pod-

---

18 *„Санді Телеграф" про загрозу родині Ющенка, плани опозиції, смерть радника Медведчука та проблеми олігархів*, http://www.pravda.com.ua/news/2004/12/5/3005043/ [16.06.2012].

19 Poprawki do Konstytucji pozbawiały prezydenta samodzielnego powoływania i odwoływania członków rządu oraz dymisjowania premiera bez zgody Rady Najwyższej, blokowania ustaw przyjętych przez parlament poprzez zwlekanie ze składaniem podpisu. Zmiany wprowadzone w konstytucji obligowały parlament do tworzenia większościowej koalicji rządowej. Brak takiej formalnej koalicji dawał prezydentowi podstawę do rozwiązania Rady Najwyższej. Deputowani większościowej koalicji nie mieli jednak obowiązku głosowania za aktami prawnymi proponowanymi przez rząd: *Про внесення змін до Конституції України*, http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2222-15 [18.06.2012].

20 *Вибори Президента України. Повторне голосування 26.12.2004*, http://www.cvk.gov.ua/pls/vp2004/wp0011 [16.06.2012].

czas głosowania we wschodnich obwodach Ukrainy. „Pomarańczowa rewolucja" zakończyła się złożeniem 23 stycznia 2005 roku na Majdanie Niezależności przysięgi prezydenckiej przez Wiktora Juszczenkę.

Termin „rewolucja" w odniesieniu do wydarzeń na Ukrainie z przełomu 2004 i 2005 roku jest zdecydowanie nieadekwatny do sytuacji politycznej, którą definiuje. Przywódcy „rewolucji" – Wiktor Juszczenko, Julia Tymoszenko – pełnili najwyższe funkcje w ekipie Leonida Kuczmy, współtworzyli system, który teraz chcieli reformować. „Podjęcie się trudu reformy państwa – pisał Adam Eberhardt – było sprzeczne z ich naturą, a przede wszystkim nie leżało w interesie ich zaplecza politycznego i biznesowego"[21]. W otoczeniu premiera i prezydenta wkrótce znaleźli się biznesmeni i politycy utożsamiani z obozem Kuczmy. Niektórzy analitycy ukraińscy byli nawet zdania, że „pomarańczowa rewolucja" była powstaniem milionerów przeciwko miliarderom, niezadowolonych z powodu monopolizacji władzy i wpływów przez dwa lub trzy „klany"[22].

Uchwalone w przyspieszonym trybie 8 grudnia 2004 roku poprawki do Konstytucji ograniczały wprawdzie władzę prezydenta, lecz tworzyły chaos kompetencyjny. Rząd mógł być odwołany nawet wtedy, gdy posiadał wymaganą parlamentarną większość[23]. Deputowani większościowych frakcji nie byli natomiast zobligowani do wspierania Rady Ministrów, co tworzyło dogodny grunt do wpływania na ich decyzje przez nieformalne grupy interesów. Rozdzielenie uprawnień rządu i prezydenta było równie niefortunne, jak rozwiązania dotyczące zaplecza parlamentarnego Rady Ministrów. Prezydent miał prawo do wskazania ministrów spraw zagranicznych i obrony narodowej oraz szefów administracji obwodowej. Mocą najważniejszego aktu prawnego miał swoich przedstawicieli w rządzie oraz szefów administracji terenowej, która miała wykonywać zadania powierzone przez rząd. Konflikt między dwoma ośrodkami władzy wykonawczej był zatem nieunikniony.

---

21 A. Eberhardt, *Rewolucja, której nie było. Bilans pięciolecia „pomarańczowej" Ukrainy*, Ośrodek Studiów Wschodnich, „Punkt Widzenia" listopad 2009, s. 19.

22 Gieorgij Kasjanow wymienił 6 różnych teorii na temat źródeł wydarzeń z listopada-grudnia 2004 roku. Jedną z nich jest „bunt milionerów przeciwko miliarderom". Uzasadnienia autora nadają tej wersji największy stopień prawdopodobieństwa. Inne teorie, w których dominowały czynniki zewnętrzne lub naturalnego buntu społecznego stanowiły jedynie dopełnienie konfliktu istniejącego wśród ukraińskiej elity władzy i pieniądza: Г. Касьянов, *Україна 1991-2007...*, s. 347-352.

23 *Про внесення змін до Конституції України*, http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2222-15, art. 115, [18.06.2012].

Upadkowi skorumpowanej władzy towarzyszyły obietnice opozycji i oczekiwania jej elektoratu poszerzenia demokracji, sprawiedliwej polityki socjalnej oraz uczciwej biurokracji. „Porewolucyjna" rzeczywistość okazała się jednak bardzo podobna do „przedrewolucyjnej". Dawna opozycja przyniosła na szczyty władzy nawyki ukształtowane w epoce Kuczmy – nieustającą improwizację w kierowaniu państwem, ignorowanie prawa, lekceważenie samorządności oraz budowanie własnych grup wpływów w różnych sektorach zarządzania państwem i gospodarką. Dokonano wprawdzie wymiany kilkunastu tysięcy urzędników, lecz „skorumpowanych" zastąpili ci, których kompetencje mierzone były stopniem lojalności wobec „pomarańczowych". Umiejętności zastępowała rewolucyjna i patriotyczna retoryka, lecz nawyki pozostawały te same. Najczęściej awansowali ludzie, którzy byli częścią upadłego „skorumpowanego systemu".

Biznesmeni, politycy i urzędnicy, którzy opowiedzieli się w okresie kryzysu po stronie Juszczenki domagali się stanowisk, władzy i udziałów w prywatyzacji gospodarki. Władzę traktowali jako instrument do zabezpieczenia własnych interesów. Tuż po zwycięstwie „pomarańczowych" obóz ten przestał myśleć o reformach, nie pojawiły się żadne projekty strategii rozwoju społecznego i gospodarczego kraju. Nowością było odwoływanie się prezydenta do wartości narodowych, które miały być środkiem sprzyjającym integracji podzielonego społeczeństwa. Wyniki okazywały się być odwrotne do zamierzonych. Nacjonalizm o zabarwieniu antyrosyjskim na południu i wschodzie kraju cementował jedynie struktury jego nieprzejednanych przeciwników. Rehabilitacja bojowników UPA, dyskredytacja bohaterów „wielkiej wojny ojczyźnianej" oraz ograniczanie dotychczasowych praw rosyjskojęzycznych obywateli Ukrainy powodowały, że radykalni krytycy nowego prezydenta pisali o faszyzacji systemu władzy[24].

Prezydent Juszczenko wizerunek swój budował na poszanowaniu wartości moralnych i etycznych, co miało go odróżniać od Leonida Kuczmy. Urząd premiera powierzył wprawdzie Julii Tymoszenko, lecz szefem Rady Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony z ogromnymi kompetencjami uczynił głównego sponsora „pomarańczowej rewolucji" i Naszej Ukrainy, oligarchę Petra Poroszenkę, aspirującego do roli drugiej osoby w państwie[25]. Konflikt z Julią Tymoszenko

---

[24] Г. Крючков, *Украина перед судьбоносным выбором*, Харьков 2010, s. 5-6.

[25] *П. Алексеевич Порошенко*, http://bp.ubr.ua/profile/poroshenko-petr-alekseevich [20.06. 2012].

był tylko kwestią czasu. W październiku Poroszenko został oskarżony o korupcję i wykorzystywanie stanowiska państwowego do załatwiania spraw prywatnych. Wcześniej wybuchł skandal korupcyjny, w którym głównym bohaterem był minister sprawiedliwości Roman Zwarycz. Ten ostatni był Amerykaninem ukraińskiego pochodzenia. W 1992 roku organizował Kongres Ukraińskich Nacjonalistów, w 1995 roku przyjął obywatelstwo ukraińskie, trzy lata później był już sądzony w Kijowie za współpracę z CIA. Pełniąc urząd ministra sprawiedliwości w rządzie Julii Tymoszenko wykorzystał swoje stanowisko do zdobywania udziałów w zyskach płynących z handlu ropą naftową. Wkrótce okazało się, że deklarowane przez niego wykształcenie profesora Uniwersytetu Columbia nie odpowiadało rzeczywistości, bowiem nie ukończył nawet studiów na tej uczelni[26]. Nie przeszkadzało to Juszczence powierzać w następnych latach Zwaryczowi kolejnych wysokich funkcji państwowych.

Obóz „pomarańczowych" od początku prezentował styl sprawowania władzy znany z czasów Leonida Kuczmy. W kluczowej dla wiarygodności ekipy Juszczenki, sprawie Gongadze, w tajemniczych okolicznościach ginęli świadkowie i podejrzani. W przeddzień przesłuchania 4 września 2005 roku miał popełnić samobójstwo były minister spraw wewnętrznych Jurij Krawczenko. Dwa razy zdążył celnie strzelić sobie w głowę[27]. Drugi świadek, podwładny Krawczenki, generał Oleksij Pukacz bez przeszkód zdołał wyjechać za granicę. W sprawie falsyfikacji wyników wyborów prezydenckich w listopadzie 2004 roku udało się postawić zarzuty jedynie bezpośrednim wykonawcom.

Obiecywana reforma Administracji Prezydenta zakończyła się zmianą nazwy instytucji na Sekretariat oraz zastąpieniem części współpracowników Kuczmy ludźmi lojalnymi wobec Juszczenki[28]. Pozostała olbrzymia machina biurokratyczna dublująca instytucje rządowe, stanowiąca miejsce zatrudnienia dla zaplecza politycznego prezydenta.

Kilkoma sukcesami mógł pochwalić się rząd Julii Tymoszenko. W pierwszych miesiącach sprawowania władzy udało się uporządkować system podat-

---

26 *Зварич Роман Михайлович*, http://file.liga.net/person/414-roman-zvarich.html [20.06.2012].

27 *Ю. Кравченко: правда, которой мы не узнаем*, http://mair.in.ua/inquest/show/id/966 [20.06.2012].

28 *У к а з Президента України „Про Секретаріат Президента України"*, http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/108/2005 [20.06.2012]; *100 днів діяльності Президента України та Уряду у сфері адміністративної реформи*, http://www.pravo.org.ua/index.php/2010-03-06-00-08-13/2010-03-06-00-23-46/91-100-days-of-president-of-ukraine-and-the-government-in-the-field-of-administrative-reform-ua [20.06.2012].

kowy, ograniczyć kontrabandę oraz uprościć procedury związane z działalnością gospodarczą inwestorów zagranicznych[29]. W sferze socjalnej rząd podwyższył najniższe emerytury (17%) i płace minimalne (27%)[30]. Podwyżki emerytur i płac spowodowały wzrost popytu na towary konsumpcyjne. Prowadziło to do ożywienia rynku, lecz jednocześnie do wzrostu cen, zwłaszcza żywności.

Przywódcy „pomarańczowej rewolucji" obiecywali rewizję procesów prywatyzacyjnych dokonanych w czasach Kuczmy, nacjonalizację nieprawnie przywłaszczonego mienia państwowego. Rządowi udało się jedynie odzyskać kontrolę własnościową nad kombinatem metalurgicznym „Kriworiżstal", który w 2004 roku został kupiony za 800 mln dolarów przez zięcia prezydenta Kuczmy Wiktora Pinczuka i oligarchę z Doniecka Rinata Achmetowa, bliskiego współpracownika ówczesnego premiera Janukowycza. Podczas powtórnej prywatyzacji rząd sprzedał „Kriworiżstal" hinduskiemu koncernowi Mittal Steel za 4,8 mld dolarów. Kwota z prywatyzacji kombinatu, która trafiła do budżetu państwa była większa niż dochody ze sprzedaży mienia państwowego uzyskane przez całą dekadę Kuczmy. Nie powiodły się natomiast próby odzyskania i ponownej prywatyzacji Nikopolskiego Przedsiębiorstwa Stopów Żelaznych, których właścicielem był także Wiktor Pinczuk[31]. Konflikt w obozie „pomarańczowych" sprawił, że w obronie interesów oligarchy wystąpili prezydent i szef Rady Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony.

Wizerunek „pomarańczowej" władzy korodowały skandale korupcyjne z udziałem osób z najbliższego otoczenia prezydenta, bardzo częste w latach 2005-2006. Niejasna była rola ukraińskich polityków w opanowaniu rynku handlu gazem na Ukrainie przez firmę „RosUkrEnergo" (RUE), co w konsekwencji doprowadziło do uzależnienia kraju od „Gazpromu". Firma została założona w 2004 roku przez mało znanego wówczas biznesmena Dmytro Firtasza w celu tranzytu gazu z Rosji i Turkmenistanu na Ukrainę i do Europy Zachodniej. Współwłaścicielem RUE, jak się okazało był „Gazprom". Bez

---

29 *100 днів нової влади: погляд неурядових аналітичних центрів, Інститут конкурентного суспільства, Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, Міжнародний центр перспективних досліджень, Фонд „Європа – XXI"*, Центр політикоправових реформ, Центр Разумкова, Центр ринкових реформ, Київ 2005, s. 24-49.

30 Tamże, s. 50-53.

31 Po przejęciu władzy prezydenckiej przez Wiktora Janukowycza w 2010 roku działania prywatyzacyjne rządu Julii Tymoszenko stały się podstawą do oskarżeń byłej premier o nadużycia władzy. Biznesmeni z otoczenia prezydenta nie mogli jej wybaczyć utraty kilku miliardów dolarów: *Проти Тимошенко поновили справу за „Криворіжсталь"*, http://www.pravda.com.ua/news/2011/07/9/6372588/ [20.06.2012].

udziału ukraińskich polityków zdobycie dominującej pozycji na rynku gazowym Ukrainy przez nową spółkę byłoby niemożliwe. Firtasz błyskawicznie awansował do ścisłej czołówki najbogatszych obywateli państwa[32]. Oligarchowie i politycy, którzy wsparli „pomarańczowych" w listopadzie i grudniu 2004 roku oczekiwali, że Juszczenko będzie pełnić taką samą rolę wobec swoich sojuszników, jak jego poprzednik – zapewni wpływy polityczne i idące za tym udziały w wielkim biznesie. Prezydent nie potrafił jednak zachować równowagi wpływów różnych grup interesów w swoim obozie, dlatego dość szybko postępowała jego dezintegracja.

3 września 2005 roku szef Sekretariatu Prezydenta (wcześniej Administracji) Ołeksander Zinczenko zwołał konferencje prasową i oznajmił dziennikarzom o swojej rezygnacji z zajmowanego stanowiska, której powodem – jak stwierdziła chwilę później premier Julia Tymoszenko – była szalejąca korupcja z udziałem najbliższych współpracowników głowy państwa[33]. Wśród najbardziej skorumpowanych urzędników widziano szefa Rady Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony Petra Poroszenkę[34]. Kilka dni później Juszczenko zdecydował się na radykalne rozwiązania, dymisjonując Tymoszenko i Poroszenkę. Uzasadnienie tych decyzji podane przez prezydenta było dość banalne – brak woli współpracy między urzędnikami dla dobra kraju[35]. Dymisje uwidoczniły dawno istniejące podziały w obozie „pomarańczowych"[36]. Stały się one także początkiem rywalizacji między prezydentem i odsuniętą od władzy premier Tymoszenko[37].

---

32 М. Алінов, *Українсько-російська газова угода: судова перспектива?*, „Дзеркало тижня", nr 15, 22.04.2011; *Чорновіл вважає, що Ющенко повинен сидіти разом з Тимошенко*, http://news.dt.ua/POLITICS/chornovil_vvazhae,_scho_yuschenko_povinen_siditi_razom_z_timoshenko-89734.html [20.06.2012]; *Через рішення Ющенка в газовій сфері Україна втратила $38,6 млрд*, http://news.dt.ua/ECONOMICS/cherez_rishennya_yuschenka_v_gazoviy_sferi_ukrayina_vtratila_38,6_mlrd-86445.html [20.06.2012].

33 *Чому пішов Зінченко?*, http://www.pravda.com.ua/articles/2005/09/3/3012975/ [21.06.2012].

34 *Порошенко випередив Кучму за корумпованістю*, http://www.pravda.com.ua/news/2005/09/20/3013634/ [22.06.2012].

35 З. Ющенка, *Тимошенко і Порошенко ідуть у відставку*, http://www.pravda.com.ua/articles/2005/09/8/3013123/ [21.06.2012].

36 Л. Амчук, *Останні день і ніч Юлії Тимошенко,* http://www.pravda.com.ua/articles/2005/09/8/3013159/ [21.06.2012].

37 *З відставкою Тимошенко закінчилася революція. Починається еволюція*, http://www.pravda.com.ua/articles/2005/09/8/3013150/ [21.06.2012]; *Тимошенко: Я ще з дитинства знала, що буду керівником країни. І я навіть не жартую*, http://www.pravda.com.ua/articles/2005/09/20/3013635/ [22.062012].

Kryzys polityczny prezydent postanowił zażegnać równie efektownie, jak oskarżenia o korupcji wśród „pomarańczowych". Wskazał wprawdzie na premiera jednego ze swoich najbliższych współpracowników Jurija Jechanurowa, lecz zadbał o poparcie dla tej kandydatury ze strony opozycyjnego obozu pod kierownictwem Wiktora Janukowycza. Stosowne porozumienie podpisano kilka godzin przed głosowaniem w Radzie Najwyższej nad wotum zaufania dla nowego rządu. W Deklaracji o pojednaniu i współpracy dla przyszłości Ukrainy zapisano wiele słów o nadrzędności interesów narodu i państwa, w rzeczywistości jednak Juszczenko i Janukowycz zadbali jedynie o spełnienie własnych celów politycznych. Partia Regionów Ukrainy Janukowycza poparła rząd Jechanurowa w składzie wskazanym przez prezydenta, w zamian zaplecze byłego premiera otrzymało gwarancję nietykalności za fałszerstwa wyników głosowania podczas wyborów prezydenckich w 2004 roku oraz nienaruszalność posiadanego mienia[38].

Miernikiem popularności obozu władzy skupionego wokół prezydenta Juszczenki były wybory parlamentarne 2006 roku. Rząd Jurija Jechanurowa, podobnie jak wcześniej Julii Tymoszenko, utrzymał korzystną dla społeczeństwa politykę socjalną. Nie przekładało się to jednak na wzrost popularności ani rządu, ani prezydenta. Kolejne skandale korupcyjne z udziałem osób z otoczenia Juszczenki, niekończące się spory między przywódcami różnych partii tworzących Związek Ludowy Nasza Ukraina, polityka kadrowa ignorująca wymogi kompetencji i propaganda rozmijająca się z nastrojami społecznymi nie sprzyjały budowaniu pozytywnej legendy „bohaterów Majdanu". Oszczerstwa propagandystów Naszej Ukrainy pod adresem Julii Tymoszenko budowały jedynie pozytywny wizerunek tej części obozu „pomarańczowych", której przewodniczyła. Prezydent aspirujący do roli czynnika jednoczącego naród, swoją nacjonalistyczną retoryką znajdował posłuch jedynie w zachodnich regionach kraju i zdecydowaną niechęć na wschodzie, południu i w centrum[39]. Nie budziły sympatii rządzących także ciągłe kryzysy w stosunkach z Rosją, nieustanne mówienie o „europejskim i euroatlantyckim wyborze Ukrainy" z czym wiązał się zamiar uzyskania członkostwa w NATO i Unii Europejskiej. W rzeczywistości był to wybór władzy, lecz nie społeczeństwa.

---

38 *Меморандум порозуміння між владою та опозицією*, http://www.pravda.com.ua/articles/2005/09/22/3013712/; punkty porozumienia 2-5 i 8 [22.06.2012]; *Єхануров – прем'єр. Людина президента, любитель лекцій і Чехова*, http://www.pravda.com.ua/articles/2005/09/22/3013700/ [22.06.2012].

39 Г. Касьянов, *Україна 1991-2007*..., s. 371-372.

W wyborach do Rady Najwyższej, odbywających się aż w 3 turach głosowania, zdecydowanie wygrała Partia Regionów Wiktora Janukowycza uzyskując 32,14% głosów oraz 186 mandatów, drugie miejsce zajął Blok Julii Tymoszenko (BJT) – 22,29% i 129 miejsc w parlamencie. Klęskę wyborczą poniósł Związek Ludowy Nasza Ukraina uzyskując 13,95% głosów i 81 mandatów. Dalsze miejsca zajęli socjaliści, którzy otrzymali 5,69% i 33 mandaty oraz komuniści – 3,66% i 21 mandatów[40].

Prezydencki obóz wygrał wybory jedynie w 3 okręgach – lwowskim, zakarpackim i iwano-frankowskim. Blok Julii Tymoszenko dominował w 14 obwodach centralnych i północnych. W części południowo-wschodniej tradycyjnie głosowano za Janukowyczem[41].

Po wyborach parlamentarnych podjęto próbę odbudowy obozu „pomarańczowych" z udziałem Naszej Ukrainy, BJT oraz Partii Socjalistycznej Ołeksandra Moroza, lecz kłótnie o stanowiska w rządzie i Sekretariacie Prezydenta uniemożliwiły zawarcie porozumienia. W nowym rozdaniu stanowisk Julia Tymoszenko miała powrócić na urząd premiera, a Moroz objąć funkcję przewodniczącego Rady Najwyższej[42]. Pazerność „pomarańczowych" paraliżowała ich zdolność do zawierania kompromisów. Bezideowe ugrupowania lobbowały głównie na rzecz interesów swoich przywódców. Wzajemna niechęć osobista Julii Tymoszenko i Wiktora Juszczenki jedynie dopełniała listę czynników uniemożliwiających zbudowanie większościowej reformatorskiej koalicji.

Na początku sierpnia 2006 roku w nowo wybranej Radzie Najwyższej powstała „koalicja antykryzysowa". Tworzyły ją Partia Regionów, Komunistyczna Partia Ukrainy oraz Socjalistyczna Partia Ukrainy Moroza. Socjaliści i ich przywódca wykazali się w tym czasie niezwykłą zdolnością do zawierania każdej koalicji, która zapewniała im odpowiednie dywidendy polityczne i biznesowe. „Koalicja antykryzysowa" dysponowała większością parlamentarną, w tej sytuacji prezydent Juszczenko, tak jak nakazywała KONSTYTUCJA, powie-

---

40 *Вибори народних депутатів України 26 березня 2006 року. Відомості про підрахунок голосів виборців в межах України*, http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2006/w6p001[22.06.2012]; *Результати парламентських виборів 2006 року*, http://www.lnu.edu.ua/faculty/Phil/El_karta_knyzka/el_hystory_ukraine-parliament_2006.htm [22.06.2012].

41 *Відомості про підрахунок голосів виборців в межах регіонів України*, http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2006/w6p001 [22.06.2012].

42 І. Погорєлова, *Спікер на додачу*, http://www.pravda.com.ua/articles/2006/06/13/ 3116369/ [22.06.2012].

rzył jej liderowi Wiktorowi Janukowyczowi urząd premiera[43]. Ołeksander Moroz został przewodniczącym parlamentu.

Nowy premier postępował zgodnie z tradycją ukraińskiej klasy politycznej. Stanowisko wykorzystał dla umacniania władzy swojej partii i wpływów w gospodarce wspierających go klanów. Z administracji rządowej usuwano „pomarańczowych", których zastępowano sprzymierzeńcami Janukowycza. Premier dążył do uzyskania konstytucyjnej większości w Radzie Najwyższej i zmiany Konstytucji. Dlatego drogą różnych koncesji i przekupstwa pozyskiwano deputowanych Bloku Julii Tymoszenko oraz Naszej Ukrainy. Perspektywa dalszego ograniczenia władzy prezydenta, skłoniła Juszczenkę na początku kwietnia 2007 roku do podjęcia decyzji o rozwiązaniu Rady Najwyższej. Prezydent argumentował, że w wyniku transferów deputowanych, aktualny układ sił w parlamencie nie odpowiadał werdyktowi wyborców wydanemu podczas głosowania w 2006 roku[44]. Nowe wybory parlamentarne szef państwa wyznaczył na 27 maja 2007 roku.

Po decyzji Juszczenki partie BJT i Nasza Ukraina uznały Radę Najwyższą za nieistniejącą, zaś wchodzące w skład „koalicji antykryzysowej" odmówiły wykonania dekretu prezydenta i zwróciły się do Sądu Konstytucyjnego o potwierdzenie jego zgodności z Konstytucją Ukrainy. Premier Janukowycz w wystąpieniu w Radzie Najwyższej oskarżył prezydenta o uzurpację władzy, dyskredytację parlamentu, próbę dokonania zmian w Konstytucji przywracających mu dominację nad rządem i władzą ustawodawczą oraz kierowanie się w polityce zasadą „im gorzej tym lepiej"[45]. Oczywiście należało to rozumieć tak, że im gorzej było w kraju, tym lepsza stawała się pozycja prezydenta. Koalicja rządowa wezwała swoich zwolenników na Majdan Niezależności i zamierzała powtórzyć scenariusz „pomarańczowych" z 2004 roku. Pojawiły się namioty w barwach partii koalicyjnych, lecz demonstracja przerodziła się w parodię tamtej „rewolucji", głównie ze względu na obojętność obywateli Ukrainy wobec wszelkich działań skompromitowanych polityków, budzących swoim zachowaniem bardziej odrazę niż szacunek. Określenie stanowiska Sądu Kon-

---

43 *Нічна промова Ющенка*, http://www.pravda.com.ua/articles/2006/08/3/3139155/ [22.06.2012]; В. Чивокуня, *„Янукович – наш прем'єр". Вечірня казка від Віктора Ющенка*, http://www.pravda.com.ua/articles/2006/08/3/3137996/ [22.06.2012].

44 *Звернення Президента України Віктора Ющенка до Українського народу*, http://www.pravda.com.ua/articles/2007/04/2/3223227/ [22.06.2012].

45 *Виступ Януковича у Верховній Раді*, http://www.pravda.com.ua/articles/2007/04/3/3223888/ [22.06.2012].

stytucyjnego stało się niemożliwe, gdyż Sekretariat Prezydenta skutecznie sparaliżował jego pracę[46].

Patowa sytuacja i nieustający kryzys polityczny skłonił w czerwcu 2007 Moroza, Janukowycza i Juszczenkę do rozmów i zawarcia porozumienia pozwalającego na zachowanie pozorów stabilizacji politycznej. Ostatecznie nowe wybory ustalono wspólnie na 30 września 2007 roku[47].

Wyniki głosowania okazały się sukcesem „pomarańczowych". Partia Regionów zdobyła wprawdzie najwięcej głosów – 34,37%, lecz zmniejszyła się jej liczba posiadanych mandatów do 175 w 450 osobowej Radzie Najwyższej. Był to przede wszystkim wynik sukcesu wyborczego BJT, który zyskał poparcie 30,71% wyborców i 156 mandatów. Nasza Ukraina – Samoobrona Ludowa uzyskała 14,15% poparcie i 72 mandaty. Komuniści zdobyli 5,39% głosów i 27 mandatów. 20 miejsc w Radzie Najwyższej (3,96% oddanych głosów) zdobyła koalicja partii ludowych, występująca pod nazwą Ludowy Blok Łytwyna, której przywódca Wołodymyr Łytwyn pełnił wcześniej wiele wysokich funkcji państwowych, w tym przewodniczącego Rady Najwyższej w latach 2002-2006[48]. Socjaliści Moroza nie przekroczyli wymaganego 3% progu wyborczego i nie dostali się do parlamentu. Ugrupowania „pomarańczowe" miały ponad połowę miejsc w Radzie Najwyższej.

Konsekwencją przedterminowych wyborów było powołanie drugiego rządu Julii Tymoszenko. Skład gabinetu stanowili politycy związani z Naszą Ukrainą i Blokiem Julii Tymoszenko oraz kilku formalnie bezpartyjnych działaczy znanych z bliskiej współpracy z premierem lub prezydentem[49]. Rada Najwyższa zatwierdziła rząd 18 grudnia 2007 roku. Koalicja rządowa miała w parlamencie przewagę tylko jednego głosu. Było to zdecydowanie za mało, aby przeprowadzić jakiekolwiek reformy. Najbardziej pilne były zmiany w Konstytucji rozstrzygające kwestie kompetencyjne na linii prezydent – premier. Bez uporządkowania tego problemu konflikt między najważniejszymi osobami w państwie był nieunikniony. Sytuację pogarszał fakt, że funkcję prezydenta i premiera pełnili niechętni sobie politycy z wzajemnymi uprzedzeniami

---

46 Г. Касьянов, *Україна 1991-2007*..., s. 384.

47 *Указ Президента України nr 497/2007 Про призначення позачергових виборів до Верховної Ради України*, http://www.president.gov.ua/documents/6223.html [23.06.2012].

48 *Позачергові вибори народних депутатів України 30 вересня 2007 року*, http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2007/w6p001 [23.06.2012].

49 *Хто є хто в уряді Тимошенко*, http://www.pravda.com.ua/articles/2007/12/18/3339519/ [25.04.2012].

i ogromnymi ambicjami posiadania jak najszerszego zakresu władzy[50]. Zamiast współpracy Juszczenko i Tymoszenko najczęściej pozostawali w stanie permanentnego konfliktu.

W kwietniu rozpoczęła prace parlamentarna komisja konstytucyjna, w której deputowani BJT bardziej współpracowali z Partią Regionów niż koalicyjną Naszą Ukrainą. Ideą przewodnią było przeprowadzenie takich zmian, które w przyszłym rozdaniu zapewniłyby podział stanowisk prezydenta i premiera między Janukowycza i Tymoszenko[51]. Prezydent miałby być wybierany przez Radę Najwyższą z zachowaniem dotychczasowego zakresu władzy[52]. Juszczenko ze swojej strony różnymi sposobami starał się ograniczać władzę premier Tymoszenko, jak na przykład utrudniając powstanie koalicji BJT i Naszej Ukrainy – Samoobrona Ludowa w Radzie Miejskiej Kijowa[53]. W maju podczas obrad Rady Najwyższej deputowani opozycji i koalicji wzajemnym blokowaniem mównicy sparaliżowali pracę organu władzy ustawodawczej. Wojna wszystkich ze wszystkimi sprawiła, że nawet prezydent nie zdołał wygłosić orędzia o stanie państwa. Koalicja faktycznie przestała istnieć, a premier Tymoszenko postawiła, jako warunek jej przetrwania, klarowne rozdzielenie kompetencji rządu i prezydenta, co wymagało zmian w Konstytucji i współpracy z opozycyjną Partią Regionów[54].

Obawa przed zawiązaniem koalicji BJT i Partii Regionów skłoniła Juszczenkę do wydania w październiku dekretu o rozwiązaniu parlamentu wybranego zaledwie rok wcześniej[55]. Deputowani największych frakcji nie uznali prawomocności tego dokumentu i odwołali się do kijowskiego sądu administracyjnego o zbadanie jego zgodności z Konstytucją Ukrainy. W trakcie procesu rozpatrywania wniosku deputowanych prezydent odwoływał sędziów, gdy wydawali wyroki nie po jego myśli, deputowani blokowali gabinet prezesa Naczelnego Sądu Administracyjnego. Sądy opowiadały się po

---

50 J. Wilczak, *Tymoszenko Julia, Juszczenko Wiktor. Bardzo zawzięci oboje. Wzajemna nienawiść tych dwojga polityków prowadzi niepodległą Ukrainę na skraj przepaści*, http://www.polityka.pl/swiat/ludzie/278795,1,tymoszenko-julia-juszczenko-wiktor.read [25.06.2012].

51 С. Рахманін, *Чи ПРиБЮТ президента?*, „Дзеркало тижня", nr 16, 26. 04.2008.

52 *Kryzys na Ukrainie to propaganda Moskwy, rozmowa Filipa Memchesa z Mykołą Riabczukiem*, „Europa. Dziennik", nr 24(271), 13-14.06.2009.

53 *Луценко: Ющенко хоче, щоб Київ став Сталінградом для Тимошенко*, „Дзеркало тижня", nr 18, 17. 05.2008.

54 В. Чивокуня, *Юлія Тимошенко увійшла у смак війни*, http://www.pravda.com.ua/articles/2008/05/15/3437574/ [25.06.2012].

55 Tenże, *Віктор Ющенко взяв розпуск за правило*, http://www.pravda.com.ua/articles/2008/10/9/3579827/ [25.06.2012].

jednej lub drugiej stronie sceny politycznej, w zależności od powiązań sędziów z poszczególnymi partiami lub politykami. Egzekwowanie prawa stało się niemożliwe podobnie jak jego stanowienie.

Światowy kryzys gospodarczy obnażył słabość ukraińskiej gospodarki. Skurczyły się dochody z dwóch podstawowych gałęzi przemysłu – hutnictwa i górnictwa. W tej sytuacji konieczność obsługi zadłużenia, zwłaszcza wobec Rosji za gaz i ropę, rodziła nieuchronny kryzys finansowy, zmniejszenie dochodów ludności, wzrost bezrobocia, spadek wartości hrywny i potrzebę ubiegania się o nowe kredyty w Międzynarodowym Funduszu Walutowym.

Brakowi możliwości wyegzekwowania dekretu prezydenta o rozwiązaniu parlamentu towarzyszyło przyjęcie uchwały przez Radę Najwyższą o skróceniu kadencji Wiktora Juszczenki i wyznaczeniu nowych wyborów na 25 października 2008 roku. Przyspieszenie wyborów zostało jednak uznane przez Sąd Konstytucyjny jako niezgodne z prawem[56]. Krach gospodarczy i pogłębiający się kryzys polityczny skłonił „pomarańczową koalicję" do jeszcze jednego kompromisu i kontynuacji rządzenia przy istniejącym rozkładzie sił w Radzie Najwyższej. Koalicję poszerzono 9 grudnia 2008 roku o frakcję Ludowego Bloku Łytwyna[57]. Wołodymyr Łytwyn otrzymał w zamian za przystąpienie do „pomarańczowych" funkcję przewodniczącego parlamentu[58].

Rok 2009 był okresem intensywnych przygotowań do walki o najwyższy urząd w państwie, w której zamierzali wziąć udział wszyscy najważniejsi uczestnicy życia politycznego – Julia Tymoszenko, Wiktor Janukowycz i ubiegający się o reelekcję Wiktor Juszczenko. Kryzys gospodarczy nie sprzyjał popularności premier Tymoszenko. Sekretariat Prezydenta pokazywał katastrofalny stan gospodarki i obwiniał rząd o nieudolność[59]. Paradoks polegał na tym, że zaplecze parlamentarne dla rządu stanowiła także prezydencka partia Nasza Ukraina – Samoobrona Ludowa. Tymoszenko ubiegająca się o urząd prezydenta Ukrainy nie próbowała nawet dokonać niezbędnych reform, obawiając

---

[56] D. Strachota, *Kim jest Julia Tymoszenko?*, http://www.psz.pl/tekst-24771/Kim-jest-Julia-Tymoszenko [25.06.2012].

[57] *Звернення Тимошенко з приводу створення нової парламентської коаліції, обрання голови Верховної Ради та ситуації в країні*, http://www.pravda.com.ua/articles/2008/12/10/3632146/ [25.06.2012].

[58] С. Лещенко, М. Найем *Тимошенко поставила на Литвина. „Любі друзі" поставили на Тимошенко*, http://www.pravda.com.ua/articles/2008/12/10/3631353/ [25.06. 2012].

[59] *Секретаріат Ющенка: „Все пропало!" в економіці*, http://www.pravda.com.ua/articles/2009/06/18/4033802/ [26.06.2012].

się spadku poparcia społecznego. Nieustanne kłótnie i wzajemne oskarżenia „pomarańczowych" o zdradę idei rewolucji, działania na rzecz Rosji i korupcję kompromitowały całą elitę rządzącą[60].

Szefowie resortów rządowych zamiast rozwiązywania problemów kraju zajmowali się kampanią wyborczą swoich przełożonych, wspieraniem Julii Tymoszenko lub Wiktora Juszczenki. Minister spraw wewnętrznych Jurij Łucenko ogłosił się zwolennikiem premier Tymoszenko, chociaż do rządu wszedł jako jeden z liderów Naszej Ukrainy. Janukowycza nazywał „bandytą", Juszczenkę „impotentem"[61]. Ministerstwo Spraw Zagranicznych pod jego kierownictwem faktycznie zajmowało się szukaniem argumentów osłabiających szanse wyborcze głównych konkurentów Julii Tymoszenko do prezydenckiego fotela[62].

W demagogii i populizmie szefowi MSW nie ustępowali ani prezydent, ani przywódca opozycji. Juszczenko podczas wieców upamiętniających 67. rocznicę powstania UPA zobowiązywał się do krucjaty przeciwko „zabójcom" i „pedofilom" wśród elit władzy, których wskazywał jako wrogów ukraińskiego narodu, jego historii, języka i kultury[63]. W przeddzień wyborów udowadniał, że „w przypadku zwycięstwa wyborczego Julii Tymoszenko lub Wiktora Janukowycza Ukraina utraci demokrację, niezależność i suwerenność"[64]. Janukowycz groził przeglądem gazowych kontraktów z Rosją zawartych przez rząd Julii Tymoszenko, sugerując, że były niekorzystne dla Ukrainy[65]. W domyśle pozostawało pytanie za jaką cenę premier sprzedała narodowe interesy i zadłużyła kraj wobec Rosji. Kandydat postrzegany jako prorosyjski występował w imieniu milionów Ukraińców zmuszonych ponosić zbyt wysokie koszty za gaz i energię przez rządy skorumpowanych „pomarańczowych".

---

60 Р. Безсмертний, *Політика Юлії Тимошенко свідчить, що вона залишається „на гачку" у російських спецслужб*, http://www.pravda.com.ua/articles/2009/01/16/3676192/ [26.06.2012].

61 *Луценко буде за Тимошенко, щоб вона не обирала між імпотентами і бандитами*, http://www.pravda.com.ua/news/2009/06/18/4034453/ [26.06.2012].

62 *Луценко: Тимошенко хочуть повалити і призначити Азарова*, http://www.pravda.com.ua/news/2009/10/14/4240809/ [27.06.2012]; *Луценко звинувачує Ющенка в дискредитації*, http://www.pravda.com.ua/news/2009/10/14/4240577/ [27.06.2012].

63 *Ющенко хоче позбутися педофілів та убивць у владі*, http://www.pravda.com.ua/news/2009/10/14/4240358/ [27.06.2012].

64 *Ющенко розповів кримінальну біографію Тимошенко*, http://www.pravda.com.ua/news/2010/01/15/4622970/ [27.06.2012].

65 *Янукович грозиться переглянути газові контракти з Росією*, http://www.pravda.com.ua/news/2009/10/29/4273788/ [27.06.2012].

Do wyborów prezydenckich wyznaczonych na 17 stycznia 2010 roku zarejestrowano 18 kandydatów. Nowością tej kampanii wyborczej był równy dostęp ubiegających się o urząd prezydenta do środków masowego przekazu. Oligarchowie dysponujący portalami internetowymi, stacjami telewizyjnymi, radiowymi i gazetami byli podzieleni. Troszcząc się o własne interesy lobbowali polityków, z którymi wiązali swoje biznesowe plany. Dlatego najważniejsi kandydaci mogli docierać do wyborców z dowolnym przekazem.

W pierwszej turze głosowania zdecydowanym zwycięzcą został Wiktor Janukowycz, który otrzymał 35,3% oddanych głosów. Druga Julia Tymoszenko uzyskała 25% poparcia. Trzeci pod względem popularności był pełniący liczne funkcje urzędnicze i ministerialne w różnych gabinetach niepodległej Ukrainy Siergij Tihipko (13%)[66]. Wybory zgodnie z prognozami sondażowymi okazały się klęską prezydenta Wiktora Juszczenki, który uzyskał jedynie 5-procentowe poparcie. W drugiej turze głosowania, 7 lutego 2010 roku, prawie 49% wyborców poparło Janukowycza, 45,5% Julię Tymoszenko[67]. Wynik wyborów zapowiadał zdecydowaną działalność opozycyjną przegranej Julii Tymoszenko.

Pięć lat rządów „pomarańczowych" to czas niewykorzystanych szans, zaniechania reform gospodarczych, utrwalania korupcyjnych relacji na linii biznes–polityka, wyniszczającej walki o wpływy i stanowiska, a w polityce zagranicznej demonstracji niekompetencji i ignorancji wobec realiów współczesnego świata.

Po wyborach dość szybko powstała nowa koalicja w Radzie Najwyższej, której trzon stanowili deputowani Partii Regionów, wspierani przez Ludowy Blok Łytwyna i Komunistyczną Partię Ukrainy[68]. Powszechnie oczekiwano rozwiązania parlamentu przez nowego prezydenta, lecz Janukowycz zdecydował rządzić mając deputowanych zachowujących w świadomości, że mogą stracić posady przynoszące im ogromne profity. Sprawnie zatem odwołano rząd Julii Tymoszenko i powołano 11 marca 2010 roku nowy gabinet Mykoły Azarowa, w którym stanowiska ministerialne objęli działacze Partii Regionów i Ludowego Bloku Łytwyna. Większość deputowanych BJT i Naszej Ukrainy nie uczestniczyła w tych głosowaniach.

---

[66] *Вибори Президента України 17 січня 2010 року*, http://www.cvk.gov.ua/pls/vp2010/wp0011 [27.06.2012].

[67] *Повторне голосування з виборів Президента України 07 лютого 2010 року*, http://www.cvk.gov.ua/pls/vp2010/wp0011 [27.06.2012].

[68] *В Раді оголосили коаліцію тушок. Назвали „Стабільність і реформи"*, http://www.pravda.com.ua/news/2010/03/11/4851629/ [27.06.2012].

2. Poszukiwanie nowej strategii polityki zagranicznej

Zwycięstwo „pomarańczowej rewolucji" oznaczało także ochłodzenie stosunków z Rosją i zdecydowane deklaracje nowej elity władzy na rzecz zbliżenia z Zachodem. Ideałem była Unia Europejska, w której członkostwo stawało się celem ukraińskiej polityki zagranicznej[69]. Prezydent Juszczenko już na początku 2005 roku chciał składać formalny wniosek do odpowiednich organów unijnych o przyjęcie Ukrainy do wspólnoty. Minister spraw zagranicznych Borys Tarasiuk deklarował gotowość do renegocjacji wszystkich dotychczasowych traktatów i umów międzypaństwowych z Federacją Rosyjską[70].

Rosji w tym układzie przypadła rola złego, przed którym należało się jakoś zabezpieczyć. Tą formą zabezpieczenia miało być członkostwo w Unii Europejskiej i NATO. Rosję wprawdzie wymieniano wśród partnerów strategicznych Ukrainy, lecz w hierarchii ważności stosunki z nią wymieniano na czwartym miejscu po Unii Europejskiej, NATO i Stanach Zjednoczonych. Polityka Kijowa wobec Moskwy sprzyjała pogarszaniu wzajemnych relacji we wszystkich obszarach. „Pomarańczowi" otwarcie rozważali możliwości wystąpienia Ukrainy z WNP.

Niemal rok po objęciu władzy przez Wiktora Juszczenkę priorytetem jego polityki zagranicznej było członkostwo w UE. Z Brukseli tymczasem nie było żadnych poważnych sygnałów o gotowości do rozważenia deklaracji ukraińskich polityków. Milczenie to spowodowało wyraźne przetasowanie w hierarchii najważniejszych celów polityki zagranicznej. Wobec braku realnych perspektyw na członkostwo w Unii, w maju 2006 roku prezydent Juszczenko na międzynarodowej konferencji w Wilnie oświadczył, że priorytetem polityki ukraińskiej jest wstąpienie do NATO. W przeciwieństwie do Brukseli Waszyngton stwarzał wobec Ukraińców wiele zachęt do bardziej zdecydowa-

---

69 W 2004 roku wybory wygrała opcja, której stanowisko w sprawie relacji z Unią Europejską dość dokładnie wyraził dziekan Wydziału Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Lwowskiego Markijan Malskij podczas uroczystości wręczania tytułu doctora honoris causa ministrowi spraw zagranicznych Borysowi Tarasiukowi: „Wyjście jest jedno – mówił – proces integracji europejskiej powinien stać się sercem i duszą polityki zagranicznej Ukrainy, zasadniczą strategią i priorytetem. Należy tylko wyraźnie oznajmić o braku jakiejkolwiek alternatywy dla integracji Ukrainy z Unią Europejską, odrzucić apele wchodzenia do innych struktur ekonomicznych". Б. Тарасюк, *Зовнішня політика незалежной України: підсумкі та перспективи*, Львів 2006, s. 5

70 О. Борисова, *Зовнішня політика України*, Луганьск 2010, s. 260-261.

nego wiązania się z Zachodem, a przede wszystkim stwarzał iluzje na regionalne przywództwo w basenie Morza Czarnego. Prezydent Juszczenko podczas pobytu w Waszyngtonie w kwietniu 2005 roku zadeklarował poparcie dla amerykańskiej polityki „poszerzania wolności i demokracji". Wraz z prezydentem George'm Bushem podpisał oświadczenie, w którym była mowa o poszerzaniu wolności w takich krajach jak Białoruś i Kuba[71]. W 2006 roku z ogromnym rozmachem prowadzono już kampanię propagandową na Ukrainie, której celem było uzyskanie poparcia społecznego dla członkostwa w NATO.

W drugiej połowie 2007 roku zapytano 54 ekspertów z różnych instytucji zajmujących się analizą polityki zagranicznej i stosunków międzynarodowych. Jedno z pytań dotyczyło ewolucji stanu relacji Ukrainy z UE, Rosją, USA i Polską. Zdaniem ukraińskich obserwatorów następowało zbliżenie w stosunkach z Polską, Unią Europejską i Stanami Zjednoczonymi. W przypadku Rosji wskazywano narastanie zdystansowania i sprzeczności. Ponad 76% ekspertów w 2007 roku wypowiadało się za członkostwem Ukrainy w NATO[72].

Ukraińskie elity polityczne i wojskowe uświadamiały znaczenie swojego kraju w polityce światowej. Generał Wołodymyr Greczaninow pisał wprost, że Ukraina jest przedmiotem w wielkiej grze między Moskwą, Brukselą i Waszyngtonem oraz kilkoma mniejszymi ośrodkami politycznymi z najbliższego sąsiedztwa. Od wyniku tej gry zależny był układ sił w Europie i Centralnej Azji oraz sytuacja samej Ukrainy[73]. Geopolityczne usytuowanie Ukrainy mogło zmienić położenie militarne Rosji, Stanów Zjednoczonych i NATO. Z drugiej strony „w wielkiej grze" Ukraina była skazana na współpracę z Rosją, bardziej niż z zachodnimi partnerami, gdyż – jak pisał Greczaninow – wprawdzie kupuje ona gaz z Turkmenistanu, Kazachstanu, czy Uzbekistanu, lecz dostarczany jest on z Rosji i przez rosyjskie gazociągi. Trudno określić w jakim stopniu świadomość uzależnienia surowcowego od Rosji była argumentem dla zwolenników zachowania bliskich relacji z północnym sąsiadem, a w jakim koniecznością wymuszoną względami ekonomicznymi.

---

71 W przypadku Ukrainy – pisała Olga Borysowa – takie stanowisko było bardzo romantyczne. W przypadku zaś USA była to polityka testowania Ukrainy w roli regionalnego przywódcy. Czy ktokolwiek przewidywał skutki eksportu rewolucji na Białoruś – pytała: О. Борисова, *Зовнішня політика України* ..., s. 264.

72 О. Потєхін, Н. Пархменко, *Очима експертів. Зовнішня політика України в четвертому кварталі 2007 року*, „Зовнішні спави", nr 3, 2008, s. 14-15.

73 В. Гречанінов, *Україна у „великій грі"*, „Зовнішні спави", nr 4, 2008, s. 38-39.

Politolodzy ukraińscy istniejący stan za rządów „pomarańczowych", definiowali jako „geopolityczne balansowanie między UE, USA i Rosją, określone kompleksową bipolarnością strategicznych kierunków polityki zagranicznej"[74]. Celem tej polityki było niedopuszczenie do jakiegokolwiek wariantu izolacji jako środka nacisku przez któregoś z wielkich geopolitycznych aktorów, za jakich uważano UE, USA i Rosję. Nadmierne zbliżenie z jednym z tych wielkich graczy natychmiast powodowało nacisk na Ukrainę z drugiej strony i burzenie wygodnych dla niej układów w różnych sektorach, zwłaszcza gospodarczych.

W corocznym raporcie Narodowego Centrum ds. Problemów Euroatlantyckiej Integracji Ukrainy w 2007 roku pisano, że Ukraina jest państwem, które tworzy masę krytyczną dla jakichkolwiek projektów na euroazjatyckiej przestrzeni – we wschodniej i południowo-wschodniej Europie oraz między Morzem Bałtyckim i Morzem Czarnym. Na tym obszarze Rosja, USA i UE chciały widzieć Ukrainę jako swoją kartę w geopolitycznej grze. Taka sytuacja – oceniano – ma swoje plusy i minusy. W okresie pokoju i stabilizacji stanowi czynnik zdecydowanie pozytywny, pozwalający Ukrainie na prowadzenie własnej polityki i wygrywanie na rywalizacji o wpływy na jej obszarze między Wschodem i Zachodem[75].

Eksperci z Narodowego Centrum oceniali, że permanentny brak stabilizacji politycznej na Ukrainie sprawia, że jest ona postrzegana jako strefa buforowa lub kordon sanitarny między NATO i Rosją. Na Zachodzie widziana jest jako część obszaru euroazjatyckiego, który znajduje się na szlaku tranzytu surowców z Azji Centralnej i Rosji do Europy. Ukraina stanowi także korytarz dla USA i NATO umożliwiający prowadzenie operacji na obszarze Eurazji, który nie znajdował się pod ochroną Moskwy. Na Zachodzie stosunki z Ukrainą zawsze są widziane przez pryzmat jej relacji z Rosją[76]. Zarówno zadrażnienia z północnym sąsiadem, jak nadmierna uległość wobec niego obniżały tam wartość ukraińskich aktywów.

Konstatacja raportu prowadziła do wniosku, że Ukraina nie musi jednoznacznie opowiadać się po żadnej ze stron. Ma możliwości prowadzenia własnej polityki na obszarze między Bałtykiem i Morzem Czarnym oraz szansę na

---

[74] В. Манжола, *Українсько-російське партнерство в контексті формування зовнішньополтичної стратегії України*, [w:] *Україна та Росія: як зміцнити фундамент стратегічного партнерства*, (red.) Ю. А. Левенець, Київ 2008, s. 185.

[75] *Зовнішня політика України: здобутки і проблеми*, (red.) В. А. Рехкало, В. А. Шахтов, Київ 2007, s. 7.

[76] Tamże, s. 8.

regionalne przywództwo w GUAM. Za najważniejszą potrzebę państwa i społeczeństwa uznawano jednak modernizację, rozumianą jako budowanie gospodarki rynkowej, demokracji i otwartego społeczeństwa. Najprostsza droga do tego celu prowadziła poprzez integrację z Unią Europejską. Każde inne rozwiązanie oznaczało stagnację i konserwowanie patologicznych układów gospodarczych i politycznych. Zdaniem ekspertów Narodowego Centrum, integracji z Unią powinna towarzyszyć bliska współpraca z Rosją[77]. Oba kierunki polityki nie wykluczały się wzajemnie i nie były ze sobą sprzeczne.

Wśród niezależnych obserwatorów utarło się przekonanie, że „przedpomarańczowa Ukraina" za uległość wobec Rosji otrzymywała tani gaz, zaś „pomarańczowa Ukraina" za uległość wobec Zachodu nie otrzymała niczego, chociaż brała udział w „eksporcie rewolucji" w krajach z najbliższego sąsiedztwa[78]. Wielkie nadzieje związane z integracją europejską i euroatlantycką przeradzały się w wielkie rozczarowanie obojętnością Zachodu wobec ukraińskich problemów.

Stenogram z dyskusji zorganizowanej przez Narodowy Instytut Badań Strategicznych w kwietniu 2008 roku z udziałem przedstawicieli partii politycznych i szefów instytucji zajmujących się analizą problemów międzynarodowych pokazuje, że w kwestii wyboru kierunków polityki zagranicznej Ukrainy jej elity polityczne były równie mocno podzielone jak w czasach Leonida Kuczmy. Pojawiły się wprawdzie nowe okoliczności, lecz te jedynie utwierdziły zwolenników zarówno opcji wschodniej, jak zachodniej w słuszności swoich wcześniejszych wyborów. Najbardziej żywiołowa dyskusja toczyła się na temat członkostwa Ukrainy w NATO. Takie rozwiązanie forsował przede wszystkim prezydent i jego polityczne otoczenie. Realne perspektywy wstąpienia do tej organizacji pojawiły się w pierwszych dniach kwietnia 2008 roku na szczycie Paktu w Bukareszcie, gdzie zapowiedziano przyjęcie Gruzji i Ukrainy, chociaż nie podano żadnego wiążącego obie strony terminu. Była to deklaracja o możliwości takiego rozwiązania, lecz nie decyzja o przyjęciu Ukrainy. Spotkała się ona jednak ze zdecydowanym sprzeciwem Rosji i jeszcze bardziej podzieliła ukraińskie elity.

Dyrektor Narodowego Centrum Badań Strategicznych Jurij Ruban niezwykle entuzjastycznie odniósł się do deklaracji przywódców krajów NATO, określając obszar działania Paktu „strefą stabilizacji", w której pragnęła być

---

77 Tamże, s. 18-20.

78 О. Борисова, *Зовнішня політика України*..., s. 264.

także Ukraina[79]. Jego zdaniem, w Europie nie było żadnej innej alternatywy zapewnienia bezpieczeństwa niż członkostwo w NATO. System antyrakietowy budowany przez USA w Europie najlepiej świadczył o solidarności euroatlantyckiej i gotowości amerykańskiego mocarstwa do obrony europejskich sojuszników. Członkostwo w NATO miało także ułatwić integrację Ukrainy w strukturach UE.

Dyplomata związany Partią Regionów, Leonid Kożara przedstawił listę kontrargumentów do wystąpienia Rubana, które przekonywały z kolei o zgubnych dla Ukrainy skutkach wstąpienia do Paktu Północnoatlantyckiego. Wskazywał, że decyzja taka nie należy do prezydenta, lecz do Rady Najwyższej, gdzie nie było większości opowiadającej się za takim rozwiązaniem. Amerykanie przeforsowali stosowną deklarację wbrew woli Niemiec, Francji i Włoch zainteresowanych przede wszystkim współpracą z Rosją, których bezpieczeństwo wiązało się z dostępem do rosyjskich surowców energetycznych. Napięcie w stosunkach ukraińsko-rosyjskich z reguły wiązało się z utrudnieniami w dostawach gazu. Członkostwo Ukrainy w Pakcie Północnoatlantyckim nie oznaczało wcale przyspieszenia procesów integracyjnych z UE, gdyż najważniejsze kraje Unii nie były tym zainteresowane. Kożara bagatelizował zresztą znaczenie deklaracji bukaresztańskiej, podkreślając, że takie sygnały już wielokrotnie wysyłali Amerykanie do Kijowa także w okresie prezydentury Kuczmy[80].

Jeden z przywódców Partii Regionów, pełniący wcześniej liczne funkcje rządowe, Mykoła Azarow, znacznie rozszerzył listę argumentów przeciwko wstępowaniu Ukrainy do NATO. Wskazywał, że każda integracja z Zachodem wymaga spełnienia przez Ukrainę wielu warunków, często zupełnie absurdalnych z punktu widzenia jej interesów narodowych. Definiowanie członkostwa w Pakcie jako wstąpienie do „rodziny demokratycznych narodów" nazwał nieporozumieniem. Finlandia, czy Szwajcaria, aby być krajami demokratycznymi nie potrzebowały takiej „rodziny". Najszybciej rozwijające się kraje świata w 2008 roku – Chiny, Indie, Brazylia, Rosja – nie były członkami NATO. Obszar Paktu, to bardziej strefa stagnacji niż stabilizacji. Wstąpienie Ukrainy do NATO – podkreślał Azarow – spowoduje nieuchronną utratę rynków wschodnich – rosyjskiego i środkowoazjatyckiego oraz kilkakrotny wzrost cen gazu. Skutki finansowe takiego kroku dla kraju mogłyby być katastrofalne[81].

---

79 *Зовнішня політика України: перші підсумкі та перспективи 2008 року*, Київ 2008, s. 8-9.
80 Tamże, s. 11-13.
81 Tamże, s. 14-16.

Zwolennicy członkostwa Ukrainy w NATO posługiwali się argumentami bardziej ideologicznymi i politycznymi. Dyrektor Instytutu Globalnych Strategii Wadym Karasiow przekonywał, że Ukraina poprzez członkostwo w Pakcie Północnoatlantyckim oprócz zapewnienia sobie bezpieczeństwa określi także swoją tożsamość cywilizacyjną, kulturową i narodową. Stawiał pytanie: co potrzebne jest NATO, i sam odpowiadał: „potrzebna jest kontrola nad regionami, gdzie znajdują się złoża surowców energetycznych i szlakami ich tranzytu. (...) Oni myślą już o XXII wieku". Dlatego – przekonywał – Ukraina powinna być wśród krajów, które w przyszłości będą mieć dostęp do tych surowców[82].

Entuzjaści wstąpienia Ukrainy do NATO mieli jednak poważny problem w postaci dezaprobaty dla takiego rozwiązania ze strony zdecydowanej większości społeczeństwa. Naczelnik Zarządu Analiz Euroatlantyckiej Integracji Ukrainy Oleg Zujew proponował ominąć tę przeszkodę dość logicznym, lecz niezbyt zgodnym z duchem demokracji uzasadnieniem. W sytuacji, gdy tylko 8% społeczeństwa popierało wstąpienie Ukrainy do NATO, a 92% było przeciw lub wyrażało sceptycyzm, proponował brać pod uwagę stanowisko ekspertów, którzy w zdecydowanej większości byli zwolennikami integracji euroatlantyckiej. Eksperci – argumentował Zujew – mają wiedzę, społeczeństwo zaś jest nieuświadomione[83].

Wojna rosyjsko-gruzińska o Osetię Południową latem 2008 roku jeszcze bardziej spolaryzowała ukraińską scenę polityczną. Dla przeciwników integracji z Zachodem konflikt na Kaukazie był przejawem awanturnictwa politycznego proamerykańskiego prezydenta Gruzji, Micheila Saakaszwilego, który podobnie jak Wiktor Juszczenko, prowokował konflikty z Rosją, oczekując na wsparcie oraz poklask z Waszyngtonu[84]. Zwolennikom przystąpienia do NATO wojna ta dała możliwość propagowania tezy mówiącej, że bezpieczeństwo i integralność Ukrainy były zagrożone w takim samym stopniu jak Gruzji[85]. Cytowano wpływowych przedstawicieli administracji amerykańskiej wieszczących nieuchronny atak rosyjski na Ukrainę[86].

---

82 Tamże, s. 19, 30.

83 Tamże, s. 46.

84 Г. Крючков, *Украина перед судьбоносным выбором*, Харьков 2010, s. 332-336.

85 Б. Тарасюк, *НАТО чи нейтралітет? Гарантії безпеки для України*, http://www.pravda.com.ua/articles/2008/08/11/3515971/ [15.07.2012].

86 *У США думають, що після Грузії може бути Україна*, http://www.pravda.com.ua/news/2008/08/11/3514703/ [15.07.2012]

Politycy odpowiedzialni za politykę zagraniczną zajmowali bardziej zrównoważone stanowisko. Najdłużej pełniący funkcję szefa dyplomacji z nadania prezydenta Juszczenki minister Wołodymyr Ogryzko wśród priorytetów resortu na 2008 roku wymieniał w pierwszej kolejności podpisanie nowej umowy stowarzyszeniowej z Unią Europejską oraz wzmocnienie międzynarodowego bezpieczeństwa Ukrainy. W tym ostatnim przypadku wskazał delimitację granicy z Rosją i zacieśnienie współpracy z NATO. Następne cele wymieniane przez Ogryzkę to umocnienie Ukrainy w roli kraju tranzytowego, propagowanie europejskiej tożsamości poza granicami kraju, umocnienie strategicznego partnerstwa z Rosją, Stanami Zjednoczonymi i Polską oraz promowanie interesów państwa w ramach GUAM[87]. Prozachodni kierunek wyraźnie dominował, lecz Rosja pozostawała w roli ważnego partnera Ukrainy.

Na początku 2009 roku szef dyplomacji oceniając pracę swojego resortu pisał, że stosunki z UE dawały podstawy do opracowywania kryteriów uzyskania członkostwa w organizacji, w unijnych dokumentach Ukraina była nazywana krajem europejskim posiadającym wspólną historię i wspólne wartości z pozostałymi krajami kontynentu. Jeszcze bardziej optymistycznie oceniał tempo zbliżania z NATO. Ukraina brała udział we wszystkich operacjach wojskowych Paktu, w kraju rosło społeczne przyzwolenie dla członkostwa w organizacji. Rok 2009, według ministra, miał być ostatnim okresem przygotowań do wstąpienia Ukrainy do NATO. Jedynie w stosunkach z Rosją panowała zupełna stagnacja. Wśród priorytetów, na których najbardziej zależało Ukrainie, nie odnotowano żadnego sukcesu w ich realizacji – nie uporządkowano spraw granicznych, ani nie rozwiązano problemu baz floty rosyjskiej na Morzu Czarnym[88].

Znawca problemów międzynarodowych Wołodymyr Manżoła znacznie bardziej pesymistycznie niż minister Ogryzko prognozował przyszłość Ukrainy na najbliższe lata w regionie, Europie i świecie. Jego zdaniem, Zachód pod przywództwem USA znalazł się w głębokim kryzysie. Rodzi się układ bardziej wielobiegunowy, w którym wszyscy poważni gracze starają się wywalczyć lepszą pozycję w polityce światowej. Wojna Rosji z sojuszniczką USA, Gruzją, pokazała bierność administracji amerykańskiej. Dla Stanów Zjednoczonych stawka była zbyt niska, aby zwiększonym zaangażowaniem ryzykować konflikt z atomowym mocarstwem. Polityka konfrontacji lub bardziej dyplomatycznie

---

87 В. Огризко, *Пріоритети 2008*, „Зовнішні спави", nr 3, 2008, s. 9-12.

88 Tenże, *Орієнтуючись на конкретику*, „Зовнішні спави", nr 1, 2009, s. 3-5.

„sprzyjania demokracji" na obszarze postradzieckim prezydenta Busha doprowadziła do ochłodzenia stosunków z większością krajów Unii Europejskiej, które postawiły na dialog z Rosją. W konsekwencji sprzyjało to marginalizacji Ukrainy w Europie, która jednoznacznie opowiedziała się po stronie gruzińskiej i amerykańskiej[89].

Utrata hegemonii przez USA w świecie – zdaniem Manżoły, powinna skłaniać Ukrainę do wcześniejszej polityki balansowania w trójkącie Rosja – Unia Europejska – Stany Zjednoczone. Najkorzystniejszy układ dla Ukrainy to rozszerzająca się współpraca między Rosją i Unią, w którym w naturalny sposób pełniłaby ona rolę kraju tranzytowego. Konieczne było jednak zakończenie nieustannie trwającego konfliktu gazowego z Rosją, który odbierał Ukrainie wizerunek wiarygodnego partnera. Władze państwa powinny utrzymać kurs na integrację z Unią i członkostwo w NATO, lecz bez nadmiernych oczekiwań, że scenariusz taki spełni się w najbliższych latach, gdyż po drugiej stronie nie było odpowiedniego zainteresowania. Największe kraje Unii liczyły się ze stanowiskiem Rosji, dlatego bez dobrych stosunków z północnym sąsiadem niemożliwe było umacnianie realnej pozycji w polityce europejskiej. Rosja natomiast pokazała w 2008 roku, że jest gotowa bronić swojej pozycji w regionie nie unikając także użycia sił zbrojnych. „Problemem polityki ukraińskiej – pisał Manżoła – jest znalezienie kompromisowych rozwiązań uwzgledniających równość rosyjskich interesów globalnych oraz ukraińskich interesów regionalnych. Potrzebne było elastyczne reagowanie na zmiany w polityce regionalnej i światowej oraz rezygnacja z dogmatycznego trzymania się starych koncepcji – «wielobiegunowości», «pozablokowości», czy «europejskiego wyboru» lub «europejskiej i euroatlantyckiej integracji»"[90].

Manżoła w 2009 roku wieszczył, że kryzys ekonomiczny w świecie spowoduje spadek inwestycyjnej atrakcyjności Azji Centralnej i regionu kaspijskiego. Konsekwencją takiego procesu będzie także redukcja tranzytowego znaczenia obszaru czarnomorskiego i czarnomorsko-bałtyckiego. Najważniejsi gracze na rynku paliw – USA i UE, zdaniem ukraińskiego analityka, zmniejszą swoją obecność w regionie. Zwiększą się natomiast wpływy Rosji i Turcji. Pole manewru Ukrainy nawet w polityce regionalnej ulegnie znacznemu ograniczeniu. Ukraina, której pozycja polityczna zostanie zmarginalizowana, może stać się

---

89 В. Манжола, *Проект будівництва Велікої Європи, або міжнародні імперативи зовнішньої політики України*, „Зовнішні спави", nr 2, 2009, s. 7-8.

90 Tamże, s. 9-10.

przedmiotem lub kartą przetargową w wielkiej grze między Rosją i Stanami Zjednoczonymi, a decyzje w jej sprawie mogą być podejmowane z pominięciem skłóconych ukraińskich polityków[91]. Szukanie kompromisowych rozwiązań w stosunkach z Rosją, gwarantujących jednak zachowanie suwerenności państwa, uznawał za jeden z filarów polityki zagranicznej Ukrainy.

3. Stosunki z Rosją

Pewne znaczenie w kształtowaniu relacji ukraińsko-rosyjskich po wyborach prezydenckich 2004 roku miał fakt, że poparcie i sympatie Kremla kierowały się bardzo wyraźnie w stronę przegranego w ostateczności Wiktora Janukowycza. Znając jednak wagę stosunków z Rosją, zwłaszcza dla ukraińskiej gospodarki, prezydent Juszczenko pierwszą zagraniczną wizytę 25 stycznia 2005 roku złożył w Moskwie. Tuż przed wyjazdem wskazał Julię Tymoszenko na urząd premiera ukraińskiego rządu. Była ona oskarżana przez Kreml o korumpowanie rosyjskich urzędników państwowych i narażenie budżetu Rosji na wielomiliardowe straty. W odróżnieniu od swojego poprzednika, Leonida Kuczmy, nowy prezydent Ukrainy starał się od początku nadać kontaktom z kierownictwem Rosji maksymalnie sformalizowany charakter[92]. W wymiarze międzypaństwowym miały to być stosunki między dwoma równorzędnymi podmiotami prawa międzynarodowego[93]. Ukraińska prasa moskiewską wizytę nazwała mianem „chrztu bojowego" Juszczenki w roli prezydenta[94]. Jego proeuropejska retoryka nie pozostawiała złudzeń, że Ukraina zdecydowanie zamierzała zredukować zakres współpracy z Rosją we wszystkich możliwych płaszczyznach.

Na początku swojej prezydentury Juszczenko obiecywał uczynić politykę ukraińską uczciwą, przejrzystą i konsekwentną. W przypadku stosunków z Rosją miały one być korzystne dla obu stron, przyjazne i stabilne. Równocześnie

---

91 Tamże, s. 7.

92 *Перший візит Ющенка. Погляд з Москви*, http://www.pravda.com.ua/articles/2005/01/25/3006452/ [02.07.2012].

93 *Перші підсумки візиту президента Ющенка до Москви*, http://www.ea-ua.info/main.php?parts_id=6&news_id=158&news_show_type=1 [02.072012].

94 Б. Червак, *Пролог Ющенка*, http://www.svoboda.org.ua/dopysy/analityka/002149/ [02.07.2012].

prezydent głosił także konieczność odrodzenia wartości narodowych[95]. Wiązało się to z nową polityką historyczną, której nieodłączną cechą była konfrontacja ukraińskiej mitologii narodowej z mitologią rosyjską i sowiecką. Upowszechniano przede wszystkim w kraju i za granicą pamięć o milionach ofiar głodu na wschodniej Ukrainie z początku lat trzydziestych. Interpretowano to jako zaplanowaną zbrodnię Moskwy na narodzie ukraińskim. Przemilczano najczęściej fakt wyludniania w tym czasie z powodu głodu ogromnych obszarów w różnych częściach Rosji.

Drugim mitem, który starano się adaptować do zbiorowej pamięci społeczeństwa było kreowanie wizerunku Ukraińskiej Powstańczej Armii, jako patriotycznej organizacji walczącej w czasie drugiej wojny światowej z dwoma totalitaryzmami – niemieckim faszyzmem i rosyjskim komunizmem. Rehabilitowano bojowników UPA skazanych w czasach sowieckich[96]. Prezydent osobiście uczestniczył w licznych uroczystościach odsłaniania pomników poświęconych ich pamięci i dokonaniom. Czczono także czyny wodzów kozackich, którzy w różnych sojuszach prowadzili swoje wojska przeciwko Moskwie. Polityka pamięci historycznej miała przekonać Ukraińców, że kilka wieków sąsiedztwa z Rosją to czas nieustannej walki o niezależność Ukrainy, stale zagrożonej imperializmem moskiewskich przywódców.

Analitycy z kilku ukraińskich pozarządowych ośrodków badań politologicznych i ekonomicznych podkreślali, że w ciągu pierwszych stu dni rządów „pomarańczowych" widoczna była zmiana nie tylko retoryki, lecz także realnej polityki zagranicznej. Najskuteczniej Ukraina włączyła się do amerykańskiej strategii poszerzania strefy demokracji, praw i wolności człowieka. Wspólnie z Amerykanami dyplomaci ukraińscy podpisywali się pod różnymi deklaracjami w sprawie nieprzestrzegania demokracji na Białorusi lub separatyzmu Naddniestrza[97]. Dotyczyło to obszarów, które Rosja traktowała jako swoje strefy wpływów.

Prezydent i rząd mieli świadomość, że większość obywateli Ukrainy oczekiwała polityki budowania poprawnych stosunków z Rosją. Jednocześnie planowana integracja z Zachodem wymagała znacznej korekty tekstów wcześniej podpisanych układów z Rosją, w tym o Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej.

---

95 О. Дергачов, *Провідні українські політичні актори в пошукак парадигми стосункіи із Росією*, [w:] *Україна та Росія: як зміцнити фундамент стратегічного партнерства,* Київ 2008, s. 262-263.

96 С. Толстов, *Україна і Росія: новий ракурс*, „Зовнішні справи", 2008, nr 4, s. 24.

97 *100 днів нової влади: погляд неурядових аналітичних центрів*..., s. 54.

Juszczenko, zapewne uwzględniając sympatie prorosyjskiego elektoratu, często deklarował, że pragnie poszerzania współpracy z Rosją. W telewizji pokazywano prezydenta i ministrów ukraińskich debatujących ze swoimi rosyjskimi odpowiednikami, lecz jednocześnie sygnalizowano, że jest problem w uzgodnieniu wspólnych stanowisk w sprawie Floty Czarnomorskiej, WPG oraz obecności biznesu rosyjskiego na ukraińskim rynku. W pierwszych miesiącach po objęciu władzy przez „pomarańczowych" zawiesiły działalność lub zostały zlikwidowane stare struktury dialogu międzypaństwowego – Mieszana Rosyjsko-Ukraińska Komisja Współpracy, Strategiczna Grupa, działająca jako stały zespół ds. rozwiązywania problemów w stosunkach ukraińsko-rosyjskich, istniejąca przy prezydentach obu krajów. Powołana przez Putina i Juszczenkę Rosyjsko-Ukraińska Komisja Międzypaństwowa, istniała tylko formalnie, chociaż przewodniczyli jej obaj prezydenci[98].

Systematycznie poszerzała się skala spraw wymagających dialogu i porozumień, kurczyła się natomiast wola stron do zawierania jakichkolwiek kompromisów. Z punktu widzenia władz Ukrainy natychmiastowego rozwiązania potrzebowała sprawa delimitacji granicy morskiej na Morzu Czarnym, uregulowanie należności z tytułu tymczasowego stacjonowania Floty Czarnomorskiej Rosji na terytorium ukraińskiego państwa, uzgodnienie stanowisk w sprawie Naddniestrza, powołanie wspólnego gazowego konsorcjum oraz ustalenie zasad współpracy w ramach Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej. W tym ostatnim przypadku prezydent Juszczenko był zwolennikiem wycofywania się Ukrainy z podpisanych przez Kuczmę zobowiązań wobec Rosji na rzecz idei współpracy w ramach WNP proponowanej przez Kijów w latach dziewięćdziesiątych, rozumianej jako strefy wolnego handlu 12 postradzieckich krajów[99]. W Moskwie propozycji tych nigdy nie traktowano poważnie.

Zadrażnienia z Rosją powodowały także ambitne plany Ukrainy uzyskania pozycji „regionalnego lidera, moderatora procesu zabezpieczenia demokratycznych przeobrażeń i stabilizacji w czarnomorsko-kaspijskim regionie"[100]. Instrumentem do realizacji tego celu miała być organizacja GUAM. Na szczycie przywódców państw tworzących GUAM – spotkaniu prezydentów Gruzji, Ukrainy, Azerbejdżanu i Mołdawii w Kiszyniowie 22 kwietnia 2005 roku, Juszczenko

---

98 Tamże, s. 61.
99 Tamże, s. 62.
100 Tamże.

występował z pozycji rzecznika i lidera regionalnego stowarzyszenia państw[101]. W roli obserwatorów brali w nim udział prezydenci Polski, Bułgarii, Węgier, Rumunii oraz przedstawiciel rządu USA. W obecności przywódców krajów NATO prezydent Ukrainy domagał się uregulowania konfliktów w Osetii Południowej, Abchazji, Górnym Karabachu i Naddniestrzu z uwzględnieniem interesów krajów członkowskich GUAM. Dyplomacja ukraińska głosiła tezę, że wspieranie przez Rosję separatyzmu Naddniestrza było skierowane przeciwko integracji Mołdawii i Ukrainy z Unią Europejską i uzyskaniu przez te kraje członkostwa w NATO. Przedstawiony przez Juszczenkę plan uregulowania konfliktu zakładał przede wszystkim wycofanie wszystkich sił rosyjskich z separatystycznej republiki i jej stopniową integrację z Mołdawią[102]. Konsultacje w sprawie Naddniestrza – według Juszczenki – powinny być prowadzone głównie w trójkącie Ukraina – Mołdawia – Unia Europejska, podmiotów najbardziej zainteresowanych uzyskaniem kompromisowych rozwiązań. Dopuszczał on wprawdzie udział Rosji w debacie, lecz bez nadawania jej roli czynnika podstawowego. Szefowie państw GUAM podpisali w Kiszyniowie stosowną deklarację wzywającą Rosję do wycofania swojej obecności wojskowej z terytorium Mołdawii (Naddniestrza) i Gruzji (Osetii Południowej).

Reakcja Rosji na niezbyt dla niej przyjazne gesty ze strony Kijowa była dość przewidywalna. Jesienią 2005 roku Gazprom ogłosił plan pięciokrotnego podniesienia cen za gaz dostarczany na rynek ukraiński. Strona rosyjska argumentowała, że skoro Ukraina jest lub chce być w Europie, to musi także płacić za surowce europejskie ceny[103]. Spór o ceny gazu między Ukrainą i Rosją stał się stałym tematem w stosunkach między obu krajami i prowadził do corocznych tzw. wojen gazowych. Scenariusz ich był podobny – Ukraina odmawiała płacenia podwyższonych cen, zaś Rosja wstrzymywała dostawy. Ponieważ przez ukraińskie gazociągi dostarczany był surowiec do Europy, Ukraina przejmowała gaz przeznaczony dla odbiorców europejskich. Większość krajów unijnych stawało się zakładnikami ukraińsko-rosyjskiej „wojny gazowej"[104]. Naj-

---

101 Д. Малышева, *Саммит признанных. „Демократический пролезитизм" ГУАМ*, http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1114585260 [02.07.2012].

102 Н. Беліцер, *Україна і Придністров'я, або Чому провалився „План Ющенка"*, http://www.euroatlantica.info/index.php?id=1861 [02.07.2012].

103 Г. Касьянов, *Україна 1991-2007*..., s. 387.

104 A. Eberhardt, *Rosyjsko-ukraiński kryzys gazowy: lekcja unijnej bezsilności*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny" 2009, t. 9, nr 1(47). Niektórzy ukraińscy obserwatorzy powiązani z MSZ byli zdania, że to Ukraina jest zakładnikiem gazowych układów rosyjsko-unijnych, gdyż Rosja chcąc zawładnąć większością rynków europejskich stara się przejąć kontrolę nad tranzytem

groźniejszy był konflikt z początku 2009 roku, gdy wstrzymano dostawy na niemal trzy tygodnie. Ukraina w negocjacjach z Rosją świadomie wykorzystywała fakt zniecierpliwienia i zaniepokojenia Europy swoim bezpieczeństwem energetycznym[105].

W 2007 roku władze Ukrainy zwiększyły aktywność na rzecz uruchomienia ropociągu Odessa – Brody. Cel pozostawał niezmienny – zmniejszenie uzależnienia surowcowego od Rosji i zwiększenie znaczenia Ukrainy jako kraju tranzytowego. Próbowano budować Kaspijsko-Czarnomorsko-Bałtycką Wspólnotę Energetyczną z udziałem Polski, Azerbejdżanu, Gruzji i Litwy, lecz brak wsparcia dla tego projektu ze strony wielkiego biznesu uczynił tę ideę kolejnym niezrealizowanym projektem władz niepodległej Ukrainy[106].

W czasie kilku lat trwającego kryzysu gazowego systematycznie rosło znaczenie spółki RUE pośredniczącej w handlu tym surowcem na Ukrainie, która pod rządami „pomarańczowych" stała się wyłącznym dostawcą i udziałowcem w dystrybucji dla przemysłu. Pozwalała ona na osiąganie gigantycznych zysków ukraińskim i rosyjskim oligarchom powiązanym z ośrodkami władzy obu krajów. RosUkrEnergo kierowana przez Dmytro Firtasza powiązanego z Sekretariatem Prezydenta miała ogromny wpływ na kształt umów międzyrządowych podpisywanych przez premierów Rosji i Ukrainy[107]. Drugi rząd Julii Tymoszenko próbował ograniczyć jej wpływy, lecz przeciwdziałanie ze strony prezydenta sparaliżowało prace w tym kierunku. Dopiero 19 stycznia 2009 roku Julia Tymoszenko i Władimir Putin podpisali kontrakt na dostawy i tranzyt gazu przez Ukrainę na 10 lat, który ograniczał rolę pośredników, w tym RUE, lecz wzmacniał bezpośredni udział Gazpromu w dystrybucji surowca na rynku ukraińskim[108]. W połowie 2009 roku. Ukraińcy zorientowali się, że mimo obniżonych w kontrakcie cen, w sumie musieli płacić większe kwoty za rosyjski

---

gazu nie tylko własnego, lecz także z postradzieckich krajów Azji Środkowej. Przy współpracy z UE buduje gazociągi omijające Ukrainę lub narzuca niekorzystne dla niej umowy tranzytowe: *„Газові війни" та заручники транзитового потенціалу*, „Зовнішні спави" 2009, nr 3, s. 8.

105 *Європа не повірить у домовленості, поки не буде газу*, http://www.pravda.com.ua/news/2009/01/18/3678564/ [06.07.2012].

106 **О. Павленко**, *Простір енергетичної безпеки*, „Зовнішні спави" 2008, nr 7, s. 23-29.

107 *Газові переговори зривала „РосУкрЕнерго" – Бакай*, http://www.pravda.com.ua/news/2009/01/17/3677007/ [06.07.2012].

108 *Україна та Росія підписали „газовий мир" на 10 років*, http://tsn.ua/ua/ukrayina/ukrayina-ta-rosiya-pidpisali-gazovii-mir.html [06.07.2012]; *Фірташа прибрали з газового ринку. RosUkrEnergo більше не буде посередником у поставках газу в Україну*, http://tsn.ua/ua/ukrayina/firtasha-pribrali-z-gazovogo-rinku.html [06.07.2012].

gaz oraz kupować go więcej niż potrzebowali. Zapisy umowy okazały się być korzystne dla Gazpromu i nie przewidywały możliwości renegocjacji cen[109].

Racjonalne działania drugiego rządu Julii Tymoszenko w kwestii zakupu i dystrybucji rosyjskiego gazu były paraliżowane wewnętrznym konfliktem w obozie „pomarańczowych"[110]. Jakikolwiek sukces na tym polu wymagał zredukowania wpływów i dochodów rodzimych oligarchów i powiązanych z nimi licznymi interesami biznesmenów i polityków rosyjskich. Ponieważ byt struktur politycznych kierowanych zarówno przez Juszczenkę jak Tymoszenko zależny był od wsparcia oligarchów, każda decyzja korzystna dla kraju i obywateli z reguły spotykała się ze skutecznym przeciwdziałaniem któregoś ośrodka władzy, gdyż naruszała interesy wpływowych ludzi[111]. Antyrosyjskie gesty Juszczenki nie przekreślały faktu jego działania na korzyść oligarchów powiązanych z gazowym biznesem rosyjskim.

Złożoność układów wewnętrznych na Ukrainie i powiązania najbardziej wpływowych polityków i oligarchów z kapitałem rosyjskim wykluczały wszelkie przejrzyste rozwiązania. Andrij Miszyn, pełniący funkcję dyrektora Oddziału Regionalnego Bezpieczeństwa w Narodowym Instytucie Problemów Międzynarodowego Bezpieczeństwa Ukrainy, wskazywał na sprzeczność strategicznych celów Ukrainy i Rosji, z której wynikały wszystkie zadrażnienia. Posługując się metaforą odnoszącą się do epoki nowożytnej, oceniał, że Rosja pod rządami Putina prowadziła politykę „jednoczenia ziem ruskich". Białoruś i Ukraina w naturalny sposób leżały w strefie najbardziej żywotnych interesów Kremla. Celem Ukrainy było natomiast zachowanie niezależności. „Patrząc

---

109 Kontrakt gazowy podpisany w styczniu 2009 roku stał się podstawą do oskarżenia i skazania w październiku 2011 roku premier Julii Tymoszenko: *Julia Tymoszenko skazana na siedem lat więzienia*, http://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/555668,julia_tymoszenko_skazana_na_siedem_lat_wiezienia.html [06.07.2012]. Skazanie Tymoszenko budzi ogromne wątpliwości, kara za błędną decyzję polityczną jest niewspółmierna do winy. Komentatorzy jednak rzadko uwzględniają fakt, iż rządy przez nią kierowane znacznie uszczupliły majątki potężnych oligarchów – Rinata Achmetowa, Wiktora Pinczuka, Dmytro Firtasza, których wpływy polityczne zostały zachowane w czasie prezydentury Wiktora Janukowycza. Wydaje się, że przyczyny skazania Julii Tymoszenko są znacznie szersze niż niezbyt udany dla Ukrainy kontrakt gazowy z Rosją oraz chęć odizolowania przez prezydenta popularnego polityka i potencjalnej konkurentki w walce o władzę w następnych wyborach.

110 С. Толстов, *Україна і Росія: новий ракурс*, „Зовнішні справи" 2008, nr 4, s. 26.

111 Część intelektualistów ukraińskich odrzucała tezę o słabości systemu politycznego kraju i powszechnej korupcji wśród elit politycznych. Nawet kryzys polityczny i gospodarczy w 2009 roku skłonni byli interpretować jako wymysł rosyjskiej propagandy, której celem było pokazywanie Ukrainy jako „państwa upadłego": *Kryzys na Ukrainie to propaganda Moskwy, rozmowa Filipa Mechesa z Mykołą Riabczukiem*, „Europa", 13-14.06.2009, nr 271, s. 6-8.

z perspektywy moskiewskich strategów – pisał Miszyn – powinna ona być w strefie wpływów rosyjskich, gdyż tylko taki stan stwarza możliwość obecności Rosji w polityce europejskiej i nie dopuszcza do powstania potencjalnej strefy izolacji między Morzem Czarnym i Bałtyckim. Wszystkie inne tematy w stosunkach ukraińsko-rosyjskich – mniejszości narodowe, gaz, Krym – były tylko środkami realizacji strategicznych celów Rosji"[112].

Miszyn proponował, aby Ukraina koncentrowała się na eliminowaniu skuteczności oddziaływania instrumentów polityki rosyjskiej. Jako najważniejsze działania w tym kierunku wskazywał doprowadzenie do demarkacji granicy na Morzu Azowskim i Zatoce Kerczu, umocnienie pozycji na Krymie, przygotowanie się do rozliczeń za surowce energetyczne po cenach światowych, rozszerzanie współpracy w ramach GUAM.

Retoryka władz o „europejskim wyborze Ukrainy" została pozytywnie przejęta przez część środowisk opiniotwórczych i naukowych powiązanych z instytucjami państwowymi. W sprawie relacji z Rosją znajdowano wiele argumentów uzasadniających tezę, że oba kraje i narody z przyczyn historycznych, cywilizacyjnych i geopolitycznych kierowały się odmiennymi wartościami oraz miały różne kierunki rozwoju. Ukraina to europejski kraj, którego miejsce w NATO i Unii Europejskiej, zaś euroazjatycka Rosja skazana była na zbliżenie z Chinami[113].

Oficjalnie przedstawiciele obozu „pomarańczowych" stosunki z Rosją określali strategicznym partnerstwem, lecz w rzeczywistości – jak pisał jeden z ukraińskich politologów należałoby je zdefiniować jako stan między „ograniczoną konfrontacją a ograniczoną współpracą"[114]. Rosję postrzegano jako kraj, który, co prawda, uznaje niepodległość i suwerenność państwa ukraińskiego, lecz jako zjawiska tymczasowego i efemerycznego, potrzebującego opieki wielkiego sąsiada. W rozumieniu Kijowa wszelkie działania podejmowane przez Moskwę na rzecz zbudowania jednolitej przestrzeni gospodarczej z udziałem Ukrainy zmierzały jedynie do przywrócenia na jej obszarze rosyjskiej kontroli politycznej i militarnej. W tej sytuacji jedyną gwarancją zachowania niepodległości i suwerenności przez Ukrainę miała być integracja w strukturach

---

112 А. Мініш, *Кремлівський транзит або нові орієнтири зовнішньої політики Росії*, „Зовнішні справи", 2008, nr 1, s. 26-27.

113 М. Гнатюк, *Росія – Україна: неореалістський підхід*, „Зовнішні справи" 2008, nr 5, s. 16-17.

114 Г. Перепелиця, *Росія в зовнішньополітичній стратегії України*, [w:] *Україна та Росія: як зміцнити фундамент стратегічного партнерства...*, s. 188.

europejskich i euroatlantyckich. Pozwoliłoby to na występowanie wobec Rosji w roli równorzędnego partnera, zaś wszelkie naciski reintegracyjne ze strony Moskwy straciłyby rację bytu. Prezydent Juszczenko i jego współpracownicy składali wprawdzie deklaracje, że poszerzając strefę NATO na północne wybrzeże Morza Czarnego nie mają zamiaru stwarzać sytuacji pogarszającej bezpieczeństwo Rosji, lecz nawet dla ukraińskich obserwatorów nie brzmiały one zbyt wiarygodnie[115].

Elity ukraińskie przyjmowały także założenie, że dla Rosji wyzwaniem jest budowanie przez Ukrainę demokratycznego systemu politycznego. Dawało to atuty w konfrontacji z rosyjskim systemem autorytarnym, zbliżało do Europy i odróżniało od porządku zbudowanego na wartościach dominujących przestrzeni euroazjatyckiej[116]. Demokracja czyniłaby ogół obywateli gospodarzami kraju, a przez to zainteresowanych zachowaniem jego suwerenności.

Ukraina pod rządami „pomarańczowych" za wszelką cenę chciała odróżnić się od Rosji, lecz ciągle pozostawała do niej podobna, przede wszystkim na poziomie zachowania elit politycznych i gospodarczych. Korupcja i partykularyzm nie zniknął po 2005 roku. Niezależnie od intencji i deklaracji prezydenta Juszczenki oraz ludzi z jego otoczenia, na Ukrainie uczyniono niewiele, aby wprowadzić państwo i społeczeństwo na ścieżkę rozwoju według wzorców obowiązujących w krajach unijnych.

Podejrzliwości i uprzedzenia w sferze geopolityki nie wpływały na stan stosunków gospodarczych. W najlepszym dla ukraińskiej gospodarki 2007 roku wartość wymiany handlowej z Rosją dochodziła do 30 mld dolarów, co oznaczało wzrost o ponad 30% w porównaniu do roku poprzedniego. Znacząco (1,5 mld USD) zmniejszył się w tym czasie także deficyt handlowy Ukrainy[117]. Ogólnoświatowy kryzys finansowy 2008 roku zahamował tempo rozwoju współpracy gospodarczej, lecz stało się to niezależnie od stanu relacji politycznych między obu krajami.

Najwięcej zadrażnień w stosunkach ukraińsko-rosyjskich budziły działania Kijowa na rzecz uzyskania członkostwa w NATO. Decyzje miały zapaść

---

115 С. Толстов, *Україна і Росія: новий ракурс*, „Зовнішні справи" 2008, nr 4, s. 23; П. Толочко, *НАТО – Цівилизационній вибор Украини?*, [w:] *Заявка на самоубийство: зачем Украине НАТО?*, Киев 2009, s. 347.

116 Г. Перепелиця, *Росія в зовнішньополітичній стратегії України*..., s. 191.

117 А. Кудряченко, *Особенности стратегического сотрудничества Украины с Россией на современном этапе развития*, [w:] *Україна та Росія: як зміцнити фундамент стратегічного партнерства*..., s. 250.

na szczycie Paktu w Bukareszcie w kwietniu 2008 roku. Podczas wizyty prezydenta Juszczenki w Moskwie w lutym tego roku, gospodarz Kremla Włodzimierz Putin miał przestrzegać gościa, że pozytywna odpowiedź NATO na wniosek Ukrainy spowoduje, że jej strategiczne obiekty znajdą się na celowniku rosyjskiego systemu rakietowego. Rosja zapowiadała także utratę ważności Traktatu o przyjaźni, współpracy i partnerstwie między Ukrainą i Federacją Rosyjską z 1999 roku, ochronę własnego rynku przed importem wyrobów metalurgicznych z Ukrainy, co oznaczało bardzo poważne problemy gospodarcze kraju[118].

Jednocześnie członkostwo w Pakcie wymagało uregulowania przez Ukrainę kwestii granicznych oraz problemu rosyjskiej Floty Czarnomorskiej na swoim terytorium. Rozwiązanie tych spraw w dużej mierze zależało od postawy Rosji, a ta z oczywistych względów nie była skłonna ułatwiać Ukrainie wstępowania do NATO. Wprawdzie Pakt oficjalnie nie stawiał, jako warunku przyjęcia Ukrainy w poczet członków, usunięcia Floty Czarnomorskiej Federacji Rosyjskiej z Krymu, lecz jej obecność w Sewastopolu stawiała pod znakiem zapytania kontrolę Kijowa nad własnym terytorium. Dlatego – jak pisał przewodniczący Atlantyckiej Rady Ukrainy generał Wadim Greczaninow – władze państwa myślały jak usunąć Flotę po 2017 roku, gdy wygasała umowa o jej stacjonowaniu. Było oczywiste, że okręty rosyjskie dobrowolnie nie opuszczą swoich baz na Krymie. Ich obecność była „politycznym atutem Rosji na Morzu Czarnym"[119].

„Pomarańczowi" bardziej niż ich poprzednicy uświadamiali jaką wartość geopolityczną miał Krym. Kierując się różnymi motywami, o obecność na tym półwyspie należącym do Ukrainy, rywalizowały z Rosją Pakt Północnoatlantycki i Turcja[120]. Ograniczona kontrola Kijowa nad Krymem nie pozwalała wykorzystywać wszystkich atutów wynikających z położenia geopolitycznego półwyspu. Rosyjskiej determinacji do utrzymania dotychczasowych wpływów na Krymie, towarzyszyły ukraińskie dążenia do ich marginalizacji.

Zmiana na stanowisku prezydenckim na Ukrainie w lutym 2010 roku, zapoczątkowała dość szybki odwrót od polityki odbieranej w Rosji jako konfrontacyjna i naruszająca istniejący system bezpieczeństwa w Europie Wschodniej. Rozbieżności między państwami, wprawdzie pozostawały nadal, lecz ton

---

118 С. Толстов, *Українсько-російські суперечності*, „Зовнішні справи" 2008, nr 5, s. 11-13.

119 В. Гречанінов, *Севастопольський вакуум*, „Зовнішні справи" 2008, nr 7, s. 11.

120 С. Дириза, *Крим як бастіон стабільності в Україні*, „Зовнішні справи", 2008, nr 9, s. 25--26; O. Oleksiyenko, *Black Sea (In) Security*, "The Ukrainian Week" 2012, nr 8, s. 17-19.

dyskusji zmienił się radykalnie. Trudna sytuacja ekonomiczna Ukrainy skłaniała Janukowycza do kontrowersyjnych kompromisów politycznych, które poprzez rozszerzoną współpracę miały ożywić gospodarkę i złagodzić skutki kryzysu finansowego. W kierunku szukania porozumień z Rosją popychali nowego prezydenta także najpotężniejsi oligarchowie z Rinatem Achmetowem i Dmytro Firtaszem. Najbardziej spektakularnym wydarzeniem w dziejach stosunków ukraińsko-rosyjskich było podpisanie w Charkowie 21 kwietnia 2010 roku porozumienia przez prezydentów Wiktora Janukowycza i Dmitrija Midwiediewa przedłużającego stacjonowanie Floty Czarnomorskiej na Krymie na dalsze 25 lat, w zamian za obniżkę cen gazu dla celów przemysłowych[121]. Był to zdecydowany odwrót od polityki Juszczenki ukierunkowanej na pozbycie się baz rosyjskiej marynarki z ukraińskiego wybrzeża Morza Czarnego. Porozumienie to oznaczało także zahamowanie lub nawet zawieszenie integracyjnych planów z Unią Europejską i NATO.

Skutki polityczne porozumienia zawężały pole manewru dyplomacji ukraińskiej w kwestiach dotyczących ewentualnych układów sojuszniczych z Zachodem. Finansowo Ukraina miała zyskać około 1,2 mld dolarów rocznie za stacjonowanie floty rosyjskiej na Krymie, lecz kwota ta powinna być rozliczana według obniżonych cen gazu. Bardziej elastycznie i korzystniej dla Ukrainy zredagowano zapisy dotyczące płatności za gaz. Wcześniejsze ustalenia często były przyczyną tzw. wojen gazowych. Także korzystniejsze dla Ukraińców były zapisy dotyczące tranzytu surowca ukraińskimi gazociągami do Europy. Z drugiej strony obniżenie gazu dla energochłonnego przemysłu nie zachęcało do jego modernizacji[122].

Latem 2010 roku toczyły się rozmowy na temat współpracy w dziedzinie wykorzystania energii jądrowej i integracji systemów transportowych obu krajów. Przewidywano przede wszystkim modernizację autostrady z Moskwy do Symferopola na Krymie. Uzgodniono szereg porozumień dotyczących transportu na Morzach Czarnym i Azowskim[123].

W ożywionym po kilku latach dialogu pozostawały także rozbieżności stanowisk obu stron. Największe kontrowersje w Kijowie budziła sprawa Unii

---

[121] O. Voytyuk, *Rosyjsko-ukraińskie porozumienia w Charkowie oraz ich konsekwencje dla bezpieczeństwa narodowego Ukrainy*, „Disputatio. Przegląd Naukowy", t. XII, Gdańsk 2011, s. 178-179.

[122] Tamże, s. 182.

[123] С. Толстов, *Українсько-російський діалог: від пошуку форми до визначення змісту*, „Зовнішні справи", 2010, nr 7-8, s. 10-11.

Celnej Rosji, Kazachstanu i Białorusi, do udziału w której przywódcy rosyjscy różnymi sposobami próbowali skłonić Ukrainę. Oznaczało to wdrożenie procesu reintegracji z Rosją, czego za wszelką cenę chcieli uniknąć wszyscy prezydenci po uzyskaniu niepodległości przez Ukrainę. Janukowycz godził się na rozszerzoną współpracę gospodarczą, lecz podobnie jak jego poprzednicy był przeciwny tworzeniu ponadnarodowych struktur ograniczających suwerenność państwa. Wzorem Kuczmy dla zrównoważenia stosunków z Rosją powołany przez prezydenta rząd Mykoły Azarowa wykonał kilka gestów świadczących o kontynuacji współpracy z NATO[124]. Niektóre komentarze prasy polskiej o „połykaniu" Ukrainy lub jej gospodarki przez Rosję były mocno przesadzone[125].

W 2010 roku nieuregulowany pozostawał wciąż problem granicy morskiej w Zatoce Kerczeńskiej oraz warunki stacjonowania floty rosyjskiej na Krymie. Były to symboliczne sprawy dla ukraińskiej suwerenności, lecz mimo występujących różnic politolodzy ukraińscy relacje z Rosją po wyborze Janukowycza nazywali okresem renesansu[126]. Stosunki z Rosją, wymieniane przez ekipę Juszczenki na trzecim lub czwartym miejscu w hierarchii ważności, ponownie stały się pierwszoplanowe. Wcześniejsze podkreślanie różnic cywilizacyjnych, kulturowych i historycznych zastąpiło wskazywanie „wspólnej historii narodów rosyjskiego i ukraińskiego, bliskości kultur i tradycji oraz bliskich kontaktów międzyludzkich i wzajemnych powiązań ekonomicznych[127]. Jesienią 2010 roku ambasador Ukrainy w Moskwie Wołodymyr Jelczenko pisał w miesięczniku wydawanym przez MSZ o dawnych obszarach konfliktu interesów, jako polach współpracy z Rosją. Wymieniał przede wszystkim bliską współpracę regionalną, w sferze energetyki, transportu i kultury. Podkreślał rolę osobistych kontaktów prezydenta Wiktora Janukowycza z Dmitrijem Miedwiediewem. Rok 2010 – prognozował dyplomata – miał zamknąć się bilansem wymiany handlowej sięgającym 40 mld dolarów, prezydenci zaś planowali w najbliższych latach zwiększyć tę wartość do 100 mld w skali rocznej[128].

---

124 T. Serwetnyk, *Moskwa: Kijów spiskuje z NATO*, „Rzeczpospolita" nr 144, 22-23.06.2010.

125 A. Kubik, *Gazprom łyka Ukrainę*, „Gazeta Wyborcza", 04.05.2010, nr 102; Tenże, *Moskwa bierze Kijów do galopu*, „Gazeta Wyborcza", 19.05.2010, nr 115.

126 С. Толстов, *Українсько-російський діалог: від пошуку форми до визначення змісту*..., s. 13.

127 В. Єльченко, *Українсько–російські відносини: прагматизм стратегічного партнерства*, „Зовнішні справи" 2010, nr 9-10, s. 6.

128 Tamże, s. 7-9.

4. Białoruś, Mołdawia i Kaukaz w polityce ukraińskiej. Idea regionalnego przywództwa

Prezydent Juszczenko dążąc do umocnienia suwerenności państwa i zmiany priorytetów polityki zagranicznej starał się pozyskiwać sojuszników z najbliższego sąsiedztwa. Do realizacji projektów poszerzania zakresu niezależności od Rosji udało mu się włączyć nawet Białoruś, postrzeganą jako kraj o zdecydowanie prorosyjskiej orientacji.

Zaangażowanie Polski, USA oraz kilku krajów unijnych we wspieranie obozu Wiktora Juszczenki i Julii Tymoszenko początkowo pogorszyło relacje Białorusi z Ukrainą kierowaną przez prozachodnich „pomarańczowych". W Mińsku obawiano się, że następnym etapem „rewolucyjnych przeobrażeń" może stać się Białoruś. Były to uzasadnione obawy, zwłaszcza po wspólnej deklaracji Juszczenki i Busha z kwietnia 2005 roku o poszerzaniu wolności na Kubie i Białorusi. Dlatego w 2005 roku stosunki ukraińsko-białoruskie stały się dość chłodne. Publiczne wypowiedzi polityków ukraińskich, w tym prezydenta Juszczenki, o łamaniu demokracji na Białorusi w Mińsku budziły podejrzenia, że Ukraina aktywnie włączyła się do działań obozu „demokratycznej krucjaty". Łukaszenko odpowiadając na krytykę ze strony Kijowa zarzucał władzom Ukrainy kierowanie się obcymi interesami[129]. Prezydenci spotykali się jednak dość regularnie i rozmawiali[130].

Po wyborach w marcu 2006 roku Łukaszenko po raz trzeci został prezydentem Białousi. Zachód ponownie nałożył sankcje wobec jego i najbliższych współpracowników. Wiktor Juszczenko uchodzący wówczas za demokratycznego polityka, wezwał kraje unijne do zaniechania izolacji Białorusi[131]. Zmianę krytycznego stanowiska Juszczenki wobec białoruskiego reżimu spowodowało

---

[129] *Александр Лукашенко поздравил Виктора Ющенко с избранием Президентом Украины*, http://president.gov.by/press16836.html#doc [02.07.2012]; *Лукашенко назвал Виктора Ющенко проукраинским президентом*, http://news.tut.by/daynews/49545.html [01.07.2012]; *Лукашенко обвинил Ющенко в захвате власти*, http://charter97.org/rus/news/2005/12/06/obvinil [01.04.2011); *Лукашенко ответил Ющенко*, http://charter97.org/rus/news/2005/04/13/agl [01.07.2012].

[130] *Ющенко приедет в Москву говорить с Лукашенко*, http://www.yoki.ru/news/interesting_news/entertainment/news/04-05-2005/1213-meeting-0/ [02.07.2012].

[131] А. В. Тихомиров, *Политические аспекты взаимодействия Республики Беларусь с Украиной в 2000-е гг.*, [w:] *Белорусь в современном мире. Материалы IX Международной научной конферэнции посвященной 88-летию образования Белорусского государственного университета*, Минск 2010, s. 54.

pogorszenie stosunków między Mińskiem i Moskwą. Efektem tego okazało się nadzwyczaj szybkie zacieśnianie współpracy Ukrainy z Białorusią. W 2006 roku odbywały się spotkania delegacji parlamentarnych i rządowych. Prowadziło to do ożywienia współpracy gospodarczej. Bilans wymiany handlowej w 2007 roku przekroczył 3 mld dolarów[132]. Rok później sięgał blisko 5 mld dolarów. Ukraina miała wprawdzie ujemny bilans w handlu z Białorusią, w 2007 roku w wysokości ponad 660 mln dolarów, lecz pojawiły się tendencje do jego zrównoważenia w najbliższych latach[133]. Nie rozwiązywało to jednak wspólnego problemu obu krajów – uzależnienia gospodarek od rosyjskich surowców energetycznych.

Kryzysy gazowe Rosji z Białorusią i Ukrainą jednoczyły coraz bardziej prozachodniego Juszczenkę i prosowieckiego Łukaszenkę. W 2009 roku prezydenci spotkali się 3 razy, dopełnieniem były wymiany wizyt premierów i szefów MSZ. Podczas spotkania prezydentów w Czernihowie 20 stycznia 2009 roku podpisano Memorandum o współpracy energetycznej, które zawierało plany poszukiwania dróg dywersyfikacji dostaw gazu i ropy naftowej do obu krajów. Ukraina zgodnie z zawartym porozumieniem miała pełnić rolę pośrednika między Białorusią i Unią Europejską[134]. Po raz drugi prezydenci spotkali się w Homlu 6 maja, w przeddzień podpisania Układu o Partnerstwie Wschodnim. Do Pragi wybierał się wprawdzie premier Białorusi, lecz obaj przywódcy znając krytyczne stanowisko polityków unijnych wobec Mińska, uzgodnili, że cieszący się dużym uznaniem w tym gronie Juszczenko spełni rolę protektora interesów białoruskich. W trakcie oficjalnej wizyty Łukaszenki w Kijowie w dniach 4-6 listopada 2009 roku prezydenci podpisali kilkanaście lat negocjowany traktat graniczny, który został ratyfikowany przez parlamenty obu krajów w 2010 roku[135]. W ten sposób zostały ostatecznie uregulowane problemy terytorialne obu krajów.

Intensywność kontaktów na najwyższym szczeblu sprawiła, że Białoruś zaczęła być traktowana w Kijowie jako ważny czynnik w budowaniu nowego ładu politycznego i gospodarczego w Europie Wschodniej. W przypadku

---

132 T. Kapuśniak, *Stosunki Republiki Białoruś z Ukrainą*, [w:] *Białoruś w stosunkach międzynarodowych*, (red.) I. Topolski, Lublin 2009, s. 213.

133 Г. Максак, *Беларусь – Украина: на старте стратегического сотрудничества*, „Белорусский ежегодник", 2009, s. 94.

134 Tamże, s. 90-91.

135 А. В. Тихомиров, *Политические аспекты взаимодействия Республики Беларусь с Украиной...*, s. 54.

Łukaszenki sojusz z nielubianym na Kremlu ukraińskim przywódcą był głównie demonstracją możliwości alternatywnych rozwiązań i niezadowolenia przeciwko rosyjskiej dominacji[136]. Udział Białorusi i Ukrainy w „Partnerstwie Wschodnim" ułatwiał zawieranie wspólnych porozumień z państwami trzecimi. Z inicjatywy strony ukraińskiej 22 listopada 2009 roku doszło do spotkania w Kijowie ministrów spraw zagranicznych Białorusi, Litwy i Ukrainy – Siergieja Martynowa, Vygaudasa Uszackasa, Petra Proszenki. Ministrowie rozważali projekty budowy elektrycznych linii przesyłowych z Ukrainy do Litwy przez Białoruś oraz infrastruktury transportowej północ-południe, w tym autostrady Mińsk-Kijów. W 2009 roku podpisano ponad 180 porozumień dwustronnych regulujących stosunki między obu krajami[137]. Połowa dotyczyła spraw związanych ze współpracą gospodarczą. Powstawały wspólne białorusko-ukraińskie koncerny skupiające strategiczne przedsiębiorstwa po obu stronach granicy.

Zbliżeniu politycznemu i współpracy gospodarczej towarzyszyło rozszerzenie kontaktów kulturalnych między obu krajami. Za pośrednictwem Kijowa Białoruś włączono do różnych projektów unijnych ukierunkowanych na rozwój społeczeństwa obywatelskiego. Mniejszości narodowe po obu stronach granicy zaczęto traktować w roli czynnika łączącego oba kraje[138].

Zmiana władzy w Kijowie po wyborach prezydenckich w lutym 2010 roku początkowo nie wywołała znaczących zmian w relacjach między Mińskiem i Kijowem. Podczas oficjalnej wizyty nowego prezydenta Ukrainy Wiktora Janukowycza w Mińsku w kwietniu 2010 roku zaakceptowano wcześniejsze ustalenia dotyczące współpracy dwustronnej oraz podjęto decyzje dotyczące planu skoordynowanych działań ich realizacji[139]. Najważniejszym było potwierdzenie Janukowycza, zgodnie ze wcześniejszymi porozumieniami zawartymi między Łukaszenką i Juszczenką, o gotowości wykonania zobowiązań przez Ukrainę w sprawie tranzytu wenezuelskiej ropy naftowej do białoruskich rafinerii. Ropa miała trafiać do portu w Odessie, skąd na Białoruś planowano transportować ją drogą kolejową. Za usługę strona białoruska miała płacić pro-

---

136 *Против кого подружили Лукашенко и Ющенко?*, http://pirat.ca/forum/viewtopic.php?p=181315 [02.07.2012].

137 Г. Максак, *Беларусь – Украина: на старте стратегического сотрудничества...*, s. 93.

138 Tamże, s. 96-97.

139 *Leaders of Belarus and Ukraine Discuss Their Relationship with the EU*, http://belarusdigest.com/2010/04/30/leaders-of-belarus-and-ukraine-discuss-their-relationship-with-the-eu/ [02.07.2012].

duktami ropopochodnymi. Pierwszy tankowiec z wenezuelską ropą przypłynął do Odessy w maju 2010 roku[140].

W drugiej połowie 2010 roku wraz z szybko postępującym zbliżeniem ukraińsko-rosyjskim dialog białorusko-ukraiński tracił na intensywności. Pojawiły się rozbieżności w sprawie tranzytu na Białoruś wenezuelskiej nafty i gazu znad Morza Kaspijskiego przez Ukrainę, nie udało się przystąpić do realizacji uzgodnionych w 2009 roku umów dotyczących budowy energetycznych sieci przesyłowych z Ukrainy do krajów bałtyckich. Białoruś nie była w stanie wyegzekwować należności za dostarczone towary na Ukrainę[141]. Wprawdzie udało się w końcu wynegocjować nową umowę o tranzycie ropy, lecz tym razem rurociągiem Odessa-Brody i dalej do Mozyrza miała popłynąć ropa azerbejdżańska, zakupiona przez Białoruś w Wenezueli. Ropa wenezuelska sprzedawana zaś miała być jako azerbejdżańska na Półkuli Zachodniej[142]. Wcześniejsze uzgodnienia dywersyfikacyjne zawarte przez Łukaszenkę z Juszczenką nabierały realnego kształtu i były korzystne dla obu stron, lecz ich ostateczny rezultat od początku był zależny od całkowitego bilansu relacji w trójkącie Mińsk-Kijów-Moskwa.

Paradoksalnie stosunki ukraińsko-białoruskie były najbardziej intensywne i przynoszące wyraźne efekty gospodarcze w okresie prezydentury Wiktora Juszczenki mającego opinię polityka nacjonalistycznego, antyrosyjskiego i prozachodniego. Zbiegło się to wprawdzie z pogorszeniem relacji między Mińskiem i Moskwą, lecz przypadek ten został dość dobrze wykorzystany przez dyplomację ukraińską. Planowane projekty infrastrukturalne na przestrzeni między Morzem Czarnym i Morzem Bałtyckim przy odpowiednim finansowym wsparciu Zachodu mogły, zgodnie z oczekiwaniami Juszczenki, zmienić układ geopolityczny w tej części Europy. Plan ten miał jednak dwa słabe punkty wykluczające jego powodzenie. Unia nie wykazała zainteresowania jego realizacją stawiając przede wszystkim na rozwój współpracy z Rosją. Białoruś

---

140 А. В. Тихомиров, *Политические аспекты взаимодействия Республики Беларусь с Украиной*..., s. 54.

141 Tamże.

142 „Umowa została zawarta pomiędzy Białoruską Kompanią Naftową a przedsiębiorstwem Ukrtransnafta na dwa lata, z możliwością przedłużenia. Umożliwia ona uruchomienie stałego tranzytu na zagwarantowanym poziomie minimalnym 4 mln ton ropy rocznie – we wcześniejszych porozumieniach roczny przesył określano na 5-9 mln ton". Cyt. za: *Białorusko-ukraińska umowa o tranzycie ropy*, http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2011-01-19/bialorusko-ukrainska-umowa-o-tranzycie-ropy [26.07.2012]. Umowę podpisano 17 stycznia 2011 r.

natomiast stosunki z Ukrainą traktowała jako czynnik nacisków na Rosję. Nie wiadomo, w jakim stopniu była w rzeczywistości zainteresowana inwestycjami osłabiającymi pozycję swojego wschodniego sąsiada i sojusznika. Zmiana władzy na Ukrainie przywracała układ geopolityczny w trójkącie Kijów-Moskwa-Mińsk istniejący w czasach Leonida Kuczmy. Znaczenie Białorusi w polityce ukraińskiej po wyborze Janukowycza uległo znacznej marginalizacji. Styl uprawiania polityki przez Łukaszenkę nie budził wśród nowej elity władzy na Ukrainie większych kontrowersji[143].

W polityce wobec Mołdawii Wiktor Juszczenko postawił swój autorytet polityczny na rozwiązanie konfliktu naddniestrzańskiego. Zgłoszony przez prezydenta w 2005 roku plan był podtrzymywany przez całą jego kadencję, chociaż w kręgach MSZ dość sceptycznie postrzegano możliwość jego realizacji. Plan przewidywał powrót Naddniestrza do Mołdawii na zasadzie ograniczonej autonomii, z prawem ponownej secesji, gdyby władze w Kiszyniowie postanowiły o zjednoczeniu państwa z Rumunią. Językami urzędowymi na terenie Naddniestrza miały być rumuński, rosyjski i ukraiński. Władze w Tyraspolu miały możliwość zajmowania stanowiska w sprawach polityki zagranicznej Mołdawii. Plan Juszczenki nie odpowiadał na pytanie o problem wojsk rosyjskich stacjonujących na terenie prowincji[144]. W przypadku zjednoczenia byłyby one obcą armią na terenie Mołdawii.

W Kijowie zwracano uwagę, że nad Morzem Czarnym oprócz Ukrainy miały swoje interesy Rosja, Turcja, a także NATO i Unia Europejska. Potężne organizacje Zachodu były obecne w regionie za pośrednictwem krajów członkowskich – Bułgarii i Rumunii. Obecność NATO i Unii Europejskiej nad Morzem Czarnym stwarzała wprawdzie szansę zrównoważenia asymetrii w stosunkach z Rosją, lecz z drugiej strony skłaniała Kreml do utrzymywania swojej obecności w Naddniestrzu, co uniemożliwiało rozwiązanie problemu zbuntowanej prowincji mołdawskiej. Z tego powodu Ukrainie najbardziej odpowiadała jakaś forma autonomii Naddniestrza w składzie Mołdawii, która wykluczałaby możliwość federacji pierwszego podmiotu z Rosją, drugiego zaś z Rumunią[145]. Samodzielność władz w Tyraspolu skazywała je na bliską współ-

---

143 *Украинский МИД: Украина не будет делать резких шагов в отношении Беларуси*, http://www.open.by/politics/45413 [26.07.2012].

144 W. Jankowski, *Stosunki Ukrainy z Mołdawią*, [w:] *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*, (red.) M. Pietraś, T. Kapuśniak, Lublin 2007, s. 232.

145 М. Капітоненко, *Регіональне лідерство України: віпробуванне Придністовським конфліктом*, „Зовнішні справи" 2008, nr 1, s. 35.

pracę z Moskwą. W przypadku powrotu zbuntowanej prowincji do Mołdawii z zagwarantowaniem jej silnej autonomii, każda próba Kiszyniowa integracji z Rumunią groziłaby odmrożeniem separatystycznych tendencji na wschodzie kraju.

Istniejący stan był trudny do zaakceptowania także ze względów gospodarczych. Przez Naddniestrze trafiała do Europy olbrzymia kontrabanda, zwłaszcza papierosów. Wprawdzie przynosiła ona spore zyski części rosyjsko-ukraińskiego biznesu, lecz obniżała zaufanie do władz w Kijowie. „Hybryda państwowej gospodarki planowej i klanowego kapitalizmu", jak w Kijowie określano system ekonomiczny w Naddniestrzu, w rzeczywistości była groźna dla Ukrainy i Unii Europejskiej[146].

Składanym w Kijowie politycznym deklaracjom długo nie towarzyszyły jednak stosowne działania. Władze Ukrainy utrzymywały bezpośrednie stosunki z Tyraspolem z pominięciem Kiszyniowa. W stolicy zbuntowanej prowincji mołdawskiej funkcjonował ukraiński konsulat, co stanowiło naruszenie zasad prawa międzynarodowego. W Kijowie uzasadniano to koniecznością ochrony licznej diaspory mieszkającej po lewej stronie Dniestru. Przez terytorium Ukrainy bez kontroli celnej z Rosji była dostarczana broń zapewniająca władzom separatystycznej republiki zdolność obrony istniejącego stanu. Bez przeszkód dokonywał się także przemyt różnych towarów z Naddniestrza i do Naddniestrza, formalnie przez granicę ukraińsko-mołdawską, której w najmniejszym stopniu nie kontrolował rząd w Kiszyniowie. Dopiero w marcu 2006 roku ukraińskie służby celne zaczęły wymagać pieczątek mołdawskich od towarów sprowadzanych z ziem położonych na lewym brzegu Dniestru. W praktyce przeistoczyło się to w faktyczną blokadę gospodarczą Naddniestrza. Rosja oskarżyła Ukrainę i Mołdawię o spowodowanie katastrofy humanitarnej w prowincji. Wobec Mołdawii zastosowała sankcje gospodarcze w postaci zakazu importu win oraz ograniczeniami w dostawach gazu[147]. Ukraina solidarnie wspierała w tym konflikcie Mołdawię. Jak pisała komentatorka popularnego tygodnika politycznego „Дзеркало тижня" („Zwierciadło Tygodnia"), Ołena Hetmańczuk „Ukraina z adwokata zaprzyjaźnionego Naddniestrza przekształciła się w organizatora blokady i głównego sojusznika Mołdawii"[148]. Kolejna zmiana polityki ukraińskiej w sprawie Naddniestrza nastąpiła

---

146 Tamże, s. 32.

147 W. Jankowski, *Stosunki Ukrainy z Mołdawią*..., s. 235.

148 О. Гетьманчук, *Вибір на користь статус-кво*, „Дзеркало тижня", nr 47, 09.12.2006.

po wyborach parlamentarnych 2006 roku wygranych przez Partię Regionów. Premier Wiktor Janukowycz zrezygnował z aktywnej polityki w sprawie uregulowania statusu Naddniestrzańskiej Republiki Mołdawskiej, deklarując współpracę z Rosją w podejmowaniu konkretnych działań w tej sprawie[149].

Prezydent i jego otoczenie kalkulowali, że pomyślne rozwiązanie konfliktu naddniestrzańskiego przy udziale Ukrainy mogłoby umocnić jej regionalne przywództwo. Powodzenie takiego projektu zależało jednak od politycznego i finansowego wsparcia ze strony Unii Europejskiej oraz Stanów Zjednoczonych. Amerykanie w regionie naddniestrzańskim bardzo wyraźnie wspierali aspirującą do roli arbitra w sprawach mołdawskich Rumunię[150]. Dlatego polityka Juszczenki zmierzająca do odsunięcia Rosji z Naddniestrza w konsekwencji wzmacniała jedynie wpływy rumuńskie, co nie było efektem oczekiwanym w Kijowie.

W sierpniu w 2008 roku w miesięczniku wydawanym przez MSZ „Зовнішні справи" („Sprawy Zewnętrzne"), ukazał się analityczny artykuł o Naddniestrzu, w którym autorzy proponowali inne spojrzenie na problem zbuntowanej prowincji mołdawskiej. Lewobrzeżna Mołdawia historycznie i kulturowo była związana z Ukrainą. Mieszkańców dawnej Besarabii przyłączonej w 1940 roku do Mołdawskiej Autonomicznej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej więcej łączyło z Rumunami niż Mołdawianami z Naddniestrza. Różnice postaw były najbardziej widoczne podczas okupacji niemiecko-rumuńskiej w latach 1941-1944, gdy wspierali oni plany poszerzania Rumunii w kierunku wschodnim. Po 1991 roku Bukareszt ponownie stał się atrakcyjnym ośrodkiem dla Mołdawian z dawnej Besarabii. W przypadku słowiańskiego Naddniestrza pozostawanie w Mołdawii kulturowo i politycznie integrującej się z Rumunią oznaczałoby w przyszłości zepchnięcie mieszkańców prowincji do roli co najwyżej tolerowanej mniejszości. Dlatego godzili się oni na każde rozwiązanie, byleby nie być częścią „Wielkiej Rumunii". Przymierze Tyraspola z Moskwą było wymuszone brakiem innego realnego sojusznika chroniącego żywotne interesy słowiańskich mieszkańców prowincji. Autorzy miesięcznika wydawanego przez MSZ Ukrainy proponowali dyplomacji porzucić niewykonalny plan łączenia Naddniestrza z Mołdawią, czyli dawną Besarabią, a bardziej skupić się na wykorzystaniu skutków nowej polityki Kremla zmierzającej do zjednania dla swoich celów reintegracyjnych Kiszyniowa. W tym czasie bowiem za obiet-

---

149 Tamże.

150 *100 днів нової влади: погляд неурядових аналітичних центрів*..., s. 63.

nicę Moskwy wsparcia dla procesu jednoczenia ziem po obu stronach Dniestru, Mołdawia zaczęła prowadzić bardzo prorosyjską politykę. Ukraina miała dobre perspektywy na przejęcie dotychczasowej roli Rosji w Naddniestrzu pod warunkiem umacniania odrębności prowincji i rozbudowania z nią różnych powiązań politycznych i gospodarczych. Ze względu na położenie geograficzne i bezpośrednie sąsiedztwo oraz przy wsparciu licznej diaspory Ukraina miała szanse budować swoje wpływy nad Dniestrem[151].

Była to propozycja rezygnacji z podstawowych warunków planu Juszczenki zakładającego integralność terytorialną Mołdawii. Sondowana w miesięczniku MSZ idea zmiany polityki wobec Naddniestrza i podjęcia prób zbliżenia tej prowincji z Ukrainą została dostrzeżona przez ośrodki analityczne. Dyrektor Instytutu Współpracy Euroatlantyckiej Ołeksander Suszko pisał, że Ukraina jest zainteresowana zachowaniem całości terytorialnej Mołdawii, ponieważ samo jej istnienie jest zgodne z ukraińską racją stanu. Alternatywny scenariusz stanowiłaby legitymizacja podziału Mołdawii i perspektywa przyłączenia prawobrzeżnej części państwa do Rumunii. Naddniestrze – zdaniem Suszki – otrzymałoby wówczas status niezależnego podmiotu prawa międzynarodowego lub stałoby się rosyjską enklawą nad Dniestrem. Specyficznym wariantem byłoby dryfowanie prowincji w kierunku Ukrainy z możliwością pełnego jej włączenia w granice państwa. Najgorszy dla Ukrainy byłby scenariusz rosyjskiej enklawy, lecz potencjalnie niebezpieczny także ten zakładający inkorporację Naddniestrza, gdyż tworzyłoby to jeszcze większy obszar separatyzmów na terenie kraju[152].

Prezydent koordynujący politykę zagraniczną nigdy nie wypowiadał się na temat projektów odbiegających od jego planu. Komentatorzy ukraińscy podkreślają, że podczas ostatniej wizyty Juszczenki w Kiszyniowie w dniach 8-9 października 2009 roku podjął on próbę uregulowania wszystkich spraw spornych w stosunkach dwustronnych. Chciał skupić się na rozmowach o integracji obu krajów z Unią Europejską. Okazało się, że niemożliwe było prawne uregulowanie z pozoru błahych spraw, powodujących od lat wiele zadrażnień

---

151 Д. Левус, О. Турган, *Точка неповернення... Наскільки далеко розійшлися Приднестров'я та Молдова та чи через це Придністров'я ближчим до України*, „Зовнішні справи" 2008, nr 8, s. 34-38.

152 О. Сушко, *Стратегічні інтереси України щодо Республіки Молдова*, http://www.ea-ua.info/main.php?parts_id=5&news_id=10775&news_show_type=1 [30.07.2012].

w stosunkach dwustronnych, jak na przykład problemu wspominanej już drogi na trasie Reni-Izmaił w rejonie Pałanaki[153].

Zmiana na stanowisku prezydenta na początku 2010 roku spowodowała także wycofanie Ukrainy z aktywnej polityki w sprawie rozwiązania konfliktu naddniestrzańskiego. Latem tego roku ukraiński analityk Witalij Kulik pisał, że rozmowy wokół Naddniestrza odbywają się bez udziału Ukrainy. „Kijów, zwyczajnie, zawołają w odpowiedniej chwili, aby postawił swój podpis... w roli technicznego wykonawcy obcych idei". W grze nad Dniestrem – oceniał Kulik – oprócz Rosji pozostała Unia Europejska, Rumunia, Mołdawia i separatystyczna Naddniestrzańska Republika Mołdawska[154]. Być może była to opinia przesadnie marginalizująca znaczenie Ukrainy, lecz trafnie odzwierciedlająca wyniki polityki wobec Mołdawii, określanej często „planem Juszczenki", której celem było trwałe rozwiązanie konfliktu naddniestrzańskiego i zapewnienie Ukrainie regionalnego przywództwa nad Morzem Czarnym.

W Kijowie ogromną wagę przywiązywano do wykreowania Ukrainy w roli najważniejszego państwa w basenie Morza Czarnego, z którym chcieliby układać się zarówno Rosja, Chiny i Zachód. Kierując się tym przesłaniem władze Ukrainy konsekwentnie umacniały swoją pozycję w dwóch regionalnych organizacjach międzynarodowych – Organizacji Czarnomorskiej Współpracy Gospodarczej (OCWG) oraz GUAM. Pierwsza z nich skupiała w 2008 roku dwanaście krajów – Azerbejdżan, Armenię, Albanię, Bułgarię, Grecję, Gruzję, Mołdawię, Rosję, Rumunię, Serbię, Turcję i Ukrainę. Członkami były dawne republiki radzieckie i kraje bałkańskie oraz należące do NATO i Unii Europejskiej. Do przywództwa w OCWG pierwotnie aspirowała Turcja, lecz nie znalazło to powszechnej akceptacji wśród krajów członkowskich. Brak wyraźnego ośrodka koordynującego sprawiał, że organizacja była pogrążona w marazmie. Dyplomacja ukraińska pod rządami „pomarańczowych" podejmowała próby zdynamizowania jej działalności, głównie w dziedzinie współpracy energetycznej, transportowej i turystycznej. Z inicjatywy Kijowa powstawały komisje i komitety stanowiące wyższy stopień sformalizowania współpracy. Projektowano także współdziałanie w różnych sektorach gospodarki z Unią Europejską. Ukraina liczyła przede wszystkim, że aktywność na tym polu ułatwi zdo-

---

153 В. Кулик, *Україна—Молдова: відносини з оглядкою на вибори*, „Дзеркало тижня", nr 44, 14.11.2009.

154 Tenże, *Приднестровя: чергові закулісні маневри*, „Зовнішні справи" 2010, nr 7-8, s. 35.

bycie członkostwa w UE[155]. Państwa należące do OCWG dzieliły jednak tak odległe interesy, że większość z nich nie wiązała z nią nadmiernych oczekiwań. Akceptowano natomiast symboliczne przywództwo Ukrainy, nie nadając mu jednak wielkiego znaczenia, podobnie jak całej organizacji.

W drugim z wymienionych stowarzyszeń międzynarodowych – GUAM – Ukraina bez wątpienia odgrywała pierwszoplanową rolę. Także w świecie była ona postrzegana jako potencjalnie istotna organizacja państw w newralgicznym regionie Europy, stanowiącym korytarz do Azji Centralnej. W okresie rządów „pomarańczowych" do współpracy, oprócz Stanów Zjednoczonych, które patronowały powstawaniu tej organizacji, udało się przyciągnąć Polskę, Litwę, Łotwę, Estonię, Rumunię, Czechy i Japonię. Ta ostatnia planowała uczestniczyć w budowie wielkich korytarzy transportowych przez terytorium krajów GUAM, łączących Chiny i Europę. Współpraca transportowa i energetyczna była podstawowym tematem rozmów przywódców Ukrainy, Gruzji, Azerbejdżanu i Mołdawii. Jej ostatecznym celem było zmniejszenie uzależnienia gospodarczego od Rosji[156]. Powodzeniem projektu zainteresowana była także Komisja Europejska, która w lutym 2007 roku zaproponowała program współpracy Unii z GUAM pod nazwą „Czarnomorska synergia", z zamiarem zbudowania sieci przesyłowych ropy i gazu znad Morza Kaspijskiego i Azji Centralnej[157].

Drugim problemem krajów GUAM były separatyzmy ich prowincji zamieszkałych przez wspólnoty etniczne poszukujące wsparcia w Moskwie. Ukraina zdecydowanie opowiadała się za powrotem Osetii Południowej i Abchazji do Gruzji, Górnego Karabachu do Azerbejdżanu oraz na określonych warunkach Naddniestrza do Mołdawii. Organizacja Gruzja-Ukraina-Azerbejdżan-Mołdawia w założeniu prezydenta Juszczenki miała być strefą stabilizacji i dobrobytu, strukturą integrującą się według unijnych wzorców. Rozwiązanie problemu separatyzmów traktowano jako jeden z elementów bezpieczeństwa Ukrainy. Kijów liczył przede wszystkim na zaangażowanie Unii Europejskiej i OBWE. Brak zaufania ze strony Rosji do USA i NATO wykluczał bowiem pokojowe rozwiązanie z udziałem tych podmiotów politycznych. Prezydent Juszczenko, pozostający w bliskich relacjach osobistych z przywódcą Gruzji Michaelem Saakaszwilim, wspólnie składali wiele oświadczeń i deklaracji

---

155 О. Гаврилова, *Ствердження регіонального лідерства. Голованя України в ОЧЕС: крок вперед на шляху європейської інтеграції*, „Зовнішні справи" 2008, nr 7, s. 19-21.

156 І. Алексеева, *ГУАМ – від Китаю до Єврпи*, „Зовнішні справи" 2008, nr 8, s. 9-10.

157 Г. Шелест, *Чорноморська синергія*, „Зовнішні справи" 2008, nr 9, s. 22.

o europejskim wyborze obu krajów, niezmienności granic i gotowości do uregulowań wewnętrznych gwarantujących prawa wspólnotom etnicznym[158].

Ukraina pod przywództwem „pomarańczowych", według Michaela Saakaszwilego stanowiła lokomotywę, która ciągnęła Gruzję do struktur europejskich. Ukraina natomiast godziła się pełnić rolę promotora Gruzji w Unii Europejskiej i NATO, chociaż sama nie miała w tych organizacjach istotnych wpływów. Saakaszwili złożył pierwszą wizytę w Kijowie w dniach 24-26 marca 2005 roku wkrótce po zaprzysiężeniu Juszczenki na urząd prezydenta Ukrainy. Rozmawiał z premier Tymoszenko i przewodniczącym Rady Najwyższej Litwinem. Wizyta była demonstracją jedności poglądów na temat polityki zagranicznej obu krajów oraz współpracy dwustronnej. W 2005 roku prezydenci spotkali się jeszcze czterokrotnie, w tym podczas oficjalnej wizyty Juszczenki w Gruzji 23 listopada, z okazji drugiej rocznicy „rewolucji goździków". Drugą oficjalną wizytę Juszczenko złożył w Tbilisi na początku marca 2007 roku. Każdego roku z Saakaszwilim spotykał się wielokrotnie. Rekordowy był rok 2008, gdy szefowie państw debatowali ze sobą aż ośmiokrotnie[159].

W lipcu 2008 roku na szczycie GUAM z inicjatywy prezydentów Ukrainy i Gruzji przyjęto deklarację, w której kraje członkowskie wyrażały gotowość do wspólnej walki z „agresywnym separatyzmem"[160]. Przed podjęciem decyzji o zbrojnym przywróceniu integralności republiki, prezydent Gruzji mógł odnieść wrażenie, że Ukraina opowie się za nim z całym swoim potencjałem politycznym, militarnym i gospodarczym.

Ukraina rywalizowała z Rosją o udział w prywatyzacji gruzińskich przedsiębiorstw. Mimo dobrej woli obu stron, obroty handlowe pozostawały na poziomie zbliżonym do tych, z czasów Leonida Kuczmy[161]. Żadna gruzińska firma o strategicznym znaczeniu nie znalazła się pod kontrolą ukraińskiego kapitału. Ukraina jednak, chociaż bez formalnych zobowiązań, występowała w roli sojusznika Gruzji w kwestiach bezpieczeństwa[162].

---

158 Tamże, s. 23-24.

159 *Посольство України в Грузії. Політичне співробітництво*, http://www.mfa.gov.ua/georgia/ua/26020.htm [13.08.2012].

160 Г. Кухалейшвілі, *Украно-грузинські дипломатичні відносини*, http://dipcorpus-info.at.ua/news/kukhalejshvili_g_r_ukrano_gruzinski_diplomatichni_vidnosini/2011-08-11-114 [13.08.20012].

161 В. Кравченко, *Украина—Грузия: будущее, полное неопределенности*, „Зеркало недели", nr 11, 26.032005.

162 *Отношения Украины и Грузии ограничиваются кумовством президентов и поставками „Боржоми": украинский эксперт*, http://www.regnum.ru/news/1039732.html [11.08.2012]

Rok 2008 zburzył dotychczasową logikę powojennego porządku europejskiego. Stany Zjednoczone i większość krajów Unii Europejskiej poparło oderwanie od Serbii prowincji Kosowa i powstanie odrębnego państwa. Rosja zyskała argument na rzecz akceptacji separatyzmów w państwach kaukaskich, a szczególnie w granicach ciążącej ku NATO Gruzji. Próba zbrojnego podporządkowania Osetii Południowej przez Gruzję podjęta 8 sierpnia 2008 roku i ostrzał rakietowy miasta Cchinwali dały podstawę Rosji do „interwencji humanitarnej"[163]. Termin został zapożyczony z arsenału propagandowego NATO podczas akcji zbrojnej przeciwko Serbii wiosną 1999 roku.

Władze Ukrainy w sprawie konfliktu zbrojnego gruzińsko-rosyjskiego zdecydowanie opowiedziały się po stronie Gruzji, udzielając jej wsparcia politycznego oraz dostarczając rakiety, broń przeciwlotniczą i przeciwpancerną. Juszczenko wraz z prezydentami Polski, Litwy i Łotwy przybył na wiec poparcia dla Gruzji do Tbilisi podczas działań wojennych toczących się kilkadziesiąt kilometrów od granic miasta. Kijów postawił także Rosji ultimatum, że w przypadku użycia Floty Czarnomorskiej przeciwko Gruzji nie zostanie ona wpuszczona do baz na Krymie[164]. Sprawa rosyjskiej floty ponownie stała się przedmiotem debat politycznych na Ukrainie[165]. Gdy rosyjskie wojska zbliżały się do Tbilisi w otoczeniu prezydenta spekulowano, że Ukraina może podzielić los Gruzji. „Jeżeli Rosja wygra tę wojnę – pisał dyrektor Instytutu Współpracy Euroatlantyckiej Ołeksander Suszko – w Europie powstanie nowy ład, w granicach którego nie będzie miejsca dla Ukrainy, jako suwerennego państwa"[166]. Obwiniał Zachód, a szczególnie Unię Europejską, za powściągliwość w ocenie działań Rosji.

Znacznie bardziej umiarkowane stanowisko wobec konfliktu rosyjsko-gruzińskiego zajmowała premier Julia Tymoszenko oraz przewodniczący Rady Najwyższej Aresnij Jaceniuk. Byli za to mocno krytykowani przez niektórych komentatorów[167].

---

163 В. Кулик, *Пастка гуманітарної інтервенції*, „Зовнішні справи" 2008, nr 9, s. 16-17.

164 *Україна погрожує не пустити кораблі чф назад до Криму*, http://www.pravda.com.ua/news/2008/08/10/3513429/ [04.08.2012].

165 *Росія поговорить з Україною про Севастополь*, http://www.pravda.com.ua/news/2008/08/10/3513995/ [04.08.2012]; *Україна хоче підписати з Росією документ про роль ЧФ*, http://www.pravda.com.ua/news/2008/08/11/3515510/ [04.08.2012].

166 О. Сушко, *Україна – наступна?*, http://www.pravda.com.ua/articles/2008/08/12/ 3517426/ [04.08.2012].

167 Т. Возняк, *Грузинська криза і її українські наслідки*, http://www.pravda.com.ua/articles/2008/08/12/3517247/ [04.08.2012].

Ukraińskie elity intelektualne oraz opinia publiczna także były mocno podzielone w ocenie tego konfliktu. Ani atak gruziński na Cchinwali, ani ofensywa rosyjska na Gruzję, podjęta kilka dni później, nie spotkały się z wyraźną aprobatą jakichś znaczących środowisk na Ukrainie. Analitycy ideę „humanitarnej interwencji" oceniali natomiast jako przejaw hipokryzji mocarstw wykorzystujących przewagę militarną do realizacji swoich celów politycznych[168]. W przypadku ataku gruzińskiego na Osetię Południową niezależne ośrodki kształtowania opinii publicznej informowały o oskarżeniach płynących z Rosji, że winę za ludobójstwo w Cchinwali ponosi także Ukraina, która niezgodnymi z prawem międzynarodowym dostawami broni uzbroiła gruzińską armię[169]. Ze strony opozycji ukraińskiej padały bardzo ostre słowa krytyki pod adresem prezydenta Juszczenki za wspieranie „awanturnictwa" Michaela Saakaszwili. Pisano o nim, że był on taką samą „amerykańską marionetką" jak przywódca Gruzji[170]. Podkreślano przede wszystkim niesamodzielność prezydentów ukraińskiego i gruzińskiego oraz realizowanie przez nich wytycznych z Waszyngtonu[171]. Przegrana przez Gruzję wojna z Rosją pokazała jak niewielki wpływ na losy tego konfliktu miała polityka ukraińska[172].

Po wojnie z Rosją Saakaszwili złożył wizytę w Kijowie w dniach 19-20 listopada 2009 roku. Podczas wspólnej konferencji z Juszczenką usłyszał publiczne zapewnienia ze strony gospodarza, że Ukraina nigdy nie uzna niepodległości Osetii Południowej i Abchazji, gdyż prowadziłoby to do odrodzenia separatyzmu na Krymie[173].

Zmiana na stanowisku prezydenta Ukrainy spowodowała zaprzestanie kontaktów na najwyższym szczeblu w relacjach między obu państwami. Oficjalnie Gruzja pozostała najważniejszym partnerem politycznym w regionie, lecz bieżące sprawy w stosunkach dwustronnych były regulowane najczęściej na szczeblu ambasadorów i ministrów spraw zagranicznych[174].

---

168 В. Кулик, *Пастка гуманітарної інтервенції*..., s. 18.

169 *Росія звинуватила Україну в етнічних чистках у Південній Осетії*, http://www.pravda.com.ua/news/2008/08/9/3512243/ [04.08.2012].

170 Д. Табачник, *У роковой черты: Украина после Цхинвала*, [w:] *Заявка на самощбйство: зачем Украине НАТО?*, Киев 2009, s. 208-218.

171 В. Медведчук, *Украина – Грузия. Дружба или политическая целесообразность?*, http://blogs.korrespondent.net/celebrities/blog/viktorvmedvedchuk/a69167 [11.08.2012].

172 К. Губа, *Украинско-грузинские отношения: от кумовства к прагматизму (I)*, http://odnarodyna.com.ua/node/9113 [11.08.2012].

173 Г. Кухалейшвілі, *Украно-грузинські дипломатичні відносини*...

174 Tamże.

Z punktu widzenia interesów gospodarczych Ukrainy znacznie ważniejszym partnerem niż Gruzja w regionie Kaukazu, był Azerbejdżan. Gruzja stanowiła jedynie pomost dla importu surowców energetycznych znad Morza Kaspijskiego, które mogły zmniejszyć zależność gospodarczą od Rosji. W okresie rządów „pomarańczowych" udało się zrealizować pomysły poprzednich ekip i ropa naftowa popłynęła ropociągiem Odessa – Brody w kierunku północnym, głównie do rafinerii białoruskich. Ukraina stała się krajem tranzytowym dla kaspijskiej ropy, chociaż nie w takim wymiarze, o jakim od wielu lat myślano w Kijowie. Nie udało się natomiast zbudować infrastruktury przesyłowej dla azerskiego gazu. Azerbejdżan długo zwlekał z udzieleniem pozytywnej odpowiedzi na propozycje płynące z Kijowa, ostatecznie zrezygnował po zmianie ekipy władzy na Ukrainie. Komentatorzy ukraińscy spekulowali, że stało się tak w wyniku nacisków z zewnątrz, głównie Turcji, która historycznie była bliskim sojusznikiem Azerbejdżanu i zainteresowana budową gazociągu „transanatolijskiego". Drugą propozycję Baku złożyła Rumunia, która chciała importować kaspijski gaz przez Gruzję, a następnie w skroplonej postaci transportować tankowcami przez Morze Czarne do portu w Konstancji i dalej gazociągami do Europy z pominięciem Ukrainy[175]. Projekt rumuński zaczęto realizować w sierpniu 2010 roku. Ukraińskie nadzieje na azerski gaz jako alternatywne rozwiązanie dla dostaw rosyjskich, także w okresie rządów „pomarańczowych" zupełnie się nie spełniły. Plany pozostawały wciąż w sferze idei.

Po objęciu władzy przez obóz „pomarańczowych" nie uległo zasadniczej zmianie stanowisko Ukrainy w sprawie separatyzmu Górnego Karabachu. Mocno natomiast zradykalizowała się retoryka prezydenta Juszczenki. Bardziej zdecydowanie niż Kuczma opowiadał się on za włączeniem zbuntowanej prowincji w granice Azerbejdżanu. Siły zbrojne Ormian w Górnym Karabachu prezydent Ukrainy na szczycie GUAM w Baku w czerwcu 2007 roku nazwał okupacyjnymi. Zaproponował udział ukraińskiego wojska w nadzorowaniu procesu pokojowego w prowincji oraz powołanie wspólnego batalionu państw GUAM i rozmieszczenie go na granicy azersko-ormiańskiej[176].

Ukraina była głównym dostawcą uzbrojenia dla Azerbejdżanu, co w kontekście konfliktu tego państwa z Armenią wyraźnie określało jej stanowisko wobec obu stron. Z Ukrainy armia azerska otrzymywała samoloty i helikoptery

---

175 К. Губа, *Киев-Баку: три «кита» двусторонних отношений*, http://odnarodyna.com.ua/node/8140 [13.08.2012].

176 С. Маркедонов, *Украино-азербайджанские контексты*, http://www.politcom.ru/10959.html [13.08.2012].

bojowe, czołgi, działa samobieżne oraz artylerię rakietową[177]. Budżet wojskowy Azerbejdżanu w 2008 roku przekroczył 2 mld dolarów. Wciągu 10 lat zwiększył się dziesięciokrotnie i nadał wzrastał[178]. Dla ukraińskich firm zbrojeniowych był to znakomity rynek zbytu z wyraźną tendencją do dalszego rozwoju.

22 maja 2008 prezydenci Wiktor Juszczenko i Ilcham Alijew podpisali w Kijowie Deklarację o przyjaźni i strategicznym partnerstwie między Ukrainą i Azerbejdżańską Republiką. Dołączono do niej 5 dokumentów o współpracy międzyrządowej w dziedzinie transportu, informatyzacji, rozwoju służby państwowej, polityki wobec młodzieży oraz wymiany turystycznej[179].

Następca Juszczenki, Wiktor Janukowycz, nie zmienił ukraińskiej polityki w sprawie Górnego Karabachu. Integralność terytorialna państw kaukaskich, dawnych republik radzieckich, nadal określała stanowisko Ukrainy wobec separatyzmów różnych grup etnicznych Kaukazu, pragnących uwolnienia się spod władzy narodów, z którymi pozostawały skonfliktowane często od stuleci. W kontekście relacji azersko-ormiańskich władze Ukrainy, nie chcąc drażnić sojusznika, nie zajęły stanowiska w kwestii ludobójstwa Ormian u schyłku pierwszej wojny światowej.

W okresie prezydentury Wiktora Juszczenki stosunki ukraińsko-armeńskie faktycznie uległy zamrożeniu. Kontakty na najwyższym szczeblu zostały przywrócone po zmianie na najwyższym stanowisku na Ukrainie[180]. Z ekonomicznego punktu widzenia Armenia nie przedstawiała dla Ukrainy wielkiego znaczenia. Obroty handlowe między obu krajami ledwie przekraczały wartość 20 mln dolarów rocznie[181]. Na tle mocno ograniczonych stosunków z Armenią, „strategiczne partnerstwo" z Azerbejdżanem przynosiło Ukrainie niewspółmiernie większe korzyści. Przeciwnik Armenii stanowił alternatywne źródło dostaw ropy oraz atrakcyjny rynek zbytu dla ukraińskiego przemysłu zbrojeniowego i metalurgicznego.

---

177 Tamże.

178 К. Губа, *Киев-Баку: три «кита» двусторонних отношений...*

179 *Ющенко и Алиев решили дружить странами*, http://news.bigmir.net/ukraine/32928 [13.08.2012].

180 *Посольство Украины в Республике Армения. Украинско-армянские политические отношения*, http://www.mfa.gov.ua/armenia/ru/33255.htm [14.08.2012].

181 *Посольство Украины в Республике Армения. Состояние торгово-экономических отношений Украины с Республикой Армения*, http://www.mfa.gov.ua/armenia/ru/37317.htm [14.08.2012].

5. Stosunki z Polską, Słowacją, Węgrami i Rumunią

Wszyscy zachodni sąsiedzi Ukrainy w okresie rządów „pomarańczowych" byli członkami NATO i Unii Europejskiej. Kraje położone na peryferiach Paktu Północnoatlantyckiego ze zrozumiałych powodów dążyły do zmiany niezbyt wygodnego dla nich umiejscowienia w ewentualnej strefie przyfrontowej. Dlatego w mniejszym lub większym stopniu popierały ukraińskie dążenia do członkostwa w tej organizacji.

Euroatlantyckie dążenia części ukraińskich elit politycznych najbardziej popierała Polska. Prezydenci, zarówno Aleksander Kwaśniewski, a tym bardziej od 2005 roku Lech Kaczyński, byli gorącymi zwolennikami integracji Ukrainy ze strukturami zachodnimi. Wiktor Juszczenko, który ogromnie dużo zawdzięczał politykom polskim za doprowadzenie do powtórzenia wyborów prezydenckich w 2004 roku i zdobycie w ich wyniku najwyższego urzędu w państwie, mógł liczyć także na wsparcie Warszawy w realizacji planów ukierunkowanych na uzyskanie członkostwa w NATO i Unii Europejskiej. Prezydent Lech Kaczyński w pełni podzielał zasadnicze kierunki polityki zagranicznej Wiktora Juszczenki, dlatego spotkania na najwyższym szczeblu stały się dość powszechną formą konsultacji międzypaństwowych[182].

Z inicjatywy prezydentów Ukrainy i Polski podjęto także próbę pojednania nad grobami poległych w licznych konfliktach polsko-ukraińskich w XX wieku. W czerwcu 2005 roku otwarto we Lwowie Cmentarz Orląt Lwowskich, rok później z udziałem najwyższych dostojników uszanowano zamordowanych przez polskie podziemie antykomunistyczne oraz sąsiadów ukraińskich mieszkańców wsi Pawłokoma w marcu 1945 roku. Gesty prezydentów nie przekładały się jednak na zmianę emocji społecznych po obu stronach granicy związanych z tragicznymi wydarzeniami z pierwszej połowy XX wieku. To, co dla Polaków stanowiło uszanowanie pamięci bohaterów narodowych, dla Ukraińców było czymś obraźliwym i poniżającym[183]. Nawet przy dobrej woli najwyższych władz państwowych niezwykle trudno było znaleźć porozumienie w sprawie oceny wydarzeń na Wołyniu latem 1943 roku.

---

[182] B. Surmacz, *Stosunki Ukrainy z Polską,* [w:] *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*..., s. 215-216.

[183] J. Gogol, *Otwarcie Cmentarza Orląt oczami Ukrainki*, http://www.stosunki.pl/?q=node/489 [14.08.2012].

Podczas wspólnych obchodów 60-lecia „Akcji Wisła", 27 kwietnia 2007 roku w Warszawie prezydenci Wiktor Juszczenko i Lech Kaczyński wydali oświadczenie, w którym mówili o przełomie w stosunkach ukraińsko-polskich. „Dialog polsko-ukraiński – pisali – nabrał charakteru szerokiego ruchu społecznego, obejmującego różne środowiska i cieszącego się wsparciem władz państwowych. Patronowali mu i patronują prezydenci obu krajów. Kamieniami milowymi tego procesu stały się obchody Tragedii Wołyńskiej w Pawliwce na Ukrainie i martyrologii Ukraińców w Pawłokomie w Polsce"[184].

Skrywane rozczarowanie w Polsce budziła polityka historyczna Wiktora Juszczenki, zwłaszcza w ostatnich dwóch latach sprawowania przez niego urzędu prezydenckiego, gdy masowo dokonywano rehabilitacji bojowników UPA i podkreślano zasługi tej organizacji w walce o niepodległość Ukrainy. Decyzją prezydenta Juszczenki Stepanowi Banderze nadano tytuł bohatera narodowego Ukrainy. Kierując się obowiązującą poprawnością polityczną politycy polscy bardzo rzadko odnosili się do tych działań przywódcy sojuszniczego państwa, które bulwersowały sporą część opinii publicznej[185].

„Pomarańczowa rewolucja" przyczyniła się niewątpliwie do wzrostu wzajemnych sympatii Polaków i Ukraińców. Dobra koniunktura istniała przede wszystkim dla elit rządzących w obu krajach, które łączyło wiele wspólnych celów, głównie politycznych. W sferze gospodarczej współpraca nie układała się już tak dobrze. Nie udało się rozwiązać problemu ropociągu Odessa–Brody-Gdańsk, z którym Ukraińcy wiązali wielkie nadzieje na zmniejszenie uniezależnienia gospodarczego od Rosji. W Polsce kolejne ekipy rządzące zgadzały się wprawdzie z jego ideą, lecz nie podejmowały żadnych działań, by nadać sens zrealizowanej już inwestycji po stronie ukraińskiej. Podczas dyskusji w Fundacji im. Stefana Batorego w maju 2005 roku, o stosunkach polsko-ukraińskich polityk Prawa i Sprawiedliwości Paweł Kowal mówił o ropociągu: „Nowy rząd mógłby podejść do niego wyłącznie z punktu widzenia biznesowego, tzn. wyznaczył terminy i ludzi odpowiedzialnych za jego realizację, rozpisał przetarg na jego budowę itp. W momencie, kiedy sobie powiemy jasno, że nie jest to tylko projekt biznesowy, ale także pomysł polityczno-ekonomiczny i że jesteśmy nim zainteresowani strategicznie, automatycznie musi się zmienić nasze podejście. Rząd musi się liczyć z tym, że jeśli trudno będzie znaleźć – a dotąd

---

184 *Wspólne oświadczenie z okazji 60. rocznicy akcji „Wisła"*, http://www.prezydent.pl/archiwalne-aktualnosci/rok-2007/art,472,wizyta-prezydenta-ukrainy-w-polsce.html [15.08.2012].

185 P. Kuspyś, *Nowe priorytety polityki zagranicznej Ukrainy*, http://www.mojeopinie.pl/nowe_priorytety_polityki_zagranicznej_ukrainy,3,1266617484 [14.08.2012].

były z tym trudności – partnera po stronie biznesu, to najprawdopodobniej trzeba będzie wesprzeć budowę ropociągu pieniędzmi państwowymi"[186]. Wkrótce Paweł Kowal został wiceministrem spraw zagranicznych w rządzie PiS, lecz w sprawie polskiego odcinka ropociągu także ta partia, najbardziej zainteresowana umacnianiem niepodległości Ukrainy, nie podjęła żadnych decyzji.

Zaprzeczeniem opinii wypowiadanych przez polityków i większości komentatorów o dobrym klimacie dla wzajemnych inwestycji były nieudane próby prywatyzacji przez ukraińskie koncerny huty „Częstochowa". W Polsce z ogromnym zdziwieniem przyjęto natomiast decyzje władz ukraińskich o nałożeniu embarga na import polskiego mięsa w marcu 2006 roku[187]. Politycy obu państw składali wiele deklaracji, uczestniczyli w różnych konferencjach biznesowych, lecz w zakresie współpracy gospodarczej w stosunkach polsko-ukraińskich nie nastąpił istotny przełom[188]. W latach 2005-2010 każdego roku podpisywano wiele umów międzyrządowych i międzyresortowych[189]. Regulowały one wszystkie obszary potencjalnej współpracy – od gospodarki i bezpieczeństwa do kultury, ochrony zdrowia i turystyki. Nie przekładały się one jednak na dostrzegalny wzrost aktywności w jakiejkolwiek dziedzinie. Polska i Ukraina niewiele nowego miały sobie do zaoferowania poza tradycyjną wymianą handlową, której bilans systematycznie wzrastał i u schyłku I dekady XXI wieku przekroczył wartość 5 mld dolarów w skali roku[190]. Była to porównywalna wartość wymiany do tej, którą Ukraina miała w handlu z Białorusią. Nie podejmowano natomiast wspólnych przedsięwzięć inwestycyjnych wiążących gospodarki obu krajów. Polskie inwestycje na Ukrainie były symboliczne

---

186 *Stosunki polsko-ukraińskie po pomarańczowej rewolucji. Propozycje dla polskiej polityki zagranicznej*, Fundacja im. Stefana Batorego, Warszawa 2005, s. 7.

187 L. Osińska, *Polskie a ukraińskie pojmowanie strategicznego partnerstwa pomiędzy Warszawą a Kijowem*, „Dialogi Polityczne", 2007, nr 8, s. 40.

188 P. Kuspyś, *Polska – Ukraina. Startegiczne stosunki?*, http://www.stosunki.pl/?q=node/533 [14.08.2012].

189 *Посольство України у Республіці Польща. Договірно-правова база двосторонніх відносин*, http://www.mfa.gov.ua/poland/ua/publication/content/29485.htm [14.08.2012].

190 Dane o wielkości wymiany podaję za: *Посольство України у Республіці Польща. Стан та перспективи українсько-польських відносин*, http://www.mfa.gov.ua/poland/ua/publication/content/29136.htm [14.08.2012]. Wskaźniki te oznaczają, że w ciągu 5 lat rządów Wiktora Juszczenki bilans wymiany handlowej zwiększał się średnio rocznie o 30%. W 2004 roku jego wartość niewiele przekraczała 2 mld dolarów: M. Wróblewski, *Gospodarczy wymiar sąsiedztwa Polski i Ukrainy*, [w:] *Polska – Ukraina. Więcej niż sąsiedztwo...*, s. 108.

w porównaniu do niemieckich, rosyjskich, brytyjskich, amerykańskich, czy holenderskich[191]. Ukraińskie w Polsce były bliskie zera.

Ukraińcy swoje plany integracyjne z Zachodem wiązali z realizacją przy współpracy z Polską projektów Zbigniewa Brzezińskiego zakładających transport surowców energetycznych z Azji Centralnej i Kaukazu przez terytorium obu krajów[192]. Od 2005 roku koncepcja ta stawała się coraz mniej aktualna. Polska kierując się kalkulacjami ekonomicznymi nie podjęła najważniejszej dla Ukrainy decyzji o budowie ropociągu na odcinku Brody–Gdańsk. Znaczące dla obu krajów decyzje zapadły poza ich granicami, gdy rządy Rosji i Niemiec postanowiły wdrożyć plan budowy Gazociągu Północnego po dnie Morza Bałtyckiego omijającego Polskę i Ukrainę. Inwestycja miała dość wyraźny kontekst polityczny, eliminowała bowiem z gry bliskich sojuszników Stanów Zjednoczonych w Europie Środkowo-Wschodniej. Burzyła jednocześnie geopolityczną konstrukcję Zbigniewa Brzezińskiego, w której Ukraina i Polska miały być najważniejszymi składnikami[193].

Podstawowe cele geopolityczne obu krajów pozostały niezmienne. Były nimi obecność Ukrainy w NATO i Unii Europejskiej. Ze strony polskiej zarówno szefowie dyplomacji w rządach Jarosława Kaczyńskiego, jak Donalda Tuska wspierali euroatlantyckie aspiracje ukraińskie. W tej dziedzinie istniała duża zbieżność stanowisk skłóconych partii – Prawa i Sprawiedliwości oraz Platformy Obywatelskiej. Aktywność na tym kierunku bardzo precyzyjnie przedstawił minister spraw zagranicznych Radosław Sikorski, reprezentujący rząd koalicji PO-PSL. „Blisko współpracowałem z Panem Prezydentem [Lechem Kaczyńskim – E.M.] na rzecz realizacji ukraińskich aspiracji do członkostwa w NATO podczas szczytu Sojuszu w Bukareszcie – mówił Sikorski. Nieustannie wspieramy ukraińskich polityków o nastawieniu proreformatorskim i proeuropejskim, angażując przy tym naszych weimarskich partnerów. Na przykład udzielamy silnego wsparcia Ukrainie w pracach nad umową stowarzyszeniową z Unią Europejską. Wspólnie z ministrem spraw zagranicznych Niemiec Frankiem-Walterem Steinmeierem zawieźliśmy na Ukrainę unijne

---

191 T. Kapuśniak, *Pozycja ekonomiczna Ukrainy*, [w:] *Ukraina w stosunkach międzynarodowych...*, s. 151.

192 *Політичний аспект сучасних українсько-польських міждержавних відносин*, http://www.info-works.com.ua/all/ZED/3890.html [14.08.2012].

193 T. Marczak, *Geopolityczne determinanty polsko-ukraińskiego partnerstwa strategicznego*, [w:] *Polska – Ukraina. Więcej niż sąsiedztwo*, (red.) M. Wołański, Ł. Leszczenko, Wrocław 2006, s. 26-29.

przesłanie, które zawierało informacje, co i kiedy należy zrobić, aby umowa ta została w końcu zawarta. Reszta zależy od działań i roztropności ukraińskich władz i elit"[194]. Ta część ukraińskich polityków, którą minister Sikorski określił jako „proreformatorską i proeuropejską" z wdzięcznością przyjmowała wysiłki ze strony Polski na rzecz zakotwiczenia Ukrainy w strukturach Zachodu. Stanowiła ona jednak mniejszość wśród ukraińskiej elity politycznej, która na początku 2010 roku utraciła władzę.

Wiktor Janukowycz, który wraz z Partią Regionów przejął ster rządów, w polityce zagranicznej kierował się bardziej pragmatyzmem ekonomicznym, niż realizacją haseł nieakceptowanych przez większość Ukraińców. Wracając do koncepcji wielowektorowości i zrównoważonych stosunków ze Wschodem i Zachodem Janukowycz nie potrzebował Polski jako pośrednika w kontaktach z Brukselą. „Wśród głównych celów ukraińskiej polityki zagranicznej Wiktor Janukowycz wymienił integrację europejską, rozwój przyjaznych relacji z Rosją oraz rozszerzanie współpracy o takie państwa, jak Japonia, Indie, Turcja, Brazylia, Meksyk i Koreę. (...) Jak się wydaje, idea specjalnego partnerstwa między Polską i Ukrainą straciła już rację bytu – pisał Piotr Kuspyś. Polska przestała być jedyną drogą prowadzącą do Brukseli. Kijów postrzega Warszawę jako jedną z wielu stolic w Europie Środkowej. Poza tym rolę «adwokatów» Ukrainy na forum Zjednoczonej Europy chętnie biorą na siebie Rumunia, Węgry i Słowacja"[195]. Ukraina pod rządami Janukowycza praktycznie zrezygnowała ze starań o uzyskanie członkostwa w NATO. Przestał istnieć jeden z najważniejszych wspólnych priorytetów w polskiej i ukraińskiej polityce zagranicznej.

Geopolityczne położenie Ukrainy skazuje ją na współpracę z Rosją. Od stanu stosunków politycznych z północnym sąsiadem zależy stan ukraińskiej gospodarki. Politycy i komentatorzy polityczni w Warszawie oczekiwali, że Ukraina będzie podążać śladem Polski, nie zwracając uwagi na panujące w tym kraju realia polityczne, społeczne, gospodarcze i kulturowe. Suwerenne decyzje Janukowycza świadczące o rezygnacji ze starań o uzyskanie członkostwa w NATO, w Polsce najczęściej przyjmowane są jako niezgodne z ukraińską racją stanu, będące wyrazem uległości wobec Rosji. Problemem polskiej polityki jest fakt, że w Kijowie ukraińska racja stanu bywa zazwyczaj definiowana inaczej niż w Warszawie.

---

194 *Wystąpienie Ministra Radosława Sikorskiego w Fundacji Batorego 8 października 2009*, http://www.msz.gov.pl/Wystapienie,Ministra,Spraw,Zagranicznych,30699.html [15.08.2012].

195 P. Kuspyś, *Polityka zagraniczna Ukrainy w 2010 roku*, http://www.mojeopinie.pl/polityka_zagraniczna_ukrainy_w_2010_roku,3,1299403795 [15.08.2012].

Stosunki ukraińsko-rumuńskie w okresie prezydentury Wiktora Juszczenki ustabilizowały się z woli obu stron. Rumunia znajdowała się w procesie przyjmowania do Unii Europejskiej i musiała wykazać unormowane relacje ze swoimi sąsiadami. Ukraina aspirowała do członkostwa w tej organizacji, starała się zatem prowadzić politykę zagraniczną spełniającą standardy europejskie. Dawny spór o szelf kontynentalny na Morzu Czarnym w pobliżu Wyspy Węży czy zakres ingerencji w środowisko naturalne Delty Dunaju został z inicjatywy Rumunii przekazany do arbitrażu międzynarodowego. W lutym 2009 roku Trybunał Sprawiedliwości ONZ z siedzibą w Hadze wydał wyrok niekorzystny dla Ukrainy w każdej zaskarżonej sprawie[196]. Była to prestiżowa porażka dyplomacji ukraińskiej, mająca także określone konsekwencje polityczne i ekonomiczne. W rywalizacji między obu państwami w regionie czarnomorskim pokazywała większą dojrzałość, skuteczność i wiarygodność Rumunii. W wymiarze ekonomicznym ograniczała perspektywę rozwoju żeglugi ukraińskiej na Dunaju oraz utratę części roponośnego szelfu na wybrzeżu Morza Czarnego[197].

Europejskie aspiracje Rumunii i Ukrainy przyczyniły się znacznie do unormowania sytuacji mniejszości narodowych w obu krajach oraz poszerzenia współpracy przygranicznej. Podwaliny prawne sprzyjające rozwiązywaniu spornych problemów i zbliżające oba kraje zostały położone jeszcze w okresie prezydentury Leonida Kuczmy. W latach 2006-2009 włożono wiele starań dla zapewnienia mniejszościom narodowym dostępu do oświaty w językach ojczystych oraz zachowania własnej tożsamości. Wiele działań w tym kierunku było wymuszonych stanowiskiem Parlamentu Europejskiego i OBWE, gdzie przedstawiciele władz obu krajów składali wcześniej skargi na traktowanie mniejszości po drugiej stronie granicy. Wspólny monitoring i kontrola stanu przestrzegania obowiązujących norm międzynarodowych w tym zakresie przyniosła oczekiwane rezultaty[198]. Wzajemne oskarżenia i demonstracja nie-

---

196 А. Скляр, *3:1 на користь Румунії*, „Зовнішні справи" 2009, nr 6-7, s. 22-24.

197 Tenże, *Позиція України і Румунії щодо транскордонного аспекту відновлення ГСХ Дунай-Чорне море та його впливу на дельту Дунаю*, „Зовнішні справи", 2010, nr 7-8, s. 32-33; С. Гакман, *Сучасні аспекти українсько-румунських відносин*, http://www.uames.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=66:2011-10-24-16-21-36&catid=11:2010-06-01-10-24-12&Itemid=12 [31.07.2012].

198 Т. Пилипенко, *Окремі аспекти українсько-румунських відносин в сучасних умовах*, http://forumn.kiev.ua/2009-04-83/83-08.html [15.08.2012].

chęci wprawdzie niż znikły ze środków masowego przekazu, lecz odbywało się to najczęściej bez udziału polityków obu państw[199].

„Pomarańczowi" zainteresowani reorientacją polityki zagranicznej w kierunku zachodnim w naturalny sposób wspierali wszelkie projekty współpracy z krajem, który w 2007 roku uzyskał członkostwo w Unii Europejskiej. Obszarem najintensywniejszej współpracy gospodarczej był euroregion „Górny Prut". Część projektów gospodarczych realizowana była wspólnie z Mołdawią[200]. W tym kontekście nieunikniona była cicha rywalizacja o geopolityczną orientację tego kraju wciśniętego między Ukrainę i Rumunię oraz gra sprawą Naddniestrza, stanowiącego istotny problem w mołdawskiej polityce zagranicznej.

Po zmianie władzy na Ukrainie ekipa Janukowycza demonstrowała wolę zacieśnienia kontaktów z Rumunią. Spotkało się to z pozytywną reakcją Bukaresztu. Wymianom wizyt na szczeblu szefów dyplomacji i umowom o współpracy transportowej i energetycznej towarzyszyły zawsze mile oczekiwane w Kijowie słowa, wypowiedziane w maju 2011 roku tym razem przez ministra spraw zagranicznych Rumunii Teodora Bakońskiego, o braku jakichkolwiek pretensji terytorialnych wobec Ukrainy oraz zapewnienia, że Bukareszt pozostaje „bezkompromisowym obrońcą zasady nienaruszalności istniejących granic w Europie"[201].

Proeuropejska i proatlantycka retoryka „pomarańczowych" ułatwiała także kontakty z Węgrami, które od 2004 roku stały się członkiem Unii Europejskiej. Kierując się podobnymi motywami jak Polska, Węgrzy byli zainteresowani pomyślnym przebiegiem procesów integracyjnych Ukrainy zapowiadanych przez prezydenta Juszczenkę. W Budapeszcie Ukraina miała sojusznika wspierającego jej działania na rzecz uzyskania członkostwa w NATO i Unii Europejskiej. Węgrzy byli zainteresowani także rozszerzaniem współpracy we wszystkich dziedzinach. W lipcu 2005 roku ministrowie spraw zagranicznych obu krajów Borys Tarasiuk i Ferenc Somogyi podpisali plan współdziałania resortów do końca 2006 roku, obejmujący szczegółowe konsultacje we wszystkich sprawach dotyczących kluczowych problemów polityki międzynarodo-

---

199 Н. В. Чорна, В. Н. Підгірна, *Сучасний стан та перспективи розвитку українсько-румунських відносин*, http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=20280 [15.08.2012].

200 С. Гакман, *Сучасні аспекти українсько-румунських відносин...*

201 *Українсько-румунські відносини: погляд з Бухаресту*, http://buktolerance.com.ua/?p=4245 [15.08.2012].

wej[202]. Węgry jako kraj Unii Europejskiej miały wpływ na kształtowanie polityki wschodniej wspólnoty, dlatego dobre relacje Kijowa z Budapesztem były atutem w realizacji zamierzeń prezydenta Juszczenki.

Porozumienia dotyczące zasad ruchu granicznego z 2007 roku na granicy ukraińsko-węgierskiej uczyniły ją łatwą do przekroczenia przez obywateli obu państw, a szczególnie zamieszkujących regiony przygraniczne, gdzie panowało duże bezrobocie. Węgrzy nie potrzebowali wiz do Ukrainy, Ukraińcy zaś zostali zwolnieni z opłat wizowych. Handel walizkowy wprawdzie uszczuplał dochody budżetów państwowych, lecz rozwiązywał wiele problemów socjalnych po obu stronach granicy. Towarami eksportowymi Ukrainy, nieobjętymi żadną statystyką, stały się paliwa samochodowe, papierosy i wódka. Ponieważ w dużej mierze handlem zajmowali się Węgrzy zamieszkujący terytoria ukraińskiego Zakarpacia, rząd węgierski tolerował ten proceder, jako formę wsparcia dla swoich rodaków.

Władze Ukrainy i Węgier chętnie podkreślały przede wszystkim ludzki wymiar pozytywnie układających się relacji ukraińsko-węgierskich. Węgry stały się najszerszym oknem do Europy dla milionów obywateli Ukrainy podążających na Zachód w celach zarobkowych, edukacyjnych, czy turystycznych[203]. Oba kraje budowały infrastrukturę ułatwiającą ruch osobowy i towarowy z Ukrainy do Unii Europejskiej i w odwrotnym kierunku.

Częste kontakty na najwyższym szczeblu ułatwiały współpracę między państwami. Pierwsze spotkanie Wiktora Juszczenki i prezydenta Węgier László Sólyomana odbyło się 31 sierpnia 2005 roku. Chociaż realną władzę na Węgrzech ma premier, prezydenci nakreślili główne kierunki współpracy, które później były realizowane przez rządy. Druga tura rozmów odbyła się w październiku 2006 podczas wizyty Juszczenki w Budapeszcie z okazji 50-lecia powstania węgierskiego w 1956 roku. Trzy główne tematy, które absorbowały rozmówców wymagały wzajemnych kompromisów. Węgrzy chcieli rozmawiać o swoich rodakach na Zakarpaciu, Ukraina o integracji z Zachodem. Trzeci temat dotyczący dywersyfikacji dostaw surowców energetycznych w równym stopniu interesował obie strony. Listę tematów znacznie rozszerzono podczas kolejnej wizyty Juszczenki w Budapeszcie w dniach 10-11 lipca 2007 roku. Współpraca w dziedzinie energetyki, transportu oraz rozbudowy infrastruk-

---

202 Є. Кіш, *Україна — Угорщина: сучасні пріоритетні напрями співробітництва*, http://www.personal.in.ua/article.php?ida=375 [15.08.2012].

203 К. Грищенко, Я. Мартоні, *Україна – Угорщина: двадцять років партнерства*, http://ukurier.gov.ua/uk/articles/ukrayina-ugorshina-dvadcyat-rokiv-partnerstva/p/ [15.08.2012].

tury granicznej miała tworzyć realne warunki integrujące Ukrainę z obszarem unijnym. O problemach tych prezydent Ukrainy rozmawiał także z premierem Węgier Ferencem Gyurcsány. Rozmowy z prezydentem i premierem Węgier Juszczenko kontynuował 13 stycznia 2008 roku w Mukaczewie na Zakarpaciu[204].

Negocjacje Juszczenki w kwestiach energetycznych zakończyły się jednak niepowodzeniem. Premier Gyurcsány zdecydował się na podpisanie 8 lutego 2008 podczas wizyty w Moskwie umowy z Rosją o przeprowadzeniu Gazociągu Południowego (Southstream) przez terytorium Węgier. Poparł konkurencyjny wobec projektu unijnego „Nabucco" projekt rosyjski. Z gazociągiem „Nabucco" prezydent Juszczenko wiązał nadzieje na import gazu kaspijskiego i środkowoazjatyckiego z terytorium Węgier.

Oficjalne i robocze wizyty prezydenta Węgier László Sólyomana na Ukrainie w latach 2008-2009 i rewizyty Juszczenki w Budapeszcie podtrzymywały dobry klimat w stosunkach między obu krajami, sprzyjały rozwojowi handlu i rozwiązywaniu wielu spraw bieżących. Handel z Węgrami w okresie prezydentury Juszczenki utrzymywał się na poziomie 2-2,5 mld dolarów rocznie, z wyraźnym załamaniem w 2009 roku spowodowanym krachem w gospodarce światowej. Inwestycje węgierskie w gospodarkę Ukrainy były dość wysokie i systematycznie rosły od 185 mln dolarów w 2005 roku do 711 mln w 2010 roku[205].

Intensywność kontaktów na najwyższym szczeblu została utrzymana po zmianie najwyższych urzędników w obu krajach. Nowy prezydent Węgier Pál Schmitt nie unikał kontaktów z Wiktorem Janukowyczem, gdy stał się on osobą bojkotowaną przez unijnych przywódców za skazanie na kilkuletni pobyt w więzieniu byłej premier Julii Tymoszenko[206]. Wizyta Wiktora Orbana na Ukrainie 12 listopada 2010 roku oraz rozmowy z Wiktorem Janukowyczem oraz Mykołą Azarowem pokazały, że stanowiska obu krajów w kwestiach współpracy dwustronnej oraz głównych kierunków polityki międzynarodowej, mimo wymiany elit rządzących, nie uległy zasadniczym zmianom. Węgry Orbana w dalszym ciągu deklarowały poparcie dla ukraińskiej obecności

---

204 *Посольство України в Угорщини. Історія двосторонніх відносин*, http://www.mfa.gov.ua/hungary/ua/2361.htm [15.08.2012].

205 *Посольство України в Угорщини. Стан торговельно-економічних відносин та інвестиційної діяльності між Україною та Угорщиною*, http://www.mfa.gov.ua/hungary/ua/26843.htm [15/08.2012].

206 Tamże.

w Unii Europejskiej, z dystansem odnosząc się do zarzutów unijnych o łamaniu demokracji na Ukrainie. Premier Węgier zresztą sam znalazł się w ogniu krytyki za postępowanie niezgodne z unijnymi normami.

W stosunkach ze Słowacją Ukraina miała najmniej drażliwych problemów w porównaniu z pozostałymi zachodnimi sąsiadami. Podwaliny dobrych relacji zostały zbudowane w czasach Leonida Kuczmy. Rutynowe stały się wówczas spotkania prezydentów, premierów, ministrów spraw zagranicznych. W czasie, gdy „pomarańczowi" przejmowali władzę na Ukrainie, Słowacja była już członkiem NATO i Unii Europejskiej. Podobnie jak inne kraje regionu środkowoeuropejskiego należące do tej organizacji popierała plany nowych władz w Kijowie dotyczące różnych form integracji z Zachodem.

Juszczenko z prezydentem Słowacji Ivanem Gašparovičem spotkał się 22 lutego 2005 roku podczas obrad Komisji NATO–Ukraina. Rozmowy zdominowały problemy współpracy dwustronnej, a przede wszystkim złagodzenia reżimu wizowego dla obywateli obu krajów, ułatwień inwestycyjnych oraz aktywizacji wymiany handlowej[207]. Spotkanie prezydentów utorowało drogę do częstych roboczych kontaktów na szczeblu ministrów spraw zagranicznych. Borys Tarasiuk w latach 2005-2006 nawet po kilka razy w roku spotykał się ze swoimi słowackimi odpowiednikami. Słowacka dyplomacja aktywnie wspierała wszelkie formy zbliżania Ukrainy do Zachodu. Od lipca 2006 roku do czerwca 2007 roku Słowacja przewodniczyła Grupie Wyszehradzkiej. Podczas spotkań przywódców i szefów dyplomacji tej organizacji z inicjatywy Bratysławy zapraszano na obrady także delegację ukraińską. Wyszehradzka czwórka (Polska, Węgry, Czechy, Słowacja) w jednakowym stopniu była zainteresowana dołączeniem Ukrainy do struktur europejskich i euroatlantyckich. W latach 2007-2009 kilka razy w ciągu roku spotykali się prezydenci, premierzy, szefowie dyplomacji Ukrainy i Słowacji podczas oficjalnych i roboczych wizyt składanych wzajemnie w obu krajach[208].

30 maja 2008 roku ministrowie spraw zagranicznych Wołodymyr Ogryzko i Jan Kubisz podpisali porozumienie o koordynacji przez poszczególne resorty słowackie ukraińskich działań przystosowawczych administracji państwa do członkostwa w Unii Europejskiej[209]. Ukraina miała wykorzystać doświad-

---

[207] *Посольство України в Словаччині. Українсько-словацькі політичні відносини*, http://www.mfa.gov.ua/slovakia/ua/2538.htm [16.08.2012].

[208] Tamże.

[209] *Міністерство закордонних справ України. Українсько-словацьке співробітництво у 2008 році з метою наближення України до ЄС*, http://www.mfa.gov.ua/mfa/en/publication/con-

czenia słowackie w procesie przystosowywania kraju do unijnych wymogów. Świadczyło to o wyjątkowym zaufaniu władz Ukrainy do słowackich partnerów.

Poważniejszy problem w stosunkach ukraińsko-słowackich pojawił się na początku 2009 roku w związku z gazowym konfliktem ukraińsko-rosyjskim. Gazociągami ukraińskimi dostarczany był rosyjski gaz na Słowację. W wyniku rosyjsko-ukraińskiej „wojny gazowej" pojawiły się przerwy w dostawach surowca na Słowację i zostało zagrożone bezpieczeństwo energetyczne tego kraju. Sprawa okazała się na tyle poważna, że do Kijowa 14 stycznia przybył premier Słowacji Robert Fico, a dwa dni później prezydent Ivan Gašparovič[210]. Wizja Ukrainy skonfliktowanej z Rosją w Unii Europejskiej stawała się mniej atrakcyjna dla Słowacji niż pierwotnie zakładano. Dlatego zmianę ekipy rządzącej na Ukrainie, na Słowacji przyjęto z dużym spokojem.

W 2010 roku kontynuowane były kontakty na najwyższym szczeblu, lecz akcent został przesunięty na problemy współpracy dwustronnej. Doświadczenia z początku 2009 roku skłaniały władze obu państw do współpracy w dziedzinie dywersyfikacji dostaw surowców energetycznych. Wobec braku pozytywnej reakcji ze strony Polski w sprawie wykorzystania ropociągu Odessa–Brody, Ukraina wyszła z propozycją, rozważaną wcześniej już przez „pomarańczowych", przedłużenia go w kierunku Słowacji i dalej do czeskiej rafinerii w Krałupach[211]. Idea inwestycji pozostawała niezmienna od czasów Kuczmy.

6. Turcja, Azja Centralna i Chiny w polityce ukraińskiej

Turcja była jednym z ważniejszych państw w polityce ukraińskiej. Oficjalnie stosunki z Ankarą nazywano w Kijowie strategicznym partnerstwem, w rzeczywistości w wielu obszarach wzajemne interesy obu krajów były sprzeczne lub konkurencyjne. Ukraina i Turcja aspirowały do uzyskania statusu krajów tranzytowych surowców energetycznych do Europy pochodzących z tych samych źródeł. Gra na rynku surowcowym oraz rywalizacja militarna w regionie czarnomorskim powodowała, że w relacjach ukraińsko-rosyjskich, w tle

---

tent/43247.htm [16.08.2012].

210 *Посольство України в Словаччині. Українсько-словацькі політичні відносини...*

211 *Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України, Українсько-словацькі відносини в контексті зміни політичного ландшафту. Підсумки року". Аналітична записка*, http://www.niss.gov.ua/articles/388/ [16.08.2012].

zawsze pozostawał czynnik rosyjski i amerykański[212]. Bezpośrednie zaangażowanie Turcji na Kaukazie i Azji Centralnej prowadziło ją także do rywalizacji z Rosją. Sojusz z Azerbejdżanem i Gruzją, krajami zaprzyjaźnionymi z Ukrainą, sprzyjał w latach 2005-2009 zbliżeniu Kijowa i Ankary. Jednocześnie Turcja jako kraj NATO pozostawała ważnym sojusznikiem USA w newralgicznym regionie świata[213]. Kilka lat po inwazji wojsk amerykańskich na Irak, Turcja pozostała wprawdzie sojusznikiem supermocarstwa, lecz z rosnącym przekonaniem o jego destabilizacyjnej obecności w regionie[214].

Prezydent Juszczenko widział Turcję w roli pomostu dla Ukrainy do NATO. Z myślą o wspólnym członkostwie w tej organizacji podejmował szeroko zakrojoną współpracę wojskową i polityczną. Dotychczasowa polityka, w której Ukraina chciała pełnić funkcję czynnika równoważącego wpływy Rosji i NATO w basenie Morza Czarnego została zastąpiona polityką wzmacniania obecności Paktu Północnoatlantyckiego. Przejawem tego było między innymi otwarcie na współpracę wojskową z Turcją[215]. Porozumienie międzyrządowe o współpracy obronno-przemysłowej podpisane 17 stycznia 2007, które zaczęto realizować od sierpnia 2008 roku, przewidywało współdziałanie przy projektowaniu, produkcji i dystrybucji broni lub systemów obronnych[216]. Inżynierowie i konstruktorzy obu krajów zyskiwali dostęp do dokumentacji, wyników badań, laboratoriów i ośrodków zbrojeniowych partnera podpisującego to porozumienie.

Retoryka dyplomacji ukraińskiej podreślała wspólne cele polityki zagranicznej obu krajów, z których najważniejszym było uzyskanie członkostwa w Unii Europejskiej[217]. Turcy wskazywali także na wspólny problem obu

---

212 О. Волович, *Україна і Туреччина в контексті американсько-російського суперництва в Чорноморсько-Каспійському регіоні*, [w:] *Українсько – турецькі відносини: стан і перспективи розвитку*, Одеса 2006, s. 58-60.

213 С. Зінько, *Основні напрями зовнішньої політики Туреччини на сучасному етапі*, [w:] *Українсько – турецькі відносини*..., s. 8-11.

214 K. Zasztowt, *Stosunki Ukrainy z Turcją*, [w:] *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*..., s. 299.

215 Н. Мхитарян, *Стратегія розвитку українсько-турецьких відносин у контексті пріоритетних завдань української держави*, [w:] *Українсько – турецькі відносини*..., s. 17-19.

216 *Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про оборонно-промислове співробітництво*, http://www.uazakon.com/documents/date_3a/pg_gmcvwr.htm [21.08.2012].

217 П. Варбанець, *Україна та Туреччина на шляху до ЄС:основні проблеми євро-інтеграційного процесу та перспективи їх подолання*, [w:] *Українсько – турецькі відносини*..., s. 33--34.

krajów – jednakową niechęć najważniejszych państw Unii do przyjmowania zarówno Ukrainy, jak Turcji w szeregi swojej organizacji[218].

Z punktu widzenia Ukrainy kwestią najważniejszą, skłaniającą do współdziałania z Turcją było uczynienie regionu Morza Czarnego mostem tranzytowym z Azji do Europy. Alternatywą była budowa infrastruktury komunikacyjnej przez Rosję i Białoruś, omijającej Ukrainę i Turcję. Bardzo dużo w tej dziedzinie zależało od sytuacji na Kaukazie, Bałkanach i Naddniestrzu. Stabilizacja na tych obszarach leżała zatem w interesie Ukrainy i Turcji, gdyż ona warunkowała uruchomienie wielkich projektów infrastrukturalnych[219].

Bilans wymiany handlowej między Ukrainą i Turcją w 2005 roku wynosił 3,5 mld dolarów. W ciągu pięciu lat strony miały ambicję kwotę tę zwiększyć do 10 mld[220]. W 2008 roku udało się osiągnąć bilans rzędu 6,5 mld. Najważniejsze dla Ukrainy było dodatnie saldo w handlu z Turcją, wielkości niemal 2,7 mld dolarów[221]. Zwiększało się ono systematycznie od 2005 roku, gdy wynosiło niespełna 1,5 mld. Z powodu światowego kryzysu ekonomicznego nie udało się osiągnąć planowanej na początku kadencji Juszczenki wartości wymiany handlowej rzędu 10 mld dolarów, lecz tempo rozwoju współpracy ekonomicznej było i tak imponujące.

W sytuacji permanentnego kryzysu paliwowego w stosunkach ukraińsko-rosyjskich po objęciu władzy przez „pomarańczowych", Turcja w planach Kijowa miała w istotny sposób przyczynić się do dywersyfikacji dostaw surowców energetycznych. Oprócz ropy kaspijskiej dostarczanej przez Gruzję, planowano zrealizować wcześniejszą ideę skierowania do Odessy ropy bliskowschodniej z tureckiego portu Samsun z zamiarem jej tranzytu do Europy przez Brody i Płock. Do Samsun ropa miała być dostarczona nowym ropociągiem z Ceyhanu, którego budowę zamierzano rozpocząć na początku 2006 roku. Ukraina i Turcja miały szanse umocnić się na pozycji krajów tranzytowych. Turcy przymierzali się nawet do udziału w budowie polskiego odcinka ropociągu[222]. Zapał

---

218 И. Камалов, *Турция и Украина: от сотрудничества к стратегическому партнерству*, [w:] *Українсько – турецькі відносини*..., s. 56.

219 В. Дергачев, *Геополитическая трансформация в Черноморском регионе*, [w:] *Українсько – турецькі відносини*..., s. 36-49.

220 Р. Шекероглу, *Генеральний Консул Турецької Республіки в Одесі, Вступні слова*, [w:] *Українсько – турецькі відносини*..., s. 3.

221 *Зовнішньоекономічні зв'язки України з Туреччиною*, http://www.bestreferat.ru/referat-114863.html [21.08.2012].

222 K. Zasztowt, *Stosunki Ukrainy z Turcją*..., s. 294-296.

inwestycyjny studziła jednak sytuacja w Iraku, gdzie znajdowało się pierwotne źródło zakupu surowca, którym zamierzano zapełnić wszystkie ropociągi.

W 2006 roku Rosjanie zaproponowali Turcji rozbudowę biegnącego przez jej terytorium gazociągu „Błękitny Potok", którym gaz miał popłynąć na południe Europy. Dyplomacja ukraińska kierowana przez Borysa Tarasiuka zareagowała na ten fakt wsparciem dla europejskiego projektu gazowego „Nabucco", którym kaspijski gaz również przez terytorium Turcji miał być dostarczany na Bałkany, a następnie do Austrii. Ukraina deklarowała podłączenie się do tego gazociągu na terenie któregoś z państw Europy Środkowej. Inicjatywa została podtrzymana w 2007 roku także przez rząd Wiktora Janukowycza. Załamanie planów integracji Turcji z Unią Europejską skłoniło ją do większej współpracy z Rosją w czasie, gdy na Ukrainie wśród elit rządzących utrzymywał się prozachodni i proeuropejski entuzjazm. Zyskom Turcji płynącym z usług tranzytowych na rzecz Gazpromu w wyniku funkcjonowania „Błękitnego Potoku", towarzyszyło zmniejszanie roli gazociągów na terenie Ukrainy[223]. Interesy ekonomiczne Turcji i Ukrainy okazywały się zatem niekiedy mocno rozbieżne.

Ważnym elementem w stosunkach ukraińsko-tureckich pozostawał Krym. Politycy i dyplomaci ukraińscy cenili lojalność Tatarów krymskich wobec państwa, która przez lata mocno kontrastowała z separatystycznymi tendencjami rosyjskiej większości zamieszkującej półwysep. Wsparcia Tatarom nieprzerwanie udzielała Turcja, lecz w ocenie Kijowa nie stanowili oni zagrożenia dla integralności Ukrainy. W 2004 roku Tatarzy wsparli Wiktora Juszczenkę w walce o władzę prezydencką, jako polityka bardziej prozachodniego i skłonnego do współpracy z Turcją niż ówczesny premier Janukowycz. Dość szybko okazało się, że problem tatarski na Krymie był bardziej złożony. Radykałowie islamscy odwoływali się do wspólnych wartości religijnych i cywilizacyjnych z Turcją, pojawiły się postulaty reaktywowania autonomii Krymu z zapewnieniem wiodącej roli politycznej Tatarów. Na Ukrainie zaczęło to być postrzegane jako rodzący się nowy separatyzm.

Rządy „pomarańczowych" nie rozwiązały najbardziej nurtującego Tatarów problemu związanego z nabywaniem własności ziemi. Utrudniało to proces osadnictwa potomków ludności tatarskiej Krymu wysiedlonej przez Stalina w 1944 roku. Ustawodawstwo przyjmowane przez Radę Najwyższą Ukrainy w okresie po „pomarańczowej rewolucji" ograniczyło zawłaszczanie ziemi

---

223 *Rosja rozszerza możliwości eksportu gazu*, http://polish.ruvr.ru/2009/05/18/519142.html [21. 08.2012].

przez Tatarów pod budowę domów. Przewidywało bowiem odpowiedzialność karną za samowolne przejęcie gruntów[224]. Pomoc finansowa udzielana Tatarom przez Turcję i inwestycje na Krymie z myślą o wspieraniu ich zatrudnienia były milcząco aprobowane przez władze ukraińskie. Ze strony Turcji nie było natomiast przejawów destrukcyjnego wykorzystywania obecności Tatarów na Krymie. Mniejszość tatarska była czynnikiem zwiększającym tureckie zaangażowanie inwestycyjne na Krymie, czego władze ukraińskie nie rozważały w kategoriach zagrożeń.

Przejawem dobrych stosunków politycznych ukraińsko-tureckich były niemal coroczne wizyty prezydenta Juszczenki w Ankarze lub Stambule. Jego następca – Wiktor Janukowycz w pierwszych dwóch latach pełnienia urzędu trzykrotnie składał wizyty w Turcji[225]. Intensywność kontaktów na najwyższym szczeblu świadczyła o wadze problemów występujących w relacjach między obu krajami i nadziejach pokładanych przez polityków ukraińskich na umocnienie międzynarodowej pozycji Ukrainy w regionie przy wsparciu lub przyzwoleniu ze strony Turcji. Dobre relacje polityczne zapewniły otwarcie rynku tureckiego dla wyrobów ukraińskiego przemysłu metalurgicznego i chemicznego, czego efektem było dodatnie saldo w handlu z południowym sąsiadem mierzone miliardami dolarów.

Władze Ukrainy doceniały znaczenie postradzieckich państw Azji Centralnej i możliwość rozwiązania z ich udziałem problemów z zaopatrzeniem w surowce energetyczne. Dyplomacja „pomarańczowych" zdecydowanie zorientowana na Zachód nie potrafiła jednak zbudować na tym obszarze chociażby niewielkiej własnej strefy wpływów pozwalającej na bezpośredni dostęp do gazu i ropy – surowców kupowanych w Turkmenistanie, Kazachstanie, czy Uzbekistanie za pośrednictwem Rosji. Dopiero w 2010 roku ofensywę dyplomatyczną na tym kierunku podjął nowy prezydent Wiktor Janukowycz, lecz w sytuacji, gdy przestrzeń ta została już dość mocno powiązana z systemami gospodarczymi Chin i Rosji[226].

Największym i najbardziej liczącym się krajem postradzieckiej Azji Centralnej był Kazachstan. Zarówno ekipie Kuczmy, jak Juszczenki nie udało się przekonać prezydenta tego kraju Nursułtana Nazarbajewa do udziału w sprze-

---

224 K. Zasztowt, *Stosunki Ukrainy z Turcją...*, s. 287.

225 *Посольство України в Турецькій Республіці. Розвиток політичного діалогу*, http://www.mfa.gov.ua/turkey/ua/5044.htm [21.08.2012].

226 Р. Сирінський, *Стан і перспективи відносин України з країнами Центральної Азії*, „Зовнішні справи", 2010, nr 5-6, s. 40-43.

daży ropy do Europy przy wykorzystaniu ukraińskiego ropociągu Odessa–Brody. Kazachstan nie zgodził się na podpisanie długo negocjowanej umowy o wolnym handlu z Ukrainą, która kolidowała z zasadami Unii Celnej zawartej z Rosją i Białorusią. Oba kraje różnie postrzegały funkcjonowanie Euroazjatyckiej Przestrzeni Gospodarczej. Przeszkodą w rozwijaniu współpracy – zdaniem obserwatorów ukraińskich – było nadmierne uzależnienie gospodarki Kazachstanu od rynku rosyjskiego, unikanie przez władze tego kraju sytuacji konfliktowych z Rosją, szczególnie w sferze surowcowo-energetycznej[227]. W wymiarze strategicznym Ukraina nie miała Kazachstanowi wiele do zaproponowania poza tranzytem surowców przez swoje terytorium z ominięciem Rosji. Realizacja tych projektów wymagała jednak nakładów finansowych i ryzyka zadrażnień w stosunkach z Moskwą, czego władze w Astanie chciały uniknąć za wszelką cenę.

Prezydent Juszczenko w ciągu 5-letniej kadencji dwa razy składał wizytę w Astanie, jego następca tylko w 2010 roku spotkał się z prezydentem Kazachstanu siedmiokrotnie, w tym trzy razy był jego gościem[228]. Intensywność kontaktów na najwyższym szczeblu nie miała, jak się wydaje, zbyt wielkiego wpływu na stan współpracy gospodarczej. Oba kraje dysponowały infrastrukturą przemysłową, która bardziej sprzyjała działaniom konkurencyjnym niż kooperacyjnym. W tej sytuacji intensywny rozwój wymiany handlowej w latach 2005-2008 świadczył o dobrej woli do współpracy obu stron. Problemem w stosunkach ukraińsko-kazachskich było jedynie odmienne definiowanie interesów narodowych i państwowych, co hamowało budowanie trwałych struktur międzypaństwowych.

W 2005 roku bilans wymiany handlowej wynosił 850 mln dolarów, z dodatnim saldem dla Ukrainy 480 mln. W 2008 roku wartość wymiany wynosiła blisko 5 mld, lecz z ujemnym saldem przekraczającym 1,2 mld dolarów[229]. W strukturze importu z Kazachstanu 82% jego wartości stanowiła ropa i produkty ropopochodne. Resztę towarów przywożonych z tego kraju także stanowiły głównie surowce – fosforany, rudy cynku i chromu. Eksportowano

---

227 В. Й. Лажнік, В. С. Мамбетова, *Основні напрями співробітництва міжУкраїною і Казахстаном*, http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/nvvnu/misnarod_vidnos/2009_11/R4/Lazhnik.pdf [22.08.2012].

228 *Посольство України в Республіці Казахстан. Двосторонні відносини між Україною і Республікою Казахстан*, http://www.mfa.gov.ua/kazakhstan/ua/11168.htm [22.08.2012].

229 В. Й. Лажнік, В. С. Мамбетова, *Основні напрями співробітництва між Україною і Казахстаном*...

wyroby przemysłu metalurgicznego i chemicznego oraz sprzęt gospodarstwa domowego.

17 listopada 2005 roku podczas wizyty Nazarbajewa w Kijowie podpisano Plan działań Ukraina – Kazachstan na lata 2006-2007. Przedłużono go na rok 2008 w czasie kolejnej wizyty prezydenta Kazachstanu na Ukrainie w lutym 2007 roku[230]. Wiele w tych projektach mówiono o współpracy dwustronnej i wzajemnym wspieraniu się w organizacjach międzynarodowych, w praktyce jednak obie strony dość szybko zapominały o podpisanych zobowiązaniach. Ukraina miała być dla Kazachstanu „oknem do Europy", na jej terytorium miały powstawać wspólne firmy z myślą o produkcji towarów na rynek europejski. W wielkich projektach polityków ukraińskich Kazachstan był umiejscawiany na szlaku transportowym prowadzącym z Chin do Europy Zachodniej oraz w systemie współpracy energetycznej państw położonych między Morzami Bałtyckim, Czarnym i Kaspijskim. Nazarbajew w przemówieniu wygłoszonym 1 marca 2006 roku wśród priorytetów polityki zagranicznej wymienił natomiast w pierwszej kolejności „pogłębienie integracji z Rosją", w drugiej „zacieśnienie współpracy z Chinami"[231]. O Ukrainie wspomniał wyliczając kraje, z którymi stosunki rozwijały się intensywnie. Fakt ten pokazuje jaką rolę przywiązywano w Astanie do proeuropejskiego nurtu oraz jakie miejsce zajmowała Ukraina w kazachskiej polityce w zestawieniu z Rosją i Chinami.

Powrót Ukrainy do zrównoważonych stosunków między Wschodem i Zachodem w 2010 roku uczynił także przełom w stosunkach z Kazachstanem. Podpisano negocjowane wcześniej umowy transportowe i dotyczące kooperacji w przetwórstwie kazachskiej ropy na Ukrainie oraz montażu ukraińskich wagonów w Kazachstanie. Nazarbajew zaprosił Ukrainę do uczestnictwa w budowie transkontynentalnego korytarza transportowego z Azji do Europy[232]. W pierwszym etapie miał on połączyć Kazachstan i Chiny, w dalszej perspektywie prowadzić z Kazachstanu do Europy. Mało jest jednak prawdopodobne, aby omijał on Białoruś tworzącą z Kazachstanem i Rosją Związek Celny. Udział Ukrainy w tej strukturze mógłby umiejscowić ją na projektowa-

---

230 *Назарбаєв в Україні. Казахстан вірить у вступ України до СОТ*, http://obozrevatel.com/news/2007/2/1/154465.htm [22.08.2012].

231 В. Й. Лажнік, В. С. Мамбетова, *Основні напрями співробітництва міжУкраїною і Казахстаном*...

232 Р. Сирінський, *Стан і перспективи відносин України з країнами Центральної Азії*..., s. 41.

nym szlaku tranzytowym, lecz byłoby to rozwiązanie, zmieniające całkowicie wektory ukraińskiej polityki zagranicznej.

Równie ważnym jak Kazachstan partnerem dla Ukrainy w Azji Centralnej był Turkmenistan, posiadający ogromne złoża gazu i nafty. Ukraina kupowała gaz w Turkmenistanie za pośrednictwem Rosji. Był to efekt długoletnich umów o handlu tym paliwem podpisanych przez Rosję i Turkmenistan w kwietniu 2003 roku. Celem rządów „pomarańczowych" było doprowadzenie do sytuacji, w której turkmeński gaz byłby kupowany bez pośrednictwa Rosji. Dlatego dyplomacja ukraińska od 2005 roku forsowała projekt budowy gazociągu „Biały Potok" łączącego Turkmenistan z Europą przez Morze Kaspijskie, Azerbejdżan, Gruzję, Morze Czarne i Ukrainę[233]. Później pojawiły się propozycje połączenia „Białego Potoku" z unijnym projektem „Nabucco"[234]. Inwestycja ta wymagała jednak zaangażowania olbrzymich środków, których Ukraina nie miała.

Współpracę z Turkmenistanem początkowo utrudniały nieprzewidywalne dyktatorskie rządy Saparmurada Nijazowa (Turkmenbaszy). Sytuacja zmieniła się po jego śmierci w grudniu 2006 roku, gdy władzę w państwie klany kontrolujące resorty siłowe przekazały osobistemu lekarzowi zmarłego dyktatora Gurbangule Berdymuchamedowi. Nowy prezydent nie zmienił systemu politycznego Turkmenistanu, lecz zapoczątkował politykę otwierania się na współpracę ze światem i korzystania z ogromnych bogactw naturalnych kraju. Dwa miesiące po zaprzysiężeniu 12 maja 2007 roku podpisał wraz prezydentami Rosji i Kazachstanu – Władimirem Putinem i Nursułtanem Nazarbajewem – porozumienie o budowie nowego gazociągu Turkmenistan-Kazachstan-Rosja. Drugi kontrakt podpisał w lipcu 2007 roku z Chinami. Zakładał on wybudowanie i oddanie do użytku w 2009 roku gazociągu Turkmenistan-Uzbekistan-Kazachstan-Chiny. W 2010 roku gazociągiem prowadzącym do Chin popłynął turkmeński gaz. W tym samym roku Berdymuchamedow podpisał nowe umowy o budowie gazociągu z Turkmenistanu przez Afganistan do Pakistanu i Indii.

Dwa potężne rynki zbytu w Azji oraz możliwość sprzedaży gazu do Europy za pośrednictwem Rosji powodowały, że zainteresowanie Aszchabadu projektem unijnym było dość umiarkowane. Ukraina w wielkiej grze gigantów na

---

233 *Украина хочет прямую получать газ из Туркменистана*, http://www.rtkorr.com/news/2012/08/21/318530.new [23.08.2012].

234 В. Кравченко, *Україна–Туркменистан: подвійна гра з Кремлем*, „Дзеркало тижня. Україна", 16.03.2012, nr 10.

rynku gazowym w tej części świata, do których oprócz wymienionych – Rosji, Chin, Indii – należałoby jeszcze zaliczyć Stany Zjednoczone, Unię Europejską, Iran i Turcję, miała słabe argumenty przetargowe. Ekspert ukraiński przyznaje, że „podgrzać zainteresowanie Turkmenistanu naszym krajem w najbliższej perspektywie może jedynie aktywizacja Unii Europejskiej na gazowym rynku tego państwa"[235].

Najważniejszego celu polityki wobec Turkmenistanu – bezpośredniego zakupu gazu – Ukraina nie była w stanie zrealizować bez udziału UE i jej zaangażowania inwestycyjnego w budowę gazociągów prowadzących przez Morze Kaspijskie, Azerbejdżan i Gruzję. Kryzys gospodarczy trwający od 2008 roku mocno ograniczył możliwości inwestycyjne Unii. Ukraina w tych okolicznościach była skazana na rosyjskich dostawców. Rosja ze swej strony oferowała Ukrainie wykorzystanie swoich instalacji do bezpośrednich zakupów turkmeńskiego gazu, lecz za cenę przystąpienia do Związku Celnego[236]. Sprawa ta stała się przedmiotem intensywnych dyskusji ukraińsko-rosyjskich po zmianie ekipy rządzącej w Kijowie w 2010 roku[237].

W 2007 roku bilans wymiany handlowej między Ukrainą i Turkmenistanem sięgał blisko 4,5 mld dolarów, rok później przekroczył 6 mld. W pierwszym przypadku ujemne saldo dla Ukrainy wynosiło 4 mld, w drugim 5,2 mld[238]. Wskaźniki te wynikają z faktu przytłaczającego udziału w strukturze handlu między obu krajami importu przez Ukrainę turkmeńskiego gazu. W 2010 roku bilans wymiany handlowej zmniejszył się do 360 mln, zaś saldo Ukrainy znalazło się na plusie wysokości 280 mln. Ukraina do 2009 roku kupowała turkmeński gaz, który był dostarczany rosyjskimi gazociągami. W wyniku umów zawartych z Gazpromem przez rząd Julii Tymoszenko w styczniu 2009 roku ten sam gaz najpierw kupowała Rosja, a później odsprzedawała go Ukrainie. Ujemne saldo pozostawało takie samo, zostało jedynie zapisane na rachunku bezpośredniego dostawcy.

Ukraiński eksport do Turkmenistanu obejmował głównie wyroby hutnicze i chemiczne oraz usługi budowlane. Największą ukraińską budowlą, której

---

235 Р. Сирінський, *Стан і перспективи відносин України з країнами Центральної Азії*..., s. 41.

236 *Украина хочет прямую получать газ из Турменистана*...

237 *Україна підніме питання про доступ до ГТС Росії*, http://www.unian.ua/news/521224-ukrajina-pidnime-pitannya-pro-dostup-do-gts-rosiji.html [23.08.2012].

238 *Посольства України в Туркменістані та Ісламській Республіці Афганістан. Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Туркменістаном*, http://www.mfa.gov.ua/turkmenistan/ua/40291.htm [23.08.2012].

realizację rozpoczęto we wrześniu 2009 roku, był most kolejowy na rzece Amu-darii. W położeniu kamienia węgielnego pod tę inwestycję wziął udział prezydent Juszczenko, podczas jedynej swojej wizyty w Turkmenistanie w roli szefa ukraińskiego państwa[239].

Na bliskiej współpracy politycznej Ukraina próbowała układać stosunki z Uzbekistanem. Oba kraje dążyły do zacieśniania współpracy z USA i NATO. W 1999 roku podczas spotkania przywódców GUAM w Waszyngtonie do organizacji przyjęto Uzbekistan. Był to także początek bliskiej współpracy wojskowej Ukrainy i Uzbekistanu. Ukraina stała się jednym z ważniejszych dostawców broni dla armii uzbeckiej. Dostarczała ręczną broń strzelecką, najnowsze systemy artyleryjskie i służące do obrony powietrznej[240]. Uzbekistan rywalizujący o regionalne przywództwo z prorosyjskim Kazachstanem w Azji Centralnej był przede wszystkim bardzo cennym sojusznikiem dla Amerykanów. Włączenie go do struktur GUAM stanowiło jeden z etapów budowania przestrzeni odgradzającej Rosję od Bałkanów, Bliskiego Wschodu i regionu Zatoki Perskiej. W roli sojusznika USA Uzbekistan sprawdził się po 2001 roku, gdy udzielił swojego terytorium i przestrzeni powietrznej do prowadzenia wojny w Afganistanie. Próby wpływania przez Amerykanów na sytuację wewnętrzną i na demokratyzowanie dyktatorskich rządów prezydenta Islama Karimowa, zakończyły się w 2002 roku zawieszeniem członkostwa w GUUAM, a w 2005 roku wycofaniem Uzbekistanu z tej organizacji. Masakra protestów opozycji islamskiej w Andiżanie i innych miastach w maju 2005 roku wywołała falę krytyki na Zachodzie, co skłoniło Karimowa do zmiany polityki zagranicznej na bardziej prorosyjską i powrotu w szeregi Organizacji Układu Bezpieczeństwa Zbiorowego (OUBZ). W Taszkiencie protesty widziano, jako kolejny etap kolorowych rewolucji inspirowanych przez USA. W czasie, gdy „pomarańczowi" przejmowali władzę następowało zbliżenie uzbecko-rosyjskie. Lawirowanie między Rosją i USA stało się trwałą cechą polityki zagranicznej Karimowa.

W 2006 roku, gdy opadła fala oburzenia brutalnością uzbeckiego reżimu ponownie zaczęły ocieplać się jego stosunki z USA i Unią Europejską, co sprzyjało także zbliżaniu z prozachodnią ekipą rządzącą w Kijowie. Uzbekistan

---

239 *Посольства України в Туркменістані та Ісламській Республіці Афганістан. Українсько-туркменські політичні відносини*, http://www.mfa.gov.ua/turkmenistan/ua/36632.htm [23.08.2012].

240 Р. Сирінський, *Стан і перспективи відносин України з країнами Центральної Азії...*, s. 42-43.

demonstrował gotowość do współpracy wojskowej i politycznej z USA, oczekując w zamian pomocy wojskowej i niemieszania się w sprawy wewnętrzne[241]. Proces systematycznego ocieplania relacji uzbecko-amerykańskich trwał kilka lat. Dyktatorski reżim Karimowa potrzebny był i jest Amerykanom przede wszystkim jako sojusznik udostępniający swoje terytorium i infrastrukturę do działań wojennych w Afganistanie[242]. Sąsiedzi Uzbekistanu – Kazachstan, Kirgistan i Tadżykistan – byli mocniej powiązani z Rosją. Ukraina zatem znajdowała się w tym samym nurcie polityki co Uzbekistan. Ułatwiało to przede wszystkim budowanie relacji w trójkącie Kijów-Waszyngton-Taszkient. W ramach pomocy wojskowej dla Uzbekistanu, Amerykanie finansowali między innymi budowę przez Ukrainę wojskowych okrętów patrolowych dla tego kraju, które znalazły się na rzece Amu-darii, na granicach z Afganistanem i Turkmenistanem[243].

W strukturze ukraińskiego handlu z Uzbekistanem do 2005 dominował import surowców energetycznych, głównie ropy naftowej, wartości około 300 mln dolarów, zaś wartość eksportową rzędu 80 mln dolarów stanowiły wyroby przemysłu metalurgicznego, zbrojeniowego i chemicznego[244]. W dostawach najważniejszego ukraińskiego produktu eksportowego na rynek uzbecki – rur stalowych do budowy gazociągów i ropociągów – konkurencję stanowiły firmy rosyjskie. Saldo handlu z Uzbekistanem było zdecydowanie niekorzystne dla Ukrainy. W ciągu czterech lat rządów „pomarańczowych" udało się doprowadzić do radykalnego ożywienia w stosunkach gospodarczych. Sprzyjało temu wejście w życie od 1 stycznia 2005 roku Porozumienia o wolnym handlu między dwoma krajami[245]. Ukraińskie firmy otrzymały wiele kontraktów związanych z modernizacją gospodarki Uzbekistanu – budowę obiektów przemysłu spożywczego, materiałów budowlanych i maszynowego. Bilans wymiany handlowej zwiększył się w 2008 roku do 2,8 mld dolarów[246]. Załamanie nastą-

---

241 *Узбекистан оголосив про намір вийти із Договору про колективну безпеку*, http://www.bbc.co.uk/ukrainian/politics/2012/06/120629_uzbekystan_withdrawal_agreement_security_sd.shtml [24.08.2012].

242 В. Кравченко, *Ташкент змінює союзників*, „Дзеркало тижня. Україна", nr 24 , 06.07.2012.

243 Р. Сирінський, *Стан і перспективи відносин України з країнами Центральної Азії*..., s. 42.

244 Г. Ярмоленко, *Україна Узбекистан: новий етап*, http://www.day.kiev.ua/167852 [24.08.2012].

245 *Українсько-узбецькі відносини*, http://www.mfa.gov.ua/main/ua/publication/content/965.htm [24.08.2012].

246 *Стан українсько-узбекських торговельно-економіних відносин*, http://www.ukrexport.gov.ua/uzbekistan/relations.html [24.08.2012].

piło po zmianie ekipy rządzącej w Kijowie. W 2010 roku Ukraina ograniczyła swój import surowców z Uzbekistanu o blisko 95%. Bilans wymiany wyniósł w tym roku jedynie 326 mln dolarów i był dodatni dla Ukrainy w wysokości 156 mln dolarów[247]. Rozmowy na szczeblu ministrów spraw zagranicznych doprowadziły w 2011 roku do szybkiego przywracania relacji gospodarczych sprzed 2010 roku. Kierując się europejskimi zasadami poprawności politycznej prezydenci Ukrainy nie wymieniali wizyt z uzbeckim dyktatorem Islamem Karimowem. Konsultacje w sprawie relacji dwustronnych prowadzili najczęściej szefowie dyplomacji[248].

Dwa pozostałe kraje postradzieckiej Azji Centralnej – Kirgistan i Tadżykistan – w ukraińskiej polityce zagranicznej miały marginalne znaczenie.

Wśród krajów tego regionu, niewchodzących niegdyś w skład Związku Radzieckiego, Ukraina wiązała duże nadzieje na rozwój współpracy z Iranem. Zakładano, że kraj ten dysponujący ogromnymi zasobami gazu i nafty mógłby być kolejnym źródłem zaopatrzenia Ukrainy w surowce energetyczne. Rozwój jakiejkolwiek współpracy z Iranem hamowały sankcje gospodarcze nałożone przez ONZ pod naciskiem Stanów Zjednoczonych dążących do powstrzymania rozwoju programu nuklearnego tego kraju. Ukraina jeszcze w czasach Kuczmy musiała zrezygnować z olbrzymich kontraktów zapewniających jej zbyt produkcji kilku gałęzi przemysłu. Największe zamówienie, z którego pod naciskiem USA nie wywiązała się Ukraina, dotyczyło dostaw turbin dla irańskiej elektrowni atomowej w Bushehr[249]. Została ona ostatecznie wybudowana przy pomocy Rosji[250]. Jej uruchomienie nastąpiło w maju 2012 roku.

Od czasu uzyskania niepodległości w kręgach decydenckich Ukrainy zgłaszany był pomysł zbudowania gazociągu z Iranu do Europy przez Armenię, Gruzję, Morze Czarne i Ukrainę. Unia Europejska była brana pod uwagę jako inwestor i odbiorca. Sama Ukraina była zbyt małym rynkiem, aby tylko dla niej realizować taką inwestycję. W lipcu 2005 roku koncern Naftogaz Ukrainy oficjalnie przedstawił władzom Iranu propozycję budowy gazociągu Iran –

---

247 *Міністерство закордонних справ України. Політичне співробітництво України та Республіки Узбекистан*, http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/58053.htm [24.08.2012].

248 *Посольство України в Республіці Узбекистан. Політичне співробітництво*, http://www.mfa.gov.ua/uzbekistan/ua/35466.htm [24.08.2012].

249 Ю. Романенко, *Україна шукає нові ринки в Ірані*, http://www.pravda.com.ua/articles/2002/10/16/2991129/ [24.08.2012].

250 А. Винников, В. Орлов, *Между Бушем и Бушером*, http://www.pircenter.org/data/article/05-03-25_ORL_%20MezhduBushemIBusherom.pdf [24.08.2012].

– Europa przez terytorium Ukrainy[251]. W rozumieniu Kijowa inwestycja ta zbliżałaby Ukrainę do Unii Europejskiej. Iran z oczywistych przyczyn był zainteresowany eksportem gazu do Europy, lecz nie dysponował, nawet wraz z Ukrainą, takimi środkami, aby zbudować gazociąg przez Kaukaz i Morze Czarne. Pod naciskiem USA największe firmy Zachodu działające na gazowym rynku powstrzymywały się z inwestowaniem. Tańsza droga prowadziła przez Turcję, gdzie irańscy fachowcy rozważali podłączenie instalacji do unijnego gazociągu „Nabucco", lecz stanowiska w tej sprawie, w obawie przed konsekwencjami politycznymi, nie zajmował także rząd turecki. Zrealizowanie jakiegokolwiek projektu było zresztą niemożliwe bez zaangażowania finansowego UE.

Aktywność państwa ukraińskiego w kierunku rozwijania współpracy z Iranem hamowały obawy przed oskarżeniami ze strony USA i UE o wspieranie reżimu islamskiego dążącego do posiadania broni jądrowej, wrogiego Izraelowi i Zachodowi. Iran potrzebował wszystkiego, co produkował ukraiński przemysł, a Ukraina potrzebowała irańskich surowców. Dyplomaci irańscy zachęcali władze Ukrainy do współpracy, wskazywali możliwości i atuty na przyszłość[252]. Na Ukrainie oceniano jednak, że negatywne następstwa nieograniczonej współpracy mogłyby być większe niż dywidendy ekonomiczne. Od 2006 roku Ukraina kierowała się niepisaną zasadą uczestnictwa w wielkich programach energetycznych dotyczących Iranu, tylko tych realizowanych przez Unię Europejską. Faktycznie mocno ograniczyła własną politykę wobec tego kraju[253]. W 2010 roku po zmianie ekipy rządzącej w Kijowie stanowisko to nie uległo zasadniczej zmianie. Oczekiwano na normalizację stosunków Iranu ze Stanami Zjednoczonymi i Unią Europejską i wiązano z tym nadzieję na uruchomienie wielkich inwestycji gazowych postulowanych przez Ukrainę[254].

Od 2005 roku zostały zamrożone wszelkie bezpośrednie kontakty międzypaństwowe nawet na szczeblu szefów dyplomacji. Przedstawiciele władz Ukrainy jedynie sporadycznie kontaktowali się ze swoimi odpowiednikami podczas

---

251 С. Нагорний, Д. Нагорний, *Співробітництво України з Ираном в енергетичній гулазі в контексті політики првідних країн світу*, „Зовнішні справи", 2010, nr 5-6, s. 44.

252 *Посл Ісламської Республіки Іран в Україні Акбар Гасемі-Аліабаді, Україна-Іран: можливості двосторонньої співпраці*, http://www.iranembassy.com.ua/Ua/news/234-intjul.html [25.08.2012].

253 *Україно-іранські відносини в контексті конфронтації ірану із США та Ізраїлем*, http://www.niss.od.ua/p/147.doc [25.08.2012].

254 С. Нагорний, Д. Нагорний, *Співробітництво України з Ираном в енергетичній гулазі...*

konferencji i spotkań międzynarodowych[255]. Interesy gospodarcze zmuszały jednak Ukrainę do poszukiwania sposobów omijania sankcji ekonomicznych nałożonych na Iran. Zawierano szereg kontraktów o mniejszej wartości na dostawy różnych towarów do Iranu, w związku z czym wartość wymiany handlowej szybko rosła. W 2006 roku bilans zamykał się kwotą 345 mln dolarów, przy czym Ukraina miała dodatnie saldo w wysokości 291 mln. W 2008 roku bilans ten wynosił już 931 mln, zaś w 2010 roku – 1,1 mld. W pierwszym przypadku dodatnie saldo Ukrainy wynosiło 787 mln, w drugim 980 mln[256]. Wartości te pokazują, jak ważnym rynkiem zbytu był Iran dla ukraińskiego przemysłu. Faktem jest jednak, że sankcje ekonomiczne nałożone na ten kraj wyeliminowały większość zachodniej konkurencji. Ich zniesienie otwierałoby wprawdzie nowe możliwości współpracy gospodarczej, lecz jednocześnie uczyniłoby perski rynek zbytu bardziej wymagającym.

W stosunkach z Chinami za prezydentury Wiktora Juszczenki nie było żadnego spotkania na najwyższym szczeblu. Relacje międzypaństwowe były budowane podczas roboczych wizyt wicepremierów obu krajów. Najbardziej sprzyjały współpracy gospodarczej kontakty i porozumienia zawierane na niższym szczeblu, o których niewiele mówiono w środkach masowego przekazu. Ukraińska delegacja rządowa goszcząca w Chinach w dniach od 5 do 13 września 2007 roku, której przewodniczyła wiceminister ekonomiki Oksana Ślusarenko, uzgodniła z chińskimi specjalistami w dziedzinie gospodarki plan współpracy, który był realizowany także po utracie władzy przez „pomarańczowych"[257]. Juszczenko przywiązany do haseł o europejskości Ukrainy nie czynił żadnych gestów ułatwiających zbliżenie z Chinami oskarżanymi na Zachodzie o łamanie praw człowieka i prześladowanie Tybetańczyków.

Janukowycz w sprawie współpracy z Chinami nie miał dylematów natury etycznej, jak jego poprzednik. Kierując się pragmatyzmem w polityce zagranicznej, dość szybko uczynił Chiny jednym z ważniejszych partnerów handlowych Ukrainy. W ramach powrotu do polityki „wielowektorowości" już we wrześniu 2010 roku złożył wizytę w Pekinie. W czerwcu następnego roku

---

255 *Посольство України в Ісламській Республіці Іран. Хроніка політичних контактів*, http://www.mfa.gov.ua/iran/ua/12998.htm [25.08.2012].

256 *Посольство України в Ісламській Республіці Іран. Стан торговельно-економічного співробітництва між Україною та Ісламською Республікою Іран*, http://www.mfa.gov.ua/iran/ua/13015.htm [25.08.2012].

257 С. Камшилін, *Україна зміцнює відносини з Кітаєм*, http://megasite.in.ua/49395-ukra-nazmicnyueh-vidnosini-z-kitaehm.html [27.08.2012].

w Kijowie przebywał przewodniczący Chińskiej Republiki Ludowej Hu Jintao[258]. Dyplomaci i komentatorzy ukraińscy pisali o przełomie w stosunkach między obu krajami, który dokonał się w 2010 roku[259]. Chiny nazwano strategicznym partnerem Ukrainy.

Proces powolnego zbliżania obu państw następował w rzeczywistości od 2005 roku. Decydującym czynnikiem były ich zbieżne interesy polityczne i prognozowane korzyści gospodarcze. Prozachodnia orientacja Ukrainy wzmacniała pozycję Chin w stosunkach z Rosją. Pekin nigdy nie zajmował stanowiska wobec faktu oddalania Ukrainy od Rosji, lecz ukraińscy eksperci wojskowi oceniali, że chińskie władze przyjmowały to z aprobatą. Rosja – ich zdaniem – bardziej zabsorbowana na Zachodzie, musiała być mniej aktywna na Dalekim Wschodzie, co stwarzało Chinom obiektywnie szersze możliwości działania w tej części świata[260]. Trudno określić, w jakim stopniu te kalkulacje Kijowa odpowiadały rzeczywistości chińskiej polityki zagranicznej. Zbliżeniu z Chinami nie sprzyjała natomiast proamerykańska polityka prezydenta Juszczenki. Stany Zjednoczone były głównym konkurentem gospodarczym Chin. Mocarstwa różniły w postrzeganiu większości problemów współczesnego świata, dzieliły je także odmienne ideologie dotyczące roli państwa, społeczeństwa i wolności obywatelskich. Opowiadanie się „pomarańczowych" za amerykańskim systemem wartości w ówczesnych realiach politycznych nie sprzyjało kontaktom na najwyższym szczeblu przywódców obu krajów.

Ukraina w okresie prezydentury Juszczenki niewątpliwie była zainteresowana rozwijaniem współpracy gospodarczej ze wschodzącym supermocarstwem. Oczekiwano przede wszystkim chińskich inwestycji. W 2008 roku powołano Zespół Współpracy Ukraińsko-Chińskiej, a jego szefem został jeden z najwybitniejszych ukraińskich dyplomatów, Anatolij Złenko. Zespół negocjował kontrakty, które były zawierane w roku „wielkiego przełomu". Przedmiotem negocjacji był między innymi udział firm chińskich: w przebudowie portu lotniczego w Borispolu pod Kijowem, w budowie kolei łączącej lotnisko ze stolicą, elektrowni wodnej na Krymie, obwodnicy wokół Kijowa, dróg Lwów – Krako-

---

258 *Посольство України в КНР. Політичні відносини на рівні глав держав*, http://www.mfa.gov.ua/china/ua/26979.htm [26.08.2012]; *Політичні відносини. На рівні глав урядів та їх заступників*, http://www.mfa.gov.ua/china/ua/26980.htm [26.08.2012].

259 Ю. Костенко, *Українській прорив на азіятському напрамку*, „Зовніші справи" 2010, nr 9-10, s. 10-11; І. Литвин, *Українсько-китайське співробітництво: Від стагнації до прориву*, „Зовніші справи" 2010, nr 11-12, s. 32-33.

260 К. Губа, *Украина-Китай: реальные шаги и большие надежды*, http://odnarodyna.com.ua/content/ukraina-kitay-realnye-shagi-i-bolshie-nadezhdy [26.08.2012].

wiec i Odessa – Reni, rekonstrukcji odesskiego portu towarowo-handlowego, modernizacji ukraińskich kopalni oraz systemów gazowo-transportowych na Morzu Czarnym i Azowskim[261]. Powrót Ukrainy do polityki zrównoważonego dystansu do Zachodu i Rosji sprzyjał myśleniu w kategoriach wzajemnie uzupełniających się interesów państwowych obu stron. Ukraina chciała być pomostem pomiędzy Chinami a Europą i oczekiwała, że Chiny spełnią taką samą rolę wobec niej w Azji[262]. Rozważano nawet, czy w niedalekiej przyszłości Chiny mogą stać się alternatywą dla Rosji na kierunku wschodnim. Bliskie stosunki z Pekinem w Kijowie zaczęto traktować jako czynnik „podnoszący relatywnie niski autorytet państwa ukraińskiego w opinii społeczności międzynarodowej"[263]. Wcześniej prestiż taki był budowany na przyjaźni i eksponowaniu zbieżności interesów z USA.

Z drugiej strony Chiny także dostrzegały na Ukrainie potencjał zachęcający do współpracy. Ukraina stawała się jednym z większych rynków zbytu chińskiej produkcji w Europie Wschodniej oraz była posiadaczem technologii wojskowych, którymi Pekin był zainteresowany. Czynnikiem ułatwiającym współpracę wojskową było obowiązujące w UE embargo na handel bronią z Chinami oraz wstrzemięźliwość Rosji w sprawie sprzedaży sąsiadowi najnowszego uzbrojenia. Od Ukraińców, jeszcze za rządów Leonida Kuczmy, Chińczycy kupili niedokończony poradziecki lotniskowiec. Za zgodą jego następców nabyli na Ukrainie pełne wyposażenie wraz z dokumentacją oraz nowoczesne myśliwce pokładowe. W 2009 roku Chiny zawarły z Ukrainą umowę na sprzedaż czterech poduszkowców wojskowego przeznaczenia wraz z ich dokumentacją techniczną. Współpracę wojskową w 2009 roku zakłóciło aresztowanie na Krymie grupy chińskich szpiegów usiłujących wykraść plany tajnego poligonu na półwyspie[264]. Po zmianie ekipy rządzącej w Kijowie nabrała ona jednak znacznego przyśpieszenia.

Partnerem numer jeden dla Chin była Rosja, zaś Ukrainę Pekin uznawał jako jej strefę wpływów. Obroty handlowe chińsko-rosyjskie w 2010 roku miały wartość 80 mld dolarów, zaś chińsko-ukraińskie 6 mld. W relacjach z Ukrainą Chiny unikały wikłania się w układy, które mogłyby być odebrane w Moskwie jako próba pomniejszania jej roli w regionie. Chiny nie inwestowały w sektorze energetycznym i nie kupowały przedsiębiorstw, którymi była zainteresowana

---

261 І. Литвин, *Українсько-китайське співробітництво: Від стагнації до прориву...*

262 Д. Гомон, *Мы им откроем Европу, а они нам – Азию*, „Сегодня", 21.06.2011, nr 133.

263 К. Губа, *Украина-Китай: реальные шаги и большие надежды...*

264 Tamże.

Rosja. Dążyły jednak do ulokowania na Ukrainie, podobnie jak w innych krajach Europy Środkowo-Wschodniej, części swoich nadwyżek finansowych w formie kredytów. Ukraina natomiast starała się wykorzystać chińską obecność na swoim rynku jako atut w grze zarówno z Rosją jak Unią Europejską[265]. Problemem polityki ukraińskiej wobec Chin było rosnące ujemne saldo w handlu z tym krajem. Deficyt wzrastał proporcjonalnie do chińskiego zaangażowania na rynku ukraińskim – od kilkuset milionów w 2004 – do 1,5 mld w 2009 i ponad 3 mld w 2010[266]. Rozwój współpracy z Chinami oznaczał zatem wzrost zadłużenia zewnętrznego Ukrainy.

7. Polityka integracji z Zachodem

W przemówieniu do narodu ukraińskiego z 23 stycznia 2005 roku prezydent Juszczenko oznajmił: „Nasze miejsce – w Unii Europejskiej, mój cel – Ukraina w Zjednoczonej Europie". W programie działalności rządu Julii Tymoszenko zatytułowanym Na spotkanie z ludźmi zawarto sformułowanie: „Europejska integracja stanie się priorytetem międzynarodowej działalności rządu. Rząd przejdzie od deklaratywności do konkretnych kroków, które wyprowadzą wzajemne stosunki z UE do poziomu perspektywy członkostwa"[267]. „Wielowektorowa" polityka Leonida Kuczmy, której cechą była nieustanna improwizacja, została zastąpiona polityką priorytetów. Integracja w strukturach europejskich była najważniejsza. W strukturze rządu utworzono urząd wicepremiera ds. integracji europejskiej, a stanowisko to powierzono Ołehowi Rybaczukowi.

„Pomarańczowa rewolucja" w świadomości elit europejskich zrodziła przekonanie o wielkim przełomie politycznym na Ukrainie prowadzącym ten kraj na drogę demokracji, społeczeństwa obywatelskiego i gospodarki rynkowej. Parlament Europejski większością głosów przyjął 13 stycznia 2005 roku rezo-

---

265 T. Iwański, *Ukraina, Białoruś i Mołdawia wobec ekspansji gospodarczej Chin w Europie Wschodniej*, http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2012-05-28/ukraina-bialorus-i-moldawia-wobec-ekspansji-gospodarczej-chin-w [01.09.2012]; В. Костенко, *Украина-Китай: в поисках третьего вектора*, http://odnarodyna.com.ua/node/9676 [01.09.2012].

266 *Wydział Ekonomiczny Ambasady RP w Kijowie*, (dane o handlu zagranicznym Ukrainy z lat 2007-2012), http://www.kiev.trade.gov.pl/pl/ukraine/article/detail,405,Handel_zagraniczny.html [01.09.2012]; *Ukraina – Chiny nie tylko EURO2012*, http://jaron.salon24.pl/187770,ukraina-chiny-nie-tylko-euro2012 [01.09.2012]; T. Iwański, *Ukraina, Białoruś i Mołdawia wobec ekspansji gospodarczej Chin w Europie Wschodniej...*

267 Cyt. za: *100 днів нової влади: погляд неурядових аналітичних центрів...*, s. 56.

lucję w sprawie sytuacji na Ukrainie po wyborach prezydenckich, wzywającą organy unijne – Radę oraz Komisję – do stworzenia w odniesieniu do Ukrainy jasnej „perspektywy europejskiej" z możliwością uzyskania pełnego członkostwa w UE[268].

W styczniu 2005 roku Ukraina przy znacznym wsparciu dyplomacji polskiej, uzyskała w Brukseli porozumienie w sprawie ułatwień w ruchu wizowym dla swoich obywateli, przyznanie Ukrainie statusu kraju z gospodarką rynkową, obietnicę pomocy unijnych ekspertów w reformowaniu państwa oraz poparcie dla jej starań o członkostwo w WTO. Europejski Bank Inwestycyjny przyznał 250 mln euro na budowę demokracji i praworządności na Ukrainie. Wkrótce Czechy, Słowacja, Łotwa i Estonia zniosły opłaty wizowe dla obywateli Ukrainy. Wcześniej, przed „rewolucją", uczyniły to Polska, Węgry i Litwa. Na fali zachwytu elit europejskich przemianami na Ukrainie przygotowywany był Plan działań Ukraina – UE na lata 2005-2007, podpisany 21 lutego 2005 roku, w którym wyszczególniono 169 spraw do rozwiązania dotyczących przystosowania ukraińskiej gospodarki, prawodawstwa, systemów finansowego, energetycznego i transportowego do współpracy z UE[269]. W kwietniu

---

268 *Rezolucja Parlamentu Europejskiego w sprawie wyników wyborów na Ukrainie*, http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P6-TA-2005-0009&language=PL [23.09.2012]. W rezolucji zapisano, że Parlament „wzywa Radę oraz Komisję do jednoczesnego rozważenia zmian w Planie Działania dotyczącym Europejskiej Polityki Sąsiedztwa, który winien uwzględniać nowo zaistniałą sytuację, dając tym samym rządowi Ukrainy możliwość renegocjacji Planu w świetle głębokich aspiracji kraju w zakresie integracji z Unią Europejską; wzywa Radę i Komisję do włączenia do niego dodatkowych ofert, takich jak organizacja konferencji darczyńców na rzecz Ukrainy, na wzór konferencji darczyńców na rzecz Gruzji zorganizowanej w dniach 16-17 czerwca 2004 r.; wzywa Radę i Komisję do rozważenia ułatwień wizowych dla Ukrainy, niezwłocznego uznania Ukrainy za kraj o gospodarce rynkowej i poparcia dla przyjęcia Ukrainy do Światowej Organizacji Handlu w celu dalszego zacieśniania stosunków i wyjścia naprzeciw oczekiwaniom i nadziejom powstałym dzięki silnemu zaangażowaniu Unii Europejskiej w pokojowy przebieg «pomarańczowej» rewolucji; wzywa Radę i Komisję do zaangażowania na rzecz niezależnych środków masowego przekazu, jak i ram prawnych, w których takie środki mogłyby funkcjonować; wzywa Radę, Komisję oraz Państwa Członkowskie do rozważenia, poza środkami przewidzianymi w świetle Planu Działań dotyczącego Wspólnej Polityki Sąsiedztwa, innych form stowarzyszenia z Ukrainą, przedstawiając temu państwu jasną perspektywę europejską i odpowiadając na aspiracje wykazane przez ogromną większość narodu ukraińskiego, prowadząc być może w końcu do przystąpienia kraju do UE; wzywa Radę, Komisję i Państwa Członkowskie do gospodarczego i administracyjnego wsparcia dla reform na Ukrainie za pomocą konkretnych programów i projektów, w tym wyraźnego wzrostu pomocy finansowej".

269 О. Шнирков, В. Копійка, В. Муравйов, *Україна – Європейський Союз: економіка, політика, право*, Київ 2006, s. 68-69.

rząd Julii Tymoszenko przyjął harmonogram działań na rzecz wykonania zadań przewidzianych planem na 2005 rok[270].

Na początku 2005 roku wszystko wskazywało na to, że „pomarańczowi" zupełnie serio traktowali swoje słowa o priorytetowości integracji europejskiej w polityce zagranicznej Ukrainy. Prezydent Juszczenko składając w tym czasie wizyty w Belgii, Francji, Niemczech, Polsce i Irlandii zapewniał, że jest to ostateczny wybór demokratycznej Ukrainy. Unia Europejska natomiast ze swej strony pozytywnie reagowała na zamiary Kijowa dołączenia do wspólnoty.

Zanim podjęto jakiekolwiek działania przystosowawcze, na Ukrainie wszczęto debatę nad złożeniem formalnego wniosku o przyjęcie do Unii Europejskiej i wyznaczenie daty uzyskania pełnego członkostwa. Takie dokumenty w praktyce rozszerzania UE były składane po wielu latach przystosowywania struktur państw i gospodarek krajów pretendujących do członkostwa. Ponieważ Ukraina przymierzała się do składania wniosku bez spełnienia podstawowych warunków do funkcjonowania w unijnej przestrzeni, do Kijowa 25 marca 2005 roku ze specjalną misją przybyli ministrowie spraw zagranicznych Polski i Niemiec – Adam Rotfeld i Joschka Fiszer. Ich zadaniem było powstrzymanie władz Ukrainy przed realizacją tego zamiaru[271]. Nieco później (4 maja 2005 r.) komisarz unijny ds. kontaktów zagranicznych Benita Ferrero-Waldner otwarcie przestrzegła Kijów, że ukraińska prośba może spotkać się z odmową. Na Ukrainie nie ustawały spekulacje na temat składania lub nieskładania wniosku, obóz „pomarańczowy" był w tej sprawie mocno podzielony[272]. Wicepremier Ukrainy ds. integracji europejskiej Ołeh Rybaczuk stanowisko Unii przyjmował ze zrozumieniem, prezydent Juszczenko i związany z nim szef MSZ z nieukrywanym rozczarowaniem.

Ukraińscy analitycy zwracają uwagę, że kraje „starej Unii" wciągnęły Ukrainę do gry, której jej młoda dyplomacja nie była w stanie wygrać. „Stara i doświadczona Europa – pisała Olga Borysowa – w stosunkach z Ukrainą zaczęła wykorzystywać swoją starą i historycznie wypróbowaną taktykę – przeciągania rozmów w celu sprawdzenia nerwów i możliwości władzy młodego państwa"[273]. Zdaniem tej badaczki, ani prezydent, ani szef MSZ, ani minister ds. integra-

---

270 *100 днів нової влади: погляд неурядових аналітичних центрів...*, s. 56.

271 О. Борисова, *Зовнішня політика України*, Луганьск 2010, s. 260-261; О. Гетьманчук, *Євроінтегруйтеся мовчки*, „Дзеркало тижня", nr 11, 26.03.2005.

272 О. Гетьманчук, *Євроінтеграції України заважають НАТО і ГУУАМ?*, „Дзеркало тижня", nr 17, 07.05.2005.

273 О. Борисова, *Зовнішня політика України...*, s. 270.

cji europejskiej nie dostrzegli istoty stanowiska władz unijnych i kontynuowali publicznie rozważania o możliwości zakończenia rozmów o członkostwie do 2007 roku. Wśród ukraińskich publicystów i politologów dominuje opinia, że działania unijnych decydentów prowadziły w rzeczywistości do hamowania ukraińskich dążeń integracyjnych. Chodzi oczywiście o przywódców państw tzw. starej Unii, bardziej zainteresowanych współpracą z Rosją, niż Ukrainą w swoich szeregach[274]. Polski badacz – Adam Eberhardt – winą za załamanie procesów integracyjnych obarcza polityków ukraińskich. „Politykę europejską Ukrainy – pisał – cechował brak realizmu i roszczeniowość. Nad Dnieprem brakowało zrozumienia, że postulat transformacji gospodarczej, w tym dostosowywania do prawa wspólnotowego nie stanowi nieuzasadnionej fanaberii Brukseli, ale leży w interesie samej Ukrainy, przyczyniając się do jej modernizacji. Lekceważeniu przez ukraińską klasę polityczną konkretnych działań integracyjnych, stopniowo przybliżających Ukrainę do UE, towarzyszyło – podobnie jak za prezydentury Leonida Kuczmy – koncentrowanie się na gestach wizerunkowych, które mogłyby dać władzom natychmiastowe dywidendy na scenie wewnętrznej. (...) Zaniedbania władz ukraińskich w dziele naprawy państwa i jego rzeczywistej europeizacji doprowadziły do roztrwonienia przez Kijów kredytu zaufania, przejawiającego się po «pomarańczowej» rewolucji zarówno zainteresowaniem i życzliwością władz poszczególnych państw europejskich, jak i sympatią tamtejszych społeczeństw. Równolegle doszło do osłabienia, a wręcz stopniowego wypalenia aspiracji europejskich wśród ukraińskiej klasy politycznej, a w rezultacie również części społeczeństwa"[275].

Rzeczywistość była bardziej złożona niż ta opisana w przytoczonych opiniach. Elity i społeczeństwo ukraińskie chciały być w zjednoczonej Europie, nie chciały natomiast ponosić kosztów przystosowawczych. Dla oligarchów mających przemożny wpływ na decyzje polityczne władz, państwa unijne zasady prowadzenia działalności gospodarczej były wielką niewiadomą. Wielkie fortuny wyrosły na handlu rosyjskimi surowcami i przywłaszczeniu gigantów sowieckiego przemysłu ciężkiego. Oprócz proeuropejskich sentymentów na Ukrainie nie było istotnych grup interesów zorientowanych na integrację z europejskim rynkiem. Z drugiej strony – unijnej – Ukrainę w roli członka wspólnoty pragnęły widzieć kraje nowo przyjęte do organizacji, których sta-

---

[274] Racje z takiego punktu widzenia bardzo przejrzyście przedstawiła O. Гетьманчук, *Євроінтеграції України заважають НАТО і ГУУАМ...*

[275] A. Eberhardt, *Rewolucja, której nie było...*, s. 38-39.

nowisko motywowane było względami bardziej geopolitycznymi niż ekonomicznymi. Najważniejsze kraje „starej Unii" – Niemcy, Francja, Włochy – nie chciały ponosić nowych kosztów związanych z wyrównywaniem poziomu rozwoju cywilizacyjnego przyjmowanych nowych członków. W przypadku Ukrainy koszty te byłyby znacznie wyższe niż Polski. Nie chciały także psuć dobrych relacji z Rosją, która Ukrainę traktowała jako swoją strefę wpływów. W tym kontekście nadanie priorytetowego znaczenia integracji europejskiej w polityce zagranicznej „pomarańczowych" nie było ich działaniem ani koniunkturalnym, ani wizerunkowym. Przyjęto jedynie błędne założenie, że Europa oczekuje Ukrainy i, że takie rozwiązanie leży w żywotnych interesach Unii. W tym przekonaniu przygotowywano się do składania wniosku o przyjęcie do wspólnoty.

Zdaniem ukraińskiej badaczki, Olgi Borysowej, niepotrzebny pośpiech „pomarańczowych" ze składaniem wniosku sprawił, że „Europa otwarcie odsunęła Ukrainę na peryferie swojego zaangażowania na długi czas, jako kraj, który nie może uzgodnić swoich interesów z interesami kontynentu, na którym funkcjonuje"[276]. Wśród analityków istniała świadomość, że Ukraina nie jest potrzebna ani Unii Europejskiej, ani Światowej Organizacji Handlu (World Trade Organization, WTO). Te organizacje były potrzebne Ukrainie i o uzyskanie w nich członkostwa ubiegała się jednocześnie. Ukraina – oceniano – nie miała swoich lobbystów w UE. Za członkostwem Polski lobbowały Niemcy, za członkostwem Rumunii Francja. Dostrzegano, że Polska stara się być postrzegana w roli adwokata interesów Ukrainy, lecz rzeczywiste intencje Warszawy budziły szereg wątpliwości. Największym problemem ukraińskiej polityki było to, że Europa nie wiedziała jakiej Ukrainy potrzebowała na kontynencie, zaś Ukraina nie wiedziała, jaką rolę chciała spełnić w Europie[277].

Po wyborach parlamentarnych na Ukrainie w marcu 2006 roku i zwycięstwie partii Wiktora Janukowycza proeuropejskie tendencje wśród elit władzy przybrały bardziej racjonalnego zabarwienia. Nowy premier stawiał raczej nie na członkostwo w Unii, lecz umowę stowarzyszeniową z tą organizacją, która nie ograniczałaby zbyt mocno zakresu współpracy z Rosją i innymi państwami postradzieckimi. Strefę wolnego handlu między Unią i Ukrainą uznano za cel osiągalny w ukraińskiej polityce zagranicznej. Przewidywano zresztą wszczęcie rozmów na ten temat w Planie działań Ukraina – Unia Europejska

---

[276] О. Борисова, *Зовнішня політика України*..., s. 271.

[277] Х. Олексик, О. Дамканич, *Соціально-правові політичні питання євроінтеграції України*, [w:] *Актуальні аспекти реалізації євроінтеграційних прагнень України*, Ужгород 2008, s. 39.

NA LATA 2005-2007, przyjętym przez rząd do realizacji w lutym 2005 roku. Warunkiem było wcześniejsze uzyskanie członkostwa w WTO[278]. Utworzenie strefy wolnego handlu nie wymagało takich działań przystosowawczych jak członkostwo, ani nie budziło kontrowersji wśród państw „starej Unii".

Wspomniany PLAN DZIAŁAŃ był już wielkim wyzwaniem dla Ukrainy. Przewidywał, w ograniczonym wprawdzie zakresie, szereg działań ze strony Ukrainy zbliżających ją do standardów unijnych. Treść porozumienia dotyczyła między innymi ochrony środowiska naturalnego, wprowadzenia nowych uregulowań prawnych w tym zakresie, wzmocnienia struktur administracyjnych i przejrzystości procedur, ułatwień dla obywateli dostępu do usług prawnych i informacji, wsparcie społeczeństwa obywatelskiego oraz samorządności. Realizacja porozumień z Brukselą nawet w zakresie dającym podstawy do powołania strefy wolnego handlu okazała się niezwykle trudna[279].

Rozdrażnienie wśród „pomarańczowych" elit wywoływała obojętność najważniejszych unijnych ośrodków decyzyjnych wobec ukraińskich inicjatyw pokojowych, jak na przykład dotyczących rozwiązania konfliktu naddniestrzańskiego. W Europie nie przywiązywano także wielkiej uwagi do działalności GUAM, organizacji, której główne kierunki wyznaczano w Kijowie. W tym samym czasie unijni decydenci koncentrowali się na analizach rosyjskiego projektu Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej, czy aktywności Rosji w Szanghajskiej Organizacji Współpracy. Największym rozczarowaniem było nieprzyjęcie udziału przez unijnych przywódców w obradach Stowarzyszenia Demokratycznego Wyboru zorganizowanego przez prezydentów Ukrainy i Gruzji w Kijowie 3 grudnia 2005 roku. Dzień wcześniej w stolicy Ukrainy odbył się szczyt Ukraina – Unia Europejska. Inicjatywa Wiktora Juszczenki i Michaela Saakaszwilego obliczona była na udział prezydentów i premierów krajów unijnych. Mieli być adresatami ukraińskich i gruzińskich postulatów integracyjnych i świadkami determinacji tych krajów do zerwania powiązań ze strukturami powstałymi przy udziale Rosji. W debatach Stowarzyszenia Demokratycznego Wyboru uczestniczyli tymczasem prezydenci Macedonii, Mołdawii, Łotwy, Litwy, Estonii, Słowenii i Rumunii. Najważniejsze kraje Unii

---

278 *План дій „Україна – Європейський Союз". Європейська політика сусідства*, http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_693 [03.10.2012]. Ukraina uzyskała członkostwo w WTO w maju 2008 r.

279 *Оцінка виконання Планів дій Європейської політики сусідства. Виконання Плану дій Україна – ЄС, довкілля та сталий розвиток*, http://rac.org.ua/fileadmin/user_upload/publications/UA_ENP_AP.pdf [03.10.2012].

reprezentowane były przez niższych rangą urzędników lub ambasadorów[280]. „Starej Europy" nie interesowało przede wszystkim jakiekolwiek uczestnictwo w rosyjsko-ukraińskich konfliktach, wojnach gazowych lub propagandowych.

W relacjach ukraińsko-unijnych ważne miejsce zajmował problem bezpieczeństwa dostaw rosyjskiego gazu na europejski rynek. Ukraina wykorzystywała sytuację kraju tranzytowego, próbując skłonić Rosję do sprzedaży tego surowca ukraińskim odbiorcom po obniżonych cenach. Unia Europejska, za wyjątkiem nowych jej członków, zajmowała wobec tych konfliktów postawę neutralną, apelując o zawarcie odpowiednich porozumień dwustronnych. Ostatecznie w czasie rządów „pomarańczowych" w Kijowie kraje „starej Unii" zaakceptowały projekty budowy linii przesyłowych omijających Ukrainę, co faktycznie było przekreśleniem projektów energetycznych zgłaszanych przez władze tego kraju od czasu uzyskania niepodległości[281].

W wyniku zabiegów dyplomacji krajów nowo przyjętych do UE, a szczególnie Polski, dialog ukierunkowany na zbliżenie Ukrainy i Unii Europejskiej był podtrzymywany na najwyższym szczeblu. Uzyskanie przez Ukrainę członkostwa w WTO w lutym 2008 roku znosiło formalną barierę przed negocjacjami w sprawie poszerzenia współpracy z Unią. 9 września 2008 roku w Paryżu odbył się dwunasty szczyt Ukraina – UE, na którym podjęto decyzje o zawarciu w 2009 roku Porozumienia o stowarzyszeniu Ukrainy i Unii Europejskiej. Wprawdzie nie debatowano nawet o perspektywach członkostwa Ukrainy w tej organizacji, lecz był to ze strony Brukseli pierwszy krok w kierunku instytucjonalnego zbliżenia z Kijowem, stwarzający Ukraińcom nadzieje na pełną integrację. Dyplomacja ukraińska domagała się, aby relacje o charakterze stowarzyszeniowym ograniczyć jedynie do sfery politycznej, zaś w sprawach gospodarczych nadać Ukrainie niemalże prawa kraju członkowskiego. Zgodnie z duchem tego Porozumienia Ukraina po zawarciu i ratyfikacji umowy miała być uczestnikiem polityki, programów i agend UE dotyczących kwestii bezpieczeństwa międzynarodowego. Integracja ekonomiczna przewidywała utworzenie strefy wolnego handlu i nieograniczony dostęp towarów ukraińskich na unijny rynek[282]. Podobne umowy były zawierane przed uzyskaniem członkostwa w Unii Europejskiej przez kraje Europy Środ-

---

280 О. Борисова, *Зовнішня політика України*..., s. 274.

281 *Дискусія про Східну Європу між Ванкувером, Брюсселем і Владивостоком*, „Зовнішні спави"2008, nr 6, s. 13-17.

282 *Дванадцатий саміт Україна – ЄС. Матеріял Департамента Європейського Союзу МЗС України*, „Зовнішні спави"2008, nr 10, s. 9.

kowej. We wspólnej deklaracji politycznej podpisanej po zakończeniu szczytu napisano, że „Ukraina, jako kraj europejski, posiada wraz z Unią Europejską wspólną historię i wartości. Nowe porozumienie między Ukrainą i UE będzie mieć charakter umowy stowarzyszeniowej, która pozostawi otwartą drogę do dalszego rozwoju stosunków Ukraina – UE. Unia Europejska akceptuje europejskie aspiracje Ukrainy i z uznaniem przyjmuje jej europejski wybór"[283]. Ostrożne i wyważone słowa deklaracji wskazywały na wolę przywódców unijnych do unikania składania jednoznacznych obietnic i rozłożenia procesu integracyjnego w dłuższej perspektywie czasowej.

Zainteresowaniu Unii poszerzaniem współpracy z Ukrainą nie sprzyjał jej skromny udział w wymianie towarowej z UE. W rekordowym 2008 roku, kraje UE wyeksportowały na Ukrainę towary warte 25,1 mld euro, natomiast import z Ukrainy wyniósł 14,5 mld euro. W 2010 roku Ukraina sprzedała na terytorium UE towary za sumę 11,4 mld euro, zaś kupiła za 17,3 mld euro. Stanowiło to tylko 0,8% importu i 1,3% eksportu UE[284].

Partnerstwo Wschodnie będące głównie inicjatywą dyplomacji polskiej nadmiernie nie absorbowało uwagi elit ukraińskich. Chociaż Ukraina miała być głównym beneficjentem pomocy unijnej przewidywanej tym programem, oceniano, że jego idea daleko odbiega od ukraińskich aspiracji. W Kijowie rozważano o członkostwie w UE, tymczasem Ukraina została postawiona w jednym szeregu z Białorusią i Azerbejdżanem, gdzie nie zgłaszano postulatu jakiegokolwiek udziału w integracji europejskiej. Dlatego zapowiadaną umowę stowarzyszeniową traktowano jako przynajmniej częściowe spełnienie ukraińskich oczekiwań.

Rozmowy nad tym dokumentem przeciągnęły się niemal do końca 2011 roku[285]. Tekst został ostatecznie uzgodniony na piętnastym szczycie Ukraina – UE w Kijowie 19 grudnia 2011 roku, gdy obóz „pomarańczowych" został całkowicie odsunięty od władzy. 30 marca 2012 roku została ona parafowana w Brukseli przez przewodniczących zespołów negocjacyjnych. Umowa obejmowała wszystkie sektory, w których możliwa była współpraca podmiotów prawa międzynarodowego. Ukraina zyskała ogromne możliwości współdziałania ze strukturami unijnymi w dziedzinie bezpieczeństwa i polityki międzynarodo-

---

283 Tamże, s. 10.

284 P. Bajda, *Stosunki UE-Ukraina – stan obecny i perspektywy na przyszłość*, http://www.omp.org.pl/artykul.php?artykul=254 [09.11.2012].

285 *Договірно-правова співробітництва Україна-ЄС*, http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/63716.htm [04.10.2012].

wej, dostęp do wspólnotowego rynku, pomoc finansową, a przede wszystkim wsparcie dla przeprowadzenia niezbędnych reform[286].

Prezydent Janukowycz publicznie powtarzał, że celem Ukrainy pozostawała integracja w strukturach europejskich, lecz nie był tak zdeterminowany do działań w tym kierunku, jak jego poprzednik. Pierwszą wizytę w roli szefa państwa złożył 1 marca 2010 roku w Brukseli, gdzie zapewniał, że priorytetem ukraińskiej polityki zagranicznej pozostaje integracja z UE. Kilka tygodni później Janukowycz podpisał ugodę z prezydentem Rosji Dmitrijem Miedwiediewem o stacjonowaniu floty rosyjskiej na Krymie do 2042 roku i dostawach gazu rosyjskiego po preferencyjnych cenach. Komisarze unijni komentowali ten fakt bardzo powściągliwie i podkreślali, że warunkiem współpracy z Ukrainą nie są jej relacje z Rosją, lecz poszerzanie demokracji, reformowanie gospodarki i systemu politycznego[287].

Pogorszenie się stosunków między Kijowem a Brukselą nastąpiło po skazaniu na karę wieloletniego więzienia byłej premier Julii Tymoszenko. Wstrzymało to w 2012 roku proces ratyfikacyjny wynegocjowanej już umowy stowarzyszeniowej. Kryzys finansowy w strefie euro zmusił jednocześnie unijnych przywódców do większej wstrzemięźliwości przy składaniu deklaracji dotyczących rozszerzania i integracji, zazwyczaj wymagających wsparcia ze strony wspólnotowego budżetu.

Znacznie większe szanse powodzenia miała polityka „pomarańczowych" integracji euroatlantyckiej, czyli ukierunkowana na uzyskanie członkostwa w NATO. Był to efekt zainteresowania takim rozwiązaniem najważniejszego członka Paktu – Stanów Zjednoczonych. Istotną przeszkodą była natomiast ukraińska opinia publiczna, gdzie odsetek przeciwników wstępowania do NATO zdecydowanie przewyższał odpowiednie wskaźniki określające poparcie społeczne dla tego projektu[288].

---

286 *Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (анотація основних розділів Угоди)*, http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/63673.htm [04.10.2012].

287 Н. Весела, *2010: євроінтеграційний поступ України*, „Зовнішні спави", nr 11-12, 2010, s. 12-13.

288 W marcu 2006 roku 90% wyborców Partii Regionów było przeciw wstępowaniu Ukrainy do NATO, zaś 2% opowiadało się za takim rozwiązaniem. Wskaźniki te wśród elektoratu Komunistycznej Partii Ukrainy to 52% i 1%, Socjalistycznej Partii Ukrainy 61% i 12%, Bloku Julii Tymoszenko 41% i 24%, Naszej Ukrainy 43% i 24%. Podaję za: M. Pietraś, *Stosunki Ukrainy z Sojuszem Północnoatlantyckim*, [w:] *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*, (red.) M. Pietraś, T. Kapuśniak, Lublin 2007, s. 367. Dane te pokazują, że nawet w obozie „pomarańczowych" liczba przeciwników integracji z NATO była blisko dwukrotnie większa niż zwolenników.

Wizyta prezydenta Juszczenki w Waszyngtonie w dniach 4-5 kwietnia 2005 roku oraz deklaracje poparcia dla amerykańskiej doktryny „poszerzania wolności" w Europie i innych regionach świata spotkały się z zapewnieniami gospodarza Białego Domu George'a Busha o poważnym potraktowaniu „pragnień Ukrainy" wstąpienia do NATO. Na posiedzeniu ministrów spraw zagranicznych krajów członkowskich Paktu w Wilnie 21 kwietnia 2005 roku Amerykanie zainicjowali dyskusję nad możliwościami przyjęcia Ukrainy do organizacji[289]. Obecny na spotkaniu szef dyplomacji ukraińskiej Borys Tarasiuk zapewnił, że Ukraina jest w stanie przeprowadzić niezbędne reformy wojskowe i polityczne do 2008 roku. Pomysł zyskał jednoznaczne wsparcie nowych członków Paktu z Europy Środkowej. Nie było wówczas aprobaty ze strony najważniejszych krajów Europy Zachodniej – Niemiec, Francji i Włoch.

Wobec braku postępu w procesie integracji z Unią Europejską prezydent Juszczenko po roku sprawowania urzędu, głównym priorytetem swojej polityki zagranicznej uczynił wstąpienie Ukrainy do NATO. 27 grudnia 2005 roku prezydent podpisał dekret określający bezzwłoczne działania organów państwa na rzecz przygotowań do wstąpienia Ukrainy do NATO. W strukturze rządu powołano specjalny zespół, który miał się zajmować przystosowaniem administracji do realizacji zadań integracyjnych. Dekret zobowiązywał rząd do wprowadzenia od nowego roku szkolnego 2006/2007 nauczania we wszystkich szkołach średnich i wyższych o roli NATO w zapewnieniu bezpieczeństwa międzynarodowego. Rząd miał także wykorzystać działające na Ukrainie od czasów Kuczmy natowskie instytucje – Centrum Informacji i Dokumentacji NATO oraz Biuro Łączności NATO – dla „obiektywnego informowania ukraińskiego społeczeństwa o celach, zadaniach i strukturze NATO, o rozwoju partnerskich programów z NATO, w tym programu pomocy dla Ukrainy"[290]. Do współpracy w ramach Paktu miała być przystosowana przede wszystkim armia oraz przemysł zbrojeniowy. Na Ukrainie powstawały liczne placówki naukowe i ośrodki informacyjne, które miały przekonywać społeczeństwo do akceptacji wyboru dokonanego przez polityczne elity.

Integracja europejska nie budziła tak negatywnych emocji wśród społeczeństwa, jak euroatlantycka. Większość Ukraińców skłonna była akceptować

---

289 О. Борисова, *Зовнішня політика України*..., s. 265.

290 *Указ Президента України nr 1861/2005 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 листопада 2005 року „Про невідкладні заходи щодо дальшого розвитку відносин України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО)"*, http://www.president.gov.ua/documents/3787.html [05.10.2012].

członkostwo kraju w Unii Europejskiej. Dlatego w propagandzie starano się łączyć w jednym zdaniu oba pojęcia, określające wybór Ukrainy[291]. Po wojnach prowadzonych przez NATO przeciwko Serbii, w Afganistanie i przez kraje członkowskie w Iraku, przekonywanie Ukraińców o pokojowym charakterze Paktu było zadaniem niezwykle karkołomnym. Do opinii publicznej łatwiej trafiały argumenty przeciwników integracji euroatlantyckiej porównujących wstępowanie do NATO do zbiorowego samobójstwa[292].

Dekretem z 13 marca 2006 roku, Juszczenko powołał koordynatorów, głównie spośród członków Gabinetu Rady Ministrów, do kierowania poszczególnymi sektorami państwa w procesie jego przystosowania do bycia w strukturach NATO. Program przystosowawczy obejmował kwestie bezpieczeństwa, gospodarki, finansów, polityki zagranicznej, informacji, oświaty, kultury oraz ekologii[293]. 7 kwietnia 2006 roku prezydent kolejnym dekretem zatwierdził bardzo szczegółowy Celowy plan Ukraina-NATO na 2006 rok, w którym były rozpisane zadania, termin ich wykonania oraz odpowiedzialne resorty. Plan przewidywał nieodwracalność polityki zmierzającej do uzyskania członkostwa Ukrainy w NATO. Integracja miała być realizowana już w procesie przygotowań poprzez bezpośrednie włączenie przedstawicieli Paktu w roli konsultantów do budowania systemu bezpieczeństwa Ukrainy, a także przystosowania polityki wewnętrznej i zagranicznej państwa do funkcjonowania w organizacji. Juszczenko wśród celów do realizacji w ramach Planu działań Ukraina – NATO na 2006 rok wskazał między innymi uregulowanie konfliktu naddniestrzańskiego oraz separatyzmu abchaskiego w Gruzji, delimitacje granic z Rosją, Białorusią i Rumunią[294].

---

291 Л. Шишлова, *Безпекова політика України в контексті пріоритетів національних інтересів: методологічний аспект*, „Зовнішні спави"2008, nr 10, s. 40-42.

292 Г. Крючков, П. Толочко, С. Гриневецкий, П. Симоненко, Д. Табачник, *Заявка на самоубийство: зачем Украине НАТО?*, Харьков 2009. Autorzy w oddzielnych artykułach argumentowali, że w niedalekim sąsiedztwie Ukrainy NATO dokonało kilku aktów agresji przeciwko małym krajom, których celem było uzyskanie dostępu do surowców energetycznych lub zbudowanie przestrzeni przesyłowej. Budowany przez NATO układ polityczny w basenie Mórz Czarnego i Kaspijskiego skazywał Ukrainę na konflikt z Rosją, którego skutki mogły być tragiczne dla jej gospodarki i społeczeństwa.

293 *Указ Президента України nr 215/2006. Про Національну систему координації співробітництва України з Організацією Північноатлантичного договору*, http://www.president.gov.ua/documents/4127.html [05.10.2012].

294 *Указ Президента України nr 295/2006 Про Цільовий план Україна – НАТО на 2006 рік у рамках Плану дій Україна – НАТО*, http://www.president.gov.ua/documents/4239.html [05.10.2012].

Treść wydawanych dekretów świadczyła o całkowitym przekonaniu prezydenta, że członkostwo w Pakcie było już przesądzone. Miał zresztą solidne podstawy do takiego myślenia. W styczniu 2006 roku sekretarz generalny NATO Jaap de Hoop Scheffer umieszczał Ukrainę na liście krajów, które w 2008 roku miały zostać nowymi członkami. Na kolejnej konferencji szefów dyplomacji krajów członkowskich NATO w Sofii 27-28 kwietnia 2006 roku zaproponowano Ukrainie i Gruzji „intensywny dialog". Powodzenie procesu integracyjnego – stwierdzono – będzie zależało od tempa reform przystosowawczych oraz uzyskania akceptacji społeczeństwa[295].

Z wielkim rozmachem od początku 2006 roku prowadzono agitację propagandową ukierunkowaną na zmianę opinii społeczeństwa ukraińskiego na temat członkostwa kraju w NATO. Przekonywano, że NATO nie jest od dawna wojskowym blokiem, a jedynie organizacją służącą stabilizacji w świecie. Członkostwo w tym elitarnym klubie stanowić miało etap przejściowy do Unii Europejskiej oraz zmniejszyć wydatki na obronę, ułatwić rozwój demokracji i ograniczenie korupcji. Obiecywano, że obecność Ukrainy w strukturach Paktu nie będzie skierowana przeciwko Rosji, lecz jednocześnie przekonywano, że stacjonowanie wojsk rosyjskich na Krymie narusza Konstytucję Ukrainy. Pomijano milczeniem fakt, że w przypadku uzyskania członkostwa w NATO na jej terytorium mogłyby znajdować się wojska Paktu, których w Konstytucji także nie przewidywano. NATO miało uchronić Ukrainę przed oderwaniem Krymu, każde inne rozwiązanie groziło natomiast przejęciem kontroli nad półwyspem przez Rosję[296].

W podręczniku dla słuchaczy szkół wyższych rekomendowanym przez Ministerstwo Oświaty i Nauki Ukrainy podkreślano, że NATO jest „gwarantem suwerenności i niezależności i integralności terytorialnej Ukrainy oraz jej demokratycznego rozwoju i rozkwitu ekonomicznego"[297]. Treść podręcznika pozwalała czytelnikowi odnieść wrażenie, że Ukraina od 1991 roku konsekwentnie podążała w kierunku integracji euroatlantyckiej, a prace przygotowawcze w 2008 roku zbliżały się ku końcowi. Ukrainę i NATO łączyć miały wspólne demokratyczne wartości, pragnienie pokoju i pełna zbieżność poglądów na temat bezpieczeństwa w regionie, Europie i świecie.

---

295 M. Pietraś, *Stosunki Ukrainy z Sojuszem Północnoatlantyckim*..., s. 368.

296 Д. Табачник, *Украина в НАТО или НАТО в Украине?*, [w:] *Заявка на самоубийство: зачем Украине НАТО?*, Харьков 2009, s. 170-171.

297 **Л. Миколаївна**, *Україна – НАТО. Навчальний посібник*, Донецьк 2009, s. 26.

Zdecydowanie negatywne stanowisko Rosji w sprawie rozszerzania Paktu na południowych jej granicach spowodowało większą wstrzemięźliwość w składaniu obietnic Ukrainie ze strony najważniejszych krajów członkowskich. Argumenty Rosji w sprawie dalszego rozszerzania NATO znajdowały zrozumienie w wielu stolicach zachodnioeuropejskich, zwłaszcza Berlinie i Paryżu[298].

Proces przygotowań Ukrainy do członkostwa w Pakcie Północnoatlantyckim został wyhamowany po wyborach parlamentarnych 2006 roku, gdy funkcję premiera objął Wiktor Janukowycz. Podczas wizyty w Brukseli 14 września 2006 roku oświadczył on, że Ukraina zawiesza starania o członkostwo w NATO[299]. Zaplecze polityczne Janukowycza w tej sprawie było znacznie szersze niż Partia Regionów. Przeciwnikami członkostwa w NATO byli komuniści, część socjalistów oraz większość społeczeństwa.

Na przełomie maja i czerwca 2006 roku miały odbyć się wcześniej zaplanowane wspólne manewry wojsk NATO i Ukrainy na Krymie. Zgodnie z prawem Ukrainy zgodę na nie musiała wyrazić Rada Najwyższa, która nie zajęła stanowiska w tej sprawie z powodu zawieszenia obrad. Manewry przeciwnicy członkostwa w NATO uznali zatem za pogwałcenie prawa Ukrainy. Władze rejonowe na Krymie ogłaszały się strefami „wolnymi od NATO", zaś Rada Najwyższa Autonomicznej Republiki Krym zwróciła się do prezydenta Juszczenki o wyłączenie półwyspu z obszaru działania Paktu[300].

Argumenty antynatowskiego obozu dość dobrze były prezentowane w pracach i publicystyce jednego z najaktywniejszych jego przedstawicieli, deputowanego i profesora nauk politycznych Gieorgija Kriuczkowa. Zwracał on uwagę, że agitację za członkostwem Ukrainy w NATO ekipa Juszczenki prowadzi równolegle z demonstracją rusofobii, dyskredytowaniem pamięci bohaterów „wojny ojczyźnianej" oraz „gloryfikacją zdrajców i morderców z band OUN-UPA i dywizji SS-Galicja"[301]. Takie zestawienie głównych nurtów propagandy państwowej dawało przeciwnikom integracji euroatlantyckiej podstawy do stawiania tezy, że jest ona sprzeczna z ukraińskim interesem narodowym, gdyż wizja niepodległościowa była budowana na micie skompromitowanych bohaterów, zaś antyrosyjska retoryka prowadziła do pogorszenia relacji z Rosją,

---

298 О. Хилько, *Європейська безпека під знаком Росії*, „Зовнішні спави" 2010, nr 11-12, s. 16-18.

299 *НАТО вирішило не перейматися через Януковича*, http://www.pravda.com.ua/news/2006/09/14/3156070/ [22.10.2012].

300 В. Самар, *Феодосійський десант*, „Дзеркало тижня", nr 22, 10.06.2006.

301 Г. Крючков, *Украина перед судьбоносным выбором,* Харьков 2010, s. 18.

a w konsekwencji do wyższych cen surowców energetycznych, co przekładało się na jakość życia obywateli.

Wstąpienie Ukrainy do NATO – zdaniem Kriuczkowa – uczyniłoby ją państwem wrogim Rosji i umocniłoby ponadto podział Europy. Straciłyby ważność wszystkie układy i porozumienia podpisane z północnym sąsiadem oraz zerwane zostałyby więzi gospodarcze. Podkreślał, że tylko część krajów członkowskich Paktu pragnie takiego scenariusza, a szczególnie Polska i kraje bałtyckie. „Jeden z polskich dyplomatów – wspominał Kriuczkow – oznajmił mi: Jesteśmy szczerze zainteresowani, aby Ukraina jak najszybciej wstąpiła do NATO. Po pierwsze dlatego, że u was jest jaworowski poligon, na którym moglibyśmy szkolić nasze wojsko. Po drugie, gdyby wybuchł zbrojny konflikt z Rosją, to bomby najpierw spadłyby na Ukrainę"[302]. Nie wiadomo, czy taka rozmowa z polskim dyplomatą rzeczywiście miała miejsce, lecz tak obóz przeciwników wstąpienia Ukrainy do NATO odczytywał motywacje Polski, najmocniej zabiegającej o poszerzenie Paktu na wschód. Polacy w tej ocenie chcieli uniknąć położenia kraju przyfrontowego i starali się, aby rolę najważniejszego bufora oddzielającego Europę od Rosji pełniła Ukraina.

Inne znaczenie, według Kriuczkowa, miała odegrać Ukraina w polityce amerykańskiej. Z punktu widzenia Waszyngtonu stanowiła ona podbrzusze Rosji. Czołgi rozmieszczone na jej terytorium – oceniał – znajdowałyby się w zasięgu jednodniowego przemarszu do Moskwy. W walce o przywództwo w świecie dawałoby to Amerykanom ogromny atut, natomiast rozmieszczenie wojsk natowskich na swoim terytorium groziłoby Ukrainie zerwaniem więzów z Rosją, a w konsekwencji zahamowaniem jej rozwoju. Amerykanie nie mieli bowiem żadnych możliwości rekompensaty strat, które Ukraina poniosłaby decydując się na tak radykalną zmianę swojego geopolitycznego położenia[303].

Przeciwnicy członkostwa Ukrainy w Pakcie wskazywali, że wojny prowadzone przez kraje NATO w ostatnich latach przeciwko Jugosławii, Afganistanowi i Irakowi skazywałyby kraj na wstępowanie do agresywnego bloku stale naruszającego normy prawa międzynarodowego, niosącego ogromne cierpienia wielu narodom. Zwracali uwagę, że ukraińska opinia publiczna kierując się

---

302 С. Нестеренко, *Что больше всего угрожает национальной безопасности Украины? (Rozmowa z Gieorgijem Kriuczkowym)*, „Безопасность и Закон. Первый всеукраинский журнал о проблемах безопасности", http://www.ch-z.com.ua/articles/naz_sec/kruch [21. 10. 2012].

303 Tamże.

głównie względami etycznymi i moralnymi miała zupełnie odmienne zdanie w tej sprawie niż obóz skupiony wokół przywódcy państwa. Zdaniem Kriuczkowa bilans potencjalnych strat w dziedzinie gospodarczej, politycznej i bezpieczeństwa w przypadku wstąpienia do NATO postawiłby Ukrainę w katastrofalnym położeniu[304].

Deputowany z Bloku Julii Tymoszenko, profesor archeologii Petr Tołoczko wskazywał natomiast niekonsekwencje i zakłamanie ukraińskiej propagandy państwowej, która miała ożywić pronatowskie nastroje wśród społeczeństwa. „USA – pisał – prowadzą wojny w wielu regionach świata, mają bazy wojskowe na wszystkich kontynentach i organizują jedna po drugiej «kolorowe rewolucje», lecz słyszymy – agresorzy to nie oni, to Rosja"[305]. Natowska propaganda na Ukrainie przekonywała, że niechęć Ukraińców do Paktu wynikała, ze słabego poinformowania społeczeństwa o pokojowym posłannictwie tej organizacji. „Czyż to nie za naszej pamięci – pytał Tołoczko – natowskie bomby ze zubożonym uranem padały na głowy Serbów? Czy to nie NATO rozczłonkowało Jugosławię, a następnie oderwało od Serbii jej historyczną ziemię Metohiję i zorganizowało na niej państwo dla albańskich Kosowarów"[306]. Argumenty te łatwo trafiały do świadomości Ukraińców, w większości solidaryzujących się z Serbami.

Przykład Kosowa był zresztą dość często eksploatowany przez przeciwników wstępowania Ukrainy do NATO jako przejaw hipokryzji i zakłamania kierownictwa tej organizacji. Pokazywano zwłaszcza, że po rozbiciu Serbii, pod nadzorem natowskiego wojska i policji Albańczycy wygnali z Kosowa większość Serbów i Cyganów[307]. Czystki etniczne w Jugosławii, które wzbudzały protesty w stolicach natowskich państw, w tym przypadku pozostały bez echa.

Główny nurt propagandy obozu antynatowskiego zmierzał do utwierdzenia społeczeństwa w przekonaniu, że Ukraina nie powinna być antyrosyjskim bastionem NATO oraz zachować status kraju neutralnego i pozablokowego, współpracować na równych zasadach ze Wschodem i Zachodem[308]. W okresie walki o nowy podział stref wpływów w postzimnowojennym świecie oskar-

---

304 Г. Крючков, *Украина перед судьбоносным выбором*.., s. 254-279.

305 П. Толочко, *НАТО – новый цивилизационный выбор Украины?*, [w:] *Заявка на самоубийство: зачем Украине НАТО*..., s. 339.

306 Tamże, s. 343-344.

307 А. Попов, *НАТО после Косова*, [w:] *Заявка на самоубийство: зачем Украине НАТО*..., s. 364-366.

308 С. Пронин, *Мысли НАТОщак*, [w:] *Заявка на самоубийство: зачем Украине НАТО*..., s. 419-422.

żano prezydenta Juszczenkę, że czynił Ukrainę instrumentem amerykańskiej polityki. Obóz przeciwników członkostwa w NATO nie prowadził natomiast żadnej agitacji na rzecz jakiejkolwiek formy integracji z Rosją. Do większości opinii publicznej, uczulonej na punkcie suwerenności, łatwiej bowiem trafiały argumenty o neutralności państwa niż perspektywa ponownego asymetrycznego związku z północnym sąsiadem.

W warunkach, gdy działania podejmowane przez prezydenta Juszczenkę na rzecz uzyskania członkostwa w NATO spotykały się z dezaprobatą opozycji, większości społeczeństwa, w tym także elektoratu „pomarańczowych", Ukraina jako kraj miała ograniczone możliwości przekonania zachodnioeuropejskich sceptyków do poparcia takiego rozwiązania. W ramach „intensywnego dialogu" Ukraina – NATO w 2007 roku odbywały się liczne spotkania delegacji obu stron na różnym szczeblu zdolności decyzyjnych. Podpisywano szereg nowych dokumentów regulujących szczegóły bieżącej współpracy. Ukraina udostępniła natowskiemu lotnictwu swoją przestrzeń powietrzną, wysłała wojsko do Iraku, Afganistanu i Kosowa, uczestniczyła w manewrach wojskowych Paktu, w porozumieniu z jego dowództwem występowała z inicjatywami regulowania konfliktów w Naddniestrzu, Abchazji, Osetii Południowej i Górnym Karabachu[309]. Juszczenko aspirując do roli przywódcy organizacji krajów GUAM oferował NATO strategiczne partnerstwo, a tym samym rozszerzenie wpływów nad Morzem Czarnym i na Kaukazie.

Powrót Julii Tymoszenko na urząd premiera w grudniu 2007 roku jeszcze bardziej ożywił kontakty Ukraina – NATO. Imponująca była aktywność przywódców ukraińskich od pierwszych dni 2008 roku. Wskazywała na ich ogromną determinację w realizacji najważniejszego wówczas celu polityki zagranicznej. 11 stycznia prezydent Juszczenko, premier Tymoszenko i przewodniczący Rady Najwyższej Arsenij Jaceniuk podpisali wspólny list adresowany do sekretarza generalnego Paktu Jaap de Hoop Scheffera z deklaracją zdecydowanych działań na rzecz uzyskania członkostwa w organizacji. Kilka dni później list został przekazany adresatowi przez nowego szefa dyplomacji Ukrainy Wołodymyra Ogryzko. 15 stycznia prezydent rozmawiał o członkostwie Ukrainy w NATO z przedstawicielami Komisji Spraw Zagranicznych Kongresu USA. 22 stycznia do Kijowa przybyła delegacja kierownictwa Paktu, która była przyjmowana przez najważniejsze osobistości kierownictwa pań-

---

[309] *План дій Україна – НАТО. „Результати імплементації Плану дій Україна – НАТО в першому півріччі 2007 року"*, Київ 2007, s. 4-9.

stwowego. 28 stycznia wizytę w Brukseli złożyła Julia Tymoszenko. W ostatnim dniu tego miesiąca, z udziałem prezydenta Juszczenki, odbyło się w Kijowie VI Posiedzenie Roboczej Grupy Ukraina – NATO[310].

W czasie, gdy prezydent i rząd prowadziły ofensywne działania na rzecz integracji euroatlantyckiej, opozycja sparaliżowała pracę parlamentu protestując przeciwko podpisowi Jaceniuka pod „listem trzech" bez upoważnienia Rady Najwyższej. Dopiero przyjęcie uchwały 6 marca 2008 roku stwierdzającej, że członkostwo Ukrainy w NATO będzie możliwe po uzyskaniu akceptacji społeczeństwa w postaci referendum, umożliwiło odblokowanie prac organu ustawodawczego[311]. W tym samym dniu na nieformalnym posiedzeniu szefów dyplomacji 26 krajów członkowskich NATO podjęto decyzję o odłożeniu sprawy członkostwa Ukrainy i Gruzji w organizacji do grudnia 2008 roku[312]. Przyczyną takiego postanowienia był brak jedności w tej sprawie wśród krajów członkowskich Paktu. Przeciwko dalszemu rozszerzaniu NATO na obszar postradziecki były Niemcy, Francja, Włochy, Hiszpania, Holandia, Belgia, Portugalia i Luksemburg. Rosja ze swej strony za odrzucenie wniosku Ukrainy i Gruzji zaoferowała wsparcie operacji natowskich w Afganistanie. Juszczenko podejmował próby przekonania kierownictwa państwowego Niemiec i Francji do zmiany stanowiska, lecz jego działania zakończyły się bez oczekiwanych rezultatów[313].

Proatlantyccy analitycy, dyplomaci i politycy ukraińscy oraz zagraniczni zwracali uwagę, że prezydent i jego otoczenie nie docenili roli europejskich członków NATO, sceptycznie nastawionych do członkostwa Ukrainy w organizacji, stawiając na Amerykanów jako jedynych zdolnych do podejmowania decyzji w tej sprawie. Niepowodzenie przyjmowano jednak jako nieprzewidziane opóźnienie procesu integracyjnego wynikające z popełnionych błędów lub niesprzyjających okoliczności zewnętrznych. Opozycję wewnętrzną i głos opinii publicznej traktowano jako sprawę drugorzędną[314].

---

310 *Зовнішня політика України: перші підсумки та песпективи 2008 року*, Київ 2008, s. 70--71, 73.

311 *Яценюк зареєстрував у ВР свій проект постанови щодо НАТО*, http://ua.for-ua.com/ukraine/2008/03/06/141127.html [02.11.2012]; *Парламент проголосував постанову по НАТО*, http://ua.for-ua.com/ukraine/2008/03/06/143238.html [02.11.2012].

312 *Генсек визнав, що НАТО не готовий прийняти Україну*, http://ua.for-ua.com/ukraine/2008/03/06/193720.html [02.11.2012].

313 *Зовнішня політика України: перші підсумки та песпективи 2008 року...*, s. 73-76.

314 *Берлінська стіна II*, „Зовнішні спави" 2008, nr 7, s. 14-17, opinie W. Ogryzko, G. Perepełycia, O. Suszko, J. Grina, U. Rusnaka, N. Łange, B. Tarasiuka, T. Kuźko.

17 lutego 2008 roku kosowscy Albańczycy ogłosili niepodległość prowincji, naruszając integralność terytorialną Serbii. Najważniejsze kraje członkowskie NATO natychmiast uznały Kosowo za podmiot prawa międzynarodowego. Na takiej samej zasadzie i z podobnych przyczyn niepodległość po rozpadzie ZSRR ogłaszały Osetia Południowa i Abchazja w Gruzji, Górny Karabach w Azerbejdżanie oraz Naddniestrze w Mołdawii, lecz żadna z tych secesji nie uzyskała akceptacji międzynarodowej. W każdym z tych przypadków Ukraina zdecydowanie opowiadała się za integralnością terytorialną państw postradzieckich. Kosowo było zatem wyzwaniem dla „pomarańczowej" dyplomacji. 18 lutego MSZ Ukrainy wydało komunikat mówiący, że „przyszłość Kosowa i całego regionu – w europejskiej perspektywie" oraz, że „sytuacja wokół Kosowa nie może być precedensem"[315]. Niezależni komentatorzy zastanawiali się, co chciała wyrazić tym stanowiskiem ukraińska dyplomacja. Wyrażano opinie, że Ukraina mogła zachować się tak jak Wielka Brytania i USA promujące niepodległość Kosowa lub jak Grecja i Bułgaria odmawiające uznania niepodległości tej serbskiej prowincji. Eksperci ukraińscy przyznawali, że opowiedzenie się Ukrainy za pierwszym rozwiązaniem „naruszałoby dziesiątki międzynarodowych dokumentów i podstawową zasadę – całości terytorialnej państwa". Odmienne stanowisko „zaszkodziłoby euroatlantyckiej reputacji" Ukrainy[316]. Jedynie czytelne w komunikacie MSZ Ukrainy było to zastrzeżenie, że przypadek Kosowa, nie będzie uznawany za precedens, który można powielać w innych regionach Europy, w domyśle – wobec sojuszników z GUAM.

W ostatnim roku rządów „pomarańczowych" nasilono kampanię propagandową na rzecz przekonania społeczeństwa do członkostwa w NATO. Wynikało to także z konieczności przeprowadzenia referendum i uzyskania tą drogą akceptacji społecznej w tej sprawie. W podręczniku dla słuchaczy szkół wyższych wydanym w 2009 roku przez Narodową Akademię Obrony Ukrainy ze środków Zarządu Euroatlantyckiej Integracji Sztabu Generalnego Ukrainy anonimowi autorzy jako główny powód starań o członkostwo w NATO wymieniali potencjalne zagrożenia ze strony Rosji. W pierwszej kolejności wskazywano myślenie elit rosyjskich o rozpadzie ZSRR jako tymczasowym zjawisku i ich dążeniu do integracji obszaru postradzieckiego na płaszczyźnie zarówno politycznej, jak gospodarczej. Drugie zagrożenie ze strony Rosji,

---

315 *Заява МЗС України щодо Косово*, http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/news/detail/10922.htm [02.11.2012].

316 *Що хотіло сказати МЗС України про Косово?*, http://www.unian.ua/news/237079-scho-hotilo-skazati-mzs-ukrajini-pro-kosovo.html [02.11.2012].

na które zwracano uwagę studentom, zawarto w stwierdzeniu, że rosyjskie elity każde dążenie do samodzielności i niepodległości przyjmują jako działania ukierunkowane na rujnowanie i zniszczenie Rosji. Jako przykład takiego myślenia podawano dławienie niepodległościowych dążeń Czeczenii[317]. Autorzy podręcznika nie rozważali możliwości postawienia przez czytelników pytania o postawy elit ukraińskich wobec potencjalnej reaktywacji dążeń niepodległościowych mieszkańców Krymu. Wśród innych zagrożeń autorzy opracowania wskazali występowanie znacznego odsetka wśród obywateli Ukrainy osób narodowości rosyjskiej lub Ukraińców określających się jako Rosjanie[318]. Nie rozwijano wprawdzie myśli, w jaki sposób obecność Rosjan zagrażała bezpieczeństwu Ukrainy, lecz można się domyślać, że chodziło o potencjalną irredentę i groźbę oderwania prowincji zamieszkałych przez kilkunastomilionową mniejszość. Fakt ten był jednak wymieniony jako jeden z czynników uzasadniających starania o członkostwo w NATO. Uwzględniając argumenty przeciwników polityki proatlantyckiej autorzy podręcznika dla studentów uzasadniali, że ze względu na położenie Ukrainy mówienie o jej neutralności było niedorzecznością[319]. Członkostwo w NATO miało rozwiązać nie tylko problemy dotyczące bezpieczeństwa państwa, lecz także gospodarcze oraz wyeliminować korupcję[320]. Propaganda tradycyjnie integrację euroatlantycką łączyła z europejską. Sugerowano, że były to procesy dokonujące się równolegle, z jednakowymi szansami powodzenia.

W okresie przed zbliżającymi się wyborami prezydenckimi sprawa członkostwa w NATO stała się jedną z linii podziałów politycznych na Ukrainie. Kampanii promującej Pakt Północnoatlantycki prowadzonej przez najważniejsze ośrodki władzy państwowej towarzyszyła równie intensywna propaganda przeciwników proatlantyckiej polityki prezydenta Juszczenki. Przesadne idealizowanie NATO przez stronę prezydencko-rządową prowokowało do zabierania głosu ludzi pozostających wprawdzie na obrzeżach wielkiej polityki, lecz cieszących się ogromnym autorytetem. Jednym z nich był pierwszy kosmonauta niepodległej Ukrainy generał Leonid Kadeniuk, który podróż w kosmos odbył w 1997 roku na amerykańskim statku Columbia. W 2009 roku wydał on kilkudziesięciostronicową broszurę, w której udowadniał, że NATO jest

---

317 *Міжнародні відносини і євроатлантична інтеграція України*, (red.) О. Пошедін, b.m.w. 2009, s. 226.

318 Tamże, s. 227.

319 Tamże, s. 242.

320 Tamże, s. 243, 54-255.

instrumentem polityki amerykańskiej, a interesy poszczególnych państw europejskich nie zawsze są zbieżne z amerykańskimi. Oceniał, że stopień ingerencji amerykańskiej w politykę ukraińską, nawet bez jej członkostwa w NATO, czynił zasadnym pytanie o suwerenność państwa. „Być członkiem NATO – pisał – oznacza iść w forpoczcie polityki zagranicznej Stanów Zjednoczonych Ameryki. Polityki, którą w świecie uważają za haniebną. Według danych z badań opinii obywateli krajów europejskich, USA są głównym burzycielem bezpieczeństwa na świecie. Warto także zauważyć, że wojskowy blok NATO kojarzy się z wojnami na naszej planecie, tragedią całych narodów, rozpadem państw, nieustannym militarnym napięciem i polityczną niestabilnością w różnych regionach świata, wyścigiem zbrojeń oraz związanych z tym kosztów. Członkostwo Ukrainy w NATO oznacza także, że hańba wszystkich wojen, jakie prowadzą lub będą prowadzić USA z innymi krajami – członkami Paktu, będzie także hańbą Ukrainy, nawet wtedy, gdy nie brała i nie będzie w nich brać bezpośredniego udziału"[321]. Ukraiński kosmonauta, tak jak wielu intelektualistów, wychodził z założenia, że członkostwo w NATO oznaczałoby spalenie mostów ze Wschodem, pomoc Amerykanom w militaryzacji Europy i całkowitą ignorancję własnych interesów narodowych[322].

Ukraińska opinia publiczna w kwestii przynależności do NATO była kształtowana przez dwa wzajemnie wykluczające się nurty propagandowe. Obóz władzy posługiwał się hasłami, które łatwo było ośmieszać przez przeciwników polityki atlantyckiej odwołując się do bieżących wydarzeń lub faktów z niedalekiej przeszłości – wojen z Serbią, Irakiem, Afganistanem. Prezydent Juszczenko i jego zaplecze polityczne szczerze pragnęli członkostwa Ukrainy w NATO. Nieco mniej entuzjastycznie, lecz z akceptacją, ten kierunek polityki przyjmowała większość obozu skupionego wokół Julii Tymoszenko. „Pomarańczowi" mieli potężnych sojuszników w NATO zainteresowanych obecnością Ukrainy na liście krajów członkowskich Paktu – USA, Kanada, Wielka Brytania i postkomunistyczne kraje Europy Środkowo-Wschodniej. Wiele czynili dla mobilizacji opinii publicznej do zaakceptowania takiego rozwiązania. Nie przekonali Ukraińców i być może nie racje przeciwników członkostwa przesądziły o braku poparcia społecznego dla tej linii polityki zagranicznej, lecz fakt, że jej twarzą był pozbawiony jakiegokolwiek autorytetu prezydent Juszczenko.

---

321 Л. Каденюк, *Україна і НАТО: зобов'язання та ризики на тлі „позитивів" і стандартів*, Київ 2009, s. 10.

322 Tamże, s. 26-27.

Interesy gospodarcze i polityczne najważniejszych krajów „starej Unii" tworzyły barierę w strukturach NATO uniemożliwiającą podejmowanie decyzji oczekiwanych przez „pomarańczowych" rządzących Ukrainą. Po wyborach prezydenckich w USA w 2008 roku nowy gospodarz Białego Domu, Barack Obama, dość szybko przedstawił własną wizję polityki wobec Rosji. Jej podstawą było szukanie kompromisów i unikanie zadrażnień z Kremlem. Członkostwo Ukrainy w NATO stałoby w sprzeczności z nową linią polityki amerykańskiej[323].

Zmiana na stanowisku prezydenta Ukrainy spowodowała ostateczne przekreślenie priorytetów polityki zagranicznej nakreślonych przez ekipę Juszczenki. Wiktor Janukowycz od początku nie mówił o członkostwie, lecz o współpracy z NATO. Przypominał, że stan prawny ustanowiony w referendum 1991 roku zabraniał władzom państwa podejmowania decyzji o przynależności kraju do jakiegokolwiek z bloków militarnych. Politykę poprzedników ignorujących wolę narodu, nazywał awanturnictwem politycznym[324]. Współpracę z NATO traktował jednak jako jeden z ważniejszych kierunków polityki zagranicznej. Płaszczyzną stałych kontaktów miała być wspólna Komisja Ukraina – NATO. Jej przewodniczącym ze strony ukraińskiej Janukowycz mianował w listopadzie 2010 roku ministra spraw zagranicznych Kostiantyna Gryszczenko[325]. Głównym priorytetem, przynajmniej w sferze retorycznej, pozostała integracja Ukrainy w strukturach europejskich.

8. Miejsce Niemiec i USA w polityce „pomarańczowych"

Prezydent Juszczenko nadając w pierwszych miesiącach swojego urzędowania priorytet integracji europejskiej, doceniał rolę Niemiec, jaką mogłyby odegrać w tym procesie. Pierwszą wizytę złożył w Berlinie 8-9 marca 2005 roku. Przemawiając w Bundestagu kilkakrotnie podkreślił, że Ukraina będzie należeć do struktur europejskich, bo taki kierunek rozwoju wybrali uczestnicy

---

323 О. Хилько, *Європейська беспека під знаком Росії*, „Зовнішні спави"2010, nr 11-12, s. 17.

324 *Украина – НАТО: Янукович напомнил, что Украина является внеблоковым государством*, http://korrespondent.net/ukraine/politics/1042202-ukraina-nato-yanukovich-napomnil-chto-ukraina-yavlyaetsya-vneblokovym-gosudarstvom [03.11.2012].

325 О. Хилько, *Європейська беспека під знаком Росії*..., s. 18.

„pomarańczowej rewolucji"[326]. Podczas tej wizyty spotkał się najważniejszymi osobistościami niemieckiego życia politycznego – kanclerzem Gerhardem Schröderem, prezydentem Horstem Köhlerem, przewodniczącym Bundestagu Wolfgangiem Thiersem. Jej najważniejszym rezultatem było podpisanie umowy o powołaniu Grupy Wysokiego Szczebla Współpracy Gospodarczej. Powstała międzyrządowa komisja gospodarcza, w składzie której znaleźli się także przedstawiciele środowisk biznesowych obu krajów. Ukraina swojego współprzewodniczącego Grupy ustanowiła w randze wicepremiera, Niemcy zaś w randze sekretarza w Ministerstwie Gospodarki[327]. Zespół ten miał przygotowywać dla rządów obu krajów projekty rozwiązań sprzyjające rozwojowi współpracy gospodarczej. W Kijowie oczekiwano przede wszystkim niemieckich inwestycji.

Z punktu widzenia Berlina, Ukraina była drugorzędnym partnerem gospodarczym, traktowana przede wszystkim jako rynek zbytu niemieckich towarów przemysłowych. Dystansowanie się „pomarańczowego" kierownictwa państwa od Rosji, narastanie napięcia politycznego na linii Kijów – Moskwa i towarzyszącego mu kryzysu gazowego, nie podnosiło w Niemczech prestiżu Ukrainy. Dla Niemiec najważniejszym partnerem na Wschodzie była Rosja, dostarczająca gospodarce surowce energetyczne. Pół roku po wizycie Juszczenki w Berlinie Niemcy podpisali z Rosją umowę dotyczącą budowy gazociągu po dnie Morza Bałtyckiego omijającego Ukrainę i Polskę. Ukraińskie proeuropejskie tendencje nie robiły w Niemczech większego wrażenia[328]. Gazociąg Północny stanowił realizację postulatu rosyjskiego i pogarszał pozycję Kijowa w relacjach z Moskwą[329].

W stosunkach ukraińsko-niemieckich władze Ukrainy raczej dostosowywały się do warunków stanowionych przez Niemcy. Berlin był najbardziej sceptyczny wobec integracyjnych propozycji płynących z Kijowa. Koszty integra-

---

326 *Ющенко передав Бундестагу прохання учасників помаранчевої революції*, http://www.pravda.com.ua/news/2005/03/9/3007739/ [10.11.2010].

327 В. Тихонович, *Аналіз та перспективні напрямки державного управління в сфері двостороннього економічного співробітництва*, http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu_upravl/2011_2/37.pdf [10.11.2012].

328 *Німецькі політики стримано поставилися до надання Україні перспективи повноправного членства в ЄС*, http://neytralitet.org.ua/press/2005/03/nimecki-politiki-strimano-postavilisya-do-nadannya-ukra%D1%97ni-perspektivi-povnopravnogo-chlenstva-v-yes.html [12.11.2012].

329 О. Валіон, *Стратегічні напрямки політичної взаємин між україною та німеччиною насучасному етапі*, http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/NZTNPU_ist/2009_3/materialy/2009_3/40Valion.pdf [10.11.2012].

cji obciążyłyby przede wszystkim płatników netto w UE, wśród których największy był wkład budżetu niemieckiego. Niemcy natomiast umacniali swoją obecność gospodarczą na Ukrainie na drodze relacji dwustronnych. Powołana w 2005 roku międzyrządowa komisja niemiecko-ukraińska opracowała między innymi strategię reformy rolnictwa ukraińskiego i odpowiednie do niej projekty ustaw. Komisja opracowała także plany przetwórstwa produktów rolnych, określiła ilość nawozów sztucznych oraz maszyn rolniczych do ich produkcji. Organizacje przedsiębiorców niemieckich oraz firmy związane z sektorem rolniczym przygotowały cykl szkoleń i staży dotyczących wdrażania nowych ustaw powstałych przy ich udziale. Przy okazji niemieckie firmy stały się także głównymi dostawcami maszyn rolniczych, nawozów, środków chemicznych używanych w rolnictwie oraz wyposażenia zakładów przetwórczych[330].

Pozytywny wizerunek Niemiec na Ukrainie oraz niemiecki punkt widzenia spraw międzynarodowych i bezpieczeństwa europejskiego w okresie rządów „pomarańczowych" dość aktywnie kreowały Fundacje Konrada Adenauera, Hansa Seidla, Friedricha Eberta. Ich programy adresowane do ukraińskich elit politycznych, intelektualnych i społecznych stanowiły skuteczną promocję kraju, który w rzeczywistości hamował proces integracji Ukrainy z Zachodem. Fundacje hojnie sponsorowane przez rząd niemiecki budowały system relacji dwustronnych na szczeblu politycznym, gospodarczym, naukowym i międzyludzkim. „Fundacja Konrada Adenauera – pisał Piotr Bajda – w 2009 roku wspierała projekty adresowane do liderów ukraińskich młodzieżówek, którzy spotykali się z niemieckimi i europejskimi ekspertami; były również organizowane seminaria dla dziennikarzy o polityce europejskiej, o integracji europejskiej i Europejskiej Polityce Sąsiedztwa. Fundacja im. Friedricha Eberta w tym czasie organizowała podróże studyjne do Niemiec dla przedstawicieli różnych środowisk, między innymi dla ekspertów ukraińskich zajmujących się energetyką, których zachęcano do współpracy z partnerami niemieckimi w promocji odnawialnych źródeł energii. Dla dziennikarzy zostały zorganizowane szkoły letnie, a dla młodych polityków cykle seminariów. Fundacja Hansa Seidla organizowała serię szkoleń dla wykładowców i studentów akademii administracji publicznej, urzędników samorządu lokalnego, czy też ukraińskich policjantów"[331].

---

330 P. Bajda, *Stosunki UE-Ukraina – stan obecny i perspektywy na przyszłość*, http://www.omp.org.pl/artykul.php?artykul=254 [09.11.2012].

331 Tamże.

Skuteczność polityki niemieckiej dość dobrze odzwierciedla dynamika i struktura wymiany handlowej między obu krajami. W 2006 roku wartość tej wymiany wynosiła 6 mld dolarów, dwa lata później 10,1 mld. W pierwszym przypadku eksport ukraiński wynosił 1,5 mld, w drugim 2,4 mld, import zaś odpowiednio 4,5 oraz 7,7 mld dolarów. W 2008 roku ujemne saldo wymiany towarów i usług przekraczało 5,3 mld dolarów. Kryzys finansowy spowodował wprawdzie w 2009 roku skurczenie niemal o połowę wielkości obrotów między obu krajami, lecz w następnych dwóch latach przywrócono wcześniejszą dynamikę oraz ujemne saldo przekraczające 5 mld rocznie[332]. Ukraina eksportowała do Niemiec głównie metale, tekstylia, wyroby przemysłu chemicznego i żywność, produkty o niezbyt zaawansowanej technologii. W tej sytuacji trudno było osiągnąć zrównoważony bilans w handlu z krajem będącym największym eksporterem europejskim.

Niektórzy ukraińscy komentatorzy pisali, że dobre relacje niemiecko-rosyjskie stanowiły główną barierę w integracji Ukrainy z Unią Europejską i NATO. Rosja za pośrednictwem Niemiec stosowała faktycznie prawo weta wobec członkostwa Ukrainy w tych organizacjach. W praktyce Niemcy sprzyjali rosyjskim aspiracjom do posiadania strefy wpływów na obszarze postradzieckim. Strategicznie ważną jej część stanowiła Ukraina[333].

Sceptycyzm niemiecki wobec europejskich aspiracji Ukrainy przekładał się na stan jej stosunków z UE. Polityki Niemiec nie były w stanie równoważyć kraje Europy Środkowej – Polska, Litwa, Łotwa, Węgry, Czechy, Słowacja – zainteresowane obecnością Ukrainy zarówno w strukturach NATO, jak UE. Zmniejszenie w 2009 roku aktywności amerykańskiej w Europie Wschodniej i wycofanie nowego prezydenta USA Baracka Obamy z polityki „poszerzania strefy demokracji" spowodowało wzrost znaczenia Niemiec w stosunkach międzynarodowych na obszarze postradzieckim. W przypadku Ukrainy stanowiło to radykalne ograniczenie możliwości realizacji strategicznych założeń polityki zagranicznej prezydenta Juszczenki.

Zmiana na stanowisku głowy państwa Ukrainy w 2010 roku spowodowała zbliżenie stanowisk obu krajów w kwestii rozszerzenia NATO i UE na wschód. Przewodniczący Rady Najwyższej Wołodymyr Łytwyn składając wizytę

---

332 *Посольство України у Федеративній Республіці Німеччина, Стан торговельно-економічних відносин та інвестиційної діяльності між Україною та Німеччиною*, http://www.mfa.gov.ua/germany/ua/26667.htm [12.11.2012].

333 Г. Яворська, *Німеччина як перша скрипка в європейській політиці: Мелодія для України*, „Дзеркало тижня", nr 48, 12.12.2009.

w Berlinie 16 czerwca 2010 roku podzielał stanowisko swojego niemieckiego odpowiednika, Norberta Lammerta, mówiące, że podnoszenie problemu członkostwa Ukrainy w UE, jest zbyt wczesne oraz, że konieczne były reformy przystosowujące państwo i społeczeństwo do pełnej integracji ze strukturami europejskimi[334]. W ostatnich dniach sierpnia 2010 roku wizytę w Berlinie złożył prezydent Wiktor Janukowcz. Z najważniejszym niemieckim rozmówcą, kanclerz Angelą Merkel, prezentowali bardzo zbieżne poglądy na temat współpracy Ukrainy z NATO[335]. O członkostwie w tej organizacji nie wspominano. Szefowa niemieckiego rządu federalnego otwarcie informowała prezydenta Ukrainy, iż Niemcy są zainteresowani dobrymi stosunkami ukraińsko-rosyjskimi[336].

Inny charakter miały stosunki ukraińsko-amerykańskie. Prezydent Juszczenko o USA i polityce amerykańskiej wobec Ukrainy wypowiadał się z najwyższym uznaniem. Wskazywał na wspólne wartości łączące oba narody oraz zbieżne cele polityki zagranicznej[337]. Relacje między Kijowem i Waszyngtonem określano „strategicznym partnerstwem", lecz spośród wielu krajów obdarzonych tym wyróżnieniem, USA zawsze wymieniano w pierwszej kolejności. Zdaniem dyplomacji ukraińskiej strategiczny wymiar stosunków ukraińsko-amerykańskich został zapoczątkowany wspólną deklaracją prezydentów Wiktora Juszczenki i George'a Busha z 4 kwietnia 2005 roku o poszerzaniu wolności i demokracji w Europie i świecie[338]. Począwszy od roku 2005 ministrowie rządu ukraińskiego nieraz kilka razy w miesiącu składali wizyty w Waszyngtonie. Najczęściej gośćmi administracji amerykańskiej byli szefowie resortów spraw zagranicznych, obrony, spraw wewnętrznych i finansów[339]. W okresie

---

334 *Литвину пояснили, що Європа поки не чекає Україну,* http://www.pravda.com.ua/news/2010/06/16/5146688/ [14.11.2012].

335 *Німеччина прийняла позицію Януковича у відношенні НАТО*, http://www.pravda.com.ua/news/2010/08/30/5342925/ [14.11.2012].

336 *Меркель замовила Януковичу слівце за Росію,* http://www.pravda.com.ua/news/2010/08/30/5342868/ [14.11.2012].

337 *Juszczenko jest zadowolony ze stosunków Ukrainy z USA*, http://www.realt5000.com.ua/news/utf/pl/978951/ [15.11.2012].

338 *Посольство України в США. Історія і сьогодення українсько-американських відносин*, http://www.mfa.gov.ua/usa/ua/24027.htm [15.11.2012].

339 *Посольство України в США. Візити високопосадовців України до США*, http://www.mfa.gov.ua/usa/ua/1690.htm [15.11.2012].

rządów „pomarańczowych" podpisano 30 umów międzyrządowych i międzyresortowych dotyczących większości spraw współpracy międzypaństwowej[340].

Intensywność kontaktów politycznych i liczba podpisywanych umów nie przekładały się na stan współpracy gospodarczej. Wartość obrotów handlowych między obu krajami w 2007 roku wynosiła nieco ponad 2,5 mld dolarów, z ujemnym saldem dla Ukrainy wielkości 121 mln. Rekordową wielkość – 4,2 mld dolarów – handel między Ukrainą i USA osiągnął w 2008 roku. Nadwyżka ukraińskiego eksportu nad importem przekroczyła 470 mln dolarów. W wyniku kryzysu finansowego w USA w 2009 roku wartość obrotów handlowych z Ukrainą zmniejszyła się do 1,4 mld dolarów. Ponownie odnotowano ujemne saldo na rachunku Ukrainy, przekroczyło ono wartość 400 mln dolarów. W kolejnych dwóch latach systematycznie wzrastała wprawdzie wielkość wymiany, do 3,5 mld w 2011 roku, lecz równolegle rósł także deficyt Ukrainy i osiągnął w tym czasie wielkość 644 mln dolarów[341]. Stany Zjednoczone były drugorzędnym partnerem gospodarczym dla Ukrainy. Wielkość wymiany handlowej była mniejsza niż z sąsiednią Białorusią.

Zmiany rządów na Ukrainie nie wpływały w znaczącym stopniu na kształt relacji ukraińsko-amerykańskich. Premier Janukowycz podczas wizyty w Waszyngtonie w grudniu 2006 roku przemawiając w Centrum Stosunków Międzynarodowych podkreślał, że głównym wektorem polityki zagranicznej Ukrainy był „europejski wybór", akceptowany przez większość społeczeństwa. W sprawie członkostwa w NATO oznajmił, iż władze Ukrainy nie mogą podejmować decyzji o wstąpieniu do Sojuszu, w sytuacji, gdy przeciwni są temu Ukraińcy. Tłumaczył wyczulonym na hasła demokracji amerykańskim politykom, że najpierw należy przekonać naród, a następnie podejmować decyzje o członkostwie w Pakcie. Janukowycz deklarował wolę kontynuowania intensywnego dialogu i współpracy z NATO, w tym także w zakresie wspólnych manewrów wojskowych oraz misji pokojowych[342].

Trzy miesiące później, na początku marca 2007 roku śladami Janukowycza z wizytą do USA udała się przywódczyni opozycji Julia Tymoszenko. Przed-

---

340 *Посольство України в США. Договірно-правова база двостороннього співробітництва з США. Перелік чинних двосторонніх договорів та домовленостей*, http://www.mfa.gov.ua/usa/ua/24026.htm [15.11.2012].

341 *Посольство України в США. Стан торговельно-економічних відносин та інвестиційної діяльності між Україною та США*, http://www.mfa.gov.ua/usa/ua/25790.htm [15.11.2012].

342 P. Bajor, *Ukraina – USA. Premier Janukowycz składa wizytę w USA*, http://www.wschod.globiz.pl/polityka-wschod/3600 [15.11.2012].

stawicieli administracji – wiceprezydenta Dicka Cheney'a i sekretarza stanu Condoleezzę Rice – przekonywała, że najlepszym rozwiązaniem dla Ukrainy byłyby kolejne przyśpieszone wybory parlamentarne. Sprawy wewnętrzne Ukrainy oraz dywersyfikacja dostaw surowców energetycznych stały się tematami konsultacji polityków szeroko rozumianego obozu „pomarańczowych" z rozmówcami amerykańskimi. Julia Tymoszenko próbowała zainteresować Amerykanów budową magistrali gazowej z Azji Centralnej do Europy przebiegającej tranzytem przez Ukrainę. W waszyngtońskim Centrum Stosunków Międzynarodowych ewentualne przystąpienie Ukrainy do Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej określiła restauracją ZSRR i utratą suwerenności państwa[343]. Amerykańskim elitom politycznym starła się przypominać, jak ważne znaczenie dla interesów USA i stabilizacji w Europie miało istnienie suwerennej Ukrainy. Dawała do zrozumienia, że pod rządami Janukowycza owa suwerenność była zagrożona. W Waszyngtonie szukała wsparcia ubiegając się o powrót do władzy na Ukrainie.

18 grudnia 2007 roku Julia Tymoszenko została premierem rządu. Stanowiska dwóch najważniejszych ośrodków władzy w państwie – rządu i prezydenta – na temat polityki zagranicznej ponownie stały się zbieżne. Wkrótce międzypaństwowe stosunki ukraińsko-amerykańskie zaczęły nabierać sojuszniczego charakteru. 1 kwietnia 2008 roku zostało podpisane porozumienie zatytułowane Priorytety ukraińsko-amerykańskiej współpracy (Karta drogowa). We wstępie zapisano, że „USA i Ukraina ściśle współpracują w zakresie szerokiego spektrum spraw stanowiących wspólny interes, jako szczerzy przyjaciele i strategiczni partnerzy. Współpraca między dwoma naszymi demokratycznymi państwami oparta jest na wspólnych wartościach i wzajemnych interesach..."[344]. Pierwszym z wymienionych priorytetów w stosunkach ukraińsko-amerykańskich było „pogłębienie integracji Ukrainy w strukturach europejskich i euroatlantyckich oraz globalnych instytucjach". Ukraina deklarowała kampanię propagandową w kraju na rzecz członkostwa w NATO, USA zaś niezmienne poparcie dla takiego rozwiązania. Ukraina zobowiązała się do uczestnictwa w międzynarodowych operacja pokojowych oraz reformowania wymiaru sprawiedliwości. To ostatnie zobowiązanie było dość istotne, gdyż niewydolny system sądowniczy sprzyjał korupcji, ta zaś hamowała wszelkie

---

[343] Tenże, *Ukraina – USA. Julia Tymoszenko zakończyła wizytę w USA*, http://www.wschod.globiz.pl/polityka-wschod/4041 [16.11.2012]

[344] *Пріоритети українсько-американського співробітництва (Дорожня карта)*, http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/840_132 [16/11.2012].

inwestycje zagraniczne, w tym amerykańskie. Strona ukraińska deklarowała wobec sojusznika przeprowadzenie szeregu zmian ułatwiających inwestowanie amerykańskim przedsiębiorcom.

Kolejnym wspólnym priorytetem była „budowa energetycznego bezpieczeństwa Ukrainy, zwiększenie energetycznej efektywności, dywersyfikacja źródeł dostaw [surowców energetycznych – dop. E.M.], przejrzystość rynku". Strony podpisujące dokument zamierzały zaprosić do uczestnictwa w modernizacji systemu energetycznego Ukrainy Unię Europejską. Realizacja tego celu podcięłaby podstawy finansowe wielu oligarchów i w istniejących warunkach na Ukrainie była niewykonalna. Dla Amerykanów najważniejsze było zobowiązanie Ukrainy do utylizacji zapasów paliwa jądrowego. Oba kraje miały współpracować nad zmniejszaniem ilości wzbogaconego uranu, przeznaczonego do wykorzystania na Ukrainie. Współgrało to bowiem z zainicjowanym przez Amerykanów „Globalnym partnerstwem przeciwko rozprzestrzenianiu broni i materiałów masowego zniszczenia".

Stany Zjednoczone zobowiązały się do wspierania modernizacji armii ukraińskiej i przystosowywania jej do współdziałania z wojskami NATO. Wspólnym priorytetem była współpraca na rzecz rozwiązania konfliktu w Naddniestrzu i innych miejscach regionu oraz wspieranie rozwoju demokracji na Białorusi. Obie strony były zgodne, że Kosowo nie mogło być traktowane jako precedens w rozwiązywaniu konfliktów etnicznych i międzynarodowych. Administracja USA podtrzymała swoje uznanie przywództwa Ukrainy w organizacji GUAM.

Porozumienie z 1 kwietnia 2008 roku stanowiło wstępną fazę przygotowań do podpisania Karty Ukraina – USA o strategicznym partnerstwie. Dokument podpisali 19 grudnia 2008 roku w Waszyngtonie szefowie dyplomacji Wołodymyr Ogryzko i Condoleezza Rice. W preambule powtórzono główne tezy zawarte w Mapie drogowej z 1 kwietnia. Rozdział pierwszy określał zasady współpracy obu krajów. Jako główną podstawę dwustronnych stosunków wskazano „wspieranie suwerenności, niezależności, całości terytorialnej i nienaruszalności granic"[345]. Po wojnie gruzińsko-rosyjskiej w sierpniu 2008 roku, Stany Zjednoczone w tej mało zobowiązującej formie udzieliły Ukrainie gwarancji bezpieczeństwa. Ostatni, czwarty punkt pierwszego rozdziału mówił, że oba kraje uznają zasadę, że „silna, niezależna i demokratyczna

---

[345] *Хартія Україна-США про стратегічне партнерство*, http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/840_140 [16.11.2012].

Ukraina, zdolna do samoobrony jest wkładem na rzecz bezpieczeństwa i rozwoju nie tylko narodu Ukrainy, ale i Europy..."

W rozdziale drugim dotyczącym współpracy w sferze obrony i bezpieczeństwa powtórzono tezy zawarte w różnych wcześniej podpisanych dokumentach. Ogólne przesłanie tej części Karty mówiło, że Ukraina zostanie członkiem NATO i wszystkie problemy związane z jej bezpieczeństwem będą rozwiązywane w ramach tej organizacji. Oba kraje miały współpracować w przystosowywaniu ukraińskiej armii do natowskich standardów.

Rozdział trzeci opisywał zasady rozwoju współpracy gospodarczej, czwarty zaś zatytułowany Wzmocnienie demokracji najwięcej miejsca poświęcił współdziałaniu na rzecz zwalczania korupcji na Ukrainie oraz zapewnieniu społeczeństwu swobód i wolności obywatelskich. Amerykanie brali współodpowiedzialność za reformowanie systemu politycznego, ekonomicznego i sądowego na Ukrainie, proponując rozwiązania sprawdzone w zachodnich demokracjach. Zamiar wdrożenia tych wzorców na gruncie postsowieckiego społeczeństwa stanowił sam w sobie ciekawy eksperyment społeczno-polityczny.

W 2008 roku z myślą o ożywieniu stosunków gospodarczych powołano ukraińsko-amerykańską Radę ds. Handlu i Inwestycji z udziałem przedstawicieli rządu i biznesu. Działalność tego organu oraz uzyskanie członkostwa przez Ukrainę w Światowej Organizacji Handlu spowodowały wzrost amerykańskich inwestycji na Ukrainie. Kapitał amerykański znalazł się w czołówce inwestorów na rynku ukraińskim[346]. Na podstawie zawartych umów oba kraje rozpoczęły realizację programów w dziedzinie badań kosmosu. Uczeni ukraińscy mieli w tym zakresie spory bagaż doświadczeń wyniesiony jeszcze z epoki radzieckiej.

Idee Karty o strategicznym partnerstwie wdrażać miała dwustronna Komisja Strategicznego Partnerstwa, która pierwszy raz zebrała się w Waszyngtonie dokładnie rok po jego podpisaniu[347]. Przewodniczyli jej szefowie dyplomacji obu krajów – Wołodymyr Ogryzko i Hilary Clinton. W międzyczasie zmienił się prezydent USA i wraz z nim cele polityki zagranicznej supermocarstwa. Strategiczne partnerstwo z Ukrainą przestało być priorytetowym zagadnieniem nowej administracji. Poprawa stosunków rosyjsko-amerykańskich w Kijowie rodziła uzasadnione pytania o konsekwencje tego pro-

---

[346] *Українсько-американські відносини перастали бути вулицею з одностороннім рухом*, „Зовнішні спави", nr 9-10, 2010, s. 14-15.

[347] *Посольство України в США. Історія і сьогодення українсько-американських відносин*, http://www.mfa.gov.ua/usa/ua/24027.htm [16.11.2012].

cesu. Amerykanie budując na nowych zasadach stosunki z Rosją nie chcieli tracić dotychczasowych sojuszników w regionie kaukasko-czarnomorskim, a w szczególności Ukrainy i Gruzji. W końcu lipca 2009 roku wizytę w Kijowie i Tbilisi złożyła liczna delegacja rządu USA z wiceprezydentem Joe Bidenem na czele. Przywódcy ukraińscy usłyszeli zapewnienia, że w relacjach między obu krajami nic się nie zmieniło po objęciu urzędu prezydenckiego w USA przez Baracka Obamę[348].

Wkrótce zmienił się także prezydent na Ukrainie. Od Wiktora Janukowycza Amerykanie także mogli usłyszeć, że w stosunkach ukraińsko-amerykańskich nic się nie zmieniło. Podczas spotkania obu prezydentów w Waszyngtonie w kwietniu 2010 roku, Janukowycz oznajmił o zamiarze utylizacji przez Ukrainę resztek posiadanego wysoko wzbogaconego uranu. W rozmowach z Obamą kładł nacisk na potrzebę rozwijania współpracy gospodarczej i naukowej[349]. Poprzednik Janukowycza, Wiktor Juszczenko, skupiał się bardziej na sprawach bezpieczeństwa i obronności.

Janukowycz powrócił do polityki balansowania między Moskwą i Waszyngtonem, praktykowanej już w czasach Leonida Kuczmy. Ukraina jest zainteresowana równowagą wpływów NATO i Rosji na Morzu Czarnym i zapewnieniem stabilizacji wokół Krymu. Ukraina jest potrzebna Amerykanom do ewentualnego budowania strefy wpływów w regionie Kaukazu i nad Morzem Kaspijskim[350]. Zmiana na stanowiskach szefów obu państw spowodowała znaczne korekty priorytetów polityki zagranicznej, lecz interesy, zarówno Ukrainy jak USA, pozostały niezmienne.

Ukraińscy politycy z partii opozycyjnych wypowiadając się na temat polityki Wiktora Janukowycza wobec USA dla rozgłośni Radia Swoboda przekonywali, że zawęziła ona obszar współpracy w porównaniu do tej, która istniała w czasach jego poprzedników. Natomiast działacze z otoczenia prezydenta podkreślali, że wprost przeciwnie, w sferze gospodarczej, którą najbardziej była zainteresowana Ukraina, odnotowano w ostatnich latach znaczne ożywienie współpracy dwustronnej. Ukraina zabiegała o pomoc w rozwiązywaniu problemów energetycz-

---

348 W. Jarzyński, *Wiceprezydent Biden z wizytą na Ukrainie i w Gruzji*, http://www.mojeopinie.pl/wiceprezydent_biden_z_wizyta_na_ukrainie_i_w_gruzji,3,1248637964 [17.11.2012].

349 Б. Гуменюк, *Сприяння модернізації країни – основне завдання української дипломатії*, „Зовнішні спави"2010, nr 11-12, s. 42.

350 W. Gulewicz, *Integracja z Zachodem wzmocni nacjonalistów na Ukrainie*, http://politykawschodnia.pl/index.php/2011/06/26/gulewicz-integracja-z-zachodem-wzmocni-nacjonalistow-na-ukrainie/ [09.11.2012].

nych kraju, a zwłaszcza o udział firm amerykańskich w wydobyciu gazu łupkowego. Większość wypowiadających się osobistości z obozu rządzącego podkreślała, że Janukowycz pragnie zachować jednakowy dystans wobec USA, Rosji i Unii Europejskiej. Ochłodzenie relacji politycznych na linii Kijów–Waszyngton było wynikiem zmiany polityki zagranicznej obu państw. Ukraińscy politycy przyjmowali założenie, że ich decyzja o wyborze statusu kraju nienależącego do żadnego z bloków militarnych, nie mogła być oceniana w Waszyngtonie, jako sprzeczna z interesami USA. Jeden z przywódców Partii Regionów, Leonid Kożara, zauważył, że szefowa dyplomacji amerykańskiej, Hilary Clinton, mówiła wprawdzie, że w sprawie członkostwa Ukrainy w NATO, decyzję powinni podjąć sami Ukraińcy, lecz w żaden sposób nie okazała dezaprobaty dla wybranego przez nich wariantu „pozablokowości"[351]. Dyplomaci ukraińscy po objęciu urzędu prezydenckiego przez Wiktora Janukowycza nie przestali mówić o pogłębianiu strategicznego partnerstwa ze Stanami Zjednoczonymi, jako jednym z najważniejszych priorytetów polityki zagranicznej Ukrainy[352].

■

[351] *Україна-США: перспектив для розвитку відносин менше, ніж п'ять років тому*, http://www.radiosvoboda.org/content/article/2094787.html [21.11.2012].

[352] *Українсько-американські відносини перестали бути вулицею з одностороннім рухом. Інтервю Надзвичайного і Повноважного Посла України в США Олександра Моцика*, „Зовнішні спави"2010, nr 9-10, s. 17.

Podsumowanie

Po uzyskaniu niepodległości przez Ukrainę w 1991 roku władze państwa, reprezentowane w zdecydowanej większości przez przedstawicieli postkomunistycznej nomenklatury, wybrały zdecydowany kurs na umacnianie jego podmiotowości na arenie międzynarodowej. Wspólnota Niepodległych Państw, której członkiem-założycielem była Ukraina, w wyniku oporu Kijowa nigdy nie stała się ponadnarodową organizacją pozwalająca na zachowanie integralności politycznej i gospodarczej na obszarze upadłego Związku Radzieckiego. Z jeszcze większą konsekwencją kierownictwo nowego państwa z prezydentem Leonidem Krawczukiem na czele unikało wstępowania do zaproponowanego przez Rosję w maju 1992 roku Układu Taszkienckiego o bezpieczeństwie zbiorowym, przywracającego militarny sojusz krajów, będących do niedawana republikami radzieckimi. Ukraina uparcie w pierwszych latach niepodległości trzymała się statusu kraju neutralnego, nienależącego do żadnego z istniejących lub tworzących się bloków militarnych. Proponowała własną wizję porządku politycznego w Europie Środkowo-Wschodniej – zbudowania strefy bez broni atomowej i układów polityczno-wojskowych między Rosją i NATO. Poza Białorusią nikt jednak nie był zainteresowany takim rozwiązaniem.

Próba wybicia się do roli równorzędnego partnera Rosji i umacnianie podmiotowości na arenie międzynarodowej powodowały kruszenie więzi kooperacyjnych zbudowanych w czasach wspólnej państwowości radzieckiej, czego konsekwencją było załamanie gospodarki i wieloletni spadek dochodu narodowego. Drugim groźnym dla młodego państwa zjawiskiem był separatyzm południowych i wschodnich obwodów zamieszkałych przez ludność rosyjską. Roszczenia terytorialne pod adresem Kijowa składały Rumunia i Mołdawia.

Zachód, który z obawami przyjmował upadek radzieckiego imperium, dość szybko uznał niepodległość Ukrainy, lecz od jej kierownictwa domagał się w pierwszej kolejności przekazania Rosji poradzieckich arsenałów atomowych. Strach przed niekontrolowaną destabilizacją polityczną na obszarze byłego ZSRR sprawiał, że Amerykanie i ich europejscy sojusznicy godzili się na szczególną rolę Rosji w utrzymaniu porządku i bezpieczeństwa w tej części świata. W sytuacji krachu gospodarczego, separatyzmu obszarów peryferyjnych oraz braku liczących się realnych sojuszników, ukraińska elita polityczna wykazała wiele determinacji odrzucając integracyjne propozycje płynące z Moskwy. Sukcesem prezydenta Krawczuka i całej ukraińskiej klasy politycznej było uczynienie byłej radzieckiej republiki liczącym się podmiotem polityki międzynarodowej.

Leonid Kuczma został nowym szefem państwa głosząc hasła przywracania zerwanych więzów z Rosją. W praktyce jednak z równą determinacją, jak jego poprzednik, lecz znacznie skuteczniej umacniał suwerenność Ukrainy. Wyciszył przede wszystkim bardzo groźny dla integralności kraju separatyzm Krymu, który u schyłku prezydentury Krawczuka ogłosił niepodległość. Cechą charakterystyczną dziesięcioletnich rządów Kuczmy była nieustanna improwizacja, gdzie konkretne działania stawały się najczęściej reakcją na istniejące uwarunkowania wewnętrzne lub zewnętrzne. Cele podstawowe polityki zagranicznej pozostawały niezmienne – zachowanie niepodległości i integralności terytorialnej państwa. Chociaż w pierwszej kadencji prezydentury Kuczmy nie było jasno określonych wektorów polityki zagranicznej, to działania prezydenta i jego politycznego otoczenia z reguły podejmowano z uwzględnieniem wskazanych celów.

Deklarując wolę porozumienia i współpracy z Rosją Ukraina pod rządami Kuczmy szukała jednocześnie sposobów uniezależnienia się gospodarczego od wielkiego sąsiada, a przede wszystkim alternatywnych źródeł dostaw surowców energetycznych. Nadzieją były ropa i gaz znad Morza Kaspijskiego. Plany związane z pozyskaniem tych surowców stały się jednym z filarów polityki ukraińskiej wobec Gruzji i Azerbejdżanu. Ukraina nie była jednak w stanie prowadzić równorzędnej gry z gigantami branży paliwowej – koncernami amerykańskimi, rosyjskimi i brytyjskimi. Podejmowane próby zbudowania korytarzy przesyłowych znad Morza Kaspijskiego przez Kaukaz i Ukrainę do Europy kończyły się niepowodzeniem.

Szukaniu porozumienia i przywracaniu współpracy z Rosją w okresie prezydentury Kuczmy towarzyszyło stałe otwieranie się na Zachód. Perspektywę

przesunięcia Paktu Północnoatlantyckiego do granic Ukrainy w Kijowie przyjmowano jako szanse zrównoważenia wpływów Rosji w regionie i czynnik umacniający suwerenność państwa. Ukraina jako pierwsza z krajów WNP podpisała się 8 lutego 1994 roku pod programem NATO dotyczącym współpracy z państwami postsocjalistycznymi „Partnerstwo dla pokoju". Dokument zawierał zobowiązanie do współpracy z NATO dla zachowania bezpieczeństwa w regionie euroatlantyckim. Przesłanie o współpracy w okresie prezydentury Kuczmy było stale poszerzane i uzupełniane aż do pojawienia się idei pełnego członkostwa w Pakcie na przełomie XX i XIX wieku.

W polityce zagranicznej Ukrainy właściwie od zarania niepodległości występował dylemat wyboru głównego obszaru współpracy. Alternatywą dla zdominowanego przez Rosję Wschodu i organizacji tworzonych pod jej przywództwem był Zachód, gdzie istniała potęga gospodarcza w postaci Unii Europejskiej i militarna w postaci Paktu Północnoatlantyckiego. Cywilizacyjnie Ukraina była bardzo mocno zakotwiczona na Wschodzie. Wbrew deklaracjom części elit politycznych i intelektualnych o europejskim charakterze ukraińskiej kultury ich mentalność, stosunek do państwa, praw obywatelskich, praworządności, pojmowanie demokracji wskazywały na zdecydowanie większe podobieństwo do elit z obszaru Wspólnoty Niepodległych Państw niż Unii Europejskiej. Europeizacja Ukrainy wymagała ogromnego wysiłku przebudowy państwa i społeczeństwa, stworzenia demokratycznych instytucji, zagwarantowania wolności słowa, przejrzystych reguł wyboru władz państwa oraz gospodarki rynkowej. Ukraińska elita zwłaszcza w okresie prezydentury Kuczmy zdobywała władzę i pieniądze naruszając wszystkie te reguły. Reformując kraj musiałaby działać wbrew własnym interesom. Chociaż propaganda państwa była przepełniona hasłami o przynależności Ukrainy do europejskiej cywilizacji, to w praktyce przestrzeń życia publicznego wypełniały wartości zbliżone do tych, które występowały w sąsiedniej Rosji.

Ze względu na mocne powiązania ekonomiczne z Rosją oraz prorosyjskie sympatie obywateli wschodniej i południowej Ukrainy rzeczywista reorientacja ukraińskiej polityki w kierunku zachodnim wiązała się z ryzykiem pogłębienia kryzysu oraz wzrostem nastrojów separatystycznych. Uznano zatem, że najbardziej odpowiadającą interesom państwa była polityka tzw. wielowektorowości, rozumiana jako zrównoważone stosunki z najważniejszymi partnerami – Rosją, Unią Europejską i Stanami Zjednoczonymi. Dawała ona największe możliwości improwizacji i dostosowywania się do aktualnego stanu relacji między trzema największymi graczami polityki międzynarodowej. Wiele wskazuje

na to, że logika tej polityki była obliczona głównie na zbudowanie odpowiednich relacji z Rosją i pokazanie władcom Kremla możliwości alternatywnych rozwiązań. Hasłom o „europejskim wyborze Ukrainy" nie towarzyszyły żadne działania przystosowawcze.

Od 2001 roku, gdy ogłoszono tzw. doktrynę Złenki, zachodni czynnik równoważący wpływy Rosji ograniczono do Stanów Zjednoczonych. W relacjach z Rosją najważniejsza była współpraca gospodarcza, bowiem miała ona decydujący wpływ na rozwój ekonomiczny Ukrainy i jakość życia jej obywateli. Ponieważ nieuniknionym skutkiem tej współpracy był wzrost zależności od północnego sąsiada, uznano, że dla równowagi potrzebne były bardzo dobre relacje polityczne ze Stanami Zjednoczonymi. Sojusz z USA nie nabrał realnego kształtu z powodu zmiany polityki amerykańskiej George'a Busha. Ukraina rzeczywiście stała się potrzebna Amerykanom do realizacji geopolitycznych założeń w regionie Morza Czarnego, lecz bez Leonida Kuczmy, którego Waszyngton oskarżył o sprzedaż broni do Iraku oraz zbrodnię pospolitą – sprawstwo w zabójstwie dziennikarza Gieorgija Gongadze.

Ogłoszona przez prezydenta Kuczmę w 1998 roku strategia integracji Ukrainy z Unią Europejską załamała się z powodu braku zainteresowania najważniejszych państw Wspólnoty oraz niepodejmowania żadnych działań przystosowawczych ze strony Kijowa. Mimo proeuropejskich deklaracji integracją z Unią Europejską nie byli zainteresowani także ukraińscy oligarchowie, posiadający przemożny wpływ na ośrodki decyzyjne kraju. W drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych największe fortuny wyrosły głównie w sektorze energetycznym – na pośrednictwie w handlu ropą i gazem importowanym z Rosji, oraz metalurgicznym, także mocno powiązanym z rynkiem rosyjskim. Powstanie gigantycznych majątków byłoby niemożliwe bez udziału najważniejszych polityków i urzędników państwowych. Większość z nich działalność biznesową łączyła z polityczną lub urzędniczą. Mimo iż ich interesy najczęściej związane były z rosyjskim kapitałem, to własne państwo dało im możliwość posiadania olbrzymich majątków. Oligarchowie z reguły byli przeciwni zarówno budowaniu wspólnych struktur państwowych z Rosją ograniczających suwerenność państwa oraz wszelkim działaniom, które prowadziłyby do pogorszenia relacji z północnym sąsiadem. Integracja z Unią Europejską zmuszałaby ich natomiast do gry na zasadach, których nie znali.

Zmiana władzy na Ukrainie w 2005 roku i przejęcie steru państwa przez prozachodnią koalicję „pomarańczowych" uczyniła jeszcze większy dysonans między retoryką i praktyką w sferze polityki zagranicznej. Niewątpliwie szczere

intencje prezydenta Wiktora Juszczenki i premier Julii Tymoszenko integracji z Unią Europejską rażąco rozmijały się z brakiem gotowości i determinacji do reformowania państwa zgodnie z unijnymi standardami. Przeszkodą były także sprzeczne interesy w trójkącie Kijów–Moskwa–Bruksela, których istoty nie uświadamiało nowe ukraińskie kierownictwo. Moskwa traktowała włączenie Ukrainy do zachodniego systemu gospodarczego i militarnego jako naruszenie całego porządku geopolitycznego w Europie. Powiązania najważniejszych państw Unii z gospodarką rosyjską, a zwłaszcza ich zależność od rosyjskich dostaw gazu i ropy naftowej, nie zachęcały do poważnego traktowania ukraińskich postulatów integracyjnych. Ukrainie proponowano dogodne warunki współpracy, co w Kijowie odbierano niekiedy jako ignorancję dla ukraińskiego wyboru cywilizacyjnego.

Obóz skupiony wokół prezydenta Juszczenki znacznie większe szanse powodzenia miał w procesie realizacji drugiego celu integracyjnego z Zachodem – uzyskania członkostwa w NATO. Przynależność do Paktu w ocenie „pomarańczowych" stanowić miała ostateczne wyjście z cienia polityki rosyjskiej i pełne zagwarantowanie suwerenności państwa. Inicjatywa prezydenta nie zyskała wprawdzie aprobaty społecznej na Ukrainie, lecz z akceptacją przyjmowano ją w stolicy najważniejszego członka NATO – Waszyngtonie. Europejscy uczestnicy Sojuszu byli mocno podzieleni w tej sprawie. Ostatecznie o niepowodzeniu tego projektu integracyjnego przesadziła zmiana przywódcy supermocarstwa oraz koncepcji jego polityki zagranicznej. Barack Obama szukał zbliżenia z Rosją, a przyjmowanie Ukrainy do NATO oznaczałoby w tej sytuacji krok w odwrotnym kierunku.

Polityka „pomarańczowych" integracji z Zachodem nieuchronnie prowadziła do pogorszenia relacji z Rosją. Permanentnym powodem konfliktu stały się ceny rosyjskich surowców energetycznych. Wobec Ukrainy integrującej się z NATO, Rosja wywindowała ceny zbliżone do tych, które płaciły kraje Unii Europejskiej. Jej władze odmawiały uznania stawek narzucanych przez rosyjskich kontrahentów, Moskwa zaś wobec ociągania się Kijowa z opłatami, przerywała dostawy. Ukraina nie mając czym płacić przejmowała surowce przesyłane gazociągami i ropociągami przez jej terytorium przeznaczone dla zachodnich odbiorców. Zakładnikami rosyjsko-ukraińskich „wojen gazowych" stawała się znaczna część krajów Unii Europejskiej. Podobnie jak Leonidowi Kuczmie prezydentowi Juszczence nie udało się dokonać dywersyfikacji dostaw surowców energetycznych. Wszelkie inicjatywy pozyskania ropy i gazu znad Morza Kaspijskiego lub Zatoki Perskiej kończyły się na etapie uzgodnień z po-

tencjalnymi kontrahentami. Pogorszyło się natomiast jej położenie jako kraju tranzytowego, gdy Rosja i Niemcy rozpoczęli realizację budowy gazociągu na dnie Morza Bałtyckiego.

Pięć lat rządów Wiktora Juszczenki to czas starań o regionalne przywództwo wśród krajów postradzieckich, które łączyła idea wyrwania z cienia polityki rosyjskiej. Prezydent dążył do uporządkowania problemów związanych z integralnością terytorialną krajów sojuszniczych – Gruzji, Azerbejdżanu, Mołdawii, tworzących wraz Ukrainą organizację GUAM. Wojna rosyjsko-gruzińska o Osetię Południową w sierpniu 2008 roku pokazała jednak, jak skromnymi możliwościami realizacji własnych scenariuszy dysponowała Ukraina.

■

Literatura

Dokumenty i zbiory dokumentów

Komunikat Komisji Wspólnot Europejskich „Europejska Polityka Sąsiedztwa". Dokument strategiczny, Bruksela, dnia 12.5.2004, http://translate.google.pl/translate?hl=pl&langpair=en|pl&u=http://ec.europa.eu/world/enp/pdf/strategy/strategy_paper_en.pdf

Wspólne oświadczenie z okazji 60. rocznicy akcji „Wisła", http://www.prezydent.pl/archiwalne-aktualnosci/rok-2007/art,472,wizyta-prezydenta-ukrainy-w-polsce.html

Акт проголошення незалежності України. 24 серпня 1991, http://www.archives.gov.ua/Sections/Nezalezhnist/D-files-4.php?15

Вибори Президента України. Повторне голосування 26.12.2004, http://www.cvk.gov.ua/pls/vp2004/wp0011

Вибори Президента України 17 січня 2010 року, http://www.cvk.gov.ua/pls/vp2010/wp0011

Дагавор паміж Рэспублікай Беларусь і Украінай аб дзяржаўнай граніцы, [w:] Знешняя палітыка Беларусі. Зборнік дакументаў і матэрыялаў (1996-2000), t. 8, Мінск 2008

Декларація про державний суверенітет України, http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=55-12

Декларація про перспективи розвитку співробітництва між Україною іРеспублікою Грузія і спільних підходів щодо питань міжнародних відносин:http://zakon2.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=268_004

Декларація про принципи та основні напрямки розвитку українсько-польських відносин, 13 жовтня 1990 р. http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=616_176

Декларація про співробітництво між Міністерством закордонних справ України та Міністерством закордонних справ Республіки Болгарія у галузі європейської та євроатлантичної інтеграці, http://zakon2.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi? nreg=100_047

Закон України „Про громадянство України". 8 жовтня 1991 р., http://www.archives.gov.ua/Sections/Nezalezhnist/D-files-4.php?16

Закон України nr 964-IV„Про основи національної безпеки України", [w:] Вибрані основноположні документи НАТО та Україна – НАТО, Київ 2006

Декларация о Государственном суверенитете Крыма, http://sevkrimrus.narod.ru/ZAKON/dekl.htm

Декларація про розвиток та поглиблення відносин дружби і співробітництва між Україною і Китайською Народною Республікою (4 грудня 1995 г.), http://expert-ua.info/document/archivepa/law5xwzhe.htm

Договір між Україною та Грузією про економічне співробітництво на 1999 – 2008 роки, http://zakon2.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=268_038

Договір між Україною і Республікою Польщею про добросусідство, дружні відносини і співробітництво: zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=616_172

Договір між Україною та Румунією про режим українсько-румунського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань, http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/642_022

Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією, http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/642_003

Договір про дружбу, добросусідство і співробітництво між Україною і Республікою Білорусь, http://zakon.nau.ua/doc/?code=112_692

Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Литовською Республікою, http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/440_014

Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією, http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=643_006

Договір про добросусідство, дружбу і співробітництво між Україною та Республікою Молдова, http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU92110U.html#2

Договір про дружбу та співробітництво між Україною та Азербайджанською Республікою, http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=031_015

Договір про дружбу і співробітництво між Україною і Турецькою Республікою, http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=792_005

Договір про дружбу та співробітництво між Україною та Республікою Вірменія, http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/051_002

Договір про основи взаємовідносин і принципи співробітництва між Україною та Ісламською Республікою Іран, http://www.uazakon.com/documents/date_7o/pg_iugwwu.htm

Договірно-правова база, http://www.mfa.gov.ua/kazakhstan/ua/12189.htm

Договірно-правовабаза українсько-румунських двосторонніх відносин, http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/ugodi_z_ukrain/rom/2160.html

Договір про принципи відносин і співробітництво між Україною і Сполученим Королівством Великобританії та Північної Ірландії, http://zakon.nau.ua/doc/?code=826_040

Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною і Угорською Республікою, http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=348_004

Закон Украины от 6 марта 1992 года nr2171-XII О приватизации небольших государственных предприятий (малой приватизации), http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=10223

Збірник нормативно-правових актів Європейського Союзу у сфері охорони навколишнего середовища, (red.) Наталія Андрусевич, Львів 2004

Зовнішня політика України. Матеріали парляметських слухань, Київ 2004

Государственная символика Украины. Правительственный портал:
http://www.kmu.gov.ua/control/ru/publish/article?art_id=18992065&cat_id=33721

Конституция Республики Крым принята седьмой сессией Верховного Совета Крыма 6 мая 1992 года, http://sevkrimrus.narod.ru/ZAKON/1992konst.htm

Конституція України 1996, http://www.rada.gov.ua/konst/CONST1.HTM#r2

Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=998_158

Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії стосовно використання українських полігонів збройними силами Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1079.4290.0

Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та НАТО щодо заснування Центру інформації та документації НАТО в Україні, http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/950_019

Министерство Иностранных Дел Республики Беларусь. Двустороннее сотрудничество http://www.mfa.gov.by/ru/foreign-policy/bilateral/cis/c505ef91a2dae894.html

Общекрымский Референдум 20 января 1991 года, http://sevkrimrus.narod.ru/ZAKON/1991.htm

Пагадненне паміж урадам Рэспублікі Беларусь і урадам Украіны аб супрацоўніцтве прыгранічных абласцей Рэспублікі Беларусь і Украіны, [w:] Знешняя палітыка Беларусі. Зборнік дакументаў і матэрыялаў (1996-2000), t. 8, Мінск 2008

Пагадненне паміж урадам Рэспублікі Беларусь і урадам Украіны аб сумесных дзеяннях па мінімалізацыі і пераадоленню наступстваў чарнобыльскай катастрофы, [w:] Знешняя палітыка Беларусі. Зборнік дакументаў і матэрыялаў (1996-2000), t. 8, Мінск 2008

Партнерство заради миру: рамковий документ, [w:] Вибрані основоположні документи НАТО та Україна – НАТО, Київ 2006

План дій „Україна – Європейський Союз". Європейська політика сусідства, http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/documents/virtual_library/19_action_plan_uk.pdf

Повторне голосування з виборів Президента України 07 лютого 2010 року, http://www.cvk.gov.ua/pls/vp2010/wp0011

Позачергові вибори народних депутатів України 30 вересня 2007 року, http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2007/w6p001

Постанова Верховної ради України про введення в дію Закону України „Про приватизацію майнадержавнихпідприємств",http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2164-12

Посольство України в Литовській Республіці. Політичний діалог (хроніка) http://www.mfa.gov.ua/lithuania/ua/7698.htm

Посольство України в Грузії. Політичне співробітництво, http://www.mfa.gov.ua/georgia/ua/26020.htm

Посольство України в Ісламській Республіці Іран. Хроніка політичних контактів, http://www.mfa.gov.ua/iran/ua/12998.htm

Посольство України в Ісламській Республіці Іран. Стан торговельно-економічного співробітництва між Україною та Ісламською Республікою Іран, http://www.mfa.gov.ua/iran/ua/13015.htm

Посольство Украины в Республике Армения. Украинско-армянские политические отношения, http://www.mfa.gov.ua/armenia/ru/33255.htm

Посольство Украины в Республике Армения. Состояние торгово-экономических отношений Украины с Республикой Армения, http://www.mfa.gov.ua/armenia/ru/37317.htm

Посольство України у Республіці Польща. Договірно-правова база двосторонніх відносин, http://www.mfa.gov.ua/poland/ua/publication/content/29485.htm

Посольство України в США. Договірно-правова база двостороннього співробітництва з США. Перелік чинних двосторонніх договорів та домовленостей, http://www.mfa.gov.ua/usa/ua/24026.htm

Посольство України в США. Стан торговельно-економічних відносин та інвестиційної діяльності між Україною та США, http://www.mfa.gov.ua/usa/ua/25790.htm

Посольства України в Туркменістані та Ісламській Республіці Афганістан. Торговельно-економічне співробітництво між Україною та Туркменістаном, http://www.mfa.gov.ua/turkmenistan/ua/40291.htm

Посольство України в Угорщини. Стан торговельно-економічних відносин та інвестиційної діяльності між Україною та Угорщиною, http://www.mfa.gov.ua/hungary/ua/26843.htm

Постанова Верховної Ради України „Про Основні напрями зовнішньої політики України" N 3360-XII, 02.07.1993, http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1068.850.2&nobreak=1

Постанова Верховної Ради України Про виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України „Реформи заради добробуту", http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/D722701A.html

Постанова Кабінету Міністрів України nr 852 про запровадження механізму адаптації законодавства України до ЄС, http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu_ukraine/chronology/index_uk.htm

Постановление верховного Совета Российской Федерации „О правовой оценке решений высших органов государственной власти РСФСР по изменению статуса Крыма", принятых в 1954 году, http://sevkrimrus.narod.ru/ZAKON/o1954.htm

Постановление Верховного совета Украинской ССР о введении в действие Закона Украинской ССР „О восстановлении Крымской Автономной Советской Социалистической Республики" и о пополнении состава Верховного Совета Крымской АССР 12 февраля 1991 г., http://sevkrimrus.narod.ru/ZAKON/1991-2.htm

Про внесення змін до Конституції України, http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2222-15

Протокол про подальший розвиток військового співробітництва між Міністерством оборони України та Міністерством оборони Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1079.4024.0

Пріоритети українсько-американського співробітництва (Дорожня карта), http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/840_132

Спільна декларація між Україною і Сполученим Королівством Великобританії та Північної Ірландії
15.09.1992 г. http://zakon.nau.ua/doc/?code=826_002

Спільна декларація Президента України і Президента Республіки Польща, http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/616_088

Спільна декларація про основи відносин між Україною і Федеративною Республікою Німеччина, http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=276_012

Спільна стратегія Європейського Союзу щодо України,схвалена Європейською Радою 11 грудня 1999 року, http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_492

Спільний план дій між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки з розширеного співробітництва, http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/792_039

Статут Ради Президентів Литовської Республіки і України, http://www.mfa.gov.ua/lithuania/ua/7702.htm

Стенограма вечірнього засідання ВР України 14 грудня, „Українська правда", 16.12.2000, http://www.pravda.com.ua/news/2000/12/16/2981492/

Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Угорської Республіки про заходи зміцнення довір'я і безпеки та про розвиток двосторонніх військових зв'язків, http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/348_250

Угода між Україною і Російською Федерацією про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України, http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=643_076

Договірно-правова співробітництва Україна-ЄС, http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/63716.htm

Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами, http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=998_012

Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами, http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_012

Указ Президента України Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу 1998, http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=615%2F98

Указ Президента України „Про Секретаріат Президента України", http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/108/2005

Указ Президента України nr 215/2006. Про Національну систему координації співробітництва України з Організацією Північноатлантичного договору, http://www.president.gov.ua/documents/4127.html

Указ Президента України nr 295/2006 Про Цільовий план Україна – НАТО на 2006 рік у рамках Плану дій Україна – НАТО, http://www.president.gov.ua/documents/4239.html

Указ Президента України nr 1861/2005 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 листопада 2005 року „Про невідкладні заходи щодо дальшого розвитку відносин України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО)", http://www.president.gov.ua/documents/3787.html

Указ Президента України nr 497/2007 Про призначення позачергових виборів до Верховної Ради України, http://www.president.gov.ua/documents/6223.html

Устав Организации за демократию и экономическое развитие – ГУАМ, http://guam-organization.org/node/449

Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного Договору (9 липня 1997 року), [w:] Вибрані основноположні документи НАТО та Україна – НАТО, Київ 2006

Хартія українсько-американського партнерства, дружби і співробітництва, http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU94111U.html

Хартія Україна-США про стратегічне партнерство: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/840_140

Центральна виборча комісія. Повідомлення від 25.04.2000 „Про підсумки всеукраїнського референдуму 16 квітня 2000 року", http://uazakon.com/document/spart44/inx44810.htm

Monografie i opracowania ogólne

Czubiński Antoni, *Historia powszechna XX wieku*, Poznań 2006

Fedorowicz Krzysztof, *Ukraina w polskiej polityce wschodniej w latach 1989-1999*, Poznań 2004

Jędraszczyk Katarzyna, *Strategiczne partnerstwo ukraińsko-polskie. Polska w polityce niepodległej Ukrainy*, Poznań 2010

Marples David, *Historia ZSRR od rewolucji do rozpadu*, Wrocław 2006

Mironowicz Eugeniusz, *Polityka zagraniczna Białorusi 1990-2010*, Białystok 2011

Przymies Stanisław, *Stosunki międzynarodowe w Europie 1945-2004*, Warszawa 2004

Olszański Tadeusz, *Trud niepodległości. Ukraina na przełomie tysiącleci*, Kraków 2003

Serczyk Władysław, *Historia Ukrainy*, Wrocław 2001

Snyder Timothey, *Rekonstrukcja narodów. Polska, Ukraina, Litwa, Białoruś 1569-1999*, Sejny 2009

Беларусь – Украіна: гістарычны вопыт узаемнаадносін, Мінск 2004

Борисова Ольга, *Зовнішня політика України*, Луганьск 2010

Віднянський Степан, Мельникова Ірина, Мартинов Андрій, Горенко Олег, Никифорук Дмитро, Зленко Анатолій, *Дипломатия и политика. Украина в процессе динамичних геополитических перамен*, Харкив 2004

Джердж Сергій, *Україна – НАТО: співробітнництво заради безпеки*, Київ 2007

Віднянський Степан, Мельникова Ірина, Мартинов Андрій, Горенко Олег, Никифорук Дмитро, *Зовнишня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин*, Київ 2004

Зленко Анатолій, *Зовнішньполітична стратегія і дипломтія України*, Київ 2008

Зовнишня політика України в умовах глобалізації. Анотована історична хроніка міжнародних відносин, Київ 2004

Зовнішня політика України. Матеріали парляментских слухань, Київ 2004

Зовнішня політика України: здобуткі і проблеми, (red.) В. А. Рехкало, В. А. Шахов, Київ 2007

Зовнішня політика України: перші підсумкі та перспективи 2008 року, Київ 2008

Зовнішня та безпекова політика України: 2000/2001, Київ 2001

Каденюк Леонід, *Україна і НАТО: зобовязання та ризики на тлі „позитивів" і стандартів*, Київ 2009

Касьянов Георгій, *Україна 1991-2007. Нариси новітньої істрої*, Київ 2008

Кебич Вячеслав, *Искушение властью. Из жизни прэмьер-министра*, Минск 2008

Копіленко Марія, *Українсько-німецькі відносини: здобутки, проблеми, перспективи*, серія: „Зовнішньополітичні стратегії", 1996, випуск 1

Кравченко Пётр, *Беларусь на роспутье, или правда о Беловежском соглашении. Записки дипломата и политика*, Москва 2006

Кремінь Василь, Табачник Дмитро, Ткаченко Василь, *Україна: альтернативи поступу. Критика історичного досвіду*, Київ 1994

Крючков Георгий, *Украина перед судьбоносным выбором*, Харьков 2010

Кучма Леонід, *Україна – не Росія*, Москва 2004

Міжнародні відносини і євроатлантична інеграція України, (red.) О. Пошедін, Національна Академія Обороні України 2009

План дій Україна – НАТО. „Результати імплементації Плану дій Україна – НАТО в першому півріччі 2007 року", Київ 2007

Самосьонок Лариса, *Україна – НАТО. Навчальний посібник*, Донецьк 2009

Табачник Дмитро, *Украина в НАТО или НАТО в Украине: большая ложь о приоритетах государственной безопасности*, Киев 2008

Тарасюк Борис, *Зовнішня політика незалежной України: підсумкі та перспективи*, Львів 2006

Україна – Росія: пошук оптимальной моделі відносин, (red.) Василь Андрійко, Київ 2004

Україна та Росія в системі міжнародних відносин: стратегічна перспектива, (red.) Б. О. Парахонньский, Киів 2001

Чекаленко Людмила, *Зовнішня політика України*, Київ 2006

Шнирков Олександр, *Копійка Валерій, Муравйов Віктор, Україна – Європейський Союз: економіка, політика, право*, Кїив 2006

Artykuły naukowe i analizy polityczne

Baluk Walenty, *Stosunki międzynarodowe w programach ukraińskich i polskich ugrupowań politycznych w latach 2004-2006*, [w:] *Polska-Ukraina więcej niż sąsiedztwo*, (red.) M. Wolański, Ł. Leszczenko, Wrocław 2006

Dumała Andrzej, *Stosunki Ukrainy z Unią Europejską*, [w:] *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*, (red.) M. Pietraś, T. Kapuśniak, Lublin 2007

Eberhardt Adam, *Rewolucja, której nie było. Bilans pięciolecia „pomarańczowej" Ukrainy*, Ośrodek Studiów Wschodnich, „Punkt Widzenia", listopad 2009

Eberhardt Adam, *Rosyjsko-ukraiński kryzys gazowy: lekcja unijnej bezsilności*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny" 2009, t. 9, nr 1(47)

Jankowski Wojciech, *Stosunki Ukrainy z Mołdawią*, [w:] *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*, (red.) M. Pietraś, T. Kapuśniak, Lublin 2007

Kapuśniak Tomasz, *Stosunki Republiki Białoruś z Ukrainą*, [w:] *Białoruś w stosunkach międzynarodowych*, (red.) I. Topolski, Lublin 2009

Konieczna Joanna, *Pomarańczowa rewolucja na Ukrainie. Próba zrozumienia przyczyn*, „Prace OSW", nr 18, lipiec 2005

Marczak Tadeusz, *Geopolityczne determinanty polsko-ukraińskiego partnerstwa strategicznego*, [w:] *Polska-Ukraina więcej niż sąsiedztwo*, (red.) M. Wolański, Ł. Leszczenko, Wrocław 2006

Marusiak Juraj, *Stosunki Ukrainy z Niemcami*, [w:] *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*, (red.) M. Pietraś, T. Kapuśniak, Lublin 2007

Matselioukh Marta, *Ukraine – U.S. relations*, [w:] *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*, (red.) M. Pietraś, T. Kapuśniak, Lublin 2007

Nowakowski Jerzy, *Polska polityka wschodnia 1991 roku*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej", 1991

Oleksiyenko Oles, *Black Sea (In) Security*, "The Ukrainian Week", nr 8, 2012.

Olszański Tadeusz, *Ukraina wobec Rosji: stosunki dwustronne i ich uwarunkowania*, „Prace Ośrodka Studiów Wschodnich", nr 3, Warszawa 2001

Osińska Lucyna, *Polskie a ukraińskie pojmowanie strategicznego partnerstwa pomiędzy Warszawą a Kijowem*, „Dialogi Polityczne", 2007, nr 8

Orzechowski Marcin, *Stosunki Ukrainy z Federacją Rosyjską*, [w:] *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*, (red.) M. Pietraś, T. Kapuśniak, Lublin 2007

Pietraś Marek, *Stosunki Ukrainy z Sojuszem Północnoatlantyckim*, [w:] *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*, (red.) M. Pietraś, T. Kapuśniak, Lublin 2007

Ribaczuk Mykoła, *Retoryka i polityka: paradoksy ukraińskiej „wielowektorowości"*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny", 2004, t. 4, nr 2

Stosunki polsko-ukraińskie po pomarańczowej rewolucji. Propozycje dla polskiej polityki zagranicznej, Fundacja im. Stefana Batorego, Warszawa 2005

Surmacz Beata, *Stosunki Ukrainy z Polską*, [w:] *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*, (red.) Marek Pietraś, Tomasz Kapuśniak, Lublin 2007

Szeptycki Andrzej, *Stosunki między Ukrainą i Republiką Białoruś: uwarunkowania, stan, perspektywy*, „Materiały Studialne PISM", nr 1, marzec 2006.

Tymkiw Jaropołk, *Koncepcje polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Ukrainy*, [w:] *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*, (red.) M. Pietraś, T. Kapuśniak, Lublin 2007

Voytyuk Oksana, *Rosyjsko-ukraińskie porozumienia w Charkowie oraz ich konsekwencje dla bezpieczeństwa narodowego Ukrainy*, „Disputatio. Przegląd Naukowy", t. XII, Gdańsk 2011

Wolański Marian, *Stosunki polsko-ukraińskie w świetle umów dwustronnych. Aspekty polityczne*, [w:] *Polska – Ukraina. Więcej niż sąsiedztwo*, (red.) M. Wolański, Ł. Leszczenko, Wrocław 2006

Marek Wróblewski, *Gospodarczy wymiar sąsiedztwa Polski i Ukrainy*, [w:] *Polska-Ukraina więcej niż sąsiedztwo*, (red.) M. Wolański, Ł. Leszczenko, Wrocław 2006

Zasztowt Konrad, *Stosunki Ukrainy z Turcją*, [w:] *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*, (red.) M. Pietraś, T. Kapuśniak, Lublin 2007

Берлінська стіна II, „Зовнішні спави", nr 7, 2008

Алексеєва Ірина, *ГУАМ – від Китаю до Європи*, „Зовнішні справи", 2008, nr 8

Варбанець Павло, *Україна та Туреччина на шляху до ЄС: основні проблеми євро-інтеграційного процесу та перспективи їх подолання*, [w:] *Українсько – турецькі відносини: стан і перспективи розвитку. Матеріали міжнародної конференції*, Одеса 2006

Весела Наталія, *2010: євроінтеграційний поступ України*, „Зовнішні спави", nr 11-12, 2010

Воловіч Олексій, *Україна і Туреччина в контексті американсько-російського суперництва в Чорноморсько-каспійському регіоні*, [w:] *Українсько-турецькі відносини: стан и перпективи розвітку. Матеріали міжнародної конференції*, Одеса 2006

Грубінко Андрій, *Українсько-британські відносини у 1991–2004 рр. (політичне та військове співробітництво)*, Автореферат дисертації, Київ 2007

Волович Олексій, *Службова записка про досільність підпісання Угоді про наукове та культурне співробтніцтво між Урядом України та Урядом Республіки Ірак під час візиту до Іраку (сервень 1996 р.) української урядової делегації на чолі з Віце-прем'єр-міністром України В. І. Євтуховим*, [w:] О. Волович, Г. Шелест, *Ірак на шляху випробувань і відродження. Збірник статей і аналітичних матеріалів*, Одеса 2010

Волович Олексій, *Службова записка. Пропозиції до плану дій по врятуванню візиту до Іраку та політичного іміджу України*, [w:] О. Волович, Г. Шелест, *Ірак на шляху випробувань і відродження. Збірник статей і аналітичних матеріалів*, Одеса 2010

Волович Олексій, *Політика України в Іраку в контексті українсько-американських відносини*, [w:] О. Волович, Г. Шелест, *Ірак на шляху випробувань і відродження. Збірник статей і аналітичних матеріалів*, Одеса 2010

Волович Олексій, *Україна і Туреччина в контексті американсько-російського суперництва в Чорноморсько-Каспійському регіоні*, [w:] *Українсько – турецькі відносини: стан і перспективи розвитку*, Одеса 2006

Гаврилова Ольга, *Ствердження регіонального лідерства. Головування України в ОЧЕС: крок вперед на шляху європейської інтеграції*, „Зовнішні справи", 2008, nr 7

„Газові війни" та заручники транзитового потенціалу, „Зовнішні спави", nr 3, 2009.

Гнатюк Микола, *Росія – Україна: неореалістський підхід*, „Зовнішні справи", nr 5, 2008.

Гречанінов Вадим, *Україна у „великій грі"*, „Зовнішні спави", nr 4, 2008

Гречанінов Вадим, *Севастопольський вакуум*, „Зовнішні справи", nr 7, 2008.

Гуменюк Борис, *Сприяння модернізації країни – основне завдання українськой дипломатії*, „Зовнішні спави", nr 11-12, 2010

Дванадцатий саміт Україна – ЄС. Матеріял Департамента Європейського Союзу МЗС України, „Зовнішні спави", nr 10, 2008

Дергачев Владимир, *Геополитическая трансформация в Черноморском регионе*, [w:] *Українсько – турецькі відносини. Матеріали міжнародної конференції*, Одеса 2006

Дергачов Олександр, П*ровідні українські політичні актори в пошуках парадигми стосунків із Росією*, [w:] *Україна та Росія: як зміцнити фундамент стратегічного партнерства*, (red.) Ю. А. Левенець, Київ 2008

Дискусія про Східну Європу між Ванкувером, Брюсселем і Владивостоком, „Зовнішні справі", nr 6, 2008

Дириза Сергій, *Крим як бастіон стабільності в Україні*, „Зовнішні справи", nr 9, 2008

Дискусія про Східну Європу між Ванкувером, Брюсселем і Владивостоком, „Зовнішні спави", nr 6, 2008

Дяк Ірина, *Політичні відносини між Україною та Сполученими Штатами Америки за президенства Леоніда Кучми:від „стратегічного партнерства" до зміни пріоритетів у стосунках*, [w:] *Актуальні проблеми міжнародних відносин і зовнішньої політики країн світу*, Луцьк 2011

Єльченко Володмимр, *Українсько-російські відносини: прагматизм стратегічного партнерства*, „Зовнішні справи", nr 9-10, 2010.

Зінько Соломія, *Основні напрами зовнішньої політики Туреччини на сучасному етапі*, [w:] *Українсько-турецькі відносини: стан и перпективи розвітку. Матеріали міжнародної конференції*, Одеса 2006

Капітоненко Микола, *Регіональне лідерство України: випробуванне Придністровським конфліктом*, „Зовнішні справи", nr 1, 2008

Каламов Иляс, *Турция и Украина: от сотрудничества к стратегическому партнерству*, [w:] *Українсько-турецькі відносини: стан и перпективи розвітку: стан и перпективи розвітку. Матеріали міжнародної конференції*, Одеса 2006

Костенко Юрій, *Українській прорив на азіятському напрамку*, „Зовніші срави", nr 9-10, 2010.

Крючков Георгий, *Гарантирует ли Украине безопасность членство в НАТО?*, [w:] *Заявка на самоубийство: зачем Украине НАТО?*, Харьков 2009

Кудряченко Андрей, *Особенности стратегического сотрудничества Украины с Россией на современном этапе развития*, [w:] *Україна та Росія: як зміцнити фундамент стратегічного партнерства*, (red.) Ю. А. Левенець, Київ 2008

Кулик Віталій, *Пастка гуманітарної інтервенції*, „Зовнішні справи", nr 9, 2008

Кулик Віталій, *Приднестровя: чергові закулісні маневри*, „Зовнішні справи", nr 7-8, 2010

Левус Дмитро, Турган Олексій, *Точка неповернення... Наскільки далеко розійшлися Приднестров'я та Молдова та чи через це Придністров'я ближчим до України*, „Зовнішні справи", nr 8, 2008.

Литвин Ігор, *Українсько-китайське співробітництво: Від стагнації до прориву*, „Зовніші срави", nr 11-12, 2010

Манжола Володимир, *Українсько-російське партнерство в контексті формування зовнішньополитичної стратегії України*, [w:] *Україна та Росія: як зміцнити фундамент стратегічного партнерства*, (red.) Ю. А. Левенець, Київ 2008

Манжола Володимир, *Проект будівництва Велікої Європи, або міжнародні імперативи зовнішньої політики України*, „Зовнішні спави", nr 2, 2009

Мініш Андрій, *Кремлівський транзит або нові орієнтири зовнішньої політики Росії*, „Зовнішні справи", nr 1, 2008.

Мхитарян Наталія, *Стратегія розвитку українсько-турецьких відносин у контексті пріоритетних завдань української держави*, [w:] *Українсько – турецькі відносини: стан і перспективи розвитку*, Одеса 2006

Надтока Геннадій, *Україна між Росією та ЄС: пошук пріритетів стратегічного розвітку*, [w:] *Україна та Росія: як зміцнити фундамент стратегічного партнерства*, (red.) Ю. А. Левенець, Київ 2008

Нагорний Сергій, Нагорний Денис, *Співробітництво України з Ираном в енергетичній гулазі в контексті політики првідних країн світу*, „Зовнішні справи", nr 5-6, 2010

Огризко Володимир, *Пріоритети 2008*, „Зовнішні спави", nr 3, 2008

Огризко Володимир, *Орієнтуючись на конкретику*, „Зовнішні спави", nr 1, 2009

Олексик Хома, Дамканич Олександр, *Соціально-правові політичні питання євроінтеграції України*, [w:] *Актуальні аспекти реалізації євроінтеграційних прагнень України*, Ужгород 2008

Павленко Олена, *Простір енергетичної безпеки*, „Зовнішні спави", nr 7, 2008

Пахомов Юрий, *Преодолеть перегради на пути взаимодействия Украины и Росии*, [w:] *Україна та Росія: як зміцнити фундамент стратегічного партнерства*, (red.) Ю. А. Левенець, Київ 2008

Парахоньский Б. О., Гончар М. М., Кузьнєцов В. Л., Малеров В. О., Маначинський О. Я., Москалець О. П., *Стратегічни інтереси України в країнах чорноморськго регіону та прблеми національной безпеки*, Київ 2001

Перепелиця Григорій, *Росія в зовнишньополітичній стратегії України*, [w:] *Україна та Росія: як зміцнити фундамент стратегічного партнерства*, (red.) Ю. А. Левенець, Київ 2008

Петро Сліпець, *Асиметрія сучасного світопорядку як контекст взаємовідносин України та Росії*, [w:] *Україна та Росія: як зміцнити фундамент стратегічного партнерства*, (red.) Ю. А. Левенець, Київ 2008

Попов Алексей, *О НАТО после Косово*, [w:] *Заявка на самоубийство: зачем Украине НАТО?*, Киев 2009

Потєхін Олександр, Пархменко Наталія, *Очима експертів. Зовнішня політика України в четвертому кварталі 2007 року*, „Зовнішні спави", nr 3, 2008

Пронин Станислав, *Мысли НАТОщак*, [w:] *Заявка на самоубийство: зачем Украине НАТО*, [w:] *Заявка на самоубийство: зачем Украине НАТО?*, Киев 2009

Сирінський Роман, *Стан і перспективи відносин України з країнами Центральної Азії*, „Зовнішні справи", nr 5-6, 2010.

Скляр Андрій, *3:1 на користь Румунії*, „Зовнішні справи", nr 6-7, 2009

Скляр Андрій, *Позиція України і Румунії щодо транскордонного аспекту відновлення „ГСХ Дунай – Чорне море" та його впливу на дельту Дунаю*, „Зовнішні справи", nr 7-8, 2010

Співпаця України і Туреччині в рамках BLACSEAFOR, [w:] *Українсько-турецькі відносини: стан и перпективи розвітку: стан и перпективи розвітку. Матеріали міжнародної конференції*, Одеса 2006

Табачник Дмитрий, *Уроковой черты: Украина после Цхинвала*, [w:] *Заявка на самощбйство: зачем Украине НАТО?*, Киев 2009

Дмитрий Табачник, *Украина в НАТО или НАТО в Украине?*, [w:] *Заявка на самоубийство: зачем Украине НАТО?*, Харьков 2009

Тихомиров Александр, *Политические аспекты взаимодействия Республики Беларусь с Украиной в 2000-е гг.* [w:] *Белорусь в современном мире. Материалы IX Международной научной конферэнции посвященной 88-летию образования Белорусского государственного университета*, Минск 2010

Толочко Петр, *НАТО – Цівилизационній вибор Украини?*, [w:] *Заявка на самоубийство: зачем Украине НАТО?*, Киев 2009

Толстов Сергій, *Україна і Росія: новий ракурс*, „Зовнішні справи", nr 4, 2008

Толстов Сергій, *Українсько-російські суперечності*, „Зовнішні справи", nr 5, 2008

Толстов Сергій, *Українсько-російський діалог: від пошуку форми до визначення змісту*, „Зовнішні справи", nr 7-8, 2010.

Точка неповернення... Наскілки далеко розійшлися Придністровя та Молдова, та чи стає через це Приднястрвя ближчим до України, „Зовнішні справи", nr 8, 2008

Українсько-американські відносини перестали бути вулицею з одностороннім рухом. Інтервю Надзвичайного і Повноважного Посла України в США Олександра Моцика, „Зовнішні спави", nr 9-10, 2010

Українсько-американські відносини перастали бути вулицею з одностороннім рухом, „Зовнішні спави", nr 9-10, 2010

Хилько Олена, *Європейська безпека під знаком Росії*, „Зовнішні спави", nr 11-12, 2010

Шелест Ганна, *Чорноморська синергія*, „Зовнішні справи", nr 9, 2008

Шелест Ганна, *Засідання РНБОУ щодо виведення українського військового контингенту з Іраку*, [w:] О. Волович, Г. Шелест, *Ірак на шляху випробувань і відродження. Збірник статей і аналітичних матеріалів*, Одеса 2010

Шелест Ганна, *Українські інтереси в Іраку: втрачені можливості та перспективи*, [w:] О. Волович, Г. Шелест, *Ірак на шляху випробувань і відродження. Збірник статей і аналітичних матеріалів*, Одеса 2010

Шишлова Лариса, *Безпекова політика України в контексті пріоритетів національних інтересів: методологічний аспект*, „Зовнішні спави", nr 10, 2008

Юрчак Д., *Белорусско-украинские отношения в 1991-2004 годах: успехи и противоречия*, „Веснік Віцебскага дзяржайнага універсітэта", 2009, nr 51

Analizy naukowe i polityczne dostępne na stronach internetowych

Białorusko-ukraińska umowa o tranzycie ropy, http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2011-01-19/bialorusko-ukrainska-umowa-o-tranzycie-ropy

Darski Józef, *Oligarchiczny system polityczny na Ukrainie*, http://darski.niezalezna.pl/node/3007

Eberhardt Adam, Guryn A., *Wspólna Przestrzeń Gospodarcza (Rosja, Ukraina, Białoruś, Kazachstan)*, http://www.pism.pl/index/?id=86b122d4358357d834a87ce618a55de0

Gogol Julia, *Otwarcie Cmentarza Orląt oczami Ukrainki*, http://www.stosunki.pl/?q=node/489

Tadeusz Iwański, *Ukraina, Białoruś i Mołdawia wobec ekspansji gospodarczej Chin w Europie Wschodniej*, http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2012-05-28/ukraina-bialorus-i-moldawia-wobec-ekspansji-gospodarczej-chin-w

Leaders of Belarus and Ukraine Discuss Their Relationship with the EU, http://belarusdigest.com/2010/04/30/leaders-of-belarus-and-ukraine-discuss-their-relationship-with-the-eu/

Łomanowski Andrzej, Musiałowicz Bartosz, *Kierunki rosyjskiej polityki zagranicznej*: www.bbn.gov.pl/download.php?s=1&id=889

Serebrian Oleg, *Geopolityczne uwarunkowania Republiki Mołdowy*, „Zeszyty Naukowe Koła Wschodnioeuropejskiego Stosunków Międzynarodowych", nr 2, (red.) A. Jaworska, Wrocław 2003, http://www.kwsm.uni.wroc.pl/publikacje/ZNS1.pdf

Świeżak Paweł, *Europejska polityka sąsiedztwa. Bilans funkcjonowania na przykładzie Ukrainy*, www.bbn.gov.pl/download.php?s=1&id=932

Wijas Andrzej, *Ukraina w tabelach i wykresach*, http://cccp.awijas.pl/dnld/ukraina_w_tabelach_i_wykresach.pdf

Wróblewski Łukasz, *Naddniestrze – czarna dziura Europy*, http://www.psz.pl/tekst-3131/Naddniestrze-czarna-dziura-Europy/Str-2

Żurawski (Grajewski) Przemysław, *Geneza stosunków pomiędzy Unią Europejską a Federacją Rosyjską*, http://www.omp.org.pl/artykul.php?artykul=154

Американо-українські відносини (1991-2005 рр.), http://ua.textreferat.com/referat-11441-4.html

Андрущенко Тетяна, *Зовнішні чинники президентської виборчої кампанії 2004 року*, http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=40&c=784

Багров Н., *Политико-правовые аспекты становления Автономной Республики Крым*, http://www.nbuv.gov.ua/ellib/crimea/Bagrov/knp4_27.pdf

Балтажи Микола, (Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Болгарія) *Українсько-болгарські відносини: погляд у майбутнє*, http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/ukrajinsko-bolgarski-vidnosini-pogljad-u-maibutnje/

Белицер Наталья, *Крым: Quo Vadis? или Куда идет Крым?*, http://flot2017.com/item/crimea2018/37975

Бондаренко Кость, *Роль Леонида Кучмы в истории Украины*, http://rmc.org.ua/projects/public_lections/9/

Бушчык Галіна, *Стан гандлёва-эканамічных сувязяў Рэспублікі Беларусь з Украінай у 1992--2002 гг.*, [w:] Валіон Оксана, *Стратегічні напрямки політичної взаємин між україною та німеччиною насучасному етапі*, http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/NZTNPU_ist/2009_3/materialy/2009_3/40Valion.pdf

Выборы в Верховную Раду Украины, http://www.ukrmap.kiev.ua/index.php?id=1091&lang=ru

Выборы в Украине. Досрочные президентские выборы 1994 года прошли у два тура, http://photo.ukrinform.ua/rus/current/photo.php?id=297597

Геник Микола, *Інтеграційні процеси Балто-Чорноморського регіону в політичних концепціях польської антитоталітарної опозиції*, http://postua.info/Genyk.htm

Гетманчук Альона, Єнін Євген, Зарембо Катерина, Пилявець Оксана, Озимок Ірина, Солодкий Сергій, *Двосторонні зв 'язки з державами Західної Європи*, [w:] *Україна в міжнародних відносинах*, http://library.if.ua/book/10/1065.html

Грищенко Костянтин, Мартоні Янош, *Україна – Угорщина: двадцять років партнерства*, http://ukurier.gov.ua/uk/articles/ukrayina-ugorshina-dvadcyat-rokiv-partnerstva/p/

Губа Кирилл, *Киев-Баку: три «кита» двусторонних отношений*, http://odnarodyna.com.ua/node/8140

Зажигаев Борис, *Україна на перехресті глобальної політики*, cz. 2, *„Задвірки" цивілізації в центрі Європи або „самогубне державне управління", „Проблеми міжнародних відносин. Збірник наукових праць"*, вип 2, http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pmv/2011_2/01_za_2u.pdf

Захист права власності на землю, http://www.ombudsman.kiev.ua/Dop_3/R5_3.htm

Зовнішньоекономічні зв'язки України з Туреччиною, http://www.bestreferat.ru/referat-114863.html

Двосторонні відносини України з країнами СНД, [w:] *Геополітика: Україна в міжнародних відносинах*, http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/759/34/

Двосторонні відносини України з країнами СНД, http://pidruchniki.com.ua/15800119/ekonomika/dvostoronni_vidnosini_ukrayini_krayinami_snd

Двосторонні відносини між Україною і Республікою Казахстан, http://www.mfa.gov.ua/kazakhstan/ua/11168.htm

Діяльність ГУУАМ, http://pidruchniki.ws/15660212/ekonomika/diyalnist_guuam

Договірно-правова співробітництва Україна-ЄС, http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/63716.htm

Единое Экономическое Пространство, http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/913212

Європейський напрям зовнішньої політики України, http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/759/38/

Історія двосторонніх відносин, http://www.mfa.gov.ua/hungary/ua/26633.htm

Історія президентства, http://www.president.gov.ua/content/president_history.html

Історія України xx -початку xxi ст. Україна в роки незалежності. Економічний розвиток, http://www.history.vn.ua/book/zno2010/129.html

Иваненко Пимен, *О причинах разногласий русских организаций в Крыму*, http://sevkrimrus.narod.ru/texstes/malenev.htm

Кавказький вектор української політики, http://pidruchniki.ws/14821111/politologiya/kavkazkiy_vektor_ukrayinskoyi_politiki

Кіш Єва, *Україна – Угорщина: сучасні пріоритетні напрями співробітництва*, http://www.personal.in.ua/article.php?ida=375

Корж Геннадий, *Леонид Кучма. Настоящая биография второго Президента Украины, Харьков 2005*, http://www.e-reading.org.ua/bookreader.php/126068/Korzh_-_Leonid_Kuchma.html

Королёва Н., *90-е годы: о Крыме и его лидерах ... так в наше время не состоялось воссоединение Крыма с Россией*, http://sevkrimrus.narod.ru/texstes/koroleva.htm

Кудряченко Андрій, *Україна і вішеградська четвірка: стан та перспективи спірвпаці*, [w:] *Україна та вішеградська четвірка: на шляху до взаемовигідних відносин*, (red.) В. Пулішова, Т. Стражай, s. 37-38, http://www.sfpa.sk/surec/static/pdf/kniha-ua-shengen-ua.pdf

Кулик Віталій, *Україна–Молдова: відносини з оглядкою на вибори*, http://dt.ua/articles/58456

Куспись Петро, *Україна-Польща: 20 років партнерства*, http://www.bbc.co.uk/ukrainian/news/2011/08/110822_independence_poland_it.shtml

Кухалейшвілі Георгій Романович, *Україно-грузинські дипломатичні відносини*, http://dipcorpus-info.at.ua/news/kukhalejshvili_g_r_ukrano_gruzinski_diplomatichni_vidnosini/2011-08-11-114

Лажнік В. Й., Мамбетова В. С., *Основні напрями співробітництва міжУкраїною і Казахстаном*, http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/nvvnu/misnarod_vidnos/2009_11/R4/Lazhnik.pdf

Малахова Евгения, *Сколько русских в Украине?*, http://www.antropotok.archipelag.ru/text/a192.htm

Малышева Дина, *Саммит признанных. „Демократический пролезитизм" ГУАМ*, http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1114585260

Манекин Роман, *СНГ–ГУАМ: испытание Украиной?*, http://www.kreml.org/opinions/85607560

Маркедонов Сергей, *Украино-азербайджанские контексты*, http://www.politcom.ru/10959.html

Мартин Андрій, Краснолуцький Олександр, *Консолідація земель сільськогосподарського призначення в Україні: механізм здійснення*, http://zsu.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2486:2011-06-14-08-46-34&catid=62:2011-01-12-14-57-08&Itemid=87

Міністерство закордонних справ України. Українсько-словацьке співробітництво у 2008 році з метою наближення України до ЄС, http://www.mfa.gov.ua/mfa/en/publication/content/43247.htm

Міністерство закордонних справ України. Політичне співробітництво України та Республіки Узбекистан, http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/58053.htm

Нагорно-Карабахская проблема, http://www.armeniaforeignministry.am/ru/artsakh/

Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України, Українсько-словацькі відносини в контексті зміни політичного ландшафту. Підсумки року". Аналітична записка, http://www.niss.gov.ua/articles/388/

Онуфрів Соломія, *Україна: євроінтеграції „так"*, http://www.franko.lviv.ua/faculty/jur/publications/visnyk26/Statti_Onufriv.htm

О проекте Договора о Союзе суверенных государств, http://lawua.info/jurdata/dir347/dk347519.htm

ООН подсчитала, сколько украл Лазаренко, http://rus.4post.com.ua/scandal/20962.html

Отношения Украины и Грузии ограничиваются кумовством президентов и поставками „Боржоми": украинский эксперт, http://www.regnum.ru/news/1039732.html

Парламентские выборы на Украине (1994), http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/384863

Первые шаги в развитии государственности, http://histua.com/ru/knigi/konspekt-lekcij-po-istorii-ukrainy/pershi-kroki-u-rozbudovi-derzhavnosti

Первый интеграционный форум. Единое экономическое пространство Беларуси, России, Казахстана и Украины: значение, возможности, перспектывы. Выступления группы высокого уровня: В. Б. Христенко, министр промышленности и енергетыки Российской Федерации, http://www.fundeh.org/files/publications/33/tezisi_eep.pdf

Пилипенко Тетяна, *Окремі аспекти українсько-румунських відносин в сучасних умовах*, http://forumn.kiev.ua/2009-04-83/83-08.html

Посольство України у Федеративній Республіці Німеччина, Стан торговельно-економічних відносин та інвестиційної діяльності між Україною та Німеччиною, http://www.mfa.gov.ua/germany/ua/26667.htm

Правовой статус Крыма: исторический аспект, http://ukrstor.com/ukrstor/fedorov-pravstatus.html#2-1

Погорєлова Інна, *Сучасні українсько-китайські відносини: історія становлення та розвитку*, http://vuzlib.com/content/view/2013/52/

Політичний розвиток України (1994-1999 рр.), http://www.history.vn.ua/book/ukrzno/174.html

Посольство України в Республіці Узбекистан. Політичне співробітництво, http://www.mfa.gov.ua/uzbekistan/ua/35466.htm

Радченко Оксана, *Аналіз виборчого законодавства як організаційно-правових умов взаємодії виборів та органів державної влади*, http://studrada.com.ua/content/23- аналіз-виборчого-законодавства-як-організаційноправових-умов-взаємодії-виборів-та-органів ?page=4

Результати та історичне значення Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р. Вибори Президента Референдум 1 грудня 1991 року й вибори Президента України, http://www.history.vn.ua/book/ukrzno/163.html

Романюк Анатолій, *Скочиляс Любомир, Електоральна карта Львівщини у міжрегіональному зрізі. Результати парламентських виборів 1998 р.*, Львів 2010, http://www.franko.lviv.ua/faculty/Phil/El_karta_knyzka/el_hystory_ukraine-parliament_1998.htm

Результати та історичне значення Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р. Вибори Президента України, http://histua.com/istoriya-ukraini/ukraina-v-umovax-nezalejnosti/vseukrainskij-referendum-vibori-prezidenta

Сотрудничество ГУАМ-США, http://guam-organization.org/node/314

Слюсаренко Олег, *Русская община Крыма – этапы борьбы за права русскокультурного населения*

Слюсаренко Олег, *Русская община Крыма – этапы борьбы за права русскокультурного населения Крыма и Украины*, http://www.ruscrimea.ru/cms/?go=mon&in=view&id=13

Стан торговельно-економічних відносин та інвестиційної діяльності між Україною та Болгарію, http://www.mfa.gov.ua/bulgaria/ua/27229.htm

Стан українсько-узбекських торговельно-економіних відносин, http://www.ukrexport.gov.ua/uzbekistan/relations.html

Ташкентский Договор о коллективной безопасности 1992 года, http://htfi.org/?p=826

Ткач Дмитро, *Українсько-угорські відносини новітньої доби, „Нуковий Всник Дипломтичної Академії"*, випуск 15, http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvdau/2009_15/10.pdf

Тимочко Н. О., Пучко О. А., Рудомьоткіна Л. М., *Економіка незалежної України в 90-ті роки XX століття*, [w:] *Економічна історія*, Кнеу 2000, http://pulib.if.ua/part/2515

України, випуск 15, http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvdau/2009_15/10.pdf

Україна в системі сучасних міжнародних відносин, http://www.refine.org.ua/pageid-3165-1.html

Україна в зовнішній політиці Туреччини, http://litopys.org.ua/ukrxx/r12.htm

Україна в польських зовнішньополітичних доктринах, http://litopys.org.ua/ukrxx/r08.htm

Україна в румунських зовнішньополітичних концепціях, http://litopys.org.ua/ukrxx/r11.htm

Украина не заинтересована в безопасности от Ташкентского договора, http://ru.tsn.ua/ukrayina/ukraina-ne-zainteresovana-v-bezopasnosti-ot-tashkentskogo-dogovora.html

Україна у зовнішньополітичних доктринах США, http://litopys.org.ua/ukrxx/r14.htm

Украина: опасность мажоритаризма в новой демократии, http://aceproject.org/ace-ru/topics/es/esy/onePage

Украина. Президентские выборы, http://www.electoralgeography.com/new/ru/countries/u/ukraine/ukraine-presidential-election-1994.html

Україна в стратегічних планах Німеччини, [w:] *Українська державність у xx столітті. (Історико-політологічний аналіз)*, (red.) О. Дергачов, Київ 1996, http://litopys.org.ua/ukrxx/r13.htm

Україна – Великобританія, [w:] *Україна в міжнародних відносинах*, http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/759/41/

Україна – Німеччина, [w:] *Україна в міжнародних відносинах*, http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/759/40/

Україна – Туреччина, http://readbookz.com/book/183/6485.html

Українська нафтотранспортна система, http://www.druzhba.lviv.ua/ua/?menu=13
Українсько-румунські стосунки 1991-2004 рр., http://knowledge.allbest.ru/international/2c0b65635b3bd68a4c53b88421216d27_0.html
Українсько-узбецькі відносини, http://www.mfa.gov.ua/main/ua/publication/content/965.htm
Шишкіна Валентина, *Стан і перспективи військово-техніної співпраці між Україною і Туреччною*, http://disser.com.ua/contents/17961.html
Шинкарук Катерина, *„М'яка сила" України в регіоні: інструмент ефективной зовнішньої політики*, Київ 2011, http://iwp.org.ua/img/myaka_syla_ukr.pdf
Федоровых Андрей, *Раздел Черноморского флота в цифрах и фактах*, http://ukrstor.com/ukrstor/vestnik20073-fedorovyh.html
Філіпенко Антон, *Україна і світове господарство. Економічне співробітництво між Україною і США: невикористаний потенціал*, http://pidruchniki.ws/13500826/ekonomika/ekonomichne_spivrobitnitstvo_mizh_ukrayinoyu_ssha_nevikoristaniy_potentsial
Формування зв'язків України і Туреччини. Історико-географічні аспекти, http://www.infoworks.com.ua/kursovi/mijnarodna_ekonomika/2398.html
Формування грошово-монетної системи незалежної України, http://pidruchniki.com.ua/16850303/finansi/formuvannya_groshovo-monetnoyi_sistemi_nezalezhnoyi_ukrayini
Чорна Н. В., Підгірна В.Н., *Сучасний стан та перспективи розвитку українсько-румунських відносин*, http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=20280
Шевцова А. І., *Єнергетика України на шляху до європейської інтеграції*, Дніпропетровськ 2004, с. 24-25, http://www.db.niss.gov.ua/docs/energy/131.pdf
Шелест Ганна, *Чорноморська синергія*, „Зовнішні справи", 2008, nr 9
Шишлова Лариса, *Безпекова політика України в контексті пріоритетів національних інтересів: методологічний аспект*, „Зовнішні справи", 2008, nr 10
Шикорад Александр, *Росия и Украина. Когда заговорят пушки?*, http://www.textfighter.org/raznoe/Polit/shirok/obyedinilis_lyubiteli_ukrainskogo_yazyka.php
Электоральная карта Украины. Президентские выборы 1994, http://www.politforums.ru/ukraine/1267049877.html
Ющенко Виктор, *История разграбления Украины*, http://compromat.ru/page_27069.htm
100 днів нової влади: погляд неурядових аналітичних центрів, Інститут конкурентного суспільства, Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, Міжнародний центр перспективних досліджень, Фонд „Європа – XXI", Центр політикоправових реформ, Центр Разумкова, Центр ринкових реформ, Київ 2005
Materiały publicystyczne
Bajda Piotr, *Stosunki UE-Ukraina – stan obecny i perspektywy na przyszłość*, http://www.omp.org.pl/artykul.php?artykul=254
Bajor Piotr, *Ukraina – USA. Premier Janukowycz składa wizytę w USA*, http://www.wschod.globiz.pl/polityka-wschod/3600
Bajor Piotr, *Ukraina – USA. Julia Tymoszenko zakończyła wizytę w USA*, http://www.wschod.globiz.pl/polityka-wschod/4041
Jakie będą skutki otwarcia Nord Stream? Czy Gazociąg Północny może być groźny dla Polski?, http://www.mowimyjak.pl/fakty/informacje/co-to-jest-nord-stream-czy-moze-byc-grozny-dla-polski,22_32911.html
Kryzys na Ukrainie to propaganda Moskwy, rozmowa Filipa Memchesa z Mykołą Riabczukiem, „Europa. Dziennik", nr 24(271), 13-14.06.2009
Kuspyś Piotr, *Polityka zagraniczna Ukrainy w 2010 roku*, http://www.mojeopinie.pl/polityka_zagraniczna_ukrainy_w_2010_roku,3,1299403795
Kuspyś Piotr, *Polska-Ukraina. Startegiczne stosunki?*, http://www.stosunki.pl/?q=node/533
Nord Stream, czyli taka piękna katastrofa, http://szczesniak.pl/2019

Przez Nord Stream Polska straci status kraju tranzytowego, http://biznes.gazetaprawna.pl/artykuly/563675,przez_nord_stream_polska_straci_status_kraju_tranzytowego.html

Rosja rozszerza możliwości eksportu gazu, http://polish.ruvr.ru/2009/05/18/519142.html

Schwarz Peter, *Walka o władzę na Ukrainie a strategia hegemonii Ameryki*, http://www.wsws.org/de/pl/2004/dez2004/ukr1-d28.shtml

Serwetnyk Tatiana, *Moskwa: Kijów spiskuje z NATO*, „Rzeczpospolita", nr 144, 22-23.06.2010

Strachota Damian, *Kim jest Julia Tymoszenko?*, http://www.psz.pl/tekst-24771/Kim-jest-Julia-Tymoszenko

Tran Mark, *The Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline*, http://www.guardian.co.uk/business/2005/may/26/businessqandas.oilandpetrol

Umowy w sprawie kontroli zbrojeń i rozbrojenia, http://portalwiedzy.onet.pl/83037,,,umowy_w_sprawie_kontroli_zbrojen_i_rozbrojenia,haslo.html

Wilczak Jagienka, *Tymoszenko Julia, Juszczenko Wiktor. Bardzo zawzięci oboje. Wzajemna nienawiść tych dwojga polityków prowadzi niepodległą Ukrainę na skraj przepaści*, http://www.polityka.pl/swiat/ludzie/278795,1,tymoszenko-julia-juszczenko-wiktor.read

Wojciechowski Marcin, *Chłopcy z donieckiej ferajny*, „Gazeta Wyborcza", 29.11.2002, http://niniwa2.cba.pl/mafiadonieckiej.htm

Азербайджан готовий на третину заповнити нафтопровід „Одеса-Броди", http://1tv.com.ua/uk/news/2011/04/28/4870

Александр Квасьневский: „Оранжевая революция была революцией достоинства", „Зеркало недели", nr11, 26.03. 2005

Алінов Максим, *Українсько-російська газова угода: судова перспектива?*, „Дзеркало тижня", nr15, 22 04.2011

Амчук Леонід, *Ющенко + Тимошенко + Мороз. Результат невідомий*, „Українська правда", 26.11.2003, http://www.pravda.com.ua/news/2003/11/26/2996676/

Андрущенко Тетяна, *Зовнішні чинники президентської виборчої кампанії 2004 року*, http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=40&c=784

Бондаренко Кость, *Зачаровані на схід*, http://postup.brama.com/010419/59_2_3.html

Бондаренко Кость, *Ринат Ахметов: история украинского Графа Монте-Кристо*, http://homopoliticus.com/a/tribuna5.php

Відомості про підрахунок голосів виборців в межах регіонів України, http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2006/w6p001

Вибори Президента України 2004, http://www.cvk.gov.ua/pls/vp2004/wp0011

Виступ Ющенка: Хочу ще раз попередити бандитів при владі – не грайтеся з вогнем, http://www.pravda.com.ua/news/2004/10/23/3003486/

Война в Ираке и за Тузлу, „Сегодня", 21.06.2011

Гельмут Коль считает, что Москве не стоит волноваться, „Комерсант", nr 146, 05.09.1996

Гетьманчук Олена, *Вибір на користь статус-кво*, „Дзеркало тижня", nr 47, 09.12.2006

Гетьманчук Олена, *Євроінтеграції України заважають НАТО і ГУУАМ?*, „Дзеркало тижня", nr 17, 07.05.2005

Глассер Сюзан, *США змінюють ставлення до України*, „Українська правда", 28 липня 2003, http://www.pravda.com.ua/news/2003/07/28/2994812/

Головатий С., Денисенко Л., Полудьонний М., *Доповідь: Корупція в Україні: причини, особливості*, наслідки:http://kpk.org.ua/2006/06/21/print:page,1,dopovd_korupcja_v_ukran_prichini._osoblivost._nasldki.html

Гомон Дмитрий, *Мы им откроем Европу, а они нам – Азию*, „Сегодня", nr 133, 21.06.2011

ГУУАМ починає нове життя, „Українська правда", 13.10.2000, http://www.pravda.com.ua/news/2000/10/13/2981169/

Державна програма співробітництва України з НАТО на 2001-2004 роки, http://diaspora.ukrinform.ua/news-40.html

Дмитричева Ольга, Рахманін Сергій, Мостова Юлія, *П'ять джерел, п'ять складових частин блоку „За єдину Україну!"*, „Дзеркало тижня", nr 11, 23.03.2002

Жараковский Арсентий, Слово – за Украиной, ww.zavtra.ru/cgi/veil/data/zavtra/99/306/61.html

Законопроект Кучми: дослівно, „Українська правда", 05.03. 2003, http://www.pravda.com.ua/news/2003/03/6/2993068/

Заява Ющенка, *Тимошенко і Порошенко ідуть у відставку*, http://www.pravda.com.ua/articles/2005/09/8/3013123/

Зварыч Константин, *Торговая война с Россией: годовщина первая*, „Зеркало недели", nr 5, 30.08. 1997.

Зварыч Константин, *Торговый мир с Россией*, „Зеркало недели", nr 47, 22.11.1997

Зварич Роман Михайлович, http://file.liga.net/person/414-roman-zvarich.html

Зленко Анатолий, Мартоні Янош, *Україна – Угорщина: про пройдений шлях і про спільні прагнення на майбутнє*, „Дзеркало тижня", nr4, 02.02.2002

З відставкою Тимошенко закінчилася революція. Починається еволюція, http://www.pravda.com.ua/articles/2005/09/8/3013150/

Зленко „наїхав" на Молдову за захоплення території України, „Українська правда", 26.07.2003, http://www.pravda.com.ua/news/2003/07/26/2994805/

Кабачинская Светлана, *Чернобыльская катастрофа нас ничему не научила?*, http://zn.ua/articles/79198

Княжанський Віталій, *Чому не працює нафтопровід Одеса – Броди?*, http://www.day.kiev.ua/201840

Коробков Віктор, *Лікнеп для фонду держмайна хто є who?*, „Дзеркало тижня", nr 11, 22.03.2003

Корчинский Александр, *Новый поворот. Мельниченко ведут под дело*, „Сегодня", 23.06.2011.

Кучма може балотуватися у 2004. Тлумачення Конституційного суду, „Українська правда", 30.12.2003, http://www.pravda.com.ua/news/2003/12/30/2997286/

Кучма Леонід, *Наша стратегия – интеграция в Европу*, „Сегодня", 14.12.1999

Кучма Леонід, *Звернення Президента України до Верховної Ради України 4 квітня 1995 р.*, „Голос України", 06.04.1995

Кравченко Володимир, *Україна–Туркменистан: подвійна гра з Кремлем*, „Дзеркало тижня. Україна", nr 10, 16.03.2012

Кравченко Володимир, *Ташкент змінює союзників*, „Дзеркало тижня. Україна", nr 24, 06.07. 2012.

Лещенко Сергій, Найем Мустафа, *Тимошенко поставила на Литвина. „Любі друзі" поставили на Тимошенко*, http://www.pravda.com.ua/articles/2008/12/10/3631353/

Луценко: Ющенко хоче, щоб Київ став Сталінградом для Тимошенко, „Дзеркало тижня", nr18,

17. 05.2008

Майвигас Марія, *Феномен Щербицького*, http://www.day.kiev.ua/139869

Устина Маркус, *Україно-китайські відносини: повільний, але неухильний поступ*, „Спостерігач", nr 1, лютий 1994 року, http://www.ucipr.kiev.ua/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=608

Мащенко Александр, *О том, как Кучма подливал Мешкову. Почему на Украине нет двух президентов. О России как гаранте крымской автономии. Об автономии и федерализме. О русском большинстве и „злой Меджлисовской собаке"*, http://sevkrimrus.narod.ru/texstes/zatul3.htm

Молдова: Приднестровье – наша общая с Украиной проблема, http://lb.ua/news/2010/ 09/10/ 64532_Moldova_Pridnestrove__nasha_ob.html

Молдова законно захопила українське підприємство, „Українська правда", 25.07.2003, www.pravda.com.ua/news/2003/07/25/2994797/

Молдовани з автоматами захопили частину української землі, „Українська правда", 25.07. 2003, http://www.pravda.com.ua/news/2003/07/25/2994795/

Нагорний Сергій, Нагорний Денис, *Розвиток українсько-іранського співробітництва в енергетичній галузі в контексті політики провідних країн світу*, www.niss.od.ua/p/368.doc

Народный рух Украины, http://file.liga.net/party/23.html

Німеччина прийняла позицію Януковича у відношенні НАТО, http://www.pravda.com.ua/news/2010/08/30/5342925/

Підвищені пенсії Янукович платитиме зі „складчини" олігархів?, http://www.pravda.com.ua/news/2004/09/16/3002479/

Погорєлова Ірина, *Спікер на додачу*, http://www.pravda.com.ua/articles/2006/06/13/3116369/

Погоржельский Дмитрий, Бутырский Захар, Сотрудничество, „Сегодня ", nr 159, 03.09.1996

Проти Тимошенко поновили справу за „Криворіжсталь", http://www.pravda.com.ua/news/2011/07/9/6372588/

ПортниковВиталий,*Котлетапо-киевски*,http://profil-ua.com/index.phtml?action=view&art_id=1386

Політичний розвиток України (1994-1999 рр.), http://www.history.vn.ua/book/ukrzno/174.html

Польща не фінансуватиме добудову нафтопроводу Одеса-Броди, http://www.unian.net/ukr/news/news-456882.html

Портал виборів Президента України, http://president2010.info/ua/page/16

Провозглашения государственной независимости Украины, http://www.ukrmap.kiev.ua/index.php?id=1091&lang=ru

„Провокатор" Коваленко обіцяє Ющенку ще масштабніші заходи, http://www.pravda.com.ua/news/2004/07/2/3000905/

Президент України Л. Кучма відвідав Російську Федерацію, „Свобода", nr 52, 29.12.2000

П'яний Кучма зганьбився на всю Вірменію, „Українська правда", 16.10.2002, http://www.pravda.com.ua/news/2002/10/16/2991114/

Рахманін Сергій, *Монстр помер. Хай живе монстр?*, „Дзеркало тижня", nr 5, 12.02 2005

Рахманін Сергій, *Мостова Юлія, Україна партійна. Частина V. Соціалістична партія України*, „Дзеркало тижня", nr 9, 08.03.2002

Референдум відбудеться 26-го вересьня, „Svoboda. Ukrainian daily", http://www.scribd.com/doc/16418259/Svoboda1993116

Реформи Кучми: Сам він планує стати сенатором, „Українська правда", 05.03. 2003, http://www.pravda.com.ua/news/2003/03/5/2993047/

Российский президент встретится сегодня в Киеве с с главами Украины, Польши и Македонии, http://news.babr.ru/?IDE=68987

Росія звинуватила Україну в етнічних чистках у Південній Осетії, http://www.pravda.com.ua/news/2008/08/9/3512243/

Рудик Олександр, *Перехід до парламентсько-президентської моделі в контексті демократичного транзиту України*, http://dialogs.org.ua/print.php?part=issue&m_id=5381

Рябошапка Светлана, *Пинзеник Виктор, Подниматься в гору всегда дольше, чем падать з нее*, „Зеркало недели", nr 4, 20.01.1996

Следзь Сергій, *Україна–Іран: тісне співробітництво на короткому повідку*, „Дзеркало тижня", nr 6, 10.02.2001

Снхомозський Николай, *Нікопольський феросплавний: ситий голодного розуміє*, „Дзеркало тижня", nr 6, 11.02.2006

Сіновець П. А., *Україно-іранські відносини в контексті конфронтації Ірану із США та Ізраїлем. Загальна характеристика проблеми*, http://www.niss.od.ua/p/147.doc

Соломатин Юрий, *Всесоюзный референдум 17 марта 1991 года о сохранении ссср: помним!*, http://pomnimvse.com/255pb.html

Солошенко Вікторія, *Політика зближення України з Європейським Союзом (погляд із Німеччини)*, http://www.viche.info/journal/1743/

СРСР розвалився ще на референдумі 17 березня 1991 року, http://siver.com.ua/news/1/2010-03-16-4006

Украине выгодно присоединение Приднестровья, http://lb.ua/news/2010/05/20/45487_Ukraine_vigodno_prisoedinenie_Pr.html

Танасійчук Ольга, *Київ і Пекін обіцяють один одному підтримку*, „Дзеркало тижня", nr45, 23.11.2002

Борис Тарасюк, *НАТО чи нейтралітет? Гарантії безпеки для України*, http://www.pravda.com.ua/articles/2008/08/11/3515971/

Текст постанови Верховного суду, http://www.pravda.com.ua/articles/2004/12/3/3004 988/

Тимошенко Виктор, *Визит Билла Клинтона в Киев был кратким*, http://www.ng.ru/cis/2000-06-06/5_visit.html#

Ткаченко Олександр Миколайович, http://www.tkachenkoalexandr.openua.net/bio.php

Тузла междунароного раздора, „Сегодня", 21.06.2011

Тузла раздора: 5 лет спустя, „Сегодня", 17.10.2008

Уголовное дело против руководителей Украины. Чернобыльская авария, http://operkor.wordpress.com/2011/04/21/

Україна наповнила трубу за свій рахунок, але не знає, що робити з проектом Одеса – Броди, „Українська правда" 08.08.2002, http://www.epravda.com.ua/news/2002/08/8/156730/

Українсько-литовські торговельно-економічні відносини, http://who-is-who.com.ua/bookmaket/mostilitva2006/3/11.html

Україно-іранські відносини в контексті конфронтації ірану із США та Ізраїлем, http://www.niss.od.ua/p/147.doc

Умланд Андреас, *Треугольник „ЕС–Украина–Россия" и будущее Восточной Европы*, „Зеркало недели", 30.11.2011, nr 35

Харитоновна Наталья, *Маршруты транспортировки азербайджанской нефти – источник политических разногласий на международном уровне*, http://www.kreml.org/opinions/112939144

Хто є хто в уряді Тимошенко, http://www.pravda.com.ua/articles/2007/12/18/3339519/

Червак Богдан, *Пролог Ющенка*, http://www.svoboda.org.ua/dopysy/analityka/002149/

Чивокуня Віктор, *„Янукович – наш прем'єр". Вечірня казка від Віктора Ющенка*, http://www.pravda.com.ua/articles/2006/08/3/3137996/

Шангина Людмила, *Народ золотой середины? Эскиз социально-психологического автопортрета*, „Зеркало недели", nr 9, 04.03.2000

Шаповал Юрий, *Горбачев, перестройка, Украина*, http://www.day.kiev.ua/78948

Шептицкий Анджей, *Как Украину воспринимают в Польше*, http://www.bogoslov.org.ua/kak-ukrainu-vosprinimayut-v-polshe-i-sscha

Щербак Юрий, *Украина – США: стратегическое партнерство, интересы и ценности*, http://www.day.kiev.ua/134997

Ющенко радить „молодчикам-фашистам" підтримати Януковича, http://www.pravda.com.ua/news/2004/07/2/3000891/

Яворська Галина, *Німеччина як перша скрипка в європейській політиці: Мелодія для України*, „Дзеркало тижня", nr 48, 12.12.2009.

Ялтинская Хартия ГУУАМ, http://guam-organization.org/node/802

Янукович може стати єдиним у світі бандитом-президентом, http://www.pravda.com.ua/news/2004/11/4/3003885/

Ярошинская Алла, *Народный Рух Украины на службе КГБ*, http://zhzh.info/publ/40-1-0-2936

1999 Результати голосування по Україні, http://da-ta.com.ua/election_agitation/1952.htm

0:3. Кучма програє Ющенку, „Українська правда", 21.03.2001, http://www.pravda.com.ua/news/2001/03/21/2982189/

Indeks nazwisk

A

Achmetow Rinat 95, 96, 222, 245, 249
Adamkus Valdas 171, 172
Adenauer Konrad 81, 183, 314
Albright Madeleine 199
Aleksandrow Igor 98
Alijew Gejdar 145, 146
Alijew Ilcham 265
Aspin Les 87
Azarow Mykoła 96, 236, 250, 274

B

Bagrow Mikołaj 39
Bajda Piotr 299, 314
Bajor Piotr 317, 318
Baker James 85
Bakoński Teodor 272
Baluk Walenty 169
Bandera Stepan 267
Batory Stefan 267, 270
Berdymuchamedow Gurbanguła 283
Biden Joe 321
Blair Tony 188
Bokij Iwan 117
Borysow Olga 14, 233, 294, 296
Brazauskas Algirdas 170
Brzeziński Zbigniew 88, 269
Bush George 74, 84, 200, 201, 204, 233, 239, 251, 301, 316, 326

C

Ceaușescu Nicolae 71
Charczenko Igor 112
Cheney Dick 200, 318
Christopher Warren 87
Clinton Bill 50, 87, 197, 199, 200
Clinton Hilary 320, 322
Cook Robin 188
Czan Lien 205
Czeczewatow Wiktor 27
Czekalenko Ludmiła 14, 61, 85
Czernomyrdin Wiktor 130
Czornowił Wiaczesław 29
Czubiński A. 30

D

Darski Józef 22, 95
Dawidowicz Jarosław 218
Demirel Sulejman 72, 73, 159
Derewienko Borys 98
Dracz Iwan 20
Dumała Andrzej 180, 181, 182

E

Eberhardt Adam 139, 219, 243, 295
Ebert Friedrich 81, 183, 314
Elczibej Aboulfaz 57
Erdogan Tayyip 162

F

Fedorowicz Krzysztof 14, 64
Ferrero-Waldner Benita 294
Fico Robert 276
Firtasza Dmytro 222, 223, 244, 245, 249

Fiszer Joschka 294
Franczuk Anatolij 40

G

Gamsachurdii Zwiada 56
Gašparovič Ivan 275, 276
Genscher Hans Ditrich 79
Gogol Julia 266
Göncz Arpad 68, 173
Gongadze Georgij 97, 98, 103, 110, 130, 167, 171, 186, 188, 195, 200, 201, 215, 221, 326
Gor Al 198, 199, 200
Gorbaczow Michaił 18, 19, 20, 25, 26, 29, 30, 63, 74
Greczaninow Wadim 248
Greczaninow Wołodymyr 233
Grin James 308
Gryszczenko Konstantyn 115, 116, 312
Gulewicz Władysław 321
Guryn A. 139
Gyurcsány Ferenc 274

H

Habsburg 11
Haimzet Hans-Jurgen 185
Hatami Sejeda Mohammad 210, 211
Hetmańczuk Ołena 256
Hitler Adolf 80
Hohenzollern Wilhelm II 182
Hucał Anatolij 114
Hurd Douglas 82, 83
Hurenko Stanisław 27
Husajn Saddam 203, 208

I

Iliescu Ion 157
Iwański Tadeusz 292
Iwaszko Wołodymyr 20, 24

J

Jaceniuk Aresnij 262, 307
Jankowski Wojciech 152, 154, 155, 255, 256
Janukowycz Wiktor 14, 95, 96, 103, 105, 133, 134, 169, 186, 188, 195, 204, 214, 215, 216, 217, 218, 222, 224, 225, 226, 227, 230, 231, 240, 249, 250, 253, 255, 257, 265, 270, 272, 274, 279, 280, 289, 296, 300, 304, 312, 316, 317, 318, 321, 322
Jaworska Agnieszka 152
Jechanurow Jurij 224
Jędraszczak Katarzyna 14, 62, 64, 66, 67, 164, 165, 166, 168
Jelcyn Borys 29, 30, 35, 47, 50, 66, 87, 102, 121, 123, 124, 137, 151, 204
Jelczenko Wołodymyr 250
Jewtuchow Wasyl 207
Jintao Hu 290
Juszczenko Wiktor 14, 95, 94, 99, 100, 101, 103, 104, 105, 134, 169, 170, 174, 188, 199, 201, 202, 204, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 231, 232, 233, 237, 238, 240, 242, 243, 245, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 271, 273, 274, 277, 278, 279, 280, 281, 285, 289, 290, 292, 294, 301, 302, 304, 307, 310, 311, 312, 313, 315, 316, 321, 327, 328

K

Kaczyński Jarosław 269
Kaczyński Lech 266, 269
Kadeniuk Leonid 195, 196, 310
Kapuśniak Tomasz 14, 51, 124, 134, 152, 206, 252, 255, 269, 300
Karasiow Wadym 237
Karimow Islam 285, 287
Kasjanow Gieorgij 40, 47, 74, 85, 219
Kasjanow Michaił 133
Kemman Curtis 84
Kiebicz Wiaczesław 29
Kinach Anatolij 138
Kissinger Henry 88
Koczarian Robert 150
Kohl Helmut 79, 80, 183, 184
Köhler Horst 313
Kołomyjski Igor 92
Konieczna Joanna 213
Kopilenko Maria 82
Kostenko Jurij 100

Kowal Paweł 267, 268
Kozak Dymitr 155
Kozak Roman 214
Kożara Leonid 236, 322
Krauczanka Piotr 29
Krawczenko Jurij 221
Krawczuk Leonid 14, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 36, 37, 39, 40, 42, 47, 50, 56, 58, 60, 65, 68, 69, 72, 75, 76, 79, 83, 86, 87, 88, 121, 163, 164, 204, 209, 323, 324
Kriuczkow Gieorgij 113, 304, 305, 306
Kubik Andrzej 250
Kubisz Jan 275
Kuczma Leonid 14, 21, 26, 30, 35, 36, 37, 40, 60, 79, 88, 89, 91, 92, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 107, 110, 117, 118, 121, 123, 124, 125, 128, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 137, 138, 139, 140, 141, 144, 146, 147, 150, 151, 152, 155, 157, 158, 159, 160, 163, 165, 166, 167, 168, 171, 172, 173, 174, 175, 178, 179, 181, 182, 183, 184, 186, 187, 188, 189, 190, 192, 194, 195, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 208, 209, 210, 213, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 235, 236, 240, 242, 250, 255, 261, 264, 271, 275, 276, 280, 287, 291, 292, 295, 301, 324, 325, 326, 327
Kulik Witalij 259
Kuspyś Piotr 267, 268, 270
Kuźko Taras 308
Kwaśniewski Aleksander 110, 165, 166, 168, 169, 170, 171, 172, 217, 266
Kwiciński Julij 115

L

Lammert Norbert 316
Leszczenko Łarysa 64, 169, 269
Lucinschki Peter 151

Ł

Łange Nico 308
Ławrynenko Wołodymyr 112
Łazarenko Paweł 94
Łomanowski Andrzej 58
Łucenko Jurij 230
Łukaszenko Aleksander 34, 134, 135, 137, 138, 251, 252, 253
Łytwyn Wołodymyr 99, 227, 229, 231, 261, 315

M

Makar Iwan 20
Malskij Markijan 232
Manżoła Wołodymyr 113, 114, 238, 239
Marczak Tadeusz 170, 269
Marples David 17
Martynow Siergiej 253
Marusiak Juraj 184, 185, 186
Masoł Witalij 122
Matselioukh Marta 197
McFaul Michael 203
Meches Filip 245
Melnyczenko Nikołaj 195
Merkel Angela 316
Miedwiediew Dmitrij 249, 250, 300
Miedwiedczuk Wiktor 92
Mielniczenko Nikołaj 103, 201
Mieszkow Jurij 39
Miller Leszek 168
Mironowicz Eugeniusz 119, 138
Miszyn Andrij 245, 246
Mołotow Wiaczesław 53, 70, 152
Moroz Ołeksander 22, 36, 99, 101, 103, 104, 167, 215, 216, 225, 226, 227
Musiałowicz Bartosz 58

N

Nawicki Hienadź 138
Nazarbajew Nursułtan 280, 282, 283
Nijazow Saparmurad (Turkmenbasza) 283
Nowakowski Jerzy Marek 62

O

Obama Barack 312, 315, 321, 327
Ogryzko Wołodymyr 238, 275, 307, 308, 319, 320
Oleksiyenko Oles 248
Olszański Tadeusz Andrzej 47, 48, 64, 107, 122, 129, 167
Orban Wiktor 174, 274

Orzechowski Marcin 124, 130, 132
Osińska Lucyna 268

P

Perepełycia Grygorij 48, 308
Petlura Semen 12
Pietraś Marek 14, 124, 152, 192, 194, 255, 300, 303
Piłsudski Józef 11
Pinczuk Wiktor 92, 95, 96, 222, 245
Pinzenik Wiktor 93, 94
Pirożkow Siergij 115
Poroszenko Petr 220, 221, 223, 253
Powell Colin 216
Przymies Stanisław 31
Pukacz Oleksij 221
Putin Władimir 128, 130, 132, 134, 138, 168, 186, 195, 216, 244, 245, 248, 283

R

Riabczuk Mykoła 106, 245
Ribbentrop Joachim von 53, 70, 152
Rice Condoleezza 318, 319
Rifkind Malcolm 187
Robertson George 188, 193
Romanowowie 11
Rotfeld Adam 294
Ruban Jurij 235, 236
Ruckoj Aleksandr 28
Rumsfeld Donald 201
Rusnak Urban 308
Rybaczuk Ołeh 292, 294

S

Saakaszwili Michael 237, 260, 261, 263
Scheffer Jaap de Hoop 303, 307
Schmitt Pál 274
Schröder Gerhard 184, 185, 186, 313
Schwarz Peter 202
Seidl Hans 81, 183, 314
Serczyk Władysław Andrzej 17, 22, 28
Serebrian Oleg 152
Serwetnyk Tatiana 250
Sikorski Radosław 269, 270
Skubiszewski Krzysztof 63
Smirnow Igor 153
Snyder Timothey 27
Solana Javier 168
Sólyoman László 273
Somogyi Ferenc 272
Soros George 88, 202
Stalin Józef 279
Staszewski Stanisław 117
Stećko Jarosław 100
Steinmeier Frank-Walter 269
Strachota Damian 229
Stretowycz Wołodymyr 100
Surmacz Beata 163, 165, 168, 266
Suszko Ołeksander 258, 262, 308
Symonienko Petro 101, 102, 117, 215
Szczerbań Wołodymyr 100
Szczerbyćki Wołodymyr 18, 19, 20
Szeptycki Andrzej 141, 169
Szewardnadze Eduard 56, 146, 147
Szewczenko Taras 20, 205
Szuszkiewicz Stanisław 29

Ś

Ślusarenko Oksana 289
Świeżak Paweł 169

T

Tabacznyk Dmytro 131, 195
Talbott Strobe 87
Tarasiuk Borys 42, 75, 112, 117, 167, 175, 176, 184, 188, 203, 232, 272, 275, 279, 301, 308
Ter-Petrosjan Lewon 150
Thiers Wolfgang 313
Tihipko Siergij 231
Tkacz Dmytro 67
Tkaczenko Ołeksandr 101, 137
Tołoczko Petr 306
Topolski Ireneusz 51, 134
Trajkowski Borys 168
Tran Mark 145
Tusk Donald 269
Tymoszenko Julia 92, 95, 96, 99, 100, 103, 104, 214, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226,

227, 228, 229, 230, 231, 244, 245, 261, 262, 284, 292, 294, 300, 306, 307, 308, 311, 317, 318, 327

U

Udowenko Giennadij 100, 101, 124
Uszackas Vygaudas 253

V

Voytyuk Oksana 249

W

Wałęsa Lech 63, 65, 164
Warennikow Walenty 27
Weizsäcker Richard von 79
Werner Manfred 76
Wielki Włodzimierz 33
Wijas Andrzej 93, 94, 96
Wilczak Jagienka 228
Witrenko Natalia 101
Wojciechowski Marcin 95
Wolański Marian 64, 169, 269
Wołowycz Oleksij 207
Woronin Władimir 153, 154, 155
Wróblewski Łukasz 54
Wróblewski Marek 268

Z

Zasztowt Konrad 160, 161, 277, 278, 280
Zażigajew Borys 180, 181
Zemin Jiang 89, 205, 206
Zenko Anatolij 200
Zięba Andrzej 12
Zinczenko Ołeksander 223
Złenko Anatolij 19, 24, 40, 42, 43, 47, 62, 68, 83, 84, 85, 106, 107, 108, 123, 124, 131, 167, 175, 192, 199, 201, 208, 290, 326
Zujew Oleg 237
Zwarycz Roman 221
Zwieliński Jefimow 35

Ż

Żelew Żeliu 158
Żurawski Przemysław (Grajewski) 77

А

Алексєєва Ірина 144, 260
Алінов Максим 223
Амчук Леонід 104, 223
Андрійко Василь 14, 113
Андрусевич Наталія 78
Андрущенко Тетяна 134, 169, 204, 217

Б

Багров Н. 39
Балтажи Микола 158
Безсмертний Роман 230
Белицер Наталья 51, 243
Білорус Олег 125
Богомолов Олександр 210
Бондаренко Кость 35, 95, 131
Борисова Ольга 232, 233, 235, 294, 296, 298, 301
Бушчык Галіна 141

В

Валіон Оксана 313
Варбанець Павло 277
Весела Наталія 300
Винников Александр 287
Відняньский Степан 41, 60, 80, 82, 84, 86, 88, 158, 159
Возняк Тарас 262
Волович Олексій
Волович Олексій 207, 208, 209, 277
Воловіч Олексій 162

Г

Гаврилова Ольга 142, 260
Гаймзьот Ганс Юрген 185
Гакман Сергій 271, 272
Геник Микола 65
Гетманчук Альона 149
Гетьманчук Олена 256, 294
Глассер Сюзан 203
Гнатюк Микола 246
Головатий, С. 34
Гомон Дмитрий 291

Гончар М. М. 55, 70, 72, 73, 142, 144, 150, 152, 153, 159
Горенко Олег 41, 60, 80, 82, 84, 86, 88, 158, 159
Гречанінов Вадим 233, 248
Гриневецкий Сургей 302
Грищенко Костянтин 273
Грубінко Андрій 188
Губа Кирилл 263, 264, 265, 290, 291
Гуменюк Борис 321
Гуцал Анатолій 115

Д

Дамканич Олександр 296
Данилов Сергій 210
Денисенко Л. 34
Дергачев Владимир 278
Дергачов Олександр 120, 121, 186, 241
Джердж Сергій 14б 190, 193
Дириза С. 248
Дмитричева Ольга 99
Дяк Ірина 200

Є

Єльченко Володмимр 250
Єнін Євген 149

Ж

Жараковский Арсентий 102

З

Зажигаев Борис 180, 181
Зарембо Катерина 149
Зварыч Константин 127
Зварич Роман Михайлович 221
Зінько Соломія 159, 277
Зленко Анатолий 19, 24, 26, 40, 42, 43, 47, 49, 53, 61, 62, 63, 84, 86, 107, 108, 121, 123, 124, 131, 135, 164, 174, 175, 192, 193, 197, 199, 201

И

Иваненко Пимен 40

К

Кабачинская Светлана 18
Каденюк Леонід 14, 196, 311
Камалов Ильяс 161, 278
Камшилін Сергій 289
Капітоненко Микола 153, 255
Касьянов Георгій 21, 22, 25, 27, 28, 34, 36, 39, 40, 47, 50, 75, 77, 78, 85, 92, 93, 94, 96, 214, 216, 217, 219, 224, 227, 243
Квасьневский Александр 170
Кебич Вячеслав 30
Кіш Єва 68, 174, 175, 273
Княжанський Віталій 146
Копійка Валерій 14, 77, 179, 181, 182, 293
Копіленко Марія 79, 80, 81, 82, 85, 182
Корж Геннадий 99
Коробков Віктор 96
Королёва Н. 39
Корчинский Александр 103
Костенко Виктор 292
Костенко Юрій 290
Кочарян Левон 151
Кравченко Володимир 261, 283, 286
Кравченко Пётр 29
Кравченко Юрий 221
Краснолуцький Олександр 94
Кремінь Васіль 27
Крючков Георгий 14, 42, 113, 220, 237, 302, 304, 306
Кудряченко Андрей 66, 125, 247
Кузнєцов, В. Л. 55, 70, 72, 73, 142, 144, 150, 152, 153, 159
Кулик Віталій 55, 259, 262, 263
Куспись Петро 65
Кухалейшвілі Георгій 56, 149, 261, 263
Кучма Леонід 20, 21, 26, 30, 39, 107, 151, 121, 136

Л

Лавриненко Володимир 113
Лажнік В. Й. 281, 282
Левенець Ю. А. 114, 234
Левус Дмитро 258
Лещенко Сергій 229

Литвин Ігор 291
Лукачук Олена 171
Лукашенко Александр 136, 137, 251
Луценко Юрій 228, 230

М

Магдиш Ірина 109
Мазур О. О. 188
Майвигас Марія 18
Максак Геннадій 252, 253
Малахова Евгения 45
Малышева Дина 243
Маляров В. О. 55, 70, 72, 73, 142, 144, 150, 152, 153, 159
Мамбетова В. С. 281, 282
Маначинський О. Я. 55, 70, 72, 73, 142, 144, 150, 152, 153, 159
Манекин Роман 143
Манжола Володимир 114, 234, 239
Маркедонов Сергей 264
Маркус Устина 204
Мартин Андрій 94
Мартинов Андрій 41, 60, 80, 82, 84, 86, 88, 158, 159
Мартоні Янош 174, 273
Мащенко Александр 39
Медведчук Виктор 263
Мельникова Ірина 41, 60, 80, 82, 84, 86, 88, 158, 159
Мініш Андрій 246
Москалець О. П. 55, 70, 72, 73, 142, 144, 150, 152, 153, 159
Мостова Юлія 99, 100
Моцика Олександра 322
Муравйов Віктор 14, 77, 181, 182, 293
Мхитарян Наталія 277

Н

Нагорний Денис 210, 288
Нагорний Сергій 210, 288
Надтока Геннадій 119
Найєм Мустафа 229
Нестеренко Сергей 305
Никифорук Дмитро 41, 60, 80, 82, 84, 86, 88, 158, 159

О

Огризко Володимир 238
Озимок Ірина 149
Олексик Хома 296
Онуфрів Соломія 78
Орлов Владимир 287

П

Парахонньский Борис 14, 48, 55, 70, 72, 73, 123, 142, 144, 150, 152, 153, 159
Пархменко Наталія 233
Пахомов Юрий 120
Перепелиця Григорій 45, 246, 247
Перстнева Н. 98
Пилипенко Тетяна 271
Пилявець Оксана 149
Пинзеник Виктор 92
Підгірна В. Н. 272
Погорєлова Ірина 205, 206, 225
Погоржельский Дмитрий 184
Полудьонний М. 34
Попов Алексей 166, 192, 306
Портников Виталий 85
Потєхін Олександр 233
Пошедін Олег 76, 191, 310
Пронин Станислав 167, 306
Пронь Сергій 205, 206
Пулішова Вероніка 66
Пучко О. А. 93

Р

Радченко Оксана 100
Рахманін Сергій 98, 99, 100, 228
Рехкало В. А. 118, 234
Романенко Юрій 287
Романюк Анатолій 101, 100
Рудик Олександр 105
Рудомьоткіна Л. М. 93
Рябошапка Светлана 92

С

Самар Валентина 304
Самосьонок Лариса 14, 76, 191
Семиволос И. 210
Симоненко Петр 302
Сирінський Роман 280, 282, 284, 285, 286
Сіновець П. А. 209, 210
Скляр Андрій 156, 271
Скочиляс Любомир 100, 101
Следзь Сергій 209
Сліпець Петро 120
Слюсаренко Олег 39
Снхомозський Николай 96
Солодкий Сергій 149
Соломатин Юрий 25
Солошенко Вікторія 186
Стоєцький Сергій 164
Стражай Томаш 66
Сушко Олександр 258, 262

Т

Табачник Дмитрий 14, 27, 76, 195, 263, 302, 303
Танасійчук Ольга 206
Тарасюк Борис 30, 42, 49, 66, 112, 176, 232
Тимочко Н. О. 93
Тимошенко Виктор 200, 227, 230
Тихомиров Александр 138, 251, 252, 254
Тихонович Володимир 313
Ткач Дмитро 68, 69
Ткаченко Василь 27
Ткаченко Олександр Миколайович 101
Толочко Петр 247, 302, 306
Толстов Сергій 241, 245, 247, 248, 249, 250
Турган Олексій 258

У

Умланд Андреас 109

Ф

Федоровых Андрей 51
Філіпенко Антон Сергійович 198

Х

Харитоновна Наталья 146
Харченко Ігор 112
Хилько Олена 304, 312

Ч

Чекаленко Людмила 52, 53, 54, 56, 59, 61, 65, 69, 70, 81, 85, 87, 139, 144, 147, 148, 150, 157, 172, 173, 200, 204, 206, 210, 211
Червак Богдан 240
Черниш Олена 125
Чивокуня Віктор 226, 228
Чорна Н. В. 272

Ш

Шангина Людмила . 97
Шаповал Юрий 19
Шахов В. А. 118, 234
Шевцов А. І. 67
Шекероглу Ренан 278
Шелест Ганна 142, 144, 207, 208, 209, 260
Шептицкий Анджей 169
Шикорад А. 21
Шинкарук Катерина 149
Шишкіна Валентина 161
Шишлова Лариса 105, 302
Шнирков Олександр 14, 77, 179, 181, 182, 293
Щербак Юрий 198

Ю

Юрчак Д. 52
Ющенко Виктор 95, 223, 226, 251

Я

Яворська Галина 315
Ялтинская Хартия 143
Янукович Виктор 226
Ярмоленко Галина 286
Ярошинская Алла 19

Евгений Миронович

Заграничная политика Украины 1990-2010 (резюме)

Украинские политики считают развал Советского Союза и образование в 1991 г. независимой Украины за самые важные политические изменения в Европе XX в. Свою независимость Украина получила исключительно благодаря политическим методам, что, несомненно, было огромным достижением украинской элиты. Разрыв государственных отношений с Российской Федерацией и другими республиками привел к распаду совместной экономической структуры и оборонной системы. В Крыму и восточных областях началось сепаратистское движение, направленное на сохранение государственных связей с Россией.

В начале 1992 г. Украина получила признание большинства стран мира. Однако, в вопросах заграничной политики главным было построение отношений с новыми постсоветскими странами. Россия предлагала возобновление интеграции бывших республик на основании новых политических правил с сохранением общей экономической и оборонной системы. В первые годы независимости Украины огромное значение в выборе направления заграничной политики имела позиция Верховного Совета. Большинство парламентариев поддерживало идею нейтрального государства, не принадлежащего к милитарно-политическим блокам. Руководствуясь этим принципом, Украина отказалась приступить к системе общей безопасности, руководимой Россией, к так называемому Ташкентскому Соглашению, подписанному в мае 1992 г.

В конце 1992 г. вопрос нейтралитета перестал иметь приоритетное значение в заграничной политике руководителей Украины. Документы, принятые 2 июля 1993 г. Верховным Советом, содержали очень важные предпосылки, касающиеся самой главной цели для государственных руководителей – укрепления позиций на международной арене. В них также указывается на то, что национальная безопасность, укрепление

политической независимости страны, территориальная защита и неприкосновенность границ является стратегическим и геополитическим интересом, а связь украинской экономики с мировой – это экономический интерес. Украина определили свое место на политической карте Европы как страна, имеющая равновесие в отношениях между Востоком и Западом. Это была, прежде всего, выраженная декларация воли выйти из тени России. Украина хотела также быть связующим звеном между Россией и странами Центрально-Восточной Европы. В пределах „восстановления связей с европейской цивилизацией" она выражала желание установить близкие экономические, политические и военные отношения со странами Европейского Союза и НАТО. Выбор „европейской цивилизации" являлся альтернативой для „евроазиатской", олицетворением которой, по мнению украинской правящей элиты, являлась Россия.

Независимая Украина унаследоваала от советской республики систему обеспечения нефтью и газом из России. Структуры экономических связей, сформированные в общем государстве (Советском Союзе), требовали основательного пересмотрения с момента образования независимых государств, имеющих свои собственные политические и национальные интересы. Однако, что касается уровеня экономических связей, то Украина нуждалась в сотрудничестве с Россией. Украина не могла обойтись без российских энергетических ресурсов, а развитие ее промышленности не имело смысла без контактов с российским рынком. В свою очередь, Россия нуждалась в украинской транзитной территории и в военных базах на Черном море. Предпринимаемые Украиной попытки диверсификации поставки энергетического сырья окончились неудачей. Взаимозависимость оказалась постоянным элементом в украинско-российских отношениях.

Свои территориальные претензии к Киеву предъявляли Румыния и Болгария. В этой ситуации украинская дипломатия решительно обращалась к реализации постановления Верховного Совета о необходимости сохранения интегральности государства. Решая собственные проблемы с сепаратизмом Крыма, Украина защищала также условия территориальной неприкосновенности Молдавии, Грузии и Азербайджана, провинции которых с населением, состоящим из этнических меньшинств, благодаря поддержке России, получили внутренние атрибуты суверенных государств.

Образование независимой Украины в Варшаве названо соответствующим, согласно польским государственным интересам. Украина, начавшая спор с Россией о Черноморском флоте и Крыме, в Польше получала поддержку и ждала дальнейшего сближения с возможностью заключения военно-политического союза. Хорошие отношения связывали также Украину с другими соседями – Турцией, Венгрией, Словакией и Болгарией.

В первые годы независимости более трудные отношения были у Украины с Западом. Политики Киева часто выражали свое мнение о необходимости объединения с ЕС и НАТО, но, с другой стороны, никто серьезно не относился к таким сигналам. Запад ждал только лишь передачи Украиной советского атомного арсенала в Россию. 8 февраля 1994 г. Украина, как первое государство СНГ, подписала программу „Партнерство ради мира", инициатором которой был НАТО. Участие в „Партнерстве" обязывало Украину обеспечивать демократический контроль над вооруженными силами и развивать военное сотрудничество с НАТО. Программа „Партнерство ради мира" принималась в правящих кругах как тропа, ведущая к союзничеству с Североатлантическим Союз.

Договор о сотрудничестве и партнерстве Украины с Европейским Союзом, подписанный 14 июня 1994 г., обязал ее к соблюдению демократии и прав человека, сформулированных в международных договорах. Однако, никто на Украине не спешил реализовывать эти постановления. Среди стран ЕС самый большой интерес к Украине проявляла Германия. К сожалению, в начале девяностых годов со стороны Киева не было соответствующей ответной реакции, так как более значимыми считались отношения с Соединенными Штатами и Канадой. Украинская дипломатия не оценила по достоинству роли Германии в укреплении позиций Украины в Европе и возможности их воздействия на развитие экономики в стране.

Декада правления Леонида Кучмы повлияла на образование сильнейших и влиятельных финансовых груп, в большинстве своем, на основе российского капитала. В результате, в заграничной политике Кучмы отсутствовали ясно определенные направления, замечалась только постоянная импровизация, в которой конкретные действия были результатом реакции на существующее внутреннее и внешнее положение. Политические цели оставались неизменны – защита суверенитета и независимости, а также территориальная интеграция. С двадцатью государствами

Украина наладила стратегическое партнерство. В длинном списке союзников были страны, стратегические интересы которых явно противоречили друг другу или являлись крайне противоположными, например, России и Польши.

В заграничной политике более выраженным являлся лишь вопрос выбора главной области сотрудничества. Альтернативой для зависимого от России Востока был Запад, где существовали сильнейшие организации – экономическая в образе ЕС и военно-политическая – НАТО, являющиеся доминантой влияния Соединенных Штатов. Большинство населения этой постсоветской республики сильно укоренилось на Востоке, хотя часть ее политической и интеллектуальной элиты выраженно подчеркивала европейский характер украинской культуры. Однако, по реальной оценке, европеизация Украины нуждалась в огромных внутренних изменениях, прежде всего, в реформах, которые создавали бы демократические организации, свободу слова, гарантировали права человека, ясные условия выбора руководителей государства и рыночной экономики. Украинская элита власти и денег, проводя такие реформы, должна была бы действовать вопреки собственным интересам. Поэтому в риторической сфере не жалели слов о принадлежности Украины к европейской цивилизации, но слишком мало делалось для того, чтобы ценности, на которых основывался фундамент политического и общественного порядка в странах интегрирующей Европы, стали главными в публичной жизни на Днепре.

Отсутствие стратегической позиции государства на международной арене вело к прикрытию лозунгами о „многонаправленности" заграничной политики, что указывало на постоянную импровизацию. „Многонаправленность" в декларативной сфере была проявлением стремления к укреплению отношений с самыми главными партнерами Украины – Россией, Европейским Союзом и Соединенными Штатами. Подчеркивая ровную дистанцию по отношению к трем мировым игрокам, Украина хотела иметь возможность лавирования между ними и получить выигрышное положение, благодаря разницам в их стратегических интересах в той части света. Логика такой политики была направлена на построение соответствующих отношений с Россией. „Многонаправленность" должна была показать Москве, что в случае использования ею козыря сильнейшего партнера, Киев имеет возможность маневрировать и в перспективе навязать близкие отношения с Западом.

Второй срок полномочий Леонида Кучмы в заграничной политике проходил под девизом необходимости интеграции с Европой. В свою очередь, в Европейском Союзе намерения правительства Украины принимались без особого энтузиазма. Прежде всего, ждали политических, экономических и общественных реформ. Введение их в жизнь нарушило бы интересы украинских олигархов, тесно связанных с правительственной элитой. В финансовых и политических кругах Украины понимали, что возможная интеграция с Западом спровоцирует разрыв экономических связей с Россией, а в дальнейшем приведет к упадку промышленно-финансовых империй олигархов. Отсутствие позитивной реакции ЕС на интеграционные призывы из Киева повлияло на вступление Украины в сентябре 2004 г. в Общее Экономическое Пространство, созданное Россией, Беларусью и Казахстаном. Это было участие, ограниченное только до сферы свободной торговли и исключающее возможность военного и политического союзничества с Россией.

В области двусторонних отношений руководители Украины часто называли более важными отношения с США. Россия была самым главным торговым партнером, но одновременно соседом, стремящимся к доминирующей позиции на территории, где находилась также Украина. В роли гаранта безопасности Украины хотели видеть одну из сильнейших мировых держав - Соединенные Штаты Америки.

Формой примерения с США было получение членства в НАТО, которое должно было гарантировать безопасность в отношениях с Россией и проложить дорогу в Европейский Союз. Украина при помощи США начала формировать собственную влиятельную сферу на примере ГУАМ (Грузия, Украина, Азербайджан, Молдавия). Она старалась использовать ее в качестве козыря в игре с Россией и ЕС.

Первый срок правления президента Кучмы привел ко многим успехам в процессе сближения с Соединенными Штатами и вступления в НАТО. По причине подозрений в торговле оружием для Ирака, США в 2002 г. предприняли активные действия по изменению правительственной власти на Украине и предложению кандидатуры бывшего премьер-министра Виктора Ющенко на пост президента в президентских выборах осенью 2004 г.

„Оранжевая революция" привела к переходу власти на сторону решительных сторонников членства Украины в ЕС и НАТО. Значительно охладились политические отношения с Россией, в свою очередь, союз-

нический характер стали принимать отношения с западными соседями Украины и постсоветскими прибалтийскими странами. Команда Ющенко хотела сделать страну членом ЕС, не рискуя с принятием экономических и политических реформ. Несмотря на поддержку членов Содружества Центральной Европы, страны „старого Совета" и в этот раз очень сдержанно отнеслись к желанию присоединения Украины.

Появилось значительно больше шансов вступления Украины в НАТО. Старания президента Ющенко поддерживали власти США и западные соседи Украины, новые члены Пакта. В соединенных Штатах в 2008 г. прошли президентские выборы. Новый хозяин Белого Дома, Барак Обама, поменяв политическую стратегию по отношению к России, в 2009 г. отказал Украине в поддержке при вступлении в НАТО. На Украине с 2010 г. роль главы государства исполнял Виктор Янукович, который не поддерживал планов своих предшественников по вопросу формирования безопасности государства на основе вступления в Североатлантический Союз.

■

Eugeniusz Mironowicz

Foreign policy in Ukraine in 1990-2010 (summary)

Ukrainian politicians considered the collapse of the Soviet Union and establishment of independent Ukraine in 1991 as the most important political changes in the 20th century Europe. Ukraine gained independence by political methods exclusively, which was undeniably a great achievement of Ukrainian elites. Severing state ties with the Russian Federation and other Soviet republics was accompanied by the breakdown of a common economic structure and defense system. A separatist movement oriented to preserve state bonds with Russia emerged in Crimea and eastern oblasts.

Ukraine's statehood was recognized by most countries of the world at the beginning of 1992. As far as foreign policy was concerned, however, it was crucial to shape relations with new post-Soviet states. Russia proposed re-integration of former republics under new political rules with the preservation of a common economic and defense system. The position of the Supreme Council was considerably important in the first years of independence as far as determination of Ukraine's foreign policy trends was concerned. Parliamentary majority was for the ideas of a neutral state not belonging to any military or political alliances. Following this rule, Ukraine refused to join the system of collective safety built under Russia's leadership, that is the Tashkent Treaty of May 1992.

At the end of 1992, the issue of neutrality stopped being a priority of the foreign policy pursued by Ukraine's leaders. Documents adopted by the Supreme Council on 2nd July, 1993 conveyed a very clear message according to which the most important aim of the state authorities was to strengthen the country's position in the international arena. Moreover, it was written down therein that a strategic and geopolitical interest was the state's national security, strengthening its political independence, defense of territorial integrity and borders inviolability whereas its economic interest was the connection of Ukrainian economy with the world economy. Ukraine defined its place on the European

political map as a country maintaining a balance in the relations between the East and West. It was, most of all, an explicit declaration of the will not to stand in the shadows of Russia any longer. What is more, Ukraine desired to be a bridge between Russia and Central and Eastern European countries. Within the framework of "restoring old-time relations with European civilization", Ukraine wished to establish close economic, political and military relations with the countries of the European Union and NATO. The choice of "European civilization" was an alternative to "Eurasian" one whose embodiment was, according to the Ukrainian governing elites, Russia.

Independent Ukraine inherited from the Soviet republic the system of oil and gas supply based on deliveries from Russia. The structures of economic connections developed in the common country, i.e. the Soviet Union, required profound reconstruction at the moment independent countries having their own separate political and national interests were established. The extent of economic connections, however, compelled cooperation with Russia. Ukraine was not able to do without Russian energetic resources whereas most Ukrainian industries were losing their raison d'etre without contacts with the Russian market. Russia, on the other hand, needed Ukrainian transit space and the Black Sea naval bases. Any attempts made by Ukraine to diversify supplies of energetic resources have failed. Interdependence appeared to be a permanent element of Ukrainian-Russian relations.

Romania and Moldova put forward their territorial claims to Kiev. Ukrainian diplomacy was absolutely determined to opt for the realization of the resolution of the Supreme Council on the need to preserve state integrity in this regard too. Facing its own problems with Crimea's separatism, Ukraine also defended the principle of territorial inviolability of Moldova, Georgia and Azerbaijan, where areas inhabited by ethnic minorities obtained internal attributes of sovereign states with Russia's support.

In Warsaw, the establishment of independent Ukraine was defined unequivocally as consistent with the Polish raison d'etat. Ukraine was involved in the conflict with Russia over the Black Sea Fleet whereas Crimea found support in Poland and expected further close-up including a possibility of concluding a political and military alliance. What is more, Ukraine enjoyed good relations with other neighbors – Turkey, Hungary, Slovakia and Bulgaria.

Ukrainian relations with the West faced more difficulties in the first years of independence. Although politicians in Kiev frequently expressed opinions about the need to integrate with the European Union and NATO, nobody

treated such signals seriously. The West only expected Ukraine to hand over post-Soviet nuclear arsenal to Russia. On 8th February, 1994 Ukraine was the first country to sign a framework program initiated by NATO "Partnership for Peace". Membership in the program obliged Ukraine to assure democratic control over armed forces and develop a military cooperation with NATO. The program "Partnership for Peace" was presumed by the governing spheres as a path leading to membership in the North Atlantic Treaty.

Partnership and Cooperation Agreement concluded on 14th June, 1994 between Ukraine and the European Union obliged Ukraine to observe democracy and human rights laid down in international conventions. Nevertheless, nobody in Ukraine hastened to implement these resolutions. Among the EU countries, Germany showed most interest in Ukraine whereas at the beginning of the 1990s there was not any feedback from Kiev thereon, where much more importance was attributed to the relations with the USA and Canada. Ukrainian diplomacy did not appreciate a role of Germany in building Ukraine's position in Europe or the possibility of Germany exerting impact on Ukraine's economy development.

A decade of President Leonid Kuczma's rule contributed to the emergence of powerful and influential finance groups mostly connected with the Russian capital. A political consequence in Leonid Kuczma's foreign policy was lack of clearly defined vectors and constant improvisation where concrete actions were the result of a reaction to the existing internal and external conditionings. The political objectives, however, remained unchanged – defense of sovereignty, independence and territorial inviolability. Ukraine entered into strategic partnerships with twenty countries. On this long list of allies there were countries whose strategic interests apparently collided or contradicted one another such as, e.g., Poland and Russia.

With regard to foreign policy, only one dilemma of a choice of the main area of cooperation appeared to be much clearer. The alternative for the East dominated by Russia was the West where there existed powerful organizations – an economic one in the form of the European Union and a military-political one in the form of NATO being a sphere of the USA influence. As far as development of civilization was concerned, the post-Soviet republic was strongly anchored in the East even though a part of its political and intellectual elites strongly emphasized a European character of Ukrainian culture. Nevertheless, it was feasibly evaluated that Ukraine's Europeanization would require huge internal changes and, most of all, reforms which would build democratic insti-

tutions, freedom of speech, guarantee human rights, transparent principles of electing state authorities and business economy. Implementing these reforms, Ukrainian elite of power and money would have to act against their own interests. This is why rhetorical words on Ukraine belonging to European civilization lavished but not much was actually done to disseminate the values that created the foundations of political and social order of the countries of integrating Europe in the practice of a public life on the Dnieper River.

Lack of strategic determination of the state's position in the international area led to covering up with slogans on "multi-vector" foreign policy, which, in principle, meant constant improvisation. "Multivectorism" in a declaratory sphere was a manifestation of the will to tighten relations with the most important partners of Ukraine – Russia, the European Union and the USA. Emphasizing equal distance towards the three world players was to give Ukraine a possibility of steering a middle course among them and winning on differences of their strategic interests in this part of the world. The logic of such a policy was mainly calculated to build appropriate relations with Russia. "Multivectorism" was to show Moscow that if it used the attributes of a stronger partner, Kiev had a possibility of maneuver and a perspective of establishing close relations with the West.

The second term of office of Leonid Kuczma in foreign policy was dominated by slogans about the necessity of European integration. Whereas in the European Union integrative intentions of the Ukrainian authorities were received without enthusiasm. Most of all, political, social and economic reforms were expected. Their implementation would violate the interests of Ukrainian oligarchs who were closely connected with the government elite. Financial and political groups in Ukraine were aware of the fact that possible integration with the West would cause severance of economic ties with Russia and, in result thereof, a collapse of oligarchic industrial-financial empires. Lack of the EU's positive reaction to integrative appeals coming from Kiev affected Ukraine's accession in September 2004 to the Single Economic Space created by Russia, Belarus and Kazakhstan. It was membership limited only to the sphere of free trade excluding a possibility of a military or political alliance with Russia.

As far as bilateral relations were concerned, Ukrainian leaders frequently indicated that the most important were the relations with the USA. Russia was the biggest business partner and at the same time a neighbor aspiring to dominate within the area where a Ukrainian state was located as well. As the biggest

world power, the USA was gladly perceived as playing a role of Ukraine's safety guarantor in this system.

The obtainment of NATO membership, which was to assure safety guarantees in relations with Russia and pave the way to the European Union, was treated as the form of an alliance with the USA. With the help of the USA, Ukraine made an attempt at building its own sphere of influences in the form of GUAM (Georgia, Ukraine, Azerbaijan, Moldova). Ukraine tried to use it as a trump card in the game with Russia and the European Union.

During the first term of office of L. Kuczma's presidency, a great deal of success was recorded in the process of establishing close relations with the USA and the attempts to become a NATO member. Due to suspected sale of weapon to Iraq, in 2002 the USA started a very dynamic action to change the ruling authorities in Ukraine and advance a former Prime Minister Victor Juszczenko to take the highest office in the country in presidential election in autumn 2004.

"The Orange Revolution" led to delegation of power to determined advocates of Ukraine's membership in the European Union and NATO. Political relations with Russia considerably cooled of whereas the relations with Ukraine's western neighbors and post-Soviet Baltic states started to take on an allied character. Juszczenko's team wanted to make the country the EU member state without taking a risk of economic and political reforms. Despite the support of new members of the Commonwealth from Central Europe, the "old EU" countries were again very restrained to Ukraine's integrative postulates.

On the other hand, much greater chances of obtaining NATO membership appeared. President Juszczenko's efforts were supported by the US authorities and Ukraine's western neighbors, new members of the Treaty. In 2008 presidential election was held in the USA. A new host of the White House, Barack Obama, changing the strategy of policy towards Russia in 2009, retracted from pushing support for Ukraine's membership in NATO. Since 2010, a role of the country's leader in Ukraine has been performed by Victor Janukowycz who does not share his predecessors' plans in the matter of building the country's safety based on the membership in the North Atlantic Treaty.

■